T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

ANADOLU'DA İSLAMİ HETEREDOKS TOPLULUKLARIN İBADET MEKÂNLARININ MİMARİ ÖZELLİKLERİ

Mahir POLAT

2502090062

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Mehmet Baha TANMAN

İSTANBUL – 2023

ÖZ

ANADOLU'DA İSLÂMİ HETERODOKS TOPLULUKLARIN İBADET YAPILARININ MİMARİ ÖZELLİKLERİ

Mahir Polat

"Anadolu'da İslâmi Heterodoks Toplulukların İbadet Yapılarının Mimari Özellikleri" adlı bu çalışmamız, Anadolu'da 13. yüzyıldan itibaren teşekkül etmeye başlayan İslami heterodoks toplulukların 20. yüzyıla kadar ortaya koydukları ibadet yapılarını incelemektedir. Bu çalışma ile bugün Anadolu'da tespit edilen tarihi cemevlerinin, tarih boyunca ortaya çıkış süreçleri ve bugüne ulaşmaları esnasındaki mimari, kültürel ve inançsal özellikleri irdelenmiştir.

Anadolu Alevi topluluklarının kutsal mekân üretme süreçleri ve bunun tarihsel arka planı, özellikle 16. yüzyıldan günümüze kadar yaşanan toplumsal, tarihsel ve siyasal ilişkilerle iç içe geçmiştir. Bu yüzyılda yaşanan kapanma ve gizlenme süreçleri bir yandan; diğer yandan, bu inanç topluluklarının inanç yapılarına özgü bâtını sembolik törenler ve bunların mekânla ilişkisi, bu tarihi yapıların kültürel ve mimari çerçevesini belirlemiştir. Tarihi kurucu inanç önderleri olan dervişler, dedeler ve babaların kutsal hatıraları ile 16. yüzyılın Safevi inanç kurumlaşmasının getirdiği bir çerçevede *ocak sistemi* tesis olmuştur. Bu sistem içerisinde şekillenen başta *cem* törenleri olmak üzere Alevi kutsal ibadetleri sonucunda ocak sisteminin ürettiği ve hiyerarşik olarak yönettiği "karadirek" ismini de almış tarihi cemevleri ortaya çıkmıştır. Bu yapılar, modern tarihe kadar Alevi ocak sistemi içerisinde cemaate bağlılık anlamında ikrar ve görgü törenleri başta olmak üzere gizlice yürütülen cem törenlerinin mekânı olarak ortaya çıkmıştır. Bu törenlerin yoğun sembolik anlamları ve burada kullanılan liturjik objelerin kült objesine dönüşmesiyle, bu mekânlar tarih içinde takdis görmüş büyük kült mekânlarına dönüşmüşlerdir.

Anahtar Kelimeler: Cemevi, Ocak Sistemi, Alevilik, Mimari, Karadirek

ABSTRACT

ARCHITECTURAL CHARACTERISTICS of WORSHIP STRUCTURES of ISLAMIC HETERODOX COMMUNITIES in ANATOLIA

Mahir Polat

Our study, titled "Architectural Characteristics of Worship Structures of Islamic Heterodox Communities in Anatolia," examines the worship structures established by Islamic heterodox communities in Anatolia from the 13th century onwards until the 20th century. This research delves into the architectural, cultural, and belief-related features of historical cemevis identified in Anatolia today, focusing on Alevi terminology, and investigates their emergence and evolution throughout history.

The processes of sacred space creation by Anatolian Alevi communities and their historical background have been intricately intertwined with the socio-historical and political relationships experienced from the 16th century to the present. On the one hand, the processes of closure and concealment experienced in this century; on the other hand, the esoteric symbolic rituals specific to these belief communities and their relationship with space have determined the cultural and architectural framework of these historical structures. Within the framework established by the Safevi institutionalization of belief in the 16th century, the *ocak system* emerged, influenced by the sacred memories of historical founding belief leaders, dervishes, dedes, and fathers. Forming within this system, historical cemevis, bearing the name "karadirek," were produced and hierarchically managed as a result of Alevi sacred rituals, primarily including *cem* ceremonies. These structures, serving as the space for secretly conducted cem ceremonies, including vows and initiation ceremonies signifying allegiance to the Alevi ocak system, have evolved into significant cultic spaces recognized in history. The intensive symbolic meanings of these ceremonies and the transformation of the liturgical objects used here into cultural artifacts have turned these spaces into great cultic venues throughout history.

Keywords: Cemevi, Ocak System, Alevism, Architecture, Karadirek

ÖNSÖZ

Anadolu'da bugüne dek ayakta kalmış, arka planında önemli tarihi kültürel dinsel konular barındıran Anadolu heterodoks topluluklarının ibadet yapılarının belgelenmesi, incelenmesi ve dinsel anlam katmanı çerçevesinde yorumlamasını yaptığımız bu çalışma, Anadolu kültür tarihi içinde özel bir çerçevede, mimarlık tarihi başta olmak üzere, sanat tarihi, tarih, teoloji ve folklor gibi farklı disiplin alanlarında bilgiler sunmaktadır.

Özellikle saha çalışması başta olmak üzere, 2008 yılından bu yana emek ve çaba ile ortaya konmuş bir çalışma olarak bilim dünyamızda bugüne kadar irdelenmemiş, hatta varlığı bilinmeyen bir kültürel verinin bu tez ile literatüre kazandırılması ve bundan sonra yapılacak çalışmalarda araştırmacılara temel kaynak oluşturması en büyük temennimizdir. Şüphesiz ki tarihin derinliklerinden bugüne bilinmezlikler ve gizlenmeler arasında ulaşmış bu kültür ürünlerinin tespiti ve üzerine çalışılması zorlu bir saha ve literatür çalışmasını beraberinde getirmiştir. Bu yapıların, zamanın tahrip ediciliği ve modern toplumun ilgisinden çıkarak yok oluşa sürüklenmesi ile çalışmamız bazen zamanla yarışan bir tempo ile sürmüş, çalışma başlamadan hemen önce yok olmuş olan veya bizzat bu çalışmada tespit edilmesine rağmen kısa bir süre içerisinde yok olan eserlere de tanıklık edilmiştir. Böylesine zorlukları ve özgünlükleri içinde barındıran bir konunun çalışmasında, benden teşvikini ve desteğini esirgemeyen, uzun tez süresi boyunca hoşgörüsü ve tartışmaları ile konunun gelişmesini sağlayan çok değerli hocam Mehmet Baha Tanman'a, bu alanda literatürde ilk örneği tespit edip yıllar önce yayınlayarak bu konunun çalışılması için bize ilham ve cesaret veren, tezin olgunlaşmasına fikirleri ve tartışmaları ile katkı sağlayan değerli hocam Günkut Akın'a, uzun tez süresinde katkıları ve tartışmaları ile bize güç veren değerli hocam Tarkan Okçuoğlu'na çok teşekkür ederim.

Böyle bir konunun çalışılmasını öneren ve saha verileri ile ilk tartışmalara katkı sunan değerli Ayfer Karakaya-Stump'a, her zaman dostça ilgileri ve katkılarıyla yanımda olan Cihangir Gündoğdu, Erdal Gezik, Dilek Kızıldağ Soileau, Alişan Akpınar, Bülent Genç ve aynı zamanda çalışmaları sırasında karşılaştığı tarihi cemevi örneklerini benimle paylaşan Mehmet Ersal'a teşekkürü bir borç bilirim. Bu zorlu

çalışmanın sadece akademik emeğinde değil, dostluk ve dayanışma ile motive edilmesinde de büyük emeği olan sevgili arkadaşım Ulaş Özdemir'e, çalışmanın bölümlerinin okunmasında ve metodolojik titizliği ile tartışmaya açılmasında sağladıkları katkıları ile değerli üstatlarım Şükrü Arslan, Bülent Bilmez ve Vural Genç'e minnettarım. Oldukça zorlu saha çalışması sırasında her türlü koşulda enerjisini kaybetmeden, büyük özveri ile bu tezin bulgularına ulaşmamı sağlayan sevgili Hakan Bakır ve Cemal Bakır'a ne kadar teşekkür etsem az kalacaktır. Bu çalışmanın nice özel insan hikâyesini onlarla biriktirdik. Yine alan araştırmamız sırasında köylerine, evlerine misafir olduğumuz, her birisi hafızası ile birer kültür gönüllüsü, gönlü engin nice güzel Anadolu insanına sonsuz teşekkür ederim.

Çalışmanın son aşamasında büyük katkı sağlayan çok kıymetli arkadaşlarım Serhat Bozkurt, Ozan Sepetci, Ahmet Çakmak, Eylül Sima Yüksek, Özge Altuntaş, İrfan Çağatay, Umut Başar, Cemil Güney, Enes Şirin, Ayten Mahiroğlu ve Enes Serdar'a, tezin teknik çerçevesini toparlamamda büyük emek sahibi çok değerli arkadaşım Demet Yıldız'a ve tüm İBB Miras ailesine, varlığı ile zor zamanlarımın en büyük destekçisi sevgili yol arkadaşlarım Oktay Özel, T. Volkan Aslan, Emrah Şahan, Gürkan Akgün, Huriye Merve Gedik ve çok kıymetli arkadaşım Bahar Çelik Omur'a çok teşekkür ederim. Çalışmanın nihayete ermesini bitmez tükenmez insani şefkati, ısrarı ve üzerimizdeki büyük kişisel emeği ile sağlayan çok değerli kardeşim güzel insan Şima Topaloğlu'na ve kıymetli asistanım Can Kalaycıoğlu'na sonsuz teşekkür ederim. Böylesine kolektif bir kültür ürünün ortaya çıkarılması bu kolektif enerjinin varlığı ile anlam kazanmıştır.

Bu çalışmayı, büyük özverisi ve emeği, yıllar boyunca sonsuz bir sabır ve sevgi ile beni destekleyen, engellerle karşılaştığım her aşamada varlığı ile kurtarıcım olmuş çok kıymetli eşim Binnur Erzan Polat'ın tükenmez enerjisine borçluyum.

Bu çalışma sırasında yaşadığım dile gelmez, ömrümün en önemli iki olayı irfan ve mana dünyamı mayalamıştır; 2011'de oğlum Mansur'un gelişi ve 2017'de canım annem Makbule Polat'ın gidişi. Kaptan kaba boşalmamın tecellisi bu çalışmamı gelene ve gidene adıyorum, onların üzerimdeki gölgesine aşk olsun.

Mahir POLAT, İstanbul, 2023

İÇİNDEKİLER

ÖZ ii
ABSTRACT iii
ÖNSÖZ iv
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ xvi
ÇİZİMLER LİSTESİ xxxiv
KISALTMALAR LİSTESİ xxxvii
GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM
ANADOLU'DA ALEVİLİĞİN KURULUŞ DÖNEMİ ŞİİLİK İZLERİ

1. Anadolu'da Şiiliğin Yayılması 6

İKİNCİ BÖLÜM
ANADOLU'DA ALEVİLİĞİN KAYNAĞI OLARAK SAFEVİ PROPAGANDASI VE ARAÇLARI

2. Anadolu'da Aleviliğin Kaynağı Olarak Safevi Propagandası ve Araçları 27
2.1. Buyruklar 39
2.2. Kutsal Objeler 46

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
İRAN'DA CEM EVLERİ (CEMHÂNE) VE ORTAYA ÇIKIŞI

3. İran'da Cem Evleri (Cemhâne) ve Ortaya Çıkışı 54

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
ANADOLU'DA TESPİT EDİLEN TARİHİ CEMEVİ ÖRNEKLERİ

4. Anadolu'da Tespit Edilen Tarihi Cemevi Örnekleri 69
4.1. Malatya Arapgir Onar Köyü Onar Büyük Ocak Evi 74
4.2. Elazığ Baskil Tabanbükü Köyü Şeyh Ahmet Ocak Evi 77
4.3. Elazığ Karakoçan Üçbudak Köyü Seyyid Nuri Cemaleddin Ocak Evi 78
4.4. Tunceli Mazgirt Darıkent (Muhundi) Köyü Baba Mansur Ocak Evi 80
4.5. Tunceli Nazımiye Bostanlı (Zeve) Köyü Kureyşan Ocak Evi 82
4.6. Malatya Arapgir Onar Köyü Şeyh Bahşiş Ocak Evi 84
4.7. Elazığ Baskil Kumlutarla (Adaf) Köyü Şeyh Bahşiş Ocak Evi 85
4.8. Bingöl Yayladere Korlu (Şeğan) Köyü Şıh Harun Ocak Evi 85
4.9. Bingöl Yayladere Korlu Köyü Ustuna Reş Karadirek Tarihi Cemevi 86

4.10. Tokat Erbaa Keçeci Köyü Keçeci Baba Ocak Evi 87
4.11. Tunceli Merkez Dedeağaç (Pilvenk) Köyü Şıh Delili Berhican Ocak Evi / Pir Sevdin Ocak Evi 88
4.12. Elazığ Karakoçan Yoğunağaç Köyü Çoribori Ocak Evi 89
4.13. Malatya Hekimhan Ballıkaya (Mezirme) Köyü Şah İbrahim Veli Karadirek Ocak Evi 90
4.14. Tokat Almus Hubyar Köyü Hubyar Abdal Birlik Cemevi 92
4.15. Malatya Arguvan Koyuncu (Gürge) Köyü Şah Süleyman Ocak Evi 94
4.16. Tokat Almus Hubyar Köyü Bek Dede Tarihi Cemevleri 95
4.17. Sivas Yıldızeli Banaz Köyü Pir Sultan Abdal Ocak Evi 97
4.18. Amasya Göynücek Çulpara Köyü Çulpara Tarihi Cemevi 99
4.19. Tunceli Pülümür Hacılı Köyü Pir Sultan Ocak Evi 100
4.20. Tokat Almus Görümlü Köyü Kul Himmet Ocak Evi 105
4.21. Tunceli Pülümür Doğanpınar Köyü Büklü Dede Ocak Evi 106
4.22. Tunceli Pülümür Kızılbel Köyü Derviş Dıl Ocak Evi 110
4.23. Tunceli Mazgirt Gökçekonak Köyü Tasniye Bonouzag (Tahsini Baba Mansur Ocak Evi) 113
4.24. Sivas Divriği Güneykaya Köyü Eraslan Ocağı Karadirek Tarihi Cemevi 116
4.25. Sivas Divriği Güneş Köyü Garip Musa Ocağı Tarihi Cemevi 117
4.26. Kars Sarıkamış Asboğa Köyü Garip Musa Ocak Evi 118
4.27. Malatya Arapgir Yazılı (Saldek) Köyü Kara Yakup Ocağı Tarihi Cemevi 119
4.28. Malatya Arguvan Yazıbaşı (Narmikan) Köyü Musai Hardi Ocağı Tarihi Cemevi 120
4.29. Sivas Hafik Yalıncak Köyü Seyyid İsmail Ocak Evi (Ağuiçen Ocağı) 122
4.30. Sivas Hafik Pirhüseyin Köyü Ağuiçen Ocak Evi 123
4.31. Malatya Hekimhan Baltacıbaşı Köyü Baltacıbaşı Tarihi Cemevi 124
4.32. Amasya Merzifon Oymaağaç Köyü Kemal Dede Sultan Tarihi Cemevi 125
4.33. Ankara Çubuk Kargın Köyü Kargın Tarihi Cemevi 126
4.34. Çorum Alaca Büyükkeşlik Köyü Nesimi Dede Ocak Evi 127
4.35. Sivas Şarkışla Alaman Köyü Coli Baba Ocak Evi 128
4.36. Sivas Şarkışla Yahyalı Köyü Tarihi Cemevi 129
4.37. Elazığ Baskil Akuşağı Köyü Derviş Dere Ocağı Tarihi Cemevi 129

4.38. Elazığ Baskil Bilaluşağı Köyü Tarihi Cemevi 130
4.39. Erzincan Üzümlü Avcılar Köyü Kiştim Marı Ocak Evi 131
4.40. Çorum Merkez Dereköy Dedeşli Karadirek Ocak Evi 133
4.41. Sivas Kangal Soğukpınar (Mamaş) Köyü Kurt Veli Ocak Evi 134
4.42. Sivas Hafik Karlı Köyü Koca Hasan Ocak Evi 135
4.43. Sivas İmranlı Ortaköy Seyyid Yusuf Ocak Evi 136
4.44. Malatya Hekimhan Güvenç Köyü Sadık Baba Ocak Evi 137
4.45. Sivas Merkez Karabalçık Köyü Hüseyin Abdal Ocak Evi 138
4.46. Sivas Kangal Mescit Köyü Araboğlu Ocak Evi 140
4.47. Sivas Kangal Mescit Köyü Şıhoğlu Ocağı Tarihi Cemevi 141
4.48. Kayseri Sarız Küçüksöbeçimen Köyü Küçüksöbeçimen Ocak Evi 141
4.49. Tokat Zile Acısu Köyü Veli Baba Ocak Evi 142
4.50. Yozgat Çekerek Sarıköy Sofuoğlu Ocağı Tarihi Cemevleri 146
4.51. Yozgat Çekerek Yukarıoba / Çakırköy Karadede / Gönülyurdu Tarihi Cemevleri 147
4.52. Tokat Zile Karşıpınar Köyü Hüseyin Abdal Ocak Evi 147
4.53. Tokat Zile Karacaören Köyü Karacaören Tarihi Cemevleri 149
4.54. Erzincan Üzümlü Pınarlıkaya Köyü Hınzori Gülali Ağa Tarihi Cemevi 150
4.55. Erzincan Tercan Sarıkaya Köyü Kureyşan Ocak Evi 152
4.56. Erzincan Üzümlü Çardaklı Köyü Seyyid Murtaza Ocak Evi 153
4.57. Erzincan Üzümlü Çayıryazı (Zurun) Köyü Derviş Cemal Ocağı Tarihi Cemevi 154
4.58. Erzincan Çayırlı Başköy Şıh Hasan Ocağı Tarihi Cemevi 155
4.59. Tunceli Mazgirt Gelincik (Kupik) Köyü Baba Mansur Ocak Evi 156
4.60. Tunceli Mazgirt Yeldeğen (Şöbek) Köyü Baba Mansur Ocak Evi 157
4.61. Tunceli Mazgirt Ali Dost Ocağı Tarihi Cemevi 159
4.62. Tunceli Mazgirt Darıkent (Muhundi) Köyü Turavi Ocağı Tarihi Cemevi 159
4.63. Tunceli Pülümür Ağaşenliği Köyü Kali Sıpi Ocak Evi 160
4.64. Tunceli Nazımiye Günlüce Köyü Kalmem Sır Ocağı Tarihi Cemevi ... 164
4.65. Tunceli Nazımiye Geriş Köyü Kalferad Ocak Evi 165
4.66. Tunceli Merkez Düzpelit (Bornek) Köyü Şıh Ahmet Ocak Evi 166
4.67. Tunceli Pertek Koçpınar Köyü Hasan Halife Ocak Evi 167

4.68. Sivas Şarkışla Ortaköy Büyük Dam Tarihi Cemevi 168
4.69. Sivas Şarkışla Kümbet Köyü Tarihi Cemevi 168
4.70. Sivas Şarkışla Otluk Köyü Tarihi Cemevi 169
4.71. Sivas Şarkışla Saraç Köyü Tarihi Cemevi 169
4.72. Sivas Şarkışla Kaymak Köyü Tarihi Cemevi 169
4.73. Sivas Şarkışla Sivrialan Köyü Tarihi Cemevi 170
4.74. Sivas Divriği Akmeşe (Ziniski) Köyü Seydi Baba Zaviyesi 170
4.75. Sivas Divriği Önerli Köyü Caradonna Can Baba Zaviyesi 171
4.76. Sivas Divriği Erikli Köyü Koca Saçlı Zaviyesi 172
4.77. Sivas Divriği Güneş Köyü Garip Musa Ocağı Zaviyesi 172
4.78. Sivas Divriği Gedikbaşı (Karageban) Köyü Karadirek Tarihi Cemevi / Yılancık Ocağı Tarihi Cemevi 173
4.79. Sivas Divriği Akpelit Köyü Koca Haydar Ocağı Tarihi Cemevi 173
4.80. Sivas İmranlı Dağyurdu Köyü Karadirek Tarihi Cemevi / Aşağı Şeyhli Köyü Ocak Evi 174
4.81. Sivas Koyulhisar Ekinözü Köyü Ali Bey Ocak Evi 174
4.82. Sivas Zara Çevirmehan Köyü Tarihi Cemevi 174
4.83. Sivas Zara Kızılkale Köyü Baba Mansur Ocak Evi 175
4.84. Sivas Zara Çevirmehan Köyü Pir Sultan Abdal Ocak Evi 175
4.85. Sivas Kangal ve Ulaş Tarihi Cemevleri 176
4.86. Sivas Tokuş Köyü Hubyar Abdal Ocağı Tarihi Cemevi 179
4.87. Malatya Hekimhan ve Çevresi Ocak Evleri 179
4.88. Malatya Arguvan Kuyudere (Mineyik) Köyü Zeynel Abidin Ocağı Tarihi Cemevi 182
4.89. Malatya Kale Kozluk Köyü Tarihi Cemevi 183
4.90. Elazığ Keban Pınarlar (Nimri) Köyü Ocak Evi 183
4.91. Amasya Göynücek ve Diğer Tarihi Cemevleri 184
4.92. Çorum Güvenli Köyü Hamza Ali Türbesi ve Tarihi Cemevi 186
4.93. Diyarbakır Merkez ve Bismil Tarihi Cemevleri 187
4.94. Ankara Çubuk ve Çankırı Tarihi Cemevleri 188
4.95. Kayseri Sarız Küçük Örtülü Köyü Baba Mansur Ocak Evi 190
4.96. Tokat Turhal Bölgesi Tarihi Cemevleri 191
4.97. Bingöl Adaklı Sütlüce ve Doluçay Köyleri Tarihi Cemevleri 192
4.98. Tunceli Hozat Derviş Cemal Köyü Tarihi Cemevi 193

4.99. Tunceli Mazgirt Kızılkale Köyü Ustuna Reş Karadirek Tarihi Cemevi 194
4.100. Sivas Hafik Emre Köyü Mıhlı Direk Ocak Evi 194
4.101. Tunceli Hozat Bargini Ağuiçen Ocağı ve Elazığ Sün Köyü Zaviyeleri 195
4.100. Adıyaman Gölbaşı Savran Köyü Tarihi Cemevi 197
4.101. Adıyaman Pınarbaşı Çelikhan Üryan Hızır Ocağı Tarihi Cemevi 197
4.102. Erzincan Kemaliye Ocak Köyü Hıdır Abdal Ocağı Tarihi Cemevi 197
4.103. Erzincan Kemah Nadaroğlu (Dereköy) Köyü Sultan Sinemilli Ocağı Nadaroğlu Ocak Evi 198
4.104. Erzurum Aşkale Ocaklı (Persor) Köyü Üryan Hızır Ocağı Tarihi Cemevi 198
4.105. Kırıkkale Delice Dağobası Köyü Seyit Evlatları Ocağı Tarihi Cemevi 199
4.106. Aydın Dalaman Yeniköy Seyit Evlatları Ocağı Tarihi Cemevi 200

BEŞİNCİ BÖLÜM

CEMEVİNİN ANLAM KATMANLARI, ALEVİLİKTE MEKÂN VE LİTURJİNİN VARLIK HÂLLERİ

5. Cemevinin Anlam Katmanları, Alevilikte Mekân ve Liturjinin Varlık Hâlleri... 203
5.1. Alevilikte Mekân Kategorileri..... 221
5.2. Alevilikte Mekânın Liturjiye Bağlı Anlam Katmanları 225
5.3. Cemevinde Zâhir ve Bâtın Mimari Elemanlar 229
5.4. Cemevini "Üretmek" 243

ALTINCI BÖLÜM

KATALOG

6. Katalog 247
1. Malatya Arapgir Onar Köyü Onar Büyük Ocak Evi..... 247
2. Elazığ Baskil Tabanbükü Köyü Şeyh Ahmet Ocak Evi..... 248
3. Elazığ Karakoçan Üçbudak Köyü Seyyid Nuri Cemaleddin Ocak Evi 249
4. Tunceli Mazgirt Darıkent (Muhundi) Köyü Baba Mansur Ocak Evi 251
5. Sivas Yıldızeli Banaz Köyü Pir Sultan Ocak Evi 252
6. Malatya Hekimhan Ballıkaya (Mezirme) Köyü Şah İbrahim Veli Karadirek Ocak Evi 254
7. Tokat Almus Hubyar Köyü Bek Dede Tarihi Cemevi I 255
8. Malatya Arapgir Onar Köyü Şeyh Bahşiş Ocak Evi..... 256
9. Malatya Arguvan Koyuncu (Gürge) Köyü Şah Süleyman Ocak Evi 258

10. Elazığ Baskil Kumlutarla (Adaf) Köyü Şeyh Bahşiş Ocak Evi (Ütübay Ailesi)259
11. Elazığ Karakoçan Yoğunağaç Köyü Çoribori Ocak Evi 260
12. Tunceli Pülümür Doğanpınar Köyü Büklü Dede Ocak Evi 262
13. Tunceli Pülümür Hacılı Köyü Pir Sultan Ocak Evi 263
14. Amasya Merzifon Oymaağaç Köyü Kemal Dede Sultan Tarihi Cemevi.. 265
15. Amasya Göynücek Çulpara Köyü Tarihi Cemevi 266
16. Ankara Çubuk Kargın Köyü Çatalkapı Tarihi Cemevi 268
17. Tokat Zile Acısu Köyü Veli Baba Ocak Evi 270
18. Erzincan Üzümlü Çayıryazı (Zurun) Köyü Derviş Cemal Ocağı Tarihi Cemevi..... 272
19. Tunceli Nazımiye Bostanlı (Zeve) Köyü Kureyşan Ocak Evi 273
20. Tunceli Mazgirt Darıkent (Muhundi) Köyü Turavi Ocağı Tarihi Cemevi 274
21. Sivas Hafik Karlı Köyü Koca Hasan Ocak Evi 276
22. Diyarbakır Sur Havacılar Köyü Kuyudamı Tarihi Cemevi..... 277
23. Çorum Merkez Dereköy Dedeşli Karadirek Ocak Evi 279
24. Tokat Zile Karşıpınar Köyü Hüseyin Abdal Ocak Evi 280
25. Sivas Merkez Karabalçık Köyü Hüseyin Abdal Ocak Evi..... 281
26. Sivas İmranlı Ortaköy Seyyid Yusuf Ocak Evi..... 282
27. Malatya Arapgir Yazılı (Saldek) Köyü Kara Yakup Ocağı Tarihi Cemevi 283
28. Elazığ Baskil Bilaluşağı Köyü Tarihi Cemevi 285
29. Erzincan Üzümlü Avcılar Köyü Kiştim Marı Ocak Evi 286
30. Malatya Hekimhan Uğurlu (Baltacıbaşı) Köyü Tarihi Cemevi 287
31. Çorum Alaca Büyükkeşlik Köyü Nesimi Dede Ocak Evi 288
32. Malatya Arguvan Yazıbaşı (Narmikan) Köyü Musai Hardi Ocağı Tarihi Cemevi..... 289
33. Kahramanmaraş Afşin Koçovası Köyü Musai Hardi Ocağı Tarihi Cemevi 290
34. Erzincan Üzümlü Pınarlıkaya (Hınzori) Köyü Gülali Ağa Tarihi Cemevi 292
35. Sivas Hafik Yalıncak Köyü Seyyid İsmail Ocak Evi (Ağuiçen Ocağı) 294
36. Tunceli Mazgirt Gelincik (Kupik) Köyü Baba Mansur Ocak Evi 295
37. Sivas Hafik Emre Köyü Mıhlı Direk Ocak Evi..... 297
38. Malatya Hekimhan Başkınık Köyü On İki Kardeş Ocağı Tarihi Cemevi. 298

39. Sivas Hafik Yalıncak Köyü Tekke ve Aşevi Tarihi Cemevi 299
40. Tokat Erbaa Keçeci Köyü Keçeci Baba Ocak Evi 301
41. Elazığ Baskil Akuşağı Köyü Derviş Dere Ocağı Tarihi Cemevi 302
42. Sivas Ulaş Çavdar Köyü Ali Gürsoy Evi 304
43. Sivas Ulaş Çavdar Köyü Mustafa Polat Evi 305
44. Malatya Hekimhan Basak Köyü Kolu Açık Hacım Sultan Büyük Oda Ocak Evi 307
45. Tunceli Pülümür Gökçekonak Köyü Baba Mansur Ocak Evi 308
46. Bingöl Yayladere Korlu Köyü Şıh Harun Ocak Evi 309
47. Sivas Hafik Pirhüseyin Köyü Ağuiçen Ocak Evi 310
48. Kayseri Sarız Küçüksöbeçimen Köyü Araboğlu Ocak Evi 312
49. Sivas Kangal Kürkçü Köyü Gencağa Ocak Evi 313
50. Malatya Hekimhan Güvenç Köyü Sadık Baba Ocak Evi 314
51. Tunceli Merkez Düzpelit Köyü Şıh Ahmet Ocak Evi 315
52. Tunceli Merkez Dedeağaç Köyü Şıh Delili Berhican Ocak Evi 317
53. Tunceli Nazımiye Geriş Köyü Kalferad Ocak Evi 318
54. Tunceli Pertek Koçpınar Köyü İmam Rıza / Hasan Halife Ocak Evi 319
55. Adıyaman Çelikhan Pınarbaşı (Bulam) Üryan Hızır Cemevi 320
56. Tunceli Pülümür Ağaşenliği Köyü Kali Sıpi Ocak Evi 322
57. Erzincan Üzümlü Çardaklı Köyü Seyyid Murtaza Ocak Evi 323
58. Sivas Divriği Güvenkaya Köyü Eraslan Ocağı Karadirek Tarihi Cemevi 324
59. Erzincan Çayırlı Başköy Şıh Hasan Tarihi Cemevi 325
60. Tokat Almus Hubyar Köyü Hubyar Bek Dede Ocak Evi 327
61. Tunceli Nazımiye Günlüce Köyü Kalmem Sır Tarihi Cemevi 328
62. Malatya Arguvan Kuyudere (Mineyik) Köyü İmam Zeynel Abidin Ocağı Tarihi Cemevi 330
63. Sivas Kangal Mescit Köyü Araboğlu Ocak Evi 331
64. Sivas Koyulhisar Ekinözü Köyü Ali Bey Ocak Evi 332
65. Tokat Zile Çeltek Köyü Çeltek Baba Ocak Evi 333
66. Tunceli Mazgirt Yeldeğen (Şöbek) Köyü Baba Mansur Ocak Evi 335
67. Sivas Şarkışla Alaman Köyü Coli Baba Ocak Evi 336
68. Kırıkkale Delice Dağobası Köyü Evliya Seyitler Ocağı Tarihi Cemevi ... 338
69. Sivas Zara Çevirmehan Köyü Pir Sultan Abdal Ocak Evi 339

70. Tunceli Hozat Karabakır Köyü Tarihi Cemevi 340
71. Tokat Almus Hubyar Köyü Bek Dede Türbe ve Tarihi Cemevi 341
72. Amasya Göynücek Başpınar Köyü Tarihi Cemevi 342
73. Amasya Göynücek Koyuncu Köyü Tarihi Cemevi 344
74. Amasya Göynücek Tencirli Köyü Tarihi Cemevi 346
75. Sivas Şarkışla Yahyalı Köyü Tarihi Cemevi 348
76. Elazığ Merkez Sedeftepe (Mığı) Köyü Abdulcabbar Ocağı Tarihi Cemevi 349
77. Sivas Zara Kızılkale Köyü Baba Mansur Ocak Evi 350
78. Sivas Şarkışla Saraç Köyü Halil Ağa Tarihi Cemevi 351
79. Sivas Zara Çevirmehan Köyü Tarihi Cemevi 353
80. Ankara Çubuk Ömercik Köyü Tarihi Cemevi 354
81. Bingöl Adaklı Doluçay Köyü Baba Mansur Ocak Evi 356
82. Tokat Almus Hubyar Köyü Bek Dede Tarihi Cemevi III 357
83. Ankara Beypazarı Karaşar Sarayköy Tarihi Cemevi 358
84. Yozgat Çekerek Sarıköy Sofuoğlu Tarihi Cemevi 359
85. Ankara Çubuk Aşağıemirler Köyü Tarihi Cemevi 361
86. Çankırı Şabanözü Bulgurcu Köyü Tarihi Cemevi 363
87. Ankara Çubuk Demirci Köyü Tarihi Cemevi 364
88. Ankara Çubuk Susuz Köyü Tarihi Cemevi 365
89. Sivas Divriği Gedikbaşı (Karageban) Köyü Karadirek Tarihi Cemevi 367
90. Sivas Divriği Gedikbaşı (Karageban) Köyü Yılancık Ocağı Tarihi Cemevi 368
91. Amasya Göynücek Şarklı Köyü Tarihi Cemevi 370
92. Malatya Yazıhan Fethiye Köyü Kolu Açık Hacım Sultan Ocak Evi 371
93. Tunceli Hozat Derviş Cemal Köyü Tarihi Cemevi I 372
94. Sivas İmranlı Dağyurdu Köyü Karadirek Tarihi Cemevi 373
95. Erzincan Kemah Nadaroğlu (Dereköy) Köyü Tarihi Cemevi 374
96. Erzincan Kemaliye Ocak Köyü Hıdır Abdal Ocağı Tarihi Cemevi 376
97. Tunceli Mazgirt Kızılkale Köyü Ustuna Reş Karadirek Tarihi Cemevi 377
98. Ankara Beypazarı Karaşar Köyü Ocak Evi 378
99. Elazığ Merkez Pirinçci Köyü Tarihi Cemevi 379
100. Elazığ Merkez Sün Köyü Süleyman Dede Ocak Evi 380

101. Sivas Merkez Tokuş Köyü Tarihi Cemevi I 382
102. Sivas Merkez Tokuş Köyü Tarihi Cemevi II 383
103. Kayseri Sarız Küçükörtülü Baba Mansur Ocak Evi 384
104. Sivas Gemerek Eskiyurt (Alakilise) Köyü Tarihi Cemevi 385
105. Sivas Şarkışla Kaymak Köyü Tarihi Cemevi 387
106. Sivas Şarkışla Kümbet Köyü Tarihi Cemevi 389
107. Sivas Şarkışla Ortaköy Tarihi Cemevi I 390
108. Sivas Şarkışla Otluk Köyü Tarihi Cemevi 392
109. Sivas Şarkışla Saraç Köyü Sandal Tarihi Cemevi 393
110. Erzurum Şenkaya Beşpınarlar (Vağaver) Köyü Tarihi Cemevi I 395
111. Erzurum Şenkaya Beşpınarlar (Vağaver) Köyü Tarihi Cemevi II 396
112. Erzurum Şenkaya Yazılı Köyü Tarihi Cemevi 397
113. Tokat Turhal Eriklitekke Köyü Tarihi Cemevi I 399
114. Tokat Turhal Eriklitekke Köyü Tarihi Cemevi III 400
115. Amasya Merkez Kızoğlu Köyü İlyas Karabudak Ocak Evi 402
116. Amasya Merkez Kızoğlu Köyü Tarihi Cemevi 404
117. Tokat Turhal Ormanözü Köyü Tarihi Cemevi 405
118. Tokat Zile Ağcakeçili Köyü Tarihi Cemevi 406
119. Tokat Zile Karacaören Köyü Tarihi Cemevi I 408
120. Tokat Zile Karacaören Köyü Tarihi Cemevi II 410
121. Kırıkkale Balışeyh Hıdırşeyh Köyü Kara Donlu Canbaba Ocak Evi 413
122. Diyarbakır Bismil Türkmenhacı Köyü Babusor Ocağı Tarihi Cemevi 414
123. Diyarbakır Bismil Türkmenhacı Köyü Tarihi Cemevi 415
124. Diyarbakır Bismil Türkmenhacı Köyü Beyazıdı Bostan Ocağı Tarihi Cemevi 416
125. Diyarbakır Bismil Türkmenhacı Köyü Ersefil Ocağı Tarihi Cemevi 417
126. Ankara Çubuk Çitköy Tarihi Cemevi 418
127. Malatya Hekimhan Başkınık Köyü Cennet Ana Ocak Evi 419
128. Tunceli Hozat Derviş Cemal Köyü Tarihi Cemevi II 420
129. Erzincan Kemah Dereköy Tarihi Cemevi 421
130. Elazığ Merkez Dambüyük Köyü Tarihi Cemevi 422
131. Amasya Merzifon Yakup Köyü Tarihi Cemevi 423
132. Kayseri Sarız Oğlakkaya Köyü Mehmet Ali Dede Ocak Evi 424

133. Çankırı Şabanözü Martköy Turabi Ocağı Tarihi Cemevi 425
134. Sivas Şarkışla Kaymak Köyü Gülali Tarihi Cemevi 426
135. Sivas Şarkışla Sivrialan Köyü Dededamı Tarihi Cemevi 428
136. Tokat Turhal Eriklitekke Köyü Tarihi Cemevi II 429
137. Amasya Merkez Kızoğlu Köyü Halil Duran Tarihi Cemevi 430
138. Bingöl Yayladere Korlu Köyü Ustuna Reş Karadirek Tarihi Cemevi 432
139. Aydın Dalaman Yeniköy Seyit Evlatları Ocağı Tarihi Cemevi 434
140. Elazığ Merkez Koruköy Köyü Cemevi 435
SONUÇ 437
KAYNAKÇA 444
EK 1- FOTOĞRAFLAR 468
YAPI FOTOĞRAFLARI 468
KARADİREK ÖRNEKLERİ 887
KIRLANGIÇ KUBBE ÖRNEKLERİ 915
OCAK ÖRNEKLERİ 933
TARİH İBARESİ BULUNAN YAPI ÖRNEKLERİ 960
KUTSAL EMANETLER 981
EK 2- ÇİZİMLER 996
EK 3- HARİTALAR 1051
ÖZGEÇMİŞ 1053

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf 1 Dereköy Dedeşli Karadirek Ocak Evi avlusu..... 468
Fotoğraf 2 Dereköy Dedeşli Karadirek Ocak Evi ana mekân..... 469
Fotoğraf 3 Dereköy Dedeşli Karadirek Ocak Evi ana mekân detay..... 469
Fotoğraf 4 Şeyh Ahmet Ocak Evi ana mekânı (Arın, 1985-1986)..... 470
Fotoğraf 5 Şeyh Ahmet Ocak Evi ana mekânı (Arın, 1985-1986)..... 470
Fotoğraf 6 Şeyh Ahmet Ocak Evi kırlangıç kubbe detayı (Arın, 1985-1986)..... 471
Fotoğraf 7 Şeyh Ahmet Ocak Evi sütun başlığı detayı (Arın, 1985-1986)..... 471
Fotoğraf 8 Hubyar Köyü Bek Dede Tarihi Cemevi I dışarıdan görünüş..... 472
Fotoğraf 9 Hubyar Köyü Bek Dede Tarihi Cemevi I iç mekân..... 472
Fotoğraf 10 Hubyar Köyü Bek Dede Tarihi Cemevi I iç mekân..... 473
Fotoğraf 11 Hubyar Köyü Bek Dede Tarihi Cemevi I kırlangıç kubbe ayrıntısı..... 473
Fotoğraf 12 Hubyar Köyü Bek Dede Tarihi Cemevi I ocak detayı..... 474
Fotoğraf 13 Hınzori Gülali Ağa Tarihi Cemevi dışarıdan görünümü..... 474
Fotoğraf 14 Hınzori Gülali Ağa Tarihi Cemevi koridorun görünümü..... 475
Fotoğraf 15 Hınzori Gülali Ağa Tarihi Cemevi ocak yönüne bakış..... 475
Fotoğraf 16 Hınzori Gülali Ağa Tarihi Cemevi ana mekân görünümü..... 476
Fotoğraf 17 Hınzori Gülali Ağa Tarihi Cemevi düşey taşıyıcı detayı..... 477
Fotoğraf 18 Hınzori Gülali Ağa Tarihi Cemevi ana mekân genel görünümü..... 477
Fotoğraf 19 Hınzori Gülali Ağa Tarihi Cemevi kırlangıç kubbeye bakış..... 478
Fotoğraf 20 Ali Gürsoy Evi giriş kapısı..... 479
Fotoğraf 21 Ali Gürsoy Evi ana mekân görünümü..... 480
Fotoğraf 22 Ali Gürsoy Evi ana mekân görünümü..... 481
Fotoğraf 23 Ali Gürsoy Evi kubbe detayı..... 482
Fotoğraf 24 Mustafa Polat Evi dış görünümü..... 482
Fotoğraf 25 Mustafa Polat Evi ana mekân görünümü..... 483
Fotoğraf 26 Mustafa Polat Evi ana mekân görünümü..... 483
Fotoğraf 27 Mustafa Polat Evi kırlangıç kubbe detayı..... 484
Fotoğraf 28 Mustafa Polat Evi tarihi kapı üzerine kazınmış tarih detayı..... 484
Fotoğraf 29 Mustafa Polat Evi ahşap kirişlerin birinde kazınmış tarih detayı..... 485
Fotoğraf 30 Acısu Veli Baba Ocak Evi ana mekânın genel görünümü..... 485
Fotoğraf 31 Acısu Veli Baba Ocak Evi ana mekândan görünüm..... 486
Fotoğraf 32 Acısu Veli Baba Ocak Evi ana mekân detayı..... 486
Fotoğraf 33 Acısu Veli Baba Ocak Evi düşey taşıyıcı kaidesi detayı..... 487
Fotoğraf 34 Acısu Veli Baba Ocak Evi ahşap kapı detayı..... 487
Fotoğraf 35 Acısu Veli Baba Ocak Evi sütun başlığı detayı..... 488
Fotoğraf 36 Acısu Veli Baba Ocak Evi ana mekân detayı..... 488
Fotoğraf 37 Acısu Veli Baba Ocak Evi ana mekân detayı..... 489
Fotoğraf 38 Acısu Veli Baba Ocak Evi ocak yönüne bakış..... 490
Fotoğraf 39 Acısu Veli Baba Ocak Evi ana mekân detayı..... 491
Fotoğraf 40 Acısu Veli Baba Ocak Evi ana mekân detayı..... 492
Fotoğraf 41 Acısu Veli Baba Ocak Evi dışarıdan görünümü..... 493

Fotoğraf 42 Pirhüseyin Köyü Ağuiçen Ocak Evi dıştan görünümü 493
Fotoğraf 43 Pirhüseyin Köyü Ağuiçen Ocak Evi ana mekân görünümü..... 494
Fotoğraf 44 Pirhüseyin Köyü Ağuiçen Ocak Evi kırlangıç kubbe detayı..... 495
Fotoğraf 45 Pirhüseyin Köyü Ağuiçen Ocak Evi giriş kısmı 496
Fotoğraf 46 Coli Baba Ocak Evi ana mekân görünümü. 497
Fotoğraf 47 Coli Baba Ocak Evi ana mekân görünümü 498
Fotoğraf 48 Coli Baba Ocak Evi ana mekân detayı..... 498
Fotoğraf 49 Coli Baba Ocak Evi kırlangıç kubbeye bakış..... 499
Fotoğraf 50 Mescit Köyü Araboğlu Ocak Evi dış görünümü 500
Fotoğraf 51 Mescit Köyü Araboğlu Ocak Evi ana mekân görünümü 501
Fotoğraf 52 Mescit Köyü Araboğlu Ocak Evi tavan detay..... 502
Fotoğraf 53 Mescit Köyü Araboğlu Ocak Evi ana mekân detayı 503
Fotoğraf 54 Mescit Köyü Araboğlu Ocak Evi ana mekân görünümü 504
Fotoğraf 55 Gencağa Ocak Evi giriş detayı. 504
Fotoğraf 56 Gencağa Ocak Evi sütun başlık detayı. 505
Fotoğraf 57 Gencağa Ocak Evi ana mekân detayı. 506
Fotoğraf 58 Seyyid Yusuf Ocak Evi'nin dışarıdan görünümü..... 507
Fotoğraf 59 Seyyid Yusuf Ocak Evi duvar üzerinde tarih detayı 508
Fotoğraf 60 Seyyid Yusuf Ocak Evi koridor. 509
Fotoğraf 61 Seyyid Yusuf Ocak Evi tavan detayı..... 510
Fotoğraf 62 Seyyid Yusuf Ocak Evi ocak detayı..... 511
Fotoğraf 63 Seyyid Yusuf Ocak Evi ahşap sütun detayı..... 512
Fotoğraf 64 Seyyid Yusuf Ocak Evi ana mekân detayı 513
Fotoğraf 65 Koçovası Musai Hardi Ocağı dışarıdan görünümü 514
Fotoğraf 66 Koçovası Musai Hardi Ocağı ana mekân görünümü 515
Fotoğraf 67 Koçovası Musai Hardi Ocağı tavan detayı..... 516
Fotoğraf 68 Koçovası Musai Hardi Ocağı ana mekân detayı 517
Fotoğraf 69 Koçovası Musai Hardi Ocağı kitabe detayı..... 517
Fotoğraf 70 Keçeci Baba Ocak Evi dış görünümü..... 518
Fotoğraf 71 Keçeci Baba Ocak Evi ana mekân görünümü 518
Fotoğraf 72 Keçeci Baba Ocak Evi ana mekân görünümü 519
Fotoğraf 73 Keçeci Baba Ocak Evi düşey taşıyıcı görünümü 520
Fotoğraf 74 Zara Çevirmehan Pir Sultan Abdal Ocak Evi kalıntıları..... 521
Fotoğraf 75 Zara Çevirmehan Pir Sultan Abdal Ocak Evi yeni yapılan hali ana mekân 522
Fotoğraf 76 Oymaağaç Köyü Kemal Dede Sultan Tarihi Cemevi dışarıdan görünümü 523
Fotoğraf 77 Oymaağaç Köyü Kemal Dede Sultan Tarihi Cemevi ana mekânı 524
Fotoğraf 78 Oymaağaç Köyü Kemal Dede Sultan Tarihi Cemevi ana mekânı 525
Fotoğraf 79 Oymaağaç Köyü Kemal Dede Sultan Tarihi Cemevi haziresinde kabir 526
Fotoğraf 80 Koca Hasan Tarihi Cemevi 527
Fotoğraf 81 Koca Hasan Tarihi Cemevi ana mekân görünümü..... 528
Fotoğraf 82 Koca Hasan Tarihi Cemevi ocak detayı 529

Fotoğraf 83 Koca Hasan Tarihi Cemevi ana mekânında ocak yönüne bakış 530
Fotoğraf 84 Koca Hasan Tarihi Cemevi kırlangıç kubbe detayı..... 531
Fotoğraf 85 Yakup Köyü Cemevi dış mekândan görünümü 532
Fotoğraf 86 Yakup Köyü Cemevi ana mekânı..... 533
Fotoğraf 87 Yakup Köyü Cemevi ana mekânı..... 534
Fotoğraf 88 Yakup Köyü Cemevi ana mekânı..... 535
Fotoğraf 89 Yakup Köyü Cemevi ocak yönüne bakış 536
Fotoğraf 90 Sarıköy Sofuoğlu Cemevi dışarıdan görünümü 537
Fotoğraf 91 Sarıköy Sofuoğlu Cemevi ana mekân görünümü..... 538
Fotoğraf 92 Sarıköy Sofuoğlu Cemevi ana mekân genel görünümü 539
Fotoğraf 93 Sarıköy Sofuoğlu Cemevi ocak detayı 540
Fotoğraf 94 Sarıköy Sofuoğlu Cemevi kırlangıç kubbe detayı..... 541
Fotoğraf 95 Sarıköy Sofuoğlu Cemevi aşık üzerine yazılan tarih detayı..... 542
Fotoğraf 96 Kupik Baba Mansur Ocak Evi dışarıdan görünümü 543
Fotoğraf 97 Kupik Baba Mansur Ocak ana mekân detayı 544
Fotoğraf 98 Kupik Baba Mansur Ocak Evi ocak yönüne bakış..... 545
Fotoğraf 99 Karageban Köyü Yılancık Ocağı dış görünümü 546
Fotoğraf 100 Karageban Köyü Yılancık Ocağı ana mekânı 547
Fotoğraf 101 Karageban Köyü Yılancık Ocağı ana mekânı 548
Fotoğraf 102 Karageban Köyü Yılancık Ocağı ana mekânı 549
Fotoğraf 103 Saldek Köyü Kara Yakup Ocağı dış mekândan görünümü..... 550
Fotoğraf 104 Saldek Köyü Kara Yakup Ocağı giriş kapısı 551
Fotoğraf 105 Saldek Köyü Kara Yakup Ocağı ana mekân görünümü 552
Fotoğraf 106 Saldek Köyü Kara Yakup Ocağı ana mekân görünümü 553
Fotoğraf 107 Saldek Köyü Kara Yakup Ocağı'nda muhafaza edilen bir tarık..... 554
Fotoğraf 108 Saldek Köyü Kara Yakup Ocağı karadirek 555
Fotoğraf 109 Saldek Köyü Kara Yakup Ocağı ana mekân tavan örgüsü 556
Fotoğraf 110 Büyükkeşlik Nesimi Dede Ocak Evi'nin dışarıdan görünümü 557
Fotoğraf 111 Büyükkeşlik Nesimi Dede Ocak Evi ana mekân görünümü 558
Fotoğraf 112 Büyükkeşlik Nesimi Dede Ocak Evi ana mekân görünümü 559
Fotoğraf 113 Büyükkeşlik Nesimi Dede Ocak Evi ahşap sütun ayrıntısı..... 560
Fotoğraf 114 Büyükkeşlik Nesimi Dede Ocak Evi ocak detay..... 561
Fotoğraf 115 Büyükkeşlik Nesimi Dede Ocak Evi sütun kaidesi detay 562
Fotoğraf 116 Büyükkeşlik Nesimi Dede Ocak Evi ana mekân görünüm 562
Fotoğraf 117 Seyyid Nuri Cemaleddin Ocak Evi dışarıdan görünüş..... 563
Fotoğraf 118 Seyyid Nuri Cemaleddin Ocak Evi ana mekâna bakış..... 563
Fotoğraf 119 Seyyid Nuri Cemaleddin Ocak Evi detay 564
Fotoğraf 120 Seyyid Nuri Cemaleddin Ocak Evi iç mekân görünüşü..... 564
Fotoğraf 121 Zurun Derviş Cemal Ocağı ana mekân detay..... 565
Fotoğraf 122 Zurun Derviş Cemal Ocağı ana mekân detayı..... 566
Fotoğraf 123 Zurun Derviş Cemal Ocağı karadirek görünüş..... 567
Fotoğraf 124 Balışeyh Kara Donlu Canbaba Ocak Evi dış görünümü 568
Fotoğraf 125 Balışeyh Kara Donlu Canbaba Ocak Evi iç mekân görünümü 568
Fotoğraf 126 Balışeyh Kara Donlu Canbaba Ocak Evi ana mekânda karadirek 569

Fotoğraf 127 Şah Süleyman Ocağı dışarıdan görünümü 570
Fotoğraf 128 Şah Süleyman Ocağı girişi 571
Fotoğraf 129 Şah Süleyman Ocağı iç mekân görünümü 572
Fotoğraf 130 Şah Süleyman Ocağı iç mekân detayı 573
Fotoğraf 131 Basak Kolu Açık Hacım Sultan Büyük Oda'nın dış görünümü..... 574
Fotoğraf 132 Basak Kolu Açık Hacım Sultan Büyük Oda ana mekân 575
Fotoğraf 133 Basak Kolu Açık Hacım Sultan Büyük Oda ocak yönünde ana mekân görünümü 576
Fotoğraf 134 Basak Kolu Açık Hacım Sultan Büyük Oda giriş kapısı yönünde ana mekân görünümü..... 577
Fotoğraf 135 Basak Kolu Açık Hacım Sultan Büyük Oda'nın ocak yaşmağı detay 578
Fotoğraf 136 Güvenkaya Eraslan Ocağı Karadirek Tarihi Cemevi dış görünümü.. 579
Fotoğraf 137 Güvenkaya Eraslan Ocağı Karadirek Tarihi Cemevi ana mekân görünümü 580
Fotoğraf 138 Güvenkaya Eraslan Ocağı Karadirek Tarihi Cemevi ana mekân görünümü 581
Fotoğraf 139 Güvenkaya Eraslan Ocağı Karadirek Tarihi Cemevi'nde bulunan karadirek..... 582
Fotoğraf 140 Emre Köyü Mıhlı Direk Ocak Evi'nin bulunduğu alana bakış 583
Fotoğraf 141 Emre Köyü Mıhlı Direk Ocak Evi'nin dışarıdan görünümü..... 584
Fotoğraf 142 Emre Köyü Mıhlı Direk Ocak Evi ana mekân görünümü..... 584
Fotoğraf 143 Ali Bey Ocağı dış mekân görünümü 585
Fotoğraf 144 Ali Bey Ocağı ana mekânda ocak yönüne bakış 586
Fotoğraf 145 Ali Bey Ocağı ana mekân görünümü 587
Fotoğraf 146 Divriği Karageban Karadirek Tarihi Cemevi dış görünüm..... 588
Fotoğraf 147 Divriği Karageban Karadirek Tarihi Cemevi dış mekân detayı. 589
Fotoğraf 148 Divriği Karageban Karadirek Tarihi Cemevi ana mekân..... 590
Fotoğraf 149 Divriği Karageban Karadirek Tarihi Cemevi ana mekân detayı..... 590
Fotoğraf 150 Zile Çeltek Baba Ocak Evi dış görünümü..... 591
Fotoğraf 151 Zile Çeltek Baba Ocak Evi ana mekân görünümü 592
Fotoğraf 152 Zile Çeltek Baba Ocak Evi ana mekân görünümü 593
Fotoğraf 153 Muhundi Baba Mansur Ocak Evi dış mekân 594
Fotoğraf 154 Muhundi Baba Mansur Ocak Evi iç mekân detayı..... 595
Fotoğraf 155 Muhundi Baba Mansur Ocak Evi iç mekân 596
Fotoğraf 156 Muhundi Baba Mansur Ocak Evi salon görünüşü..... 597
Fotoğraf 157 Muhundi Turavi Ocağı dışarıdan görünümü..... 597
Fotoğraf 158 Muhundi Turavi Ocağı ana mekân görünümü 598
Fotoğraf 159 Muhundi Turavi Ocağı ana mekândan sütun detayı..... 599
Fotoğraf 160 Muhundi Turavi Ocağı ana mekândan görünüm..... 600
Fotoğraf 161 Kızılkale Dirban Ustuna Reş Karadirek Tarihi Cemevi dış görünümü 600
Fotoğraf 162 Kızılkale Dirban Ustuna Reş Karadirek Tarihi Cemevi dış görünümü 601

Fotoğraf 163 Kızılkale Dirban Ustuna Reş Karadirek Tarihi Cemevi iç mekân görünümü 602
Fotoğraf 164 Gökçekonak Baba Mansur Ocak Evi kalıntısı 603
Fotoğraf 165 Gökçekonak Baba Mansur Ocak Evi yakınında bir mezar 604
Fotoğraf 166 Gökçekonak Baba Mansur Ocak Evi yakınında bir mezar taşı..... 605
Fotoğraf 167 Hacılı Pir Sultan Ocak Evi dış mekân görünümü..... 605
Fotoğraf 168 Hacılı Pir Sultan Ocak Evi dış mekân görünümü ve kapısı 606
Fotoğraf 169 Hacılı Pir Sultan Ocak Evi ana mekânda ocak yönüne bakış..... 607
Fotoğraf 170 Hacılı Pir Sultan Ocak Evi ana mekânda giriş yönüne bakış 608
Fotoğraf 171 Hacılı Pir Sultan Ocak Evi ana mekânda sütun başlığı detayı 609
Fotoğraf 172 Hacılı Pir Sultan Ocak Evi ana mekânda sütun başlığı detayı 610
Fotoğraf 173 Hacılı Pir Sultan Ocak Evi kırlangıç kubbe detayı..... 611
Fotoğraf 174 Hacılı Pir Sultan Ocak Evi iç mekân ayrıntısı..... 612
Fotoğraf 175 Kali Sıpi Ocak Evi yıkıntısı. 613
Fotoğraf 176 Kali Sıpi Ocak Evi yıkıntısı 614
Fotoğraf 177 Onar Büyük Ocak Evi iç mekân..... 615
Fotoğraf 178 Onar Büyük Ocak Evi ana mekâna bakış..... 615
Fotoğraf 179 Onar Büyük Ocak Evi tavan detayı..... 616
Fotoğraf 180 Onar Büyük Ocak Evi ana mekân görünüm..... 617
Fotoğraf 181 Banaz Köyü Pir Sultan Ocak Evi dışarıdan görünüşü..... 618
Fotoğraf 182 Banaz Köyü Pir Sultan Ocak Evi iç mekânı..... 619
Fotoğraf 183 Banaz Köyü Pir Sultan Ocak Evi tavan detayı..... 620
Fotoğraf 184 Şah İbrahim Veli Karadirek Ocak Evi dış görünümü 621
Fotoğraf 185 Şah İbrahim Veli Karadirek Ocak Evi dışarıdan kapının görünümü . 622
Fotoğraf 186 Şah İbrahim Veli Karadirek Ocak Evi kapı kitabesi 623
Fotoğraf 187 Şah İbrahim Veli Karadirek Ocak Evi içerinden görünüşü..... 624
Fotoğraf 188 Onar Köyü Şeyh Bahşiş Ocağı dışarıdan görünümü..... 625
Fotoğraf 189 Onar Köyü Şeyh Bahşiş Ocağı koridor kısmı 626
Fotoğraf 190 Onar Köyü Şeyh Bahşiş Ocağı iç mekân 627
Fotoğraf 191 Onar Köyü Şeyh Bahşiş Ocağı tavan detayı 628
Fotoğraf 192 Onar Köyü Şeyh Bahşiş Ocağı kitabesi 629
Fotoğraf 193 Elazığ Çoribori Ocak Evi dışarıdan görünümü 629
Fotoğraf 194 Elazığ Çoribori Ocak Evi ana mekân görünümü..... 630
Fotoğraf 195 Elazığ Çoribori Ocak Evi ana mekân görünümü..... 630
Fotoğraf 196 Elazığ Çoribori Ocak Evi tavan detayı..... 631
Fotoğraf 197 Elazığ Çoribori Ocak Evi'nde saklanan bir obje..... 631
Fotoğraf 198 Büklü Dede Ocak Evi ana mekân görünümü 632
Fotoğraf 199 Büklü Dede Ocak Evi tavandan görünüm..... 633
Fotoğraf 200 Büklü Dede Ocak Evi çatıdan görünüm..... 634
Fotoğraf 201 Kargın Çatalkapı Tarihi Cemevi avlu girişi 635
Fotoğraf 202 Kargın Çatalkapı Tarihi Cemevi ana mekânda ikrarlılar bölümüne bakış 636
Fotoğraf 203 Kargın Çatalkapı Tarihi Cemevi ana mekânı..... 637
Fotoğraf 204 Kargın Çatalkapı Tarihi Cemevi ana mekânı..... 638

Fotoğraf 205 Kargın Çatalkapı Tarihi Cemevi ocak detayı 639
Fotoğraf 206 Kargın Çatalkapı Tarihi Cemevi'nde muhafaza edilen objelerin konulduğu sandık 640
Fotoğraf 207 Kargın Çatalkapı Tarihi Cemevi'nde muhafaza edilen objeler..... 641
Fotoğraf 208 Kureyşan Ocak Evi dışarıdan görünüm 642
Fotoğraf 209 Kureyşan Ocak Evi tarık 643
Fotoğraf 210 Kureyşan Ocak Evi ocak detayı 644
Fotoğraf 211 Kuyudamı Tarihi Cemevi'nin dışarıdan görünümü 645
Fotoğraf 212 Kuyudamı Tarihi Cemevi'nin ana mekân görünümü..... 646
Fotoğraf 213 Kuyudamı Tarihi Cemevi'nin ana mekân detayı 647
Fotoğraf 214 Kuyudamı Tarihi Cemevi'nde muhafaza edilen bir belge 648
Fotoğraf 215 Kuyudamı Tarihi Cemevi'nde muhafaza edilen bir belge 649
Fotoğraf 216 Kuyudamı Tarihi Cemevi'nde muhafaza edilen bir belge 650
Fotoğraf 217 Kuyudamı Tarihi Cemevi'nde muhafaza edilen alem..... 651
Fotoğraf 218 Kuyudamı Tarihi Cemevi'nde muhafaza edilen şamdanlar..... 652
Fotoğraf 219 Kuyudamı Tarihi Cemevi'nde muhafaza edilen pabuç..... 653
Fotoğraf 220 Karşıpınar Köyü Hüseyin Abdal Ocak Evi dışarıdan görünümü..... 654
Fotoğraf 221 Karşıpınar Köyü Hüseyin Abdal Ocak Evi avlusu..... 655
Fotoğraf 222 Karabalçık Hüseyin Abdal Ocak Evi'nin dışarıdan görünümü..... 656
Fotoğraf 223 Karabalçık Hüseyin Abdal Ocak Evi'nde yapının eski döneminden kaldığı düşünülen fragman..... 657
Fotoğraf 224 Karabalçık Hüseyin Abdal Ocak Evi ana mekân görünümü..... 658
Fotoğraf 225 Karabalçık Hüseyin Abdal Ocak Evi'nde muhafaza edilen bir kama 658
Fotoğraf 226 Erzincan Kiştim Marı Ocak Evi'nde muhafaza edilen bir tarık..... 659
Fotoğraf 227 Erzincan Kiştim Marı Ocak Evi'nde muhafaza edilen bir tarık..... 660
Fotoğraf 228 Hekimhan Baltacıbaşı Tarihi Cemevi yıkıntısı 661
Fotoğraf 229 Hekimhan Baltacıbaşı Tarihi Cemevi ana mekâna bakış..... 662
Fotoğraf 230 Hekimhan Baltacıbaşı Tarihi Cemevi sütun başlığı detay 663
Fotoğraf 231 Hekimhan Baltacıbaşı Tarihi Cemevi yıkıntısında ahşap yapı malzemesi detayı..... 664
Fotoğraf 232 On İki Kardeş Ocağı Tarihi Cemevi dışarıdan bakış 665
Fotoğraf 233 On İki Kardeş Ocağı Tarihi Cemevi ana mekân görünümü..... 665
Fotoğraf 234 On İki Kardeş Ocağı Tarihi Cemevi dışarıdan görünümü 666
Fotoğraf 235 On İki Kardeş Ocağı Tarihi Cemevi ana mekân detayı 667
Fotoğraf 236 On İki Kardeş Ocağı Tarihi Cemevi kırlangıç kubbe detay..... 668
Fotoğraf 237 On İki Kardeş Ocağı Tarihi Cemevi ocak detayı 669
Fotoğraf 238 Derviş Dere Ocağı Tarihi Cemevi dış görünümü..... 670
Fotoğraf 239 Derviş Dere Ocağı Tarihi Cemevi ana mekânı 671
Fotoğraf 240 Derviş Dere Ocağı Tarihi Cemevi ana mekânı 672
Fotoğraf 241 Derviş Dere Ocağı Tarihi Cemevi düşey taşıyıcı detayı 673
Fotoğraf 242 Derviş Dere Ocağı Tarihi Cemevi'nde muhafaza edilen madeni objeler 674
Fotoğraf 243 Korlu Şıhharun Ocak Evi giriş kapısı..... 675
Fotoğraf 244 Korlu Şıhharun Ocak Evi ana mekân görünüşü 676

Fotoğraf 245 Korlu Şıhharun Ocak Evi ana mekân görünümü..... 677
Fotoğraf 246 Sarız Küçüksöbeçimen Araboğlu Ocak Evi dışarıdan görünümü..... 678
Fotoğraf 247 Sarız Küçüksöbeçimen Araboğlu Ocak Evi ana mekândan detay 679
Fotoğraf 248 Sarız Küçüksöbeçimen Araboğlu Ocak Evi ana mekândan detay 680
Fotoğraf 249 Sadık Baba Ocak Evi ana mekân görünümü..... 681
Fotoğraf 250 Sadık Baba Ocak Evi ana mekân detayı..... 682
Fotoğraf 251 Sadık Baba Ocak Evi ana mekân detayı..... 683
Fotoğraf 252 Şıh Delili Berhican Ocak Evi dış mekân görünümü 684
Fotoğraf 253 Şıh Delili Berhican Ocak Evi ana mekân görünümü 685
Fotoğraf 254 Kalferad Ocak Evi dışarıdan görünümü..... 686
Fotoğraf 255 Kalferad Ocak Evi bahçe kısmında bulunan taş yontulardan detay... 687
Fotoğraf 256 Kalferad Ocak Evi taş yontulardan detay..... 688
Fotoğraf 257 Kalferad Ocak Evi ana mekân görünümü 689
Fotoğraf 258 Bulam Üryan Hızır Cemevi ana mekân görünümü..... 690
Fotoğraf 259 Bulam Üryan Hızır Cemevi kapı görünümü 691
Fotoğraf 260 Bulam Üryan Hızır Cemevi ana mekân görünümü..... 692
Fotoğraf 261 Çardaklı Seyyid Murtaza Ocak Evi dış görünümü..... 693
Fotoğraf 262 Çardaklı Seyyid Murtaza Ocak Evi ana mekân görünümü 694
Fotoğraf 263 Çardaklı Seyyid Murtaza Ocak Evi ana mekân görünümünden detay 695
Fotoğraf 264 Çardaklı Seyyid Murtaza Mescidi ana mekân görünümünden detay. 696
Fotoğraf 265 Çardaklı Seyyid Murtaza Ocak Evi'ne adını veren Seyyid Murtaza'nın türbesindeki mezarlar..... 697
Fotoğraf 266 Çayırlı Başköy Şıh Hasan Tarihi Cemevi dış görünümü. 698
Fotoğraf 267 Çayırlı Başköy Şıh Hasan Tarihi Cemevi giriş kapısı..... 699
Fotoğraf 268 Çayırlı Başköy Şıh Hasan Tarihi Cemevi ana mekân görünümü..... 700
Fotoğraf 269 Çayırlı Başköy Şıh Hasan Tarihi Cemevi ana mekân görünümü..... 701
Fotoğraf 270 Çayırlı Başköy Şıh Hasan Tarihi Cemevi sütun başlığı detayı. 702
Fotoğraf 271 Çayırlı Başköy Şıh Hasan Tarihi Cemevi ocak yönünden ana mekâna bakış 702
Fotoğraf 272 Çayırlı Başköy Şıh Hasan Tarihi Cemevi tavan detayı..... 703
Fotoğraf 273 Kalmem Sır Ocak Evi dış görünümü. 704
Fotoğraf 274 Kalmem Sır Ocak Evi ana mekân görünümü..... 705
Fotoğraf 275 Kalmem Sır Ocak Evi ana mekândan detay görünümü. 706
Fotoğraf 276 Kalmem Sır Ocak Evi ana mekân görünümü..... 707
Fotoğraf 277 Kalmem Sır Ocak Evi'nde bulunan ahşap yapı malzemesi. 708
Fotoğraf 278 Mineyik Köyü İmam Zeynel Abidin Ocağı dış görünümü. 709
Fotoğraf 279 Mineyik Köyü İmam Zeynel Abidin Ocağı ana mekân görünümü.... 710
Fotoğraf 280 Mineyik Köyü İmam Zeynel Abidin Ocağı ocak detay. 711
Fotoğraf 281 Mineyik Köyü İmam Zeynel Abidin Ocağı ana mekân görünümü.... 712
Fotoğraf 282 Dağobası Evliya Seyitler Ocağı giriş kısmı. 713
Fotoğraf 283 Dağobası Evliya Seyitler Ocağı giriş kısmı karadirek. 714
Fotoğraf 284 Karabakır Türbesi'nin dışarıdan görünümü. 715
Fotoğraf 285 Karabakır Türbesi'nin yaşmak süslemesi detayı..... 716

Fotoğraf 286 Karabakır Türbesi'nin ana mekân detayı 717
Fotoğraf 287 Hubyar Köyü Bek Dede Türbe ve Tarihi Cemevi dış görünümü..... 717
Fotoğraf 288 Hubyar Köyü Bek Dede Türbe ve Tarihi Cemevi ana mekân görünümü.
..... 718
Fotoğraf 289 Hubyar Bek Dede Türbe ve Tarihi Cemevi ana mekân görünümü.... 718
Fotoğraf 290 Koyuncu Cemevi yıkıntısı..... 719
Fotoğraf 291 Koyuncu Cemevi yıkıntısı..... 720
Fotoğraf 292 Koyuncu Cemevi sütun detayı. 721
Fotoğraf 293 Tencirli Cemevi dış görünümü..... 722
Fotoğraf 294 Tencirli Cemevi ana mekân görünümü. 723
Fotoğraf 295 Tencirli Cemevi kırlangıç kubbe detayı. 724
Fotoğraf 296 Tencirli Cemevi ana mekân görünümü. 725
Fotoğraf 297 Mığı Abdulcabbar Ocağı dışarıdan görünümü..... 726
Fotoğraf 298 Mığı Abdulcabbar Ocağı ana mekâna bakış..... 726
Fotoğraf 299 Mığı Abdulcabbar Ocağı ana mekâna bakış..... 727
Fotoğraf 300 Kızılkale Baba Mansur Ocak Evi yeni halinin dış görünümü..... 728
Fotoğraf 301 Kızılkale Baba Mansur Ocak Evi ana mekân görünümü. 729
Fotoğraf 302 Halil Ağa Tarihi Cemevi dış mekân görünümü. 730
Fotoğraf 303 Halil Ağa Tarihi Cemevi kırlangıç kubbe detayı 731
Fotoğraf 304 Halil Ağa Tarihi Cemevi ana mekân görünümü. 732
Fotoğraf 305 Halil Ağa Tarihi Cemevi ana mekân görünümü. 733
Fotoğraf 306 Hubyar Bek Dede Tarihi Cemevi III yapı yıkıntısı..... 734
Fotoğraf 307 Hubyar Bek Dede Tarihi Cemevi III yapı yıkıntısı..... 734
Fotoğraf 308 Karaşar Sarayköy Eski Cemevi dış görünümü..... 735
Fotoğraf 309 Karaşar Sarayköy Eski Cemevi ana mekân görünümü. 735
Fotoğraf 310 Karaşar Sarayköy Eski Cemevi sofa görünümü..... 736
Fotoğraf 311 Karaşar Sarayköy Eski Cemevi sofa görünümü..... 736
Fotoğraf 312 Karaşar Sarayköy Eski Cemevi tavan göbeği detayı. 737
Fotoğraf 313 Demirci Cemevi dış görünümü. 738
Fotoğraf 314 Demirci Cemevi ana mekân görünümü..... 739
Fotoğraf 315 Demirci Cemevi ana mekân görünümü..... 740
Fotoğraf 316 Aşağıemirler Cemevi girişi. 741
Fotoğraf 317 Aşağıemirler Cemevi dış görünümü. 742
Fotoğraf 318 Aşağıemirler Cemevi ana mekân sütun detayı. 743
Fotoğraf 319 Aşağıemirler Cemevi ana mekân detayı..... 744
Fotoğraf 320 Aşağıemirler Cemevi ana mekân görünümü..... 745
Fotoğraf 321 Aşağıemirler Cemevi ana mekândaki üç adet gürz. 746
Fotoğraf 322 Çulpara Tarihi Cemevi dış görünümü 747
Fotoğraf 323 Çulpara Tarihi Cemevi ana mekân görünümü 748
Fotoğraf 324 Çulpara Tarihi Cemevi ana mekân görünümü 749
Fotoğraf 325 Çulpara Tarihi Cemevi sütun başlığı detayı 750
Fotoğraf 326 Çulpara Tarihi Cemevi kubbe detay..... 751
Fotoğraf 327 Bulgurcu Cemevi dış görünümü..... 752
Fotoğraf 328 Bulgurcu Cemevi ana mekân ocak detayı. 752

Fotoğraf 329 Bulgurcu Cemevi ana mekân görünümü. 753
Fotoğraf 330 Bulgurcu Cemevi ana mekân görünümü 753
Fotoğraf 331 Bulgurcu Cemevi ana mekân görünümü. 754
Fotoğraf 332 Susuz Köyü Cemevi dış görünümü. 755
Fotoğraf 333 Susuz Köyü Cemevi dış görünümü. 756
Fotoğraf 334 Susuz Köyü Cemevi ana mekân görünümü. 757
Fotoğraf 335 Susuz Köyü Cemevi ana mekân görünümü. 758
Fotoğraf 336 Susuz Köyü Cemevi ana mekân görünümü 759
Fotoğraf 337 Susuz Köyü Cemevi tavan detayı. 760
Fotoğraf 338 Malatya Fethiye Kolu Açık Hacım Sultan Ocağı dış görünümü. 761
Fotoğraf 339 Malatya Fethiye Kolu Açık Hacım Sultan Ocağı kutsal sancağı. 762
Fotoğraf 340 Malatya Fethiye Kolu Açık Hacım Sultan Ocağı kutsal nesne detay 763
Fotoğraf 341 Hozat Derviş Cemal Tarihi Cemevi I yıkıntıları. 764
Fotoğraf 342 Hozat Derviş Cemal Tarihi Cemevi I yıkıntıları, içeriden çekim. 765
Fotoğraf 343 Dağyurdu Karadirek Tarihi Cemevi yıkıntıları 766
Fotoğraf 344 Dağyurdu Karadirek Tarihi Cemevi kapı sövesi detay 767
Fotoğraf 345 Dağyurdu Karadirek Tarihi Cemevi yıkıntıları 768
Fotoğraf 346 Dağyurdu Karadirek Tarihi Cemevi ocak yönüne bakış 769
Fotoğraf 347 Kemah Nadaroğlu Cemevi yıkıntıları. 770
Fotoğraf 348 Kemah Nadaroğlu Cemevi yıkıntıları. 771
Fotoğraf 349 Kemah Nadaroğlu Cemevi yıkıntıları. 772
Fotoğraf 350 Kemaliye Ocak Köyü ocak evinden kalan karadirek. 773
Fotoğraf 351 Karaşar Köyü Ocak Evi dış görünümü. 774
Fotoğraf 352 Karaşar Köyü Ocak Evi iç mekân görünümü. 775
Fotoğraf 353 Karaşar Köyü Ocak Evi iç mekân detayı. 776
Fotoğraf 354 Pirinçci Köyü Cemevi dış görünümü. 777
Fotoğraf 355 Pirinçci Köyü Cemevi ana mekân. 777
Fotoğraf 356 Pirinçci Köyü Cemevi dış görünümü. 778
Fotoğraf 357 Sün Köyü Süleyman Dede Ocağı ana mekân. 779
Fotoğraf 358 Sün Köyü Süleyman Dede Ocağı iç mekân detay 780
Fotoğraf 359 Tokuş Köyü Tarihi Cemevi I dışarıdan görünüş 781
Fotoğraf 360 Tokuş Köyü Tarihi Cemevi I, ana mekânda ocak yönüne bakış 782
Fotoğraf 361 Tokuş Köyü Tarihi Cemevi I, ocak yönünden ana mekâna bakış 783
Fotoğraf 362 Tokuş Köyü Tarihi Cemevi I, ana mekâna bakış 784
Fotoğraf 363 Tokuş Köyü Tarihi Cemevi I, sütun başlığı detayı 785
Fotoğraf 364 Tokuş Köyü Tarihi Cemevi II, dış cephe. 786
Fotoğraf 365 Tokuş Köyü Tarihi Cemevi II, ana mekânda tavana bakış. 787
Fotoğraf 366 Tokuş Köyü Tarihi Cemevi II, 1287 tarihi yazılı sütun başlığı. 788
Fotoğraf 367 Küçükörtülü Baba Mansur Ocağı iç mekân 789
Fotoğraf 368 Küçükörtülü Baba Mansur Ocağı kırlangıç kubbe. 790
Fotoğraf 369 Gemerek Eskiyurt Alakilise Tarihi Cemevi dış görünüm. 791
Fotoğraf 370 Şarkışla Kaymak Köyü Tarihi Cemevi iç mekân. 792
Fotoğraf 371 Şarkışla Kaymak Köyü Tarihi Cemevi iç mekân 793
Fotoğraf 372 Kümbet Cemevi dış görünüm. 794

Fotoğraf 373 Kümbet Cemevi ocağı. 795
Fotoğraf 374 Kümbet Cemevi iç mekân 796
Fotoğraf 375 Kümbet Cemevi kırlangıç kubbe detayı. 797
Fotoğraf 376 Şarkışla Ortaköy Tarihi Cemevi I dış cephe. 798
Fotoğraf 377 Şarkışla Ortaköy Tarihi Cemevi I kırlangıç kubbe detay 799
Fotoğraf 378 Şarkışla Ortaköy Tarihi Cemevi I tavan detayı. 800
Fotoğraf 379 Otluk Köyü Cemevi dış cephe. 801
Fotoğraf 380 Otluk Köyü Cemevi kırlangıç kubbe detay. 802
Fotoğraf 381 Şarkışla Saraç Köyü Sandal Tarihi Cemevi dış görünüm. 803
Fotoğraf 382 Şarkışla Saraç Köyü Sandal Tarihi Cemevi kırlangıç kubbe detayı. . 804
Fotoğraf 383 Beşpınarlar/Vağaver Tarihi Cemevi I dış cephe. 805
Fotoğraf 384 Beşpınarlar/Vağaver Tarihi Cemevi I iç mekân. 806
Fotoğraf 385 Beşpınarlar/Vağaver Tarihi Cemevi I iç mekân detayı. 807
Fotoğraf 386 Beşpınarlar/Vağaver Tarihi Cemevi II dış görünüm. 808
Fotoğraf 387 Beşpınarlar/Vağaver Tarihi Cemevi II dış görünüm. 809
Fotoğraf 388 Beşpınarlar/Vağaver Tarihi Cemevi II'de muhafaza edilen tarık. 810
Fotoğraf 389 Yazılı Cemevi dış görünüm. 811
Fotoğraf 390 Yazılı Cemevi iç mekân görünümü. 812
Fotoğraf 391 Eriklitekke Cemevi III dış görünüm. 813
Fotoğraf 392 Eriklitekke Cemevi III iç mekânda ocak yönüne bakış. 814
Fotoğraf 393 Kızoğlu İlyas Karabudak Evi dış görünüm. 815
Fotoğraf 394 Kızoğlu İlyas Karabudak Evi iç mekân görünümü 816
Fotoğraf 395 Kızoğlu İlyas Karabudak Evi iç mekân görünümü. 817
Fotoğraf 396 Kızoğlu İlyas Karabudak Evi dış görünüm. 818
Fotoğraf 397 Turhal Ormanözü Köyü Tarihi Cemevi dış cephe. 819
Fotoğraf 398 Turhal Ormanözü Köyü Tarihi Cemevi iç mekânda ocak yönünde bakış 820
Fotoğraf 399 Zile Ağcakeçili Köyü Tarihi Cemevi dış görünüm. 821
Fotoğraf 400 Zile Ağcakeçili Köyü Tarihi Cemevi iç mekân görünümü. 821
Fotoğraf 401 Zile Ağcakeçili Köyü Tarihi Cemevi iç mekân görünümü. 822
Fotoğraf 402 Karacaören Cemevi I dış görünüm. 823
Fotoğraf 403 Karacaören Cemevi I dış cephe. 824
Fotoğraf 404 Karacaören Cemevi I iç mekân görünümü. 825
Fotoğraf 405 Karacaören Cemevi I sütun başlığı. 826
Fotoğraf 406 Karacaören Cemevi II dış görünüm. 827
Fotoğraf 407 Karacaören Cemevi II iç mekân görünümü. 827
Fotoğraf 408 Karacaören Cemevi II tavan detayı 828
Fotoğraf 409 Karacaören Cemevi II kapı detayı. 829
Fotoğraf 410 Türkmenhacı Köyü Cemevi dışarıdan görünümü 830
Fotoğraf 411 Türkmenhacı Köyü Cemevi iç mekân görünümü. 831
Fotoğraf 412 Türkmenhacı Köyü Cemevi'nde görülen ve Beyazıdı Bostan Ocağı'ndan getirildiği düşünülen tarıklar. 832
Fotoğraf 413 Ersefil Ocağı dış görünümü. 833
Fotoğraf 414 Ersefil Ocağı iç mekân görünümü. 834

Fotoğraf 415 Ersefil Ocağı'nda muhafaza edilen tarık. 835
Fotoğraf 416 Çitköy Cemevi dış görünümü. 836
Fotoğraf 417 Çitköy Cemevi iç mekân görünümü. 837
Fotoğraf 418 Başkınık Köyü Cennet Ana Ocağı dış görünümü. 838
Fotoğraf 419 Başkınık Köyü Cennet Ana Ocağı kapısı. 839
Fotoğraf 420 Derviş Cemal Köyü Tarihi Cemevi II dış görünümü 840
Fotoğraf 421 Derviş Cemal Köyü Tarihi Cemevi II iç mekân görünümü. 841
Fotoğraf 422 Kemah Dereköy cemevi kalıntılarının bulunduğu alan 842
Fotoğraf 423 Kemah Dereköy cemevi kalıntılarının bulunduğu alan 843
Fotoğraf 424 Martköy Turabi Ocağı dış görünümü. 844
Fotoğraf 425 Martköy Turabi Ocağı iç mekân görünümü. 845
Fotoğraf 426 Gülali Tarihi Cemevi iç mekân görünümü. 845
Fotoğraf 427 Gülali Tarihi Cemevi giriş kapısı. 846
Fotoğraf 428 Gülali Tarihi Cemevi iç mekân görünümü. 847
Fotoğraf 429 Gülali Tarihi Cemevi ocak detayı 848
Fotoğraf 430 Eriklitekke Cemevi II'nin yıkıntısı. 849
Fotoğraf 431 Kızoğlu Halil Duran Cemevi dış görünümü 850
Fotoğraf 432 Kızoğlu Halil Duran Cemevi iç görünümü. 851
Fotoğraf 433 Narmikan Musai Hardi Ocağı dış görünümü 852
Fotoğraf 434 Narmikan Musai Hardi Ocağı dış görünümü 853
Fotoğraf 435 Narmikan Musai Hardi Ocağı hole bakış 854
Fotoğraf 436 Narmikan Musai Hardi Ocağı tarığın muhafaza edildiği alana bakış 855
Fotoğraf 437 Yalıncak Köyü Tekke ve Aşevi Tarihi Cemevi ana mekân görünümü 856
Fotoğraf 438 Yalıncak Köyü Tekke ve Aşevi Tarihi Cemevi sütun başlığı detayı . 857
Fotoğraf 439 Yalıncak Köyü Tekke ve Aşevi Tarihi Cemevi kırlangıç kubbe görünümü 858
Fotoğraf 440 İmam Rıza / Hasan Halife Ocak Evi ana mekân görünümü 858
Fotoğraf 441 İmam Rıza / Hasan Halife Ocak Evi ana mekân görünümü 859
Fotoğraf 442 Başpınar Cemevi ana mekân görünümü 860
Fotoğraf 443 Başpınar Cemevi ana mekân görünümü 861
Fotoğraf 444 Başpınar Cemevi kırlangıç kubbe görünümü 862
Fotoğraf 445 Başpınar Cemevi sütun başlığı detay 863
Fotoğraf 446 Ömercik Köyü Cemevi dış görünümü 864
Fotoğraf 447 Ömercik Köyü Cemevi ana mekânı 865
Fotoğraf 448 Ömercik Köyü Cemevi ana mekânı 866
Fotoğraf 449 Şarklı Cemevi ana mekânı 867
Fotoğraf 450 Şarklı Cemevi ana mekânı 868
Fotoğraf 451 Eriklitekke Cemevi I ana mekânı. 869
Fotoğraf 452 Eriklitekke Cemevi I ana mekânı. 870
Fotoğraf 453 Babusor Ocağı Cemevi dış görünümü 871
Fotoğraf 454 Dambüyük Cemevi kalıntılara bakış 872
Fotoğraf 455 Oğlakkaya Cemevi yapı kalıntılarının bulunduğu alana bakış 873
Fotoğraf 456 Sivrialan Dededamı fragmanları 874

Fotoğraf 457 Sivrialan Dededamı fragmanları 875
Fotoğraf 458 Aydın Dalaman Yeniköy Seyit Evlatları Tarihi Cemevi, dışarıdan görünüş 875
Fotoğraf 459 Aydın Dalaman Yeniköy Seyit Evlatları Tarihi Cemevi, ana mekânda ocak duvarına bakış 876
Fotoğraf 460 Aydın Dalaman Yeniköy Seyit Evlatları Tarihi Cemevi, ana mekâna bakış 877
Fotoğraf 461 Aydın Dalaman Yeniköy Seyit Evlatları Tarihi Cemevi, ana mekânda muhafaza edilen tarık 877
Fotoğraf 462 Aydın Dalaman Yeniköy Seyit Evlatları Tarihi Cemevi, bahçe içerisinde konumlandırılan mezar yapılarına bakış 878
Fotoğraf 463 Elazığ Merkez Koruköy Köyü Tarihi Cemevi, dışarıdan bakış 878
Fotoğraf 464 Elazığ Merkez Koruköy Köyü Tarihi Cemevi, ana mekânda ocak yönüne bakış 879
Fotoğraf 465 Elazığ Merkez Koruköy Köyü Tarihi Cemevi, ocak yönünden ana mekâna bakış 880
Fotoğraf 466 Tunceli Mazgirt Yeldeğen (Şöbek) Köyü Baba Mansur, ocak detay. 881
Fotoğraf 467 Tunceli Mazgirt Yeldeğen (Şöbek) Köyü Baba Mansur, ocak yönünden ana mekâna bakış 882
Fotoğraf 468 Tunceli Mazgirt Yeldeğen (Şöbek) Köyü Baba Mansur Ocak Evi, karadirek görünüş 883
Fotoğraf 469 Zara Çevirmehan Tarihi Cemevi ana mekan görünüş 884
Fotoğraf 470 Zara Çevirmehan Tarihi Cemevi ana mekan görünüş 884
Fotoğraf 471 Zara Çevirmehan Tarihi Cemevi dışarıdan görünüş 885
Fotoğraf 472 Yayladere Korlu Ustuna Reş Karadirek Tarihi Cemevi dışarıdan görünüş 886
Fotoğraf 473 Yayladere Korlu Ustuna Reş Karadirek Tarihi Cemevi iç mekân 886
Fotoğraf 474 Bingöl Yayladere Korlu Ustuna Reş Karadirek, karadireğe bakış..... 887
Fotoğraf 475 Çorum Alaca Büyükkeşlik Nesimi Dede Ocak Evi, karadireğe bakış888
Fotoğraf 476 Çorum Merkez Dereköy Dedeşli Karadirek, karadireğe bakış 889
Fotoğraf 477 Elazığ Üçbudak Derviş Cemal Evi, karadireğe bakış 890
Fotoğraf 478 Elazığ Üçbudak Derviş Cemal Evi, karadirek detay 891
Şekil 479 Erzincan Çayırlı Başköy Şıh Hasan Ocağı, karadirek görünüş 892
Fotoğraf 480 Erzincan Üzümlü Çardaklı Köyü Seyyid Murtaza Ocağı, karadirek görünüş 893
Fotoğraf 481 Erzincan Çayırlı Zurun Derviş Cemal Ocağı, karadirek görünüş 894
Fotoğraf 482 Erzincan Üzümlü Pınarlıkaya Köyü Hınzori Gülali Ağa Cemevi, karadirek görünüş 895
Fotoğraf 483 Erzincan Kemaliye Ocak Köyü Hıdır Abdal Ocağı, karadirek görünüş 896
Fotoğraf 484 Erzincan Üzümlü Avcılar Köyü Kiştim Marı Mekânı, karadirek görünüş 897
Fotoğraf 485 Kırıkkale Balışeyh Hıdırşeyh Köyü Kara Donlu Can Baba Dergahı, karadirek görünüş 898

Fotoğraf 486 Kırıkkale Delice Dağobası köyü Evliya Seyitler Ocağı, karadirek görünüş 899
Fotoğraf 487 Malatya Arapgir Onar Köyü Onar Büyük Ocak Evi, karadirek görünüş 900
Fotoğraf 488 Malatya Yazıhan Fethiye Mahallesi, karadirek görünüş 901
Fotoğraf 489 Malatya Arguvan Koyuncu (Gürge) Köyü Şah Süleyman ocak Evi, 902
Fotoğraf 490 Malatya Arapgir Yazılı (Saldek) Köyü Kara Yakup Ocağı, karadirek görünüş 903
Fotoğraf 491 Sivas Divriği Karageban Köyü Karadirek Cemevi / Yılancık Ocağı, karadirek görünüş 904
Fotoğraf 492 Sivas Hafik Emre Köyü, karadirek detay 905
Fotoğraf 493 Sivas Koyulhisar Ekinözü Köyü, karadirek görünüş 906
Fotoğraf 494 Sivas Divriği Güvenkaya Köyü, karadirek görünüş 906
Fotoğraf 495 Tokat Erbaa Keçeci Köyü Keçeci Baba Ocak Evi, karadirek detay .. 908
Fotoğraf 496 Tokat Zile Çeltek Köyü, karadirek görünüş 908
Fotoğraf 497 Tunceli Nazımiye Geriş Köyü Kalferad Ocak Evi, karadirek görünüş 909
Fotoğraf 498 Tunceli Mazgirt Dibran köyü, karadirek görünüş 910
Fotoğraf 499 Tunceli Mazgirt Yeldeğen (Şöbek) Köyü Baba Mansur Ocak Evi, karadirek görünüş 911
Fotoğraf 500 Tunceli Mazgirt Darıkent (Muhundi) Köyü Baba Mansur Ocak Evi, karadirek görünüş 912
Fotoğraf 501 Tunceli Mazgirt Darıkent (Muhundi) Köyü Turavi Ocağı, karadirek görünüş 913
Fotoğraf 502 Tunceli Pülümür Hacılı Köyü Pir Sultan Ocağı, karadirek görünüş .. 914
Fotoğraf 503 Amasya Göynücek Başpınar Köyü Tarihi Cemevi, kırlangıç kubbe detay 915
Fotoğraf 504 Amasya Göynücek Çulpara Köyü Tarihi Cemevi, kırlangıç kubbe detay 916
Fotoğraf 505 Amasya Göynücek Tencirli Köyü Tarihi Cemevi, kırlangıç kubbe detay 916
Fotoğraf 506 Elazığ Karakoçan Yoğunağaç Köyü Çoribori Ocak Evi, kırlangıç kubbe detay 916
Fotoğraf 507 Erzincan Çayırlı Başköy Şıh Hasan Ocağı Tarihi Cemevi, kırlangıç kubbe detay 917
Fotoğraf 508 Erzincan Üzümlü Pınarlıkaya Köyü Hınzori Gülali Ağa Tarihi Cemevi, kırlangıç kubbe detay 917
Fotoğraf 509 Kayseri Sarız Küçük Örtülü Köyü Tarihi Cemevi, kırlangıç kubbe detay 918
Fotoğrafl 510 Kahramanmaraş Afşin Koçovası Köyü Musai Hardi Ocağı Tarihi Cemevi, kırlangıç kubbe detay 919
Fotoğraf 511 Malatya Hekimhan Başkınık Köyü 12 Kardeş Ocağı Tarihi Cemevi, kırlangıç kubbe detay 919

Fotoğraf 512 Malatya Arapgir Onar Köyü Şeyh Bahşiş Ocağı, kırlangıç kubbe detay 920
Fotoğraf 513 Malatya Arapgir Onar Köyü Onar Büyük Ocak Evi, kırlangıç kubbe detay 920
Fotoğraf 514 Sivas Ulaş Çavdar Köyü Ali Gürsoy Evi, kırlangıç kubbe detay 920
Fotoğraf 515 Sivas Hafik Karlı Köyü Hasan Koca Ocak Evi, kırlangıç kubbe detay 921
Fotoğraf 516 Sivas Hafik Pirhüseyin Köyü Ağuiçen Ocak Evi, kırlangıç kubbe detay 921
Fotoğraf 517 Sivas İmranlı Ortaköy Seyyid Yusuf Ocak Evi, kırlangıç kubbe detay 922
Fotoğraf 518 Sivas Ulaş Çavdar Köyü Mustafa Polat Evi, kırlangıç kubbe detay .. 922
Fotoğraf 519 Sivas Kangal Kürkçü Köyü Büyük Damı, kırlangıç kubbe detay..... 923
Fotoğraf 520 Sivas Kangal Mescit Köyü Araboğlu Ocak Evi, kırlangıç kubbe detay 923
Fotoğraf 521 Sivas Şarkışla Kaymak Köyü Tarihi Cemevi, kırlangıç kubbe detay 924
Fotoğraf 522 Sivas Şarkışla Kaymak Köyü Gülali Cemevi, kırlangıç kubbe detay 924
Fotoğraf 523 Sivas Şarkışla Ortaköy Köyü Cemevi, kırlangıç kubbe detayı 925
Fotoğraf 524 Sivas Şarkışla Otluk Köyü Tarihi Cemevi, kırlangıç kubbe detayı ... 925
Fotoğraf 525 Sivas Şarkışla Saraç Köyü Halil Ağa Tarihi Cemevi, kırlangıç kubbe detay 926
Fotoğraf 526 Sivas Şarkışla Sarac Köyü Tarihi Cemevi, kırlangıç kubbe detay..... 926
Fotoğraf 527 Sivas Yıldızeli Banaz Köyü Pirsultan Ocak Evi, kırlangıç kubbe detay 927
Fotoğraf 528 Sivas Zara Çevirmehan Köyü Tarihi Cemevi, kırlangıç kubbe detay 927
Fotoğraf 529 Tokat Almus Hubyar Bek Dede 1 No'lu Yapı, kırlangıç kubbe detay 928
Fotoğraf 530 Amasya Merkez Kızoğlu Köyü Halil Duran Tarihi Cemevi, kırlangıç kubbe detay 928
Fotoğraf 531 Amasya Merkez Kızoğlu Köyü İlyas Karabudak Ocak Ev, kırlangıç kubbe detay 929
Fotoğraf 532 Tokat Zile Acısu Köyü Veli Baba Ocak Evi, kırlangıç kube detay ... 929
Fotoğraf Şekil 533 Tokat Zile Karacaören Köyü Tarihi Cemevi I, kırlangıç kubbe detay 930
Fotoğraf 534 Tokat Zile Karacaören Köyü Tarihi Cemevi II, kırlangıç kubbe detay 930
Fotoğraf 535 Tunceli Pülümür Doğanpınar Köyü Büklü Dede Ocak Evi, zeminden kırlangıç kubbeye bakış..... 931
Fotoğraf 536 Tunceli Pülümür Hacılı Köyü Pir Sultan Ocak Evi, kırlangıç kubbe detayı 932
Fotoğraf 537 Yozgat Çekerek Sarıköy Sofuoğlu Tarihi Cemevi, kırlangıç kubbe detay 932
Fotoğraf 538 Amasya Göynücek Çulpara Köyü Tarihi Cemevi, ocak detay 933
Fotoğraf 539 Amasya Göynücek Başpınar Köyü Tarihi Cemevi, ocak detay..... 934

Fotoğraf 540 Ankara Aşağıemirler Köyü Tarihi Cemevi, ocak detay 934
Fotoğraf 541 Ankara Çubuk Demirci Köyü Tarihi Cemevi, ocak detay 935
Fotoğraf 542 Ankara Beypazarı Karaşar Köyü Tarihi Cemevi, ocak detay 935
Fotoğraf 543 Ankara Çubuk Kargın Köyü Çatalkapı Cemevi, ocak detay..... 936
Fotoğraf 544 Çankırı Şabanözü Bulgurcu Köyü Tarihi Cemevi, ocak detay 937
Fotoğraf 545 Çorum Merkez Dereköy Dedeşli Karadirek Ocak Evi, ocak detay ... 937
Fotoğraf 546 Elazığ Merkez Koruköy Köyü Tarihi Cemevi, ocak duvarına bakış . 938
Fotoğraf 547 Elazığ Merkez Sün Köyü Süleyman Dede Ocak Evi, ocak detay..... 939
Fotoğraf 548 Elazığ Karakoçan Üçbudak Köyü Seyyid Nuri Cemaleddin Ocak Evi, ocak detay..... 940
Fotoğraf 549 Erzincan Çayırlı Başköy Şıh Hasan Tarihi Cemevi, ocak detay..... 940
Fotoğraf 550 Erzincan Üzümlü Pınarlıkaya Köyü Hınzori Gülali Ağa Tarihi Cemevi, ocak detay..... 941
Fotoğraf 551 Erzurum Şenkaya Beşpınarlar (Vağaver) Köyü Tarihi Cemevi I, ocak duvarına bakış 942
Fotoğraf 552 Kayseri Sarız Küçükörtülü Baba Mansur Ocak Evi, ocak detay 942
Fotoğraf 553 Malatya Hekimhan Basak Köyü Kolu Açık Hacım Sultan Büyük Oda Ocak Evi, ocak detay..... 943
Fotoğraf 554 Malatya Hekimhan Başkınık Köyü On İki Kardeş Ocağı Tarihi Cemevi, ocak detay 944
Fotoğraf 555 Malatya Arguvan Kuyudere (Minayık) Köyü İmam Zeynel Abidin Ocağı Tarihi Cemevi, ocak detay..... 945
Fotoğraf 556 Sivas İmranlı Dağyurdu Köyü Karadirek Tarihi Cemevi, ocak detay 945
Fotoğraf 557 Sivas Hafik Karlı Köyü Koca Hasan Ocak Evi, ocak detay 946
Fotoğraf 558 Sivas Hafik Pirhüseyin Köyü Ağuiçen Köyü Ocak Evi, ocak duvarına bakış 947
Fotoğraf 559 Sivas Hafik Yalıncak Köyü Tekke ve Aşevi Ocak Cemevi, ocak duvarına bakış 947
Fotoğraf 560 Sivas İmranlı Ortaköy Seyyid Yusuf Ocak Evi, ocak detay 948
Fotoğraf 561 Sivas Ulaş Çavdar Köyü Ali Gürsoy Evi, ocak duvarına bakış 948
Fotoğraf 562 Sivas Ulaş Çavdar Köyü Mustafa Polat Evi, ocak detay 949
Fotoğraf 563 Sivas Kangal Kürkçü Köyü Gencağa Ocak Evi, ocak detay..... 949
Fotoğraf 564 Sivas Kangal Mescit Köyü Araboğlu Ocak Evi, ocak detay..... 950
Fotoğraf 565 Sivas Şarkışla Alaman Köyü Coli Baba Ocak Evi, ocak detay..... 951
Fotoğraf 566 Sivas Şarkışla Kaymak Köyü Tarihi Cemevi, ocak duvarına bakış... 951
Fotoğraf 567 Sivas Şarkışla Kaymak Köyü Gülali Tarihi Cemevi, ocak detay..... 952
Fotoğraf 568 Sivas Şarkışla Kümbet Köyü Tarihi Cemevi, ocak duvarına bakış ... 952
Fotoğraf 569 Sivas Şarkışla Otluk Köyü Tarihi Cemevi, ocak detay 953
Fotoğraf 570 Sivas Şarkışla Saraç Köyü Tarihi Cemevi, ocak duvarına bakış 953
Fotoğraf 571 Sivas Yıldızeli Banaz Köyü Pir Sultan Ocağı, ocak detayı..... 954
Fotoğraf 572 Sivas Zara Çevirmehan Köyü Pir SultanAbdal Ocak Evi, ocak duvarına bakış 954
Fotoğraf 573 Hubyar Bek Dede 1 No'lu Yapı, ocak duvarına bakış 955
Fotoğraf 574 Tokat Turhal Eriklitekke Köyü Tarihi Cemevi, ocak detay 956

Fotoğraf 575 Tokat Zile Acısu Köyü Tarihi Cemevi I, ocak duvarına bakış 956
Fotoğraf 576 Tokat Zile Karacaören Köyü Tarihi Cemevi I, ocak detay 957
Fotoğraf 577 Tokat Zile Karacaören Köyü Tarihi Cemevi II, ocak detay..... 957
Fotoğraf 578 Tunceli Mazgirt Yeldeğen (Şöbek) Köyü Baba Mansur, ocak detay. 958
Fotoğraf 579 Tunceli Pülümür Hacılı köyü, ocak detay 959
Fotoğraf 580 Yozgat Çekerek Sarıköy Sofuoğlu Tarihi Cemevi..... 959
Fotoğraf 581 Amasya Göynücek Çulpara Köyü Tarihi Cemevi, tarih ibaresi detay960
Fotoğraf 582 Amasya Göynücek Çulparaa Köyü Tarihi Cemevi, tarih ibaresi detay
..... 960
Fotoğraf 583 Amasya Göynücek Çulparaa Köyü Tarihi Cemevi, tarih ibaresi detay
..... 961
Fotoğraf 584 Ankara Çubuk Kargın Köyü Çatalkapı Cemevi, tarih ibaresi detay .. 961
Fotoğraf 585 Ankara Çubuk Ömercik Köyü Tarihi Cemevi, tarih ibaresi detay..... 962
Fotoğraf 586 Çorum Merkez Dereköy Dedeşli Karadirek Ocak Evi, tarih ibaresi
detay 962
Fotoğraf 587 Erzincan Çayırlı Başköy Şıh Hasan Tarihi Cemevi, tarih ibaresi detay
..... 963
Fotoğraf 588 Erzincan Üzümlü Çayıryazı (Zurun) Köyü Derviş Cemal Ocağı Tarihi
Cemevi, tarih ibaresi detay..... 963
Fotoğraf 589 Kayseri Sarız Küçüksöbeçimen Köyü Küçüksöbeçimen Ocak Evi, tarih
ibaresi detay 964
Fotoğraf 590 Kırıkkale Delice Dağobası Köyü Evliya Seyitler Ocağı Tarihi Cemevi,
tarih ibaresi detay 964
Fotoğraf 591 Malatya Hekimhan Basak Köyü Kolu Açık Hacım Sultan Büyük Oda
Ocak Evi, tarih ibaresi detay 965
Fotoğraf 592 Malatya Hekimhan Baltacıbaşı Köyü Cemevi, tarih ibaresi detay 965
Fotoğraf 593 Malatya Arapgir Yazılı (Saldek) Köyü Kara Yakup Ocağı Tarihi
Cemevi, tarih ibaresi detay..... 966
Fotoğraf 594 Malatya Hekimhan Uğurlu Köyü Baltacıbaşı Cemevi, tarih ibaresi
detay 966
Fotoğraf 595 Kahramanmaraş Afşin Koçovası Köyü Musai Hardi Ocağı Tarihi
Cemevi, tarih ibaresi detay..... 967
Fotoğraf 596 Kahramanmaraş Afşin Koçovası Köyü Musai Hardi Ocağı Tarihi
Cemevi, tarih ibaresi detay..... 967
Fotoğraf 597 Kahramanmaraş Afşin Koçovası Köyü Musai Hardi Ocağı Tarihi
Cemevi, tarih ibaresi detay..... 968
Fotoğraf 598 Sivas Ulaş Çavdar Köyü Mustafa Polat Evi, tarih ibaresi detay 968
Fotoğraf 599 Sivas Ulaş Çavdar Köyü Mustafa Polat Evi, tarih ibaresi detay 969
Fotoğraf 600 Sivas Hafik Karlı Köyü Koca Hasan Ocak Evi, tarih ibaresi detay ... 969
Fotoğraf 601 Sivas Hafik Yalıncak Köyü Seyyid İsmail Ocak Evi (Ağuiçen Ocağı),
tarih ibaresi detay 970
Fotoğraf 602 Sivas Hafik Yalıncak Köyü Tekke ve Aşevi Ocak Cemevi, tarih ibaresi
detay 970

Fotoğraf 603 Sivas Hafik Yalıncak Köyü Tekke ve Aşevi Ocak Cemevi, tarih ibaresi detay 971
Fotoğraf 604 Sivas İmranlı Ortaköy Köyü Seyyid Yusuf Ocak Evi, tarih ibaresi detay 971
Fotoğraf 605 Sivas Ulaş Çavdar Köyü Ali Gürsoy Evi, tarih ibaresi detay 972
Fotoğraf 606 Sivas Kangal Kürkçü Köyü Gencağa Ocak Evi, tarih ibaresi detay .. 972
Fotoğraf 607 Sivas Hafik Pirhüseyin Ağuiçen Ocak Evi, tarih ibaresi detay 973
Fotoğraf 608 Sivas Şarkışla Alaman Köyü Coli Baba Ocak Evi, tarih ibaresi detay 973
Fotoğraf 609 Sivas Şarkışla Saraç Köyü Halil Ağa Tarihi Cemevi, tarih ibaresi detay 974
Fotoğraf 610 Sivas Zara Çevirmehan Köyü Tarihi Cemevi, tarih ibaresi detay..... 974
Fotoğraf 611 Sivas Zara Çevirmehan Köyü Tarihi Cemevi, tarih ibaresi detay..... 975
Fotoğraf 612 Tokat Erbaa Keçeci Köyü Keçeci Baba Ocak Evi, tarih ibaresi detay 975
Fotoğraf 613 Tokat Almus Hubyar Köyü Bek Dede 1 No'lu yapı, tarih ibaresi detay 976
Fotoğraf 614 Tokat Zile Acısu Köyü Veli Baba Ocak Evi, tarih ibaresi detay 976
Fotoğraf 615 Tokat Zile Acısu Köyü Veli Baba Ocak Evi, tarih ibaresi detay 977
Fotoğraf 616 Tokat Zile Ağcakeçili Köyü Tarihi Cemevi, tarih ibaresi detay 977
Fotoğraf 617 Tunceli Hozat Karabakır Köyü Tarihi Cemevi, tarih ibaresi detay ... 978
Fotoğraf 618 Tunceli Nazımiye Geriş Köyü Kalferad Ocak Evi, tarih ibaresi detay 979
Fotoğraf 619 Tunceli Mazgirt Yeldeğen (Şöbek) Köyü Baba Mansur Ocak Evi, tarih ibaresi detay 979
Fotoğraf 620 Yozgat Çekerek Sarıköy Sofuoğlu Tarihi Cemevi, tarih ibaresi detay 980
Fotoğraf 621 Yozgat Çekerek Sarıköy Sofuoğlu Tarihi Cemevi, tarih ibaresi detay 980
Fotoğraf 622 Ankara Çubuk Kargın Köyü Çatalkapı Cemevi, içerisinde kutsal nesne muhafaza edilen sandığa bakış..... 981
Fotoğraf 623 Aydın Dalaman Yeniköy Köyü Seyit Evlatları Ocağı Tarihi Cemevi, kutsal nesnelere bakış..... 981
Fotoğraf 624 Elazığ Baskil Akuşağı Köyü Derviş Dere Ocağı Tarihi Cemevi, kutsal nesnelere bakış 982
Fotoğraf 625 Elazığ Karakoçan Yoğunağaç Köyü Çoribori Ocak Evi, içerisinde kutsal nesne muhafaza edilen sandığa bakış 982
Fotoğraf 626 Malatya Arguvan Koyuncu (Gürge) Köyü Şah Süleyman Ocak Evi, karadirek üzerinde muhafaza edilen kutsal nesnelere bakış 983
Fotoğraf 627 Malatya Arapgir Onar Köyü Onar Büyük Ocak Evi, karadirek üzerinde muhafaza edilen kutsal nesnelere bakış 984
Fotoğraf 628 Diyarbakır Bismil Türkmenhacı Köyü Ersefil Ocağı Tarihi Cemevi, kutsal nesne detay 985

Fotoğraf 629 Diyarbakır Bismil Türkmenhacı Köyü Tarihi Cemevi, kutsal nesne detay 985
Fotoğraf 630 Diyarbakır Merkez Nahırkıracı Köyü Kuyudamı Tarihi Cemevi, şamdana bakış 986
Fotoğraf 631 Diyarbakır Merkez Nahırkıracı Köyü Kuyudamı Tarihi Cemevi, kutsal nesne detay 987
Fotoğraf 632 Diyarbakır Merkez Nahırkıracı Köyü Kuyudamı Tarihi Cemevi, kutsal nesne detay 987
Fotoğraf 633 Diyarbakır Merkez Nahırkıracı Köyü Kuyudamı Tarihi Cemevi, kutsal nesne detay 988
Fotoğraf 634 Diyarbakır Merkez Nahırkıracı Köyü Kuyudamı Tarihi Cemevi, kutsal nesne detay 988
Fotoğraf 635 Diyarbakır Merkez Nahırkıracı Köyü Kuyudamı Tarihi Cemevi 989
Fotoğraf 636 Diyarbakır Merkez Nahırkıracı Köyü Kuyudamı Tarihi Cemevi, kutsal nesne detay 990
Fotoğraf 637 Diyarbakır Merkez Nahırkıracı Köyü Kuyudamı Tarihi Cemevi, kutsal nesne detay 990
Fotoğraf 638 Erzincan Üzümlü Avcılar Köyü Kiştim Marı Ocak Evi, kutsal nesne detay 991
Fotoğraf 639 Erzurum Şenkaya Beşpınarlar (Vağaver) Köyü Tarihi Cemevi II, kutsal nesne detay 992
Fotoğraf 640 Malatya Arapgir Yazılı (Saldek) Köyü Kara Yakup Ocağı Tarihi Cemevi, kutsal nesne detay 992
Fotoğraf 641 Malatya Yazıhan Fethiye Köyü Kolu Açık Hacım Sultan Ocak Evi, kutsal nesne detay 993
Fotoğraf 642 Malatya Hekimhan Uğurlu Köyü Baltacıbaşı Cemevi, kutsal nesne detay 994
Fotoğraf 643 Malatya Yazıhan Fethiye Köyü Kolu Açık Hacım Sultan Ocak Evi, kutsal nesne detay 995
Fotoğraf 644 Sivas Merkez Karabalçık Köyü Hüseyin Abdal Ocak Evi, kutsal nesne detay 995

ÇİZİMLER LİSTESİ

Çizim 1 Dereköy Dedeşli Karadirek planı. 996
Çizim 2 Hubyar Köyü Bek Dede Tarihi Cemevi planı. 996
Çizim 3 Hubyar Köyü Bek Dede Tarihi Cemevi I planı. 997
Çizim 4 Hubyar Köyü Bek Dede Tarihi Cemevi III yapı planı. 997
Çizim 5 Hınzori Gülali Ağa Cemevi planı. 998
Çizim 6 Mustafa Polat Evi planı. 998
Çizim 7 Acısu Veli Baba Ocak Evi planı. 999
Çizim 8 Pirhüseyin Köyü Ağuiçen Ocağı planı. 999
Çizim 9 Ömercik Köyü Cemevi planı. 1000
Çizim 10 Araboğlu Evi planı. 1000
Çizim 11 Seyyid Yusuf Ocak Evi planı. 1001
Çizim 12 Başpınar Cemevi planı. 1001
Çizim 13 Zara Çevirmehan Ağa Evi Cemevi Tespit planı. 1002
Çizim 14 Oymaağaç Köyü Kemal Dede Sultan Tekkesi planı. 1002
Çizim 15 Koca Hasan Cemevi planı. 1003
Çizim 16 Koca Hasan Cemevi kesiti. 1003
Çizim 17 Saldek Köyü Kara Yakup Ocağı planı. 1004
Çizim 18 Basak Köyü Kolu Açık Hacım Sultan Büyük Oda'nın planı. 1004
Çizim 19 Sarıköy Sofuoğlu Cemevi planı. 1005
Çizim 20 Kupik Baba Mansur Ocak Evi planı. 1005
Çizim 21 Dereköy Dedeşli Karadirek planı. 1006
Çizim 22 Derviş Cemal Evi II'nin planı. 1006
Çizim 23 Şöbek Baba Mansur Ocak Evi planı. 1007
Çizim 24 Kızoğlu Halil Duran Cemevi planı. 1007
Çizim 25 Kızoğlu Halil Duran Cemevi kesiti. 1008
Çizim 26 Büyükkeşlik Nesimi Dede Ocak Evi planı. 1008
Çizim 27 Seyyid Nuri Cemaleddin Ocak Evi planı. 1009
Çizim 28 Zurun Derviş Cemal Ocağı planı 1 1010
Çizim 29 Şah Süleyman Ocağı planı. 1010
Çizim 30 Şarklı Cemevi planı 1011
Çizim 31 Güvenkaya Eraslan Ocağı Karadirek Evi plan. 1011
Çizim 32 Hafik Emre Mıhlı Direk Tarihi Cemevi planı. 1012
Çizim 33 Ali Bey Ocağı kesiti 1012
Çizim 34 Divriği Karageban Karadirek planı. 1013
Çizim 35 Zile Çeltek Baba Ocak Evi planı. 1013
Çizim 36 Muhundi Baba Mansur Ocak Evi planı. 1014
Çizim 37 Muhundi Turavi Ocağı planı. 1014
Çizim 38 Hacılı Pir Sultan Ocağı planı. 1015
Çizim 39 Kali Sıpi Ocak Evi planı. 1015

Çizim 40 Onar Büyük Ocak Evi planı. 1016
Çizim 41 Kızılkale Baba Mansur Ocak Evi planı. 1016
Çizim 42 Banaz Pir Sultan Ocağı tavan planı. 1017
Çizim 43 Banaz Pir Sultan Ocağı tavan kesit planı. 1017
Çizim 44 Onar Köyü Şeyh Bahşiş Ocağı planı. 1018
Çizim 45 Elazığ Çoribori Ocak Evi planı. 1018
Çizim 46 Büklü Dede Ocak Evi planı. 1019
Çizim 47 Kargın Çatalkapı Cemevi planı. 1020
Çizim 48 Kargın Çatalkapı Cemevi plan kesiti. 1020
Çizim 49 Kureyşan Ocak Evi planı. 1021
Çizim 50 Kuyudamı Ocak Evi planı. 1021
Çizim 51 Karabalçık Hüseyin Abdal Ocak Evi planı. 1022
Çizim 52 Hekimhan Baltacıbaşı Cemevi planı. 1022
Çizim 53 Koçovası Musai Hardi Ocağı planı. 1023
Çizim 54 Tokuş Köyü Tarihi Cemevi I planı. 1023
Çizim 55 On İki Kardeş Ocağı planı. 1024
Çizim 56 Pirinçci Köyü Cemevi planı. 1024
Çizim 57 Demirci Cemevi planı. 1025
Çizim 58 Derviş Dere Ocağı Karadirek Tarihi Cemevi planı 1025
Çizim 59 Korlu Şıhharun Ocak Evi planı 1026
Çizim 60 Gencağa Evi planı. 1026
Çizim 61 Sadık Baba Ocak Evi planı. 1027
Çizim 62 Şıh Delili Berhican Ocak Evi planı. 1027
Çizim 63 Kalferad Ocak Evi planı. 1028
Çizim 64 Bulam Üryan Hızır Cemevi planı. 1028
Çizim 65 Çardaklı Seyyid Murtaza Ocak Evi planı. 1029
Çizim 66 Çayırlı Başköy Şıh Hasan Tarihi Cemevi planı. 1029
Çizim 67 Dağobası Evliya Seyitler Ocağı planı. 1030
Çizim 68 Koyuncu Cemevi planı. 1030
Çizim 69 Çulpara Tarihi Cemevi planı. 1031
Çizim 70 Çulpara Tarihi Cemevi kesiti. 1031
Çizim 71 Tencirli Cemevi planı. 1032
Çizim 72 Tencirli Cemevi kesiti. 1032
Çizim 73 Mığı Abdulcabbar Ocağı planı. 1033
Çizim 74 Halil Ağa Tarihi Cemevi planı. 1033
Çizim 75 Halil Ağa Tarihi Cemevi kesit. 1034
Çizim 76 Kızoğlu İlyas Karabudak Evi plan. 1034
Çizim 77 Kızoğlu İlyas Karabudak Evi plan kesiti 1035
Çizim 78 Karaşar Sarayköy Eski Cemevi planı. 1035
Çizim 79 Aşağıemirler Cemevi planı. 1036
Çizim 80 Aşağıemirler Cemevi kesiti. 1036
Çizim 81 Bulgurcu Cemevi planı. 1037
Çizim 82 Bulgurcu Cemevi kesiti. 1037
Çizim 83 Susuz Köyü Cemevi planı. 1038

Çizim 84 Karageban Köyü Yılancık Ocağı planı. 1038
Çizim 85 Dağyurdu Karadirek Tarihi Cemevi planı. 1039
Çizim 86 Kemah Nadaroğlu Cemevi planı. 1039
Çizim 87 Karaşar Merkez Cemevi planı. 1040
Çizim 88 Sün Köyü Süleyman Dede Ocağı planı. 1040
Çizim 89 Küçükörtülü Baba Mansur Ocağı planı. 1041
Çizim 90 Zile Ağcakeçili Tarihi Cemevi planı. 1041
Çizim 91 Turhal Ormanözü Tarihi Cemevi planı. 1042
Çizim 92 Kaymak Dededamı Tarihi Cemevi planı. 1042
Çizim 93 Kümbet Cemevi planı. 1043
Çizim 94 Saraç Cemevi planı. 1043
Çizim 95 Otluk Köyü Tarihi Cemevi planı. 1044
Çizim 96 Otluk Köyü Tarihi Cemevi kesiti 1044
Çizim 97 Ortaköy Tarihi Cemevi I planı. 1045
Çizim 98 Karacaören Cemevi I planı. 1045
Çizim 99 Zile Karacaören Cemevi II planı. 1046
Çizim 100 Başkınık Köyü Cennet Ana Ocağı planı. 1046
Çizim 101 Gülali Tarihi Cemevi planı. 1047
Çizim 102 Yazılı Tarihi Cemevi planı. 1047
Çizim 103 Eriklitekke Tarihi Cemevi planı. 1048
Çizim 104 Beşpınarlar/Vağaver Tarihi Cemevi I planı. 1048
Çizim 105 Yalıncak Köyü Tekke ve Aşevi Ocak Cemevi planı. 1049
Çizim 106 Keçeci Baba Tarihi Cemevi planı. 1049
Çizim 107 Kalmem Sır Ocak Evi planı. 1050

KISALTMALAR LİSTESİ

A.e. : Aynı eser
a.g.e. : Adı geçen eser
Bkz. : Bakınız
C. : Cilt
Çev. : Çeviren
d. : Defter
Ed. : Editör
h. : Hicri
Haz. : Hazırlayan
hkm. : Hüküm
Karş. : Karşılaştırınız
km : Kilometre
m : Metre
m. : Miladi
ms. : Manuscript
ö. : Ölüm tarihi
S. : Safer
s. : Sayfa
sy. : Sayı
vr. : Varak
Vol. : Volume
y.y. : Basım yeri yok

GİRİŞ

"Anadolu'da İslami Heterodoks Toplulukların İbadet Yapılarının Mimari Özellikleri" adlı çalışmamız, Anadolu'da 13. yüzyıldan itibaren oluşmaya başlayan İslami heterodoks toplulukların 20. yüzyıla kadar olan süre zarfında oluşturdukları ibadet yapılarını incelemektedir. Bu günümüzde büyük oranda Alevi Bektaşi toplulukları olarak bilinen Anadolu heterodoks topluluklarının inanç tarihine dair, tarihsel ve sosyal değişimlerle şekillenmiş yaklaşık 800 yıllık bir zaman dilimine yayılan kültür ve inanç çevresinin ortaya koyduğu mekânların değerlendirilmesi, aynı zamanda bu toplulukların kültür tarihini incelemek açısından önem taşımaktadır.

2008 yılından bu yana devam eden alan çalışmamızda, tespit ettiğimiz yapıların küçük bir kısmı haricindeki diğer yapılar daha önce ele alınmamıştır. Bu çalışma sürecinde belirlediğimiz 198 yapı, mimari ve inançsal özellikleriyle daha önce bir araştırma kapsamına dâhil edilmemiş ve mimarlık tarihi açısından bu tür bir yapı grubunun varlığı tanımlanmamış ve bir çerçeve içinde değerlendirilmemiştir. Bu yapılar, bugüne kadar herhangi bir tescil veya kültürel miras koruması kapsamında incelenmemiş ve üzerinde çalışma yapılmamıştır. Bu çalışma, tespit edilen yapıların detaylı bir katalog çalışmasıyla ortaya konulması açısından önemli bir adımdır.

Çalışmamız sırasında öncelikli olarak tespit ettiğimiz bu eserlerin, tarihsel bir bağlamda anlaşılması ve karşılaştırmalı olarak bir kültürel inançsal anlam bütünü içinde yer alıp almadığının incelenmesi, çalışmamızın temel konularından biridir. Ayrıca bu çalışma, çeşitli tarihsel dönemlerde yaşadığı kapanma ve gizlenme pratikleriyle anlam kaymasına uğramış kültürel inançsal çevrenin ürünü olan bu yapı grubunun, topluluk hafızasının giderek zayıfladığı bir dönemde ortaya konulduğunu vurgulamaktadır. Bu özelliği ile bu tarihi ibadet yapılarının, çalışmamız aracılığıyla hem gizlenmenin getirdiği anlam kayması giderilmekte hem de bilinçli bir şekilde topluluğun bâtın yorumlarla inancın bir parçası olarak sırlama yöntemleri ile tarih boyunca özellikle gizlenmiş olmalarının perdesi aralanmaktadır.

Çalışmamıza başlamadan önce literatürde bulunan sınırlı sayıdaki örnek, alan çalışmamızın başlangıç aşamasında, benzeri başka örneklerin ortaya çıkabileceği konusunda bize yol göstermiştir. Özellikle günümüzde mevcut olmayan ancak 1984

yılında Sivas'ın Şarkışla ilçesinde günışığına çıkan Seyit Battal Gazi koluna bağlı Yahyalı köyündeki tarihi cemevi, Günkut Akın tarafından bulunmuş ve yayımlanmıştır. Ayrıca Karakaya Barajı kurtarma kazıları sırasında, Gül Necioğlu tarafından 1987 yılında yapılan yüksek lisans çalışması,[1] "Bilaluşağı Köyü Mimarisinin Tarihsel Sürekliliği" adını taşımaktadır ve Elazığ'a bağlı Baskil ilçesindeki tarihi cemevi üzerine bilimsel bir çalışma örneği sunmaktadır. Bu çalışma, bu alanda yapılan bilimsel çalışmalarda tespit edilen ilk örneklerden biridir.

Ayrıca, Karakaya Barajı kurtarma çalışmaları sırasında çekilen bir belgesel film olan "Fırat Göl Olurken" belgeselinde[2] kayıt altına alınan Şeyhhasan köyü, Şeyh Ahmed-i Tavil tarihi cemevi, bugün ulaşılamamış olmasına rağmen, çalışma sırasında görüntülenmiş ve sosyal inançsal açıdan önemli bir örnek olarak kayıt altına alınmıştır.

Mekân çalışmalarına doğrudan konu olmasa da, 20. yüzyıl başlarında Alevi Bektaşi topluluklarının henüz gizli ibadet ve kültürel yaşamları devam ederken yapılan bazı antropolojik çalışmalar, özellikle cem törenleri üzerine önemli bilgiler sunmaktadır. Bu çalışmalar arasında, o dönemde Yörük topluluklarının ibadet biçimleri ve kültürel liturjik tarihini sunan Baha Said'in "Türkiye'de Alevî-Bektaşî, Ahi ve Nusayrî Zümreleri" adlı çalışması[3] öne çıkmaktadır. Bu rapor çalışması, dönemin çadır tipi ibadet mekânlarını gözlemleyip kayıt altına almıştır.

Ayrıca, erken dönem Alevi Bektaşi topluluklarına odaklanan bazı çalışmalarda, dini törenler detaylı bir şekilde tasvir edilmiş ve bunun bâtını anlam boyutları topluluklar tarafından aktarılarak derlenmiştir. Ancak bu çalışmalarda belirgin bir mekân incelemesi ortaya çıkmamaktadır. Yusuf Ziya Yörükân'ın 1927 yılından itibaren yayınladığı ve daha sonraki yıllarda topladığı çalışmaları içeren "Anadolu'da Alevîler ve Tahtacılar"[4] adlı kitap, Cemal Bardakçı'nın 1921 yılındaki gözlemlerine dayanarak 1950 yılında yazdığı "Alevilik, Ahilik, Bektaşilik"[5] ve

[1] Gül Necioğlu, "Bilaluşağı Köyü Mimarisinin Tarihsel Sürekliliği," İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 1987.
[2] Süha Arın, Hasan Özgen, Fırat Göl Olurken: Cennetin Bedeli, (1985-1986).
[3] Baha Said Bey, **Türkiye'de Alevî-Bektaşî, Ahi ve Nusayrî Zümreleri**, Ankara, Kültür Bakanlığı, 2000.
[4] Yusuf Ziya Yörükân, **Anadolu'da Alevîler ve Tahtacılar** (Vol. 657), Ötüken Neşriyat, 2006.
[5] Cemal Bardakçı, **Alevilik, Ahilik, Bektaşilik,** y.y., Türkiye Gazetecilik ve Matbaacılık, 1950.

1967'de Yahya Benekay'ın yazdığı "Yaşayan Alevilik: Kızılbaşlar Arasında" gibi çalışmalar,[6] bu tür antropolojik araştırmaların örnekleri arasındadır.

1950'lerden sonra artan ve 1990'lı yıllarla birlikte bambaşka bir boyuta ulaşan bu toplulukların kendilerini ifade etme ve tanıtma amacını güden literatür, genellikle toplulukların dini temsilcileri ya da popüler çalışmalar yapan yazarlar tarafından ortaya konmuştur. Bu çerçevede, bilgiler ve tartışmalar genellikle kendi yaşam pratiği deneyimi ve gözlemiyle sınırlıdır. İsmail Kaygusuz'un 1983 yılında hazırladığı "Onar Dede Mezarlığı ve Adı Bilinmeyen Bir Türk Kolonizatörü Şeyh Hasan Oner"[7] adlı yayın, 1990 yılında Nejat Birdoğan tarafından yayınlanan "Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevilik,"[8] Lütfi Kaleli'nin 1990 yılında yayınladığı "Kimliğini Haykıran Alevilik,"[9] İsmail Onarlı'nın 2002'de yayınladığı "Şeyh Hasan Aşireti: Anayurt'tan Anadolu'ya"[10] adlı çalışmalar, bu çerçevede ortaya çıkan önemli yayınlardır.

Bu çalışmalar arasında, İsmail Kaygusuz ve İsmail Onarlı'nın kendi köyleri olan Malatya Arapgir Onar Köyünde bulunan tarihi Şeyh Hasan Onar Cemevi ve Şeyh Bahşiş Cemevi, "Karadirek Cemevi" modeli olarak yayınlanmış ve başka yerleşimlerde bulunan bazı örnekler de aynı bağlam içerisinde İsmail Onarlı tarafından bahsi geçen yayın ile başlayarak yorumlanmış ve yayınlanmıştır. Bu çalışmalar, toplulukların kültürel mirasını ve inançlarını daha geniş kitlelere tanıtmayı amaçlamıştır.

Çalışmamız sırasında vurgulandığı gibi, özellikle Anadolu heterodoks topluluklarının 16. yüzyılda maruz kaldığı baskı ve buna bağlı olarak yaşadığı kapanma dönemi, bu toplulukların ibadet mekânlarının gizlenme, kapanma ve sırlanma tarihlerini anlamak açısından oldukça önemlidir. Ahmet Refik Altınay tarafından 1932 yılında yayınlanan "On Altıncı Asırda Rafızîlik ve Bektaşîlik"[11] adlı öncü çalışmada, Osmanlı arşivlerinde bulunan 16. yüzyılda yaşanan tahkikatları ve bunun sonuçlarını ele alan yargılama ve benzeri belgeler yer almaktadır. Altınay'ın bu

[6] Yahya Benekay, **Yaşayan Alevilik: Kızılbaşlar Arasında**, 1967.
[7] İsmail Kaygusuz, **Onar Dede Mezarlığı**, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1983.
[8] Nejat Birdoğan, **Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevilik**, Hamburg, Hamburg Alevi Kültür Merkezi Yayınları, 1990.
[9] Lütfi Kaleli, **Kimliğini Haykıran Alevilik**, İstanbul, Can Yayınları, 1990.
[10] İsmail Onarlı, **Şeyh Hasan Aşireti: Anayurt'tan Anadolu'ya**, Aydüşü Yayınları, 2002.
[11] Ahmet Refik Altınay, **On Altıncı Asırda Rafızîlik ve Bektaşîlik**, İstanbul, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, 1932.

çalışması, özellikle 16. yüzyılda giderek kriminalize olan Alevi Bektaşi topluluklarının ibadet pratiklerini gösteren bir dizi vakayı ve bunun tarihsel yansımalarını aktarmaktadır.

Ahmet Refik Altınay'ın çalışmasını yıllar sonra, 2002 yılında Saim Savaş'ın "XVI. Asırda Anadolu'da Alevîlik"[12] adlı benzer bir arşiv malzemesine dayalı olarak hazırladığı kitabı takip etmiştir. Bu çalışma, ortaya konulan bazı vakaların çalışmamızda önemli bir zemin oluşturmasına neden olmuş, 16. yüzyılın bir tarihsel kırılma noktası olarak bu olayları takip eden gizlenme ve saklama pratiklerini getirmiş ve günümüze folklorik manada ulaşan bazı kült ve ritüellerin anlamları üzerine çok önemli bir tarihsel arka plan sunmuştur.

Bugün birçoğu zamanın yıpratıcılığına dayanamayarak yakın tarihte ya tamamen ortadan kalkmış ya da ağır tahribata uğramış olan bu ibadet yapıları stoku, çalışmamız sırasında ortaya çıkardığımız önemli sayıda örnekle birlikte, Anadolu inanç tarihi içinde önemli bir ibadet yapı grubu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmamız, bu yapı grubunun tespiti sırasında sadece fiziksel mekânların incelenmesiyle kalmamış, aynı zamanda inançsal çerçevede bu yapıları bir kültür grubu olarak ortaya koymayı zorunlu kılmıştır. Menkıbe, takdis pratikleri, inançsal ritüeller ve çeşitlilik gösteren fonksiyon değerleri gibi unsurlar, bu yapıların anlamını tam olarak kavrayabilmek için göz önünde bulundurulmuştur. Bu yapıların anlam kipleri, kendi inanç ve ibadet kodları açısından algılanmaları, mesele ele alındığında anlaşılabilmesi için kaçınılmazdır.

Bu toplulukların aşırı gizlenme ve bâtın manada sırlanma pratikleri, modern tarihi içinde algılanması zor olan bu ibadet yapılarının bütünlüklü bir çalışmaya konu olamamasına neden olmuştur. Günkut Akın'ın, "Tarih boyunca sık sık kovuşturmaya uğramış olan bu inanç grubunun dikkat çekecek, özel bir biçim taşıyan ibadet yapıları oluşturmadığı, ritüel açısından temizlenmiş herhangi bir büyükçe mekanda dinsel tören yapılabileceği söylene gelmiştir. Geçmişi çok eski zamanlara giden ve inanç içeriğinde yoğun mekânsal imgeler barındıran bir kültür için, bu tür bir yargıyı kabul

[12] Saim Savaş, **XVI. Asırda Anadolu'da Alevîlik**, Ankara, Vadi Yayınları, 2002.

etmek zor görünmektedir,”[13] saptaması, çalışmanın başında bizi teşvik eden önemli bir tespittir.

Çalışma sonucunda ortaya çıkan önemli sayıda örnekle birlikte, Anadolu’da geniş bir coğrafi alana yayılmış, daha çok köy yerleşmelerinde kendini ortaya koyan Anadolu İslami heterodoks topluluklarının ibadet mekânları, bu alanda bir ilk çalışma olma özelliği taşımaktadır. Elbette, bu çalışmada eksiklikler bulunmaktadır. Ancak bu alanda yapılacak yeni çalışmaların, eksikliklerin tamamlanmasına ve Anadolu tarihinde kendine özgü bir çerçevede bulunan bu yapıların ününün gelecek kuşaklara aktarılmasına katkı sağlayacağına olan inancımız tamdır.

[13] Günkut Akın, “Cemevi Mimarisi Üzerine Notlar”, (Çevrimiçi) https://www.arkitera.com/gorus/gunkut-akin/, 23 Kasım 2023.

BİRİNCİ BÖLÜM
ANADOLU'DA ALEVİLİĞİN KURULUŞ DÖNEMİ ŞİİLİK İZLERİ

1. Anadolu'da Şiiliğin Yayılması

Şiilik mezhebinin Anadolu'da değişik şekillerde yayılmaya başlaması, 1258 yılında Bağdat'ta halifeliğin yıkılmasından hemen önceki yıllara tekabül etmektedir. 1210 ila 1220'li yıllarda Orta Asya ve İran'ı fetheden Moğollar yönetimindeki istikrarsızlık, şiddet ve yıkım, İslam dünyasının bu bölgelerindeki âlimlerin, bürokratların ve elit askerlerin düzenli olarak Anadolu'ya yayılmasına sebep olmuştur. El yazması eser ve kitaplarda yazılanlara göre İran'dan kaçan âlim ve şairler, Moğolların ortaya çıkışını takip eden iki yüzyıllık zaman dilimi içinde Farsça dilinde nesir ve manzumlardan oluşan 35'ten fazla büyük cilt yayınlamışlardır.[14] Anadolu Selçuklu Devleti, Cengiz Han'ın İran'ın başlıca vilayetlerini ele geçirmesinden neredeyse 20 yıl sonra Baba İshak (ö. 1240) adıyla bilinen Şii bir mutasavvıf öncülüğünde Türkmen göçebeleri ve Amasya bölgesi köylüleri arasında başlayan büyük bir isyana tanıklık edecektir. Şii bir hoca olan Baba İshak, Malatya'nın yaklaşık 153 km güneyindeki küçük Samsat kasabasından gelmektedir. Baba İshak, Amasya'nın kırsal kesimlerine taşındıktan sonra bir mağaranın içinde inzivaya çekilmiştir. Çok geçmeden halk arasında tanınmaya başlamış ve çok sayıda müridini civar köylere seferber etmiştir. Baba İshak'ın müritleri daha sonraları Amasya ve Tokat bölgelerindeki kırsal yerleşim alanlarına ilerlemeye başlayarak Selçuklu Devleti'nin Konya'daki idarecilerinin öfkesini üzerlerine çekmişlerdir. Sultan'ın Amasya'ya askeri vali olarak atadığı Mübarizeddin, aynı yıl içinde Baba İshak'ın silahlı müritlerini bozguna uğratmıştır. Baba İshak da dâhil olmak üzere hareketin önde gelen liderleri canlı ele geçirilip halk önünde asılarak idam edilmiştir.[15] Baba İshak ve müritlerinin silahlı isyanı, Horasan'dan yeni gelen Baba İlyas'ın (ö. 1240)

[14] Ahmed Ateş, "Hicri VI-VIII. (XII.-XIV.) Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler," **Türkiyat Mecmuası**, C:VII, No:2, 1945, s. 94-135.
[15] Müneccimbaşı, **Camiü'd-Düvel,** C:II, İstanbul, 1868-9, s. 567-8.

ayaklanması ile aynı zamana denk gelmektedir. Baba İlyas ilk önce Halep şehrine gitmiş; burada İsmailililik mezhebinden bir Şii olarak halkın ilgisini çekmiştir. Baba İshak daha sonra memleketi Samsat'a giderek bölgenin Kürt yöneticisi Eyyubi el Melik el-Efdal Ali bin Selahaddin'in (ö. 1225) mezhep değiştirerek Şiiliğe geçmesini sağlamıştır.[16] Babailer İsyanı, Konya'da yer alan ve aralarında Mevlevi tarikatı müritlerinin de bulunduğu Sünni yerleşim alanlarına yönelik gerçekleşmiştir.[17]

Selçuklu hükümdarlığının devam ettiği onlarca yıl içinde orta, güney ve doğu Anadolu'daki Kürt ve Türkmen göçebeler ile çiftçiler arasında aykırı fikirleri benimseyen bir Şiilik geleneği taraftar kazanmaya başlamıştır. Baba İshak'ın en çok bilinen vekillerinden biri de yine Horasan'dan kaçmış ve sağgörüsü ve dürüstlüğü sayesinde Konya'nın ileri gelen mutasavvıflarından olduğu bilinen Hacı Bektaş-ı Veli'dir (ö. 1271).[18] Evliyanamelerden elde edilen verilere göre Hacı Bektaş-ı Veli ve Baba İshak'ın diğer vekilleri, Anadolu ve Diyar-ı Rum'da abdalların yüce liderleri (*vali*) ve dini rehberleri (*pir*) olarak kabul görmüşlerdir.[19] Hacı Bektaş-ı Veli'nin öğretileri ve akideleri zorlayıcı olmayıp yandaşlarının dini yaşamları, pirlerinin şahsi fikirleri ile düzenlenmekteydi.[20]

İlhanlı Devleti yönetiminde Kübreviyye tarikatı da dâhil olmak üzere İran ve komşu topraklarda bulunan başlıca tasavvuf tarikatları daha çok Şii mezhebine eğilimli olduklarından, İmam Ali'ye ve onun soyundan gelen *seyyidlere* saygıyı öğretilerinin mihenk taşı yapmışlardır.[21] Aynı zamanda, sonraki Abbasilerin halifeliği döneminde sayıları büyük ölçüde artan *fütüvvet* teşkilatları, Moğollar sonrası İran, Irak, Suriye ve Küçük Asya'da Ali soyundan gelenleri destekleyici öğretilerin yayılmasına yardımcı olmuşlardır. Ali'ye ve Ali'nin soyundan gelenlere (*ehlibeyt*) duyulan saygı, İslam

---

[16] Kâmil Mustafa al-Shaibi, **Al-sila bayn al-tasawwûf wa l-tashayyû**ʿ, C:II, Beyrut, Dâr al-Andalus, 1982, s. 335.
[17] Mehmet F. Köprülü, "Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar", **İslam Ansiklopedisi**, Ed. Claude L. Cahen, Londra, Routledge, 2006, s. 200.
[18] Şemseddin Ahmed Eflaki, **Ariflerin Menkıbeleri**, Çev. Tahsin Yazıcı, C:I, Tahran, Dunyâ-yi Kitâb, 1983, s. 381.
[19] Hamid Algar, "Bektâš, Hâjî," **Encyclopaedia Iranica**, C:IV, y.y., s. 116-22; Ahmet T. Karamustafa, "Early Sufism in Eastern Anatolia", **Classical Persian Sufism: From its Origins to Rumi**, Ed. Leonard Lewisohn, London, Oneworld, 1993, s. 186-90.
[20] Matti Moose, **Extremist Shiites: The Ghulat Sects**, Syracuse, Syracuse University Press, 1988, s. 88-9.
[21] Marijan Molé, "Les Kubrawiya entre Sunnisme et Shiʿisme aux huitième et neuvième siècle de l'Hégire," **Revue des Études Islamiques,** C:XXIX, 1961, s. 61-142; Heinz Hall, **Shiʿism**, New York, Columbia University Press, 2004, s. 72.

dünyasının merkezi topraklarındaki Sünni seçkinler ile halk tabakası arasında o kadar popülerdi ki, bir âlim bu hürmeti 14. ve 15. yüzyıllardaki dini yaşamın en başat öğesi olarak tanımlamaktadır.[22] Judith Pfeiffer, geç Orta Çağ İslam dünyasında Şiiler ile Sünniler arasındaki ilişkiye yönelik yapmış olduğu çalışmada şu tespitte bulunmuştur:

> "Halifeliğin ve halifelik ile birlikte, ilahi bilgiyi yorumlayacak araç ve melekeye yalnızca kendilerinin haiz olduğunu iddia eden 'ulema' sınıfının hegemonyasının da ortadan kalkması sayesinde Cengiz Han'ın soyundan gelenler, Hazreti Muhammet ve Şii imamlarınınkine benzer bir ilahi bilgiye ulaşma iddialarını ileri sürebilmişlerdir. Bu da Şiilerin– ve onların ardından başka diğer soyların ve Sûfiler de dahil olmak üzere *silsile* esaslı grupların – bu söyleme dahil olabilmeleri ve seyyid şeceresi üzerinden ezoterik bilgi üzerindeki hak taleplerini yinelemeleri için benzersiz bir fırsat yaratmıştır."[23]

Türkçe dilindeki destansı evliyaname anlatımları, Hacı Bektaş, Sarı Saltuk, Emir Sultan, Hacım Sultan, Otman Baba, Kaygusuz Abdal, Abdal Musa, Hacı Bayram ve Ahi Evren gibi figürlerin yaşamlarına ve kahramanlıklarına odaklanarak 13. ve 14. yüzyıllarda Anadolu'daki bin yıllık hareketlerin gelişim sürecini belgelemektedir.[24]

Halk İslam'ının Anadolu'da kitleler halinde yayılması, Konya sultanlığı olan Selçuklu Devleti'nin 13. yüzyılın ikinci yarısında dağılması sebebiyle, Anadolu'da siyasal bir merkezileşmenin olmaması ile açıklanmıştır. İdari kaos ortamı, ilk Osmanlıların komşu Anadolu beyliklerini, hızla genişleyen sultanlıklarının saflarına katma çabalarıyla daha da kötü bir hâl almıştır.[25] Timur'un 1401 ve 1402'de Biladü'ş-

---

[22] Toby Matthiesen, **The Caliph and the Imam: The Making of Sunnism and Shiism**, Oxford, Oxford University Press, 2023, s. 92.

[23] Judith Pfeiffer, "Confessional Ambiguity vs. Confessional Polarization: Politics and the Negotiation of Religious Boundaries in the Ilkhanate", **Politics, Patronage, and the Transmission of Knowledge in 13th-15th Century Tabriz**, Ed. Judith Pfeiffer, Leiden, Brill, 2014, s. 129-68.

[24] Bu tür hakkında daha fazla bilgi için Bkz.: Fahir İz, **Eski Türk Edebiyatında Nesir**, İstanbul, Yalın, 1964. Ayrıca Bkz.: Irène Mélikoff, **Hadji Bektach: Un mythe et ses avatars. Genèse et évolution du soufisme populaire en Turquie**, Leiden, Brill, 1998.; Haşim Şahin, **Dervişler ve Sufi Çevreler: Klasik Çağ Osmanlı Toplumunda Tasavvuf Şahsiyetler**, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2017, s. 63 ve devamı. Tarihi bağlam için Bkz.: Gottfried Hagen, "Chaos, Order, Power, Salvation: Heroic Hagiography's Response to the Ottoman Fifteenth Century," **Journal of the Ottoman and Turkish Studies Association,** C:I, No: 1-2, 2014, s. 91-109.

[25] Michel M. Mazzaoui, **The Origins of the Safavids: Šiʿism, Sufism, and the Ġulat**, Wiesbaden, F. Steiner, 1972, s. 58.

Şam'ı ve Anadolu'yu işgali, Osmanlı hükümdarlarının hırsla imparatorluk kurma teşebbüslerini en başından engelleyerek, bölgede daha fazla bir siyasi kaos ve idari istikrarsızlık doğurmuştur. Doğuda ve güneyde Osmanlı ile Memlûk Devleti'ne yönelik seferlerinde Timur'a arka çıkan Kürt ve Türkmen emirleri, bu fırsatı kendi kuvvet üslerini güçlendirmek için değerlendirmişlerdir. Timur'un ölümünün üzerinden henüz elli yıl geçmeden, komşu Azerbaycan'da dört Türk-Moğol hanedanlığı – Çobanoğulları, Celâyirliler, Karakoyunlular ve Akkoyunlular –iktidara gelmiştir. Başlangıçtan itibaren bu siyasi oluşumların her biri, Anadolu'daki siyaset sahnesine yakın bir şekilde katılım göstermiş olup, Kürdistan, Diyarbakır, Mardin'deki ve ayrıca Maraş ve Adana'da bulunan Dulkadiroğulları Beyliği'ndeki kudret simsarları ile ittifaklar kurmuşlardır.[26]

Yukarıda bahsi geçen hanedanlardan bazıları Şiilik yanlısı idi. Çobanoğulları hanedanlığına adını veren kurucusu Emir Çoban'ın oğlu ve varisi Timurtaş da (ö. 1328) bir Şii sempatizanıydı. Timurtaş, 1321 yılında Anadolu valisi olarak atanmıştır. Aynı yıl yeni para bastırarak Azerbaycan'daki hanedanlığın ana kolundan bağımsızlığının bir göstergesi olarak kendi adına cuma hutbesi okutmuştur. Timurtaş'ın yeni para bastırmasında olağandışı olan durum, bir Şiilik ve Mesihlik kaidesi olan *Mehdi* adını içermesi idi. Modern tarihçilerin de açıkladığı üzere bu paraların bir yüzünde Mehdi, dünyanın son günlerinde (*ahir zamanda*) inananların kurtarıcısı olarak tasvir edilmiştir. Timurtaş'ın kendisini Şiilik ile ilişkilendiren başka bir hareketi ise vasiyetnamesinde yakın akrabalarından naaşının Medine'ye taşınmasını ve ilk İslam'ın başladığı yüzyıllarda önde gelen Şii imamlarının kabirlerinin yanındaki bir Şii mezarlığına gömülmesini istemesi olmuştur.[27] Öte yandan Çobanoğulları hanedanlığının diğer hükümdarları Sünnilik mezhebine bağlı kalmışlardır. Timurtaş'ın oğlu ve Azerbaycan'ın Çobanoğulları hanedanlığının son hükümdarı Malik Eşref (1343-1357) döneminde Tebriz ve eyaletin diğer bölgelerindeki yerel yönetimler Şiilere göz açtırmamaya başlamış ve ileri gelen Şii âlimlerini ve peygamber soyundan gelenleri (*seyyidler*) İran'ın diğer bölgelerine ve

[26] Cemal Kafadar, **Between Two Worlds: The Construction of the Ottoman State**, Berkeley, University of California Press, 1996, s. 18 ve devamı; Beatrice F. Manz, "Temür and the Problem of a Conqueror's Legacy," **Journal of the Royal Asiatic Society**, C:LXXXI, 1998, s. 21-41.

[27] Kamâl al-Dîn ʿAbd al-Razzâq Samarqandî, **Matlaʿ-i saʿdayn va majmaʿ-i bahrayn**, Ed. ʿAbd al-Husayn Navâʾi, C:I, Tehran, Muʾassasa-yi Mutalaʿat va Tahqiqat-i Farhangi, 1993, No:1 s. 55-78.

komşu ülkelere göçe zorlamışlardır. Örneğin Tebriz'in Kuşâşî seyyidlerinin, sonradan da Safevi Devleti'nin kurucusu (1501-24 yılları arasında hüküm sürmüştür) Şah İsmail devrinde bürokratlık yapmış olan bir kolu, Malik Eşref'in görev zamanında Azerbaycan'ı terk ederek önce Biladüş-Şam'a sonra da Şiraz'a yerleşmiştir.[28]

1340 yılında iktidara gelmiş olan Celâyirliler ise Batı İran, Kuzey Irak ve Doğu Anadolu'nun büyük bir kısmında hüküm sürmüşlerdir. Karakoyunlu Devleti'nin hükümdarı Kara Yusuf, 1410 yılında Sultan Ahmet Celâyir'i bozguna uğratıp katledene kadar iktidarda kalmışlardır. Celâyirliler Şiilik mezhebinin yoğun etkisi altında kalmışlardır. Dört büyük halifeye atıfta bulunmaksızın on iki Şii imamının isimlerinin yer aldığı Celâyir paraları bulunmaktadır.[29] Hanedanlığın en bilindik bazı hükümdarları, kişisel servetlerinin büyük bir kısmını Irak'taki Şii türbelerinin genişletilmesi, onarılması ve dekore edilmesi için bağışlamıştır. Bahsi geçen hükümdarlardan bazılarının naaşları Irak'ın türbe şehirlerine gömülmüştür. *Seyyidler* Celâyir mahkemelerinde de saygı görüyorlar ve davaya müdahale etmeleri mahkeme yetkilileri ve sultan tarafından hoş karşılanıyordu. Celâyirli Sultan Üveys zamanında (1359 ila 1389 yılları arası) Tebriz'in *seyyid* eşrafının adli vakalara girmesine ve suçlular ve davalılar adına arabuluculuk yapmasına izin verilirdi.[30] Celâyirlilerin ilk iki sultanı Üveys ve Ahmed, Fazlullah-ı Hurûfî (ö. 1394) ve onun müritlerine karşı hoşgörülüydü. Hurûfî'nin hacı olarak Mekke'ye giderken Tebriz'de Sultan Üveys huzuruna kabul edildiği söylenmektedir. Bu görüşme esnasında Hurûfî mezhebinin kurucusu, kendisini bir derviş olarak tanıtmış ve Celâyirli önde gelen mahkeme yetkilileri ile dostça bir ilişki kurmuştur. Aslen Astrabâd doğumlu olan Fazlullah, 1394 yılında Nahcivan'ın dışında bulunan Alıncak Kalesi'nde Şirvan'ın Timur yanlısı emirleri tarafından tutuklanarak idam edilmiştir. Vekillerinin çoğu Anadolu'ya kaçmış ve I. Bayezid'in Timur tarafından öldürülmesi ardından yaşanan karmaşada nispeten geniş bir mürit ve destekçi kitlesi oluşturmuşlardır. Anadolu'daki başvekili Alî el-Aʿlâ, Hurûfî faaliyetlerini Anadolu'nun dışına Diyar-ı Rum'a kadar genişletmeye yönelik

[28] **A.e.,** s. 289; Ghiyath al-Din Khvândamîr, **Târîkh-i Habîb al-siyar**, Ed. Muhammad Dabîr Siyâqî, C:III, Tehran, Khayyam, 1954, s. 566.
[29] Jamâl Turâbî Tabâtabâʾî, **Sikka'hâ-yi Shâhân-i Islâmî-i Îrân**, Tabriz, Idârah-i kull-i mûza'hâ, 1972, s. 58.
[30] Samarqandî, **a.g.e.**, s. 289.

çabalara öncülük etmiştir.[31] Hurûfî mezhebinden olduğu bilinen ünlü şair Nesîmî, öncelikle Biladü'ş-Şam'a sonrasında ise Fazlullah'ın idamının hemen ardından Anadolu'ya ulaşmayı başaran isimlerden biri olmuştur. Halep'te kaldığı süre boyunca Şeyh Bedreddin Simâvî ile iletişim içerisinde olduğu tahmin edilmektedir.[32]

Timur'un hükümdarlığı boyunca Şiilik mezhebinin başlıca esasları resmen kutsal sayılmaya devam etmiştir. Peygamberin soyundan gelenler veya diğer adıyla seyyidler, toplumun en ayrıcalıklı sınıfları arasında görülmüştür. Timur, hazırlattığı tüzüklerde veya kraliyet fermanlarında Peygamberin soyundan gelenlerin, hükümdar tarafından maddi olarak desteklenecek olan sınıflar listesinin en başında yer almasını tavsiye etmiştir. Timur'un hükümdarlığı boyunca Peygamberin soyundan gelenler, *soyurgal* veya kraliyet toprağı alan başlıca kişiler olarak belirlenmişlerdir.[33] Azerbaycan'da ve Kürdistan'da seyyid hanelerinin, Timur'un maiyetine katılmasına ve toprak bağışları ve benzeri mali ayrıcalıklar için ricada bulunmasına izin verilmiştir. Tebriz'in önde gelen seyyidlerinden birinin, Timur'u ordularını Tebriz'den uzak tutmaya ikna etmesi için nüfuzunu kullandığı rivayet edilmektedir.[34]

Anadolu'daki Şiiliği, Osmanlı yandaşlarının ve Sünni odakların hegemonyasını sarsan istikrar bozucu bir kuvvete dönüştüren etken ise Safevilerin iktidara gelmesi olmuştur. Safevi tarikatı, Sühreverdiyye'den ayrılan geleneksel bir Sünni tarikatı olarak başlamış olmakla birlikte, tarikatın kurucusu Şeyh Safiyüddin İshak-ı Erdebili'nin vefatının ardından (ö. 1335) yüzyıl içinde liderleri Şii itikadını savunmuş ve Anadolu ve Kürdistan'da Şii öğretilerini yaymaya başlamıştır. Bu gelişme ile ilgili olay ve olguları daha iyi anlayabilmek adına, Safevi tarikatının 14. ve 15. yüzyıllarda Sünnilikten Şiiliğe geçişini ve bu dönüşümün Anadolu ve Diyar-ı Rum'daki dini ortamı nasıl etkilediğini yakından inceleyelim.

---

[31] Hüsamettin Aksu, "Fazlullah-ı Hurûfî," **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C:XII, s. 277-279.

[32] Ahmet Yaşar Ocak, **Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler (15-17. Yüzyıllar)**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998, s. 184.

[33] Abû Tâlib Husaynî Turbatî, **Tûzûkât-i Tîmûrî**, Çev. W. Davy & Joseph White, Tehran, Kitâbfûrûshî Asadî, 1963, s. 356.

[34] Khvândamîr, **Habîb al-siyar**, C:IV, s. 501; Hâfiz Husayn Karbalâ'î, **Rawzât al-jinât wa jannât al-jinân,** Ed. Yadullâh Sultân al-Qurrâ'î, C:I, Tehran, Bungâh Tarjuma va Nashr-i Kitâb, 1970-2, s. 155-6.

Safevi tarikatına adını veren kurucusu Şeyh Safiyüddin İshak-ı Erdebili (ö. 1335), Erdebil'in ileri gelen toprak sahibi ailelerindendir. Azerbaycan'ın büyük bir kentsel yerleşim yeri olan Erdebil, Savalan Dağı'nın doğu eteklerinde yer almakta olup 4.794 m rakımlı zirvesinde oluşan kalıcı krater gölü ile İran'ın en yüksek üçüncü tepesidir. 14. yüzyıl tarihçisi Hamdullah Müstevfi-i Kazvînî'nin (ö. 1340) *Nüzhet'ül-Kulub* isimli coğrafya kitabında da belirttiği üzere 14. yüzyıl Erdebil'inin kuzeydoğusunda eskiden büyük çoğunluğu gayrimüslim olan Talışlar ve Türk/Moğol tarımcılar ile göçebeler toplanmıştır. Erdebil bölgesinin kuzeyinde ve kuzeybatısında, Azerbaycan'ın Ermeni ve Gürcistan nüfuslu olan Dağlık Karadağ ve Karabağ sınırları yer almaktadır.[35]

Safevi Şeyhi Şah İsmail tahta oturmadan yaklaşık yüzyıl önce, 15. yüzyılın başlarında Azerbaycan'da Karakoyunlular hüküm sürmekteydi. Kısa sürede Azerbaycan'ın yanı sıra Irak, Fars ve Kirman vilayetleri ile Irak-ı Acem ve Anadolu'nun doğu kısımlarını da kontrolleri altına almışlardır. Hanedanlık, Akkoyunlu Uzun Hasan'ın Cihan Şah'ı bozguna uğratarak, Karakoyunlu saltanatına son verdiği 1467 yılına kadar neredeyse yarım asır bağımsız bir şekilde iktidarda kalmıştır.[36] Karakoyunlu sultanları, Şiiliğe en başından sıcak bakmış olup, bu mealde Akkoyunlu hanedanlığına bağlı olan bazı tarihçiler sonraları Karakoyunluları "sapkınlığı" teşvik ve Sünniliğe ihanet ile suçlamışlardır.[37] Benzer bir şekilde, Hanefiliğin sadık bir destekçisi olan Timur'un torunu Şahruh'a başkaldırmış olan Kara Yusuf (1389-1421 yılları arası hüküm sürmüştür), modern Timur tarihçileri tarafından da Şiilikle suçlanmıştır. Kara Yusuf ve oğlu Cihan Şah'ın Azerbaycan, Doğu Anadolu'nun bazı bölgeleri ve Kuzey Irak'taki kâfirlik inanç ve görüşlerine karşı son derece hoşgörülü hatta destekleyici olduğu söylenmektedir.[38]

Safvet'ül-Safâ adlı eserini 14. yüzyılın ikinci yarısında tamamlamış olan İbn-i Bezzaz-ı Erdebil'e göre (aktif dönemi 1380'ler), İshak'ın babası Emin el-Din

---

[35] Hamdallâh Mustawfî Qazvînî, **Nuzhat al-qulûb**, Çev. Guy Le Strange, London, Gibb Memorial Series, 1913, s. 81.
[36] Faruk Sümer, "Karakoyunlular," **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C:XXIV, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, t.y., s. 434-8.
[37] Fazlallah Khunji Isfahani, **Târîkh-i ʿâlamârâ-yi Amînî**, Ed. Muhammed Akbar ʿAshîq, Tehran, Mîrâs-i Maktûb, 2004, s. 21.
[38] ʿAbdullâh Hâfiz Abrû, **Dhayl-i Jamiʿ al-tavârîkh-i Rashîdî**, Ed. Khânbâbâ Bayânî, Tehran, Anjuman-i âsâr-i millî, 1350, s. 739.

Cebrail'in (ö. 1287), Erdebil'de malikâneleri vardı ve şehrin asilzadeleri arasında yer alıyordu. Emin el-Din Cebrail, savurgan bir hayat sürerken mutasavvıflara da sempati duyuyordu. İbn-i Bezzaz'ın evliyanamesindeki kayıtlara göre 14. yüzyılın başlarında Azerbaycan'da oldukça ünlü bir tasavvuf ehli olan, Aharlı Kemaleddin Ahmet bin Arapşah Avhadî'nin himayesinde tasavvuf ilmine girmiştir. Emin el-Din Cebrail, Erdebil'in dışında yer alan Baruk köyünden toprak sahibi ve nüfuzlu birinin kızı olan Devletî Hanım'la evlenmiştir.[39] Avhadî'nin doğrudan bağlantıları sayesinde Bağdatlı iki Sünni hukukçu olan Ebü'l-Necîb 'Abdülkâdir Sühreverdiyye (ö. 1168) ve yeğeni Ebû Hafs Şehâbeddin Ömer Sühreverdiyye (ö. 1234) tarafından Abbasiler döneminin son on yılında kurulmuş olan ve İslam dünyasının merkezi topraklarında en büyük tasavvuf tarikatlarından biri olan Sühreverdiyye tarikatına girmiştir. Ebü-l Necîb, tasavvuf tarikatlarının liderleri tarafından sufi müritlerinin kabulü, eğitimi ve seferberliğine ilişkin detaylı bir kılavuz niteliğinde olan eseri *Âdâbü'l-murîdîn*'i Arapça dilinde yazmıştır. Ebü-l Necîb, Bağdat'taki saygın Nizamiye Okulu'nda çok az öğrenim gördükten sonra dünyevi meşgalelerden uzak durma kararı alarak tasavvufa yönelmiş ve Şam ve Kudüs'te münzevi hayata geçmiştir.[40]

Babasının yolundan giden İshak da genç yaşlarda tasavvufu felsefe edinmiştir. En başından Sühreverdiyye tarikatına girmiş, Erdebil bölgesindeki yerel temsilcilerin izinden gitmiştir. İbn-i Bezzaz'ın notlarına göre genç İshak, tasavvuf yolcuğuna attığı ilk adımda Erdebil dışında yer alan ve Şehâbeddin Ömer Sühreverdiyye'nin önde gelen müritlerinden biri olan Erdebilli Şeyh Muhiddin'in naaşının gömülü olduğu küçük bir türbede yaşamaya karar vermiştir. Sonraları ise önce Kazvin'e ve oradan da iki ağabeyi Muhammet ve Raşit'in tüccar olarak çalıştığı Şiraz'a geçmiştir.[41]

İshak, Erdebil'e döndükten sonra Şeyh Tacettin İbrahim Gilani, diğer adıyla Zahid Gilani'nin (ö. 1301) öncülüğünde Gilan bölgesinden yürütülen Sufî tarikatı faaliyetleri hakkında daha fazla bilgi edinmiştir. Zahid, 1218 yılında Talış'ın Hazar'daki bir kırsal alanı olan Siyavrud'da doğmuş olup, bir Sühreverdiyye Sufi rehberi olan Seyid Cemaleddin Ali Ahari tarafından Sufi tarikatına kabul edilmiştir. O

[39] İbn Bazzaz Ardabili, **Safvat al-safâ,** Ed. Ghulam Riza Tabatabaʾi Majd, Tehran, Zaryab, 1997, s. 75-6.
[40] Ibn al-Khallikân, **Wafayât al-aʿyân wa abnâʾ al-zamân**, Ed. Ihsân ʿAbbâs, C:III, Beirut, Dar al-Thaqâfa, 1968-72, s. 204-5.
[41] İbn Bazzaz, **a.g.e.**

zamanlar Şeyh Zahid, Gilan ve Talış'ta gizli bir kırsal yaşam sürmekteydi. Şeyh Zahid, müridi İshak Erdebili sayesinde 13. yüzyılın sonlarında adından söz ettirmiştir.[42] Sonraları İshak, Şeyh Zahid ve ailesinin yaşadığı ve Talış'tan uzak ağaçlıklı bir köy olan Hanbeyli'ye geçmiştir. İshak, birkaç yıl içinde yükselmeyi başarmış ve vakti geldiğinde Şeyh Zahid'in en yakın müritlerinden biri olmuştur. İshak daha sonraları Şeyh Zahid'in kızlarından biriyle evlenmiş ve Erdebil'de Zahidiyye tarikatının bir kolunu kurmuştur. Safiyüddün İshak'ın vefatından bir müddet sonra bu Zahidiyye kolu da Safevi tarikatı olarak bilinmeye başlamıştır. Tarikata adını veren kurucusu Şeyh Safiyüddün İshak Erdebili'nin yaşadığı süre boyunca Safeviler, Erdebil'deki Zahidiyye tarikatının bir kolu olarak faaliyette bulunmuşlardır. En büyük kızını Safiyüddün İshak Erdebili'ye veren Şeyh İbrahim Zahid Gilani tarafından kurulmuş olan ve kuzey Gilan'ın uzak noktalarında faaliyet gösteren Zahidiyye tarikatı, Sühreverdiyye'nin yerel bir kolu olup sonraki Abbasi halifelerinin yönetimi altında İran'da en iyi organize olmuş Sufi tarikatlarından biri haline gelmiştir.[43]

Şeyh Safiyüddün ömrünün sonlarına doğru Erdebil'de oldukça nüfuz sahibi bir isim olmuştur. Müstevfî Kazvînî'ye göre 1320'lerin sonlarına doğru Azerbaycan'ın Moğol emirleri, Safiyüddün'ün sadık müritleri arasında olduğundan yerli nüfusu Moğolların kötü muamelesine karşı koruyan bir muhafız gibi hareket etmekteydi.[44] Memleketindeki halkın birçoğunda olduğu gibi Şeyh Şafi ve ailesi de Şafi Sünni idi.[45] İlhanlılar Devleti'nin saltanatı sonlara yaklaştıkça Şeyh Şafi ve akrabalarının toprak sahibi olarak birbirine bağlı bir mürit kitlesiyle yaşam sürdüğü Erdebil'in kırsal mahalleleri de çeşitli Türki göçebelere ev sahipliği yapmaya başlamıştı. İbn-i Bezzaz'ın kayıtlarına göre 14. yüzyılın başlarında Erdebil'in yaklaşık 8 km batısındaki en büyük kırsal bölgelerden biri olan Guştasfi, bölgedeki küçük köyleri yağmalayarak geçinen Yusuf Böke önderliğinde bir grup Türki göçebenin gelişine tanıklık etmiştir.

[42] Jean Aubin, "Shaykh Ibrahim Zahid Gilani (1218?-1301)," **Turcica** C:XXI-XXII, 1991, s. 39-53, 43-44.
[43] İbn Bazzaz, **a.g.e.**
[44] Bkz.: Hamdullah Müstevfi Kazvînî, **Tarih-I Güzide**, Ed. ʿAbd al-Husayn Navâʾî, Tahran, Amîr Kabîr, 1960, s. 675.
[45] Qazvînî, **Nuzhat al-qulûb,** s. 81.

Türki emirlerinden ve ailelerinden oluşan başka bir grup ise aynı zamanlarda Garmrud'a ve bu bölgenin kırsal alanlarına yerleşmişlerdir.[46]

Sühreverdiyye bölgesini diğer Sufî tarikatlarından farklı kılan özelliği, liderlerinin mürit alımı ve eğitimi konusunda belirli bir sistematiği takip etmesi ve merkezi ve hiyerarşik bir kabul ve öğretim düzeninin kurulmuş olmasıdır. Ebü-l Necib ve Şehabettin Ömer Şühreverdiyye, örgütlü tasavvufun en ateşli savunucularından olmuşlardır. Ebü-l Necib, *Adabü'l-Müridin* isimli çalışmasında Sufî tarikatının başarılı bir şekilde kurulması ve genişlemesinin başlıca gerekleri arasında seyahat ve din propagandasını göstermiştir. Ayrıca tasavvuf lideri olmak isteyenlere de dünya bilimlerini öğrenmeleri ve şöhret ve popülerlik kazanmak adına asla bilimsel uzmanlıkları kullanmaktan çekinmemeleri tavsiyelerinde bulunmuştur.[47] Aynı şekilde Ebü-l Necib'in yeğeni Şehabettin Ömer Şühreverdiyye de Sufi mürşitlerin eylem ve edimlerini düzenleyen *'Avarifü'l-maarif'* isimli detaylı bir kılavuz hazırlamıştır. Ömer Şühreverdiyye'nin 63 bölümden oluşan bu başyapıtı, tasavvufun kitleselleştirilmesindeki başlıca ön koşullar olarak yöntemli bir din propagandası yapılmasına, tarikata çok sayıda müridin kabul edilmesine ve müritlerin merkezi bir şekilde eğitilmesine vurgu yapmaktadır. Şühreverdiyye'nin *'Avarifü-l-maarif'* adlı eserinde göze çarpan bir konu da *hankahların* veya büyük meskenlerin kurulmasıdır. Bu binaların amacı tasavvuf mürşitlerine ve onların müritlerine telkin yapıp zühdiye ilkelerini öğrenebilecekleri bir alan sunabilmektir.[48]

Şeyh Safi'nin oğlu ve halefi Sadreddin Musa'nın (ö. 1377) liderliğinde Safeviyye tarikatı Erdebil içinde ve dışında eşi görülmemiş bir kurumsal genişleme yaşamıştır.[49] 14. yüzyılın ikinci yarısında Moğollar ve çeşitli Türki emirleri arasında devam eden ve Azerbaycan'ı derinden etkileyen iç çatışmaların ortasında Sadreddin Musa ve yakın müritleri, para karşılığında Tebriz'deki bir grup elit askerin yanında yer alarak Halhal ve Talış bölgelerine sığınmalarına yardımcı olmuşlardır. Birkaç yıl

[46] İbn Bazzaz, **a.g.e.**, s. 124; Jean Aubin, "Le témoignage d'Ebn-e Bazzâz sur la turquisation de l'Azerbaydjan", **Études Irano-Aryennes offertes à Gilbert Lazard**, Ed. C. H. De Fouchécour & Ph. Gignoux, Paris, Institut Français de Recherche en Iran, 1989, C:V, No: 17, s. 9-10.
[47] Şehabeddin Şühreverdiyye, ʿ**Avarifü-l-maarif**, Çev. Abû Mansûr ʿAbd al-Muʾmin Isfahânî, Ed. Qasim Ansari, Tahran, Intisharat-i ʿIlmî va Farhangî, 1985, s. 180, 182.
[48] **A.e.**, s. 57-68.
[49] Başka âlimlere göre Sadreddin, görev yaptığı süre boyunca "tarikata ağır zorluklar" çıkarmıştır ki bu da yanlış bir nitelendirmedir. Bkz.: Mazzaoui, **Origins of the Safavids**, s. 54.

içinde Safevi Musa birikmiş malvarlığını kullanarak babasının mezarına bir türbe yaptırmıştır. 1340'ların sonlarında Azerbaycan'daki son Çobanoğulları lideri Malik Eşref (ö. 1357) darbe teşebbüsüne karıştıkları varsayımıyla altında bulunan adamların birçoğunu tasfiye etmeye başladığı zaman Malik Eşref'in akrabalarından biri olan ve o zamanlarda Tebriz'in askeri valisi olarak görev yapan Ahi Şah Malik, öldürülme korkusuyla hazineyi boşaltarak "200-300 bin dinarlık bir servetle" kaçmıştır. Sadreddin Musa, oğlu Şehabeddin Mahmut'un karşı koymasına rağmen Ahi Şah Melik'e Erdebil'de sığınma hakkı vermiştir. Vakti gelince Şehabeddin Mahmut, Malik Eşref'in tarafında yer alarak Ahi Şah Malik'i ve aralarında kendi babası Sadreddin Musa'nın da olduğu destekçilerini bastırmak amacıyla Erdebil'e saldırmaya teşvik etmiştir. Çok geçmeden Azerbaycan'ın Çobanoğulları emiri Erdebil'i kuşatma altına almış, ancak Ahi Şah Malik insan avından kaçmayı başararak Sadreddin Musa'nın Erdebil'in kırsal kesimlerindeki müttefiklerinin de yardımıyla Malik Eşref'in birliklerinden oluşan bir grubu bozguna uğratmıştır. Çobanoğulları emirleri, Ahi Şah Malik'in Erdebil'de gizlediği paraları iade etmesi için Sadreddin Musa'ya baskı yapmış olsa da herhangi bir sonuç elde edememişlerdir.[50]

Musa, bu 200-300 bin dinarlık talih kuşuna konduktan sonraki birkaç yıl içinde elindeki imkânları tasavvufi bir toplu yaşam sürdürebilmek adına Erdebil'de lojman, mutfak ve inziva yerleri gibi pek çok kamu binası yapmak için kullanmıştır. 24 Mart 1337 tarihinde Şeyh Safi'nin mezar alanında kubbeli bir mozole (*hazîra va gunbad*) yapımına başlanmış ve tamamlanması on yıl sürmüştür. Sadreddin Musa'nın himayesinde ayrıca *çilehane* adı verilen yirmi adet halvet odası, bir fırın, bir mutfak, hamamlar ve Şeyh Safi'nin tüm kadın soylarının ve akrabalarının gömüldüğü "harem kubbesi" adı verilen başka bir kubbeli mozole daha eklenmiştir.

Sarîh el-mülk kayıtlarında yer alan arşiv belgelerinden bildiğimiz kadarıyla inşaatın ilk aşamaları, Sadreddin Musa'nın 1359 ve sonrasında Erdebil'in kırsal mahallelerinde birden fazla tarıma elverişli arazi (*mezra*) parçasını satın almasını takip etmiştir. Bu araziler, yeni kurulan Safevi türbesine bahşedilmiştir. Ayrıca 14. yüzyılın

[50] İbn Bazzaz, **a.g.e.**, s. 999-1001. Malik Eşref'in yaptığı kanlı tasfiyelerde Bkz.: Samarqandî, **Matlaʿ-i saʿdayn**, C:I, No:1, s. 274-6, 312-15; Shihâb al-Dîn ʿAbdallâh Khvâfî, **Zubdat al-tavârîkh**, Ed. Kamal H. S. Javadi, C:I, Tehran, Intisharat-i Vizarat-i Farhang va Irshad-i Islami, 2001, s. 238-40, 292-95; Khvândamîr, **Târîkh-i Habîb al-siyar**, C:III, s. 233-7.

ikinci yarısından elde edilen yayımlanmamış vakıf ve tapu belgelerinde Mart-Nisan 1359 ila Temmuz-Ağustos 1376 tarihleri arasında Sadreddin Musa ile aralarında Şafvetü'ş-şafa'nın yazarı İbn-i Bezzaz'ın da bulunduğu yasal vekillerinin Erdebil'in Münâdigâh ve Kayseriyye mahallelerinde on beşten fazla dükkânın tam ve kısmi mülkiyetini satın alıp Safevi türbesine bahşettiği görülmektedir. Bir grup yerli eşraf tarafından imzalanarak 3 Ekim 1361 tarihinde Erdebil yerel mahkemesine ibraz edilmiş olan yeminli bir mahkeme beyanında, aynı yıl Sadreddin'in Erdebil'deki Safevi türbe binasının ihtilafsız baş amiri olarak resmen kabul edildiği belirtilmektedir.[51] Bu kurumlar birkaç nesil içinde Anadolu ve Diyar-ı Rum'dan İran'a geçen çok sayıda Safevi tarikatı müridi tarafından kullanılacaktır.

Sadraddin Musa'nın Safevi tarikatının mürşidi olarak görev yaptığı yıllarda, Şeyh Safi'nin manevi başarılarına ve öğretilerine ilişkin bir anekdot koleksiyonu niteliğindeki *Mâkâmât ve Mâkâlât* isimli eser hazırlanıp ayrı bir cilt halinde *Kara Mecmua* veya *Siyar-i Süfiya* adıyla Türkçe diline çevrilmiştir.[52] Sonradan Azerbaycan'ın sultanı olan Celayirli Şehzade Ahmet (1382-1410 yılları arası hüküm sürmüştür), Sadreddin Musa'nın başlıca destekçileri arasında geliyordu. Şehzade Ahmet, 26 Mayıs 1372 tarihli bir kararname ile Erdebil'deki yerel yetkililere Sadreddin Musa ve onun müritlerinin ihtiyaç ve sorunlarının giderilmesi için ne gerekiyorsa yapılmasını emretmiştir.[53] Sadreddin Musa'nın son yılları, Safevi tarihinin hanedanlık öncesi dönemlerinde modern ilimde bir dönüm noktası olarak görülmektedir. Hace Ali'nin (ö. 1435) ruhani lider sorumluluğunu üstlenmesinin yolunu açan yıllarda Ali'nin soyundan gelenlerin "taklit ve kabul edilmesi" konusuna vurgu yapılmaktadır.[54]

---

[51] ʿAbdî Beg Qavâmî Shîrâzî, **Sarîh al-milk**, ms. National Library of Iran Âlbûm-i 56 saltanatî, Tehran, t.y., 16v-18r. İbn-i Bezzaz'ın Sünni bir yargıç ve Erdebil'de Sadraddin Musa'nın yasal vekili olarak kariyeri hakkında daha fazla bilgi için Bkz.: Kioumars Ghereghlou, "Ibn al-Bazzâz al-Ardabîlî," **Encyclopaedia of Islam Three**, y.y., 2018.; Karş.Kioumars Ghereghlou, "Chronicling a Dynasty on the Make: New Light on the Early Safavids in Hayâtî Tabrîzî's Târîkh (961/1554)," **Journal of the American Oriental Society,** C:CXXXVI, No: 4, 2018, s. 805-32.

[52] Fazli Beg Khuzani Isfahani, **Afzal al-tavârîkh**, ms. British Library Or. 4678, fol. 6r; Ayrıca Bkz.: Vladimir Minorsky, "A Mongol Decree of 720/1320 to the Family of Shaykh Zahid," **Bulletin of the School of Oriental and African Studies**, C:XVI, No: 3, 1954, s. 515-527, 516.

[53] Muhammad Qazvînî, "Farmân-i Sultân Ahmad Jalâyir," **Yâdgâr** C:I, No: 4, 1944, s. 25-29.

[54] Ahmad Kasravi, "Shaykh Safi va Tabarash", **Kârvand-i Kasravî**, Ed. Yahya Zukaʾ, Tehran, Kitâb'hâ-yi Jîbî, 1973, s. 55-86, 70-1; Zeki V. Toğan, "Sur l'origine des Safavides", **Mélanges Louis Massignon**, Ed. Henri Massé, C:III, Damascus, Institut Français de Damas, 1956-7, s. 345-57; Jean

Sadreddin Musa'nın oğlu ve halefi Hace Ali, 14. yüzyılın sonlarında tarikatı kabaca bir çeyrek asır boyunca yönetmiştir. Timur ile yaşıt olan Musa, yaklaşık üç yüz yıl sonra yazılmış olan hikâyelere göre, Orta Asya fatihi ile Ankara'dan Horasan'a yolculuk ederken karşılaşmıştır.[55] Erdebil'de 1402 tarihinde gerçekleşmiş olduğu düşünülen bu karşılaşma esnasında Timur, Hace Ali'nin Rum'dan kaçan bir grup savaş tutsağı adına şefaatini kabul ederek bu tutsakların serbest bırakılmasına rıza göstermiştir. Bu tutsaklar serbest bırakıldıktan sonra Hace Ali'nin müritleri olmuşlar ve Rumları telkin etmek amacıyla Hace Ali tarafından atanmış bir grup vekil (*halife*) eşliğinde Orta ve Batı Anadolu'daki memleketlerine geri dönmelerine izin verilmiştir. Daha sonraki kaynaklarda bu Anadolulu tutsakların, 16. yüzyılın başlarında Şah İsmail'in yeni hanedanın kurucusu olarak iktidara geçmesine yardımcı olan asıl Kızılbaş aşiretlerinden biri olan Rumlu'nun çekirdeğini oluşturduğu ileri sürülmektedir.[56]

Hace Ali'nin Kudüs'e yaptığı ziyaret esnasında vefat etmesinin ardından Azerbaycan'da Kara Yusuf (1389-1420 yılları arası hüküm sürmüştür) önderliğindeki Karakoyunlu Türkmenleri iktidara geçmiştir. Karakoyunlular, Cihan Şah (1438-1467 yılları arası hüküm sürmüştür) yönetiminde kuzeybatı İran'da etkisini güçlendirirken Şeyh Şerafettin İbrahim Şah'ın oğlu Şeyh Cüneyd, amcası Şeyh Fahreddin Cafer'in liderliğinin meşruluğuna karşı çıkınca, Safevi tarikatında bir iç kriz patlak vermiştir. Safevi tarihine ilişkin sonraki yazılarda ise Şeyh Cafer'den ya hiç bahsedilmemiş ya da devlet düşmanı olarak bahsedilmiştir.[57] İsfahanlı Fazıl Kuzani Bey (etkin olduğu dönem 1049/1639), Safevi kökenlerine dair yazılarında Cafer'in Cüneyd'e karşı olan

---

Aubin, "Šâh Ismaʿil et les notables de l'Iraq persan (Etudes safavides. I.)," **Journal of the Economic and Social History of the Orient**, C:II, No:1, 1959, s. 37-81, 46.

[55] Husayn b. Abdâl Pîrzâda Zâhidî, **Silsilat al-nasab-i Safaviyya**, Berlin, Iranschähr, 1924, s. 40; Iskandar Beg Munshi, **Târîkh-i ʿâlam-ârâ-yi ʿAbbâsî**, C:I, Ed. Iraj Afshar, Tehran, Amir Kabir, 1956, s. 16. Hace Ali'nin yaşamı ve Kudüs'e yolculuğu hakkında daha fazla bilgi için Bkz.: Mujir al-Din al-ʿUlaymi, **Al-Uns al-jalîl bi tâʾrîkh al-Quds wa al-Khalîl**, C:II, Najaf, al-Matbaʿa al-Haydariya, 1968, s. 510.

[56] Timur ile ilişkisi hakkında daha fazla bilgi için bakınız Heribert Horst, **Tīmūr und Ḫōǧä ʿAlī: Ein Beitrag zur Geschichte der Ṣafawiden**, Mainz, F. Steiner, 1958.

[57] Amini Haravi de Khvandamir de Cafer'den bahsetmemiştir. Aynı durum Seyfi Kazvini için de geçerlidir; Şerifi Cürcânî bile Şeyh Cafer'i yok saymayı tercih etmektedir. Ibrahim Amini Haravi, **Futûhât-i shâhî**, Ed. Muhammad Riz Nasiri, Tehran, Anjuman-i Athar va Mafakhir-i Farhangi, 2004, s. 36-43; Khvandamir, **Habib al-siyar**, C:IV, s. 425; Mir Yahyá Sayfi Qazvini, **Lubb al-tavârîkh**, Ed. Hashim Muhaddis, Tehran, Anjuman-i Athar va Mafakhir-i Farhangi, 2007, s. 269; Mir Abu l-Fath Sharifi Jurjani, **Safvat al-safa fi manaqib al-awliya wa-maʿarij al-asfiya**, ms. Central Library of Astan-i Quds 4140, Mashhad, 283v-284r.

husumetini Karakoyunluların Safevilerin iç işlerine karışmasına atfederek vurgulamıştır. Hayati Tebrizi'nin (etkin olduğu dönem 1554) vakayinamesinde ise Cafer, "alçak ve kötü ruhlu" (*khibâthat-i dhât va qibâhat-i sifât)* bir gaspçı olarak belirtilmiştir.[58]

Hayati Tebrizi'ye göre kısa süre sonra kızlarından birini Şeyh Cafer ile evlendiren Cihan Şah, araya girerek Cüneyd'i Erdebil'den sürmüştür. Aynı zamanlarda ise Cüneyd, Akkoyunlu Uzun Hasan'dan bir mektup almış, bu mektupta Doğu Anadolu'nun sultanı kendisine Diyarbakır'a iltica önerisinde bulunmuştur. Hayati'nin vakayinamesinde bir kopyası bulunan bu mektupta Uzun Hasan, Cüneyd'den "Hüseyni soyunun bir seyyidi" olarak bahsetmekte ve kendisine Azerbaycan'daki düşmanlarına karşı değişmez bir destek vaadinde bulunmaktadır.[59] Uzun Hasan büyük ihtimalle bu mektubu 1455 yılının başlarında göndermiş olmalı ki aynı yılın sonlarında Cüneyd Diyarbakır'a gelerek Akkoyunlu sultanının kız kardeşi ile evlenmiştir. Cüneyd, Diyarbakır'da kaldığı süre boyunca Büyük Trabzon Komninos Hanedanlığına karşı düzenleyeceği askeri harekât için kendi adamlarından oluşan bir ordu hazırlamakla meşgul olmuştur. Cüneyd, Uzun Hasan maiyetinde dört yıl kalmıştır.[60]

Cüneyd, Karaman'a gelmeden önce kısa bir süre Konya'da, Sadreddin Konevî'nin (ö. 1274) zaviyesinde kalmıştır. Bu süre esnasında sultanlığının ikinci döneminde olan Osmanlı Padişahı Sultan II. Murad'dan (1421-44 ila 1446-51 yılları arası hüküm sürmüştür) 1.000 akçe nakit para hediyesi almıştır. Cüneyd'in sultandan aldığı bu nakit parayı, zaviye kütüphanesinde bulunan el yazması baskıları kullanarak Konevî'nin akıl hocası ve üvey babası Muhyiddin Muhammet İbnü'l-Arabî'nin (ö. 1240) tüm eserlerinin nüshasını çıkarması için bir grup yerli yazmana verdiği söylenmektedir. Cüneyd, Konevî zaviyesinde kaldığı süre zarfında Hazreti

[58] Qasim Beg Hayati Tabrizi, **A Chronicle of the Early Safavids and the Reign of Shah Ismâʿîl (907-930/1501-1524) [Tārīkh],** Ed. Kioumars Ghereghlou, New Haven, American Oriental Society, 2018, s. 125.
[59] **A.e.,** s. 128
[60] **A.e.,** s. 129-130; Ayrıca Bkz.: Hasan Rumlu, **Ahsan al-tavârîkh**, Ed. ʿAbd al-Husayn Navaʾi, Tehran, Asatir, 2005, s. 602

Muhammed'in soyundan gelenlerin halifeliği sürdürme hakları konusunda Şeyh Abdüllatif ile münakaşalara girmiştir.[61]

Cüneyd sonraları Güneybatı Anadolu'ya giderek Karaman'ın iki göçebe ve kırsal yerleşim yeri olan Varsak ve Tekke'yi ziyaret etmiştir. Son olarak İskenderun Körfezi açıklarında, Antakya'daki dağlık ve ormanlık bir bölge olan Arsus'a varmıştır. Burada kendisine isyancı, hür düşünceli bir Sufi olan Bedrettin Mahmut Simavi (ö. 1420) ile birlikte bir zamanlar Osmanlılara karşı savaşmış olan Türkmen savaşçıları ve yörenin ileri gelenlerinden oluşan bir grup eşlik etmiştir.[62] Cüneyd, sonraları kısa bir süre Halep'in yaklaşık 49 km kuzeyinde kırsal bir kasaba olan Kilis'te kalmış olup, burada cami ve hamam inşaatlarına para sağladığı ve bu yapıların denetimini yaptığı söylenmektedir. Söylentiye göre Cüneyd, Antakya'da yandaşları arasında "kral gibi yaşamış" ve Halep'teki Memlûk yetkililerin dikkatini çekmiştir. Ağustos 1457'de Halep'teki bir Şeriat mahkemesi, dinden dönme ve Mesihlik iddiasıyla Cüneyd'e gıyabında idam kararı vermiştir.[63] Safevi zamanındaki tarihçilerin Cüneyd'in Trabzon'u işgaline ilişkin verileri kısa ve özdür. Modern âlimlere göre Safeviler Trabzon'u 1456 yazının ilk yarısında ele geçirmiştir. Cüneyd şehre girdiğinde veba salgını patlak vermiş olduğundan derhal Diyarbakır'a geri çekilmek zorunda kalmıştır.[64] 16. yüzyılın başlarında Yunanca dilinde kayıt tutan ismi bilinmeyen bir vakanüvise göre:

> "Trabzon [Cüneyd'in eline] düşmeden önce veba salgını vardı ve imparator ve tüm asilzadeler deniz kenarında bir yere taşındı; aniden Şah [metinde aynen böyle geçer] Cüneyd, ordusuyla saldırıya geçti ve birçok

[61] Derviş Ahmet Aşıkpaşazade, **Târih**, Ed. Âli Bey, Istanbul, Matbaʿa-yi ʿAmira, 1914, s. 265-66; Karş.Adel Allouche, **The Origins and Development of the Ottoman–Safavid Conflict (906-962/1500-1555)**, Berlin, Klaus Schwarz, 1983, s. 165.

[62] Aşıkpaşazade, **a.g.e.**, s. 266; Karş.Alexander H. Morton, "The Early Years of Shah Ismaʿil in the Afżal al-tavârîkh and Elsewhere", **Safavid Persia: The History and Politics of an Islamic Society**, Ed. Charles P. Melville, London, Tauris, 1996, s. 27-51, 39.

[63] Sibt Ibn al-ʿAjami al-Hâlâbi, **Kunûz al-dhahab fî tâʾrîkh Hâlâb**, Ed. Shawqi Shaʿath & F. al-Bakkur, C:II, Aleppo, Dar al-Qalam al-ʿArabi, 1997, s. 284-8; Radi al-Din Muhammad b. Ibrahim al-Hâlâbi, **Durr al-habab fi tâʾrîkh aʿyân Hâlâb,** Ed. M. H. al-Fakhuri & Y. Z. ʿAbbara, C:II. Damascus, Wizarat al-Thaqafa, 1972-1973, s. 231.

[64] Rustam M. Shukurov, **Velikie Komniny i Vostok (1204–1461)**, St. Petersburg, Aleteĭia, 2001, s. 304-15; idem, "The Campaign of Shaykh Djunayd Safawi against Trebizond (1456 AD/860 H)," **Byzantine and Modern Greek Studies**, C:XVII, No:1, 1993, s. 127-40, 134; M. F. Kırzıoğlu, **Osmanlılar'in Kafkas-Elleri'ni Fethi (1451-1590)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1993, s. 24.

kişiyi infaz etti, şehrin önde gelen vatandaşlarını ve silah taşıyacak kadar cesur olanları öldürdü. [. . .] Geri çekilmeden önce at ve silahlardan oluşan bir servete el koydu. Sultan Mehmed böylesi bir zaferi bir dervişin kazanmış olduğunu fark ettiğinde Trabzon'a doğru hareket ederek şehri ele geçirdi."[65]

Şehir düştüğü zaman Cüneyd ve 5.000 Sufi savaşçı ve yağmacıdan oluşan ordusu, Trabzon'daki tüm kiliseleri tarumar etmiş, soymuş ve ateşe vermiştir. Cüneyd Trabzon'u ele geçirdikten hemen sonra Erdebil'i ziyaret etmeyi planlamış olsa da, Cihan Şah ve Cafer güçlerini birleştirerek Cüneyd'in Azerbaycan'a geçişini engellemiş ve bu hamle sayesinde en sonunda Cüneyd ve askerlerini, Büyük Trabzon Komninos Hanedanlığının bölgesel müttefiki olan Samtshe Atabeyliğinin Cakeli valisi (*sipehstâlâr*) II. Büyük Kvarkvare'ye karşı aceleyle yeni bir harekât başlatmaya zorlamıştır.[66]

Cüneyd, Samtshe Atabeyliğine karşı harekâtını Hasankeyf'ten başlatmış olduğundan, Gürcistan'ı işgal etmek için Uzun Hasan'dan lojistik destek aldığı çıkarımı da yapılabilir. Ancak Cüneyd ve birlikleri, Samtshe'den Güney Dağıstan'a doğru giderken önleri kesilmiş ve Cihan Şah ve Şirvanşah Halilullah'ın (810-67/1407-62 yılları arası hüküm sürmüşlerdir) ortak orduları tarafından ezici bir yenilgiye uğratılmışlardır. Asıl savaş ise Derbent'in kuzeybatısındaki kırsal kasabaların ve göçebe yerleşim yerlerinin kümelendiği Tabarasan'da gerçekleşmiştir. Hayatî'nin Cüneyd'in yenilgisine ve Tabarasan muharebe meydanında kellesinin vurulmasına dair anlattıklarında verilen tarih, 10 Cemaziyülevvel 864/12 Mart 1460 olarak geçmektedir. Safevi tarihçilerinin yazılarında ise Cüneyd'in ölüm tarihi 860/1458f olarak varsayılmaktadır. Zâhidî, Tabarasan savaşı gerçekleştiği zaman Cüneyd'in 20 yaşında olduğunu ileri sürmekte olup, Hayâtî ise Cüneyd'in öldüğü zaman 35 yaşında olduğu bilgisini vermektedir. Bu da 829/1425 yılında doğduğu anlamına gelir. Cüneyd'in naaşı, 1460'ların başında Erdebil'de tekrar defnedilmiştir.

---

[65] Anonymous, **Emperors, Patriarchs and Sultans of Constantinople, 1373–1513**, Çev. M. Philippides, Brookline, Mass.: Hellenic College Press, 1990, s. 125.

[66] Samtshe atabeylerinin Komninos ile olan ilişkileri ve Trabzon üzerindeki toprak iddiaları hakkında daha fazla bilgi için Bkz. Kalistrat Salia, **History of the Georgian Nation**, Paris, Nino Salia, 1983, s. 225-27.

Cüneyd'in Anadolu'ya vardığı zaman bir Şii dava adamı olarak hareket ettiğine dair kanıtlar bulunmaktadır. Erken 16. yüzyıl vakanüvislerinin raporlarına göre Konavî zaviyesinde kaldığı kısa sürede halifelik konusu üzerinden zaviye lideriyle münakaşaya girmiştir. Kendisi de Bektaşi bir mutasavvıf olan Derviş Ahmet Aşıkpaşazade'ye göre Cüneyd, Hazreti Muhammed'in ölümünden sonra halifeliği, peygamberin kendi soyundan gelenlerin, yani Hz. Ali ve oğullarının devam ettireceğine inanıyordu. Bazı kaynaklara göre Cüneyd'in ortaya koyduğu tartışma, merhum bir kişinin yalnızca sağ ve birinci derece soyundan gelenlerinin meşru varis olarak kabul edildiği İslam'ın miras hukukuna dayalıydı. Ayrıca Cüneyd, yaşına, geçmişine, eğitimine ve mal varlığına bakılmaksızın inanan herkesin, imam sıfatıyla namaz kıldırma hakkının olduğunu ileri sürüyordu.[67]

Cüneyd'in 1440 ve 1450'lerde seyahat edip bir süreliğine yaşadığı Anadolu ve Biladü'ş-Şam toprakları, geniş kapsamlı idari değişimlerin ve hanedanlık geçişlerinin tam ortasındaydı. 15. yüzyılın ikinci yarısında Memlûkleri, Biladü'ş-Şam'ı ve Osmanlıları Anadolu topraklarını fethetmeye iten sebepler siyasi merkezileşme, mali kaynakların düzenlenmesi ve toprakların birleştirilmesi idi. Anadolu topraklarında II. Mehmed (1451-81 yılları arasında hüküm sürmüştür) öncülüğündeki Osmanlılar, topraklarını genişletmeye ve bütçeyi merkezileştirmeye çalışıyor; bu durum da kısa vadede vilayetlerin çeşitli yerlerindeki göçebeleri ve kırsal nüfusu, gelir kaynakları üzerindeki hâkimiyetlerini kaybetmeye zorluyordu. II. Mehmed zamanında yapılan toprak reformu, vilayet emirlerinin ve göçebe kudret simsarlarının elinde bulunan mülkiyet haklarını hedef alıyordu. İkinci literatürün de gösterdiği üzere bu topraklar gelir kaynağı görevi görüyor ve Osmanlı yetkilileri de ilk olarak bu gelirleri sultanın hazinesine tahsis etmenin yollarını arıyordu. Bu reformlar hiçbir zaman kurumsallaştırılamamıştır. Yalnızca Anadolu'daki merkezkaç kuvvetlerini teşvik ederek doğuda ve güneyde komşu Akkoyunlu Türkmenleri ve Memlûkler tarafından değerlendirilebilecek jeopolitik bir boşluk yaratmıştır.[68]

Cüneyd'in oğlu Haydar'ın Şiilik sevgisi daha da şevkli olmuştur. Tarikatın liderliğini büyük itirazlarla karşılaşmadan devralmıştır. Safevi Şeyhi Cafer'in

[67] Aşıkpaşazade, **a.g.e.**, s. 266.
[68] Oktay Özel, "Limits of the Almighty: Mehmed II's 'Land Reform' Revisited," **Journal of the Economic and Social History of the Orient**, C:XLII, No:2, 1999, s. 226-46.

kızlarından biriyle evlenmiş[69] ve bu sıfatla, Safevi hanesinin tüm kollarının da lideri addedilmiştir. Cafer'in ailesi ile Karakoyunlu Cihan Şah arasındaki yakın ilişki göz önünde bulundurulduğunda bu evlilik, Erdebil'deki hareket ve faaliyetlerinin yerel makamlarca kontrolünün gevşemeye başladığı anlamına gelmiştir. 1470'lerin başında Anadolu ve Karacadağ'dan gelen bir grup takipçisine, Erdebil'de kalıcı ikamet izni verilmiştir. Hâyâtî'ye göre, Cihan Şah hükümdarlığı son bulana kadar altı yüzden fazla Sufi aileleriyle birlikte Erdebil'e yerleşmiştir.[70]

Hayâtî Tebrîzî'nin ifade ettiği üzere Haydar, Erdebil'de geçirdiği süre zarfında yöre halkı tarafından iyi tanınan bir kılıç ustası Emir Fazlallah Seyyaf tarafından eğitilmiştir. Seyyaf, Haydar'ın 893/1488 yılında vefatının ardından bir süreliğine en büyük oğlu ve varisi Sultan Ali'nin vekili olarak görev yapmıştır. Haydar daha sonra kılıç yapımında ustalaşmış ve bu sayede şan ve servete kavuşmuştur. Babasının Erdebil Ali Kapı Meydanı'ndaki konağını kılıç yapım atölyesine dönüştürdüğü söylenmektedir. Hayâtî, Şah Tahmasp döneminde Haydar'ın atölyesinde yapılan kılıç ve hançerlerin hâlen Azerbaycan ve Anadolu'da revaçta olduğunu söylemektedir.[71] Hayâtî'ye göre Haydar, Safeviyye tarikatının manevi lideri olarak görev yaptığı süre boyunca Azerbaycan ve ötesindeki takipçileri için birörnek bir miğfer (Tac-ı Haydarî) üretmiştir.[72]

Hayâtî'nin kaydettiğine göre Haydar'ın iniş ve çıkışlarının perde arkasında bir yandan dağlık Talış bölgesinin göçebe halkı ile Salyan ve Şarvan ovalarının tarımcı ve toprak sahibi saygınları arasında nesillerdir süregelen çekişmeler, öte yandan

[69] Hayatî Tabrîzî, **Tārīkh**, s. 148.
[70] **A.e.,** s. 150. Haydar'ın, Akkoyunlu Sultanı Yakup (886–96/1481–90 yılları arası hüküm sürmüştür), zamanında Erdebil'deki yüzlerce takipçisi olduğuna dair referanslar için Bkz.: Faẓlallāh b. Rūzbihān Khunjī Iṣfahānī, **Tārīkh-i ʿālamārā-yi Amīnī**, Ed. J. E. Woods, London, Royal Asiatic Society, 1992, s. 272–73.
[71] Ḥayātī Tabrīzī, **a.g.e.**, s. 151, 193. Sözlü ifadelere dayanarak Khunjī Iṣfahānī (ʿ**Ālamārā**, s. 275) Haydar'ın "silah ve kesme ve saplama aletleri yapımında rakipsiz" olduğunu ifade etmektedir. Kendisinin [Erdebil'de] bizzat binlerce keskin mızrak başı ve palanın yanı sıra zırh ve savaş kalkanı yaptığını duydum."
[72] Ḥayātī Tabrīzī, **a.g.e.**, s. 151. Oldukça tartışma yaratan ve çıkışının 15. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleştiği söylenen Rislālat fī ḥaqq ṭāʿifat al-Ḥaydariyya adında Arapça dilinde yazılmış Safevi karşıtı eserde, Haydar ve takipçileri, kırmızı renkli miğfer taktıkları için sert bir dille eleştirilmektedir; Bkz.: M. Tan, Ö. F. Teber, ve M. Kalaycı, "A Short Treatise on the Context of the Ottoman-Safavid Conflict," **Islamic Quarterly**, C:LIV, No: 4, 2008, s. 359–81, 367–68.

Azerbaycan'daki Karakoyunlu-Akkoyunlu savaşları yer almaktadır.[73] Hayâtî'ye göre Haydar, üç büyük sefer yapmıştır – Güney Dağıstan, Güney Gürcistan ve Şirvanşahlar. Olayların detaylı olarak anlatılması bakımından Farsça dilinde 16. yüzyıla ait başka hiçbir anlatı kaynağı, Hayâtî'nin Haydar'ın seferlerine dair anlattıkları kadar detaylı değildir.

Hayâtî'nin anlattığına göre Haydar, Şirvanşah hükümdarı Ferruh Yesâr (867–906/1462–1500) ile askeri çatışmaya girmekten kaçmak amacıyla gizlice Talışlı hızarcı ve ağaç işçilerinden oluşan bir grubu işe almış ve Astara Çayı kıyılarındaki ormanlık bir kamp alanına yerleştirmiştir. Bu grup, Dağıstan'daki Miyan Kışlağına (Mahaçkale) karşı deniz yolundan yaklaşarak saldırmaları esnasında kullanılmak üzere, Haydar'ın birlikleri için tekne yapmıştır. Başka bir grup ağaç işçisini ise Langarkunan'ın (günümüzdeki adı Lenkeran) yaklaşık 16 km güneyinde Siyavrud (günümüzdeki adı Siyavar) sahil kasabasının dışında yer alan Hanbeyli (günümüzdeki adı Hanbulan) bendinin ormanlık kıyılarına göndermiştir. Bu ikinci grup ağaç işçisi, Şeyh Zahid Gilani'nin (ö. 700/1301) Lenkeran'ın [74] yaklaşık 24 km güneyinde bulunan Şiyke-Karân (günümüzdeki adı Şiyekeran; ayrıca Hilya-Karân) köyündeki mezar alanına yeni ahşap bir mozole dikmek üzere işe alınmıştı. Ancak Hayâtî'ye göre aslında Haydar'ın Derbent'e ve Güney Dağıstan'ın ağırlıklı olarak Hristiyan nüfusun bulunduğu kırsal kasabalarına yönelik yapacağı askeri harekât için tekne yapmak üzere işe alınmıştı.[75] Haydar, mozolenin ve ahşap kubbesinin 888 Recep Ayı/1483 Ağustos veya Eylül ayında tamamlanması sonrası bir ferman çıkararak, Şeyh Zahid'in soyundan gelenlerin Şiyekeran'da Zahidiyye bağışlarının miras yoluyla murakıbı ve bağışçısı olarak haklarını teminat altına almıştır.[76]

---

[73] Genel olarak Khunji İsfahani'nin verdiği bilgilere dayanarak Haydar'ın kariyerinin kısa fakat kapsamlı bir özeti için Bkz.: Hans R. Roemer, **Persien auf dem Weg in die Neuzeit: Iranische Geschichte von 1350-1750**, Würzburg, Ergon, 2003, s. 234-239.

[74] Ḥayātī, Haydar'ın Şahsuvar Bey adında Talışlı bir destekçisinin bu esnada Lenkeran valisi olarak görev yaptığından bahsetmektedir. Bkz.: ʿA. Ghaffārīfard, "Khāstgāh-i niyākān-i Shaykh Zāhid va maḥall-i kunūnī-i ārāmgāh-i ū," **Pazhūhishnāma-yi tārīkh**, C:III, No: 4, 1387*sh*/2008, s. 65-81. Ḥayātī'nin tarihinde, Zahid'in mezarının yeriyle ilgili olarak verilen detaylar, mezarın Lahican dışında olduğu yönündeki yaygın görüşün geçerliliğini sorgular niteliktedir. Lahican'da Şeyh Zahid'e adanmış olan mezarın detayları için Bkz.: Manūchihr Sutūda, **Az Āstārā tā Istārbād**, Vol. 2: Āthār va banāhā-yi tārīkhī Gīlān-i Biyah-Pīsh, Tehran, Intishārāt-i Āgah, 1374*sh*/1995, s. 148-57.

[75] Ḥayātī Tabrīzī, **Tārīkh**, s. 100v–101r.

[76] Ḥaydar'ın fermanının metni için bakınız Pīrzāda Zāhidī, **Silsilat**, s. 103-4; Karş.Walter Hinz, **Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd: XV. Yüzyılda İran'ın Milli Bir Devlet Haline Yükselişi**, çev. Tevfik

Haydar'ın Astara'dan Bakü'ye Aghricha ve Miyan Kışlak liman şehirlerine ve oradan da Volga deltasında Astrahan'a yapmış olduğu deniz seferlerine ilişkin çok az bilgi bulunmaktadır.[77] Söz konusu askeri harekâtlara ilişkin kesin bir tarih verilmemiş olmakla birlikte Hayâtî'nin rivayetlerine göre Haydar Şeyh Cafer'in kızıyla (takriben 878/1473f.) evlendikten kısa süre sonra ilk defa Güney Dağıstan'da savaşa girmiştir. Hayâtî'ye göre Haydar, Dağıstan'ın Şamahi ve Almak kalelerine yapılan iki başarılı akında birliklerine öncülük etmiş ve burada Hamiri düzlüğünde Kaytak köylülerinden oluşan bir orduyu savaşta bozguna uğratmıştır.[78] Khunjî Isfahânî'ye göre Haydar, 891/1486 yılında güney Dağıstan'a ikinci bir akın düzenlemiştir.[79] Ancak Hayâtî bize Haydar'ın Dağıstan'a yaptığı ilk seferinden bir veya iki yıl sonra ikinci defa akın düzenlediğini anlatmaktadır. Haydar'ın üçüncü ve son askeri harekâtı, Şirvanşah Ferruh Yesar'a karşı gerçekleşmiştir. Haydar'ın kuvvetleri, Mahmûdâbâd'ı başarılı bir şekilde kuşatmış, Haydar toprak sahibi yerli eşrafın, aileleriyle birlikte katledilmesi emrini vermiştir.[80] Şirvan'ın halk arasında Karabörk (siyah takkeliler) olarak bilinen toprak sahibi eşrafının tarihi düşmanlığının, Fazıl Bey Khūzânî Isfahânî'nin de 17. yüzyılın ilk yarısında belirttiği gibi Haydar'ın son seferinde cetlerine acımasızca zulmetmiş olmasından kaynaklandığı görülmektedir.[81] Mahmūdâbâd'taki katliam, sadık Safeviler ile Ferruh Yesar ve Akkoyunlu Sultanı Yakup'un ortak ordularının Gülistan Kalesi önünde yaptıkları büyük savaşın bile önüne geçmiştir.[82] Haydar, Şamahı dışındaki Bayburt Kalesi'nde ani bir baskın düzenlemeye çalışmış, ancak Akkoyunluların ordu komutanı Süleyman Biçen önderliğinde Karabağ'dan hareket eden 4.000 Kaçar boyu savaşçısından oluşan bir ordu Haydar'ın önünü kesmiştir; ardından yapılan çarpışmalarda Haydar ölümcül bir şekilde yaralanmış ve harp meydanında başı kesilmiştir.[83] Haydar, kendi askerlerinden biri olan Lenkeran valisi

---

Bıyıklıoğlu, Ankara 1992, s. 81; John E. Woods, **Akkoyunlular,** İstanbul, Milliyet Yayın, 1993, s.142; ayrıca bakınız Rumlu, **Aḥsan al-tavārīkh**, s. 864–67.

[77] Ḥayātī Tabrīzī, **Tārīkh**, s. 152-3.

[78] **A.e.,** s.155. Başka bir yerde ise Haydar'ın Dağıstan'a düzenlediği ilk seferinin karadan olduğu ve yaklaşık beş yıl sonra 883/1478'de gerçekleştiği belirtilmektedir; Bkz. Işfahānī, **a.g.e.**, s. 276–77.

[79] Khunjī Işfahānī, **a.g.e.**, s. 277; Woods, **Akkoyunlular**, s. 142.

[80] **A.e.,** s. 167.

[81] Khūzānī Işfahānī, **Afżal al-tavārīkh**, s. fol. 133v.

[82] Hayati Tabrizi, **Tārīkh**, s. 171-4.

[83] **A.e.,** s. 172-5. 911/1505 yılında Şah İsmail, Azerbaycan'da Haydar'ın ölümüyle neticelenen savaşa katılmış olan aşiret milislerinin yakalanmasını ve idam edilmesini emretmiştir (Bkz.: aşağıda n.157).

Talışlı Şahsuvar Bey tarafından yanlışlıkla öldürülmüştür.[84] Haydar'ın naaşı, Erdebil'e taşınıp burada defnedilmiş, ancak kesik başı Tebriz'e gönderilerek savaş hatırası olarak şehrin ana kapılarından birine asılmıştır.[85] En sonunda Tebriz'deki Akkoyunlu yetkilileri, Halhal şehrinden Talışlı bir halı tüccarına Haydar'ın kesik başını asıldığı yerden indirmesi ve Hazreti Muhammed'in dokunduğuna inanılan büyük siyah bir taşın yanında yer alan Askeriye Mezarlığına gömülmesi için izin vermiştir. Hayâtî'ye göre Orta Çağ'da bir Türk kumandanı tarafından Tebriz'e getirilmiş olan bu siyah taş, popüler bir hac ve hürmet yeridir.

[84] Ḥayātī Tabrīzī, **a.g.e.,** s. 178. Aynı şekilde Hasan-ı Rumlu (**Aḥsan al-tavārīkh**, s. 868-869) Ḥayātī'nin Haydar'ın ölümüne dair anlattıklarını neredeyse kelimesi kelimesine çoğaltmıştır.
[85] Ḥayātī Tabrīzī, **a.g.e.**, s. 179; Ayrıca Bkz.: Francesco Romano, "Viaggio d'un mercante che fu nella Persia", **Navigazioni e viaggi**, Ed. G. B. Ramusio & M. Milanesi, C:III, Torino, Einaudi, 1978-88, s. 421-79, 459-60.

İKİNCİ BÖLÜM
ANADOLU'DA ALEVİLİĞİN KAYNAĞI OLARAK SAFEVİ PROPAGANDASI VE ARAÇLARI

2. Anadolu'da Aleviliğin Kaynağı Olarak Safevi Propagandası ve Araçları

Safevilerin diğer sufi akımlardan belki de en ayırt edici tarafları, dini ve siyasi ideolojilerini yaymak için geniş çaplı propaganda faaliyetlerini kullanmış olmalarıdır. Bu, özellikle Anadolu'daki takipçileri üzerindeki nüfuzlarını arttırmak ve yönetimlerini güçlendirmek için stratejik bir hamleydi. Bu bağlamda propaganda, Kızılbaş halifeler, dini metinler ve birtakım hanedan kutsiyeti atfedilen materyaller üzerinden yürüdü. Dini coşkuyu, mesiyanik inançları ve stratejik propaganda kullanımını bir araya getirerek inşa ettikleri etkili ideolojilerini sınırlarının ötesine taşıdılar. Bu strateji, sadece Safevilerin yönetimlerini sağlamlaştırmalarına yardımcı olmakla kalmadı, aynı zamanda bölgedeki Şii inancının gelişimine kalıcı bir etki bıraktı. Her ne kadar Safeviler, 16. yüzyılın başında Çaldıran Savaşı'nın ardından büyük toprak kayıpları yaşamış ve sınırlarını geri çekmek zorunda kalmışlarsa da, Anadolu'da dini ve siyasi etkilerini sürdürmeye devam ettiler. Bu Safevilerin Osmanlı İmparatorluğu ile olan toprak mücadelesinin ötesinde, Anadolu'daki nüfuzlarını güçlü bir şekilde sürdürdüklerini gösteriyor.

Safevi propagandasının başlaması, İsmail'in 12 İmamcı Şiiliği resmi inancı olarak ilan etmesinden çok öncesine dayanır. Bu, Safevilerin Şii bir harekete dönüşmesinden çok öncesine, İsmaili ve Fatımi teolojisinin propaganda edildiği döneme kadar indirilebilir.[86] Safevilerin inşa ettikleri dini ve ideolojik kimliklerini meşrulaştırmak ve yaymak amacına matuf geliştirdikleri propaganda yöntemleri, sanılanın aksine Şeyh Cüneyd'in öncesine gider. Şeyh Sadreddin Musa ve Hâce Ali zamanlarında İran'da bu tarikatın yöneticiler ve ahali arasında hızla yayıldığı

[86] Ayrıntılı bilgi için Bkz. Ayşe Baltacıoğlu-Brammer, "Safavid Conversion Propaganda in Ottoman Anatolia and the Ottoman Reaction, 1440s-1630s", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ohio State University, 2016, s. 20-54.

bilinmektedir.[87] Bu döneme ait tek kaynağımız olan *Safvet'ül-Safa* bu güçlü yayılımı anlatan menkıbelerle doludur. Tarikatın siyasal ve askeri bir organizasyona dönüştürülmesinin mimarı olarak kabul edilen Şeyh Cüneyd zamanında ise bu propaganda zirveye çıktı. Karakoyunlu Cihanşah, Safevi müritlerinin çokluğundan ve Erdebil şehrinin bir ordugâha dönüşmesinden duyduğu endişe sonrasında Cüneyd'i buradan sürüp yerine amcasının oğlu Cafer'i tayin etti.[88] Şeyhin Erdebil'den çıkarıldığı zorunlu sürgünü sırasında Teke bölgesi, Kuzey Suriye, Diyarbekir civarında binlerce mürit edindiğini, bu bölgedeki heterodoks Sufi akımları Safevi öğretisiyle özdeşleştirdiğini Safevi kaynakları yazmaktadır.[89] Şeyh Cüneyd'in Amid ve Trabzon taraflarındaki siyasi ve askeri başarıları ona karizmatik bir liderlik bahşetti. Şeyh Cüneyd'in bu başarısı ardında sadece kendi çabası değil, hiç kuşkusuz 13. yüzyıldan itibaren tasavvuf kanalıyla Anadolu'ya giren Şii ideolojinin kök salması yatıyordu. Daha açık bir ifadeyle Şeyh Cüneyd Anadolu'ya geldiğinde, Anadolu 1240'lardan beri yerleşik Sünni iktidarlara karşı memnuniyetsizlik taşıyan heterodoks grupları barındırıyordu. Bu bir anlamda Safevi şeyhi için hazır ortam sayılırdı. Faaliyet yürüttüğü bu coğrafyanın aşiret konfederasyon yapısından ötürü, Şeyh Cüneyd'in burada göçebelerle kurduğu temaslar oldukça önemlidir. Mesela Hacı Emiroğlu aşireti ile buluştuğu Ordu, Perşembe ve Gümüşhane bölgesinin, sonradan Karadeniz Aleviliğinin damarı olacak olan Çepnilerin başlıca yerleşim alanları olduğunu hatırlatmak gerekir. Dulkadirli coğrafyasındaki temasları da bu çerçevede okunmalıdır. Yani bir anlamda Şeyh Cüneyd burada zaten var olan, ama yeni bir formasyona doğru biçimlenen Aleviliğin Hacı Bektaş sonrası farklı aşiretler ve coğrafyalarda pekiştiricisi olmuş, Anadolu'da var olan İslam'ın farklı heterodoks yorumlarını büyük ölçüde Safevi doktriniyle birleştirmiştir. Şah İsmail ortaya çıktığında, dedesinin şekillendirdiği bu hazır ortamı bölgede ilerlemek için avantaja dönüştürdü. Malatya Mezirme Şah İbrahim-i Veli örneği gibi, tarihi kimliği Şah İsmail öncesi Safevi figürlerine dayanan merkezler ve onların cemevleri, Elazığ Baskil Şeyh Hasan köyü Ahmed-i Tavil Ocağı gibi kritik yerlerin bu zümrelerle teması, 15.

[87] Roger Savory, **Iran Under the Safavid,** Cambridge, Cambridge University Press, 1980, s. 13.
[88] Walter Hinz, **Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd: XV. Yüzyılda İran'ın Milli Bir Devlet Haline Yükselişi**, çev. Tevfik Bıyıklıoğlu, Ankara 1992, s. 15-16.
[89] Hasan Rumlu, **Ahsenü't-Tevârîh**, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 2006, s. 394-395; Hinz, **a.g.e.,** s. 16-22.

yüzyılda Erdebil Sufilerinin Anadolu'daki yayılım ağını gösteren erken örneklerdendir.

Safeviler, aktif olarak 16. yüzyılın başından itibaren 12 İmamcı Şii doktrinlerini, kontrol ettikleri bölgelerin dışında Anadolu, Kuzey Suriye ve Gürcistan taraflarında yaymak için çok çeşitli yöntemler kullandılar. Bu girişimleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi ve sosyal birtakım çalkantılar yaşadığı döneme denk gelince iki farklı sonuç verdi: Bir taraftan Osmanlı idaresinden memnun olmayan Kızılbaş topluluklar İran'a göç ederken, diğer taraftan Anadolu'daki propaganda faaliyetleri devam etti. Bu dönüşüm ve göç süreci gerçekten bütün 16. yüzyıl boyunca devam etti. Bu, o dönemin bölgenin dini ve siyasi manzarasını şekillendirmede kritik bir rol oynadı.

16. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, Safevi propagandası o kadar belirgin hale geldi ki Osmanlı merkezi otoritesi, doğuştan Kızılbaş olan bireylerden ziyade Kızılbaş inancını benimseyenlere odaklandı. Mühimme defterlerindeki bazı kayıtlar, Kızılbaşlığı kabul eden bazı kimselerin aile fertleri tarafından kadıya şikâyet edildiğinden haber verir. 16. yüzyıl Osmanlı toplumsal yapısını radikal bir şekilde etkileyen bu hareketin, Sünni çevreler üzerindeki tesirini de gözler önüne serer. Hemen belirtilmelidir ki, 16. yüzyılın başı ile ikinci yarısına ait tahrir defterlerindeki şahıs isimleri karşılaştırıldığında, Kızılbaş itikadına olan temayülün ne denli artmış olduğu görülebilir.[90] "Melahide" olarak kabul edilen, yani Osmanlı İmparatorluğu'nun sapkın olarak gördüğü tebaa, Osmanlı devletinin bakış açısına göre, sadece Anadolu'daki Kızılbaş dini hareketine daha fazla katkıda bulunmakla kalmadı, aynı zamanda Anadolu halkının Safevi devleti ile ilişkilendirmesini de onayladı ve güçlendirdi.[91] Osmanlı İmparatorluğu, özellikle 1514'teki Çaldıran Meydan Muharebesi'nden sonra, rakiplerine karşı gücünü artırdıkça, Safeviler, Osmanlı toprakları içindeki dini ve ideolojik propagandalarını artırdılar. Bu yaklaşım, önceki askeri girişimlerine kıyasla, kamuoyunu etkileme konusunda daha incelikli, nüfuz edici ve başarılı bir yol olduğunu kanıtladı. Safevi propagandasının genişleyen etkisi, sadece kırsal Anadolu'ya değil,

[90] Tespitler için Bkz. Feridun Emecen, "Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Osmanlı Tahrir Defterleri", **Tarih ve Sosyoloji Semineri 28–29 Mayıs 1990 Bildiriler**, İstanbul 1991, s. 151-152; Vural Genç, **Kim Bu Mülke Kondu Bundan Ezeli Arabgir: Yerleşim, Nüfus, Toplumsal Hayat ve Ekonomi 1518-1847**, İstanbul, Kerem Aydınlar Vakfı, 2020, s. 56-57.

[91] Baltacıoğlu-Brammer, **Safavid Conversion Propaganda in Ottoman Anatolia**, s. 105.

aynı zamanda Osmanlı sarayının iç çevrelerine kadar ulaştı ve sonunda Osmanlı siyasi ve dini elitin dikkatini çekti. II. Bayezid'in oğlu Şehinşah'ın Kızılbaş olduğu söylentileri saray çevresinde konuşulurken, torunu Şehzade Murad gerçek anlamda Kızılbaş olup Şah İsmail'e sığınmıştı.[92]

Safeviler, bu dönemde Osmanlı topraklarında dini ve siyasi etkilerini yaymak için çok yönlü bir propaganda benimsemişlerdir. Halifeler, Safevi 12 İmamcı Şiiliğin yayılmasında başlıca bir dini tebliğ aracıydı. Bununla birlikte, Safeviler hedeflerine ulaşmak için *Buyruk* kopyaları gibi Kızılbaş tacı, kaftanı ve kılıcı ile şah paşmağı gibi çeşitli diğer objeleri de kullanmışlardır. Bu emanetler arasında özellikle *tarık* ya da *çûb-dest* oldukça önemlidir ki tezimize konu olan mekânların çoğu, buralarda muhafaza edilen *tarık-ı evliya* ya da *çûb-dest* sayesinde dergâha dönüşmüştür.

Safeviler Anadolu'daki propagandalarını Erdebil merkezli *halifetü'l-hulefa* makamına[93] bağlı halifeler aracılığıyla sürdürdüler. Bu halifeler Erdebil'deki halüfetü'l-hulefa tarafından seçilip gönderilebildiği gibi, çoğu durumda Anadolu'dan gelen Türkmen ve Kürt aşiretlerinin temsilcileri arasından da seçiliyordu. Bu ikincilerin çoğunlukla tercih edilmesinin altında yatan neden, Anadolu'daki Türkmen ve Kürt aşiretler üzerinde daha çok etkili olmaktı. Halifelerin belli başlı sorumlulukları, bu dönemde Erdebil'deki makamda hazırlanan hilafetnamelerde belirlenmiştir. Çoğunlukla Türkçe, az bir kısmı da Farsça olan bu hilafetnamelerden ve arşiv kayıtlarından anlaşıldığı kadarıyla, en temel vazifeleri Anadolu'daki Türkmen ve Kürt aşiretlere ulaşarak Şah'a biat ettirmek, Şah adına nezir toplamak, Safevi ordu gücünün insan kaynağı olarak Anadolu'dan İran'a göçü teşvik etmekti. Halifeler bu gidiş gelişleri sırasında her iki tarafa ait bilgileri de topluyordu. Anadolu'ya dair topladığı bilgileri Safevi sarayına ulaştırırken, Safevi sarayındaki yeni gelişmeleri de Anadolu'da Kızılbaşlara iletiyorlardı. Anadolu'dan Erdebil'e gelen ve halifeliği onaylanan halifeler döndüklerinde, aynı zamanda kendi bölgelerinde Şah'ın en yüksek temsilcileri sayılıyorlardı.

---

[92] Ayrıntılı bilgi için Bkz. Rıza Yıldırım, "An Ottoman Prince Wearing a Qizilbash Taj: The Enigmatic Career of Sultan Murad and Qizilbash Affairs in Ottoman Domestic Politics, 1510-1513", **Turcica**, sy. 43 (2011), s. 91-119; Çağatay Uluçay, "2. Bayezid'in Âilesi", **Tarih Dergisi**, sy. 10 (1959), s. 116-117; Hamit Şafakcı, "II. Bayezid'in Oğlu Şehzade Şehinşah'ın Hayatı", **Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, sy. 11/2 (Aralık 2022), s. 190-209.

[93] Bu makamın işleyişi için Bkz. Roger Savory, "The Office of Khalifat al Khulafa under the Safavids", **Journal of the American Oriental Society**, 85 (1965), s. 497-500.

Halifetü'l-hulefa veya baş halife olarak bilinen kişi, tarikat içinde mürşid-i kâmilden, yani şahtan sonra onun vekili olarak ikinci sırada gelirdi. Bu makam 1501 yılında, yani Şah İsmail'in Tebriz'i ele geçirip 12 İmamcı Şii doktrini devletin resmi inancı olarak ilan ettiği zaman ihdas edilmişti. Bu makamın kurulma amacı tarikat işlerinin yürütülmesi ve irşad faaliyetlerinin aksamamasıydı. Bu makam altında örgütlenen hiyerarşik yapı sayesinde hem ordu için insan kaynağı sağlanıyor, hem de Osmanlı toprakları içine kadar uzanan mürit kitlesini kontrol ediyordu.[94] Halifetü'l-hulefa Safevi sarayının bir üyesi olduğuna göre, halifeler ise resmi devlet görevlileri sayılırdı. Halifetü'l-hulefanın temel sorumluluğu, Safevi İran'ın çeşitli bölgelerine gönderilen halifeleri yetiştirerek atamak ve Anadolu'daki Kızılbaş toplumu içindeki irşad faaliyetlerini denetlemekti. Halifeler gönderildikleri bölgelerde mürşid-i kâmili yani şahı temsilen *talib*leri irşad ediyor, onların sorunlarını çözüyordu. Bunlar kendi bölgelerinde tam yetkili olup, her türlü hukuki davaya bakıp çözüme kavuşturabiliyorlardı. Isfahan'daki Alikapu sarayında bulunan Tevhidhane'de zikir çekip her perşembe gecesi cem ayini düzenlemek, irşad için gönderilen halifelerin beratlarını hazırlamak ve halifenin faaliyetlerinin tarikat erkânına göre olup olmadığını denetlemek de onların görevleri arasındaydı.[95] *Tezkiretü'l-Mülûk*'ta yazıldığına göre bu makam Şeyh Safiyüddin İshak Erdebilî'nin koyduğu kuralları uygulamakla mükellefti.[96] Şahın vekili olarak, halifetü'l-hulefa hem manevi bir rehber olarak hem de siyasi bir aktör olarak büyük saygı görüyordu. Bu nedenle, halifelerin ve halifetü'l-hulefanın önemi, misyonerlik faaliyetlerinin bir türünde örgütlü devlet propagandasının derinliğini göstermektedir.

Her ne kadar halifelere Şah İsmail dönemi ve sonrasında Osmanlı arşiv kayıtlarında sıklıkla rastlıyorsak da aslında bunun kökenini tarikatın ilk kurulduğu döneme kadar indirebiliriz. Ancak hemen belirtilmelidir ki bunun ilk örneklerini Şah İsmail zamanında Safevi idari aygıtı içindeki kurumsallaşmış makamdan ayırt etmek gerekir. Safevi tarihçisi Cunabadi, Şeyh Safi'yi Safevi tarikatının öğretilerini yaymak

[94] Rıza Yıldırım, **Menakıb-ı Evliya (Buyruk),** Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2020, s. 101; Willem Floor, "The Khalifeh al-kholafa of the Safavid Sufi Order", **Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft,** sy. 153/1, 2003, s. 51-57.
[95] Floor, **a.g.e.,** s. 57-62; Yıldırım, **a.g.e.,** s. 102-104.
[96] Anonim, **Tadhkirat al-Mulūk**, çev. V. Minorsky, Cambridge, Cambridge University Press, 1943, s. 55.

için müritler gönderen ilk Safevi şeyhi olarak anar ve bu halifelerle birlikte ününün hızla yayıldığını ve Erdebil'e gelen takipçilerinin sayısının büyük ölçüde arttığını ekler.[97]

Osmanlı arşiv kayıtlarına yansıyan ilk halife hareketliliği II. Bayezid dönemine aittir. Bu döneme ait bir ahkâm defteri bundan haber verir. Padişahın sınırdaki valilere ve özellikle Amasya sancağındaki oğlu Şehzade Ahmed'e gönderdiği hükümler 1500'lerin başında bölgede çok yoğun bir Safevi propagandasının olduğunu gösterir. Padişah bütün sınır görevlilerine bu konuda uyanık olmayı ve gereken karşılığı vermeyi tembih eder.[98] II. Bayezid izlemiş olduğu temkinli politika yüzünden başlangıçta bunu bir tehdit olarak algılamadı. 16. yüzyılın ilk on yılında özellikle İstanbul'da yaşanan saltanat krizi belki de imparatorluk idarecilerinin dikkatlerini bir müddet bu Safevi propagandasından uzaklaştırdı. Ancak bu temkinli savunmacı politika Selim'in tahta geçmesiyle değişti. Selim Safevilere karşı içte ve dışta daha saldırgan bir politika izledi. Öncelikli olarak bütün Safevi tebaası Osmanlılarca topyekûn propagandacı ve casus olarak görülmeye başlandı. Selim bu maksatla bütün Safevi tacirlerini hapsettiği gibi ticareti de tamamen yasakladı. Bu şekilde hem ekonomik bir ambargo uygulamayı hem de propaganda aygıtlarını zayıflatmayı hedefliyordu. İmparatorluğun özellikle doğu ve güney vilayetlerinin idarecilerine gönderilen hükümlerde Safevi tacir ve hacıları konusunda uyarıldı. Bunların propagandacı halifeler ya da haber götüren casuslar olduğu algısı yerleşmişti. Devam eden endişe ortamında dönemsel olarak hac yolu, özellikle Basra-Lahsa-Arap çölü rotası dâhil, kapatılmaya ve halifelerin Anadolu'ya girmesi engellenmeye çalışıldı. Bu çerçevede, İranlı hacıların Osmanlı topraklarına girişlerinin reddedilmesi ve Mekke'den tüm İranlı hacıların sınır dışı edilmesi de dâhil olmak üzere daha sert önlemler alındı.[99]

Halifeler, bir kez Erdebil'den gönderildiklerinde gittikleri bölgenin hem idari hem de dini otoritesi sayılıyorlardı. Bir halifenin yetki alanı içinde birden fazla köy, oba ve aşiret olabilirdi. Yıldırım'ın tarifiyle Kızılbaş dünyasında bir halifelik birimi

[97] Mirza Beg b. Hasan Junabadi, **Rauzat al-Safaviya,** Persian Manuscript Collection, Or. 3338, London, British Library, 268a, 290a.
[98] **II. Bayezid Dönemi Ahkâm Defterleri**, Haz. Feridun M. Emecen & İlhan Şahin, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2021, s. 258.
[99] Baltacıoğlu-Brammer, **a.g.e.**, s. 113.

Osmanlı idari sistemindeki kaza ile karşılaştırılabilir. Halife taşradaki bu hiyerarşinin tepesinde yer alırken bunun altında her bir köy ve kabilenin başında pir ve mürebbiler bulunuyordu. Halifelerin atama beratı olan hilafetnamelerde onların görev ve sorumluluklarının sınırı çizilir ve bunun bir tanımı yapılırdı. Bu hilafetnamelerde halifenin adı ve sorumluluk bölgesi belirtilir ve Kızılbaş takipçilerinin yükümlülükleri sıralanırdı.[100] Rum beylerbeyi Mehmed Paşa, 1593 yılında merkeze gönderdiği bir mektubunda Rum vilayeti ahalisinin ekseriyetle Kızılbaş olduğundan ve Safevi tarafından yer yer halifeler atandığından ve hilafetnameler geldiğinden bahsederek bu işleyişe dair önemli bilgiler verir.[101]

Halifeler Osmanlı İmparatorluğu'nun doğu, orta ve güney vilayetlerinde ve sınır bölgelerinde, hem kırsal nüfus hem de idareciler ve tımarlı sipahiler üzerinde çok etkili oldular. Özellikle Osmanlıların Orta Anadolu'daki ezeli rakipleri Karamanlılar bu noktada Safevilerle işbirliği yapıp bu hareketin bölgede zemin bulmasına dolaylı olarak katkı sundular.[102] 1500'lerin başından itibaren bu propaganda neticesinde İran, göçürülen nüfus üzerinde Osmanlılar ve Safeviler arasında yeni bir krizi doğuracak, II. Bayezid Şah İsmail'e yazdığı mektubunda onu bu davranışlardan vazgeçmesi yönünde üstü kapalı bir şekilde tehdit edecekti.[103] Şah İsmail neticede bu insan gücüyle kuracağı ordu sayesinde yeni seferler düzenleyebilecek ve egemenlik sahasını genişletecekti. Gerçekten de Safevi ordu teşkilatının ana omurgasının çoğunluğunu oluşturan Türkmen ve bir kısım Kürtlerin göç ettirilerek getirilmesini Safeviler bu halifelere borçlulardı. Mühimme defterlerindeki hükümler merkezden yerel otoritelere bölgelerindeki halifeleri tespit etmeleri ve yakalamalarını, mülk ve mallarına, hatta paralarına el koymalarını ve Safevi sarayıyla olan bağlantılarını araştırmalarını isteyen emirlerle doludur. Bu hükümlere bakıldığında halifelerin daha çok orta ve doğu vilayetlerindeki Türkmen ve Kürt kabileler üzerinde yoğunlaştıkları görülür. Bunlar imparatorluk otoritesine karşı isyanları teşvik ettikleri gibi nezir topluyor, nüfus aktarımı yapıyor, istihbarat elde ediyor ve 12 İmamcı Şiiliği yayıyordu. Şah da bu

[100] Rıza Yıldırım, **Menâkıb-ı Evliyâ (Buyruk),** s. 106.
[101] A. DVNSMHM. d. 71, hkm. no. 239, h. 12 S. 1002.
[102] Karamanlı-Safevi münasebetleri için Bkz. John E. Woods, Turco-Iranica I: An Ottoman Intelligence Report on Late Fifteenth/Ninth Century Iranian Foreign Relations, **Journal of Near Eastern Studies**, sy. 38 (1979), s. 1-9.
[103] Mektup için Bkz. **İranlı Tarihçilerin Kaleminden Çaldıran Savaşı**, Haz. Vural Genç, Bengi Yayınları, İstanbul 2011, s. 67-71.

halifeler ağı sayesinde sınırları ötesindeki bütün bir Kızılbaş ağını kontrol edebiliyordu.[104]

Mühimme kayıtları Anadolu'daki Safevi halife ağını ve bunların yerelde ilişki kurdukları çevreleri iyi yansıtmaktadır. Bu kayıtlar üzerinden Safevilerin Anadolu'daki propaganda ağları haritalandırılabilir. Aşağıdaki örneklerden de görüleceği üzere Osmanlı arşivlerine yansıyan bu halifelerin Osmanlı mı yoksa Safevi tebaası mı oldukları pek belli değildir. Örneğin Rum beylerbeyine gönderilen 1565 yılına ait bir hükme göre, halife oldukları belirtilmeyen beş kişi, nezir olmak üzere topladıkları altın ve esbabı alıp "yukarı canibe" (Safevi) götürürken yakalanır. Bunların öldürülmesi ve ailelerinin sürülmesi emredilir.[105] Yakalanan halifeler çoğunlukla bu şekilde ölümle cezalandırılırlardı. 1568 yılında Divriği Sancakbeyi Mehmed Bey'e yollanan hükümde ise; Divriği'de demir madenleri olmasından dolayı nal ve çivi ihtiyacını karşılamak amacıyla üç kişiye hilafet verildiği, bunlardan Mustafa adlı kişinin yakalanıp öldürüldüğü, Eymir Hasan ve Kürtül Mustafa'nın ele geçmedikleri, tüccar kılığında gelen adamların Mustafa oğulları ve başka kişilerden 100 bin adet nal aldıkları belirtilir.[106] 16. yüzyıl boyunca sadece Safevilerle olan ticarete değil, İran'a gidecek her türlü ticari metaya ambargo uygulandı. Özellikle askeri teknolojide kullanılacak demir ve bakır gibi madenler bunların başında geliyordu. Bu örnekte de görüleceği üzere propaganda ve bilgi toplama dışında Safevi şahları, halifelere bunun gibi özel görevler de verebiliyordu. Diğer bir mühimme kaydında "Eşref Halife" adına rastlanır ki bu bildiğimiz anlamda bir halifedir. Bu halifenin önünde dört halifeye hakaret ettikleri, Şah Muhammed Hudabende'nin (1578-1587) paşmağından su içtikleri ve eşlerinin gümüş yüzük ve bileziklerini Kızılbaşlara nezir olarak gönderdikleri belirtilir.[107] Zülkadir beylerbeyine gönderilen 1577 yılına ait bir hükümde, ismi belirtilmeyen kişilerin nezir ve sadaka götürmelerinin yanı sıra bilgi de taşıdıkları belirtilir.[108] Bu halifeler aynı zamanda Osmanlı ülkesinde olan bitenleri raporlar halinde Safevi şahlarına iletiyorlardı.

---

[104] Yıldırım, **Menâkıb-ı Evliyâ (Buyruk),** s. 104.
[105] A. DVNSMHM. d. 5, hkm. no. 1261, h. 973; Savaş, **XVI. Asırda Anadolu'da Alevîlik**, Ankara, Vadi Yayınları, 2002, s. 189-190.
[106] A. DVNSMHM. d. 7, hkm. no. 1988, h. 10 Safer 976; Savaş, **a.g.e,** s. 40, 193.
[107] A. DVNSMHM. d. 10, hkm. no. 279; Savaş, **a.g.e.,** s. 197.
[108] A. DVNSMHM. d. 29, hkm. no. 488, h. 14 Zilhicce 984; Savaş, **a.g.e,** s. 208.

Osmanlı arşiv kayıtlarında nezir toplayıp yollama, Kızılbaşlık propagandası yapma ve bilgi taşıma gibi konularda takibe uğrayan veya yakalanan kişilerin - muhtemelen tespit edilememelerinden dolayı - her zaman halife olarak tanımlanmadığı görülür. Örneğin 1577 yılına ait bir mühimme kaydında, sancağa bağlı yerlerde bulunan bazı kişilerin Safevilerle ittifak kurdukları, rafz ve ilhad şeklinde tanımlandıkları üzere, Bozok beyine bunlardan Safevilerle ilişkisi olanların öldürülmesi ve olmayanların yakınlarıyla beraber Kıbrıs'a sürülmeleri emredilir.[109] Aynı tarihte Rum beylerbeyine bu içerikte bir hüküm yollanır. Safevi tarafından casuslar geldiği, Safevilere ilişkisi olanların sürekli olarak nezir ve sadaka yolladıkları ve buna karşı uyanık olunması emredilir. Hükümde ayrıca Safevi yanlılarının bulunduğu coğrafya da tarif edilir: Sivas, Amasya, Çorum, Hüseyinabad, Merzifon Ovası.[110] Buradaki casuslardan kasıt Safevi halifeleridir. Çoğu zaman bu ifadelerin birbirlerinin yerine kullanıldığı da görülebilir.

Osmanlı merkezi otoritesi her ne kadar Kızılbaş halifelerini sıkıca takip ediyorsa da, yakalandıklarında infial uyandırmadan ortadan kaldırmak için başka yollara da başvurdu. Bunlar arasında "ahar töhmet" yani Kızılbaşlıktan dolayı değil de başka bir gerekçeyle suçlanmaları öne çıkar.[111] Amasya beyine gönderilen bir hükümde, Süleyman Fakih'in halife olduğu belirtilir. Bunun ittifak ettiği kişilerle halkı "idlal" etmekten geri durmadıkları bilgisinin araştırılması, doğrulanması durumunda yakalanarak gizlice Kızılırmak'a atılarak boğdurulması veya "hırsızlık, haramilik yapıyorlar" denilerek öldürülmeleri emredilir.[112] Açıktır ki Amasya gibi Kızılbaş nüfusunun çok olduğu yerleşimlerde bu gibi aleni idamların başka hadiselere yol açacağından endişe edildiği görülmektedir. Amasya beyine ve bağlı kadılıklara gönderilen bir genel emirde, bazı "mülhid" ve Kızılbaşların dört halifeye hakaret ettikleri, Müslümanlara "Yezid geldi" diye laf attıkları, namaz ve oruç bilmedikleri, çocuklarına Ebubekir, Ömer ve Osman isimlerini vermedikleri, Safevi şahlarından

[109] A. DVNSMHM. d. 29, hkm. no. 490, h. 15 Zilhicce 984; Savaş, **a.g.e,** s. 209. Karaman beylerbeyine gönderilen hükümde de Safevilerle ilişkili olan ve gidip-gelen kişilerin hemen öldürülmesi, Safevilere sadece meyli olanların ev ve barklarından ilişkileri kesilerek Kıbrıs'a sürülmesi emredilir. Bkz. A. DVNSMHM. d. 29, hkm. no. 500; Savaş, **a.g.e,** s. 211.
[110] A. DVNSMHM. d. 29, hkm. no. 491, h. 15 Zilhicce 984; Savaş, **a.g.e.,** s. 209.
[111] Osmanlı merkezi otoritesinin bu sıkı takibatı için Bkz. Colin Imber, "The persecution of the Ottoman Shī'ites according to the mühimme defterleri, 1565-1585", **Der Islam**, sy. 56/2 (1979), s. 245-273.
[112] A. DVNSMHM. d. 7, hkm. no. 2067, h. 976; Savaş, **a.g.e.**, s. 174.

çizme ve esbab getirip dolaştırdıkları, Celal Halife ve Resul Halife'nin "fitne" ve "fesat" çıkardıkları iddia edilir.[113] Aslında bu kayıtlar Osmanlı taşrasında Kızılbaşların nasıl da sıkıca takip edildiklerini göstermektedir. Taşrada bazı kişilerin bu maksatla görevlendirildikleri bilinmektedir.

Yakalanan halifelerin sorguları ve alınan cevaplar, halifelik ağı içindeki iç işleyişe ve Kızılbaş toplum yapısıyla inançlarına da ışık tutması bakımından önemlidir. Özellikle ilkiyle ilgili başkaca kayıtlarımızın olmayışı bunların önemini artırır. Çorum, İskilib kazası, İbik adlı köyünden Pir Nazar adlı kişinin mülhid taifesi tarafından halife kabul ederek kendisiyle istişare ettiği ihbar üzerine sorgulandığı görülür. Kendisine "Şah'a lanet et" denildiğinde cevap vermekten kaçındığını, "cemaatle niçin namaz kılmıyorsun" diye sorulduğunda ise imamın isminin Ömer olmasından dolayı kılmadığını belirttiği aktarılır.[114] Bir başka mühimme kaydında Mecidözü'ne bağlı bir köyde bulunan Habil Halife'nin ismine rastlanır. 1577 yılına ait kayıtta, Habil Halife bazılarının ismi belirtilen diğer kişilerle görünüşte Sünni olmalarına rağmen Kızılbaş oldukları, geceleri kadın, erkek, çocuk toplandıkları, burada şarap içtikleri belirtilir. Mecidözü ve Çorum kadılarından durumun araştırılması ve şeriata göre gereken cezaların verilmesi emredilir.[115] Diğer bir hükümde, Malatya'da bazı cemaatlerin Şah İsmail adına nezir toplayan ve "şaki" şeklinde adlandırılan kişiye, muhtemelen halifeye, nezir verenlerin araştırılması ve cezalandırılması istenir.[116]

Kızılbaş halifeler yakalandıklarında ölümle cezalandırılırken, sıradan ahali ise çoğu zaman topluca sürgün ediliyordu. II. Bayezid döneminde Balkanlar bu sürgün yerlerinden iken, Kıbrıs'ın alınmasından sonra ada bu maksatla bir sürgün yeri olarak kullanıldı. Rum beylerbeyine gönderilen hükümde, rafızi ve mülhid olanların ev ve barklarına el konularak Kıbrıs'a sürülmeleri, halife olanların ise idam edilmeleri emredilir.[117] Halifelerin Osmanlı tebaasından olanlarının ise bazen ölüm yerine hapsedilmesi ilginçtir. Tokat'ın Artukabad kazasından Emir Ali Halife'nin akrabasından İhtiyar oğlu Mansur Halife ile Budaközü kazasından Helkeri (?) oğlu adlı kişilerin halife oldukları ve Safevilerle ilişkileri olduğu, bundan dolayı durumları

[113] A. DVNSMHM. d. 42, hkm. no. 420; Savaş, **a.g.e,** s. 221.
[114] A. DVNSMHM. d. 49, hkm. no. 125; Savaş, **a.g.e,** s. 225.
[115] A. DVNSMHM. d. 30, hkm. no. 319, h. 13 Safer 985; Savaş, **a.g.e,** s. 212.
[116] A. DVNSMHM. d. 35, hkm. no. 473; Savaş, **a.g.e,** s. 216.
[117] A. DVNSMHM. d. 35, hkm. no. 931; Savaş, **a.g.e,** s. 217.

incelenerek hapsedilmesi ilgili kazalardan istenir.[118] Aynı kazadan Süleyman ve biraderi, Aygud, Kara Yaşmakçı, Hızır Halife, Oruç ve Kara İbrahim adlı kişilerin de Safevilerle ilişkileri olan Kızılbaş olup olmadıklarının araştırılması istenir. Aynı gerekçeyle Bozak'tan Usta Divane Mahmud Halife takibata uğrar.[119]

Daha önce de belirttiğimiz gibi, halifelerin en önemli görevlerinden birisi de Anadolu'daki Kızılbaş aşiretlerden adam toplayarak İran tarafına götürmekti. Devşirilen bu insan kaynağı aynı zamanda Safevi ordusunun bel kemiğini oluşturuyordu. Amasya'da bir müddet ortadan kaybolduğu bilinen Şeyh Haydar adındaki kişi ortaya çıktıktan sonra, Kızılbaşlarla köylerde toplantılar yapıp Şah'ın yanına gittiğini, Şah'a buralardan 40 bin adam toplamayı taahhüt ettiğini ve hazır olmalarını bildirir. Yakalanıp hapsedilmek istendiğinde köylüler tarafından kurtarılmak istense de başarılı olunamaz. Babası Şeyh Turabi de kendisi gibi Kızılbaş olduğu için asılmıştır. Çorum kalesine hapsedildiğinde, kazanın Müslümanları kendisinin Çorum ve Bozok vilayetlerindeki Kızılbaşların halifesi olduğunu ve her yıl Şah'a nezirler götürdüğünü bildirirler. Çıkan emirde, iddialar doğruysa idam edilmesi istenir.[120] Yine Eylül 1577 tarihine ait bir mühimme kaydına göre, Çorum kazasına bağlı Tola adlı köyden Beğ (?) adındaki kişinin evinde, hem bu köyden hem de çevre köylerden kişilerin toplandığı, bunların Kızılbaş âdetleriyle (tavrı) kendisi, eşi ve oğullarıyla şarap içip eğlendikleri, birçok yerden kendisine nezir, çerağ ve kurban toplandığı bildirilmesi üzerine, durumun araştırılması ve eğer belirtildiği gibi mülhid ise hapsedilmesi emredilir.[121] Osmanlı arşiv kayıtlarının da gösterdiği gibi, bütün 16. yüzyıl boyunca Safevi halifelerinin en çok uğradıkları bölge, Rum vilayetine denk gelen Orta Anadolu ile Yukarı Fırat havzasıdır. Mühimme kayıtları sayesinde bu halifelerin görevlendirilme maksatlarını öğrendiğimiz gibi, doğrudan Safevi şahlarının bölgedeki temsilcileri olarak hareket ettiklerini de tespit edebiliyoruz.

Bazı Alevi ocaklarında muhafaza edilen belgeler halifelerin buraların işlerini düzenlemek amacıyla da atandığını gösterir. Mezirme Şah İbrahim Veli Ocağı bunlardan birisidir. Şeyh Murtaza buraya halife olarak atandığında, buralarda meydana

[118] A. DVNSMHM. d. 36, hkm. no. 394; Savaş, **a.g.e,** s. 218.
[119] A. DVNSMHM. d. 36, hkm. no. 734, 735; Savaş, **a.g.e.,** s. 219.
[120] A. DVNSMHM. d. 58, hkm. no. 683, h. 22 Ramazan 993; Savaş, **a.g.e.,** s. 227.
[121] A. DVNSMHM. d. 31, hkm. no. 517, h. 985; Savaş, **a.g.e.,** s. 213.

gelen Alevi erkânına aykırı uygulamaları ortadan kaldırmak, dedeleri taksim etmek ve icazet vermekle görevlendirilmişti. Kendisine verilen icazetnamede görev ve sorumluluk alanı, nerede ikamet edeceği, nerelerde faaliyet yürüteceği açıkça belirtilmiştir. Bu icazetnamede en dikkat çekici husus Şeyh Safiyüddin Erdebilî'den sonra tarikatın unutulmaya yüz tuttuğundan, Şah İsmail'in ise bu tarikata revaç verdiğinden bahsedilmesidir. Tarikat içinde yaşanan bozulmalar, işlerini terk ederek postlarını ehil olmayanlara bırakan *dedegân*a hamledilir.[122]

Halifeler Osmanlı tebaasından olabileceği gibi, Safevi tebaası da olabilirdi. Nitekim az da olsa Farsça kaleme alınmış olan hilafetnameler, bunların İran içinde de faal olduklarını gösterebilir. Osmanlı topraklarına geçenler yakalandıkları zaman çoğunlukla idam edilir veya sürgüne gönderilirlerdi. Yukarıda da belirtildiği gibi Osmanlı arşiv belgelerinde bu halifelerin isimlerine rastlanır.[123] Yerel otoritelerin bu halifeleri çok sıkı bir şekilde takip ettikleri taşradan gelen arzlardan anlaşılmaktadır. Bunlardan birisi 1577'de imparatorluğun orta ve doğusunda birden çok vilayette propagandasını yürüten, hatta Şah İsmail olduğunu iddia eden bir şahıstı ki tüm çabalara rağmen bir türlü ele geçmeden İran'a dönebilmişti. O kadar geniş bir coğrafyayı dolaşmıştı ki, bu Safevi halifesi eşkâli bile merkezi otorite tarafından tanımlanmıştı: Uzun saçlı, mavi gözlü, Farsça konuşan bir Safevi halifesi. Ana dili Farsça olan bu Safevi halifesinin Anadolu'da nasıl irtibat kurduğu üzerinde düşünülmesi gereken bir meseledir.[124] Safevi halifelerinin propaganda faaliyetleri Şah İsmail'in ölümüyle gerilemedi; aksine daha da arttı. 16. yüzyılın sonuna kadar halifeler Osmanlının orta ve doğu vilayetlerinde başarılı propagandalar yürüttüler. Bunun neticesinde Anadolu'dan birçok nüfus göçürttükleri gibi faaliyet yürüttükleri bölgelerde Şah'ın takipçi sayısını arttırdılar. Sadece sıradan Osmanlı tebaası bu itikada meyletmekle kalmıyor, imparatorluğun çeşitli vilayetlerinde yüksek kademedeki devlet memurları ve tımarlı sipahilerin bile yapılan tahkikatlarda Kızılbaşlığa meylettiği ortaya çıkıyordu.

---

[122] Müzeyyen Altunbay, **Belgeler Işığında Şah İbrahim Veli Ocağı,** Ed. Gıyasettin Aytaş, s. 124-127.
[123] Pir Nazar, Rüstem, Resul, Celal halifeler için Bkz. A. DVN. MHM. d. 42, hkm. no. 420, h. 989; A. DVN. MHM. d. 43, hkm. no. 495, h. 988; A. DVN. MHM. d. 49, hkm. no. 423, h. 991. Ayrıca Floor'un hazırladığı halife listesi için Bkz. Floor, "**The Khalifeh al-kholafa of the Safavid Sufi Order",** s. 55-57.
[124] A. DVN. MHM. d. 32, hkm. no. 392, 393, 394, h. 986; A. DVN. MHM. d. 35, hkm. no. 433, 444, 445, 511, h. 986.

16. yüzyılın sonunda başlayan Osmanlı-Safevi savaşları, halife trafiğine de darbe vurdu. Ayrıca Safevi sarayında Şah Tahmasb döneminden itibaren başlayan Kızılbaşlara yönelik kuşatıcı tedbirler, onların prestijli konumlarını zedeledi. Bu durum arşiv kayıtlarına da yansımıştır. 17. yüzyılda neredeyse Safevi İran'ından gelen bir halifeye rastlanmaz. Safevi sarayı ile Anadolu Kızılbaşları arasındaki ilişki gerildikçe Safevi halifeleri prestijli konumlarını giderek kaybetmeye başladılar. Osmanlıların 1590'lardan sonra Kuzeybatı İran'ı almaları ve buralardaki on yıldan fazla süren hâkimiyetleri, Safevilerin Anadolu ile olan bağlarını büyük ölçüde kesti. Elbette ki Şah Abbas'ın askeri reformlarının da bunda büyük payı vardı. Bu reformlar Kızılbaşların gücünü kırdıkça, halüfetü'l-hulefa makamı da eski önemini yitirdi. Bu makam 17. yüzyılın başından itibaren önemini yitirse de, Safevi devletinin ortadan kalkmasına kadar varlığını devam ettirdi. Örneğin 18. yüzyılın ortalarında bile bir halifetü'l-hulefa makamının varlığından haberdarız.[125] 17. yüzyılın başlarına gelindiğinde, halifelerin yerini Kızılbaş dedeleri aldı. Halifelerin aksine dedeler genellikle bir Kızılbaş ocağı veya ailesinin en yaşlı üyeleriydi ve bu pozisyon soyla geçiyordu. Ayrıca dedeler, halifeler gibi Kızılbaş propagandası ve Safevi ideolojisini yaymak için seyahat etmeye gerek duymadılar. Bunun yerine bir dede, bir Kızılbaş ailesinin veya topluluğunun başı olarak hizmet eder ve Kızılbaş merasim, ayin ve ritüellerini yönetirdi.[126] Böylece Anadolu Aleviliğinin en önemli kurumu olarak dedelik kurumu, farklı bölgelerde, farklı adlarla varlığını yeni bir evreye doğru şekillendirerek yol aldı.

2.1. Buyruklar

Safevi halifelerinin faal oldukları dönemlerde en yaygın olarak kullanılan propaganda yöntemi, dini ve edebi metinlerin yazılması, dolaştırılması ve kalabalıklara hitaben okunmasıydı. Bu dönemde Anadolu'da okuryazarlık oranının düşük olması göz önüne alındığında, bu metinlerin daha çok bir halife aracılığıyla iletilerek, özellikle belirli bölgelerde okunduğu düşünülebilir. Okuryazarlığın saray,

[125] Yıldırım, **Menâkıb-ı Evliyâ (Buyruk),** s. 101-102.
[126] Baltacıoğlu-Brammer, **a.g.e.**, s. 117.

medrese ve Sufi çevrelerle sınırlı olduğu Osmanlı toplumunda halifelerin hedef kitlesi olan kırsal nüfus ve göçerler için daha etkili bir yöntem düşünülmesi gerekecekti. Bu yöntemle, okunan metinler daha geniş bir kitleye ulaşabiliyor ve hedef kitle üzerinde derin etkiler bırakabiliyordu. Bu metinler sadece okuyucularına ulaşmanın ötesinde, Şah'ın kutsal bir objesi gibi sunulan ve görsel olarak da önem taşıyan unsurlar içeriyordu. Bu görsel unsurlar tebaası ile Şah arasında bir birleşme hissi oluşturarak, onlar üzerinde güçlü bir etki bırakıyordu. Bu şekilde metinlerin içeriği ve görsel öğeler aracılığıyla Safevi halifeleri tebaalarıyla daha sağlam bir bağ kurabiliyor ve onları etkileyebiliyordu.[127]

Bu metinler genellikle halifeler aracılığıyla dolaştırılıyordu. Sayılarına göre eğer fazlaysa bazı merkezlerde bırakılıyor, az olması durumunda ise halife tarafından okunarak daha çok kitleye ulaşması hedefleniyordu. Örneğin Rum beylerbeyine gönderilen bir hükümde, ismi belirtilen bazı kişilerde *Buyruk* olması muhtemel olan "rafza müteallik" 40 cilt kitabın bulunduğu bilgisi verilmiştir.[128]

Bu metinler, bölgedeki seçkin halifelere teslim edilerek Şah ile tebaası arasındaki bağı güçlendirmeyi amaçlıyordu. Aynı zamanda, bu metinlerin propagandası yapılırken, onları okuyarak etkilerini daha da artırmak isteyen halifeler tarafından dolaşıma sokulmuş olabilir. Bu yazılı metinlerin büyük olasılıkla sözlü olarak aktarıldığı düşünülebilir. Metnin görsel gücü propaganda sürecinin önemli bir unsuru olup, menkıbeler, kronikler, destanlar ve şiirler gibi yazılı metinlerin çoğunlukla Safevi takipçileri arasında sözlü olarak dolaşıma sokulduğu anlaşılabilir. Bu şekilde yazılı metinler sözlü olarak aktarılarak ve yorumlanarak, Safevilerin Anadolu'daki etkisi ve takipçi kitlesi üzerinde güçlü bir etki bırakmış olabilir. Özellikle bu metinlerin birer kutsal ve hiyerofonik doğaya sahip oldukları vurgulanmalıdır. Cemaate kutsal bir metnin emanet olarak bırakılması, dahası onu muhafaza eden halife ve dolayısı ile dedelerin kurumsal prestijlerine ve onların mekânlarına verdiği büyük güç anlamına geliyordu.

Safevi dünyasında üretilen edebi eserler, dini ve siyasi kimliğini pekiştirmek ve halkın bu kimliğe bağlılığını güçlendirmek için kullanılmış olabileceği gibi, zaman

[127] Baltacıoğlu-Brammer, **Safavid Conversion Propaganda in Ottoman Anatolia**, s. 117-118.
[128] A. DVNSMHM. d. 27, hkm. no. 957, A. DVNSMHM. d. 28, hkm. no. 884; Savaş, **XVI. Asırda Anadolu'da Alevîlik,** s. 204.

zaman bu eserlerin propaganda amacıyla üretildiği de görülebilir. Ancak her durumda bu metinler Safevi toplumunun gelişiminde, dini uygulamalarda ve devletin oluşum sürecindeki önemli ayrıntıları içerir. Bu metinlerin çeşitli yönleri dâhil olmak üzere, himaye, üretim ve içerik konularına odaklanan tarihçiler Safevi yanlısı propaganda bağlamında kullanımlarına daha az dikkat çekmişlerdir. Bazı durumlarda edebi metinler yalnızca Safevi dini ve siyasi kimliğini ifade etmek amacıyla üretildi. Diğer durumlarda ise bunların propaganda için kullanımı beklenmedik bir sonuçtu. Her iki durumda da bu metinlerin topluluğu, erken Safeviler arasındaki tartışmalar ve çatışmalar, Safevi bölgelerindeki yaygın dini uygulamalar ve Safevi devletinin oluşumunda olan önemleri hakkında özellikle bilgilendirici nitelik taşır. Bu metinler, belirli bir doktrine bağlılığın politik sadakatin bir göstergesi olduğu Safevi devletinin oluşumunda önemli bir rol oynamıştır.[129]

Safevi propagandasında kullanılan belli başlı metinler; buyruklar, velayetnameler, makteller, şecerenameler, faziletnameler, cenknameler, fütüvvetnameler ve son olarak cönklerdir. Bu eserlerin yaratıcılarını ve hedef kitlesini incelemek, yazılı metinlerin Safevi yanlısı propagandasındaki önemini belirlemek için önemlidir. Safevi müritleri ve Anadolu'daki Kızılbaş nüfusu için yazılı bir metni yüksek sesle okuma uygulaması, onların Şii İslam'a bağlılıklarının ve önceki Safevi şeyh/şahlarına olan sadakatlerinin önemli sembollerinden biri haline gelmiştir. Her şeyden önce bu metinler, bunları getiren halifeler tarafından çok daha fazla dinleyici bulması maksadıyla, cem ayinlerinde ya da kalabalıklar önünde yüksek sesle okunurdu. Zaten şahtan gelen kutsal bir obje olarak görülen bu metinler, bu şekilde kitleler üzerinde çok daha büyük tesir bırakabiliyordu. Bu aslında İran'da çok yaygın olan Firdevsi'nin *Şahname*'sini okuma pratiğine bu açıdan çok benzer. Buyruklar, üretildikleri amaç doğrultusunda Anadolu'da ve daha az ölçüde Balkanlarda, Kızılbaş kimliğinin yayılmasını ve devam etmesini sağlamak için dolaşıma sokulmuştur. Bugün Anadolu'nun en ücra Alevi köyünde bile bir buyruk kopyasının bulunuyor olması Safevi propagandasının başarısı olarak değerlendirilmelidir. Buyruklar genellikle Erdebil'de yazılmış ve yerel Kızılbaş ailelerine ve dedelere bir tür kutsal emanet olarak verilmiş ve Kızılbaş kimliğini yaymaya ve Safevi sadakatini artırmaya hizmet etmiştir.

[129] Baltacıoğlu-Brammer, **a.g.e.**, s. 119.

Karmaşık kompozisyonları nedeniyle belirli edebi ölçütlere göre kategorize etmek zor olsa da, açıkça nesilden nesle bilgi aktarmak için kullanıldıkları görülmektedir. Tarihçiler buyruk kopyalarının özgün bir metin olmaktan ziyade, Kızılbaş itikadı ile ilgili birden çok külliyatın bir araya getirilmiş hâli oldukları ya da diğer bir ifadeyle kaynak olarak Şeyh Safi'ye atfedilen birkaç metne kadar inen bir tür oldukları konusunda hemfikirdirler.[130]

Buyruk aslında özel bir eser adı değil, aksine genel bir yazın türüdür. Bu konu üzerinde yakın zamanda kapsamlı bir çalışma yapmış olan Yıldırım'ın ifade ettiği gibi; "…kopyaları çoğaltılan bir kitap değil, zaman ve mekâna göre sürekli yeniden üretilen bir metin ailesidir. *Buyruk* metinleri birbirinin kelimesi kelimesine kopyası değil, her biri ayrı ayrı ve özgün bir metin hüviyetindedir."[131] Anadolu'da birden fazla buyruk metninin dolaşımda olduğu bilinmektedir. Yıldırım, *Menâkıb-ı Şeyh Safi* adı altında grupladığı buyruklardan ilkinin Safevi doktrininin kurucu metni *Safvet'ül-Safa* olduğunu, diğerlerinin ise *Menâkıb-ı Evliya* ve *Menâkıb-ı Şeyh Safi* olduğunu söyler. Bunlardan ilki Şeyh Sadreddin Musa'nın emriyle İbn Bezzaz adında bir müridi tarafından 1358 yılında kaleme alınmıştır. Şeyhin kerametlerinin menkıbe formunda anlatıldığı bu eser Farsça yazılmış, daha sonra Türkçe'ye çevrilmiştir. Ancak esas Farsça nüsha kayıptır. *Safvet'ül-Safa, Buyruk* dediğimiz yazın türünü besleyen ana damar olmuştur. Bu eserler bir propaganda metni olmaktan ziyade Kızılbaş dini-toplumsal düzenini ve örgütlenme yapısını, daha açık bir ifadeyle yol ve erkânı anlatır. Bu metinlerin hedef kitlesi yalnızca Osmanlı tebaası Kızılbaşlar değil, Safevi askeri aristokrasisinin de içinde bulunduğu bütün Kızılbaş dünyasıdır. Şeyh Safi buyrukları 19. yüzyıla kadar Anadolu'nun kırsalında istinsah edilmeye devam edilmiştir. Eserin mevcut kopyalarının sayısındaki fazlalık dolaşımda olduğu ağın genişliğini de gösterir.

Bir diğer buyruk türü *İmam Cafer Buyruğu*'dur ki Safevi sonrası dönemde yazılan ve dolaşıma giren kitaplardandır. O da tıpkı *Şeyh Safi Buyruğu* gibi belirli bir kitaptan ziyade metinler ailesinin adıdır.[132] Bu eser, Anadolu genelinde okunan ve dolaşıma sokulan sonraki kopyalarla birlikte, Şii/Kızılbaş inancının temel yönlerini ele

[130] Baltacıoğlu-Brammer, **a.g.e.**, s. 120-121.
[131] Yıldırım, **Menâkıb-ı Evliyâ (Buyruk),** s. 48-49, 51.
[132] **A.e.,** s. 52, 54-55, 73; ayrıca buyruk metinlerinin analizi için Bkz. Yıldırım, **Menâkıb-ı Evliyâ (Buyruk),** s. 54-56.

alır ve yükümlülüklerini listeler. Bu yükümlülüklerden biri, kızıl tacı halifeden almak ve takmaktır. Ayrıca bu yükümlülükleri ihlal etmenin cezalarını ayrıntılı olarak belirtir ve bu, muhatap kitlesi ile Safevi sarayı arasındaki açık bir bağlantıyı gösterir. Osmanlı Kızılbaş toplumu arasında dolaşımda olan ve sürekli kopyalanan bu buyrukların ana üretim merkezi Erdebil'deki halüfetü'l-hulefa makamı idi. Yıldırım'ın ifadesiyle elimize ulaşan bu kaynaklar 16. yüzyılda halifetü'l-hulefa makamının ürettiği Kızılbaş külliyatının sadece küçük bir parçasıydı.[133]

Buyrukların yanı sıra, Eba Müslim'in (ö. 755) hayatını anlatan destan *Eba Müslimname*'ler de Safevi propagandası için kullanılan önemli bir metindi. Bu destana göre Eba Müslim "Kerbela'nın intikamını almak ve Mervanîlerin zulmü altında ezilen Turâbîleri kurtarmak amacıyla ayaklanan bir halk kahramanıdır."[134]

Safevi propaganda metinlerinin muhatap kitlesine nasıl ulaştığına dair bir dizi referansa sahibiz. 14. yüzyılın sadık bir Safevi tarikatı takipçisi tarafından yazılan ünlü bir menakıbname olan *Safvet'ül-Safa* (1356), bu tür metinlerin yazar(lar)ı, okuyucuları ve dinleyicileri arasında iletişim aracı olarak nasıl kullanıldığına dair ipuçları sunar. Menakıbnameler, sadece bir Sufi tarikatı veya benzeri bir sosyal grup takipçileri için ders kitapları olarak değil, aynı zamanda öğretilerin olası yeni üyelere yayılmasına yönelik eserler olarak hizmet etti. Bu nedenle bu metinler yüksek sesle okunur, kısmen ezberlenir ve meditasyon için ilham kaynağı olarak kullanılırdı. *Safvet'ül-Safa*'nın bölümlerin çoğu Şeyh Safi'nin biyografisine ve yaptığı mucizelere tahsis edilmiştir. Eser ana karakterleri izleyiciye tanıtarak başlar ve Şeyh Safi ile oğlu Şeyh Sadreddin arasındaki diyalogla devam eder. Anlatıcı Sadreddin, genellikle belirli bir konu hakkında daha fazla ayrıntı ekler veya Şeyh Safi'nin daha önce ele aldığı konuyu tekrar vurgular. *Safvet'ül-Safa*'nın mevcut kopyalarının incelenmesi, Safevi propagandasının ulaştığı kitleyi görebilmek açısından önemlidir.[135]

Burada zikredilmesi gereken bir diğer eser grubu maktel-i Hüseyin literatürüdür. Bu türün en iyi örneklerinden olan Muhteşem-i Kaşani'nin (ö. 1588) Kerbela mersiyelerinin birkaç kopyasına ve bunların Türkçe çevirilerine el yazması kütüphanelerde rastlanması, bu geleneğin Osmanlı dünyasındaki yerine dair fikir verir.

[133] Baltacıoğlu-Brammer, **a.g.e.**, s. 122; Yıldırım, **a.g.e.,** s. 72-73.
[134] **A.e.,** s. 200.
[135] Baltacıoğlu-Brammer, **a.g.e.**, s. 127-128.

Elden ele dolaşan ve kalabalıklar önünde özellikle Muharrem ayında yüksek sesle okunan bu metinlerde Müslümanların iyi ve kötü olarak ikiye ayrıldığı görülür. Bu metinlerde iyi Müslümanlar Alevi, muhibb-i hanedan olarak tanımlanırken bunun karşısındakiler de haricî, yezidî, mervanî, düşman-ı hanedan olarak tarif edilir. Maktellerde tanımlanan bu dindarlık biçimi, Kızılbaş Sufiliği tarafından olduğu gibi devralınmıştır. [136]

Bu dönemde, Şii sempatizanları arasında dünyasal iltifat ve lirik şiirin popülaritesi, Peygamber Muhammed, Ali b. Ebu Talib, On İki İmamlar ve Safevi şeyhlerini onurlandıran ilahilere, deyişlere veya nefeslere duyulan popülerlik tarafından aşıldı. Şiir yazma, geç dönem Ortaçağ/erken modern toplumlarında üst sınırlarla sınırlı bir etkinlik değildi ve aslında çoğunlukla dini ve siyasi ideolojileri yaymak için bir araç olarak kullanıldı, çünkü şiir ezberlenebilir ve sözlü olarak dolaşıma sokulabilirdi. Örneğin Safevi halifeleri, Şah İsmail'in iktidara yükselmesinin mesiyanik doğasını Anadolululara ikna etmek ve onları dönüşmeye ve onu ve soyunu kabul etmeye çağırmak için onun divanı, yani şiir koleksiyonu, (Hatai veya Hatayi olarak bilinen İsmail'in mahlası, yani "günahkâr" anlamına gelir), Kızılbaş kabileleri için bir ibadet eseri hâline geldi. Bu şiirler en uzak köylere ve Anadolu kasabalarına ulaştı, burada şiirler ezberlendi ve geleneksel bir telli çalgı olan saz eşliğinde söylendi. Hatayi'nin hedef kitlesi, dil olarak Türkçe kullanılan şiirlerin diliyle belirlenebilir. Bu dil Anadolu'daki Türkmen nüfusu için tamamen anlaşılır bir dildi. Ayrıca Farsça da biliyordu.[137]

Anadolu Kızılbaşlarının çoğunluğu gizli olan ve edebi metinlerin okunup dinlendiği ayinleri, merkezi otorite için bir başlıca endişe kaynağı hâline geldiğinde, İstanbul bu metinler ve onları dolaştıranlar hakkında takibata başladı. Bu metinlerden herhangi birine sahip olmak, merkezi otorite tarafından Safevi propagandasının bir aracı olmakla özdeşleştirildi. İmparatorluk emirlerinden yola çıkarak, İstanbul bu dini-

[136] Rıza Yıldırım, "Beylikler Dünyasında Kerbela Kültürü ve Ehl-i Beyt Sevgisi: 1362 Yılında Kastamonu'da Yazılan Bir Maktelin Düşündürdükleri", **Kuzey Anadolu'da Beylikler Dönemi Sempozyumu Bildiriler, Çobanoğulları, Candaroğulları, Pervaneoğulları**, 3-8 Ekim 2011 Kastamonu-Sinop-Çankırı, Çankırı Karatekin Üniversitesi Yayınları, 2011, s. 344-372; Yıldırım, **Menâkıb-ı Evliyâ (Buyruk),** s. 199.
[137] Baltacıoğlu-Brammer, **a.g.e.**, s. 131-134.

edebi metinlerin yayılmasının en yaygın yolunun bunları küçük, çoğunlukla gizli toplantılarda yüksek sesle okuma olduğunu vurgulamıştır.

Bu metinler, Safevi şahları tarafından mühürlenen veya kutsanan belgeler olmaları açısından sıradan yazılı belgelerden farklıydı. Kızılbaşların manevi liderleri veya şeyhleri aynı zamanda Safevi siyasi liderleri olarak kabul edildiği için bu liderler tarafından verilen herhangi bir belge veya metin, takipçileri tarafından büyük bir saygıyla karşılandı. Şeyhlerin veya liderlerin mührünü taşıyan belgeler, onların otoritesini yansıtarak takipçileri üzerinde derin bir etki bırakabiliyordu. Bu belgelerin içeriği, hatta liderlerinin anlamadığı durumlarda bile inananlar için büyük bir manevi değer taşıyordu ve bu nedenle büyük bir itibar görüyordu. Bu belgeler, liderlerinin talimatlarını veya önerilerini içerdiği için toplumda büyük bir öneme sahipti ve bu da onların etkisini artırıyordu.

Buyruklar, hilafetnameler ve mektuplar gibi yazılı objelerin Anadolu'da bugün kurbanla açılıyor olmaları, onların sadece içerikleri ile değil muhafaza eden kişi ve cemaat açısından da sembolik önemine ve bir çeşit kutsal obje olma değerine ışık tutmaktadır. Aleviler bu tür belgeleri bugün bile kurban kesmeden açılmayan çok özel gizli veya sırlı nesneler olarak görürler. Bunun yanında yine Alevilerin bunların gizlenmesine dayalı çabaları sonucu artık birincil işlevinden çıkıp gitgide bu metinlerin bir çeşit kutsiyet taşıyıcısı, hatta bizzat kendilerinin şifa verici, kutsal ile temas etmiş kutsalın bir taşıyıcısı olduğu şeklindeki yeni kültürel bir evreye girdiği görülebilir. Bu özellikle paşmak gibi başından itibaren şifa pratikleri ile de ilgili olduğu görülen (Divriği paşmak vakası) objelerle bir süre sonra tamamen aynı düzleme geçip metinsellikten hiyerofonik bir düzleme geçmesi açısından çok önemlidir. Bu metinler, bir süre sonra içeriğinden bağımsız ve çok daha yukarıda bir noktada takdis edilen, dolayısı ile kutsal bir varlığa dönüşen unsurlar oldu. Bu varlığa dönüşme konusu oldukça önemlidir. Zira varlığa dönüşünce de mekânsallaşma ve direkt kendisinin güçleri ve otoritesinin tesisi söz konusu olmuştur. Şecere ocakları, şecere evleri gibi örnekler Anadolu'da çok yaygındır. Aslında bunların hepsi halifenin kurduğu veya kendi etrafında organize ettiği bir gizli şubeleşme ve mekânlaşmanın doğal sonucuydu. Bu mekânlar kutsiyet atfedilen kişilerin tüm hatıralarını ve kutsal hafıza parçalarını kendisinde topladı.

2.2. Kutsal Objeler

Safevi propagandasında yazılı metinler yanında, şahlara ait çeşitli obje ve ritüellerin dolaşımı gibi yazı olmayan iletişim biçimleri de bilgi ve mesaj taşıyıcıları olarak kritik bir rol oynamıştır. Kasım 1593 tarihli bir mühimme kaydı, Anadolu şehirlerinden Çorum, Kastamonu ve Sivas bölgelerine Safevi şahı tarafından atanmış olan halifelerin, Celali isyanlarına katkıda bulunduğunu belirtir.[138] Onların ana stratejileri, Osmanlı yetkililere karşı isyanı kışkırtmaktı ve bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu, özellikle Habsburglar'a karşı yürütülen Uzun Savaş sırasında askeri faaliyetlerle meşguldü. Ferman ayrıca, yerel yetkililer tarafından düzenlenen bir baskını anlatır ve bu baskında bir halifenin, dört adet halifelik mektubu, şahın mektupları, şahın mührü ve bir çift paşmak, çizme ve bir hilatla yakalandığından ve İstanbul'a gönderildiğinden bahseder.

Anadolu toplumunda yazılı metinlerden ziyade sözsüz iletişim biçimleri, insanların duygularına daha doğrudan etki eden fiziksel duyuları etkilemede önemli bir rol oynuyordu. Görsel iletişim, iletişim biçimleri arasında yazma veya okumadan daha etkili olarak kabul ediliyordu. Bu nedenle insanların duygusal ve zihinsel algılarını hedefleyen görsel objeler, Anadolu toplumunda iletişimde daha etkili bir araç olarak görülüyordu. Bu, yazılı metinlerin yanı sıra görsel anlatımın insanların duygularını ve düşüncelerini etkilemede daha güçlü bir araç olduğu anlamına geliyordu. Özellikle bu metinlerin alt kenarlarındaki Kerbela temsili mühürler, bazı süsleme özellikleri, şamdanlar vb. bir çeşit büyüsel özellik gösteriyordu. Tüm hilafetnamelerde buna benzer görsel detaylar mevcuttur. Bizim incelediğimiz geç dönem Merzifon belgesinde, Şah İbrahim yazmalarında da bunlara tesadüf edilebilir.

Bu objelerden ilki Şeyh Haydar'ın kendisiyle özdeşleşen ancak Şeyh Safi'nin rüya anlatısına kadar indirebileceğimiz Kızılbaş tacıydı. Kuşkusuz bu taç Safevi dini ve siyasi kimliğinin merkezi unsurlarından birisi oldu. Şeyh Haydar'dan sonra bu taç Kızılbaş Safevi kimliğinin başlıca sembolü haline geldi. *Tac-ı Haydari* olarak da bilinen bu taç, Şah İsmail dönemiyle beraber adeta Kızılbaş olmanın, Safevi kimliğini taşımanın, daha açık bir ifadeyle Safevi olmanın en temel sembolü oldu. Bu tacı takmak, Safevi ve Kızılbaş olmak, çıkarmak ise bu yolu ve erkânı terk etmek demekti.

[138] A. DVN. MHM. d. 71, hkm. no. 239.

Osmanlı ve Safevi kronikleri, karşı taraftan kendilerine meyledenlerin eski inanç ve itikadını terk ettiğini gösteren seremoni anlatılarıyla doludur. Şah İsmail'in 1501'de Tebriz'i ele geçirmesinden sonra Heşt Behişt Sarayı'na gelerek buradaki eski Akkoyunlu bürokratlarına kendi eliyle taç giydirmesini, *Menakıb-ı İbrahim Gülşeni* "Şah elinden Kızılbaş tacı giyindiler" şeklinde aktarır. II. Bayezid'in torunu olan Şehzâde Murad'ın, İran'a sığındıktan sonra Kızılbaş tacı giyinmesini Safevi kronikleri aktarır. 1532'de Şah Tahmasb'a karşı isyan eden Azerbaycan valisi Ulama Tekelü'nün, Kanuni Sultan Süleyman'a sığındıktan sonra Kızılbaş tacını atıp Osmanlı mücevvezesi giyinmesi formel olarak tarikatı ve eski inancını terk ettiği anlamına geliyordu. Bidlis hâkimi Şeref Han'ın, İran'da Şah II. İsmail'in Nahçivan valisi iken kaçarak Osmanlı tarafına sığınmasını Mustafa Ali bir minyatürle resmetmiştir. Bu tasvire göre, Şeref Han Kızılbaş tacını çıkarıp atmış ve Osmanlı mücevvezesi giyinmiştir. Bu anlatıları çoğaltmak mümkündür. Bunlardan çıkarılacak sonuç bu tacı giyinmenin Kızılbaş inancını ve Safevi olduğunu göstermenin sembolü olduğudur.

Osmanlı resmi kaynakları kızıl taç sahibi olmanın, taşımanın ve giyinmenin Anadolu'daki Safevi taraftarı Kızılbaş için ana kimlik belirleyici ve dönüşüm aracı olarak ne kadar önemli olduğunu doğrulamaktadır. Örneğin Bağdat'a gönderilen bir hüküm, Bağdat kullarından Mehmed'in halifenin elinden kızıl tacı taktığını ve Kızılbaş olduğunu iddia ettiği iddialarını derinlemesine araştırmasını istemektedir.[139] Diğer bir emirde Bağdat vilayetine bağlı Cebele'de, ehl-i sünnet ve cemaatten olduğu belirtilen Rızaeddin'nin evine gizlice tac bırakıldıktan sonra, bazı kimseler tarafından "evinde Kızılbaş tacı vardır" denilerek evinin basılarak mallarının yağmalandığı belirtilir.[140] Bunun aynı zamanda suistimale de açık bir konu olabileceği arşiv kayıtlarına yansımıştır. Başka bir emir Şehrizor (Kerkük) valisine gönderilen, sınır kale komutanı Hasan'ı güvenilir bulmamanın ve kızıl tacı takmakla suçladığı bir emirdir. Hasan'ın birkaç kez Safevi şahına gittikten sonra Kızılbaş olduğunu iddia eder. Emir valiyi Hasan'a tekrar güvenmemesi, resmi görevinden alması ve tacı elinden alması konusunda uyarır. Osmanlı merkezi otoritesi Safevi şahları tarafından gönderilen nesnelerin temsil ettiği gücü gördükçe, bu tehdidi karşılamak amacıyla

[139] A. DVNSMHM. d. 9, hkm. no. 230, h. 977.
[140] A. DVNSMHM. d. 47, hkm. no. 112, h. 990; Savaş, **XVI. Asırda Anadolu'da Alevîlik,** s. 224-25.

kullanımlarını bastırmaya çalıştı. İki imparatorluk arasındaki barış döneminde, bu nesnelerin dağıtımı ve dolaşımı antlaşmalarına aykırı kabul edildi ve buna göre iki taraf arasındaki barışı sürdürmek istiyorlarsa, bu konuyu ciddiye almalarını isteyen Safevi mahkemelerine birkaç elçi ve mektup gönderildi.

Bazı yerlerde fes denilen başlıklar da bu konuda çok özel bir gruptur ki bunlar muhtemelen Kızılbaşlık takibatında özel bir öneme sahiptiler. Başlık veya fes ocakları örneğine Elazığ Delikan Çoribori evinde ve benzer birkaç ocakta rastlamıştık. Fes ocağı diye de kodlananlar, en az paşmak kadar fesin veya kızıl başlığın da bir gündemi olduğunu gösteriyor. Uzunca bir süre dede başlıklarının çok belirgin bir tipolojisi olmayıp, Bektaşi sikkelerinin özellikle 19. yüzyıl başından itibaren görünürleşmesi, Alevi topluluklarında başlığın gizli tutulmasına veya ayırt edici bir hüviyet içermemesine özel bir önem verdiklerinin göstergesidir. Yine Bektaşî-Hüseynî başlıkların 19. yüzyıl gibi geç bir tarihte gitgide temsil gücü yüksek bir hâlde görülmesi, daha çok merkezlerde varlık gösteren, Osmanlı ile Kızılbaşlık dışı ilişki kurabilen Bektaşilik kurumunun kendi Osmanlı kültür siyasi çevresi tarihi içinde anlamlıdır. Bektaşi başlıklarının da daha geç bir tarihe gitmemesi bir problematik olarak görülmektedir. Bu anlamda 15. yüzyıldan başlayarak Erdebil menşeli Hacı Bayram Veli ve onun ekolünden gelen Bayramî Melamîliği de dâhil olmak üzere, bir sembol ve temsil olarak başlık konusu, Anadolu tarikat tarihi içindeki seyrinde Kızılbaşlık konusunda ayrı bir yol izlemiştir. Yine 15. yüzyıl sonu itibariyle velayetnamede Dede Garkınlılarla Hacı İbrahimlilerin başlık üzerine attıkları kızıl börk tartışması, dönemi açısından özel değer taşımaktadır. Uzun Firdevsi tarafından Osmanlı sistemi içinde bir metin olarak üretilen bu dökümanda, dönemin kızıl börk tartışmalarının varlığı hissedilir. Bunu II. Murad devri Hacı Bayram Veli pratiği ile ve bu sıralarda Anadolu'da olan Şeyh Cüneyd süreci ile beraber düşünmek isabetli olur.

Kızıl tacın yanı sıra kılıçlar, kaftanlar ve de alemler dâhil olmak üzere çeşitli diğer nesnelerin Safevi dini ve siyasi kimliğe bağlılığı sembolize ettiği söylenebilir. Bir mühime kaydı 16. yüzyılda bu kılıç ve kaftanların sıradan Kızılbaşlar için değil de halifeler adına getirildiğinden bahseder.[141] Şahtan gelen bu objeleri taşıyan halifeler, Kızılbaş ahali ile bu objeleri temasa geçirerek daha fazla taraftar topluyordu.

[141] A. DVN. MHM. d. 40, hkm no. 455, 479.

Kızılbaşların Safevi şahlarına ait objelerin kutsanmış olduklarını anlamak mümkündür. Amasya beyi ve kadısına yollanan bir hükümden, halifelerin şahların çizme ve elbiselerini insanlar arasında dolaştırdıkları ve insanların bunları ziyarete geldiği anlaşılmaktadır.[142] Michele Membré, Kızılbaş taraftarlarının Şahlarının dokundukları nesneleri satın almak için uzun ve tehlikeli bir yolculuk yaptıklarını da belirtmektedir. Ayrıca 1565 yılında Osmanlı padişahının, Anadolu'nun kuzey ortasındaki önemli Kızılbaş şehirleri olan Rum'un valisine ve Sivas ile Tokat'ın kadılarına gönderdiği bir emir, iddia edildiğine göre Şah İsmail'e ait olan ve kadınların çocuk sahibi olmalarına yardımcı olduğuna inanılan paşmaklardan bahseder.[143] Diğer emirler, üzerinde şahın mührü bulunan kağıt parçalarını, değerli ve yarı değerli taşları, atları ve silahları, avizeleri ve tütsü kabı gibi nesneleri, şah tarafından giyilen veya kutsal kabul edilen kıyafetleri de anmaktadır. Anadolu'daki Kızılbaş ahali arasında dolaştırılıp dolaştırılmadığı bilinmez ama Kızılbaşlığı kabul eden mahalli idarecilere merkezden taç yanında bir de alem başı gönderildiği Osmanlı arşiv belgelerine yansımıştır. Merkezi otorite nezdinde bu emanetleri taşıyanları ifşa etmenin en kolay yolu onları talep etmekti. Bu Safevi/Kızılbaş alametlerini göndermek istemeyenler saflarını belli etmiş oluyorlardı.[144]

Hem kılıç-zülfikâr hem de *marmaran* sembolü açısından en önemli emanet, 19-20. yüzyıl dünyasına da yansıdığı şekli ile ağaca tapan Aleviler tartışması ile gündeme gelen *tarık-ı evliya*dır. Saha araştırması sırasında gördüğümüz mekânların neredeyse yarısının içerisinde *tarık*ların muhafaza edildiğini tespit ettik. *Tarık*ların kutsal hâlleri ile değer kazandıkları gibi, bir de fonksiyonel değerleri vardı. Hızır cemlerinde kullanılmaları özellikle bu dönemde cemaatin huzurunda çıkarılıp "hizmetlerinin" görülmesi *tarık*ların nasıl bir fonksiyon icra ettiğini gösterir. Cemaatle temas etmeleri bakımından, Alevilikte en önemli cemlerden olan Hızır ceminin bizzat üzerine tesis edildiği objelerdir. Bu bakımdan bu tarihi cemevlerinin fonksiyon kutsiyet ilişkisini en iyi tamamlayan objeleri niteliğinde olduğu söylenebilir. Yine görgü cemlerinde *tarık/çûb-dest* kullanımı oldukça önemlidir. İkrar töreninde zülfikârı

[142] A. DVNSMHM. d. 42, hkm. no. 420; Savaş, **a.g.e.,** s. 221.
[143] A. DVN. MHM. d. 5, hkm no. 205. 1593 yılında bu paşmaklardan birisi ele geçirilerek İstanbul'a gönderilmişti. A. DVN. MHM. d. 71, hkm no. 239.
[144] A. DVNSMHM. d. 35, hkm. no. 816, h. 986.

temsilen *tarık* altından geçerek inisiyasyon töreni tamamlandığı için, Aleviliğin diğer büyük cemi ikrar cemlerinin de ana fonksiyonel kutsal nesnesidir ve bu mekânla direkt fonksiyonel ilişki kurmaktadır. Yabancı bir elçinin, Safevi sarayında Tokatlı bir halifenin ikrar törenine girmesi üzerine tanıklığı, bu pratiğin bizzat Safevi merkezinden taşındığını göstermektedir. Yine bu tanıklıkta da muhtemelen Safevi sarayındaki cemhânede Anadolulu halifenin *tarık* pratiği anlatılarak, onun da merkez *tarık* yolu ile ikrarı veya görülmesi aktarılmaktadır. İkrardan sonra yıllık görgülerde de tarık, görgüden geçmek manasında tarık altından geçme pratiğine tabi olmaktaydı. Bu uygulama bugün de en önemli tarihi cemevlerinin ana konusu değerini taşımaktadır. Erzincan Kiştim köyündeki Kiştim Marı adı ile anılan tarık, Hızır cemlerinde hâlâ tarık hizmeti için açılmakta ve görgü amacıyla bu tören sırasında altından geçilmektedir. Bu mekânın ve tarıkın 1915 tarihli bir vakıa olarak Nuri Dersimi anılarında, Hacı Bektaş çelebileri ile Alevi dedeleri arasında bir ayrışma tartışmasının temelinde yer alan obje olması, bu tanıklıkta tarihi Kiştim Ocak Evi Cemevi'nin açık olarak anlatılması, pratiğe ilişkin etkili ifadelerle anlatılan gözlemlerde zikredilmesi önemli bir örnektir. Emanet tarık konusu bu açıdan da bizim için oldukça değerlidir. Hilafetname gibi bazı belgelerde veya Safevi dokümanlarında *çûb-dest* ile ilgili referanslara bakmak ayrıca önem taşımaktadır.

16. yüzyıl mühimme defteri kayıtları incelendiğinde, Osmanlı merkezi otoritesinin sadece Anadolu'daki Kızılbaşları ya da Safevi tarafından gelen halifeleri değil, İran'dan gelen her türlü şeyi sıkı takibat altına aldığı görülebilir. Bu objelerin kendisi bir meşruiyet aracı da olduklarından, Osmanlı merkezi otoritesi bunların fazla yayılmadan toplanmasına gayret gösterdi.[145] Sadece yukarıda saydığımız objeler değil, İran topraklarından gelen her türlü şey merkezi otoriteyi endişelendiriyordu. II. Bayezid döneminde İstanbul'a gelen Safevi elçisinin geri dönerken Kızılbaşlarla temas etmesini engellemek için, bütün eyalet valilerine ve kadılara hükümler gönderilmişti. Elçinin kendisinin Şah'ın görevlisi olması, Kızılbaşların ona bir kutsiyet atfetmeleri için yeterliydi. Padişah ayrıca elçinin getirmiş olduğu paraların, yani Şah'ın adını taşıyan altın ve gümüş sikkelerin İstanbul pazarında dolaşıp kutsal bir objeye dönüşmemesi için toplatılmasını emretti. Safevi siyasi ve dini kimliğinin bir parçası

[145] A. DVNSMHM. d. 53, hkm. no. 753, h. 993.

olarak algılanan bu obje ve eşyalara, Osmanlı topraklarındaki Şiilerce kutsal kabul edilen mekânlarda bile izin verilmiyordu. Şah Tahmasb'ın Irak'ta *atabat-ı aliyyat* adı verilen Şiilerce kutsal olan türbe ve mekânlara gönderdiği halı, kandil ve kap-kacak gibi eşyalar bu yüzden süratle toplatılıyordu.

Kızılbaş ahalisi ve halifelerin hareketliliği ve takibatının yansıdığı Osmanlı arşiv belgeleri, bize aynı zamanda kurulmuş olan gizli dergâh ve tekkelerle cem ayininin gerçekleştiği mekânlardan da haber verir. Bu mekânlardan bir kısmının daha sonra cemevine dönüşecek olması açısından bunları incelemek önem arz etmektedir. Mekân tarifi ve adı olmaksızın belgelerde geçen bu anlatı, doğrudan doğruya cemevlerini işaret eder. Bu mekânlar arşiv belgelerinde çoğunlukla "Kızılbaş oldukları, geceleri kadın, erkek, çocuk toplandıkları, burada şarap içtikleri" anlatılarıyla beraber geçer. Taşradan gönderilmiş olan tüm bu raporların gösterdiği şey aslında Osmanlı merkezi otoritesinin bilmediği Kızılbaşların gizlice yaptıkları cem ayinleridir. Bu ayinin icra edildiği mekânlar iki durumda karşımıza çıkar: Birincisi Safevi tarafından gelen halifelerin kurdukları gizli meclisler ya da herhangi bir köy ahalisinin mutat olarak perşembe geceleri toplandıkları evler. Kozan kadısı 1578 kışında, kazada sakin Nur Baba'nın Kızılbaş olduğunu merkeze bildirdiğinde baskın yapmak için onların gizlice toplanmalarını (hafiyyeten cemiyet) beklemişlerdi.[146] Aynı şekilde Karahisar-ı Şarki'de sakin bazı Kürt aşiretlerinin de *rafizi* olup "karyelerde cemiyetler" etmelerinden kasıt da kesinlikle cem ayinleridir.[147] Kadıların gönderdiği bu mektuplar toplantı yerinin neresi olduğuna bir gönderme yapmazken, Mayıs 1577'de Mecidözü kazasındaki bir teftiş toplantının içeriğine dair bilgi verir. Bu teftiş raporuna göre, Habil Halife, Mehmed, Mahmud Baba ve Hasan adlı Kızılbaşlar "gice ile cemiyyetler idüb ayin-i batılları üzere avretleri, kızları ve oğlanlarıyla cem' olub şürb-i hamr" ediyorlardı. Burada "ayin-i batıl" ifadesiyle cem ayininin kendisine referans varken bunun nerede icra edildiği belirtilmez. Ancak bu rapordan anlaşıldığı kadarıyla söz konusu cem ayini Habil adlı Safevi halifesinin kurmuş olduğu özel bir mekânda gerçekleşmişti.[148] Tarsus'taki Safevi halifesi Kör Tatar'a dair kadının göndermiş olduğu rapor da içerik olarak yukarıdakiyle aynıdır. Burası da anlaşıldığı

[146] A. DVNSMHM. d. 33, hkm. no. 452, 8 Za. 985.
[147] A. DVNSMHM. d. 33, hkm. no. 258, 28 N. 985.
[148] A. DVNSMHM. d. 30, hkm. no. 319, 12 S. 985.

kadarıyla halifenin kurmuş olduğu özel bir mekândı.[149] Dolayısıyla Anadolu'daki mevcut cemevlerinin bir kısmının köken itibariyle halifelerin kurduğu ve işlevselleştirdiği özel mekânlar olduğu ileri sürülebilir. Cem ayininin icra edildiği mekâna dair çağrışım yapan bir diğer rapor 1577 sonbaharında Kerkük vilayetinden geldi. Teftiş raporuna göre vilayetteki bazı kimseler, Şah İsmail şah olduktan beri "er ve avret ve kızlarıyla bir yerde mahlût el ele alâmet-i farzı zâhir" eylemişlerdi. Kerkük kadısı gönderdiği mektubunda açıkça cem ayininden (el ele) bahsederken, bunun icra edildiği mekânı da "bir yer" olarak tarif eder.[150] Seydişehri kazasından Hüseyin de 1581 baharında benzer suçlamalarla karşılaştı. O da diğerleri gibi "na-mahrem avretlerle gece gündüz bir yerde sohbetler" etmekle suçlanmış, suçlamalar doğruysa hapsedilip İstanbul'a gönderilmesi istenmişti.[151] Tirebolu'dan Şeyh Hızır ve İsmail'e dair kadının teftiş raporu standart ifadeleri içerir. "Bir yerde cem' olub Kızılbaş ayini üzere şürb-i hamr" şeklindeki kadı raporundan cem ayini yaptıkları anlaşılmaktadır. Ancak burada da bir mekândan açıkça bahsedilmez.[152] Devrek kadısının gönderdiği mektupta yer alan, "bazı kimselerin hatunlarıyla beraber bir yerde cemiyet ve sohbet" şeklindeki ifadeler de cemevi ve cem ayininin merkezi otoritece klasik tarifinden ibarettir.[153] Mevcut belgeler içerisinden 1581 tarihli bir belge, daha açık bir mekân tarifi ve tanımı yapar. Amasya ve Çorum'daki bazı kasaba ve köylerde sakin Kızılbaş ahalisinin "gice cemiyet idüb avretlerin ve kızların meclislerine" getirilmelerinden bahsedilir. Burada gece toplantısından kastın perşembe gecesi yapılan cem olduğu açıktır. Üstelik bu topluluğun içinde Resul ve Celal adlarında iki de halife vardı. Bunlar şahlara ait çizmeleri ve diğer eşyaları ahali arasında dolaştırıyor ve bu sayede kutsiyet atfedilen bu objelerin ziyaret edilmesini sağlıyorlardı. Bu belgedeki mekânla ilgili tarif çok daha özeldir; toplanılan mekânın sıradan bir yer değil de bir meclis olarak tarif edilmesi önemlidir.[154] 1619 yılında İstanbul kadısı Çeşmi Efendi'nin huzurunda sorgulanan bazı Kızılbaşlar, toplumun iç yapısı ve öğretilerine dair ilginç bilgiler verir. Kadı sicilinde bu cem ayini "Cuma gecesi rical ve nisa cem' olub fısk u fesadların icra

[149] A. DVNSMHM. d. 30, hkm. no. 707, 11 Ra. 985.
[150] A. DVNSMHM. d. 33, hkm. no. 188, 14 Ş. 985.
[151] A. DVNSMHM. d. 42, hkm. no. 781, 5 R. 989.
[152] A. DVNSMHM. d. 68, hkm. no. 98, 19 Za. 999.
[153] A. DVNSMHM. d. 69, hkm. no. 185, M. 1001.
[154] A. DVNSMHM. d. 42, hkm. no. 420, 29 N. 989.

idecek geceleridür" şeklinde tarif edilir.[155] Ancak bu Kızılbaşların sorgulamalarında bu ayinin nerelerde icra edildiğine dair bir bilgi bulunmaz. Bu tariflerden anlaşılan şey cem ayinlerinin düzenlendiği mekânların, merkezi otoritenin yereldeki temsilcilerinin bile bilmediği bir mekân oluşudur. Buraya kadar seçmiş olduğumuz belgeler, Osmanlı merkezi otoritesinin ve taşradaki temsilcilerinin bu mekânları zihinlerinde nasıl kodladıklarına dair önemli ipuçları içerir.

Cem ayininin bir mekânla özdeşleştirildiğine dair Osmanlı arşivindeki en erken referans 1571 tarihli bir belgedir. Taşköprü kazasından Receb'in Kızılbaş olduğu karısı tarafından kadıya bildirilmişti. Karısının verdiği ifadeye göre kocası Receb kendisi gibi Kızılbaşlarla bir araya gelip gece tenha bir eve girerek "saz ve çalgu" ile cem ayini yapıyorlardı.[156] Bozok kazasında huruç eden Celalinin (Bozoklu Celal) evinin yerine Seyyid Bestam oğlu Seyfi tarafından yapılan tekkeye gelip gidenler, 1576 senesinde merkezi otoritenin gözünden kaçmamıştı. Bu hikâyeden anlaşılan şey Bozoklu Celal'in evinin yerine kendisinden sonra bir tekke yapıldığı ve yöre Kızılbaşlarının ziyaret ettiği kutsal bir mekâna, belki de cem ayinlerinin icra edilmiş olduğu bir mekâna dönüştüğüdür.[157] 17. yüzyıla ait olduğu tahmin edilen ve buyruk türünü andıran, hatta buyruk metinleri ailesine mensubiyeti iddia edilen bir metin, daha açık bir cemevi tarifi yapması açısından önemlidir. Metinde geçen "İmdi tevhîd-i vahdet içün cemü'l-cem itmeğe bir mekân lazımdır ki anda 'avamın nazarı yetişmeye ve bir halvet yer gerektir ki ehl-i nifâkın sem'ine tevhîd sadası irişmeye. İrişirse kesret-i zulmânîyeleri mümine kıt virüb gönül evi vesvâsın vesvesesinden hali olmaz."[158] ifadesi cem ayini için neden tenha bir yerin gerektiğini ve duyulan endişeyi gözler önüne serer. Bu metinde bir cemevi prototipi tanımlamasından ziyade, gözden uzak her türlü tenha mekânın cemevi olabileceği ifadesi dikkat çekicidir. Osmanlı arşiv belgelerinde görüldüğü üzere cem ayinlerinin yapıldığı mekânların sürekli tenha bir yer olarak öne çıkarılmış olması, metinde geçen pratiğin kabul gördüğünü işaret eder.

[155] Yıldırım, **Menâkıb-ı Evliyâ (Buyruk),** s. 120-121.
[156] A. DVNSMHM. d. 12, hkm. no. 816, h. R. 979.
[157] A. DVNSMHM. d. 28, hkm. no. 773, h. 6 Ş. 984.
[158] Anonim, **Tabîbu'l-Kulûbi'l-Asfiyâ Seyru Sülûki'l-Evliyâ**, Haz. Yalçın Çakmak, Lejand Yayınları, İstanbul 2023, s. 294-296.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
İRAN'DA CEM EVLERİ (CEMHÂNE) VE ORTAYA ÇIKIŞI

3. İran'da Cem Evleri (Cemhâne) ve Ortaya Çıkışı

Cem evi ya da *Cemhâne* sadece özel bir mimari mekânı değil aynı zamanda Ehl-i Hak ya da Yaresan olarak da bilinen İran Alevileri için manevi ve dini bir mefhumu tarif etmektedir. Bu hususta ilk olarak kelimelerin İran Alevi kültürü ve tarihi açısından kökenine ve anlamına odaklanmak gerekiyor. Zira metnin devamında bahsedilecek konularda Alevi toplumundaki bu kelimelerin ve terimlerin anlamı konusunun daha iyi aydınlanması için bize yol gösterecektir.

Cemhâne kelimesi Arapça ve Farsça iki ayrı kelimenin bir araya gelmesiyle oluşmuş bir terkiptir. Bu terkibin ilk kelimesi "cem" Arapça toplanmak, bir araya gelmek manasını verir. İkinci kısmı olan "hane" ise Farsça bir kelimedir ve yaşam alanı/ev anlamına gelmektedir. Arapça ve Farsçadan gelen bu kelimelerin ikisi de çoğunlukla İran Alevilerinin mukaddes metinlerinde kullanılan dil olan Gurani dilinde karşımıza çıkmaktadır.[159] İran Alevilerinin kutsal metinleri çoğunlukla Gurani dilindeyse de çok az bir kısmının Kürtçe ve Türkçe olduğu da bilinmektedir. *Cemhâne* ifadesi bu metinlerin hepsinde de çok az değişikliklerle ancak aynı şekilde ve aynı anlamda kullanılmıştır. Örneğin Gurani dilinde yazılmış olan bazı metinlerde bu terkibin ikinci kısmını oluşturan "hane" ifadesi "yane" şeklinde görülür ki kelimenin Farsça muadilidir.[160] Aynı şekilde Kuşçuoğlu metni olarak da bilinen İran Ehl-i Hak Alevilerinin Türkçe metinlerinde "hane" tabirinin bu kez Türkçe karşılığı olan "ev" ifadesinin kullanıldığı görülür.[161] Her şekilde bahsi geçen konularla ilgili söylenecek en önemli şey, "cem" veya "cemhâne" tabirinin Alevilerin çeşitli dillerdeki mukaddes

[159] İran Ehl-i Hak Alevilerinin Gurani metinleri hakkında daha fazla bilgi için Bkz.: Ch. Rieu, "Gorani Koine", **Catalogue of the Persian Manuscripts II,** London, 1881, s. 728-734; M. Mokri, "Cinquante-deux versets de Cheikh Amīr en dialecte Gūrānī", **Journal Asiatique**, 1956, s. 391-422; Wladimir Ivanov, "An Ali-Ilahi Fragment, Collectanea", **The Ismāʿīlī Society I**, 1948, s. 147-184.

[160] Konuya dair örnek için Bkz.: Hossein Alinejad, **Noskhe Khatti-ye Tahrir-e Motaakkher-e Kalam-e Gurani: Zolal Zolal**, Alinejad'ın şahsi kütüphanesi, s. 25.

[161] Bkz.: Seyyed Kazem Niknejad, **Kalam-e Kushchioghlu**, Markaz-e Daeretolmaaref-e Bozorg-e Eslami, nr. 221290, vr. 38b.

metinlerinde ortak olarak aynı anlama geldiğidir ki günümüz İran ve Türkiyesinde de bu şekliyle kullanılmaktadır.

Bu çerçevede özellikle değinmemiz gereken başka bir husus da İran'daki bazı Ehl-i Hak Alevileri çevrelerinin kimlik inşası çerçevesinde kendilerini Ehl-i Hak öğretisinden uzaklaştırıp antik İran kültürüyle bir bağ kurma çabalarıdır. Örnek vermek gerekirse, cem ve cemhâne tabiri çerçevesinde *cem* kelimesinin kökenini antik İran'ın mitolojik şahı Cemşid'e bağlamakta,[162] bu şekilde İslam ve Arapçanın Alevilikteki nüfuzunu yok sayarak *cemhâne* adab ve rüsumunu eski İran gelenekleriyle irtibatlandırmaktadırlar. Elbette Zerdüşt inancının geleneklerinin Alevilik üzerinde de tesirler bıraktığı, *cemhâne* kültürünün bu tesirden payını aldığı inkâr edilemez bir gerçektir. Metnin ilerleyen sayfalarında biz bu çabalardan bazılarına ayrıntılı olarak değineceğiz. Ancak burada belirtmek gerekir ki *cem* ya da *cemhâne* tabiri ve kültürünün eski İran kültürüyle ve Cemşid ile alakası yoktur ve lügat anlamlarının Arapça ve Farsça kökenli olduğu gerçekliği doğrulanmıştır.

Kelimelerin etimolojik açıklamaları bahsini bir kenara koyacak ve cemhânenin manevi mefhumuna değinecek olursak, onun İslam toplumunda rayiç olan bazı mefhumlarla olan bağlantısı daha açık bir şekilde ortaya çıkacaktır. Kirmanşah'ın Ehl-i Hak Alevilerinin önde gelen isimlerinden biri olan Han Elmas'ın Gurani dilindeki Kelam'ında konuyu onun dilinden şöyle anlıyoruz:

جم مقام عشق هشت و چواره جم هانای روی تنگ التجای یاره[163]

Cem makam eşqe heşt u çuvare *Cem hanay ruy teng eltecay yâre*

Çeviri: Cem zor günlerin haykırışı ve Ehl-i Hakk'ın ilticasıdır, Cem Şiiliğin aşk makamıdır.

Bu Gurani mukaddes metinden cemhânenin yerinin Ehl-i Hakk Alevileri nezdinde büyük önem taşıdığı anlaşılmaktadır. Kelimenin kökeni ve anlamı tartışmalarının ötesinde dini ve irfani büyük mana ve mefhumların bir araya geldiği

[162] Bkz.: Aliakbar Ismailzade, "Tathir-e Iran-bastan bar talim-e Ahl-e Haq", **Rah-e Zendegi**, No:2, 1386, s. 14-21.

[163] Bkz. Hazreti Han Elmas, **Goftar-e Khan Elmas**, s. 13'den nakleden Mohammad Ali Soltani, **Harim-e Hakk: Naqd va Negahi bar Ketab-e Pajuheshi-ye Daqiq dar Ahl-e Haq**, Tehran, Moessese-ye Farhangi-ye Nashr-e Soha, 1388, s. 76.

bir mekân olduğu öne çıkmış durumdadır. Bu açıdan İslami öğretideki *hangâh (hankah, hanekah)* mekânı ile karşılaştırılabilir. Maalesef İran'da bulunan Ehl-i Hakk Alevilerinin kadim cemhânelerinden geriye somut bir örnek kalmadığı için, bu meyanda geçen yüzyıllara ait hangâhlara değinmek yerinde olacaktır. Bu değerlendirme iki açıdan önemlidir: Birincisi cemhâneler ile hangâhların işlevleri birbirine çok yakındır ve ikinci somut sebep ise İran'ın batısında bulunan eski cemhânelere *hangâh* adının da veriliyor olmasıdır. Yani elimizdeki kaynakların da gösterdiği gibi, bazı araştırmacılar ve tasavvuf erbabı Ehl-i Hakk cemhânelerini *hangâh* ile aynı mekân olarak görmüşler, cemhâneler için *hangâh* ifadesini de kulanmışlardır.[164]

Elbette bu noktada hangâhın cemhâne olduğunu kesin olarak ileri sürmek pek mümkün değildir. Her ne kadar ayrı bir mekân olsa da cemhâne hangâhın tesiri altında kalmıştır. Bu nedenle tam da bu noktada hangâh kelimesini incelemek ve kökenine değinmekte fayda var. Öncelikle hangâhın da anlam yönünden cemhâne ile benzerliğe sahip olduğunu belirtmeliyiz. Bu terkibin ilk kelimesi olan "han" aslında "hane" ifadesinin kısaltılmış halidir. Terkibin ikinci kısmını oluşturan "gâh" ifadesi ise Farsça bir son ek olup ism-i mekân yapmayı sağlar. Hangâh terkibi bu hâliyle insanların bir araya geldiği özel bir mekânı çağrıştırmaktadır. Bu bize cemhânenin önündeki cem kelimesinin manasını hatırlatmaktadır. Hangâhın etimolojik açıklaması çerçevesinde ileri sürülen başka fikirler de cemhâne ile olan benzerliklerini çürütmez. Bu terkibin sonundaki "gâh/kâh" ifadesi dua etmek şeklinde açıklanarak ibadet ve dua edilen yer olarak telakki edilir ki bu hâliyle bile cemhâne ile olan benzerliği ortadadır.[165]

Hangâhın Sufilerin toplandıkları bir mekân olması, bu mekânların yapılışının asıl amaçlarından biridir ki bu amaç İran'ın batısındaki cemhâneler için de geçerlidir. Aslında cemhâneler sadece Alevi ayinlerinin icra edildikleri mekânlar değillerdi. Buralar tıpkı hangâhlar gibi fakir fukara ve muhtaçlara ikramlar yapılan sığınaklar olarak kullanılmaktaydı. Buralarda misafir edilen kişilere Ehl-i Hakk inancı tebliğ edilir ve ardından cemhânede tutularak Aleviliğe cezb etmek için çaba sarf edilirdi.

---

[164] Sadiq Safizade, **Dore-ye Heftvane-ye Jazavi az Name-ye Minu-ye Saranjam-e Yeki az Mutun-e Gurani-ye Qarn-e Hashtom-e Hejri,** Tehran, Etayi, 1361, s. 33.
[165] Khaliq Ahmad Nizami, "Some Aspects of Khānqāh Life in Medieval India", **Studia Islamica**, No:8, 1957, s. 51.

Geçmişte cemhânelere sığınan Sufilerin ve muhtaçların ağırlanması dışında yolcular da istirahat ve ikâmet etmek için bu cemhâneleri hangâh gibi kullanıp zaman geçirmekteydiler.[166]

Cemhâne mekânı ve nerde bulunması gerektiği konusunda Ehl-i Hak dini metinlerine dayanan nazari ve felsefi bir yorum vardır. Ehl-i Hak Alevilerinin mukaddes metinleri olan Serencam'da yer alan bu felsefi yoruma göre cemhâne herhangi bir özel mekânla sınırlandırılamaz, onların bütün saf itikadlarıyla ibadet için bir araya geldikleri her yer cemhâne olabilir. Başka bir ifadeyle bu felsefi yoruma göre, cemhânenin kıbleye dönük olması, özel bir mahalde inşa edilmiş olması, mimari bir geleneğin yanında süslemesinde belirgin bir renge sahip olması beklenen bir şey değildir. Ehli Hak Alevilerinin cemhânelerinde bu zâhiri ve mekânsal sembollerin hiçbirinin önemi yoktur. Onların bir araya geldikleri ve bulundukları her mekânda cemhâne kendisini gösterir, cem ayini gerçekleşebilir. Ehli Hak Alevilerinin mukaddes kitabında geçtiği şekliyle cemhânelerde esrarengiz ve sırlı bir mefhum saklıdır ve asıl hedef o sırrın ortaya çıkmasıdır. Bunun nerede ve ne zaman gerçekleşeceği konusu ise pek önemli değildir.[167]

İran'daki ilk cemhâneler hakkında çok önemli bir hususu dikkatlerden kaçırmamak gerekiyor. Sufilerin bu cemhânelere gelip gittiklerinden, hangâh gibi buralarda bir araya geldiklerinden bahsetmiştik. Buna eklenecek en önemli husus, Sufilik ve tasavvufun büyük ölçüde Şiiliğin etkisi altında kalmış olmasıdır. Hiç kuşkusuz eğer Şiilik olmasaydı tasavvuf da olmayacaktı.[168] Dolayısıyla kadim cemhânelerin Şii eğilimler taşıyan Sufilerin uğrak yeri olan bir mekân olduğu sonucuna rahatlıkla ulaşılabilir. Cemhâneler Şiiliğin akidelerinin asıl yayıldığı mekânlar oldukları için birçok Sufi buralara uğruyorlardı. Bu durum, cemhânelerdeki

---

[166] Hangâhların bu tür işlevleri ve cemhâne ile karşılaştırması için Bkz.: Tasbihi, Mohammad Hossein, "Khanqah", **Majalla-ye Vahid**, No:11, s. 971-980; Abdurrahman Cami, **Nefehatü'l-üns**, Tehran, İbn Sina, 1334, s. 31-32; Leonor Fernandes, **The Evolution of a Sufi Institution im Mamluk Egypt: The Khanqah**, Berlin, Klaus Schwarz Verlag, Islamkundliche Untersuchungen, Band 134.

[167] Saranjām için Bkz.: Seyyed Javad Emamjomezade&Sara Vaisi, "Ahl-e Haq: Motalee Mardomshenasane-ye Guruhi az Shieyan-e Ghali-ye Ostan-e Kermanshah", **Faslname-ye Elmi-ye Shieshenasi**, No: 50, 1394, s. 103-134.

[168] Şiiliğin tasavvuf üzerindeki etkileri için Bkz.: Jamshid Jalali Shayjani, Tashayyo-e Erfani va Tasir bar Zuhur-e Sufiye, **Faslname-ye Elmi-ye Shieshenasi**, No: 62, 1397, s. 7-32; Al-Shaibi, Kamil Mustafa, **Tashayyo wa Tasavvof ta Aghaz-e Sada-ye Dawazdehom-e Hejri**, Çev. Ali Reza Zakavati, Karagozlou, Tehran, Entesharat-e Amir Kabir, 1399.

Alevilerle Şii eğilimleri taşıyan Sufiler arasında bir irtibatı ortaya çıkarıyordu. Bu açıdan, bu iki topluluğun birbirleri üzerinde dikkate değer tesirleri olduğunu ve her ikisinin de Şii akideleri yaymak için önemli roller oynadıklarını kabul etmek gerekir.

İran'da Ehl-i Hak Alevilerinin ilk cemhâneleri çerçevesinde değinilmesi gereken bir diğer konu da onların sadece bir cemhâne değil, aynı zamanda cemhâne-türbe formu taşıyor oluşlarıdır. Ehl-i Hak Alevileri büyüklerinden birinin ölümünden sonra, onun mezarının ve gömüldüğü alanın ziyaretgâh olarak şöhret bulduğu bir gerçektir. Bu mekânlar aynı zamanda cemhâne işlevi de görmekteydi. Yani o mezarı ziyarete giden kimseler, cemin adab ve rüsumunun önemli bir kısmını orada icra edebilmekteydiler. Neticede o türbe zamanla cemhâne-türbeye dönüşebiliyordu.[169] Bu tip cemhâne-türbeler, burayı ziyaret edenlerle orada yatan Alevi büyükleri arasında doğrudan bağ kuran ezoterik bir form oluşturuyordu. Bu cemhâne-türbe formuna en güzel örnek, Ehl-i Hak'ın kurucusu Sultan İshak'tır.

Sultan İshak'ın hayatı hakkında fazla bir şey bilmemekteyiz. Kesin olan şey, onun hicri 7. yüzyılın sonu ile 8. yüzyılın başlarında yaşamış olduğudur. Ehli Hak fıkrasını kurup İran'ın dağlık batı bölgelerinde öğretisini yaydıktan sonra, Gurani metinlerindeki mitolojiyle karışık rivayete göre ölmüş, Sirvan nehri ve Şeyhan köyü yakınlarında Kirmanşah'ın Pave şehrinde defnedilmiştir.[170] Sultan İshak'ın oldukça sade bir mimariye sahip olan mezarı, başlangıcından beri İran'ın her yerinden buraya akan ve birkaç geceyi buralarda geçiren Ehl-i Hak Alevilerinin önemli ziyaretgâhlarından biri olagelmiştir. Zamanla bu mekân cem ayininin icra edildiği bir mekâna dönüştü. Bu şekilde yavaş yavaş mezar formundan cemhâne formuna doğru bir geçiş yaşanmış oldu. Başka bir ifadeyle İran Ehl-i Hak Alevilerinin ilk ve en önemli cemhânelerinin mezarının etrafında şekillenen Sultan İshak cemhânesi olduğu söylenebilir. Hemen belirtilmelidir ki son birkaç yıl içinde İran devleti bu mekânın mimari olarak yayılım iznini Ehl-i Haklara verebildi. Bundan dolayı buranın

[169] Karşılaştırma ve ayrıntılı bilgi için Bkz.: Mansure Mohseni&Mehdi Hamzenejad, "Mabani-ye Namadpardazi-ye Rang dar Erfan-e Shie va Sonni va olgu-ye estefade az anha dar khanqah va mezarha-ye Shie va Sonni-ye Iran", **Faslname-ye Elmi-ye Negere**, No: 60, 1400, s. 173-199.

[170] Mohammad Mokri, **Le Chasseur de Dieu et la mythe du Roi-Aigle**, Wiesbaden, 1967, s. iii ff.; Nematullah Ceyhunabadi, **Shahname-ye Haqiqat**, Ed. Mohammad Mokri, Tahran, 1345, s. 17; Mohammad Ali Soltani, **Ghiam va Nehzat-e Alavian Dar Zagros**, Kermanshah, 1376; Sadiq Safizade, **Neveshteha-ye Parakanda darbare-ye Yarasan,** Tehran, 1361.

cemhânesi de bu şekilde bir mimari form olarak yayılmaya ve daha da önem kazanmaya başladı.[171]

İran'daki diğer en eski cemhâne, Kirmanşah eyaletinin Dalahu şehrinin Banzerde köyünde yer alan Baba Yadegâr cemhânesidir. Bu yapı da aslında diğer örnekte olduğu gibi bir mezar-cemhâne formu taşır. Cemhâne, Sultan İshak'ın yoldaşlarından ve Ehl-i Hak büyüklerinden biri olan Baba Yadegâr'ın mezarı etrafında şekillenmiştir. Mimari olarak taşıdığı ehemmiyetten dolayı yaklaşık 50 yıl önce İran'ın milli eserlerinden biri olarak tescillenmiştir.[172] Baba Yadegâr cemhânesi İran'ın en eski cemhânelerinden birisi olmasına rağmen her zaman halka ve ibadete açık değildir. Sadece özel günlerde ve bayramlarda açıldığı zamanlarda cem ayini de icra edilir.

Ehli Hak Alevilerinin büyüklerinin hepsi bu şekilde büyük ve ihtişamlı mezarlara sahip değillerdir. Birçoğunun mezarı tek bir taştan oluşan sadeliktedir. Ancak buna rağmen bazen bu tip mezarların bile yanında cem ayininin icra edildiği bilinmektedir. Dolayısıyla eskiden beri böyle geçici cemhâne mekânlarının olduğu ve bu cemhânelerin Ehl-i Hak büyüklerinin mezarlarının yanı başında şekillendiği sonucu çıkarılabilir. Cem ayini bittikten sonra, bir sonraki ayine kadar buralar sade bir mezar olarak işlevini devam ettiriyordu. Buna örnek olarak Sultan İshak'ın yoldaşlarından, çarkçı ya da âlemleri döndüren (gerdanende-i âlem) sıfatlarıyla bilinen, Sultan İshak tarafından bütün Ehl-i Hak Alevilerine delil olarak tayin edilen Davud Kabud Savar'ın meşhur mezarı gösterilebilir.[173] Ehl-i Hak öğretisi içindeki prestijli konumundan dolayı mezarı, kullanılagelen bir cemhâneye dönüşmüş durumdadır. İlginçtir ki son on yılda ise İran devleti bu ziyaretgâhta ufak değişiklikler yapılmasına ve büyütülmesine izin vermiştir. Bundan dolayı bu mezarın etrafında cem ayininin icra edilme oranı artmış gözükmektedir. Denilebilir ki günümüz cemhânesi olarak buranın işlevi artmış ve şöhret bulmuştur.

---

[171] Bu bağlamda Bkz.: Ali Muhammed Azadi, **Ashenai ba Aqayed va Adab va Rusum-e Dini-ye Ahl-e Haq dar Ostan-e Kermanshah**, Tehran, Moessese-ye Farhangi Honari va Sinemayi-e Kosar, 1382, s. 183.

[172] Baba Yadgar ve onun Ehl-i Hak öğretisindeki önemli rolü, mezarı ve oradaki cemhânesi için Bkz.: Sadiq Safizade, **Daneshname-ye Namavaran-e Yaresan: Ahval va Asar-e Mashahir, Tarikh, Ketabha va Estelahatha-ye Erfani**, Tehran, Hirmand Yay., 1376, s. 127-128.

[173] Kabudsewar hakkında daha fazla bilgi için Bkz.: Abdallah Khodabandeh, **Shenakht-e Ferqe-ye Ahl-e Haq, Tehran**, Amir Kabir Publications, 1382, s. 40; Sadiq Safizade, **Ahl-e Haq Piran va Mashaher**, Tehran, Hurufiyeh Publications, 1387, s. 139-140.

Ehl-i Hak Alevilerinin ziyaretgâhlarının yakınında kurulan cemhâneler arasından dört tanesine daha değinmek yerinde olacaktır. Kal'a-i Zencir-i Qalkhani bölgesinde Seyyid Kalender Bey'in türbesi etrafında ortaya çıkan cemhânede genellikle Alevi Qalkhani topluluğu cemler icra ederler. İkinci cemhâne ise Batı Islamabad bölgesinin Soran köyündeki Derviş Nevruz türbesinin yakınında şekillenmiştir. Diğer iki örnekten ilki Kerend'e bağlı Hüsrevabad'da bulunan Mustafa Davdan türbesi, diğeri ise Batı Gilan'daki Kefraver bölgesinde yer alan Baba Haydar türbesi etrafında ortaya çıkmıştır. Bütün bu bölgeler ve buradaki cemhâneler Kirmanşah'ta yer alırlar.[174]

Bahsedilen bu örneklerden sonra, kuruluş tarihi itibariyle nispeten biraz daha yeni sayılan bir kısım Ehl-i Hak Alevileri cemhânelerine de burada yer vermek gerekir ki bunlar aynı zamanda İran'ın en meşhur cemhâneleridir. Bunlardan ilki hicri 11. yüzyıl sonları ve 12. yüzyıl başlarına ait olup, iki önemli Ehl-i Hak piri olan Seyyid Farzi ile Şeyh Emir'in mezarının başucunda yapılmışlardır. Nadir Şah Afşar'la yaklaşık aynı döneme ait bu iki mezar Kirmanşah eyaletinin Kangaver şehrinin Qazvine adlı köyünde bulunmaktadır. İran Ehl-i Hak Alevileri cem ayinlerini daima kendileri için bir ziyaretgâh olan bu cemhânede gerçekleştirmekteydiler.[175] Lakin İran İslam Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana bu bölge baskı altında tutulduğu için Ehl-i Hak Alevileri artık eskisi gibi cem ayinlerini rahatlıkla icra edemiyorlar. Ehl-i Hak Alevilerine ait bir diğer eski cemhâne de Kirmanşah eyaletinin Hersin şehrinin Garraban köyünde yer almaktadır ki burası Hz. Ağabahş'ın mukaddes ocağı olarak şöhret bulmuştur. İran'ın en eski cemhânelerinden olan Garraban cemhânesi İran'ın 12 Alevi aşiretinden birisi olan Ateşbeyi aşiretine aittir. Günümüzde bu cemhâne, diğerlerinde olduğu gibi İran devletinin sıkı denetimi altındadır. Buna rağmen Ehl-i Hakların özel gün ve bayramlarında burada cem ayini icra edilmesine müsaade edilmektedir.[176] Günümüze maalesef ulaşamayan bir diğer cemhâne de Kirmanşah'ın Sahne şehrinin Ceyhunabad köyünde yer alan Hacı Nimetullah Ceyhunabadi'nin mezarı başında ortaya çıkan Ceyhunabad cemhânesidir. 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyıl

[174] Emam Jomazade&Vaisi, **Ahl-e Haq**, s. 130.
[175] Mohammad Mokri, "Cinquante- deux versets de Cheikh Amīr en dialecte Gūrānī", **Journal Asiatique**, 1965, s. 391-422.
[176] Bkz. Ardashir Monazzami, "Khastgah va Jaygah-e Ateshbegi," **Pejuheshname-ye Mazaheb-e Eslami**, No:12, 1398, s. 168-191.

başı İran Ehl-i Hak Alevilerinin en büyük ve şöhretli piri olan Hacı Nimetullah Ceyhunabadi'nin Ehl-i Hak öğretisine dair çokça yazıları ve şiirleri bulunmaktadır. Ölümünden sonra mezarı yıllarca Alevilerin ibadetgâhı olarak kullanıldı,[177] ama ne yazık ki son yirmi yılda İran devleti Alevilerin bu mekânda toplanmalarına izin vermemekte ve bölgedeki Alevilere baskı kurmaktadır. İlginç olan konu ise Ceyhunabadi'nin evlatlarından birinin mezarının da tıpkı babasınınki gibi cemhâne işlevi görmesidir. Babasının ölümünden sonra Nur Ali İlahi Ehl-i Hak Alevi öğretisini 12 İmamcı Şiiliğe yakınlaştırmaya çalıştı. Nur Ali öldükten sonra Haştgerd'de defnedildi ve mezarı yıllarca yoldaşları tarafından icra edilen cem ayinlerine ev sahipliği yaptı. Maalesef günümüzde Nur Ali'nin taraftarlarının (yoldaşlarının) Haştgerd cemhânesinde cem ayini gerçekleştirmelerine müsaade edilmiyor. Bütün bunlara rağmen Haştgerd cemhânesini Ehl-i Hak Alevileri arasında büyük bir nüfuzu olan İran'ın en mühim cemhânelerinden birisi olarak nitelendirebiliriz.[178]

Elbette ki bu saydıklarımız dışında geçmiş yüzyıllarda İran'da bunun gibi birçok cemhâne mevcuttu. Ancak Ehl-i Hak Alevilerinin İran'nda azınlık oldukları, güç ve servet merkezlerine ulaşmaları imkânına sahip olamadıkları gerçeğini dikkate alacak olursak, diyebiliriz ki onlar sürekli İran'da teşekkül etmiş olan merkezi devletlerin baskısı altında tutuldular. Bu nedenlerle İran Alevilerinin tarihi, kültürel faaliyetleri ve cemhâneleri hakkında geriye pek fazla bir şey kalmamıştır. Bizim de bunlara dair bildiklerimiz oldukça sınırlıdır. Buna rağmen İran'daki cemhânelere dair elimizde yine de hatırı sayılır bilgiler vardır. İran Ehl-i Hak veya Yaresan Alevileri günümüzde cemhânelerinde her hafta bir araya gelip kendilerine özel bir teşrifatla cem ayinlerini icra etmekte, cem ayinin adab ve rüsumunu yerine getirmektedirler. Birazdan bahsedeceğimiz günümüzdeki İran cemhânelerinde Ehl-i Hak Alevileri dini kelamlarını ağırlıklı olarak Guranice, Kürtçe ve bazı bölgelerde de Türkçe olarak söylemekte, saz eşliğinde okuyup ibadet etmektedirler. Aleviler arasında cemhâneye kurban adağında bulunmak temel geleneklerinden biridir. Alevi inancına göre kurban Allah'a yakınlaşma ve manevi âlemleri daha iyi anlama vesilesi olarak görülmektedir.

---

[177] Ayrıntılı bilgi için Bkz.: Mojan Membrado, "Jeyhunābādi", **Encyclopaedia Iranica**, XIV/6, 2012, s. 641-643; Ziba Mir-Hosseini, "Inner Truth and Outer History", **International Journal of Middle Eastern Studies,** 2812, 1994, s. 267-285.

[178] Nur Ali İlahi, itikadı ve cemhânesi için Bkz.: Nur Ali İlahi, **Burhanü'l-haq,** Tehran, 1362. Jean During**, L'âme des sons: l'art unique d'Ostad Elahi (1895-1974),** Paris, Le Relié, 2001.

Topluluğun bu kurbandan istifade edebilmesi için Ehl-i Hak seyyidlerinin o kurban için dua ve niyazda bulunmaları gerekir. Eğer bir kurban için dua ve niyaz yapılmamışsa, Ehl-i Hak Alevileri için etinin yenmesi caiz değildir. Günümüzde Alevi adetlerinde cemhâneye giren birisi beline kemerbend bağlamak zorundadır. Cem ayinine yeni birisi katılınca, orada hazır bulunanlar yeni gelene secde edip Ya Hak gülbangı okur ve birbirine bitişik bir şekilde bir daire oluştururlar. Bundan sonra cem ayini bitene kadar kimse yerinden kalkamaz. Canlar, ellerini göğüsleri üzerine indirerek gözler kapalı bir şekilde dua ve kelamlarını okurlardı. İran Alevilerinin cem ayinleri hakkında daha fazla detaya girmemize gerek yok, zira Türkiye Alevileriyle benzerlik taşımaktadırlar ve bahsi tekrar olacaktır.[179] Daha önce kısaca değindiğimiz gibi, burada öne çıkarılması gereken bir diğer önemli husus İslami öğretinin dışında Zerdüşt gelenekleri ve öğretisinin de Ehl-i Hak Alevileri arasındaki cemhâne adab ve rüsumu üzerinde etki bıraktığıdır.[180]

Zerdüşt dininin ve antik İran inançlarının, Ehl-i Hak Alevi inancının genel öğretileri üzerinde önemli bir etkisi olduğundan bahsetmiştik. Ehl-i Hak arasında var olan ve cemhâne gelenek ve görenekleriyle ilgili olan antik inançlardan biri de Nevruz kutlaması ve bununla ilgili geleneksel uygulama ve törenlerdir. Nevruz bayramı baharın gelişine eşittir ve güneşin koç burcuna girdiği, gece ve gündüzün eşitlendiği baharın ilk günü olarak kutlanır. Nevruz geleneklerinden olan *heftsin* sofrası hazırlamak, bahar temizliği yapmak ve ateş yakmak Ehl-i Hak Alevilerinin geleneklerine de nüfuz etmiştir ve hatta bu gelenekler cemhânelerde de kendine yer edinmiştir. İran'daki bazı Ehl-i Hak Alevilerinin cemhânelerinde Nevruz kutlanır ve *heftsin* gibi bu bayrama ait bazı simgeler cemhânelere taşınır, cem ayini icra edilirken Nevruz bir kez daha kutsanır. Elbette bu etkinin iki taraflı olduğunu söylemek gerekir. Başka bir deyişle, Ehl-i Hak Alevi geleneği ve özellikle cem ve cemhâneye ait bazı semboller, onların Nevruzunu ve onun kutlanış şeklini bir ölçüde etkilemiştir. Örnek olarak bazı Ehl-i Hak Alevileri cem ayininin sembollerini ya da kendi pir veya

[179] İran'da cem ayini adab ve rüsumu için Bkz.: Sadiq Safizade, **Daneshname-ye Namavaran-e Yaresan**, s. 24-25, 28-30.

[180] Zerdüştlüğün Ehl-i Hak Aleviliği üzerindeki tesirleri için Bkz. Muhammad Reza Moradi, "Barrasi-ye Tarikh-e Tahavvolatara-ye Ahl-e Haq va Ertebat-e An ba Edyan-e Iran-e Pish az Eslam," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tahran Üniversitesi, 1376; Philip G. Kreyenbroek, "Mithra and Ahreman, Binyâmīn and Malak Tâwūs, Traces of an Modern Sects", **From Mazdaism to Sufism**, Ed. P. Gignoux, Paris, Association pour l'avancement des études iraniennes, 1992, s. 57-79.

seyyidlerinin tasvirlerini heftsin sofrasına dâhil ederek Nevruz ile Ehl-i Hak öğretisi geleneklerini birbirlerine yaklaştırmayı başarmışlardır.[181]

İran'daki bazı Ehl-i Hak Alevileri cemhânelerinden bahsetmeden önce bazı önemli noktalara dikkat çekmek gerekiyor. Bu noktalar, İran'daki cemhânelerin durumunu daha iyi anlamak ve tanımak için yardımcı olacaktır. Öncelikle Ehl-i Hak mezhebinin sırlı bir mezhep olduğunu, inanç, âdet ve geleneklerinin bir kısmının gizli olduğunu akılda tutmak gerekir. Bu yolun takipçileri bu gizli bilgileri başkalarıyla paylaşma iznine sahip değillerdir. Ehl-i Hak ulları ve büyükleri, genellikle kendi toplumunu bu sırrın korunması ve öğretinin gizli tutulması konusunda teşvik ederler. Cemhânenin bulunduğu mahal ve cem ayininin icrası hususlarında da bu gizlilik geçerlidir.[182] Bu, Ehl-i Hak Alevi toplumunun, inançları ve dini geleneklerini diğer insanlarla paylaşmaktan mümkün olduğunca kaçınması ve onları gizlemesi gerektiği anlamına gelir. Elbette bu sır, hem geçmişte hem de günümüzde Ehl-i Hak Alevi toplumu hakkındaki doğru ve kesin bilgilerin sınırlı olmasına ve onların cemhâne geleneklerinin çok az bilinmesine yol açmıştır. Bu özellikleri nedeniyle, İran'daki Ehl-i Hak Alevi toplumunun gizliliği göz önünde bulundurularak, onların tüm cemhânelerini tanımlamak ve tanıtmak mümkün değildir.

İkinci dikkat edilmesi gereken nokta, Ehl-i Hak Alevilerinin İran'da yoğun bir siyasi ve güvenlikçi baskı altında olduğudur. Bu baskılar onların tüm yaşamlarını, dini ve toplumsal yaşayışlarını da içeren her yönünü etkilemektedir. Alevilerin dini merasimlerinin gerçekleştirilmesi İran İslam Cumhuriyeti tarafından kabul edilemez görüldüğü ve kontrol altında tutulduğu için, Alevi camiası sıkıntı yaşamamak adına bu dini merasimleri olabildiğince sansürlemiş, yer yer inancın geleneklerini yerine getirmekten kaçınmışlardır. Bu mevzu hâliyle onların cemhânelerini de etkilemektedir. Ehl-i Hak camiası yaşanabilecek sıkıntılara karşı tedbir olarak cemhânelerini saklı tutmakta ya da oraya gizli bir şekilde gidip gelmektedirler. Bu nedenle cemhânelerin çoğunu teşhis etmek pek mümkün değildir. Tabii bunlar sadece

[181] Nevruzun Ehl-i Haklar arasındaki önemi için Bkz.: Sadiq Mustafa, "Eyd-e Novruz dar Guran", **Majalla-ye Honar va Mardom**, No:115, 1351, s. 27-29; Sadiq Safizade, "Jashn-e Novruz dar Meyan-e Kordha-ye Yaresan," **Majalla-ye Sokhan**, No: 1, 1353, s. 63-64; Philip G. Kreyenbroek and Yiannis Kanakis, **"God First and Last": Religious Traditions snd Music of the Yarsan of Guran**, Vol. I, Religious Traditions, Göttinger Orientforschung III, Reihe, Iranica, Wiesbaden, Harrassowitz, 2020.

[182] Ehl-i Hak Alevilerinin itikad gizliliği için Bkz.: Mustafa Dehqan, "Qet'ei Gurani darbare-ye Sheytan" **Nama-ye Iran-bastan**, No: 2, 1383, s. 47-64.

günümüz Ehl-i Hak Alevilerinin yaşadığı problemler değildir; onlar geçmiş yüzyıllarda da İran'daki merkezi hükümetler altında aynı sorunları yaşadılar. Ehl-i Hak toplumunun bu tehditler ve baskılara karşı geliştirdiği çözüm yollarından biri, cemhânelerini sabit bir konumda tutmamaları ve sürekli yerlerini değiştirmeleridir. Günümüz Ehl-i Hak camiasında da benzer bir çözüm gelenekselleşmiş gözükmektedir; cem ayinleri her hafta bu topluluktan birinin evinde toplanmak şeklinde gerçekleştirilmektedir. Bu şekilde cemhânelerini sürekli sabit bir konumda tutmayarak bu yerlerin teşhis edilmesinin önüne geçmiş oluyorlar.[183]

Bahsedilen hususlara rağmen, İran'daki Ehl-i Hak Alevi topluluğunun büyük ve meşhur cemhânelerinin bir kısmı hâlâ teşhis edilebilir durumdadır. Bu cemhâneler aslında İran'daki meşhur Ehl-i Hak hanedanlarına ait cemhânelerdir. Bunlardan ilki Kirmanşah eyaletinin Karand şehrinde yer alan Şah İbrahimi Ocağı'na ait cemhânedir. Irak'ın Kerkük ve Şehrizor şehirlerinde de talipleri bulunan Şah İbrahimi Ocağı, Kirmanşah eyaletinin Karand ve Sahne şehirlerinde ve Tahran ve Azerbaycan eyaletlerinin etrafında yer alan birkaç küçük cemhâneye sahiptir. Şah İbrahimi Ocağı'nın üç ünlü piri olan Seyyid Halil Ağa, Seyyid Fettah Ağa ve Seyyid Kerim Ağa, bu ocağın dini, siyasi ve toplumsal liderleri arasındadır ki her biri takipçilerinin evlerindeki cem ayinlerinin icra edilmesinde ve düzenlenmesinde önemli roller oynamışlardır. Söz konusu üç kişi, hicri 13. yüzyıl sonlarından 14. yüzyıl başlarına kadar Şah İbrahimi Ocağı'nın ana cemhâneleri ve diğer küçük çaptaki cemhânelerin idaresinden sorumlu kişilerdi. Bu ocağın diğer seyyidleri arasında Seyyid Rıza Bey Bozorg, Seyyid Cafer Han Hukani, Seyyid Şems Ali, Seyyid Afzal Han ve Seyyid Reza Bey-i Sani'den söz etmek mümkündür. Bunlar arasından Seyyid Reza Bey-i Sani hakkında diğerlerine nazaran elimizde daha fazla bilgi mevcuttur. Örnek olarak onun soyundan gelenler tarafından Karand, Gavsur, Hukani, Gurecub, Takhtgah, Camasb, Qeşlağ, Banmile şehirlerinde birkaç cemhânenin kurulmuş olduğunu biliyoruz. Şah İbrahimi Ocağı'nın seyyidlerinin Batı İslamabad ve Tofangçi Simani bölgelerinde yerleşkeleri mevcuttur ve buralardaki bazı cemhânelerin idaresi ve rehberliğinden sorumludurlar. Şah İbrahimi Ocağı'nın son zamanlara ait üyelerinden iki kişi birbiri ardına bölgedeki cemhânelerin idaresinden mesullerdi. Bu kişilerden Seyyid Aziz

[183] Bkz.: Alef Fakhreddin, **Negerishi bar Meslek-e Ahl-e Haq**, Tehran, 1369.

lakabıyla bilinen Seyyid Aliyar-ı Sani ve ardından oğlu Ağa Seyyid Kasım Afzali Şah İbrahimi, 1998 yılına kadar ocağın Karand'daki cemhânelerini idare ettiler. O, Ehl-i Hak Alevi türbe ve ziyaretgâhlarının tamir ve onarımıyla yetinmeyip yanı sıra yeni cemhânelerin inşasında da gayret göstermiştir. Tamir ettiği ve onardığı bazı binaların maliyetini karşıladıktan sonra, bunların bir kısmı geçici olarak cemhâne hâlini almıştır. Örnek verecek olursak Baba Yadegar'daki Seyyid Reza Bey Türbesi, Pirdivar'daki Seyyid Muhammad Guresavar Türbesi, Karand'daki Seyyid İsmail, Pir Musa, Seyyid Cemşid türbeleri cemhâneler şeklinde kullanılageldi.[184]

Burada Şah İbrahimi Ocağı'nın diğer bir kolu olan Sahne şehrinde yerleşik Sahne Şah İbrahimi Ocağı'na da değinmek gerekir. Bu ocağın önde gelen pirleri arasında Seyyid Ferejullah Şah İbrahim, Ağa Seyyid Azimullah, Ağa Seyyid Lütfullah ve Ağa Seyyid Emrullah Şah İbrahimi sayılabilir. Bunlardan her biri, Sahne köylerinde küçük cemhânelerin kurulması ve onlara rehberlik edilmesinde önemli roller oynamışlardır. Sahne'deki Şah İbrahimi Ocağı cemhâneleri arasından en önemli olanı, bölgedeki Ehl-i Hak Alevilerinin cem ayinlerini gerçekleştirdikleri Serçemen-i Sahne cemhânesidir.[185]

Ehl-i Hak Alevi camiasının günümüz cemhânelerinden bir diğeri de Haydari-i Guran Ocağı'na ait Hamuşi cemhânesidir. Bu ocak geçmişte İran'ın Hemedan, Luristan ve Kürdistan eyaletlerinin geniş bir bölümünde ve Irak'ın Şehrizor taraflarında yerleşik idiler. Ancak günümüzde sadece Kirmanşah eyaletinin Guran bölgesinde bulunuyorlar ve aslında ana merkezleri Guran bölgesidir. Öyle görünüyor ki Hamuşi cemhânesi olarak da bilinen bu ocağın asıl cemhânesinden kasıt Tutşami köyü cemhânesidir ki burası Guran bölgesinin dini merkezi ve ocağın postnişininin asıl makamıdır. Tutşami köyündeki cemhâne cem ayinlerinin yanı sıra burada fakir ve kimsesizleri barındıran sosyal bir fonksiyon da yerine getirmektedir. Bahsi geçen cemhâne dışında Dalahu ve Gahvare bölgelerinin köylerinde cem ayinlerinin sırasıyla düzenlendiği daha küçük cemhâneler bulunmaktadır. Günümüzde ocak ve onun piri ağırlıklı olarak Kirmanşah şehrinde yaşadığından dolayı ve ocağın taliplerinin birçoğu

[184] Mohammad Ali Soltani, **Tarikh-e Khandanha-ye Haqiqat va Mashaher-e Motaakher-e Ahl-e Haq dar Kermanshah**, Tehran, Soha, 1381, s. 18-21; Seyyed Qasem Afzali Shah Ebrahimi, **Daftar-e Rumuz-e Yaresan: Ganjina-ye Soltan Sahak**, Tehran, 1350, s. 32-33; Aliyar Afzali Shah Ebrahimi, "Ahl-e Haq", **Majalla-ye Mehr**, No:12, s. 176.
[185] Soltani, **a.g.e.**, s. 27-31.

da Kirmaşah'ta yerleşik olduklarından, bu şehirde Haydari-i Guran cemhâneleri bulmak mümkündür. Lakin özgürlükleri olmadığından dolayı sabit bir cemhâneye sahip değiller ve cem ayinlerini değişik mekânlarda sırasıyla gerçekleştiriyorlar.[186]

Ehl-i Hak Alevilerinin önemli ocaklarından biri olan Âli-i Qalandari Ocağı'na ve onların cemhânelerine de değinmek gerekiyor. Bu ocak, Ehl-i Hak Alevilerinin en önemli ve nüfuzlu eski ocaklarından birisi olmasına rağmen günümüzde artık eski kudretine sahip değildir. Hatta bu ocağın taliplerinin birçoğunun itikadı Şiilik tesiri altında zayıflamış durumdadır. Ocağın asıl cemhânesi Kirmanşah'ın Ser Firouzabad-ı Halilan bölgesinde yer almaktadır. Geçmişte bölgede yer alan Celalvand ve Osmanvand taifeleri Âli Qalandari ocağının taliplerindendi ve cem ayinlerini sözü edilen cemhânede beraberce yerine getiriyorlardı. Lakin günümüzde gücünü kaybetmiş ve talipleri Şiilik tesiri altında kalmışlardır. Âli Qalandari Ocağı'nın İran'ın kuzeyinde yer alan Kelardeşt bölgesinde bir cemhânesi daha mevcuttur ve Ağa Seyyid Morteza Velayi ocağın önemli liderlerinden olup Kelardeşt'teki bu cemhânenin mesulüdür.[187]

Yadgari, Zunuri, Mirsuri ve Hac Baveysi de İran'daki Ehl-i Hak Alevilerinin nispeten diğer önemli ocaklarındandır ki her birinin birer büyük ve küçük cemhânesi vardır. Ana cemhâneleri Kirmanşah ve Sahne şehirlerinde yer alır. Küçük cemhâneleri ise genellikle köylerindedir. Bir diğer önemli ocak da Sultan İshak'ın yarenlerinden Seyyid Mustafa Beygi'ye atfedilen Mustafayi ocağıdır. Her ne kadar İran ve Irak'ta varlıkları varsa da ana cemhâneleri Mustafayi cemhânesi olarak bilinen, Batı İran'da Hamedan şehrindeki cemhânedir.[188]

İran Azerbaycan'ındaki Ehl-i Hak Alevilerine ait cemhânelere de değinmemiz gerekiyor. Ehl-i Haklar bu eyaletin çeşitli şehir ve bölgelerinde dağınık hâlde yaşamaktaysalar da ana merkezleri ana cemhânelerinin de bulunduğu İlihçi köyüdür. Tebriz ile Azerşehr arasındaki yol üzerinde yer alan köyün sakinlerinin tamamı Ehl-i Hak'tır. İlihçi'nin çevresindeki daha az bilinen köylerde de küçük cemhâneler bulunur, ancak hiçbiri İlihçi cemhânesi kadar önemli değildir. Tebriz ve Azerşehr dışında

[186] **A.e.**, s. 34-53.
[187] Ayrıntılı bilgi için Bkz. Majmua-ye Asnad-e Abdolhossein Mirzaye Farmanfarma, 2. Cilt s. 791'den nakleden Soltani, **Tarikh-e Khandanha-ye Haqiqat**, s. 175.
[188] Soltani, **a.g.e.**, s. 178-181.

Azerbaycan'ın Takab ve Urmiye gibi diğer şehirlerinde de genellikle gizli bir şekilde faaliyet gösteren küçük cemhâneler bulunur.[189]

İran'ın Ehl-i Hak Alevileri merkezinin Kirmanşah eyaleti olduğu düşünüldüğünde Kirmanşah Ehl-i Hak Alevilerinin Azerbaycan'daki nüfuzunun da oldukça etkileyici olduğunu söyleyebiliriz. Bilhassa Kirmanşah'ın Muşaşaa hanedanından Seyyid Nizam Muşaşaa Azerbaycan'da çokça faaliyet göstermiştir. Bu şahıs son yirmi yılda Azerbaycan'ın eski cemhânelerinin onarımı ve yenilerinin yapımını üstlenmiştir. Bu çerçevede Muşaşaa seyyidi ve önderi Seyyid Nizameddin Azerbaycan Haştroud bölgesinde birkaç cemhâne ihdas etmiştir. Azerbaycan'ın diğer cemhâneleri de Maku, Taze Kand, Şute Mokhil, Salmas ve Miyandoab şehirlerinde yer almaktadır ki Azerbaycan halkı bu cemhânelere yöresel dillerinde Cemhâne-i Guran demektedirler. Guran aslında Azerbaycan'daki birçok cemhâneye verilen addır.[190]

İran Ehl-i Hak Alevilerinin yaşamakta olduğu bir diğer önemli yer de Lorestan eyaletinin kuzey bölgesidir. Bu bölgenin Ehl-i Hak Alevilerinin cemhâneleri ise aynı zamanda Lorestan Ehl-i Haklarının merkezi olan Delfan şehrinde yer alır. Bu bölgenin Ehl-i Hak Alevileri Kürtçenin şivelerinden biri olan Leki lehçesiyle konuşmaktadırlar. Bu bölgenin Ehl-i Hak metinleri Lek dilinde olduğu gibi, cem ayinlerini de bu lehçeyle icra ediyorlar. Delfan şehri haricinde bahsetmemiz gereken başka bir komşu şehir de birçok cemhâneye sahip Kuhdeşt'tir. Kuhdeşt şehrinin 40 km kuzeybatısında bölgenin büyük Ehl-i Hak seyyidlerinden Seyyid Miran Bey'in kabri yer almaktadır ki burası aynı zamanda Biluran adıyla bilinen ve cem ayinlerinin gerçekleştirildiği bölgenin Ehl-i Hak Alevilerinin ziyaretgâhıdır. Ebulvefa kümbedi adıyla bilinen bir başka ziyaretgâh da Kuhdeşt şehrinin 30 km kuzeybatısında yer alır. Bu türbede de tıpkı diğerlerinde olduğu gibi bir cemhâne teşkil edilmiştir ki orada cem ayinleri icra edilmektedir.[191]

---

[189] Azerbaycan'daki Ehl-i Haklar ve cemhâneleri için Bkz.: Gholamhossein Saedi, **İlikhchi: Yek Deh-e Sufineshin dar Azerbayjan**, Tehran, Amir Kabir, 1342; Muhammad Ali Khaje al-Dini, **Sarsepordegan ya Tarikh-e Sherh-e Aqayed-e Dini-ye Ehl-i Haq**, Tabriz, 1349.

[190] Soltani, **a.g.e.**, s. 85, 107.

[191] Kuzey Lorestan'daki Ehl-i Hak Alevileri ve cemhaneleri hakkında daha fazla bilgi için Bkz.: Hamid Izadpanah, **Ahl-e Haq va Guyesh-e Laki**, Tehran, Nashr-e No, 1366; Soltani, **a.g.e.**, s. 106.

Bu bahsin sonunda Haksar fırkası ile bu fırkanın İran Ehl-i Hak Alevilerinin cemhâneleriyle olan ilişkisinden de söz etmeliyiz. Haksar fırkası, Şiiliğin en eski kollarından biri olup dört kısma ayrılmaktadır: Haksar Jalali Golam Alişahi, Haksar Jalali Masumi Alişahi, Dudeye Selseleye Ajam ve Nurayi. Bu fırka daha çok Şiiliğin etkisi altında kalmasına rağmen, eski zamanlardan beri Ehl-i Hak Alevileriyle yakın ilişkide olduklarından onların geleneklerinden, merasimlerinden, âdetlerinden kayda değer ölçüde etkilenmişlerdir. Haksar fırkası Sufileri geçmişte Sufilik aşamalarının bir kısmını tamamlamak için Ehl-i Hak büyükleri nezdinde eğitimlerini tamamlamaktaydılar. Aynı şekilde Haksar Sufileri sıklıkla gittikleri cemhânelerde Ehl-i Hak Alevileriyle birlikte cem ayinleri gerçekleştiriyorlardı. Hatta günümüzde bu iki fırkanın arasındaki iyi ilişkilerden ve inanç benzerliklerinden dolayı Haksar ve Ehl-i Haklar arasında çok yakın bir ilişki vardır. Bu iyi ilişkiler de Ehl-i Hak Alevilerinin zaman zaman Haksar Sufilerinin tekkelerini cemhâne olarak kullanmalarına yol açmıştır. Bir diğer deyişle, bazen bu cemhâneler diğer fırkaların, özellikle de Haksarların toplandıkları ve bir araya geldikleri mekânlar olarak da birden fazla fonksiyon icra etmektedirler.[192]

Cemhânelerde kullanılan bazı sembollere bu vesileyle değinmek yerinde olacaktır. Ama bu sembolleri tanıtmadan önce cemin en önemli özelliğinin sadelik ve saflık olduğunu unutmamamız gerekir. Bu doğrultuda, hiçbir zaman çeşitli karmaşık sembolleri cemhâneler örneğinde tasavvur etmemek gerekir. Bu sembollerden bir kısmı sürekli cemhânelerde kalırken bazıları da cem ayini icrası esnasında diğerlerine eklenirler. Bu sembollerden en önemlisi Ehl-i Hakların mukaddes kitabı Serencam'dır ki onun bazı bölümleri Kelam adı altında cemhânelerde muhafaza edilir. Bir diğer sembol ise cemhâne duvarlarına asılan Hz. Ali veya Ehl-i Hak büyüklerine ait tasvirlerdir. Mutlaka cemhânede olması gereken saz ve def de dini sembollerdendir. En son sembol cemhânede birlikteliği çağrıştıran, camları birbirine bağlayan kemerdir.

[192] Haksar fırkası ve Ehl-i Hak ile olan ilişkileri için Bkz.: Zahra Taheri, "Khaksar: Wandering Dervishes", **Encyclopaedia Iranica**, 2012, s. 356-359; Shahrokh Raei, **Islamic Alternatives: Non-Mainstream Religion in Persianate Societies**, Wiesbaden, Harrassowitz, Göttinger Orientforschungen Iranica, 2017; Shahrokh Raei, "The Khāksār Order in Kurdistan in the Last Three Decades", **Religious Minorities in Kurdistan: Beyond the Mainstream (Studies in Oriental Religios)**, Ed. Khanna Omarkhali, Wiesbaden, Harrassowitz, 2013; Shahrokh Raei, "Some Notes on the Khāksār Coat of Arms", Ed. Th. Zarcone, A. Buehler, E. Isin, **Journal of the History of Sufism** No:6, 2015, s. 129-138.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
ANADOLU'DA TESPİT EDİLEN TARİHİ CEMEVİ ÖRNEKLERİ

4. Anadolu'da Tespit Edilen Tarihi Cemevi Örnekleri

Tezimizin temelini bugün Anadolu'da varlığını bu çalışma ile tespit ettiğimiz önemli sayıdaki farklı nitelikte ibadet yapısı oluşturmaktadır. Coğrafi olarak Anadolu'ya odaklanmış tezimizin 2008 yılı ile 2022 yılı arasında sürdürdüğümüz saha çalışmasında 198 örnek tespit edilmiştir. Bunun yanında özellikle 20. yüzyılın ortalarından itibaren ortaya çıkmış Alevi Bektaşi literatürüne yansımış birçok yapı da literatür çalışması aracılığı ile belirlenmiştir. Tarihsel bir sürecin gözlenmeye çalışıldığı bu çalışmada, bugün artık aynı inanç ve kültür çevresinin kültürel yaşantısında olmayan ama inançsal çerçevesi incelendiğinde, bu çerçevede incelenmeye değer olduğu görülen yapılar da tespit edilerek geniş bir envanter çalışmasına eklenmiştir. Toplamda 317 yapının ele alındığı bir envanter çalışması ortaya çıkmış durumdadır.

Çalışmamız karadirek, ocak evi, baba damı, dede damı, birlik evi, cemevi, gibi isimlerle anılan özel bir yapı grubunun, Alevi Bektaşi topluluklarının cem töreni başta olmak üzere çeşitli ibadet ve inanç pratiklerini gerçekleştirdikleri tarihi bir ibadet mekânı olduklarını ortaya koymaktadır. Bu toplulukların siyasal ve kültürel tarihleri çerçevesinde şekil ve anlam kazanan bu yapıların, mimari ve kültürel incelemeleriyle bir bütünlük içinde ele alınması bugüne kadar varlığı ortaya konulmamış tarihi cemevleri problematiğine önemli cevaplar sunmaktadır.

Bugün Alevi Bektaşi toplulukları olarak tanımlanan Anadolu'nun İslami heterodoks topluluklarının ürettikleri bu mekânlar, önceki bölümlerde ele aldığımız tarihi inançsal ve siyasal gelişmeler nedeniyle büyük bir gizlilik içinde üretilmiş ve günümüze artık bir dizi kutsal inançsal pratiğin taşıyıcısı olarak ulaşmıştır. Alevi Bektaşi inanç kültür dünyası incelemelerinde hem bâtıniliğin özelliği olarak anlam katmanları ve bu katmanların getirdiği "sır" olgusu ile siyasi nedenlerle gizliliğe dönüşmenin getirdiği "sırlama" olgusunun eş zamanlı dikkate alınması kaçınılmazdır.

İşte mekân odaklı bu çalışmada da fiziksel, nesnel, zâhiri olanın tespiti ile bunun kazandığı bâtın mana ve gizlenme pratiklerinin getirdiği sırlanmanın da eş zamanlı ele alınması zorunluluk gösteriyor.

Tespit ettiğimiz yapıların mekânsal özellikleri ve inançsal kültürel özelliklerini ele aldığımızda, bu yapıların erken dönem Anadolu İslam tarihi içinde başlayan zaviye, dergâh kurumsallaşmasına paralellik gösteren bir kültürel daire içerisinde başlayarak, 16. yüzyılda seyyid aileleri ve Safevi halifelik kurumunun şekillenmesi ile özgün bir hâl aldığı görülmektedir. 16. yüzyıl sonrasında yaşanan kapanma, gizlenme pratikleri ile birlikte bugüne ulaşan ciddi sayıda tarihi cemevinin bu koşulda şekillendiği ve ortaya çıktığı görülmektedir. Bazı tarih saptalamaları sayesinde 17., 18. ve 19. yüzyıl aralığında ortaya çıktığı görülen bu yapıların temel mimari ve kültürel özellikleri bir bütünlük arz etmektedir. Fonksiyonlarından inançsal anlam düzlemine kadar bir dizi ortak tema etrafında şekillendikleri ve en önemlisi Alevi Bektaşi toplulukların inançsal otorite kurumu olan dedelik, ocaklık kurumu altında ve bizzat bu kurumun yönetiminde şekillendikleri, ortaya çıktıkları görülmektedir. Bugün bağlantısını tespit ettiklerimiz ve edemediklerimiz, yakın tarihe kadar Alevi Bektaşi topluluklar içerisindeki otoritesi ile birlikte ele alındığında bu yapıların ocak kurumu vasıtası ile üretilmesi, yayılması, şubeleştirilmesi gerçekleştirilmiştir. Bir siyasi inançsal organizasyon olan Alevi ocak kurumu vasıtası ile bugün de önemli bir kısmı aktif olan bu yapıların, tarihinden bugüne ocak kurumunun bir gizli dergâh ve ibadethane işlevlerine sahip oldukları görülmektedir.

Anadolu'nun 12. yüzyıldan itibaren çeşitli dini, tasavvufi yapılanmasında çeşitli derviş, şeyh ve seyyid gibi şahsiyetler, Anadolu'da henüz şekillenen toplumsal, dinsel ve kültürel hayata güçlü tesirlerde bulunmuşlardır. Bugün görebildiğimiz anlamı ile bu şahsiyetler yalnız münzevi kişiler olmanın dışında, genellikle büyük göç toplulukları ile birlikte hareket eden ve sonraki yıllarda önemli aşiretler olarak göreceğimiz toplulukların mensubu veya lideri konumundadırlar. Bu bakımdan erken dönemde bu şahsiyetler zaviye, dergâh, hangâh gibi mekânlar kurduklarında, genellikle etraflarındaki toplulukların dinsel pratiklerini de bu mekânlarla şekillendirdikleri görülmektedir. Rum Abdalları olarak anılan bu zümreler içerisinde belki de en şöhretlisi olan Hacı Bektaş Veli'nin de bu şekilde Anadolu'da Çepni

toplulukları ile birlikte gelip farklı noktalarda meskûn olduktan sonra bugünkü Sulucakarahöyük'e yerleştiği bilinmektedir. Yine bu Çepni toplulukların Doğu Karadeniz bölgesine göç eden bir kolu ile birlikte halifesi Güvenç Abdal'ı, bu toplulukla birlikte bu bölgeye gönderdiği ve bugün bu bölgelerdeki en etkili Alevi ocağı olarak Güvenç Abdal Ocağı'nın hâlen varlığını sürdürdüğü bilinmektedir.

Bu gibi erken dönem derviş, şeyh, seyyid gibi tarihsel şahsiyetlerin Anadolu'da hangi topluluklarla, hangi bölgelere yerleştiği ve bu yerleşmeler sonrasında bu inanç dünyası içinde ürettikleri hangi ibadet mekânlarının bugüne ulaştığı önemli bir tarihsel soru olarak önümüzde durmaktadır. Konumuz açısından bugün bu tarihi şahsiyetlerin adı ile anılan ocakların önemli merkezleri, kuruluş merkezleri oldukları iddasını taşımaktadırlar. 800 yıllık bir serüven içinde özellikle çalkantılı siyasi tarihsel gelişmelerle birlikte gitgide sisler arasında kalmış Alevi Bektaşi topluluklarının göç ve yerleşme hareketleri içerisinde bu ocak merkezleri önemli bilgiler taşımaktadır. Hiç şüphe yok ki tarihsel sürekliliği içinde kesintisiz bir bilgisine erişmenin bazen çok zor olduğu bu örnekler Anadolu'nun inanç ve kültür hafızası ile taşınan önemli bilgiler ve menkıbelerle bugüne ulaşmışlardır.

Anadolu'da erken dönem tasavvuf yaşamının ürettiği, genellikle mimarlık tarihinde bilinen mekânlar, zaviyeler ve dergâhlardır. Genellikle kurucu veya kült şahsiyetin güçlü prestiji ile zaman içinde gelişerek büyük külliyeler hâlinde ulaşan örnekler, kültür ve tarih incelemelerine yoğun olarak konu olmuştur. Öte yandan Anadolu'nun bugün bize ulaşan çok geniş kutsal şahsiyet envanterinde, bu güçlü şahsiyetlerin bütün içinde çok az bir yeri tuttuğunu söylemek yanlış olmaz. 12-13. yüzyıl dünyası içerisinde birçok şahsiyetin bugün kültürel olarak unutulduğu veya diğer popüler örnekler kadar öne çıkmadığı malumdur. Bu dönemde kurulan birçok zaviyenin sonradan halkın veya farklı erk sahiplerinin desteği ile güçlenip, yapısal özellikleri ile güçlendikleri görülmektedir.

Bu erken dönem dergâh ve tekkelerinin genellikle şeyhin kendisi ve varsa ailesi ile birlikte yerleştiği basit yapılar olması ve yaşam alanı ile birlikte ibadet mekânlarından oluşan bir çekirdek ile gelişmiş olması muhtemeldir. Bu konuda önemli bir örnek olarak Yozgat'ın Keçikıran köyünde 1240 yılında ölen Emirci Sultan'ın zaviyesini örnek vermek mümkündür. 1200'lerin başında buraya yerleşen bu şeyhin

kurduğu ve sonradan başka desteklerle gelişen zaviyenin temelinde hangi yapılardan oluşabileceği üzerine Ahmet Yaşar Ocak şu görüşleri paylaşmaktadır:

> "Emirci Sultan, ailesi ve müridleriyle bir yandan köyün yakınlarına kurdukları çadırlarında muvakkaten günlük hayatlarını sürdürürken, diğer yandan da bir zaviye inşa etmeye girişmişler, belki daha kış gelmeden aile fertlerinin barınması için - eski çağlardan beri Anadolu köy evlerinin yapımında kullanılan - kerpiçten mâmul, Bizanslı köylülerin evlerine benzer evler yapmış olmalılar. Çok geçmeden de Amasya, Sivas ve Çorum'u Kayseri'ye bağlayan yol üstünde bulunan bu köyün - şu gün tekkenin ve türbenin bulunduğu - etrafa hâkim tepenin üstünde, aynı teknikle, ibadet için birkaç odası, geniş bir mutfağı, müridlerin, gelip geçen yolcuların, içinde aynı zamanda yıkanılabilecek bir köşesi olan, üstü dam örtülü, yanaşık düzen basit odalardan, binek hayvanları için ahır ve samanlıktan oluşan bir zaviye binası inşa ettiler. Bütün bu müştemilatın, genişçe bir avlu etrafında konuşlandırıldığını, herhangi bir dış tehlikeye karşı korunmak amacıyla, taş ve kerpiç kullanılarak sağlam bir biçimde inşa ettikleri bir duvarla çevrelediklerini tahmin edebiliriz. Buna benzer zaviye komplekslerinin, o zamanların Anadolusu'ndaki bütün yerleşimci dervişler tarafından ufak farklılıklar hariç her yerde yapıldığını tahmin etmek hiç de hayal mahsulü sayılmamalıdır."[193]

Ocak'ın Emirci Sultan örneğinde tartıştığı bu mekânsal kuruluş, özellikle günün ihtiyaçları ve imkânları içerisinde değerlendirildiğinde oldukça doğru bir panorama çizdiğine şüphe yoktur. Eldeki bir dizi mimari kalıntının da bu yönde değerlendirilmesi gerektiği görülmektedir. Anıtsal özellikleri olan dergâh ve tekkelerin dışında kalan ve Anadolu'da oldukça yaygın olması gereken bu tür zaviye komplekslerinin günümüze ulaşma şansı olmayan kerpiç ve dam örtülü bölümlerini yitirdiği veya zamanla sürekli onarımlar görerek, bazı kısımlarının ayakta kaldığı ve mimari bütünlüğünün bozulduğunu düşünmek yerinde olacaktır. Hacı Bektaş Dergâhı

[193] Ahmet Yaşar Ocak, **Ortaçağ Anadolusu'nda İki Büyük Yerleşimci/Kolonizatör Derviş Dede Garkın ve Emirci Sultan: Vefâiye ve Yeseviyye Gerçeği,** İstanbul, Dergâh Yayınları, s. 219.

gibi bazı önemli anıtsal dergâhlarda dahi bu tür kerpiç ve dam örtü yapılarının yakın tarihlerde yok olduğunu bilmekteyiz.

> "Eskişehir'deki Seyitgazi, yakınlarındaki Uryan Baba ve Şucâeddin Baba, Hacıbektaş'taki Hacı Bektaş-ı Velî, Mecitözü'ndeki Elvan Çelebi ve Yenişehir'deki Postinpûş Baba zaviyeleri benzeri, anıtsal binalardan ibaret olan tekke ve zaviyelerin dışında, Emîrci Sultan'ınki gibi daha küçük çaplı kırsal kesim zaviye binalarının neden, türbe ve bazen de mescit binaları dışında, bugünlere kalmamasının sebebi, işte yukarıda tasvire çalıştığımız türden basit kerpiç yapılar olmalarıdır. Ama eğer onlardan bugüne orijinal halleriyle kalabilmiş olanlar bulunsaydı, şu yukarıda hayalen tasvir etmeye çalıştığımız Emîrci Sultan zaviyesinin üç aşağı beş yukarı benzerleri olduğunu rahatlıkla görebilecektik."[194]

Bu erken dönem zaviye veya dergâhlarında dikkat edilmesi gereken önemli konu, bu yapıları kuran şeyh ve dervişlerin bir anlamda sosyal ilişkileri kadar, kuruluş dönemi içerisinde daha sonraki dönemlerde kazandıkları prestij ile kalıcılaşması ve gitgide güçlenen bir kült etrafında merkezleşmiş olup olmamalarıdır. Bu tür durumlarda yapılar genellikle yeniden yapılarak, genişletilerek daha dayanıklı mimari yapılara dönüşmekteydiler. Hangâh denilen şeyhin evinden gelişen dergâhların çekirdeğini oluşturan yapılar, tam da bu anlamda tarikat yapılarının ve bu tür kült mekânlarının çekirdeğini oluşturmaktadırlar. Bir kuruluş anlatısı ile yerin ve tesis edilen mekânın kutsiyet kazanması, genellikle bir kurucu anlatı ve keramet kazanması sonucunu getirmiştir.

Anadolu'ya göç yoluyla gelen bu toplulukların yerleşmelerinin ve bir anlamda toplulukların, aşiretlerin kök salmalarının kutsal nişanesi olarak, bağlı oldukları ocak veya dergâhın kuruluşunun kutsal bir anlatıya sahip olması olgusu bu mekânlarda sıklıkla görülen bir fenomendir. Topluluk, bu mekânlar ve bu mekânların kurucu atası, şeyhi, piri vasıtasıyla kutsal olarak tesis edilmiş bir mekâna kavuşmuşlardır. Kolonizasyon ve yerleşmeler açısından, bu mekânların sosyolojik kuruluş anlatıları

[194] **A.e.,** s. 219.

büyük önem taşımaktadır. Böylece bu mekânlar salt ibadet işlevinin yerine getirildiği, görece daha profan ibadet mekânları olmayıp, kurulduğu andan itibaren hiyerofonik bir değer kazanmış, kutsal mekânlar durumuna gelmişlerdir.

4.1. Malatya Arapgir Onar Köyü Onar Büyük Ocak Evi

Bugün tarihi üzerine spekülatif tartışmalar olmakla birlikte, bir 13. yüzyıl vakfiyesine dayanarak en eski tarihli cemevi olduğu görüşü ile bilinen Malatya, Arapgir, Onar köyünde bulunan Şeyh Hasan Onar Büyük Ocak Evi değerlendirmeye değer önemli bir örnek durumundadır. 1224 yılına tarihlendirilen bir tarihi vakıf belgesi aracılığı ile bu köyde Şeyh Hasan Onar tarafından kurulmuş bir zaviye olduğu ve bugüne ulaşmış yapının, bu belgede zikredilen zaviye ile aynı yapı olduğu görüşü çeşitli yayınlarda öne sürülmüştür.[195]

"Dört duvar içine Karadirek oturdu
Göğden nida gelip heman duyuldu
Cümle canlar niyaz edip eğildi
İn ziyaret eyle Sultan Onar'ı!"
Derviş Muhammed (19. yüzyıl)[196]

Onar köyü Şeyh Hasan Onar Büyük Ocak Evi yörede "Karadirek" ve "Büyük Ocak" şeklinde anılmaktadır. Şeyh Hasan'ın karadirek olarak adlandırılan, aynı zamanda mekâna da ismini veren kutsal direği kerametle buraya getirdiği, mekânın bunun üzerine kurulduğu inancı Onar Büyük Ocak Evi'nin benzer örneklerle ortak temayı taşıması açısından son derece anlamlıdır. Mekâna direkt erişimi imkânsız kılan, uzun bir koridor ile ulaşılan tek birimli bir mekândan oluşan yapı, özgün

[195] İsmail Onarlı, "Şeyh Hasanlı Aşiretleri Konfederasyonu Oymak ve Obalarının Yerleşik Yörelerindeki Söylence ve İnanç Motiflerinin Nesnel ve Tarihsel Temelleri," **Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi,** C: VI, No:14, 2000, s. 93; İsmail Kaygusuz, "Şeyh Hasan Onar," (Çevrimiçi) http://www.ismailkaygusuz.com/index.php/makalelerim/arastirma-inceleme-makaleleri/271-271%2012%20Aralık%202023 12 Aralık 2023; İsmail Kaygusuz, "İnkarcı Diyanetin Tuzakları ve Cemevi Gerçekliği," (Çevrimiçi) https://www.kizildelisultan.com/ynkarci-dyyanetyn-tuzaklari-ve-cemevy-gercelydy/ 12 Aralık 2023.

[196] İsmail Özmen, **Alevi-Bektaşi Şiirleri Antolojisi Cilt IV (19. yüzyıl)**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998.

planimetresini yitirmiş durumdadır. Uzun koridorun, zamanla gizlenme amacı ile oluşturulduğu ve benzer bir örneğinin bugün bu kısmı ayakta olmayan Pülümür Hacılı Pir Sultan Cemevi'nde de bulunduğu, Hacılı'da bulunan yaşlılar tarafından aktarılmaktadır. Bu kısmın uzun, dar ve boğumlu yapısından kaynaklanan bir şekilde dış kapıdan meydan evine uzanan, iç içe *Şeriat, Tarikat, Marifet* ve *Hakikat* kapılarını simgeleyen dört kapı şeklinde düzenlendiğine dair bir anlatısı vardır.

Mekân simetrik olmayan, kareye yakın meydan bölümü ve buna giriş yönünde bağlanan bir koridordan oluşmaktadır. Onar Büyük Ocak Evi yaklaşık 15x17 m'lik boyutta, kareye yakın dikdörtgen planlı; 1,5 m kalınlığında, 2,5 m yüksekliğinde taş duvarlara bindirilmiştir.[197] Üst örtüsü zamanla özgünlüğünü yitirmiş ve örtü tekniği açısından uygun olmayan bir tamiratla son hâlini almıştır. Yapının taşıyıcı sistemi büyük direkler üzerine kurulmuştur. Farklı tarihlerde tamiratlarla yeni direkler eklenmiştir. Yapıda en eski tarihli üç direk diğerlerinden belirgin bir şekilde ayrılmaktadır. Bu direkler ve bunları yatayda geçerek yapının örtü sisteminin esasını teşkil eden kiranlar, aynı dönem izleri ve patinasına sahiptir. Direkler içerisinde özel önem atfedilenlerden birisi karadirek olarak adlandırılmakta ve özel kutsiyet ile takdis edilmektedir. Bu direk aynı zamanda, mekânda Şeyh Hasan Onar'ın kerameti olarak görülen objelerin de asıldığı, mekânın en kutsal noktası olarak görülmektedir. Bu direk üzerine, özel bir kabın içerisinde muhafaza edilen Şeyh Hasan Onar'a ait olduğu ve Şeyh'in bitmeyen yemek sunma kerametini gösterdiğine inanılan, bir bronz kap olduğu düşünülen emanet asılıdır. Söz konusu obje muhafazasından çıkarılıp tarafımızdan incelendiğinde, üzerinde bir tarih olmayan Selçuklu dönemi bronz bir şamdan olduğu görülmüştür. Bu tür objeler muhtemelen zaviyenin kuruluş döneminden kalan, vakfedilmiş teberrükat objesidir. Yine Alevi inançsal yapısı içerisinde son derece özgün bir değer taşıyan, *tarık* denilen kutsal asalar da bu mekânda bulunmaktadır. Mekân, bu özelliği ile birçok benzer mekânda görüleceği üzere, bir anlamda tören ve liturjide özel bir yeri olan tarıkların da mekânı olma özelliğini göstermektedir.

[197] İsmail Onarlı, "Şeyh Hasan Ocağı ve Aşireti," **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi,** No: 12, Kış-Aralık 1999, s. 31.

Onar Büyük Ocak Evi üst örtüsü, benzeri diğer örneklerde olduğu gibi muhtemelen kırlangıç kubbeli bir örtü sistemine sahipken, zamanla yıkılan üst örtü ve taşıyıcı direklerin tamirat sırasında özgünlüğünü kaybetmesi ile şimdiki hâlini almıştır. Büyük Ocak Evi'nin zamanla tahribatı ile birlikte günümüze ulaşmış son derece önemli mekânsal düzeni, yapının ilk hâlinden uzaklaşan ve mekânın ilk hâli üzerine oldukça sınırlı bilgiler veren bir durumdadır. Bununla beraber, ana taşıyıcı direklerin varlığı ve kırlangıç kubbe altında dört taşıyıcı ile belirginleşen bir mekân olduğu anlaşılmaktadır. Ortasında bir kırlangıç kubbenin varlığı, ortalara doğru karakterini yitirmiş cısır örtüsüne rağmen, kenarlardan orijinal cısırlarla fark edilmektedir.

Onar Büyük Ocak Evi'nde daha yakın tarihli diğer örneklerin en önemli ögesi olan ocağın bulunmaması oldukça önemli bir durumdur. Ocak kültü ve özellikle cemlerde ocağın taşıdığı sembolik değere göre, bu mekânda ocağın bulunmaması yapı tekniği açısından da yapının erken dönem inşa edilmiş olması ihtimaline önemli bir veri teşkil etmektedir. Muhtemelen kırlangıç kubbeli orta açıklığın ortasında yer alan bir ocak ve ısıtma sistemi ile ısıtılan mekân, bu özelliği ile erken dönem orta açıklıklı fütüvvet yapıları ve ahşap direkli Ahi camileri ile ortak bir geçmişi hatırlatmaktadır.

Onar Büyük Ocak Evi için eldeki veriler ışığında tarihlendirme yapmaya imkân veren bilgilerden mahrumuz. Köyde bulunan Şeyh Hasan Onar türbesi de özgünlüğünü yitirmiş ve tarihsel saptama yapmak açısından bilgi vermekten uzak bir tamirata uğramıştır. Söz konusu türbenin ocak evine bitişik olmaması, bir zaviyenin bazı yapı bölümleri olduğu görüşüne aykırılık teşkil etmektedir. Bununla beraber bir zaviye köyü olarak eldeki belgeler ışığında söz konusu zaviyenin bu mekân olduğu yolundaki görüşü şimdilik çürütecek veya destekleyecek bilgilere sahip değiliz. Malatya, Elazığ, Erzincan ve Tunceli bölgesinde oldukça geniş bir topluluk olan Şeyh Hasan Aşireti'nin kurucu atası olarak görülen Şeyh Hasan Onar ve onun kardeşi olarak görülen, Elazığ Baskil'de bulunan Şeyh Ahmet Tavil oldukça yaygın ve güçlü bir ocak sisteminin kurucu seyyidleri olarak takdis edilmektedir. Bu bakımdan Şeyh Hasan Onar Ocak Evi, geçmişi çok gerilerde olan bir ocak yerleşmesi ve merkezi özelliği göstermektedir.

Elazığ, Baskil, Tabanbükü köyünde bulunan bir başka çok önemli dergâh, erken dönem Alevi ocakları ile dede damı, karadirek dergâhı tipolojisinde çok önemli bir yere sahiptir. Şeyh Hasan Onar ile kardeş olduğu düşünülen Şeyh Ahmet Tavil'in

aile türbesinin de bulunduğu bu köy, 15. yüzyılda zaviye olarak belgelenen bir ocak merkezi köyüdür. Şeyh Hasan aşiretinin merkez köyü olarak takdis ve kabul edilen, bu sebeple adı Şeyh Hasan Köyü olarak anılan bu köyde Şeyh Hasan adına önemli bir tekke ocak evi bulunmaktadır. 1987 yılında Karakaya Barajı yapım çalışmalarında tamamen sular altında kalarak ortadan kalkmış bu önemli yapıyı, bu tarihte çekilmiş "Fırat Göl Olurken" belgeseli görüntüleyerek belgelemiştir.[198]

4.2. Elazığ Baskil Tabanbükü Köyü Şeyh Ahmet Ocak Evi

1985 yılında henüz baraj suları yok etmeden, içinden alınan görüntülerde Şeyh Ahmet Ocak Evi tüm ayrıntıları ile görülmektedir. Buna göre beş nefli bir iç mekân ve üçer aralıklı sütun yapısı ile toplam 15 birimli bir tarihi cemevi tekke binası söz konusudur. Mağ düzeni denilen, her birisi yaklaşık 2,5 ile 3 m aralıklı birimlerden geliştirilen, 15 mağlı yapısı ile yaklaşık 120 m² bir iç mekâna sahip olan Şeyh Ahmet Ocak Evi, ortasında yedi kademeli yapısı ile görkemli bir kırlangıç kubbe ile karakteristik bir tarihi cemevi tipolojisinin görkemli bir örneğini sergilemektedir.

Yine bir seyyid kişiliği etrafında kurulmuş zaviye köyü olduğu tarihi kayıtlarla tespit edilen Şeyh Hasan köyünde, Şeyh Ahmet Tavil adına kurulmuş zaviyeyi bir türbe yapısından başka tanımlayan bir yapı bulunmamaktadır. Bu türbeye yakın bir noktada kurulmuş olan bu tarihi cemevi ocak evi, Onar köyünde olduğu gibi, tarihi zaviyenin bir dergâh veya tekke yapısının bu yapı olup olmadığı sorusunu akla getirmektedir. Onar köyü Şeyh Hasan Onar Büyük Ocağı ile mimari karakteristiği, yapı malzemesi ve tekniği açısından benzer olmakla birlikte planimetrik açıdan farklılık taşıyan bu yapı, görüntülerden anlaşılabildiği kadarıyla daha sonraki bir dönemde olgun bir mimari planimetrik dil ile ortaya çıkmış bir yapı olmalıdır.

Bu mekânın kutsal emanetleri arasında bulunan 16. yüzyıl şamdanı olduğunu düşündüğümüz bir şamdanın, Diyarbakır Ağuiçen Ocağı Kuyudamı Dergâhı Havacılar (Şarabi) köyü tarihi ocak evinde de bulunması, bu objelerin Safevi geleneği içerisinde Anadolu'ya gönderilmiş emanetler arasındaki çerağlar olduğunu düşündürmektedir. Bugün Şeyh Hasan Ocağı dedelerinin muhafazasında olan bir tarihi sancak da, buradaki bir diğer önemli emanet olarak ortaya çıkmaktadır. Sütun başlarındaki basit

[198] Süha Arın, Hasan Özgen, **Fırat Göl Olurken: Cennetin Bedeli**, (1985-1986).

süslemeler dışında bu mekânda da herhangi bir bezeme örneği görülmemektedir. Şeyh Hasan köyü Şeyh Ahmet Ocak Evi'nde herhangi bir tarih bilgisi bulunmamaktadır.

Şeyh Hasan köyünün bulunduğu Muşar bölgesinde yine Karakaya Barajı yapım çalışmaları sırasında yapılmış bir köy monografisinde, bu bölgede bulunan hemen hemen tamamı yan yana olan ve baraj havzasından etkilenen köylerde, 12 tarihi dede damı cemevi bulunduğu zikredilmektedir.[199] Muşar bölgesi ve özellikle Şeyh Hasan köyünün bir ocak merkezi köy olması ile birlikte, çevresinde bulunan ve büyük oranda kendisine bağlı olan köylerde tarihi cemevi dergâh geleneğinin, Şeyh Hasan köyünde olduğu gibi tekrar edildiği görülmektedir. Bu bakımdan Muşar bölgesi köylerinin köklü bir tarihsel, dini, kültürel pratiğin taşıyıcısı olan bir bölge olarak merkezinde Şeyh Hasan (Tabanbükü) köyü olduğunu ve bu tarihi cemevinin diğerleri için kültürel olarak da mimari olarak da bir merkez tekke özelliği gösterdiğini düşünmek yanlış olmayacaktır. Bugün ortadan kalkmış Muşar bölgesi cemevlerinin mimari tipolojisinin, Şeyh Ahmet Ocak Evi tipolojisini tekrar eden örnekler olduğu, özellikle o tarihlerde belgelenmiş olan Bilaluşağı köyü ocak evi örneğinde görülmektedir.

4.3. Elazığ Karakoçan Üçbudak Köyü Seyyid Nuri Cemaleddin Ocak Evi

Tunceli ile Elazığ illerinin sınırında yer alan, günümüzde Elazığ'ın Karakoçan ilçesi Üçbudak köyü içinde bulunan, Seyyid Nuri Cemaleddin Ocağı piri Derviş Cemal'in 13. yüzyılda kurduğuna inanılan tarihi ocak evidir. Ocak üyeleri ve köylüler arasında tekke, dergâh, ocak diye adlandırılmaktadır. Ocak evinin profan nitelikte herhangi bir şekilde kullanılmamış olduğu gözlenmektedir. Sözlü gelenekle aktarılan ve hatırlanan yakın zamanlar içinde, cem ayinlerin düzenlendiği mekân olma özelliğindedir. Derviş Cemal Ocağı'nın yayıldığı geniş coğrafya içerisinde kutsiyeti tanınmış ve ocağın merkezi olarak kabul edilmiş olan mekânın, 1970'lerde bir onarım gördüğü ve üst örtüsünün değiştiği kaynak kişilerin bildiği ve tanıklık ettikleri bir husustur.

[199] Gül Necioğlu, "Bilaluşağı Köyü Mimarisinin Tarihsel Sürekliliği," İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 1987.

Yapı, ocağın da bulunduğu güneydoğu yönündeki kapı ile girilen ve ocağa dik bir şekilde kurulmuş, tek birimli, yaklaşık 8x8 m ölçülerinde düzgün olmayan bir dikdörtgen biçiminde iç mekâna sahiptir. Kerpiç duvarlar ve iç mekânda kimisi yakın dönem onarımlarında eklenmiş 17 adet sütun ve sütun grubu, 1970'lerdeki onarım döneminde bindirme kubbe şeklinde olup, sonradan düz atkılı biçime dönüştürülen tavanı taşımaktadır. Mekânın kuruluşunu konu edinen menkıbevi bir anlatıyla desteklenen inanca göre yapım malzemesinin kutsal kabul edilmesi, 1970'lerde yapıyı korumak amacı ile yapılan onarımda, malzemenin değiştirilmeden mekân içinde başka yerlerde kullanılmasını getirmiştir. İncelemelerimiz ve mekândaki taşıyıcı izlerinin takibi neticesinde ulaştığımız ve ayrıca onarım dönemi öncesini hatırlayan kaynak kişilerin görüşleri ile destekleyerek vardığımız sonuca göre, üç döneme ait olduğu düşünülebilecek olan malzemelerin tipolojik ayrımı ve yapının mekân kuruluşu hakkında geliştirdiğimiz restitüsyon önerisi, yapının merkezinin vurgulandığı bir tasarımı göstermektedir. Buna göre, yapının ocağın karşısında bulunan duvarına daha yakın olmakla beraber, altı direğin taşıdığı bindirme tavanı mekânı merkezde toparlamakta ve cem ayininin meydanı olan bu birimin dikey eksende mekânı vurguladığı görülmektedir. Mekânda bulunan bir kısmı bezemeli sütun başlıkları ile işlenmeyip, doğal hâli ile kullanılmış ağaç gövdelerinin taşıyıcı olarak kullanılmış olması ve bunlardan birisinin içinde olduğu ocak bölümün önünde yer alan iki sütunun kutsal kabul edilerek niyaz edilmeleri, üstlerinin örtülü olması dikkat çekmektedir.

Seyyid Nuri Cemaleddin Ocak Evi, kurucu pirin bizzat kerametle kurduğu, kendisinin de mekânla özdeşleştiği ve burada sır olduğuna inanılan bir mekân olarak hiyerofonik özelliği yüksek bir mekândır. Ocak evi ile aynı köyde bulunan Seyyid Nuri Cemaleddin'in türbesi, tarihi önemini yansıtacak özgün detaylardan yoksundur. Mekânın kuruluş menkıbesinde, mekânda kutsanan karadireğin *(ustuna reş),* bizzat Seyyid Nuri Cemaleddin tarafından keramet yolu ile getirildiğine, üst örtüyü oluşturan hatılların ise Nuri Cemaleddin'in kerameti ile buraya gelen ejder, yılanlar olduğuna inanılmaktadır. Seyyid Nuri Cemaleddin Ocağı bu çevrede yaşayan Şadıllı Aşireti'nin bağlı olduğu önemli bir ocaktır. Mekân aynı zamanda kutsal tarıkların da mekânı olma özelliğiyle Alevi cem ibadetinin bu en önemli kutsal nesneleriyle, temelde cemevi işlevini yüzyıllardan bu yana sürdürmektedir. Bu özelliği ile Şadıllı Aşireti'nin

bölgeye yerleşmelerinin ilk mekânı olarak bu kutsal mekânın kurulması ve pirin burada kutsal mekân kurmasıyla bu sürecin başladığı inancı hâkimdir. Ocak bir anlamda buradaki yaygın aşiret yerleşiminin kurucu kutsal noktası, pir de bu sürecin kutsal kurucusudur. Ocak sistemi içerisinde, Tunceli Merkez Dedeağaç Pilvenk köyünde merkezi bulunan Şıh Delili Berhican Ocağı ile yakın ilişkisi, köyde bulunan Şıh Delili Berhican ziyaretinin varlığı ile de görülmektedir.

Yapının mimari üslubu, yaşadığı dönüşümler ve tamiratlar nedeniyle bozulmuş olup, özellikle sütun başlıklarında görülen bezemelerin Hacılı Pir Sultan Ocak Evi gibi benzer ocak evi tarihi cemevlerinde de görülmesi ile yine ortak bir üslubu hatırlatmaktadır. Ocak dedeleri ve ocağa bağlı talipler tarafından mekânın 13. yüzyılda kurulduğuna inanılmaktadır. Mekânın primitif özellikleri ve yapı elemanlarının kondisyonları dikkate alındığında, Seyyid Nuri Cemaleddin Ocak Evi'nin oldukça erken tarihli bir mekân olduğu görülmekle birlikte yapının tarihlendirmesine katkı sağlayacak bilgilerden mahrumuz. Yakın tarihlerde ağır bir restorasyon çalışması görmüş olan tarihi yapının benzerleri içinde, taşıdığı kutsiyet ve inançsal kültürel özellikleri ile birlikte kuruluş dönemi pir mekânları örnekleri açısından önemli bir yer tuttuğu görülmektedir.

4.4. Tunceli Mazgirt Darıkent (Muhundi) Köyü Baba Mansur Ocak Evi

Doğu Anadolu Alevi ocakları içerisinde Baba Mansur Ocağı özel statüsü ve yaygınlığı ile önemli bir ocak durumundadır. Bugün tam olarak kurulduğu ve yayıldığı bölge tarihsel olarak ortaya çıkmamış olsa da, Tunceli'nin güney bölgesinde, Elazığ-Malatya bölgesi ile teması yoğun bir bölge olan Mazgirt'in Darıkent (Muhundi) köyünde ocağın merkezi bulunmaktadır. Baba Mansur'un bizzat kurduğu ve Alevi kültürü içerisinde son derece önemli bir menkıbe ile kutsiyet kazanmış olan Baba Mansur Ocağı bu köyde bulunmaktadır. Menkıbeye göre, Baba Mansur bölgeye gelip yerleştiğinde ocağını yapmaya başlamış ve yine bölgenin güçlü bir ocağı olan Kureyşan Ocağı kurucusu Kureyş ile bir mücadeleye girerek yapımını gerçekleştirdiği bu mekânın duvarına binerek cansız duvarı yürütmüştür. Hacı Bektaş Veli

menkıbesinde de görülen bu keramet motifi,[200] Baba Mansur Ocağı'nın mekân ile ilişkisini ve özellikle bu kurucu ocağın kutsiyet hiyerarşisinin merkezine bu ocak evi koymaktadır.

Mazgirt Muhundi Baba Mansur Ocak Evi, 1938 öncesindeki özgün yapısını günümüze taşıyamamıştır. Bu tarihlerde tahrip olan yapı, yakın zamanda özgün planına göre ağır bir onarımdan geçerek şimdiki görünümüne kavuşmuştur. "Xaniye Mal" adı da verilen ocak evinin dört sütunlu kareye yakın dikdörtgen bir mekân olduğu hatıralarda yerini tutmaktadır. Buna göre, karadirek özelliğindeki taşıyıcılar mekânın orta noktasında bir kırlangıç kubbeyi taşıyorlardı. Bugün kefen adı verilen yeşil kutsal örtülerde mekânın içinde takdis edilen iki tarihi direk bulunmaktadır. Bu tarihi sütunların, karadirek namı ile anılarak ziyaret edilmesi, tarihi yapının yapı elemanlarının kutsanması ve kült nesnesi olarak takdis edilmesi tarihi cemevlerinin ortak özellikleri arasındadır. Tarihsel hafızayı taşıyan mekânın koruyucusu Baba Mansur Ocağı dedeleri, sabah güneşinin kırlangıç kubbenin ortasından süzülerek mekân içinde üzerine düştüğü karadireğin niyaz edildiğini aktarmaktadırlar.

Erken dönem pirlerinden birisi olarak kabul edilen Baba Mansur'un kurucu ocağı, mekânın büyük kutsiyet taşıyan bir merkez kuruluş mekânı olması ve menkıbenin mekânın kuruluşu üzerine olması nedeniyle Baba Mansur Ocağı ve yine ona hürmet gösteren diğer Alevi ocakları arasında önemli bir ziyaret merkezi olmuştur. Tunceli, Sivas, Elazığ, Bingöl, Erzincan, Erzurum ve Kayseri illerine yayılmış ocak üyelerinin çıkış noktası olan bu ocak, tarihinden bu yana üyelerinin yıllık ziyaretlerinin ve görgü cemlerinin merkezi olmuştur. Bu bakımdan benzer ocak merkezi köylerin ocak evleri örneğinde olduğu gibi, özellikle cem törenlerinin ana mekânı olarak özel bir yer kazanmışlardır.

Hacı Kureyş ile Baba Mansur'un menkıbevi çağdaşlıkları neticesinde Kureyşan Ocağı evladı olarak görülen Seyyid Mahmud Hayrani bağlantısı nedeniyle Baba Mansur'un da 13. yüzyıl şeyhlerinden olduğuna inanılmaktadır. Mekân, elimizdeki örnekleri ile tarihlendirme için bize bir veri sunamayacak kadar hasar

[200] Abdülbâkî Gölpınarlı, **Menakıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî "Vilâyet-nâme,"** İstanbul, İnkılâb Kitabevi, 1958.

gördüğü bir geçmişe sahip olmakla birlikte, tüm Aleviler açısından Baba Mansur kurucu merkez mekânı olarak görülüp takdis edilmektedir.

4.5. Tunceli Nazımiye Bostanlı (Zeve) Köyü Kureyşan Ocak Evi

Yine 13. yüzyılda yaşadığına inanılan bir başka önemli kurucu ocak piri olan Kureyş'in merkez köyü olarak kabul edilen Tunceli Nazımiye ilçesi Bostanlı (Zeve) köyünde bulunan Kureyş Ocak Evi, Hevşê Kurêşî (Kuresan Mekânı) olarak anılmaktadır.[201] Pir Kureyşan'ın kurucu pir olduğu Kureyşan Ocağı'nın bu merkez köyünün adı olan Zeve, Anadolu'da benzer örneklerini gördüğümüz şekilde zaviye sözcüğünden dönüşmüş bir isimdir. Söz konusu mekân günümüze özgün mimarisi ile ulaşamamıştır. Bununla birlikte özgün mekândan kalan tarihi ocak evinin merkezini oluşturan özel odada bulunan kutsal ocak özgün bir şekilde günümüze ulaşmıştır.

Bugün ocakta bulunan 1970'li yıllarda çekildiği söylenen bir fotoğrafta, tarihi mekânın kesme taş beden duvarlarına sahip olduğu görülmektedir. Binanın beden duvarları üzerinde Seyyid Bertal tarafından 1962 yılında konulmuş olan bir kitabe, yapının bu dönemde büyük bir tamirat veya yapımdan geçtiğini göstermektedir. Kemer ve kapı detayları bu fotoğraftaki yapının da 19. yüzyıl yöresel modern döneminde inşa edilmiş bir mekân olduğunu, 1962'de yeni yapılmalar ve 2000'li yıllarda son eklenen çağdaş bölümler ile esas tarihi mekânın özgünlüğünü kaybettiğini göstermektedir.

Kureyşan Ocak Evi'nin en önemli mimari özelliği, kutsal odada mekânın ortasında bulunan merkez ocak veya ateş yakma yeridir. Bu oda ve alan, Kureyşan'ın mekânı ifadesi ile bir anlamda mekân-pir özdeşimi ile pirin kendisi olarak hiyerofonik bir mekân özelliği göstermektedir. Anadolu'nun en erken tarihli mekânlarında, muhtemelen baca sistemlerinin olmadığı mekânlarda teşkil eden bu ısınma ve ocak sistemi, mekânın ortasında bulunan ve zemine uygulanmış taş zemin üzerine bir ocak sistemidir. Bugün de ocağın kara kazanını temsilen, bir büyük kazan bu ocağın üzerine

[201] Munzur Çem, "Gezi İzlenimleri-IV: Dersim'in Kutsal Yerleri Arasında Bir Gezinti (2013)," (Çevrimiçi) http://www.zazaki.net/yazi/gezi-izlenimleri-iv-319.htm 20 Kasım 2016.

yerleştirilmiş ve kendine özgü gizemli bir kutsiyet noktası oluşturulmuştur. Bu ocağın varlığı, oldukça eski bir tarihten bize ulaşan mekânın ortasında bulunan bir orta tepe penceresi, kırlangıç sistemli erken dönem bir merkezi mekân olduğunu düşündürmektedir. Ocağın bahçesinde bulunan kutsal alanda dergâhın kutsal parçaları olduğu için, onarım sonrasında kaldırılmasına rağmen atılmayarak ziyaret yerinde tutulan eski ahşap direklerin parçaları tespit edilmektedir.

Yine aynı mekânda bulunan, mekânın muhtemelen 19. yüzyıl dönüşümü sırasında eklenmiş olan yaşmaklı ocağın yapımı sonrasında da bu merkez ocağın kutsiyeti nedeniyle korunduğuna, bugün de bu noktanın takdis edilmesinin gözlenmesiyle şüphe kalmamaktadır. Ocağın alınlığında birisi yedi dilimli, diğeri on iki dilimli iki çark motifinin bu kutsal noktada özel bir anlam taşıması amacı ile uygulandığı şüphesizdir. Yedi dilimli çark motifinin bahçedeki bazı seyyid mezarlarında da kullanıldığı görülmektedir. Özellikle Alevi ocaklarının en kutsal noktası olan bu ocakların, Fatma Ana temsili olarak takdis edilmesi ve tedavi/şifa amaçlı büyük bir kült unsuru olduğu hatırlanmalıdır. Bu merkez ocak Tunceli Nazımiye'de tarihin bir zamanında kurulmuş olan bir zaviyenin erken döneminde, merkezi mekânlı, muhtemelen iki veya dört direğin taşıdığı, diğer örneklerde görüldüğü gibi ortası kırlangıç kubbeli bir mimari düzenin olduğunu düşündürmektedir. Kureyşan Ocağı bağlıları ve dedeleri söz konusu mekânda geçmişte günlerce süren cem törenlerinin yapıldığını zikretmektedirler.

Bugün çok önemli bu izlerin dışında Kureyşan Ocağı mekânı büyük ölçüde özgünlüğünü yitirmiş ve fiktif bir düzenleme ile çağdaş bir yapı kimliğine bürünmüştür. Ocağın bahçesinde bulunan kutsal ağaç ve sınırlı sayıdaki mezarlar ile oluşan höyük alanı, Nazımiye ilçesinin Çarsancak Peri Suyu bölgesine doğru bağlanan bir dere yolu üzerinde bulunması ile tarihi bir zaviyeden günümüze kalmış yapı topluluğu olduğunu şüpheye yer bırakmaksızın ortaya koymaktadır. Ocağın bahçesinde bulunan bazı mezar taşlarında Elazığ Baskil Şeyh Ahmet Türbesi bahçesindeki olan, 15. yüzyıla tarihlenen mezarlarla üslup birliği görülmekle beraber bu örneklerde tarih tespit edilememiştir. Tarih tespit edilebilen mezarların 19. yüzyıla tarihlendiği görülmektedir. Bu mezar taşlarının yine Tunceli Hozat'taki bir başka zaviye ve ocak merkez köyü olan Zeve köyünde, Üryan Hızır Zaviyesi'nde ve yine

önemli bir ocak merkezi olup Şeyh Hasan köyü ile inanç ve akrabalık ilişkisi olan Ağuiçen Ocağı merkezi Hozat Karabakır köyündeki zaviyede de benzer üslup özelliklerine sahip örnekler görülmektedir. Çeşitli anlatılarda Kureyşan ile Seyyid Mahmud Hayrani'nin ilişkilendirilmiş olması, bu mekânın yine Anadolu'nun erken dönem kuruluş dönemi pir zaviyelerinden birisi olarak potansiyeli olduğunu göstermektedir.

4.6. Malatya Arapgir Onar Köyü Şeyh Bahşiş Ocak Evi

Şeyh Hasan Onar Büyük Ocak Evi ile de tanınan Malatya Arapgir Onar köyünde bir ikinci ocak evi olarak Şeyh Bahşiş adında, Küçük Ocak olarak da anılan bir başka tarihi cemevi bulunmaktadır. Şeyh Bahşiş'in Şeyh Hasan Onar'ın oğlu olduğuna inanılmakta[202] ve bu iki tarihi cemevi yapısının Şeyh Hasan Onar Ocağı'nın iki farklı ocak evi olduğu görülmektedir.

Kareye yakın yapısı ve Onar Büyük Ocak Evi'ne benzeyen ama daha kısa olan dar koridoru ile iki bölümden oluşan bir mekândır. Şeyh Bahşiş Ocak Evi daha sonraki tarihlerde (girişin sağındaki kitabede görüldüğü kadarıyla "Maşallah sene 1335" m. 1916-1917), kısmen yanına eklenen ikinci kat yapısı ile dış mekânda orijinalliğini yitirmiş olmakla birlikte, bu müdahâlenin bazı etkileri hariç tutulacak olursa özgün yapısını korumaktadır. Koridor ile ulaşılan meydan kısmı, kenarlarda duvar desteği olan sütunlar hariç tutulursa altı direğin taşıdığı bir tek düzenlemeye sahiptir. Dört sütunun taşıdığı yaklaşık 3x3 m'lik orta birimin üzerinde hasara uğramış bir kırlangıç kubbe yükselmektedir.

Şeyh Bahşiş Ocak Evi, erken dönem örneklerinin önemli bir özelliği olarak görülmesi gereken ocaksız bir yapı hâlindedir. Bu durum Onar Büyük Ocak Evi yapısında da gözlemlenmektedir. Duvarların farklı kademelerinde bulunan küçük nişler, aydınlatma ve küçük dolaplar olarak kullanılan bölümlerdir. Yapıda bezeme özelliği görülmemekte, yapı malzemesi işlenmemiş amorf bir özellik göstermektedir. Yapının primitif bir dönem inşası olduğuna ilişkin görüşlerimizi destekleyen bu bulgular, yapının tarihlendirmesi için şimdilik elimizdeki yegâne verileri oluşturmaktadır.

[202] Onarlı, **Şeyh Hasanlı Aşiretleri,** s. 118.

4.7. Elazığ Baskil Kumlutarla (Adaf) Köyü Şeyh Bahşiş Ocak Evi

Şeyh Bahşiş adına kurulmuş bir diğer tarihi cemevi Onar köyünün ocak ve aşiret ilişkisi olan Baskil Şeyh Hasan köyü yakınlarındaki Kumlutarla (Adaf) köyündedir. Bu köy Karakaya Barajı yapılırken sular altında kaldığı için bu tarihi yapı günümüze ulaşamamıştır. Şeyh Hasan köyündeki Şeyh Hasan Ocak Evi'ne benzer bir yapısı olduğu, inançsal ve kültürel açıdan ona bağlılığın sonucu olarak daha küçük benzer bir yapı olduğu köylülerin hatıralarında yaşattıkları bilgiler arasındadır.

Malatya Onar köyü ile Elazığ Şeyh Hasan köyü arasındaki inanç ve akrabalık ilişkileri neticesinde, Adaf köyündeki tarihi cemevi ile Onar köyündeki tarihi cemevinin aynı kültürel zeminde tekrar eden yapılar ve kült merkezleri olduğunu düşünmek mümkündür. Ne yazık ki Adaf köyünün içinde bulunduğu Muşar nahiyesinde birçok tarihi cemevi benzer şekilde günümüze ulaşamamıştır.

4.8. Bingöl Yayladere Korlu (Şeğan) Köyü Şıh Harun Ocak Evi

Erken dönem önemli kurucu şeyh ve atalarının kurduğuna inanılan tarihi cemevlerinin ilginç bir örneği de Bingöl'ün Yayladere ilçesi Korlu (Şeğan, Şeyhan) köyündedir. Bazı anlatılarda Seydişehir'in de kurucusu olan Seyit Harun Veli'nin 13. yüzyılda Seydişehir'den önce bu ocağı kurduğuna inanılmaktadır.

Özgünlüğünü tamamen yitirmiş olmasına rağmen, beton bir yapının içinde saklanan bir ziyaret kara taşı bulunmaktadır. 2000'li yılların başında yapılmış tamirat sonrası yerleştirilmiş iki direğin taşıdığı düz ahşap kirişli bir yapı şeklindedir. Köyün tarihi yapı dokusunu gösteren fotoğraflarda, yığma taş duvarlardan oluşan mekânlara sahip olduğu görülmektedir. Muhtemelen bu yapının da benzer şekilde yığma taş duvar örgüsüne ve ahşap direkli bir üst örtüye sahip mimarisi olması gerekir. Yapının kutsiyeti büyük oranda bir kült objesine dönüşmüş, kara taş adı verilen kutsal ziyaret taşına dayanmaktadır. Bu taşın ziyaret edildiği ve şifa pratiklerine konu olduğu ocak, yaklaşık 50 m² bir alana oturmaktadır. Kara taş formu itibari ile son derece ilginç yapısı ile bir kültür nesnesi olduğunu düşündürmektedir. T biçiminde bir forma sahip olan

kara taşın, Güneydoğu Anadolu'da Neolitik Çağ'dan bu yana görülen antik taş kültlerinin uzak bir hatırası olup olmadığı düşünmeye değer görülmektedir. 30 cm civarında bir kısmı yüzey üzerinde olmakla beraber, yere gömülü bir kısmı olduğu görülmektedir. Söz konusu taşın tarihi ocak taşı olması da ihtimal dâhilindedir. Ocak bağlıları arasında bu taşın Harun Veli'nin mezar taşı olduğu veya daha bâtın manada bu taşa sır olduğu inancı bulunmaktadır. Bunu destekleyen en önemli inançsal fenomen taşın hemen önünde açılmış küçük çukurdan alınan *teberik* adı verilen, şifalı olduğuna inanılan toprak pratiğinin yaygın olarak türbelerde uygulanıyor olması hatırlanabilir. Bununla birlikte birçok karadirek örneğinde de karadireğin dibinden teberik alınması pratiği yaygındır.

Diğer örneklerde olduğu gibi bu ocakta da ustuna reş adı verilen karadirek ve kara taş kültü bulunmaktadır. İnanç ve şifa pratiklerinin benzer şekilde sürdüğü görülen ocak evi, diğerlerinde olduğu gibi bölgede geniş bir kültürel inançsal ilgi merkezi durumundadır. Mekânın plan düzleminde orijinal yapısının bugün için tespitine imkân kalmamış olmakla birlikte, benzer kültürel inançsal temalar açısından diğer ocak evlerine benzer bir kültürün parçası olduğuna şüphe bulunmamaktadır. Ocak evine çok yakın bir noktada bulunan Şıh Harun'a veya Şıh Harun Ocağı dedelerine ait türbede Baskil Şeyh Hasan köyünde ve tarihi bilinen benzer köylerde bulunan mezar taşları formuna benzer, yazısı okunamayacak kadar tahrip olmuş mezar taşları tespit edilmektedir.

4.9. Bingöl Yayladere Korlu Köyü Ustuna Reş Karadirek Tarihi Cemevi

Şıh Harun Ocak Evi'ne yakın bir noktada bir diğer karadirek kült alanın varlığı, bu bölgede farklı noktalarda karadirek dergâhı tarihi cemevlerinin varlığına işaret etmektedir. Bugün bir samanlık depoya dönüşmüş karadirek ziyaretinin, yakın tarihe kadar kutsal bir mekân olarak takdis edilmesi yapının sahipleri tarafından zikredilmiştir. Söz konusu mekândaki karadirek ile yine aynı mekândaki bir diğer benzer dönemde sütunun belirgin bir şekilde kararmış patinasının korunduğu ve hürmet gördükleri tespit edilmiştir.

Söz konusu karadirek, yığma taş duvara sahip yapısı ve hasar görmüş cephesi ile yerinde tespit edilmiştir. Üst örtüsünün yakın tarihlerde yıkılmasından sonra karadirekler korunarak yeniden üst örtü düz dam şeklinde kapatılarak yapılmıştır.

4.10. Tokat Erbaa Keçeci Köyü Keçeci Baba Ocak Evi

Tokat'ın Erbaa ilçesi Keçeci köyünde bulunan ve Keçeci Ocağı olarak anılan, ocak mensupları tarafından ocağın piri Keçeci Baba'nın ocak evi olarak bilinen mekân aynı zamanda tarih içinde sürekli dede ailesinin hem ikamet ettiği hem de köyde cem törenlerinin yapıldığı mekândır. 13. yüzyıldan beri orijinal hâli ile kaldığına inanılan mekânın, tespitimizde 1888 yılında bir onarım gördüğü, bunun dışında temel olarak orijinal yapısının çok fazla değişmemiş olduğu söylenebilir. Çantı tipi tekniği ile inşa edilmiş tek birimli mekân, güney duvarında bulunan ocak bölümünün dikine uzanan ve yaklaşık 8x8 m ölçülerinde bir iç mekâna sahiptir. Geleneksel formda basit bir ahşap tavanın örttüğü mekânın doğu yönündeki duvarının, onarım görerek genişletildiği ve planimetrik açıdan bir yan nef ortaya çıktığı görülmektedir.

Mekânın kuruluşu ile ilgili menkıbevi anlatıma konu olan çeşitli ögeleri vardır. Batı duvarının ocak yönünde bulunan kısmında, cem ayini sırasında mürşit postunun bulunduğu ve taliplerin niyazını yaptıkları bölümde bulunan ve Keçeci Baba'nın keramet göstererek yoğurduğuna inanılan kara taş bulunmaktadır. Kuzey duvarının batı duvarı yönünde bulunan, bugün üzeri kapalı olup, inanışa göre Kâbe'de zemzem suyuna bağlı olan kuyu da yapının kutsallığı ile uyumlu kutsal ögelerden biridir. Yapının kirişleri ve ocağı kutsal kabul edilmekte ve mekânda hâlâ yaşamayı sürdüren dede ailesi üyelerince çeşitli transandantal deneyimlerin aktarıldığı anlatılara konu olmaktadır. Onarım sırasında yapıya konulduğu görülen, diğerlerine göre daha hacimli sütunun üzerindeki bezeme son derece primitif olmakla birlikte, bulunduğu nokta ve buna bağlı kutsiyet atıfları ile önem kazanmakta ve kimi yorum bekleyen detayları gündeme getirmektedir. Mekânın dede ocağı olması, köyde bulunan hiçbir mekân ile benzer mimari özellikte olmaması, ocak üyeleri tarafından son derece kutsal bir mekân olarak kabul edilip yakın zamana kadar hatırlanan en erken dönemden bu yana köyde cem ayinlerine mekân olmuş tek yapı olması konumuz açısından son derece önemlidir.

4.11. Tunceli Merkez Dedeağaç (Pilvenk) Köyü Şıh Delili Berhican Ocak Evi / Pir Sevdin Ocak Evi

Tunceli merkezinde Dedeağaç (Pilvenk) köyünde Şıh Delili Berhican Ocağı'nın merkez ocağı bulunmaktadır. Yörede Pilvenk Aşireti olarak da bilinen aşiretin ocak ve aşiret atası olan Şıh Delili Berhican'ın ustuna reş (karadirek) adını verdikleri tarihi ocak evi olan bu yapı 1990'lı yıllarda tamamen ortadan kalkmıştır. Bugün bu tarihi ocağa hürmet ve bağlılıkla yeniden yapılmış tamamen çağdaş bir yapı bulunmaktadır. Bu mekân yüksek kutsiyeti ile öncelikli olarak Hızır'ın mekânı olarak bilinmektedir. Yine aynı köyde Şıh Delili Berhican Ocak Evi'nin hemen yanında bir diğer önemli ocak Pir Sevdin Ocak Evi bulunmaktadır. Bu yapı da 1990'lı yıllarda tamamen ortadan kalkmış olup, diğeri gibi aynı noktada yeniden çağdaş yapı olarak inşa edilmiştir.

Şıh Delili Berhican Ocak Evi, Tunceli başta olmak üzere, Erzincan, Erzurum bölgelerine yayılmış Pilvenk aşiretlerinin en kutsal noktası, kurucu pir evidir. Özel törenler ve ziyaretlerin bu hürmet ile yapıldığı önemli bir tarihi cemevidir. Şıh Delili Berhican'ın kurban edilmiş bir kuzuyu, kemiklerini tekrar postuna toparlayarak diriltmesi şeklindeki kerametin burada gerçekleştiğine inanılmaktadır. Şıh Delili Berhican Ocak Evi'nin ortasında, ocağın hemen önünde bir ziyaret taşı bulunmaktadır. Bugün iç mekânı küçük birimlere ayıran duvarların vakti ile mevcut olmadığı, meydan odası olarak düşüneceğimiz ana mekâna girişteki kapının hemen bitişiğinde yeniden inşa edilmiş direğin ise vaktiyle karadirek olarak adlandırılan, mekânın ana taşıyıcı direği olduğu anlaşılmaktadır.

Köylülerin hafızasına dayalı bilgilere göre, her iki mekân da mağlara ayrılmış direklerle bölünmüş geniş yapılardı. Her iki yapı da Hızır cemleri başta olmak üzere, esasen cem törenlerinin yapıldığı mekânlar olarak tarihi cemevi niteliğinde yapılardır. Pir Sevdin Ocak Evi'nin beş nefli bir yapısı olduğu ve farklı ailelerin cem törenlerinde bu farklı birimleri kullandığı köyün yaşlıları tarafından anlatılmaktadır. Ortasında bir tepe penceresi olduğu ve beş nefli yapı tanımıyla Baskil Şeyh Ahmet Tavil Ocak Evi ile benzer bir tarihi cemevi olduğu anlaşılmaktadır. Pir Sevdin Ocağı'nın Şıh Delili Berhican Ocağı'na göre daha geniş ve daha yüksek olduğu da hafıza bilgisine dayalı olarak aktarılmaktadır.

Şıh Delili Berhican Ustuna Siyaye (Karadirek) ile Pir Sevdin ocak evlerinin kültürel olarak tarihi cemevi ocak evi grubu içinde yer aldıkları görülmektedir. Bununla birlikte efsanevi anlatımlarda görüldüğü üzere, 13. yüzyılda buraya geldiğine ve bu mekânları kurduğuna inanılan Şıh Delili Berhican'ın kurucu mekânı olarak anılan bu mekânların ne zaman kuruldukları konusunda fikir yürütmemize imkân verecek bilgilerden mahrumuz. Öte yandan Şıh Delili Berhican'ın merkez köyü olarak görülen bu mekân dışında başka bir merkez anlatısı bulunmaktadır.

4.12. Elazığ Karakoçan Yoğunağaç Köyü Çoribori Ocak Evi

Elazığ ili Karakoçan ilçesi Yoğunağaç köyünde bulunan, tedavi amaçlı ögelerin daha fazla öne çıktığı, dede ocağına bağlı olmadığı görülen bir mekândır. Köyde Ağuiçen Ocağı soyundan insanların olmasının yanı sıra, Derviş Cemal Ocağı'na bağlı Şadıllı Aşireti'ne bağlı insanların yoğun olarak yaşadığı bölge olması ve bu ocağın merkezi olan Üçbudak köyüne yaklaşık 3,5 km uzaklıkta olması dikkat çekicidir. Yoğun bir ocak kültünün olduğu bu bölgede, Arap Ağa olarak adlandırılan bir atanın veya onun evlatlarının kurduğu bir mekân olarak takdis edilmesinin yanı sıra esas olarak tedavi amaçlı bir kutsal nesne olan, Arap Ağa'ya ait olduğu ve sağaltma fonksiyonu olduğu düşünülen fesin korunduğu bir makam görünümündedir. Mekânın köyde söylenceye konu olacak kadar eski devirlerden bu yana cem törenlerinde kullanıldığı yönündeki şifahi bilgiler ile mekânın planimetrik özellikleri ve cem ritüeli açısından da belirli önemdeki mekânsal elemanlara sahip olması sebebiyledir. Şahsi kanaatimiz, medikal antropoloji alanında değerlendirilen bazı mekânların, bu çerçeve içinden bakıldığında başka sonuçlar sunabileceğine dair incelemeler yapmanın faydalı olacağı yönündedir.

Yapı daha sonraki yıllarda çeşitli eklemeler ve onarımlar görmekle beraber, yapının birinci evresi olan esas mekân son olarak 1983 yılında etraflıca onarım görmüş, mimari form, inançsal bağlamdaki değerinden ötürü küçük değişiklikler dışında plan açısından fazlaca değişmemiştir. Kuzey ve batı duvarları tamamen yıkılıp yeniden inşa edildiğinde içeri çekilmiş olmaları bir kenara bırakılacak olursa, yapının güney cephesinde bulunan kapı ile girilen iç mekân, yaklaşık 4,7x9 m ölçülerinde asimetrik bir dikdörtgen şeklindedir. Orijinali batı yönünde olan ocağa dik bir şekilde

uzanan, altı ahşap sütunun taşıdığı tavan, ortada dört ahşap sütunun üstünde yükselen 2,2x2,6 m ölçülerinde kare kaideli bir bindirme tavana sahiptir. Bu formu ile yapı, incelediğimiz diğer örneklerle tutarlı bir bütünlük göstermektedir. Günümüzde form olarak korunmasına rağmen, mekânın ahşap elemanları tümüyle değiştirilmiştir. Mekânın en kutsal nesnesi olan ve Çoribori kültünün merkezinde duran fes ise doğu duvarında kendine özgü bir muhafaza içinde saklanmaktadır. Geçmiş zamanlarda fesin tedavi edici özellikleri kapsayan bir ritüelin de içinde olduğu cem töreninin, perşembeyi cumaya bağlayan akşamlarda yapıldığı ve törenin ardından aynı mekânın barınma amaçlı da kullanıldığı anlatılmaktadır. Yörede Sünni ve Alevi topluluklarca büyük saygı gören Çoribori Ziyareti, kültürel kaynaşmanın sonucu oluşmuş dikkat çekici hibrit bir örnek olmasının yanı sıra, bölgedeki dede ailelerine rağmen cemlerin bu mekânda yapılıyor olması ve cem töreninde çerağ uyandırma ve dinlendirme ritüelinin dede tarafından değil, aile üyeleri tarafından yapılıyor olması ile mekânın bugün artık unutulmuş bir işlevi olduğunu düşündürmektedir.

4.13. Malatya Hekimhan Ballıkaya (Mezirme) Köyü Şah İbrahim Veli Karadirek Ocak Evi

Safevi kültürü etkisinin Anadolu'da en yoğun merkezlerinden olan ocakların başında Malatya Hekimhan ilçesi Mezirme köyü merkezli Şah İbrahim Veli Ocağı gelmektedir. Şah İbrahim Veli Ocağı aynı zamanda Safevi hanedanı ile de akrabalık ilişkisi olan, çeşitli rivayetlere göre Şah Cüneyt'in de babası olan Şah İbrahim Veli'nin adını taşımaktadır. Tüm tarihi ocaklar içerisinden karadirek dergâhı ve kültünün en güçlü ifadesinin Mezirme'de bulunan karadirek dergâhı olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

"Karadirek Dergâhı" adını verdikleri Mezirme'deki tarihi cemevi günümüze dek üç defa yıkılmış, son hali bir yıkıntı olarak aynı noktada durmakla birlikte köy içine başka bir noktaya yapılmış yeni bir cemevinden ibarettir. Bu tarihi cemevi Şah İbrahim Veli'nin nişanı olarak geride bıraktığı bir karadirek ile takdis olunmaktadır. Bu mekân aynı zamanda Safeviliğin kurucusu Şeyh Safi adı ile anılmaktadır.

Şah İbrahim Veli'nin Mezirme'den giderken geride üç emanet bıraktığı, birisinin şahın pabucu, birisinin hırkası ve diğer emanetin de karadirek dergâhı

olduğuna inanılmaktadır.[203] Bu bakımdan dergâh aynı zamanda Şah İbrahim Veli'nin hiyerofonik özdeşi halinde takdis edilmiştir. Bu dergâha adını veren karadireğin Şah İbrahim Veli'nin asası olduğuna inanılmaktadır. Şah İbrahim Veli'nin kendisini görmek isteyenlerin bu emanetleri görmesini vasiyet ettiğine inanılır.[204] Bizzat kurucu pirin ziyareti amacı ile kutsanmış bu mekânda yapılan cem törenlerinin manevi ağırlığı ve prestiji ile mekân, önemli bir çevrede güçlü bir merkez konumuna gelmiştir.

İlk karadireğin ne zaman yıkıldığına ilişkin bir bilgi bulunmamakla birlikte, ikinci karadireğin 1930'lu yıllarda ağaç kültüne sıcak bakmayan ve muhtemelen dönemin Tekke ve Zaviyeler Kanunu ekseninde gelişen takipleri neticesinde yıkıldığı ve karadirek sütununun da yakıldığı anlatılmaktadır. Bu dergâhın yerine bugün yıkıntıları görülebilen üçüncü karadirek, 1957 yılında kapı kitabesinde "mescidi şerifin üçüncü inşası 7-4-1957" ifadesi ile birlikte inşa edilerek açılmıştır. Bugün inançsal olarak 15. yüzyılda meydana çıkmış ve üç dönemde tekrar tekrar yıkılarak günümüze ulaşmış karadireğin, terk edilmiş eski Mezirme köyünde beden duvarları ayakta olmak üzere kalıntısı bulunmaktadır. 1994 yılında heyelan etkisi nedeniyle eski karadirek ve Mezirme bırakılarak köy yeni yerine taşınmış ve Karadirek adı ile son karadirek cemevi inşa edilmiştir.

Bugün tarihi yıkıntısı incelendiğinde üçüncü karadirek dergâhının, kaba yonu taşlarla yapılmış, kareye yakın dikdörtgen planlı bir yapı olduğu görülmektedir. Herhangi bir taşıyıcısı ve örtü sistemi bugüne ulaşamamıştır. Cephesinde dört hatıl sırası ile güçlendirilmiş kaba yonu taş duvarı, mimari açıdan değerli bir yapı yapma çabasını işaret etmektedir.

Şah İbrahim Veli Ocağı, Safevi sürekleri ve inançları açısından döneminde ve bugün taşıdığı önemli rol ile muhtemelen kendisine bağlı köy ve ocak şubelerinin yayıldığı köylerde birçok başka karadirek meydana çıkarmıştır. Yine tarık (erkânlı) cem törenleri ile Safevi süreğinin temsilcisi olan Şah İbrahim Veli Ocağı, köyde vaktiyle karadirekte tuttuğu tarıkları kültü ve tören fonksiyonu açısından muhafaza etmektedir. Sivas Kangal Mamaş köyü, Mezirme köyünün talibi ve hemen yanında yer

[203] Hamza Aksüt, **Aleviler: Türkiye, İran, Irak, Suriye, Bulgaristan,** Ankara, Yurt Kitap Yayın, 2009, s. 87.
[204] Ali Yaman, **Alevilik-Bektaşilik Bibliyografyası,** İstanbul, Alevi-Bektaşi Kültür Enstitüsü, 1998, s. 133.

alan Baltacıbaşı köyü, Sivas Hafik Emre köyü, Çorum Dedeköy, Malatya Fethiye gibi köyler Şah İbrahim Veli Ocağı'nı yaymakla birlikte karadirek dergâhı kültü ve mekânını da bu merkezlerde yaygınlaştırmışlardır.

Şah İbrahim Veli Ocağı merkezi Mezirme ve karadirek dergâhı, Anadolu'da Safevi propaganda ve dinsel liturji bütününü anlamak açısından son derece önemli bir yer tutmaktadır. Muhtemelen 16. yüzyılın yoğun gerilimi ortasında bu karadirek dergâhları, bu gibi birincil ilişki merkezlerinde ortaya çıkarılmış ve sonra gizli dergâh cemevleri olarak Anadolu'da yaygınlaştırılmıştır. Tarihin sırları arasında kaybolmuş karadirek dergâhının doğru tarihsel zeminde anlaşılması birçok önemli cevabı beraberinde getirecektir.

4.14. Tokat Almus Hubyar Köyü Hubyar Abdal Birlik Cemevi

Tokat ile Sivas ili sınırında bulunan 1765 rakımlı Hubyar köyünde cemevi mimarisi açısından son derece önemli veriler gözlemlenmiştir. Köyün merkez mahallesi ile Bek Dede Mahallesi'nde yaşayanların dede soylu olması nedeniyle, birçok dede ailesinin evinin yanı sıra bir cemevine sahip olduğu, yakın zamana kadar köye değişik yerlerden gelen taliplerin bağlı oldukları ailelere göre cem törenlerini bu mekânlarda yaptıkları görülmektedir. Bek Dede Mahallesi'nde yaşayanların hatırladığı dönemlerde dahi 20'nin üzerinde cemevi vardır. Yine merkez mahallede birçok mekânın yanı sıra Hubyar Sultan türbesinin de bulunduğu külliyenin içinde bir cemevinin varlığından bahsedilir.[205] Bunların mimari detaylar açısından bölgedeki diğer örneklerle tutarlı bir şekilde, kendine özgü bir mimari formu tekrar etmiş olmaları son derece ilgi çekicidir. Tespit ettiğimiz dört örnek arasında ikisi kutsal ocak, diğer ikisi ise görece daha yakın dönemlerde yapılmış sadece cem ayini icrası fonksiyonu için kurulmuş mekânlardır. Bugün köyde yıkıntıları incelenebilecek daha fazla sayıda mekânın varlığı bilinmektedir.

Hubyar merkez mahallesinde bulunan ve külliye içinde yer alan Hubyar Sultan Birlik Cemevi 9,3x10 m ölçüleri ile kareye yakın bir iç mekâna sahiptir. Yapı, Hubyar

[205] Ali Yaman, **Orta Asya'dan Anadolu'ya Yesevilik, Alevilik, Bektaşilik,** Ankara, Elips Kitap, 2006, s.71.

Abdal'ın köydeki evi, ocağı olarak bilinmekte ve takdis edilmektedir.[206] Ortada iki direğin taşıdığı kirişlerle desteklenmiş düz bir çatısı olmakla birlikte, mekânın 1974 yılında bir onarım gördüğü, bundan önceki devirlerinde merkezde yine iki direğin taşıdığı, muhtemelen 3,2x3,2 m ölçülerinde bir kare tabana oturan bindirme kırlangıç kubbenin varlığı bilinmektedir. Hâlihazırda ortada bulunan direklerin tabanlarındaki taş kaidelerin orijinal oldukları düşünülebilir. Daha önceleri yapının pencerelerinin olmadığı, ışığın yalnızca orta baca adı verilen bindirme kubbenin açıklığından mekâna girdiği bilinmektedir. Şu anda batı yönündeki duvara gömülen ocağın, onarım öncesinde tam karşı yönde bulunan doğu duvarında kurulu olduğu kaynak kişilerin anlatımı ile tespit edilmiştir. Yapının sonraki dönemlerinde, çekirdeğinde bulunan bu tek birimin çeşitli eklemelerle başka odalarla genişletildiği ve bunların son dönem ekleri olduğu görülmektedir. Yapı diğer örneklerde olduğu gibi tek birim hâlinde teşkilatlanmıştır. Külliye içindeki konumu ve ocak pirinin türbesine olan yakınlığı ile mekânın kutsiyeti hakkında önemli bilgi vermektedir. Ocak dedelerinin mekânın hemen karşısındaki evi kullanıyor olmalarına karşın, yoğun ziyaretçi akışı içerisinde bu mekânı cemevi olarak kullanmaya devam ettikleri, bunun dışında buranın bir nevi imarethane gibi işlevini sürdürdüğü görülmektedir.

Hubyar Abdal Birlik Cemevi'nin hemen kapısının önünde Hubyar'ın kurbancısı ve "Hızır Ürfan" evinin bekçisi namıyla bir gaip mezarı bulunmaktadır. Bu mezar, özellikle dergâhlarda örneği görülen kapı veya eşik önüne kendini adama, bağlılığı gözetme ifadesinin bir yansıması olarak burada da karşımıza çıkmaktadır. Bugün uzak geçmişe ait önemli bir ismin, "Hızır Ürfan" ismi ile aslında Hubyar Ocağı'nın mürşit ocağı olan Üryan Hızır Ocağı'nın bir nişanesinin burada bulunması oldukça anlamlıdır. Bu örnekte görüldüğü gibi, iki ocağın birden pirlerinin adının zikredildiği ziyaret veya dergâh yapıları, muhtemel ilişkilerin ve "el ele el hakka" prensibi gereği birbirine hiyerarşik bağlılıkları olan ocak merkezlerinin, bir bağlılık ve temsil sembolü işlevi de görmektedir. Her Alevi ocağı, bir üstte kendilerinin bağlı olduğu mürşit ocağı ile hareket etmektedir. Bu bakımdan Hubyar Ocağı'nın mürşit ocağı olan Üryan Hızır Ocağı'nın bu birlik cemevinin bekçisi olarak görülmesi, birlik evine Hubyar'ın değil Hızır Ürfan'ın isminin verilmesi mürşide olan hürmet ve

[206] Arslan Tekin, **Aleviler ve Bektaşiler Arasında,** İstanbul, Bilgeoğuz, 2009, s. 242.

saygının da işaretidir. Bununla birlikte Üryan Hızır Ocağı'nın en önemli merkezlerinden olan Erzurum Aşkale Persor köyünde, bugüne ulaşamamış tarihi birlik cemevi ocak evinin de bu ilişkinin doğal sonucu olarak benzer kültürel ritüel sistemi taşıdığını görmek mümkündür.

Anadolu'nun en yaygın talip topluluklarına sahip Hubyar Ocağı'nın Sivas, Tokat ve Yozgat bölgesine yayılan talipleri, Hubyar Abdal Birlik Cemevi'nin benzerlerini bu coğrafyada oldukça sık tekrarlayarak üretmişlerdir. İleride ayrıntılı şekilde anlatacağımız Zile Anşa Bacı Ocağı Birlik Evi (Acısu Veli Baba Birlik Evi) gibi en iddialı örnekler başta olmak üzere, günümüze birçok tarihi cemevinin ulaşmasını sağlayan bu birlik evleri, inançsal kültürel havzanın merkezi durumundadır. Hubyar Abdal Birlik Cemevi bir model cemevi olarak bu toplulukları Hubyar Abdal külliyesinin merkezinde ve Hubyar Abdal'ın kültü etrafında etkilemiş, bir mimari cemevi stereotipine dönüşmüştür.

4.15. Malatya Arguvan Koyuncu (Gürge) Köyü Şah Süleyman Ocak Evi

Malatya'nın Arguvan ilçesi Koyuncu (Gürge) köyünde bulunan tarihi Şah Süleyman Ocağı, Şeyh Süleyman Dergâhı Kara Kapı adı ile de anılmaktadır. Bölgede bulunan tarihi cemevi ocak evlerinin bir başka örneği olan yapı mekânsal olarak yenilenmiş olmakla birlikte, orijinal mekânın kutsal olarak korunması duygusu ile birçok direk ve mimari elemanını günümüze ulaştırmış bir örnektir. Betonarme bir yapı olarak ağır bir onarım görmüş ve iki katlı bir yapıya dönüştürülmüştür.

Giriş kapısının olduğu yönde köşeden pahlanmış bir kenarı dikkate alınmazsa, kareye yakın bir meydan evi planına sahiptir. Eski direklerin yerine yapılmış dört sütun ve duvar kenarlarında bulunan orijinal tarihi direklerle mekân, benzer tarihi cemevi kültürünün görünümünü tekrar etmektedir. Merkezde bulunan dört direğin dört kapıyı temsil ettiği ocak dedeleri tarafından zikredilmektedir. Bu dört sütun, kare tabanlı bir kırlangıç kubbe ile mekânı örtmektedir. Mekânda bugün ortadan kalkmış bir ocağın varlığı, yine ocak dedeleri tarafından aktarılmaktadır. Bu yapısı ile Gürge Şah Süleyman Ocak Evi klasik planimetriye kavulmuş olgun bir tarihi cemevi olarak görülmektedir.

Şah Süleyman Ocak Evi bazı özel emanetlerin saklandığı, kutsiyeti yüksek bir ocak merkezidir. Dergâhın kar kapı olarak anılan kapısı, Şah Süleyman'ın koyduğuna inanılan kutsal bir mimari eleman durumundadır. Ocak evinin kapısından girildiğinde sağ yönde görülen tarihi sütun karadirek, özel kılıfı içerisinde tarıkın asılı olduğu noktadır. Şah Süleyman'a ait kamçı ve kılıç gibi emanetler de bu ocakta muhafaza edilmektedir. Bölgenin Safevi kültür ve inanç dünyası ile yoğun ilişkisi nedeniyle, Şah Süleyman'ın tarihsel kimliği ile Safevi hükümdarı II. Şah Abbas'ın babası olan, 1694'te ölmüş, II. Safi olarak da anılan Şah Süleyman ile kurulmuş inançsal bir ilişki olup olmadığı şüpheye değer bir ihtimal olarak belirmektedir. 1568 yılında, Mühimme 7'de, 2067 numaralı ve 976 tarihli bir hükümde İran'dan gelmiş Süleyman Fakıyh adlı bir halifeden bahsedildiğini görüyoruz.[207] Safevi hükümdarlarının veya şeyhlerinin yine bu bölgede güçlü tesirinin bir örneği olan Mezirme Şah İbrahim Veli Ocağı da benzer şekilde bir düşünceyi akla getirmektedir. Tarihsel kimliği belirsizlikler ardında olan Şah Süleyman'ın kurduğuna inanılan bu tarihi cemevinin tarihlendirmesi için elimizde güçlü bir bilgi bulunmamaktadır.

4.16. Tokat Almus Hubyar Köyü Bek Dede Tarihi Cemevleri

Hubyar köyünde bir başka önemli cemevi ise Bek Dede Ocağı olarak anılan ve bugün sadece ocak yeri ve bir kısım duvar kalıntısının kaldığı mekândır. Bu ocağa bağlı dedeler, buranın tarihinde bir cemevi olduğunu ve ocak yerinin bir keramet ile Hubyar Sultan tarafından belirlendiğini anlatmaktadırlar. Eldeki sınırlı veriler incelendiğinde, yapıya ocağın da bulunduğu güney duvarından girişin sağlandığı, 8,5x7 m ölçülerinde, kareye yakın bir iç mekâna sahip olduğu görülmektedir. Kaba yonu duvar tekniği ile yapılmış olan mekânın içerisinde üzerinde bir bindirme kubbe olduğu sözlü olarak anlatılagelmiştir. İç mekânda tespit edilen ahşap sütun kalıntısının bugün duvarın içinde kalmış olmasının, yan duvarın yıkıldıktan sonra tekrar toparlandığına dair bir veri olduğu düşünülebilir. Yapının batı yönündeki duvarı ise bu çalışmada Bek Dede Mezrası 1 Nolu Cemevi olarak adlandırdığımız ve bu köyde günümüze orijinal olarak gelebilmiş tek örnek olan cemevinin batı duvarı ile aynı yere,

[207] Colin Imber, "The persecution of the Ottoman Shī'ites according to the mühimme defterleri, 1565-1585", **Der Islam**, C:LVI, 1979, s. 245-273.

hatta belki bu ikincisi tarihi mekânın duvar kalıntısının üzerine inşa edilmiş olmalıdır. Mekânın ocak kalıntısının ocak üyeleri için kutsal bir değer taşıdığı, adak kurbanlarının burada kesildiği ve bu taşa niyaz edildiği, üzerindeki bir izin Hubyar Sultan'ın elinin izi olduğu yönünde inançların olduğu gözlenmiştir.

Bek Dede Mezrası 1 Nolu Cemevi, Bek Dede Ocağı'nın hemen bitişiğinde inşa edilmiştir. Yapıya batı yönünden, küçük yarı açık bölümün bağlandığı kapıdan girilir. Yaklaşık olarak 8x9 m ölçülerinde kareye yakın bir iç mekâna sahiptir. Mekân, güneyde bulunan ocak yönüne doğru ilerleyen iki ana birimden ve iki yandan daha dar iki neften oluşmaktadır. Ocağın önünde bulunan bölümün düz kirişlerle kapatılmış olmasına karşın, arkasında kuzey duvarına yaslanan diğer birim 3,2x3,3 m ölçülerinde bir kare kasnağın üzerinde yükselen, beş kademeli bindirme tavan ile kapatılmıştır. Yapı, dışarıdan düz toprak dam şeklinde iken, yalıtım ve tahribat sorunları göz önüne alınarak küçük bir tamir görmüş ve üstü oluklu sac levhâlârın örttüğü bir kırma çatı ile kapatılmıştır. Ocak güney duvarından mekânın içine doğru taşmış hâldedir. Kaba yonu taş duvara sahip olan mekânın pencereleri üzerindeki ahşap lentolar orijinal görünümü verse de, mülkiyet sahibi olan ocak dedesi bu pencereleri sonradan kendisinin açtığını belirtmiştir. Yapının ahşap kapısı üzerinde, kazınmak suretiyle yazılmış olan yapım tarihi hicri 1225 tarihini göstermektedir. Söz konusu tarihin son dönemde 2 rakamının 2 rakamı ile aynı şekilde yazıldığı dikkate alındığında h.1335 (m.1916/1917) olduğu düşünülmelidir. Bu tarih, ocak evladı olan dedelerin anlatımları ile de uygun düşmektedir. Bölgede orijinal olarak kalabilmiş ve bu bölgedeki diğer cemevleri gibi fonksiyonel olarak sadece cem ayininin icrası için inşa edilmiş bu yapı, konumuz açısından büyük önem taşımaktadır.

Bölgede benzer kalıntılar olmasına karşın inceleme ve rölöve çıkarma şansı bulduğumuz son yapı ise Bek Dede Mezrası 3 Nolu Cemevi olarak adlandırdığımız yapıdır. Bir Alevi dedesinin mülkünde olup tıpkı 1 Nolu yapıda olduğu gibi, sadece cemevi fonksiyonu için oluşturulmuş olan bu yapının köyden göçlerle birlikte sahipsiz kaldığı ve 1980'lerin sonlarına doğru çöktüğü, günümüze sadece bir kısım ahşap sütun ve kiriş ile yapının programını okumaya yeter derecede duvar kalıntısı ulaşmıştır. Duvarları çamur harçlarla oluşturulmuş kaba yonu duvar biçimindedir. Yapı, diğer örneklerden farklı olarak 2,8x8,3 m ölçülerinde bir hazırlık bölümü ve onun ardında

6,5x8,5 m ölçülerinde, asıl cem ayininin yapıldığı kareye yakın bir dikdörtgen mekâna sahiptir. Mekânda ocak yeri belirgin olmamakla beraber, güney yönünde olduğu söylenmiştir. Ocak yönünde bugün ayakta duran iki ahşap sütunun taşıdığı tavanın, diğer örneklerde olduğu gibi bindirme tavana sahip olduğu yapının önceki dönemini hatırlayan ocak dedelerince belirtilmiştir.

4.17. Sivas Yıldızeli Banaz Köyü Pir Sultan Abdal Ocak Evi

Alevi inanç ve kültürünün Anadolu'daki en güçlü isimlerinden olup 16. yüzyıl ortasında yaşamış ve idamı ile Alevi belleği ve Türkiye hafıza tarihinde geniş yer etmiş olan, muhtemelen Şah Tahmasb döneminde bir Safevi halifesi olan Pir Sultan Abdal'ın, Sivas'ın Yıldızeli ilçesi Banaz köyünde yaşadığı tüm araştırmaların üzerinde uzlaştığı noktadır. Bu köy aynı zamanda Pir Sultan Abdal Ocağı'nın merkezi olan bir köydür.

Banaz köyünde Pir Sultan'ın takdisi üzerine birçok kültürel ve doğal izler bulunmaktadır. Bunlar içinde özellikle Pir Sultan Abdal tarihi cemevi özel bir yer tutmaktadır. Bu tarihi cemevi dışarıdan 1960 yılında üzerine eklenmiş bir kat ile birlikte bir konak görünümünü andırsa da, içeri mekânda bu tür cemevlerinin en erken örneklerinden birisi olduğunu gösteren mekânsal ve inşai tekniğe sahiptir. Mekân, bu düzenleme ile birlikte uzunca bir giriş koridoru arkasına gizlenmiştir. Büyük oranda orijinal yapısı ile bugüne ulaşan Pir Sultan Abdal Ocak Evi, ortada iki ana karadireğin taşıdığı farklı bir kırlangıç kubbe ile teşkil olmuştur. Zaman içerisinde farklı noktalara destek sağlaması için konulmuş sütunlar, orijinal mimari programın okunmasına mani değillerdir. Giriş kapısının tam karşısına yerleştirilmiş olan ocak ile Pir Sultan Abdal ocağının mütevazı ama tarih içinden gelen mimari dokusu tamamlanmıştır. Ocağa yatay gelişen sütunların taşıdığı hatıllar, mekânın hatıllar yönünde daha uzun bir mekân olduğunu düşündürmektedir. Oldukça geniş gövdeli bu hatılların zamanla duvarın yıkılması veya daralması ile kısaltıldığı anlaşılmaktadır. 60 cm civarındaki uzunlukları ile daha iddialı bir örtüyü tutmak için tasarlandığı anlaşılan sütun başlarının görece daha dar bir alanı geçmek için kullanılması da, yine mekânın zamanla beden duvarlarının yıkılarak içeri çekildiği üst örtü ve taşıyıcı direklerin yerlerinin korunarak yapının daraltıldığını düşündürmektedir. Kapıdan girildiğinde

sağda kalan kapılı bölmenin ve onun önünde yer alan, duvarla hem yüz olmuş direğin bulunduğu kısmın ardında neflik bir alanın daha olduğunu, ama zamanla bu kısmın ortadan kalktığını düşünmek, yapı tekniği açısından üzerine düşünme ihtimali sunmaktadır.

Pir Sultan Abdal tarihi cemevi, yapım tekniği ile ortasında 45 derecelik dönerek üst üste bindirme şeklinde dizilen klasik kırlangıç kubbeden ayrılır. Bu düzenleme de birbirini 90 derecelik açılarla örterek giderek daralan, bugün beş kademe olarak görebildiğimiz bir erken dönem kırlangıç kubbe tekniğine sahiptir. 16. yüzyıldan günümüze ulaşan bir mimari eser olduğunu anlamak oldukça zor olmakla beraber, örneği verilen diğer kırlangıç kubbeli cemevlerine nazaran daha erken dönem primitif bir kubbe formuna sahip olması anlamlıdır. Bu özelliği ile Amasya'da benzer teknikle üretilmiş, farklı noktalarında tarih kazımaları ile yapım veya tamir tarihini bilebildiğimiz Çulpara Cemevi ile yaşıt olduğu şüphesizdir. Çulpara Cemevi'nde en eskisi h.1138 tarihini gösteren tarih izleri yaklaşık 1720 yılına tekabül etmektedir.[208] Ölümünün hemen ardından önemli bir saygın kişilik hâline gelen Pir Sultan Abdal'ın tarihi evinin bir tekkeye, birlik evine dönmesi mümkündür. Bu konuda yine arşivde rastlanan bir vakıayı anmak yerinde olacaktır. Bozok kadısına gönderilen fermanda, Bozoklu Celal'in ölümünün üzerinden 20 yıl geçtiği ve evinin bir dergâha dönüştüğü ifade edilerek bu olayın üzerine gidilmesi emredilmiştir.[209] Bozoklu Celal'in de benzer bir kültürel dünyadan çıkan tarihi ve siyasi bir şahsiyet olduğu düşünülürse, muhtemelen bu dönemde birçok tarihi şahsiyetin yaşadığı isyan ve mesiyanik hareketler sonrasında, yaşarken bıraktığı izler kutsallaşmış ve çok özel bir dini anlam kazanmış olmalıdır.

Tarihi Pir Sultan Abdal Ocak Evi hemen bahçesinde bulunan Hasan Dede ziyareti ve Horasan'dan buraya getirdiğine inanılan bir taş ile bir bütün olarak dergâh vaziyetinde takdis edilmektedir. Bu mekânın Pir Sultan Ocağı dedeleri tarafından kutsal cem törenlerinde mekânın ruhaniyeti ölçüsünde ibadet mekânı olduğu

[208] Muzaffer Doğanbaş, "Cemevi Mimarisine Giriş (Amasya Örnekleri)," **2. Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşilik Bilgi Şöleni**, Ed. Filiz Kılıç, Tuncay Bülbül, C:II, 2007, s. 1517-1529.

[209] BOA.NFS.d. 2260, 348-364; BOA.NFS.d. 2383, 42a; BOA.NFS.d. 2384, s. 1a-30b numaralı nüfus defterlerinden aktaran Sabit Genç,"19. Yüzyılda Aşiretlerin İskânı ve Ortaya Çıkan Sorunlar: Mecidözü Aşiretleri Örneği," **19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi**, C:I, No: 1, 2020, s. 38-59.

bilinmektedir. Yapı, alanda tespit çalışmamızdan sonra kültür varlığı olarak tescillenmiş ve bir restorasyon görmüştür.

4.18. Amasya Göynücek Çulpara Köyü Çulpara Tarihi Cemevi

Amasya ili Göynücek ilçesi Çulpara köyü bir ocak merkezi köyü olmamakla birlikte, Pir Sultan Ocağı tarihi cemevi ile benzer nitelikte önemli bir tarihi cemevini barındırması ile Alevi kültür tarihinde dikkat çekici bir yere sahiptir. Elazığ ve Malatya'da yoğunlaşan taliplerinin aksine, muhtemelen 16. yüzyıl nüfus hareketleri sırasında bu bölgelere gelmiş veya gönderilmiş, başta Cihanbeyli (Canbegli) aşireti şemsiyesi olmak üzere birçok İmam Rıza Ocağı talibi, Ağuiçen Ocağı talibi, Şah İbrahim Veli Ocağı talibi aşiretlerin bu bölgeye yerleştikleri görülmektedir.

Çulpara köyü, İmam Rıza Ocağı talibi bir köydür. Alan araştırmamız sırasında tespit ettiğimiz Çulpara köyü cemevi damı mekânsal bütünlüğünü bugüne taşımış oldukça önemli bir cemevidir.[210] Çulpara Cemevi damı yedi kademeli oldukça özgün bir kırlangıç kubbe ile bugüne ulaşmıştır. 90 derecelik açılarla kademeler kazanan kırlangıç kubbe tıpkı Pir Sultan Abdal Ocak Evi'nde olduğu gibi, erken dönem kırlangıç tekniğinin uygulandığı dönemlerin bir hatırası değerindedir. Bindirme tekniğinin yer yer 45 derecelik yükseltmeleri ile teşkil olması yapıyı ortada yükseltmiştir. Yapı, ocak yönüne doğru uzanan harim ocağa dik üç nef ile belirginleşmiştir. Oldukça sade yapılı bu cemevinde ocağa dik uzanan iki hatılı taşıyan iki karadirek bulunmaktadır. Bu sütunların hemen altında primitif sayılacak bezemeleri ile sütun başlığı ahşap yastıklar dikkat çekmektedir.

Yapının konumuz açısından en önemli bilgisi bu yastıklar ve ocak üzerindeki bazı tarih kazımalarında görülmektedir. Karadirek tabir olunan direklerden birisinde gelenek olduğu üzere yastık üstünde 128-138 tarih ibaresi yer almaktadır. Bu tarih hicri 1128 (m. 1715) tarihine denk gelen yapım veya tamir yılı olmalıdır. Bu tür yapılarda sıklıkla bu bölümlerde inşa veya tamir tarihlerinin düşülmesine ilişkin

[210] Muzaffer Doğanbaş, "Cemevi Mimarisine Giriş (Amasya Örnekleri)," **2. Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşilik Bilgi Şöleni**, Ed. Filiz Kılıç, Tuncay Bülbül, C:II, 2007, s. 1517-1529.

tezimizde birçok örnek verilmektedir. Özel törenlerin yapıldığı ve ziyaretlerin gerçekleştirildiği cemevinin ocak kısmına da tarih kazımaları nakşedilmiştir. Bunlar içerisinde ocak kemeri içerisine kazınan h. 1147 (m. 1734) tarihi, yukarıda belirtilen tarihe en yakın olan ikinci tarih olarak bu tarihleri tasdik etmektedir. Bu tarihin tam karşısında yine ocak kemeri içine "ali" yazısının kazındığı görülmektedir. Bu ifadenin inançsal anlamda Hz. Ali'yi zikretmek için veya bir ziyaretçinin imzası olduğu düşünülmektedir.

Çulpara Cemevi'nin çağdaşı olarak addettiğimiz Banaz Pir Sultan Cemevi ile karşılaştırıldığında, mimari bütünlüğünü koruması bakımından Pir Sultan Cemevi'nin mimari orijinalitesi hakkında fikir verdiği düşünülmelidir. Kareye yakın dikdörtgen bir birimin ocak ve direklerle tanımlandığı, ortada benzer bir kırlangıç kubbe ile karakterize olduğu bu örnek, muhtemelen sonradan bozulmuş Pir Sultan tarihi ocak evinin mimari formu ile aynıdır. Çulpara Cemevi, tüm benzer örnekler içerisinde en eski tarih kaydı bilgisini veren önemli bir örnektir. Farklı kentlerde tespit ettiğimiz birçok tarihi cemevinin bu yapı sonrasına tarih kayıtlarının atıldığı görülmektedir. Belki bir geleneğin yerleşmesi olarak değerlendirilmesi gereken bu sürecin, Anadolu'da çok sert siyasi çatışmaların yaşandığı ve özellikle 16. yüzyıl sonu itibariyle Aleviliğin büyük oranda yasak ve takiplere uğradığı bir dönemden sonraya denk gelmesi, üzerine düşünülmesi gereken bir konu olarak durmaktadır.

4.19. Tunceli Pülümür Hacılı Köyü Pir Sultan Ocak Evi

Pülümür'ün Hacılı köyünde bulunan ve Pir Sultan Ocağı'na ait tarihi cemevi ocak evi olan mekân "Pir Sultan Tekkesi" "Pir Sultan Ocağı" "Büyük Dam" gibi adlarla anılmaktadır. İnanca göre Pir Sultan Abdal, 16. yüzyılda Erdebil Tekkesi'ne gitmiş, oradan görev alarak tekrar Anadolu'ya dönmüş ve döndüğünde ilk olarak bu köye yerleşmiş ve bu ocağı kurmuştur. Aleviler için Erdebil'in bir hac olmasından dolayı, Erdebil yolculuğu sonrasında kendisi hacı sayılmış ve bu nedenle köye de Hacılı ismi verilmiştir.[211]

[211] X. Çelker, "Bonê Cemê Hacüliye (Pülümür) - Büyük Dam", (Kaynak kişi; Mehmet Çelebi, Hacılı Köyü), (Çevrimiçi) https://www.zazaki.de/reportaji.htm, 21 Kasım 2016. Bu konuda farklı bir görüş ve kaynak bilgisi için Bkz.: Ali Yaman, **Kızılbaş Alevi Ocakları,** Ankara, Elips Kitap, 2006, s. 123.

Kareye yakın kuzey-güney doğrultusunda gelişen dikdörtgen mekân, içten 8,56x7,30 m ölçülerindedir. Dıştan köşelerde düzgün kesme taş, beden duvarlarında ise kaba yonu taş işçiliği göstermektedir. Duvarlarda çamur derz kullanılmıştır. Duvarlar yatayda oldukça sık aralıklarla ahşap hatıllarla desteklenmiştir. Özellikle batı duvarında ahşap hatılların dayanıklı ardıç ağacı olması bakımından, bu yapının veya çevrede daha önceden bulunan farklı yapıların taşıyıcı elemanı olduğu, sonraki yıkımlar neticesinde devşirme malzeme olarak bu mekânın duvarlarında işlevlendirildiği, bu bilgi çerçevesinde yapının cephesinin geniş çaplı bir onarımdan geçtiği görülmektedir. Yapı batı yönünden bir giriş kapısına sahip olup, doğu yönünden kot farkı nedeniyle kısmen toprağa gömülüdür. Ön cephesinde, kapının hemen solunda yer alan iki pencere geç dönem onarımında yapıya eklenmiş ve üstleri ardıç lentolarla desteklenmiştir. Yine kuzey duvarında açılan küçük pencere de bu dönem onarımında eklenmiştir. Kapı, döneminden olmayıp 20. yüzyıl ekidir.

Yapının iç mekânı güney yönünde kırlangıç kubbe, geri kalan kısımlarda ise düz dam şeklinde bir örtü sistemine sahiptir. Ortada "ulu direk" adı verilen kutsal direğin taşıdığı kırlangıç kubbe, güney ve batı yönlerinde ise beden duvarlarının üzerine oturan yaklaşık 3,20x3,00 m ölçülerinde kare planlıdır. Kırlangıç kubbe bugün dört aşamalı olarak görülmekte olup, ortada tahribattan kaynaklanan geniş açıklık, yeni ahşap malzeme ile kapatılmıştır. Benzeri yapılarla karşılaştırıldığında bu açıklığın yedi aşamaya kadar yükseltilebileceği, orijinal halinde kubbenin altı veya yedi kademeli olabileceği düşünülebilir. Taşıyıcı elemanlar özellikle doğal patinaları yoluyla yapının değişik dönemlerini işaret etmektedir. Oldukça yıpranmış ve kondisyon açısından zayıf düşmüş taşıyıcı elemanlar ardıç ağacındandır. İç mekân zeminin toprak, üst örtünün ahşap kiriş düzeninde olduğu basit bir yapıdadır.

Yapının batı duvarında içten bir ocak bulunmaktadır. Bu ocak cem sırasında dedenin post makamı olarak kullandığı bölgedir. Yapının 1966 yılında etraflı onarımı sırasında, güney duvarının yaklaşık 2-3 m kadar içeri çekildiği, bu işlem sırasında ocağın yeniden inşa edildiği kanaatindeyiz. Mevcut ocak basit bir teknikte inşa edilmiştir. Giriş kapısının sağında yan mekânlara geçilen kapının varlığı ve yine bu kapının tam karşısında, bugün olmayan fakat 1966 öncesi var olduğu aktarılan diğer kapı, bu yapının birçok yapı ile bitişik nizam şeklinde yerleştirildiğini göstermektedir.

Yapının "kara kapı" adı verilen, bugün mevcut olmayan tarihi kapısı hakkındaki menkıbevi anlatı da bu fikrimizi desteklemektedir. Buna göre, batı yönünde yaklaşık 30 m uzunluğunda bir koridor ile ulaşılan mekân, dışarıdan direkt ulaşıma kapalı hâldedir. Bir anlatıya göre, bu koridorun kademeli şekilde dört kapıdan geçilerek esas mekâna bağlandığı ifade edilmektedir. Farklı bir varyanta göre, yapının iç mekân beden duvarlarında dört farklı yönde vaktiyle dört kapı mevcut olup, bu düzen günümüze ulaşamamıştır. Bir koridorun kademeli olarak dört kapıya sahip olması anlatısı, Malatya Onar Ocak Evi'nde de karşılaşılmış bir epizot olup, ana mekanda dört yöne açılan kapı anlatısı ise Bektaşi meydan evlerinde bulunan fiktif dört kapı anlayışı ile uyumludur.[212] Bugün bu iki anlatıyı da destekleyecek fiziksel herhangi bir veri mevcut değildir. Etrafındaki yapıların içinde ve gerisinde kapalı, korunaklı bir noktada bulunan yapı zamanla diğer yapıların ortadan kalkması ile ortaya çıkmış, belki de ortak olarak kullandığı duvarların da yıkılması ile şu anda bulunan batı cephesi ile yeniden düzenlenmiştir. Bu düzeyde derinliğe sahip koridorların varlığını farklı ocak evi örneklerinden öğrenebiliyoruz. Cem törenlerinin gizli icra edilmesi, aynı zamanda yapının da gizlenmesi anlamına gelmektedir ve fonksiyonel olarak bu derin koridor gizli cem törenleri ile doğrudan ilişkilidir. Yapı direkt ulaşıma ve "ehil olmayana" kapalıdır. Yapının bugün mevcut olmayan "kara kapı" adı verilen kutsal kapısı inanca göre ehil olmayana açılmayan bir kapıdır. Açılmayan kapılar ve derin dehlizli koridor anlatıları ile yapının koridor yönünde yer alan cephesinin yıkılıp yeniden yapılmış olması, ocak evinin tarihinde gizli bir cemevi olduğu konusunda şüphe bırakmayacak nitelikte verilerdir.

Mekânın en çok takdis gören noktası olan "ulu direk" diğer direklere göre daha eski tarihli olup, görülecek bezeme ve patinaya sahiptir. 1,96 m uzunluğundaki bu direk 30 cm'lik bir sütun başlığı ile kırlangıç kubbeyi taşımaktadır. Ulu direğin olduğu noktadan yapının 2,90 m yüksekliğinde olduğu görülmüştür. Basık beden duvarları ortada kırlangıç kubbeye doğru hafif bir eğimle yükselmekte ve yapı orta kısımda hissedilecek şekilde yükseltilmektedir. Taşıyıcı özelliğinin yanı sıra, batı yönünde sonradan kaldırılmış nefin de varlığı düşünülecek olursa, üç nefli bu düzende orta nefin

[212] Günkut Akın, "Merdivenköy Bektaşî Tekkesi'ndeki Dünya Ağacı," **Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C:II, No: 4, 1989, s. 68-74.

kırlangıç kubbe ile belirgin şekilde yükseltilerek vurgulandığı görülmektedir. Yapı dışarıdan bu kırlangıç kubbeyi örtecek şekilde, üzeri sac ile kaplanmış bir kırma çatı ile örtülmüştür. Sütun başlığı kendi formu ile uygun şekilde, iç içe geçmiş konturların oluşturduğu bezemeye sahiptir. Bu bezemenin benzeri tarafımızdan Elazığ Karakoçan'da bulunan Seyyid Nuri Cemaleddin Ocağı'nda tespit edilmiştir. Yastık kısmının ulu direk ile olan uyumu, bu taşıyıcının değiştirilmeden özgün durumda kaldığını göstermektedir. Ulu direk aynı zamanda mekânın kutsal emanetleri olan üç adet evliyanın (tarık) asıldığı makamdır.

Mekânda kuzey duvarına bitişik ve ulu direk ile aynı dönemde inşa edildiği anlaşılan diğer sütun da benzer süslemesi ve nispetleri ile orijinal bir sütun başlığına sahiptir. Bu iki sütunun ortasında kalan diğer sütun, sonraki dönem eki olmakla birlikte daha önceki döneme ait orijinal bir sütun başlığına sahiptir.

Mekânın doğu ve kuzey duvarı boyunca uzanan seki ve ulu direğin hemen yanından başlayan yaklaşık 40 cm yüksekliğindeki küpeşte, mekânda sekili oturma düzenini hatırlatmaktadır. Bu düzenin vaktiyle batı duvarında da olduğu düşünülebilir. Bu durumda cem töreni için bir oturma, dizilme düzeni oluştuğu görülmektedir. Bu tür bir düzeni Ankara, Çubuk bölgesi tarihi cemevlerinde gözlemlemiştik. Bu tür küpeştelerin, Çubuk bölgesinde cem törenine katılanlar arasında bir hiyerarşik düzenin vurgulanması amacıyla konulan, genellikle ikrarlı talipler ile henüz musahipli olmayan taliplerin oturma düzenlerini belirleyen sınırlayıcı bir eleman olduğu görülmüştür.

Mekânın incelenmesi sonucu özgün durumu hakkında şunlar iddia edilebilir: Mekânın doğu ve kuzey duvarları sonraki tarihte içeri çekilerek küçültülmüştür. Bugün güney yönünde bulunan orijinal sütun dizisi ve güney duvarı arasında bulunan galeri kuzey ve batı duvarı etrafında da mevcut olmalıdır. Buna göre ortada 3,5 m²'lik nefin oluşturduğu meydan ve bunu çevreleyen bir galeri ve bu galeri ile orta nefi küpeşteler ayırmaktadır. Yapı, köyün diğer yapılarının kuşattığı bir iç mekân şeklinde dışarıdan vurgulanmayacak, hatta gizlenecek düzende yapılmıştır. Malatya Onar köyünde bulunan tarihi cemevi ile benzer şekilde uzunca bir koridor ile ulaşılan yapı, üç mağ düzeninde genişçe bir iç mekâna sahiptir.

Pir Sultan Ocağı, tarihlendirme bakımından çok fazla veri sunmamaktadır. Yapının kuruluşu ile ilgili anlatılan menkıbe, 16. yüzyılda Pir Sultan'ın burayı gelip

kurması ve "ulu direk"i bizzat Horasan'dan getirip buraya dikmesi ve yapıyı inşa etmesi şeklindedir. Yapıda herhangi bir tarih veya yazı izine rastlanmamıştır. Anadolu'da geniş bir coğrafik alanda yaptığımız tarihi ocak ve cemevleri araştırmamızda, bazı yapılarda tarihler tespit edilmiş ve bir analoji yapma imkânı olmuştur. Bu doğrultuda mevcut malzemenin patinası ve mekânın tipolojisi açısından, yapının kuruluşunu 17. yüzyıl ile 18. yüzyıl arası bir tarihe yerleştirmemiz makul görünmektedir. Sivas Banaz köyünde bulunan Pir Sultan Ocağı'na ait diğer ocak evi incelememizde, kırlangıç kubbeli örtü sisteminin bu yapıya göre daha arkaik teknik özellikte olduğu ve bindirme değil çatma kubbe tekniği ile örüldüğü görülmektedir. Yine Banaz Pir Sultan Ocağı'nda yapı malzemesinin kondisyon değerinin buraya göre çok daha zayıf olması, Banaz'da bulunan yapının nispeten daha küçük ölçülerde olması ve bu iki ocak arasında kutsal bir bağ olması, Hacılı Pir Sultan Ocağı'nı diğerinin ardılı olarak değerlendirmemizi gerektirmektedir. Bu varsayım Hacılı'da bulunan Pir Sultan Ocağı'nın bölgeye sonradan gelmiş olduğu ve sınırlı sayıda talip köyüne sahip olması, bölgenin Türkçe konuşan sınırlı sayıda köylerinden olması gibi verilerle desteklenebilir. Genellikle ocakların dağılımı tarihinde görüldüğü gibi, merkez ocağın farklı coğrafyalara göç etmesi ve gittiği yerlerde merkez ocağa ait kültleri taşımaları sıklıkla görülen bir olgudur.[213] Varsayımımız Sivas Banaz Pir Sultan Ocağı'nın bir kolunun 17-18. yüzyılda buraya gelip yerleştiği ve bir şube açarak merkez ocak mekân kültürünü burada yaşattıkları şeklindedir. Mekânın Pir Sultan'a değil oğlu Ergaip'e ait olduğu yönünde bir görüş ise tarihsel olarak değilse bile bu iki yapı arasındaki zamandizinsel ardıllık fikrini desteklemektedir.[214]

Pir Sultan Ocağı üç evliyaya (tarık) mekân olmuştur. Bu evliyalar "ulu direk"te asılı tutulmakta ve bu direğin kaidesi seviyesinde zeminde genellikle çerağ uyandırılmaktadır. Tarıklardan ikisi kardeş sayılır ve önemli bir kurban kesilmeden açılıp kefen adı verilen kılıflarından çıkarılmaz ve yerinden indirilmezler. Bu evliyaların çocuk, gelin veya yılan şeklinde kendilerini gösterdiğine itikat edilmektedir. Evliyaların bir dönem kötü niyetli kişilerce çalındığı, Karaderbend

[213] Bu konuda benzer sorular için Bkz.: Hamza Aksüt, **Aleviler: Türkiye, İran, Irak, Suriye, Bulgaristan**, Ankara, Yurt Kitap Yayın, 2009, s. 187; Veli Saltık, **İz Bırakan Erenler ve Alevi Ocakları,** Ankara, Kuloğlu Matbaacılık, 2004, s.137.

[214] **Anadolu İnanç Önderleri İkinci Toplantısı: Alevi İslam İnancının Öncüleri Dedeler, Babalar, Ozanlar Ne Düşünüyor,** İstanbul, Cem Vakfı, 2003, s. 308.

köyüne götürüldüğü fakat evliyaların buradan yine geri geldiklerine dair bir anlatı mevcuttur. Ulu direk, karadirek kültü ve tarık kültünün bölgede yaygın olduğu bilinmekle birlikte, Pir Sultan Abdal'ın tarihsel kimliğinin Safevilerle ilişkilendirilmesi ve bir Safevi halifesi olduğu hatırlanacak olursa, Anadolu'da tarık kültünün geniş manada Safevi süreğine yakın Kızılbaş topluluklarda görüldüğü dikkate alınarak, mekânda sürdürülen kültlerin geniş Safevi Kızılbaş inançları çerçevesinde önemi daha iyi anlaşılacaktır. Mekânın her türlü zamansal etkiyle tahrip olmasına karşın, özellikle "ulu direk"in yerinin değişmemiş ve özgün hâlinin korunmuş olması, tarıklarla kurduğu temas ve çerağ uyandırma merasimine konu olması, sınırlı sayıda talibi olan bu ocağın bölgede en iyi korunmuş ocak eve sahip olması bu kültün bu sürek içindeki ayrıcalıklı yerinden kaynaklanmaktadır. Anadolu'da Safevi süreği ile ilgili benzer en güçlü ilişkiyi, Safevilerle akrabalık ilişkisi olduğu yolunda yaygın bir inanç bulunan Şah İbrahim Veli Ocağı'nda ve bu ocağın en önemli takdis nesnesi olan karadirek kültünde görmek mümkündür.

4.20. Tokat Almus Görümlü Köyü Kul Himmet Ocak Evi

Tokat Almus ilçesi Görümlü köyü, 16. yüzyılın Pir Sultan Abdal gibi bir başka önemli Alevi şairi Kul Himmet'in köyüdür. Yaşadığı dönem ve şiirlerine yansıyan açık temalar vasıtasıyla Pir Sultan Abdal gibi Safevi halifesi olduğuna şüphe olmayan şairin türbesinin de olduğu bu köy Kul Himmet Ocağı'nın merkezidir.

2012 yılında bölgede yaptığımız alan araştırmasında, köyde artık tamamen yok olmuş Kul Himmet Ocağı tarihi cemevinin, 1980'lere kadar varlığını sürdürdüğü köyün yaşlılarından ve Kul Himmet dedeleri tarafından aktarılmıştır. Üzeri kırlangıç örtülü geniş bir meydana sahip bu tarihi ocağın, ahşap direkli olduğu ve özellikle cem törenleri ve kurban törenlerinin mekânı olduğu zikredilmektedir. Son zamanlarda yapılmış Kul Himmet Türbesi de tarihi özellik gösteremeyecek kadar dönüşüme uğramıştır. Kul Himmet Ocak Evi hakkında sözlü tarih dışında başka bir bilgi bulmak mümkün olamamıştır.

4.21. Tunceli Pülümür Doğanpınar Köyü Büklü Dede Ocak Evi

Pülümür ilçesi Doğanpınar köyüne bağlı Büklü mezrasında yer alan tarihi ocak evi, "Büklü Dede Ocağı" adı ile anılmaktadır. Merkezi Nazımiye ilçesi Zeve köyünde (Bostanlı köyü) bulunan Kureyşan Ocağı'nın gaziler kolundan Seyyid Büklü Dede'nin kurduğuna inanılan ocak, aynı zamanda "Bük Evliyası" adı verilen kutsal tarık ziyaretinin mekânıdır. Mevcut tarihi ocak evi, 1996 yılında yenileme amacı öne sürülerek yıkılıp yerine bugün var olan beton bina inşa edilmiş ve tarihi yapı herhangi bir iz kalmaksızın ortadan kalkmıştır. Mevcut bina, konaklama ve diğer sosyal birimlerin yer aldığı modern bir bina ve Büklü Dede türbesi ile aynı alanı paylaşmaktadır.

Tarihi Büklü Dede Ocağı ile ilgili bilgilerimiz, biri yapının içinden evliya direğini gösteren, diğeri Büklü Dede Türbesi'nin dıştan görüntüsünü içeren iki eski fotoğraf ve sözlü anlatımlarla sınırlıdır. Kareye yakın dikdörtgen hacimli ocak evinin yerine inşa edilen yeni yapının mevcut aksından, kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda kurulmuş olduğu anlaşılmaktadır. Kuzeydoğusunda kalan Büklü Dede Türbesi yönünde bulunan ana kapı hakkında ayrıntılı bilgiye sahip değiliz. Beden duvarları üzerinde muhtemelen bir pencereye sahip olmayan ve kaba yonu taşlarla oluşturulan yapının altısı kenarda altısı iç kısımda olmak üzere, 12 direğin taşıdığı bir iç mekâna sahip olduğu ifade edilmiştir. Beden duvarları yatay düzlemde ahşap hatıllar ile desteklenmiştir. Yapı, bölge mimarlığında sıkça görüldüğü şekli ile çamur derz dolguya sahiptir.

Yapının orijinal hâlini hatırlayan ocak sahiplerinin aktardığı bilgilere göre, vaktiyle ahşap düz kirişlerin taşıdığı üst örtüsü altı direğin üzerine binen kırlangıç kubbeye sahiptir. Direklerin bezemeli olduğu nakledilmekle birlikte iç mekânı gösteren fotoğraflarda görülen direkler amorf halde bulunan doğal malzemeler şeklindedir. Benzer diğer ocak yapılarında gözlemlemiş olduğumuz üzere; fotoğrafta görülmeyen başka direklerin bezemeli olması, hatta yapının farklı evrelere sahip olması, daha önceki dönem yapısından kalan anıtsal nitelikte direkler olması ihtimal dâhilindedir. Yapının iç mekân düzenini etraflıca anlayabilmek için daha fazla veriye ihtiyaç bulunmakla birlikte, Anadolu'da yaygın olan ocak ve tarihi cemevi yapıları ile

genel anlamda benzerlik gösterdiği söylenebilir. Beş kademeye sahip olup, Ehl-i beyt'i temsil ettiği ifade edilen kırlangıç kubbenin, yapının güney yönünde bulunan duvara ve yine bu duvar yönünde bulunan ocağa yakın bir şekilde konumlandırıldığı anlaşılmaktadır.

Mevcut yapı beden duvarlarının üzerine oturan kırlangıç kubbeye sahip olup, kare bir alana yerleşmektedir. Yıkılan yapıyla ilişkili şekilde beş kademeli kırlangıç kubbe ortasında bir açıklık feneri ile sonlanmaktadır. Batı duvarında bulunan kapının karşısında dede postu bulunmaktadır. Üç yönde birer pencereye sahip olan çağdaş yapı, ocak pirlerinin fotoğrafları ve temsili On İki İmam resimleri ile dekore edilmiştir. Kapı yönünde kutsal emanetlerin tutulduğu dolabın dışında mobilya bulunmamaktadır.

Büklü Ocağı, Pülümür Aleviliğinde önemli kutsal mekânlardandır. Sadece Kureyşan Ocağı'na bağlı taliplerle sınırlı olmayıp, Erzincan merkez köylerinin yanı sıra Çayırlı, Tercan, Sansa bölgesi ve Pülümür'ün Alevi köyleri bu ocağı takdis etmektedirler. Bölge Aleviliğinde çok özel bir öneme sahip olan tarık kültü bu mekâna önemli bir kutsiyet derecesi katmaktadır. "Büklü Evliyası" adı ile anılan tarıkın, bu ocağı mekân tuttuğu inancı ile mekân yoğun ilgi görmektedir. Bugün özel bir dolapta muhafaza edilen Büklü Evliyası'nın önceki dönemde bu mekânda bir sütuna asıldığı fotoğraftan görülmektedir. Tarıkın asıldığı sütunun kutsallaşması diğer tarihi cemevi ocak evlerinde olduğu gibi burada da görülmektedir. Karadirek kültüne konu olan bu sütuna Büklü Ocağı'nda "evliya direği" denmekte olup, tarihi evliya direği 1996 yılındaki yıkım sırasında ortadan kalkmıştır.

Ocak evlerinin genel kutsiyet tarihlerine uygun şekilde, Büklü Ocağı da kurucu pir ile ilişkilendirilen bir menkıbeye sahiptir. Bu menkıbeye göre, Büklü Dede (Seyyid Hasan) 16. yüzyılda Kureyşan Ocağı'nın evladı olarak, bugün "Kızılbel Bölgesi" olan bölgeye yerleşen kardeşi Derviş Süleyman ile birlikte Kiğı'dan bölgeye gelir. Burada Kureyşan Ocağı'nın kurucusu Kureyş'in oğlu olduğuna inanılan Düzgün Baba'nın sopası olan evliya ile birlikte çeşitli kerametler gösterir ve nihayetinde bugün, ocağının bulunduğu yere ulaştığında bölgenin ağasının keramet yoluyla çocuk sahibi olmasını sağlar. Bunun üzerine pir, elindeki evliyayı fırlatır ve evliyanın konduğu yer olan bugünkü ocağın bulunduğu yere ocak evini inşa eder. Talipleri ile birlikte bu mekânda

gerçekleştirdiği ilk cemini Hızır ziyaret edip yapıyı kutsar. Bu ilk cem çok uzun sürer; ay ile güneş birlikte doğar ve cemde semah sırasında yapının tavanı kalkıp yıldızlar ve ay mekâna dolar. Hızır, Büklü Dede'ye ikrar verdiğini ve mahşer gününe kadar bu mekânın sahibinin kendisi olduğunu söyleyerek mekândan çıkar. Dışarıda bekleyen atına binip hareket ettiğinde atının ayak izi bugün türbenin bulunduğu yerde kalır.

Büklü Evliyası'nın, Düzgün Baba'nın asası olduğuna inanılmaktadır. Tarık kültünde bilindiği şekli ile Büklü Evliyası'nın da canlı olduğu ve kefen adı verilen örtüsünün içinde durabildiği, açıkta durmadığı anlatılmaktadır. Seyyid Hasan'ın menkıbesinde de keramet gösterici temel varlık olmasının yanı sıra, Erzincan Dersim bölgesinde yoğun olarak izlenebilen diğer tarık kültleri ile de ilişkili olduğu gözlemlenmiştir. Sansa Boğazı'nın Erzincan yakasında kalan, Büklü Ocağı'na kuş uçuşu 3 km mesafede yer alan Kiştim (Avcılar) köyünde bulunan, yörenin en güçlü tarık kültlerinden birisine konu olmuş Şıh Hasan Ocağı, Kiştim evliyası ile Büklü evliyasının kardeş olduğuna, Erzincan Kemah Brastik köyünde bulunan Celal Abbas Ocağı evliyası ve yine Pülümür Göbürge köyünde bulunan Sarı Saltık Ocağı ile ilişkili olduğuna inanılmaktadır. Büklü evliyasının canlı olduğu ve kefeninden çıkarılması neticesinde hareket ettiğine dair itikat mevcuttur. Mekânda yapılan cemlerde kurban kesilerek açılan evliyanın, kendisine ikrarlı olmayan talipleri gerektiğinde fiziki olarak cezalandırdığı, zaman zaman farklı biçimlere girerek hulül ettiği ve geyik şeklinde göründüğüne itikat edilmektedir. Günümüzde Büklü Ocağı'nda gerçekleştirilen cemlerin son kısmında ocak dedelerinden birisinin, kefeni içindeki tarıkı taliplerin niyazı için ortaya getirmesi, bu niyaz sırasında talibin eli ile tarıka dokunmaması, öpüp başına koyması şeklinde niyaz etmesi şeklinde Büklü evliyası ritüeli sürdürülmektedir.

Menkıbenin ışığında ocak kültü, pir kültü, Hızır kültü ve tarık kültünün tamamının bu mekânın kutsiyetinde önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Bugün pirin ve Hızır'ın zuhur yeri olarak takdis kazanmış bu mekân, tarihi yapısını kaybetmiş olmasına rağmen, yeni yapılan modern binada Düzgün Baba'ya ait olduğuna inanılan evliyaya ev sahipliği yapması ve mekânın kuruluşunda ilk cemin bizzat Hızır tarafından gerçekleştirilmiş olmasından ötürü kutsiyetini yitirmeden günümüze ulaşmış önemli Alevi ocak evlerinden birisi konumundadır.

Pülümür ilçesi Doğanpınar köyüne bağlı Büklü Mezrası'nda bulunan Büklü Dede Ocağı'nın yanında yer alan ve aynı isimle anılan türbe, Seyyid Hasan'a ait türbedir. Büklü Ocağı olarak bilinen Kureyşan Ocağı'nın 16. yüzyılda yaşadığı rivayet edilen kurucu pirinin mezarının yer aldığı türbenin yapım tarihi bilinmemektedir. 1996 yılında Büklü Ocağı ve etrafındaki yapıların yenilenmesi çalışmaları kapsamında etraflı olarak onarımdan geçmiştir. Orijinal yapının dış görünüşünü gösteren eski bir fotoğrafa göre, yapı çokgen planlı olup üstü konik bir külah ile kapatılmıştır. Sıvalı dış yüzeyi kullanılan malzeme hakkında bilgi edinmemizi engellemektedir. Yığma taş duvar örgü sistemi ile inşa edilmiş olması muhtemel yapının, ahşap direklerle çatıldığı konik külah anlaşıldığı kadarıyla sonradan değiştirilmiş alelade sac bir örtüye sahiptir. Mevcut yapıdan kütle olarak daha küçük bir yapı olduğu anlaşılan eski yapı hakkında tarihlendirme yapmaya elverecek herhangi bir iz kalmamıştır.

Doğanpınar köyüne kuş uçuşu 3 km mesafede yer alan Göbürge (Kırkmeşe) köyünde bulunan ve son yıllarda özgün dokusunu kaybetmiş olan Seyyid Kasım türbesi[215] ile yapı itibarı ile benzerlik gösterdiği görülmektedir. Bölgede az sayıda türbe yapısı olduğu göz önüne alınacak olursa, 20. yüzyıl başlarına tarihlenebilecek olan Seyyid Kasım türbesinin Büklü Dede türbesi ile mimari açıdan ilişkili olduğunu düşünmek mümkündür. Göbürge köyünün yakın bir tarihe kadar Kureyşan Ocağı ile talip ilişkisi içinde bulunduğu sözlü bilgisinden yola çıkılacak olursa, bu iki türbenin mimari kimliğinin ilişkili olduğunu söylemek mümkün olacaktır. Modern olarak yenilenmiş türbe yapısı beden duvarları, zemini ve lahiti kaplayan turkuaz çinilerle belirgindir. Onikigen şeklindeki beden duvarlarını dışa çıkıntılı bir saçak şeklinde yine onikigen külah örtmektedir. Türbe, hilal şeklinde nihayetlenen, devrinden olmayıp sonradan eklenmiş basit bir aleme sahiptir.

Türbenin yapım tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte, Büklü Dede'nin 16. yüzyıl ortasında öldüğü rivayet edilmektedir. Büklü Dede'nin Kızılbel'e bağlı Kırdım mezrasında mezarı bulunan Seyyid Süleyman'ın kardeşi olduğu rivayet edilmektedir. Kırdım köyünde yerinde incelediğimiz Seyyid Süleyman'ın mezarı, herhangi bir tarih taşımamakla birlikte tipolojik olarak 17-18. yüzyıl seyyid mezarları biçimindedir.

[215] 2013 yılında yerinde tespit ettiğimiz son derece özgün örtü sistemine sahip bu yapı 2014 yılında tamamen ortadan kaldırılarak bugün beton bir türbeye dönüştürülmüştür. Seyyid Kasım Türbesi üzerine bir makale çalışmamız, bu yayın hazırlandığı sırada sürmekteydi.

Bugün tamamen yenilenmiş ve fayans gibi çağdaş malzeme ile kaplanmış olan Büklü Dede türbesinde bulunan Büklü Dede mezarının, bu mezarla bir tipolojik karşılaştırmaya konu olması olanağı yoktur. Mekâna ait eski tarihli iç mekân fotoğraflarına tarafımızca ulaşılamamıştır. Bu çerçevede, türbe binasını 16. yüzyıl ile 19. yüzyıl sonları arasında geniş bir zaman dilimi içerisine tarihlemek mümkündür.

Türbe, Büklü Dede menkıbesinde oldukça önemli bir detaya konu olmaktadır. Buna göre Büklü Dede, ocak evini kurduğunda ocağa gelip mekânı takdis eden Hızır'ın giderken bugünkü türbenin bulunduğu yerde atının ayak izi çıkar. Söz konusu ayak izinin 1937'ye kadar görüldüğü, daha sonra kapandığı şeklindeki anlatı, yakın tarihin travmatik olaylarının dinsel mekânlar açısından yarattığı etkiyi göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Bölgede yaygın olarak görülen Hızır'ın zuhur ettiği yerlerin kutsal mekâna dönüşmesi kapsamında, Büklü Dede türbesinin de belki mezar kültünden önce Hızır kültü açısından ele alınması gerekmektedir. Modern dönemlerle birlikte hızlı bir şekilde dönüşüm gösteren kültlerin nitelikleri açısından ele alınacak olursa; Hızır'ın zuhur ettiği mekân kültünün, zamanla türbe-mezar kültüne dönüşmesi örneği olup olmadığı da bir soru değeri taşımaktadır. Büklü Ocağı'nın en önemli kutsal emanetlerinden olan Büklü evliyasının daha önce ocak evinde iken, şimdi türbede muhafaza edilmesi, mekânların kutsallık düzeylerinin orijinal ocak evinin yıkılması ve yeniden yapılması ile birlikte değiştiğini; bunun neticesinde kutsiyet hiyerarşisinde türbenin, ocak evinin önüne geçtiğini algılamak mümkündür.

4.22. Tunceli Pülümür Kızılbel Köyü Derviş Dıl Ocak Evi

Pülümür ilçesi Üçdam bölgesinde yer alan Kızılbel köyünde Kureyşan Ocağı dedelerin kurmuş olduğu tarihi ocak evidir. Kızılbel köyüne yerleşen Derviş Süleyman'ın (Devres Sılema) mezarının da yer aldığı köy Erzincan, Bingöl ve Pülümür çevresi Kureyşan talipleri açısından önemli bir ocak merkezidir. Kızılbel Kureyşan seyyidleri, Nazmiye'de bulunan Kureyşan merkezinden sonra en çok takdis gören dedelerdir. Kızılbel köyünde yakın zamana kadar birden fazla seyyid mekânı ocak ev olarak öneme sahipken, son yıllarda köylerin boşalması ve mekânların hızla ortadan kalkmasından ötürü bugün yalnızca Derviş Dıl Ocak Evi ayakta kalmıştır.

Kızılbel'in en kutsal mekânı olan ve köyü kuran Kureyşan Ocağı dedesi olarak kabul gören Derviş Süleyman'ın köye ne zaman yerleştiği bilinmemektedir. "Hevs" adı verilen mezarı bugün yıkılmış hâlde olmasına karşın daha önce sıklıkla Baba Mansur seyyidlerinde görülen sarık formlu dede mezarı tipindedir. Üzerinden herhangi bir yazı veya tarih tespit edemediğimiz mezar 17-18. yüzyıl özellikleri taşımaktadır.[216] Seyyid Süleyman'a ait "Bono Pil" (büyük ev) ocak evinin yakın zamana kadar yıkıntı seviyesinde mevcut olduğu söylenirken, bugün artık üzerine yeni binalar yapılmıştır. Bono Pil'in kalıntıları bugün burada inşa edilen yapının altında görülebilen taş yığını şeklindeki taşlar olmalıdır.

Derviş Dıl Ocak Evi, Kızılbel köyünün kuzeyinde yer alan mezrada bulunmaktadır. Sadece bu aileye ait bir evin bulunduğu bu mıntıka Derviş Dıl'ın mekânı olarak anılmaktadır. Derviş Dıl'ın yaşadığı dönem tam olarak bilinmemektedir. Kare bir mekân şeklindeki ocak evi aynı zamanda bugün hâlâ Derviş Dıl'ın soyundan gelen kimselerin kullandığı bir ev hüviyetindedir. Dört yönde kaba yonu taşların çamur derz ile örülerek oluşturduğu ve içinde iki sıra yatay hatılın güçlendirdiği beden duvarları 2,20 m yüksekliğe kadar ulaşmaktadır. Yükseltilmiş eşiği ile birlikte oldukça basık olan giriş kapısına, farklı fonksiyona sahip odalara açılan bir avludan geçilerek ulaşılır. Kapı herhangi bir özelliğe sahip değildir. Merkezde dört sütunun taşıdığı orta mekân, bir kırlangıç kubbe açıklığı ile sonlanmaktadır. Üst örtüsü oldukça yıpranmış olan mekânın iç mekânda yer alan sütunları birbirine yaklaşık beş metre mesafededir. Yapının geleneksel yapım tekniği açısından bu açıklık oldukça geniş ve alışıldık normların dışındadır.

Üst örtüsünden de anlaşıldığı kadarı ile yapı, iç kısımda ve çatıda yakın dönemlerde onarım geçirmiştir. Yapının bütününe hâkim olan kırlangıç kubbe, yapının karakteristik ögesidir. Bugün artık üst açıklığı kısmen özgünlüğünü kaybetmiş olan kırlangıç kubbenin diğer ocak ve cemevleri ile aynı formda olduğu görülmektedir. Yapının güney cephesinde yer alan kapı ile aynı doğrultuyu paylaşan ocak basit nitelikli yapıdadır. Ocağın hemen solunda duvar içine uygulanmış ahşap çerçeveye sahip üç dolap nişi özgündür. Yapıya esas kutsal değerini veren, karadirek kültü

[216] 2013 yılında yaptığımız alan araştırması çalışmaları sırasında, köy muhtarı Sayın Cahit Sadık'ın zarif katkıları ve desteklerinin yanında, köylüler bu tarihi mezarlığı rahatça incelememize ne yazık ki izin vermediler.

içerisinde değerlendirilecek olan sütun ise kapının karşısından uzak köşede yer alır. "Ustuna Teverik" (teberik sütunu) olarak adlandırılan bu direğe Derviş Süleyman hewsinden getirilmiş teberikler asılıdır. Kutsalın mekândaki zuhuru anlamına gelen bu teberik sütunu örneğine, yine Kureyşanlılara bağlı bir talip köyü olan Erzincan Pınarlıkaya (Hınzori) Köyü Ocak Evi'nde 2012 yılında tesadüf ettik. Bu sütunun hemen altında bir çerağ bulundurulup, sütunun kutsiyeti namına bu çerağ uyandırılıp sütuna niyaz edilir. Sütun bir başlığa veya süslemeye sahip olmamakla birlikte diğer sütunlardan daha eski tarihli ve diğerlerinin aksine ham hâlde olmayıp, geleneksel teknikle pahlanmıştır. Üst örtüyü taşıyan ana kiranlar yakın bir zamanda değiştirilmiş olup, ham hâli ile ağaç gövdeler kullanılmıştır. Bu onarım sırasında yapının orta mekânını genişleten sütun yerlerinin değiştirilmiş olması muhtemeldir. Yapı dışarıdan kırlangıç örtüyü de kapatacak şekilde bir kırma sac çatı ile örtülmüştür.

Kureyşan Ocağı dedelerinin özellikle tevte düşme, transa geçip gaybdan haber verme, ateşe girme, kızgın demiri yalayarak söndürme, kaynayan kazana elini sokup karıştırma şeklinde cereyan eden yoğun cezbeli cem törenleri ve mekânın sahibi dervişin günümüzde dahi ruhani etkisinin sürdüğü göz önüne alınacak olursa; mekânın son derece etkileyici dini merasimlere konu olduğu, toplumsal hafızada önemli bir yer tuttuğu fark edilecektir. Özellikle mekânda bulunan ocağın salt fonksiyonel işlevinin yanı sıra ateşte sınanma pratiklerinde ve tevte düşme hâllerinde merkezi önemde olduğu bilinmektedir.

Mekânda bugün varlığını öğrenemediğimiz tarık kültüne ait, dervişin yaşamında gerçekleştiği anlatılan bazı menkıbevi anlatılar mevcuttur. Buna göre, Derviş Dıl bu mekânda uyuduğu sırada burada bulunan iki evliya yılan şeklinde dervişin yastığının altında belirirlermiş.[217] Derviş Dıl'ın yöre cemleri ve Kureyşanlı dedelerin bugün de sürdürdükleri cemlere nefes ve icra anlamında önemli katkıları olduğu görülmektedir.[218]

Derviş Dıl Ocak Evi'nde herhangi bir tarih veya yazıya rastlanamamıştır. Kızılbel'de bulunan Derviş Dıl Mezarı bugün yenilenmiş ve herhangi bir tarihi bilgi

[217] Munzır Cömerd, "Dersim İnancında Yılan ve Tarikat Değneği", **Ware Dergisi**, No:13, 2000, s. 124.
[218] Daimî Cengiz, "Kureyşan (Khuresu) Ocağı'nın Cem Ritüeli ve Ritüel Musikisi," **Tunceli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C:III, No: 5, Güz 2014, s. 56.

vermeyecek şekilde mermerden imal edilmiş tarihsiz bir mezar şeklindedir. Öte yandan, Kızılbel Mezarlığı'nın dışında duran Derviş Dıl'ın atası olan Derviş Süleyman Hewsi'nin 17-18. yüzyıla tarihlenebileceğini yukarıda ifade etmiştik. Kızılbel Mezarlığı'nda bulunan Mahmudi fes şeklinde başlıklara sahip birçok mezarın bazısı yakın tarihli olup, bazıları ise 19. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmektedir. Bu mezar taşlarında görülen üç telli dede sazı bölge dedelerinin zakirliğini ve bölgenin cem geleneği içindeki yerini vurgular. Genel yapısı itibarı ile 19. yüzyıl ortasından başlayan bu mezarlıkta yer alan Derviş Dıl Mezarı'nın da bu yüzyıla tarihlenmesi makul görünmektedir. Ocak evinin Derviş Dıl'a atfedilmesinin onun prestijinden kaynaklanabileceği düşünülürse, onunla aynı dönemde yapılmış olduğu kesin bir bilgi değildir. Bu tip yapılarda, bir ara dönemde daha prestijli bir şahsın etkisi ile mekânın bu şahıs ile özdeşleştirilmesi sıklıkla görülen bir olgudur. Bu durumda yapının önceki dönem tarihi genellikle hafızalarda silikleşebilmektedir. Yapının genel bozulma durumu ve değişik dönemlerde onarılmış olması ve köy mezarlığının verileri içerisinde yukarıda anlatılmaya çalışılan diğer detaylar yapıyı 19. yüzyıl başına tarihlemeyi daha makul kılmaktadır.

4.23. Tunceli Mazgirt Gökçekonak Köyü Tasniye Bonouzag (Tahsini Baba Mansur Ocak Evi)

Merkezi Mazgirt ilçesi Muhundi ve çevre köyleri olan Baba Mansur Ocağı'na bağlı[219] Tasniye Bonouzag, Pülümür ilçesi Gökçekonak (Tasniye) köyünde yer almakta olan tarihi ocak ve cemevidir. Günümüze sadece kapısının bir kısmı ve kapı yan sövesinin yıkıntısı ulaşan mekân ile ilgili bilgilerimiz arkeolojik kalıntılar ve yapının menkıbesi ile sınırlıdır. Yapının 1927 yılında Tekke ve Zaviyeler Kanunu kapsamında yıkıldığı ocak mensupları ve köylüler tarafından aktarılmaktadır.[220] Gökçekonak köyünün doğu yönünde yer alan kalıntılar günümüzde kutsiyetini sürdürmektedir.

[219] Ali Kemalî [Aksüt], **Erzincan Tarihi, Coğrafî, İçtimaî, Etnografî, İdarî, İhsaî Tetkikat Tecrübesi**, Resimli Ay Matbaası, 1932, s. 184; Ali Yaman, **a.g.e.,** s. 100.

[220] Musai Kazim Düzgün, "Boneuzag Sah Baba Mansur Soy Ocagi," **(**Çevrimiçi**)** http://boneuzag.tr.gg/Sah-Baba-Mansur-Ocagi- Boneuzag.htm, 23.08.2015; Kaynak kişi: Cahit Sadık, Gökçekonak Köyü, 2013.

Mekânı, Baba Mansur'un büyük oğlu Seyit Mahmut'un kurduğu rivayet edilmektedir. Seyit Mahmut'un hâlen adı ile anılan köyü ve ocağı ise Elazığ ile Karakoçan ilçesinde, eski adı "Seymahmudan" olan Pamuklu köyünde yer almaktadır. Baba Mansur'un kerameti ile ilgili olarak, Baba Mansur Ocağı dedelerinin genellikle gittikleri köylerde özellikle mekân kurdukları ve ocak evi yaptıkları, buralarda cem törenleri düzenledikleri ve ocağın temel kültlerini bu bölgelerdeki taliplerine ulaştırdıkları bilinmektedir. Bizzat Baba Mansur tarafından kurulduğuna ve keramet menkıbesine konu olduğuna inanılan duvarı muhafaza eden Muhundi Ocak Evi yanı sıra Kupik Ocak Evi, Şöbek Ocak Evi, Seymahmudan Ocak Evi bu ocağın önemli tarihi cemevi ocak yapılarıdır.

Tasniye Bonouzag adı ile adlandırılan yapı, ocak evi manasında bone (ev) ve ocaq (ocak) kelimelerinin terkibi ile oluşmuştur. Menkıbeye göre, Seymahmudan, Pamuklu'daki mekânından yola çıkarak bugünkü Tasniye köyüne gelir. Yükünü taşıyan öküzlerin çöktüğü yere, burada bulunan eski bir ardıç ağacının yerine yerel halkın ve bölgenin ağasının desteği ile ocağı kurulur. Bu tarihi ardıç ağacından elde edilen ahşap malzemeyi ise tüm yapının inşasında kullanırlar. Mekân, çevrede bulunan Baba Mansurlu taliplerin büyük ilgisine konu olur. Çok büyük takdis gören yapının 1927 yılında köyde veya Kırmızı Köprü köyünde mevcut bulunan bir askeri birlik tarafından, 1925 yılında yürürlüğe giren Tekke ve Zaviyeler Kanunu çerçevesinde önce kapatıldığı ve dedelerinin tutuklandığı, ardından insanların tepkisi üzerine binanın yıkıldığı, yöre halkı tarafından tafsilatlı olarak nakledilmektedir. Bu yıkım sırasında mekânın içinden bir nur çıktığı ve göğe ağdığı, mekânın da bu esnada yükseldiği; nihayetinde yıkılan yapıdan geriye sadece bugün görülebilen ardıç ağacının parçası olan kiriş ve kapının kaldığı sözlü olarak aktarılmaktadır.

2013 yılında yerinde yaptığımız inceleme sırasında, yapının ana taşıyıcısı olan yatay olarak kullanılmış ve bir kısmı yanık halde olan kiriş, kısmen daha küçük ölçülere sahip olduğu anlaşılan bir sütunun yerden 60 cm yüksekliğinde kalıntısı ve kapı sövesi ile kapıya ait ahşap kısım yerinde in situ halde gözlemlenmiştir. Kirişin yanık hâli muhtemelen menkıbevi yıkım olayının bir yakma sonrasında gerçekleştiğine dair iz olmalıdır. Yapının bölge insanı için taşıdığı kutsiyet ve kısmen korku dikkate alınırsa, söz konusu tahribatın yapının ortadan kalktığı veya kaldırıldığı

bir olaya işaret etmesi dışında, farklı bir olaydan kaynaklanmayacağı şeklinde fikir öne sürmek makul görünmektedir. Yapının beden duvarları kaba yonu taş olduğu görülen kalıntılar, höyük hâlinde olduğu için yapının tahmini büyüklüğü ve sınırları belirlenemeyecek durumdadır. Yapıda çamur derz kullanılmıştır. Yaklaşık 7 m uzunluğunda olan ve bir ucu yanmış olan kirişin, yatayda kapıya dik bir şekilde kullanılmış olması olasıdır. Oldukça kutsal bir yapı olan ocağın mimari kalıntılarının yok denecek kadar azalmış olması, açıklanması zor bir durumdur. Muhtemelen yıkım sonrasında daha fazla kalıntı bulunuyor olmalıdır. Bölgenin 1938 sonrasında ve 1990'lı yıllarda boşaltılmış olması, yapının tarihi hakkında sağlıklı bilgiler edinmeyi zorlaştırmakta ve varsayımlarla yetinmemizi zorunlu kılmaktadır.

Yapının kültürel ve fonksiyonel etkisi nedeniyle, muhtemelen yapının yıkılması yıllarından sonra Tasniye köyünde başka bir kutsal mekân kültü gelişmiştir. "Ana Yemıse" adı verilen diğer bir mekânda, inanca göre bir cem töreni sırasında Hızır mekâna gelir ve mekânı kutsar. Bugün bu mekân da yıkılmış durumdadır. Bölgede sıklıkla görülen tarık kültü muhtemelen öncesinde Bonouzag'da sürdürülmekte iken, ardından Ana Yemıse mekânının tarıka mekân olduğu görülmektedir. Bu tarıklar "Evliya Çe Ana Yemise" adı ile anılmaktadır. Bugün nerede muhafaza edildikleri bilinmemektedir.[221]

Tasniye Bonouzag yapısının mimari düzeni hakkında bilgimiz oldukça sınırlı durumdadır. Yapının mimari özelliklerine referans verebilecek yapıların başında Pamuklu'da bulunan Seymahmudan Ocak Evi bulunmakla birlikte, bu mekân orijinal yapısını yitirmiş modern bir yapı hüviyetindedir. Yine de Seymahmudan Ocak Evi'nin ve diğer Baba Mansur Ocakları'nın temel takdis nesnesi olan ziyaret taşının (kara taş) bir benzerinin Tasniye Bonouzag'da bulunduğu varsayılabilir. Bu taş kültü Baba Mansur Ocakları'nın bir nişanesi hükmündedir. Muhundi'de bulunan merkez olarak takdis edilen Baba Mansur Ocağı yapısı ise yine 1960'lı yıllarda özgün yapısına uygun şekilde yenilenmiştir. Bu yapı, dört direğin taşıdığı kırlangıç kubbeli merkezi planı vurgulanan dikdörtgene yakın bir iç mekâna sahiptir. Yine Kupik köyünde ve Şöbek köyünde bugün içi bölünerek farklı birimlere ayrılmış ama ana yapısı ve kutsal karadireği hâlâ kutsanan, mevcut yerinde bulunan ve muhafaza edilen diğer iki ocakta

[221] Cömerd, **a.g.e.,** s. 124.

da kırlangıç kubbeli bir merkezi yerleşim olduğu görülmektedir. Kurulduğu andan itibaren bir ocak evi olarak cemevi fonksiyonu ve tarık mekânı olduğu şüphesiz olan Tasniye Bonouzag'ın da benzer şekilde bir kırlangıç kubbeli merkezi yapısı olduğunu düşünmek gerekir. Ocakların yayılım alanlarına temel kültleri birer nişane olarak taşıması ve kutsal menkıbenin bir parçası ve yeniden üreticisi olarak ulaştıkları coğrafyalara merkez ocağın temel sembollerini taşıması kaçınılmazdır. Tasniye Bonouzag'ın bu açıdan diğer Baba Mansur kutsal ocak evleri ve mekânları ile tipolojik benzerliği olduğu kanaatindeyiz.

Neredeyse tamamı definecilik veya yakın dönemin askeri olayları nedeniyle tahribata uğramış olan bu mezarlık, tarihsel ve sanatsal açıdan önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Yine de sınırlı incelememiz sırasında dahi köy mezarlığında seyyid mezarlarının mevcudiyetini gördük. 18. yüzyıla tarihlenebilecek olan bu mezarlar Gökçekonak köyüne gelen Baba Mansur ailesi dedelerine ait mezarlardır. Benzer örneklerini Mazgirt'in Muhundi, Kupik ve Şöbek köylerinde gördüğümüz bu mezar taşlarının genellikle 18. yüzyıl başlarından olduğunu tespit ettik. Tipoloji açısından bu mezarlarla aynı formu taşıyan Gökçekonak dede mezarları bize Baba Mansurlu dedelerin en geç 18. yüzyılda bu bölgede olduklarını kesin bir şekilde kanıtlamaktadır. Bu doğrultuda Tasniye Bonouzag'ın en geç 18. yüzyılda inşa edilmiş olabileceğini söylemek mümkündür.[222]

4.24. Sivas Divriği Güneykaya Köyü Eraslan Ocağı Karadirek Tarihi Cemevi

Tarihi süreç içerisinde bazı ocak köylerinin inançsal ve kültürel dönüşüme uğradığı gözlenmektedir. Sivas Divriği Güneykaya köyü "Eraslan Devletlü" adlı bir pirin kurduğu Eraslan Devletlü Ocağı'nın merkez köyü olmakla birlikte, bugün Alevi toplulukların veya Eraslan Ocağı dedelerinin yaşadığı köy durumunda değildir. Eraslan Devletlü Ocağı taliplerinin ve yakın çevredeki Alevi köylerinin ziyaretine

[222] Yapının tarihlendirilmesi için mekânın sunduğu bir veri mevcut değildir. Bunun yanında 2013 yılında mekâna yaptığımız inceleme ziyaretinde Gökçekonak tarihi mezarlığını da incelemeye çalıştık.

mazhar olmaya devam eden köyde, Eraslan Devletlü'nün türbesinin[223] de içinde olduğu tarihi bir zaviye bulunmaktadır.

Pir Sultan Abdal'ın köyü olan Banaz'a yakın bir yerleşim olan Bidoktun (Güneykaya) köyünde, konumuz açısından bu zaviye dışında oldukça dikkat çekici bir karadirek kültü bulunmaktadır. Bahsedilen zaviye dışında Eraslan Devletlü'nün ocak evi olduğuna inanılan bir mekân ve bu mekânda özel bir takdisle korunan ve örtüler içinde tutulan bir karadirek bulunmaktadır.

Eraslan Devletlü Ocak Evi özgün yapısını kısmen kaybetmiş olmakla birlikte ahşap taşıyıcılı bir mekân olduğu görülmektedir. Bugün özgün yapının sadece bir kısmının, karadireğin olduğu bölümün korunduğu ve ocak olarak bu geride kalmış küçük kısmın ziyarete açık olduğu görülmektedir. Yakınlardaki zaviyede olduğu gibi ocak evinde de birçok şpoli Bizans dönemi mimari fragmanların kullanıldığı görülmektedir. Bunlar içerisinde en özgün olanı karadireğin kendisidir. İncelememiz sırasında karadireğin üstündeki örtü kaldırılarak bakıldığında bir granit Roma-Bizans sütunu olduğu tespit edilmiştir. Bu karadireğin, bu ocağın taşıyıcı elemanlarından olması düşük ihtimal olarak görünmektedir. Mekânın çok yakınında bulunan Eraslan Devletlü'nün türbe zaviyesinde diğer örnekleri görülen sütunlardan birinin zamanla buraya getirildiğini düşünmekteyiz. Bu mekânda vaktiyle var olan ve yapının mimarisine uygun bir karadirek sütunun yerine, zamanla bu direğin ikame olması büyük ihtimaldir. Terminolojik ve inançsal kültürel olarak bu karadirek de diğerleri gibi takdisin ve ziyaretin ana unsurlarından birisi olmakla, oldukça ilginç bir karadirek örneği olarak konumuza dâhil olmaktadır.

4.25. Sivas Divriği Güneş Köyü Garip Musa Ocağı Tarihi Cemevi

Zaviye ve ocak merkezi ilişkisinin bir diğer önemli örneği Sivas ili Divriği ilçesi Güneş köyünde bulunan Garip Musa Ocağı'dır. Söz konusu köyde bulunan Garip Musa zaviyesi, türbe ve ona bağlanan bir giriş mekânından oluşmaktadır. Vaktiyle bu alanda tekke binası, kurban evi, cemevi ve tekkeye gelenlerin konaklamaları için oluşturulmuş konaklama mekânları bulunduğu bilinmektedir.

[223] Yaman, **a.g.e.,** s. 106.

Garip Musa Ocağı dedelerinin köyde "musaşeyhgil" ve "pirzadeler" olarak adlandırıldığı ve musaşeyhgil ailesine ait ocağa "Büyük Ev" ismi verildiği bilinmektedir. Büyük Ev ocağının bir ziyaret merkezi olarak takdis ve ziyaret edildiği, cemlerin bu mekânda yapıldığı zikredilmektedir. Güneş köyünde yaşayan Garip Musa Ocağı dedelerinin evlerinin içinde bulunan ve 12x7 m ölçülerinde olduğu aktarılan, günümüze ulaşamamış tarihi bir cemevi bulunduğu ocak dedeleri tarafından aktarılmaktadır.[224] "Büyük Oda" olarak adlandırılan bu tarihi cemevinde postnişin dede yönetiminde cemlerin yapıldığı ocaklı bir mekân olduğu, bu mekânda yaşamış dedeler tarafından aktarılmaktadır. Bugüne ulaşamamış bu mekânın yanı sıra, köyde bulunan Garip Musa zaviyesinin türbe kısmının kırlangıç kubbeli üst örtüsü dikkat çekicidir. Özellikle Hacı Bektaş'a bağlı ocaklardan birisi olarak Garip Musa Sultan Ocağı'nın pir evinde bulunan kırlangıç kubbe ile ilişkili bir mimari ifadeyi kendi ocağında da yaşatmasının bir örneği olarak görülmesi mümkündür. Zaviyenin giriş kısmında bulunan biriminin tarihi sürecinde, geçmişten bugüne cem törenleri için kullanıldığı bilinmektedir.

4.26. Kars Sarıkamış Asboğa Köyü Garip Musa Ocak Evi

Sivas Divriği Garip Musa Ocağı dedelerinden bazı ailelerin, 19. yüzyılda çeşitli sebeplerle Kars Sarıkamış bölgesine gittikleri bilinmektedir. Bu göç hareketi ile birlikte ocağın bir şubesi sayılacak büyük bir ocak evini, yerleştikleri Kars Sarıkamış Asboğa (Asbuga) köyüne de inşa etmişlerdir.

Cenubi Garbi Kafkas Cumhuriyeti tarihinde de önemli rol oynamış Garip Musa Ocağı ailesi üyesi ve böylelikle bir Garip Musa Ocağı dedesi olan Fahreddin Erdoğan'ın ailesine ait olan bu mekân, üç dönüme yayılan hacmi ile oldukça ilginç bir yapı olarak öne çıkmaktadır. Kaba moloz yığma taş duvarların oluşturduğu birbirine içeriden açılan bir yapılar topluluğu şeklindeki bu büyük yapı, ahşap direklerle taşınan üst örtüye sahiptir. Bölgede güçlü bir siyasi figürün geniş aşiret ve akrabalık ilişkilerini sürdürdüğü bu sıra dışı mekân, aynı zamanda Garip Musa Ocağı'nın Kars şubesinin ocak evi merkezi konumundadır. Yine bir göç süreci sonucu kurulmuş olmakla birlikte

[224] Kutlu Özen, **Sivas ve Divriği Yöresinde Eski Türk İnançlarına Bağlı Adak Yerleri**, Sivas, Dilek Matbaası, 1996, s. 119.

çağdaş zamanlara yakın bir kutsal yerleşme duygusunu arka planda hissettiren merkez mekân olma özelliği göstermektedir.

Asbuga Tarihi Garip Musa Ocağı merkezi içerisinde vaktiyle görkemli cemlerin yapıldığı iç mekânların olduğu, bugün yaşayan ocak mensubu dedeler tarafından aktarılmaktadır. Bölgenin iklim koşullarının sertliği, yapım tekniklerinin bölgesel özellikleri ile birlikte 19. yüzyıl ortasında Divriği'den götürülmüş inançsal liturjik kutsal ocak kültürünün, bu mekânda büyük tesirleri olduğunu dikkate almak gereklidir.

4.27. Malatya Arapgir Yazılı (Saldek) Köyü Kara Yakup Ocağı Tarihi Cemevi

Malatya ili Arapgir ilçesi Yazılı (Saldek) köyü Kara Yakup Ocağı'nın merkezi olan köydür. Saldek köyünde Kara Yakup tarihi cemevi bulunmaktadır. Kara Yakup cemevi günümüzde çağdaş bazı eklentiler alarak iki katlı bir yapı görünümüne kavuşmakla birlikte, özgünlüğünü günümüze ulaştırmış bir yapı durumundadır. Tarihi cemevi giriş katında özgün yapısını korur vaziyette bulunmaktadır.

Kara Yakup tarihi cemevi, ahşap direklerin taşıdığı bir düz dam şeklinde teşekkül etmiş bir yapıdır. Düzensiz gelişen üç ahşap direk sırasına sahip mekânda, sonraki dönemlerde eklenen ahşap ve sonradan yapının üstüne eklenen katı taşıması için yapılmış betonarme kolon, meydan mekânını yoğun ahşap direkli bir mekân olarak göstermektedir. Özgün sütunlar incelendiğinde hem kaidelerinin zamanla yapı yüksekliği için uyarlandığı, hem de normal koşullarda olması gereken sütun başlıklarının ortadan kalktığı görülmektedir. Bu özellikleri ile Kara Yakup tarihi cemevi orijinal planimetrisini yitirmiş, zaman içinde farklı eklentilerle günümüze ulaşmış bir yapıdır. Bugün amorf hatıl ve cısırlarla takip edilen bir düz dam olan üst örtüsünün orijinali hakkında bilgi verecek yegâne mimari elemanlar, birisi karadirek olarak takdis edilen ahşap sütunlardır. Bu sütunlardan birisi sütun başlığını muhafaza etmektedir. Karadirek olarak takdis edilen direğin ve diğer direklerin boylarının yeniden düzenlendiği ve belki de yerlerinin değiştiği görülmektedir.

Bu verilerle birlikte Saldek Kara Yakup tarihi cemevinin Onar Köyü Şeyh Bahşiş cemevi ile benzerlik taşıyan bir mekân olduğu görülmektedir. Bu yapı da

özellikle ocak bulunmaması ile dikkat çekmektedir. Ocak kutsiyetinin bu mekânlar için özel önemi ile birlikte dikkat çeken bu husus, muhtemelen bu yapıların erken dönem örnekleri olmasından kaynaklanmaktadır. Kara Yakup Cemevi aynı zamanda tarık mekânı olması ile de bir karadirek dergâhı niteliğindedir. Üzerinde dağ keçisi boynuzlarının asılı olduğu, yeşil örtülerle üzeri sarılan karadirek dışında bugün de mekânda tarıklar muhafaza edilmekte ve bu önemli kült nesneleri ile ziyaretgâh olarak varlığını sürdürmektedir.

4.28. Malatya Arguvan Yazıbaşı (Narmikan) Köyü Musai Hardi Ocağı Tarihi Cemevi

Malatya ili Arguvan ilçesi Yazıbaşı (Narmikan) köyünün 1724 yılında Şeyh Musai Hardi evlatları olan seyyidlerin yaşadığı bir köy olduğu bilinmektedir.[225] Elazığ Baskil Subaylar köyünde bulunan Musai Hardi zaviyesi evladı bazı seyyidlerin bu tarihten önce buraya göç ederek bölgeye yerleştikleri bilinmektedir. Günümüzde Narmikan köyünde bulunan tarihi ocak evi, Musai Hardi seyyid evlatlarından günümüze ulaşmış, konumuz açısından değer taşıyan bir inanç ve kültür değeridir.

Narmikan köyünde bugün artık Alevi toplulukları bulunmamaktadır. Geniş bir tarihi toprak ev tipindeki evin içinde bulunan ocak evi, bugün önemli bir şifa merkezi olarak varlığını sürdürmektedir. Mimari bütünlüğünü kaybetmiş olan tarihi ocağın özel bölüme ayrılmış bir noktasında ocak ziyareti olarak takdis edilmektedir. Tarihi ocak evinin bütünlüğünü bozan duvarlarla bölünmüş ana mekânın ortasına yakın bir noktasında olduğu görülen bu ocak ziyaretinin tam olarak mekânsal konumunu tahmin etmek mümkün olmamakla birlikte, hemen yanında sonradan örülmüş duvarın içinde bulunan tarihi ahşap direkle beraber anlamlı bir görüntü oluşturmaktadırlar. Mekânın bütününün vakti ile ocak evi olduğu, sonraki zamanlarda duvarlarla bölünerek bugünkü sınırlı alanın kaldığı muhakkaktır. Muhtemelen yine eski ocağın en kutsal yeri olarak karadirek ve çevresi kutsiyetin yoğunlaştığı bir nokta olup, tüm ocağın sembolü olarak korunmuştur.

[225] 1724'te Harput'a tabî Nermikân oymağından olan çok sayıda seyyid, Şeyh Musa Hardi evladından oldukları iddiasıyla ve ellerindeki şecere kayıtlarıyla birlikte, Harput'ta Kadı Ahmed Efendi'nin huzuruna çıkmışlar ve bu durumlarını da ispat etmişlerdir. Enver Çakar, "Baskil (Elâzığ) Yöresi Zaviyeleri", **Vakıflar Dergisi**, No: 37, Haziran 2012, s. 37.

Şifa pratiğinde alışılageldiği üzere ocaklı kadının, “Benim elim değil, Fatma Ana’nın eli” ifadesi ile yürüttüğü talismanik şifa uygulaması tarihi ocak evinin geçmiş kültürel bağlamına ilişkin önemli bir ipucu olarak deneyimlediğimiz bu durum olmuştur. Narmikan Ocak Evi uzak tarihsel bağlantıları ile bir Musai Hardi Ocağı evlatlarının Narmikan kolunun zamanla inançsal dönüşüme uğraması, öte yandan ocak evinin kültürel inançsal değer olarak prestijini şifa ocağı yönü ile devam ettirdiği önemli bir kültürel örnektir.

Musai Hardi Ocağı’nın günümüze ulaşmış en değerli tarihi cemevi ocak evi örneğine ocağın bir başka kolu olan Kahramanmaraş Afşin ilçesi Koşovası köyünde rastlamaktayız. Birkaç döneme yayılan üç bölümlü Musai Hardi Ocağı dede ailesinin mekânında bulunan tarihi cemevi yapının en eski bölümünü oluşturmaktadır. Cephe yönünde özgün bir kemerli kapı ile ulaşılan bir holden sonra meydan bölümüne geçilmektedir. İki ana taşıyıcının zamanla başka direklerle desteklendiği bu mekânda hacimli ahşap direklerle elde edilmiş ahşap üst örtü bulunmaktadır. İki direğin taşıdığı üst örtü ortada mekâna hâkim bir kırlangıç kubbe ile tamamlanmaktadır. Giriş kapısının solunda bulunan ocak ile yapı klasik bir tarihi cemevi hüviyeti göstermektedir.

Afşin Koşovası Musai Hardi tarihi cemevinin içinde bulunduğu yapı kompleksinin sonraki dönemlerde eklenmiş yine tarihi olan birimlerinde çeşitli tarihler tespit edilmiştir. Cemevinin bitişiğindeki mekânın giriş kapısı üzerinde bulunan monoblok bezemeli taşın üzerinde Osmanlıca 1241 ve 1271 tarihleri okunmaktadır. En eskisi 1825’e denk gelen bu tarihlerin, ocağın cemevinin yapımından sonraki döneme ait eklentilere ait bir tarih düşme olduğu, cemevinin bu tarihten çok önce inşa edildiği mimari eklemenin karakteristiğinden anlaşılmaktadır.

Musai Hardi Ocağı evladı seyyidlerin Narmikan ve Koçovası köyü örnekleri muhtemelen birbirini tekrar eden örnekler olmalıdır. Bu bakımdan Koçovası Musai Hardi tarihi cemevinin Narmikan tarihi ocak evi üzerine fikir veren bir yapı olduğunu düşünmek yanıltıcı olmayacaktır.

4.29. Sivas Hafik Yalıncak Köyü Seyyid İsmail Ocak Evi (Ağuiçen Ocağı)

Yalıncak köyü, Ağuiçen Ocağı dedelerinin 18. yüzyıl başlarında yerleştikleri bir köy olarak da bilinmektedir. Ağuiçen Ocağı dedelerinin burada kurdukları ocak evleri birer ziyaret merkezi ve cem töreni mekânı olarak, kendilerine bağlı talip topluluklar tarafından kutsanan önemli mekânlar olmuştur. Yalıncak Köyü Ağuiçen Ocağı "Seyyid İsmail Ocağı" dede damı günümüze ulaşamamıştır. 2005'te tamamen yıkıldıktan sonra, bugün bu tarihi yapının olduğu alanda sadece beden duvarlarının bir kısmı ayakta kalmıştır.

Bununla beraber, saha çalışmamız sırasında dede ailesinin yıkılan tarihi cemevinin taşıyıcı sütunlarının sütun başlarını ve kapı gibi bazı mimari elemanlarını muhafaza ettikleri görülmüştür. 1,35 m uzunluğu ile tarihi cemevinin abidevi bir yapı ölçeğine sahip olduğunu gösteren sütun başlığı üzerinde "Maşallah" ibaresinin ardından, yapının ustası olarak "Amel-i Mahmud Efendi"nin ismi zikredilmektedir. Yine devamında "Sâhibü'l es-Seyyid İsmail Sene 1277" ifadesi ile yapının, yapıya adını veren Seyyid İsmail tarafından h.1277 tarihinde inşa edildiğinin kaydı net bir şekilde düşülmüştür. Benzer yapıların bir kısmında bulunan, ana sütun olarak görülen bir sütun başlığının bir çeşit kitabe işlevi görmesinin en ayrıntılı örneğini bu sütun başlığında görmekteyiz.

Sivas Hafik Yalıncak köyü, Yalıncak Ocağı'nın merkez köyüdür. Yalıncak köyü merkezinde bulunan yüksekçe bir tepenin üzerinde Yalıncak Sultan'ın türbesinin bulunduğu bir yapı kompleksi şeklindedir. Yalıncak Sultan'ın 13. yüzyıl erenlerinden olduğu ve Hacı Bektaş Veli'nin dervişlerinden biri olduğuna inanılmaktadır. Anadolu'da birçok noktada bu isimle anılan tekke veya ziyaret yerleri bulunmaktadır. Yalıncak Sultan'ın bir Alevi ocağı olarak takdis edildiği merkez olan Yalıncak köyünde, Yalıncak Sultan evlatları olan Alevi dedeleri yaşamaktadır.

Yalıncakoğullarının türbenin hemen yanında bir dergâh kompleksi, küçük ölçekli bir tekke külliyesi gibi düşünülebilecek kendi evlerinin de bulunduğu alanda tarihi Yalıncak Sultan Cemevi bulunmaktadır. Türbe ve diğer yapıların günümüze orijinal hâli ulaşmamış olmakla birlikte tarihi cemevi özgün yapısı ile ulaşmıştır. Kareye yakın bir iç meydana sahip olan mekânda, girişin hemen karşısında ocak

bulunmaktadır. Mekânın hemen ortasında bulunan dört taşıyıcı sütun, yukarıda kare tabanlı beş kademeli kırlangıç kubbeyi taşımaktadır. Kırlangıç kubbenin taşıyıcı sütunlarından ocağın solunda bulunan yapıda, muhtemelen yapım tarihini belirten h.1192 tarihi okunmaktadır. Farklı bir noktada ahşap yüzey üzerine kazınmış olan "Sene 323" tarihi muhtemelen bir onarım tarihini işaret etmektedir. Yalıncak Sultan Ocak Evi mimari bütünlüğü sağlamış, Yalıncak Sultan Dergâhı'nın cemevi olarak işlev görmüş önemli bir tarihi cemevi örneğidir.[226]

4.30. Sivas Hafik Pirhüseyin Köyü Ağuiçen Ocak Evi

Yalıncak köyü yakınlarında bir başka Ağuiçen Ocağı kolu dedelerinin bulunduğu Pirhüseyin Köyünde, günümüze ulaşmamış bir başka ocak evi de dikkate değer bir örnektir. Günümüze beden duvarları ulaşan tarihi ocak evinin kapısının hemen karşısında yer alan bir ocağa sahip olduğu kalıntılarda görülmektedir. Arazisinin üzerine yeni bir bina yapılan tarihi ocak evinin iki adet sütun başlığı, hemen yan köy olan Yalıncak köyünde yine akraba Ağuiçen Ocağı dedelerinin kurduğu Seyyid İsmail Ocak Evi'nin sütun başlıkları ile aynı ölçü ve formdadır. Pirhüseyin Köyü Ağuiçen Ocak Evi yapı kompleksi yine aynı alanda kurulmuştur. Mekânın bugünkü sahibi Seydali Çınar'ın aktarımına göre, 1995 yılında yıkılan mekânın takdis edilen ocağı ve ziyaret direği bulunmaktaydı. Beş kademeli kırlangıç kubbeli bir mekân olduğu ve cemlerin bu mekânda yapıldığı, ziyaret direğinin bu cem törenlerinde özel bir değer taşıdığı yine kaynak kişi tarafından aktarılmıştır.

Söz konusu mekân, zamanla gelişen bir yapı kompleksinin içinde bulunmaktadır. Bugün bir kısmı ayakta olan bu yapılardan ocak evinin bitişiğinde bulunan, daha geç dönem mimari yapısı ile sonradan eklendiği görülen yapının kalıntıları arasında bulunan bir sütun başlığında "1319" tarihi tespit edilmiştir. Bu

[226] Âşık Veysel eşi Gülizar Hanım'ı, bir ziyareti sırasında Yalıncak Tekkesi'nde tanımıştır. Gülizar Hanım'ın bu tanışmayı anlatımı, ocak evinin 1925 sonrası gizli cem töreni için kullanımına güzel bir örnek oluşturmaktadır: *"Yalıncak tekkesinde kalıyordum (1928). Dedem türbenin işlerine bakıyor, ben de yanında kalıyordum. 30 yaşında ve duldum. Tekkede cem töreni yapıyorduk. O zaman tekkeler kapatıldığından cemleri gizli yapardık. Jandarmalar tekkeyi sık sık kontrol ederlerdi. Cem töreni dağıldı, eltimle ben ortalığı temizliyorduk. Kapı çalındı, anahtar deliğinden baktığımda sırtında saz olan adamı jandarma sandım ve dedeme söyledim. Dedem kapıya baktığında öyle olmadığını anladı. İki kişiydiler, kapıyı açtı ve onları içeri aldı."* Kutlu Özen, **Selam Olsun Kucak Kucak: Âşık Veysel Hayatı ve Şiirleri**, Sivas, Duvar Kitabevi, 1999.

ikinci dönem eklentisiyle birlikte Pirhüseyin Köyü Ağuiçen Ocak Evi'nin 1800'lü yılların başında inşa edildiğini düşünmekteyiz. Aile sakinlerinin yakın zamanda ortadan kalkan bu yapı için verdikleri mimari bilgi ve onaylarla birlikte önerdiğimiz restitüsyon projesi doğrultusunda, mimari bütünlüğüne ulaşmış yapının önemli bir tarihi cemevi örneği olduğu görülmektedir.

4.31. Malatya Hekimhan Baltacıbaşı Köyü Baltacıbaşı Tarihi Cemevi

Malatya'nın Hekimhan ilçesi Baltacıbaşı köyü Şah İbrahim Veli Ocağı'na bağlıdır ve bu ocağın merkezi Mezirme'ye çok yakın bir noktada yer almaktadır. Baltacıbaşı köyünde bulunan Baltacıbaşı tarihi cemevi oldukça hasar görmüş ve üst örtüsü çökmüş bir vaziyettedir. Bununla birlikte mekânsal kurgusu ve özgün mimari kimliği günümüze ulaşmış durumdadır. İki ana ahşap sütunun taşıdığı üst örtü ortada kırlangıç kubbe ile nihayetlenmektedir. Ocağa dik şekilde ilerleyen üç nefli bir meydan şeklindeki Baltacıbaşı Cemevi'nin orta nefi, ocakla tamamlanmaktadır. Orta nef, yan duvarlar üzerine binmiş ahşap hatılların kademeli olarak orta sütunlarla beraber yükseldiği, kırlangıç kubbe ile yüksekliği vurgulanmış bir mekân durumundadır.

Mezirme Şah İbrahim Veli Ocağı'nın güçlü etkisi ve inançsal bağlılığı altındaki Baltacıbaşı köyü ve buradaki tarihi karadirek cemevi, bugüne ulaşamayan önemli bir yapı olan Mezirme karadirek tarihi cemevi için önemli bir mimari örnek durumundadır. Baltacıbaşı Cemevi aynı zamanda kutsal liturjik nesnelerin, özellikle tarık adı verilen liturjik objelerin muhafaza edildiği bir yerdir. Baltacıbaşı tarihi karadirek cemevinin bugün yıkılmış ana yapı içerisinde olan bezemeli ocak yaşmağı, yapının tarihlendirilmesi için son derece önemli tarih kayıtları içermektedir. Yapım tarihi veya önemli bir ziyaretin nişanesi olarak kazınmış bu tarihlerin en eskisi 1120 (Hicri 1710) veya 1127'dir (Hicri 1715). Yine 127 şeklinde yazılmış 1127 tarihi, 1188, 1213, 1271 tarihleri tespit edilebilmektedir.

4.32. Amasya Merzifon Oymaağaç Köyü Kemal Dede Sultan Tarihi Cemevi

Alevi topluluklarının önemli yerleşim bölgelerinden olan Amasya Merzifon'daki Oymaağaç köyünde bulunan Kemal Dede Dergâhına bağlı Kemal Dede türbesinin bulunduğu oda ve ona bitişik olan tarihi cemevi önem arz etmektedir. Kemal Dede Ocağı, Amasya Merzifon bölgesinde Yakup ve Sarıköy'de üyeleri olan Seyyid Battal Gazi Ocağı'nın bir kolu olarak zikredilmektedir.[227]

Onarımlarla dışarıdan çağdaş bir yapı görünümü veren yapı, içeride orijinalliğini korumuş durumdadır. İki ana direğin taşıdığı ahşap kirişlerle oluşturulmuş düz üst örtüye sahip mekân, giriş kapısının solunda kalan duvarda bulunan kapıdan geçilen Kemal Dede türbesi ile bütünlük arz etmektedir. Bu anlamda ocak pirinin bizatihi cemlerde, ruhani varlığı ile mekânla iç içe olduğu ruhaniyeti yüksek bir tarihi cemevi hüviyetindedir. Ana sütunun üzerinde Latin harfleriyle tamir edildiği tarih olan 1956 yılı yazar. Bu tamirat sırasında yapı malzemelerinin büyük oranda değiştiği anlaşılmaktadır. Bu onarım sırasında özgünlüğünde olmayan beden duvarlarında pencere açılmış ve mekânın ortasındaki kırlangıç kubbe kapatılmış olmalıdır. Meydan evinin oturma seviyesinde sınırlandırılmış iç bölümü, Çubuk bölgesi cemevlerinde karakteristik olduğu görülen ikrarlıların oturacağı bir bölümü vurgulamaktadır. Buna göre türbenin giriş kapısının tam karşısına düşen bu bölümün töreni yöneten dedenin postunun yerleştiği duvar kısmında, törensel ve sembolik anlamı da olan bir ocak içermesi gerekirken bu noktada bir ocak bulunmaması dikkat çekicidir. Yine kanımızca bu yöndeki ocak 1956 onarımında kaldırılmış olmalıdır.

Türbe kısmının tromp kubbe bağlantılarından, detayları ve kemerli kapısının gösterdiği mimari usulden görüldüğü kadarıyla özgün bir tarihi türbe binasına bağlanan bir meydan evi formunda gelişmiş olan tarihi cemevinin kuruluş tarihinin, türbe ile aynı tarihlere ulaşıp ulaşmadığı önemli bir problematik durumundadır. Kemal Dede tarihi cemevi, Divriği bölgesinde bugüne orijinal yapısı ile gelememiş bazı zaviyelerin içinde bulunan cemevi örnekleri ile ele alındığında, türbe zaviye geleneğinin içinde gelişmiş bir meydan evi düzeninin en özgün örneklerinden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

[227] Yaman, **Kızılbaş Alevi Ocakları,** s.102

Kemal Dede Battal Gazi Ocağı'nın Hacı Bektaş Çelebilerine bağlılığının nişanesi olan, Hacı Bektaş Çelebilerinin mürşit olarak takdis edildikleri fotoğraflar ve benzerine çok rastlanmayan Alevi inancının bazı temalarının yer aldığı primitif resimlerin duvarlarda yer aldığı görülmektedir. Bu özelliği ile Hacı Bektaş meydan evi ile duygusal temas kuran bir mekân olduğu muhakkaktır.

4.33. Ankara Çubuk Kargın Köyü Kargın Tarihi Cemevi

Şah Kalender Veli Ocağı'na bağlı Ankara Çubuk ilçesi Kargın köyünde bulunan Koca Direk tarihi cemevi, bölgenin en köklü tarihi cemevi olarak öne çıkmaktadır. Günümüzde Ankara ve Çankırı bölgesinde yaşayan Aleviler için mürşit ocağı statüsünde olan Şah Kalender Veli Ocağı'nın merkezi Sele köyüdür.[228] Bu köyde, aynı zamanda Şah Kalender Veli'nin türbesi ve tarihi zaviyesi de bulunmaktadır. Şah Kalender Veli Ocağı dedeleri için ikinci önemli yerleşim yeri ise Kargın köyüdür.

Kargın köyü Şah Kalender Veli Ocağı dedelerinin ocak evi ve tarihi cemevi olan bu mekân "dedegil evi" ve "koca direk" şeklinde adlandırılmaktadır. Bir bahçe duvarı ile çevrilmiş, ocaklı ailenin evlerini de içeren bir yapılar topluluğu içinde bulunan tarihi Kargın Cemevi'ne önceki tarihlerdeki bir yapının mimari elemanlarının oluşturduğu holden ulaşılmaktadır. Kareye yakın dikdörtgen planlı bir cem meydanı giriş kapısının tam karşısında ocakla nihayetlenmektedir. Cem meydanı üç nefli bir düzenlemeye iki sıra dizili sütunların bölmesi ile kavuşmaktadır. Ocağa dik uzanan orta nef, orta bölümde dört sütunun taşıdığı düz bir tavana sahiptir. Bu bölüm ikrarlılara ayrılmış hiyerarşik bir alan olarak etrafı sınırlandırılmış, Çubuk cemevlerinde mimari programa yansımış "Kırklar" bölümüdür. Gördüğü ağır restorasyonlar neticesinde bu bölümdeki taşıyıcıların görece yakın zamanlarda yenilendiği ve üst örtüsünün bugün bir çağdaş kaplama altında kaldığı görülmektedir.

Kargın tarihi cemevi, ocaklı dedelerin kutsal emanetlerinin de saklandığı ve takdis edildiği özel bir ocak evi hüviyetindedir. Yine Merzifon Oymaağaç'taki Kemal Dede tarihi cemevi gibi, buradan da Hacı Bektaş postnişini Çelebilere bağlılığın nişanesi olan, Çelebilerin temsili resimlerinin ve fotoğrafların duvarlarda yer alması,

[228] **A.e.,** s.129

Hacı Bektaş Dergâhının bir şubesi olarak konumlanmanın ruhani sembolü işlevini görmektedir.

Yapının karadirek kültünü yansıtan koca direk, mekânın girişinde, kutsiyetinden ötürü yeşil renge boyanmış halde bulunmaktadır. Cemlere ve mekâna ziyarete gelenlerin niyaz ederek takdis ettikleri önemli bir kült nesnesi olan bu direk, Kargın tarihi cemevinin muhtemelen bugüne sadece bu direğinin ulaştığı, ilk evre cemevinin taşıyıcı ana sütunlarından birisi olma olması kuvvetle muhtemeldir. Kargın Cemevi'nde alan araştırması sırasında fark ettiğimiz ahşap yüzeye kazınmış 1121? (Hicri 1709)-1131? yapının tarihlendirilmesi için önemli bir bulgu değeri taşımaktadır.

Kargın tarihi cemevi, karadirek kültünün coğrafi yaygınlığını örneklemek bakımından önemli bir örnek değerindedir. Yine Çubuk bölgesi Alevi ocak ve taliplerinin birçok örneğini ortaya koydukları Çubuk bölgesi tarihi cemevlerinin prototipi değerini taşımaktadır. Diğer cemevlerinin ocak evi işlevi olmaksızın sadece cemevi olmasına karşın, Kargın Cemevi bir ocak merkezi cemevi olarak önemli bir kült mekânı değeri taşımaktadır.

4.34. Çorum Alaca Büyükkeşlik Köyü Nesimi Dede Ocak Evi

Çorum ili, Alaca ilçesi, Büyükkeşlik (Nesimikeşlik) köyünde bulunan tarihi Nesimi Dede Ocak Evi ağır bir onarım geçirmiş olmasına rağmen mimari programını günümüze taşımıştır. Mekân bugün üzerine inşa edilen yapı nedeniyle iki katlı bir yapının zemin katında yer almaktadır. Tunceli merkezli Şeyh Çoban Ocağı'nın bir kolu olan Nesimi Dede Ocağı'nın merkezi olan köyde, Nesimi Dede Ocak Evi olan tarihi cemevi, tarihi iki sütunun ocağa dik bir şekilde konumlandığı bir meydan olarak ortaya çıkmaktadır.[229] Bugün yapı içerisinde bulunan ve yeşil örtülerle karadirek olarak kutsanan sütunlar taşıdıkları manevi değer nedeniyle onarım sırasında kaldırılmayarak özgün halde mekânda korunmaya devam edilmiştir.

Meydan bölümü 10,50x9,80 m ölçülere sahiptir. Ters tavanın içinde kalmış olan sütun başlıkları orijinalde üç metre yükseklikte başlayan bir kırlangıç kubbe ile sonlanmakta iken, onarımlar neticesinde kırlangıç kubbenin günümüze ulaşamadığı

[229] "Nesimi Dede ve Köyümüzün Tarihi", (Çevrimiçi), https://buyukkeslikkoyu.tr.gg/NES%26%23304%3BM%26%23304%3B-DEDE-VE-K-Oe-Y-Ue-M-Ue-Z-Ue-N-TAR%26%23304%3BH%26%23304%3B.htm 12 Aralık 2023.

saha çalışmamız sırasında mekânın da sahibi olan Nesimi Dede Ocağı dedelerinden Haydar Aygün (doğumu 1953) tarafından aktarılmıştır.

4.35. Sivas Şarkışla Alaman Köyü Coli Baba Ocak Evi

Sivas Şarkışla ilçesi Alaman köyünde Coli Ocağı adı ile tanınan Seyyid Battal Gazi Ocağı'nın bir kolu olan tarihi Coli Ocak Evi bulunmaktadır.[230] Coli Baba adı verilen bir türbe ve şifa ocağının hemen bitişiğinde yer alan, Coli Ocak Evi, üst örtüsü çökmüş fakat mimari programının bütünlüğü ve özgünlüğünü yansıtır durumdadır.

Ağustos 2012 yılında tespit ettiğimizde kondisyon açısından oldukça kötü durumda olan Alaman köyü Coli Ocak Evi, bir dizi yapının ortasında kalan, mekâna erişimin tercihen bu yapılar içerisinden geçilerek sağlandığı bir düzene sahiptir. Yığma taş örgü sistemi ile oluşturulmuş beden duvarları meydan bölümüne girilen kapının sağında bulunan duvarın içinde bulunan ocakla ritim kazanmaktadır. İki sütunun taşıdığı üst örtü 3,24 m yüksekliğinde başlayan 2,46x2,6 m kenar ölçülerine sahip kare bir taban üzerinde yükselen kırlangıç kubbe ile 5 m'ye ulaşan bir yükseklikle tamamlanmaktadır. Girişin tam karşısında bulunan ve cem törenlerinde *Hakkullah* pratikleri ile ilgili olan ambar, birçok tarihi cemevinde örnekleri görülen ortak bir iç mekân elemanıdır.

Üzerinde bir tahta kılıç olarak yapılmış Zülfikar'ın asıldığı kutsal direk bir karadirek olarak takdis edilmektedir. Coli örneğindeki bu örneğine pek rastlanmayan ilişki, diğer tarihi ocak evlerinde karadirek üzerine asılan tarık kültünün farklı ve ilginç bir dönüşümünü göstermektedir. Bilindiği gibi tarıklar da bâtın anlamda Zülfikar olarak takdis edilmekte ve bu kutsal asaların asılabileceği saygın noktalar karadirekler olmaktadır. Bu direk üzerinde onarım tarihi olarak Latin harfleri ile 1958 tarihi yazmaktadır. Coli Ocak Evi'nin yapı bütünlüğü içinde yer alan Coli Baba ziyareti içerisinde tarihi bir sütunun, benzerlerini tarihi Alevi ocaklarında gördüğümüz çivi çakılarak şifa ve dilek dileme pratiğinde kullanılan bir karadirek kült nesnesi olduğu tespit edilmektedir.

Alaman köyü Coli Baba Ocak Evi 1980'li yıllarda henüz ayakta iken Günkut Akın'ın tespit yapıp tanıttığı Yahyalı köyündeki iki tarihi cemevine çok yakın bir

[230] Doğan Kaya, **Halkbilim Araştırmaları,** İstanbul, Kitabevi, 2002, s. 268.

noktada bulunmakta ve aynı ocak olan Seyyid Battal Gazi Ocağı'nın farklı iki kolu olma özelliğini paylaşmaktadırlar.[231]

4.36. Sivas Şarkışla Yahyalı Köyü Tarihi Cemevi

Yukarıda bilgisini verdiğimiz tarafımızdan tespit edilen örneklerin yanı sıra, önceki yıllarda başka araştırmacılar tarafından değişik bölgelerde tespit edilen cemevleri konuya değerli katkılar sunmaktadır. Günkut Akın tarafından 1980'li yıllarda Şarkışla Yahyalı köyünde tespit edilip rölövesi çıkarılmış olan 1883/1884 tarihli cemevi, 10x11 m ölçülere sahip mekân ve bu mekânın üzerini örten bindirme kubbe ile tipik bir örnektir.[232] Meydanı bir yanda törensel ocak, diğer yanda cem törenine içkin bir fonksiyon olan Hakkullah toplanması için düzenlenmiş ambarlar sınırlamaktadır.

Günkut Akın'ın yine aynı köyde tespit ettiği ikinci tarihi cemevi ile tanıttığı Yahyalı cemevlerinin, Seyyid Battal Gazi Ocağı dedelerine ait ocak evleri olduğunu alan çalışmaları sırasında tespit ettik. Günkut Akın'ın tespitinden kısa bir süre sonra yıkılarak tamamen ortadan kalkmışlardır.

4.37. Elazığ Baskil Akuşağı Köyü Derviş Dere Ocağı Tarihi Cemevi

Elazığ Baskil bölgesinde Şeyh Ahmet Ocağı çevresinin kültürel etki çevresinde bulunan Derviş Dere Ocağı tarihi cemevi, Baskil Akuşağı köyünde bulunmaktadır. Baskil bölgesi Alevi ocak ve tarihi cemevi dergâh yapıları geleneğini taşıyan yapı, bugün Alevi yerleşimi olmayan Akuşağı köylülerince korunmakta ve ziyaret hazır tutulmaktadır.

Saha çalışması sırasında köylüler tarafından mekânın Alevi geçmişi zikredilmiş ve bir başka ocak merkezi olan Adaf (Kumlutarla) köyünde meskûn Alevi toplulukların bu mekânı kutsadıklarını ve sık sık ziyaret ettiklerini anlatmışlardır. Dervişler mahallesinde bulunan Derviş Dere Ocak Evi, yüksekçe bahçe duvarları ile

[231] Günkut Akın, "Tütekli Örtü Geleneği: Anadolu Cami ve Tarikat Yapılarında Tüteklikli Örtü," **Vakıflar Dergisi,** No: 22, 1991, s. 323.
[232] Günkut Akın, **a.g.e.,** s. 323.

çevrilmiş bir avlunun içinde, sundurmalı bir girişle girilen kareye yakın dikdörtgen meydan şeklindedir. 9,8x9,7 m ölçülerindeki meydan bölümü, dört sütunun merkezileştirdiği bir plan taşımaktadır. Bugün restorasyon sonrasında tamamen yenilenmiş direklerle kapatılmış üst örtüsünün, yakın zamanda ortada kare tabanlı bir kırlangıç kubbeye sahip olduğu ocağın sahipleri tarafından aktarılmıştır. Bugün düz damın ortasında tavan kesilerek açılmış tepe penceresi, mekânın kırlangıç kubbe geçmişinin toplumsal hafızada tuttuğu ruhani etkinin gücü açısından dikkate değer bir sosyal psikoloji davranışını örneklemektedir. Bir örneğini Tunceli Mazgirt Muhundi Köyü Turavi Ocağı'nda da gördüğümüz mekânın kırlangıç kubbesinin kaldırılıp, üstünün tamamen kapatılmasının yarattığı gerilim nedeniyle bir süre sonra uyandırdığı ruhani rahatsızlıkla yapının tekrar ortadan "nefes alacağı" bir pencere ile açılarak rahatlatılması örneği olarak oldukça ilgi çekici bir inanç motifi örneğini oluşturmaktadır.

Ocağın, "cüher" adı verilen toprağının alındığı kutsal bir noktası bulunmakta ve burası aynı zamanda dağ keçilerinin boynuzlarının asıldığı karadirekler ile birlikte, şeyhten kalan kutsal emanetlerin saklandığı bir kült mekânı olarak işlevini sürdürmektedir. Baskil bölgesi Alevi inanç çevresinin kültür ürünü içerisinde ortaya çıkmış olan Derviş Dere Ocak Evi bir tarihi cemevi olarak, bölgenin en önemli tarihi ocak evi Şeyh Ahmet Tavil Ocağı ile Adaf köyü Şeyh Bahşiş Ocak Evi ile aynı kültür ortamının ürünüdür. Karakaya Barajı'nın diğer tarihi cemevlerini yok ettiği Baskil bölgesi ocak evleri içinde bugüne ulaşması ile değerli bir Baskil bölgesi tarihi cemevi kültür örneği durumundadır.

4.38. Elazığ Baskil Bilaluşağı Köyü Tarihi Cemevi

Karakaya Barajı yapılırken suların altında kalarak yok olan Baskil ilçesi Bilaluşağı köyünde Gül Necioğlu tarafından yapılan bir monografi çalışmasında, fark edilen bir diğer tarihi cemevi örneği Bilaluşağı Dede Damı olarak adlandırılan tarihi cemevidir.[233] 9x9 m ölçülerinde bir mekâna sahip olan Bilaluşağı tarihi cemevi, diğer örneklerde olduğu gibi benzer bir şekilde dört ayağın taşıdığı bir bindirme kırlangıç

[233] Gül Necioğlu, "Bilaluşağı Köyü Mimarisinin Tarihsel Sürekliliği," İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 1987.

kubbe ile örtülmüş yapıdadır. Bilaluşağı köyü cemevini bir köy monografisi içerisinde ele alan Gül Necioğlu çalışmasında bu yapının köydeki diğer yapılardan belirgin bir şekilde ayrı bir mimari dil ve fonksiyonla oluşturulduğunun altını çizer.

Bir plan ve kesiti ile tanıtılan tarihi Dede Damı, klasik bir tarihi cemevi özelliği ile Baskil bölgesinde Karakaya Barajı yapımı sırasında yok olmuş tarihi cemevleri arasında belgelenmiş nadir örneklerden birisidir. Varlığını bildiğimiz Şeyhhasan köyü Şeyh Ahmed Tavil tarihi tekke cemevi, Adaf köyü Şeyh Bahşiş Cemevi, Derviş Dere Ocak Evi ile birlikte bu bölgede yoğunlaşan tarihi cemevlerini anlamamızı sağlayan, bugün yok olmuş değerli bir örnektir.

4.39. Erzincan Üzümlü Avcılar Köyü Kiştim Marı Ocak Evi

Erzincan ili Üzümlü ilçesi eski adı ile Kiştim şimdiki adı ile Avcılar köyünde, bölgede çok güçlü dini etkisi bulunan, Kiştim Evliyası olarak adlandırılan tarıkın mekânı olan bir tarihi cemevi bulunmaktadır. Günümüzde, tarihi Kiştim köyü heyelan sonucu Sansa deresine yakın bir noktaya taşınmış ve Kiştim evliyasının mekânı olan tarihi cemevi tamamen ortadan kalkmıştır. Bununla birlikte, o yıllarda Erzincan'da bir subay olan ve 1915 yılından bir hatırayı yayınlamış olan Nuri Dersimi, Kiştim evliyası kültü ve tarihi cemevi hakkında son derece önemli bilgiler vermektedir.

> "Efendim; bu mıntıkadaki kürtler her yıl Ocak ayı sonunda üç gün Hıdır orucu tutarlar, geçen yıl ayrnı mevsimde Balaban aşiret reisi Gül ağa beni davet ederek, kendi köyü olan Hinzori yakınındaki Kiştim köyüne götürdü. Her yıl binlerce kürtler bu köyde Mar dedikleri Evliyanın evinde aynı günde büyük bir toplantı yaptıklarından, Gül ağa ile bizde toplantı yerine gittik. Büyük bir oda ortasında, büyük ve eski bir direk vardı, bu direkle yeşil sargıya sarılı bir asa asılmış ve asanın sargıdan dışarıda kalan kısmı büyük bir yılan baş şeklinde görünüyordu. Buna herkes Kıştım Marı yani Kıştım evliyası diyorlardı. Sözü geçen oda o derece geniş idi ki, bir iki bin kişi içine sığabilirdi. Buraya toplanan halk, bir taraftan eninli seslerle Hudaya yalvarıyor ve bir taraftan Mara karşı huşû ile ınkıyat ediyorlardı. Genel bir ağlayış baş gösterdi, ben

dahi bu umumi heyecan ve heybetten ağlamaktan kendimi alamamıştım. Cemaat birikmişti, Marı çıkarmağa yetkili aileden çarpık, yarı kötürüm bir zat ortaya gelerek direkle asılı sargıdan Marı ya Allah diyerek çıkarmış ve yarı ayakta, yarı yerde secdeye gelerek Marı insanlar üzerine uzatmağa ve günahlarına tövbe ettirmeğe tevcih ettirmişti. Şeyhin elindeki Mar, bazan uzanıyor, bazan kısalıyor ve bazen münhani vaziyetler alıyor, cemaati heycana getiriyor ve bazende sahibini yerlere deviriyor ve Şeyhin feryadı asümana çıkıyordu. Binlerce halkın manevi kuvvetinin tam bir merkezde birleştiği bu anda, ben artık kendimden geçmiştim, Gül ağanın elini tutmuş, karanlık geceden ve bu karanlık içinde nur fışkıran şiddetli ateşten, halkın coşkun vavilasından şiddetli bir heyecana kapılmıştım. Böylece saatlar geçti, yüzlerce kurban kesildi, Mar tekrar yerine kondu tekrar Allaha yalvarmalar oldu ve toplantı dağıldı. Bu toplantıya iştirak eden aşiretler arasında pek çok uzaklardan gelenlerde vardı"[234]

Bu son derece etkili anlatımı ile 20. yüzyıl başında bir Hızır cemi ve Kiştim Marı, Kiştim evliyası olarak adlandırılan bir tarıkın ruhani etkisinin güçlü bir şekilde yansıdığı tarık çıkarma erkânı ana hatları ile aktarılmıştır. Tarihi ocak evleri cemevlerinin kendine özgü oldukça güçlü tören yapısı ile kült mekânı ile bütünleşmesi açısından Kiştim Marı ocak evi bu tanıklık anlatımı ile oldukça değerli bir örnek halini almaktadır. Özellikle Hızır kültü ile yakından ilişkili olan tarık kültü Şubat aynın ikinci haftası sonunda tutulan Hızır orucu sonrasında yapılan Hızır cemlerinin özel törenleri ile belirginleşmektedirler.

Nuri Dersimi'nin hatıratında 2000 kişinin içine girebildiğini iddia ettiği, büyük oda olarak anlattığı, etkisi ve katılımı çok büyük bu cem törenine uygun mekân olan Kiştim karadirek tarihi cemevi günümüze ulaşamamıştır. Yeni Avcılar köyünde Kiştim evliyasının muhafaza edildiği yeni mekânın girişinde, bu tarihi ocak evinin bazı mimari elemanları korunmaktadır. Bunlardan birisinin yine üzerinde bu ocağa kurban edilmiş keçilerin boynuzlarının olduğu kutsal direk olması anlamlıdır. Canlı olduğuna

[234] Nuri Dersimi, **Kürdistan Tarihinde Dersim,** Halep, Ani Matbaası, 1952, s.97.

inanılan evliya tarıkların kendi mekânlarını kendilerinin belirlemesi inancından ötürü Kiştim evliyası ocak evinin kuruluşu da benzer bir menkıbeye dayanan kutsal mekân kuruluş anlatısı örneğidir. Buna göre Kiştim Marı çeşitli defalar alınıp götürüldüğü yerden kaybolarak bir ulu ağaca konmuştur. Bunun üzerine köylüler Kiştim evliyasının burayı mekân tuttuğunu anlayarak bu ağacın üzerine bir dergâh yapıp, ağacı da bu mekânın ana sütunu, karadireği olarak takdis ederek Kiştim Marı ocak evini inşa etmişleridir. İşte Nuri Dersimi'nin hatıratında anlattığı büyük oda bu tarihi cemevi olup, "ortasında, büyük ve eski bir direk vardı" sözü ile anlattığı da bu mekânın kutsal karadireğidir.

Tarihi Kiştim Evliyası Ocak Evi ortadan kalkmış olmakla birlikte, köyde Kiştim Evliyası Ocak Evi karadireği etrafı küçük bir oda hâlinde korumaya alınarak bir ziyaret olarak takdis edilmiştir. Yerden yaklaşık 70 cm yüksekliğinde ucu yanık bir durumda olan tarihi karadirek, yeni mekâna taşınan bir direkle birlikte Kiştim Evliyası Ocak Evi'nden geriye kalan yegâne mimari fragmandır. Erzincan Sansa boğazı çevresinin Alevi inanç kültür tarihi açısından son derece etkili, prestijli bir mekân olan Kiştim Evliyası Ocak Evi, bu bölgede etkisi güçlü hissedilen tarık kültü etrafında şekillenmiş bir tarihi cemevi örneğidir. Nuri Dersimi'nin Kiştim evliyası gözlemine dayanan hatıraları, tarihi bir cemevinin cem töreni ve tarık çıkarma erkânı gibi etkili törenlerin nasıl gerçekleştiği, tarihi ocak evi cemevlerinin Alevi toplumunda taşıdığı yüksek ruhani değerin daha iyi anlaşılmasına imkân vermektedir. Araştırma çerçevesinde incelediğimiz tarihi ocak evlerinin, özellikle kutsal kült nesnesi muhafaza eden mekânların, büyük ölçüde benzer bir inançsal pratiğin güçlü kült mekânları olduğu unutulmamalıdır.

4.40. Çorum Merkez Dereköy Dedeşli Karadirek Ocak Evi

Çorum merkezinde bulunan Dereköy, Malatya Hekimhan Mezirme köyü merkezli Şah İbrahim Veli Ocağı'nın önemli bir kolunun yaşadığı bir köydür. Bu bölgeye Dedeşli denmektedir. Dedeşli Ovası, 18. yüzyıl ortasından itibaren bu bölgeye gelen Dedeşli ve Selmanlı Dedeşli Alevi toplulukları nedeniyle bu ismi almıştır.[235] Bu

[235] Mustafa Ercan, İrfan Yiğit (Ed.), **"Çorum Tarihi, 5. Hitit Festival Komitesi,"** Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 2015, s.128.

aşiretler Şah İbrahim Veli Ocağı'na bağlı taliplerin aşiretleridir. Dereköy'de Şah İbrahim Veli Ocağı evlatlarının kurduğu tarihi Karadirek dergâhı bulunmaktadır. Bu tarihi mekân günümüze mimari bütünlüğünü kısmen korumuş, inançsal açıdan bölge için güçlü bir kült merkezi olarak takdis edilmeye devam etmektedir.

Özgün mimari yapısında ocağa dik uzanan ve mekânı üç nefli bir meydan haline getiren iki hatıl sırası bulunması gereken yapı, bir ahşap sütunun taşıdığı sadece bir hatıl sırası ile kalmış şekilde teşkil olmuştur. Ocağın sağında bulunan kısım zamanla duvarla örülerek burada olması gereken direk ve onun taşıdığı hatıllar yerinden kalkmıştır. Meydan hacmi böylece küçülmüş mimari planimetrik düzen de bozulmakla birlikte, özgünlüğü anlaşılacak şekilde ayakta kalmış durumdadır. Tarif etmeye çalıştığımız hâli ile özgününde Dedeşli Şah İbrahim Veli Ocak Evi karadirek dergâhı, aslında klasik bir tarihi cemevi mimari formundadır. Sonraki yıllarda gördüğü onarımlarla kırlangıç kubbesi de kaldırılarak tavanı düz kirişli bir yapıya dönüşmüştür.

Mekânın ocak yönünde sonradan kutsal karadireğinin muhafaza edilmesi için oluşturulmuş küçük odacık içerisinde, örtüler içerisine sarılı karadirek bulunmaktadır. Mimari plan incelemesinde anlattığımız üzere burada bulunan karadirek zamanla kaldırılan, ocağın sağında bulunan kiriş dizisini taşıyan ve mekânın ortasında bulunan karadirektir. Muhtemelen ocak evinin tarihinde tarık da vakti ile bu direk üzerinde muhafaza edilmekteydi.

Mekânda ayakta duran tek sütun başlığı primitif bir bezeme ile süslenmiş olup, üzerinde tespit ettiğimiz "1219" tarihi (Miladi 1804) kazınmıştır. 18. yüzyıldan itibaren bu bölgeye yerleşen ve Şah İbrahim Veli Ocağı'na bağlı talip aşiretlerin ardı sıra dedelerini de getirmeleri ile kurulmuş bir Şah İbrahim Veli Karadirek Ocak Evi örneği olduğunu gösteren bu tarih, mekânın tarihlendirilmesi açısından önem taşımaktadır.

4.41. Sivas Kangal Soğukpınar (Mamaş) Köyü Kurt Veli Ocak Evi

Şah İbrahim Veli Ocağı'nın Sivas Kangal Soğukpınar (Mamaş) köyüne ulaşan kolu, bu köyde Çorum Dereköy karadirek örneğinde olduğu gibi Mezirme'deki karadirek kültürünün bir uzantısı olacak şekilde yine bir karadirek tarihi cemevi olan

Kurt Veli Dede Ocak Evi'ni kurmuştur. Kurt Veli Dede'nin adıyla anılan, bugüne ulaşamayan ocak evinin Mezirme karadirek dergâhı gibi bir mimari yapıda olduğu ve içinde cemlerin yapıldığını yine bu köylü olan Prof. Dr. Fuat Bozkurt kendi gözlemleri ile kurgusal bir metinde aktarmaktadır:

> "Bütün köy halkı ala kar, boz dumanda Kurt Veli'nin büyük evliğinde toplanmıştı. Büyük Evlik de büyük evlikti hani... Yüz evli koca köyü içine alacak ölçüde genişti. Dört sıra direk üzerine kurulmuştu. Odadan kanatlı kocaman bir çadırı andırıyordu. Yuvarlak bir biçimi vardı. Çatı ortada yükseliyordu. Ortada kocaman baca vardı. Onun altında ocak yanıyordu.[236]

Mezirme'de Şah İbrahim Veli evlatlarında bulunan kutsal emanetlerden birisi olan şahın pabucunun bir benzeri Mamaş Soğukpınar köyünde Kurt Veli ailesinde bulunmaktadır.[237]

4.42. Sivas Hafik Karlı Köyü Koca Hasan Ocak Evi

Sivas ili Hafik ilçesi Karlı köyünde bugün artık yeni cemevinin yapılması ile birlikte kullanılmayan önemli bir tarihi cemevi bulunmaktadır. Koca Hasan Ocak Evi adı ile bilinen bu tarihi cemevi çağdaş dönemlerde çeşitli onarımlar görmesiyle birlikte, büyük oranda orijinalliğini korumuş, mimari bütünlüğünü bugüne taşımıştır.

Kaba yonu yığma duvar örgüsü ile özgün beden duvarlarına sahip cemevi, sırtını çatı seviyesine kadar araziye yaslamaktadır. Yapının yan köşesinden girilen kapı ile öncelikli bir giriş holüne ulaşılmakta, bu hol meydana açılmaktadır. 9,33x9,5 m ölçülerinde, meydanın ortasında merkezi mekânı vurgulayan dört ana ahşap sütun bulunmaktadır. Meydanı üç nefe ayıran ocağa dik uzanan taşıyıcı kirişlerin orta nefi vurguladığı düzende, orta nefin karşısında törensel ocak bulunmaktadır. Üç metreyi

[236] Fuat Bozkurt, "Kurt Veli Söylencesi," (Çevrimiçi) https://fuatbozkurt.blogspot.com/2017/09/kurt-veli-soylencesi.html 12 Aralık 2023.
[237] Süleyman Özerol, "Şah İbrahim Veli İle İlgili Anlatımlar: Ballıkaya Köyünden Derlemeler," **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, No:30, 2004.

bulan açıklığı ile bu ocak yapının orta mekân vurgusunu güçlendirerek bu kısımda 10,33 m'lik bir derinlik oluşmasını sağlamaktadır.

1986 yılında esaslı bir onarım uygulanan cemevinde, daire kesitli sütunlar kare kesite çevrilmiştir. Bu onarım sırasında anıtsal dört direğin üzerinde bulunan 3,7x3 m tabanlı kırlangıç kubbe kaldırılarak düz dam şekline dönüştürülmüştür. Mevcutta 3,45 m yüksekliğe ulaşan sütun yastığı üzerindeki tavan seviyesi, bu aşamadan sonra muhtemelen 1,5 m kadar daha yükselen kırlangıç kubbe ile merkezde beş metreye yükselen anıtsal bir meydanı vurgulayan bir mimari tasarıma sahip olduğu kaynak kişiler tarafından aktarılmaktadır.

1986 yılında yapılan onarımda ahşap yapı elemanlarının, özellikle sütun başlıklarının üzerinin tıraşlanması nedeniyle olası bir tarih kazıma izi ortadan kalkmış olabilecek Koca Hasan tarihi cemevi, bugün yeni cemevinin yapılması ile birlikte bir ziyaret mekânı olarak takdis edilmekte, tarihinden bugüne yapılan cem törenleri yeni mekânına taşınmış görünmektedir. Yapının giriş kapısının solunda bulunan duvarın içinde, bugün özel bir kılıf altında korunarak takdis edilen karadirek bulunmaktadır. Karadireğin üzerinde bulunan bezemeli bir erken dönem Osmanlı Rumi motifli firiz parçası dikkat çekmektedir. Bu fragmanın orijinal ilk yapının mimari elemanı olması ihtimali, Karlı Koca Hasan Cemevi'nin köklerinin 15. yüzyıl ortalarına kadar gidebileceğini göstermektedir.

4.43. Sivas İmranlı Ortaköy Seyyid Yusuf Ocak Evi

Sivas İmranlı ilçesi Ortaköy köyü Şah Kalender Ocağı'nın kolu olan dedelerin yaşadığı bir ocak köyüdür. Bu köyde bulunan Şah Kalender Ocağı Seyyid Yusuf Ocak Evi önemli bir tarihi cemevidir. Dışarıdan bir kırma çatı ile örtülerek kapatılmış mekân onarımlar sayesinde özgün mimari kimliğini günümüze ulaştırabilmiştir. 2005 yılında yapıldığı aktarılan son restorasyonda yapının özgün mimarisine ve malzemesine mümkün olduğunca sadık kalınarak korunması sağlanmıştır.

Mekânın giriş yönüne eklenen bir geçiş yapısı ile ulaşılan Seyyid Yusuf Ocak Evi, dört ana direğin taşıdığı merkezi mekânı örten beş kademeli bir kırlangıç kubbeye sahiptir. Girişin sağında bulunan duvarda yer alan törensel ocak, tarihi cemevinin bütünleyici mimari elemanıdır. Seyyid Yusuf'a ait özel eşyaların emanet olarak

saklandığı ocakta esasen kült nesnesi olan tarık için son restorasyonda ocağın karşısında özel bir bölüm teşkil edilmiştir. Bu bölümde özel kılıfı içerisinde evliya, tarık muhafaza edilmektedir. Yine benzer örneklerini gördüğümüz şekilde anıtsal ambarlar meydan evinin içinde bulunmaktadır.

Son restorasyon sırasında iç mekândaki sütunlar ve orijinal sütun başlığı gibi mimari elemanların yüzeyleri elden geçirilmesinden ötürü yapının iç mekânında özgün patina veya sgrafitto niteliği gösterecek yazı veya tarih izi görülememektedir. Mekânın dışında özgünlüğü korunmuş iki duvar taşına, yapıyla ilgili onarım veya yapım tarihlerini gösteren 1327 ve 1338 tarihleri düşülmüştür. Seyyid Yusuf Ocağı 18. yüzyılda bu bölgeye geldiği düşünülen Tunceli ve Bingöl Alevi topluluklarının İmranlı'da büyük önem gösterdikleri, özgünlüğü ile koruyarak takdis ettikleri önemli bir tarihi cemevidir.

4.44. Malatya Hekimhan Güvenç Köyü Sadık Baba Ocak Evi

Malatya Hekimhan ilçesi Güvenç köyünde yaşamış ve burada ölmüş önemli Alevi Bektaşi şairi Sadık Baba'nın adı ile anılan ocak evi bölgede tarihi bir inanç merkezidir. Sadık Baba Ocak Evi olarak anılan mekân, mimari bütünlüğünü kaybetmiş olup küçük bir bölümü ziyaret edilebilir bir durumundadır. Büyük bir tarihi ocak evinin parçası olduğu görülen mekânın takdis edilen bir karadirek olmak üzere iki hacimli sütun ve Sadık Baba'nın sırtını yasladığı ziyaret taşı, Sadık Baba'nın nişanesi olarak mekândan geriye kalan mimari elemanlardır.

Sadık Baba neslinden olan ve mekânın koruyucusu olan Ali Rıza Karaca'nın aktardığına göre 1945'te esaslı onarım görmüş ve 1968'de o zamana kadar kırlangıç olan üst örtüsü değiştirilmiştir. Mekânın bugün duvarlarla bölünmüş yan kısımları incelendiğinde ve kaynak kişinin aktarımları ile orijinalinde 6,7x7,23 m ölçülerinde bir meydan şeklinde olduğu, ikisi mekânı sınırlayan karşı duvarın içine yerleşmiş dört sütunun taşıdığı bir kırlangıç kubbe ile merkezi planlı bir plana sahip olduğu anlaşılmaktadır. 1837'de bu köyde öldüğü bilinen Sadık Baba'nın Hacı Bektaş Dergâhı'na bağlı bir ozan olarak bölgede önemli bir prestiji bulunmaktadır. Yapının, Sadık Baba'nın doğduğu ve yaşamını geçirdiği bu köyde kendi ocağı olarak takdis edilmesi ve yaşadığı dönemden bu yana saygın bir tarihsel kişiye ait olması, yapım

tarihinin en geç 1800'lerin başında olmasını düşünmeyi makul kılmaktadır. Sadık Baba'nın köyde bulunan türbesi çevresinde bulunan bazı mezar taşları ve üzerinde tam okunamayan mimari fragmanlar, Güvenç köyünde 19. yüzyıldan önceye giden dini kültürel mekânların varlığına işaret etmektedir.

4.45. Sivas Merkez Karabalçık Köyü Hüseyin Abdal Ocak Evi

Bugün Sivas Merkez ilçesine bağlı olmakla birlikte Tokat ve Sivas arasında bir kültür havzası olan Tozanlı bölgesi içindeki Karabalçık köyünde, Hubyar Ocağı'nın kurucusu Hubyar Abdal'ın oğlu Hüseyin Abdal'ın kurduğuna inanılan Hüseyin Abdal Ocak Evi bulunmaktadır. Tokat Sivas bölgesinin çok yaygın ve güçlü bir ocağı olan Hubyar Abdal Ocağı'nın bir alt kolu olan bu köyde, Hüseyin Abdal Ocak Evi günümüze ulaşamamış, ocak taşları gibi bazı mimari elemanları takdis edilerek köyde kurulan yeni Hüseyin Abdal Ocak Evi'nde muhafaza altına alınmıştır. Özgün yapıya ilişkin, 1980'li yıllarda yapının içinden alınmış amatör video görüntüleri ve kaynak kişilerin anlatımları önemli bilgiler sunmaktadır.

Buna göre yapı, Hubyar Abdal Ocağı'nın merkez dergâhı olan Hubyar Köyündeki büyük ocak ile benzer özellikle ahşap direkli bir tarihi cemevidir. Hüseyin Abdal Ocak Evi inançsal ve mimari sürekliliği ile Hubyar Abdal Ocağı'nın kültürel taşıyıcısıdır. 16. yüzyılda yaşadığı bilinen Hubyar Abdal'ın bu bölgede bulunan taliplerine oğlunu göndererek kurdurduğu bu ocak evinin 16. yüzyılda kurulduğuna inanılmaktadır.

Bir köy evi görünümünde olan Karabalık Hüseyin Abdal cemevi bir antre ile girilen ilk kısımdan sonra kare oturumlu bir meydan şeklindedir. İki ana sütunun taşıdığı iç mekânı kapının tam karşısında yapının ölçeğine göre törensel olduğu görülen bir ocak bulunmaktadır. Ortasında kırlangıç kubbenin olduğu meydan, Hubyar Abdal Ocak Evi'nin küçük bir versiyonu şeklinde bir mimari kurguya sahiptir.

Alevi Bektaşilerin Osmanlı dönemi boyunca gizli ibadet ve inanç sürdürmelerinin sonucu olarak ortaya çıkan gizlenme, saklanma ve sır etme pratikleri konumuz açısından temel önemdedir. Hüseyin Abdal Ocak Evi'nin kurulması ve kutsiyeti üzerine önemli bir menkıbe, özellikle Alevi ibadethanelerinin gizlenme pratikleri ve baskı altında yaşamış Alevi topluluklarının menkıbelerle ortaya

koydukları bir çeşit maduniyet pratiklerine ışık tutmaktadır. Bugün bu ocak evinin kutsiyetinin temeli olan ve Karabalçık Köyünde anlatılmakta olan menkıbe şöyledir;

> "Hüseyin Abdal, Karabalçık Köyünde bir zaman kalmıştır.
> Âşık olduğu için, orada, sevilip, sayılır, kendisine bir ev yapmıştır. Hüseyin Abdal'ın evi diye söylenmektedir, Bu evin ağaçlarını geceleri geyiklerinen çektiği söylenir. Keşlerden Emine diye bir kadın Hüseyin Abdal'ı bir gece dener geyiklerinen ağaç çektiğini görür…
>
> Hüseyin Abdalın sadesi ve sesi, mevali bir aşk olduğu için karabalçık köyünde bir zaman cemler demler. Kısa zamanda halk başına derilir, cemleri birileri Sivas kadısına şikâyette bulunurlar. Kadı mühreze gönderir. Ama bu mührezeler yolunu bulup alma belini aşamazlar. Kendilerini Sivas yakınlarında Pirkinik denen yerde bulurlar fakat mühreze ikinci bir defa gönderilir, bu kezde gelip, cemevi halkı gözlerine koyun görünür, döner giderler. Artık o evden gelenlere koyunlar sülalesi denir…"[238]

Gizli cem törenleri yapılan uzun yılların toplumsal hafızası olarak, merkezi otoritenin cem töreni takibatı karşısında mekânın sırlanması önemli bir temadır. Bu menkıbede tarihi cemevine gelen merkezi otoritenin bu mekânın cemevi olduğunu anlamaması, mekânda bulunan taliplerin koyun olarak gözüne görünmesi teması ile anlatılmaktadır. Şüphesiz burada dikkat çeken taliplerin koyun olarak görünmesi ile ilgili olarak mekânın da ahır olarak Osmanlı otoritesinin resmi yetkililerine görülmesidir.

Bir gizlenme ve sırlanma yöntemi olarak mekânın kimliğinin ifşa edilmemesi, belirgin bir özelliği ile ayırt edilmemesi tarihi Alevi cemevlerinin mimari ve kültürel görüngülerinin temelini teşkil etmektedir. Gerektiğinde sıradan bir ev, hatta ahır olarak algılanması gerekecek bu ocak cemevlerinin dışarıdan olabildiğince zor erişilebilen, herhangi bir baskında hemen erişilemeyecek bir şekilde konumlanması hayati önem taşımaktadır. Bununla birlikte mekânın mimari dilinin profan bir mekân olarak gündelik yaşamın içinde hatta bizzat ev olarak düzenlenmesi önemlidir. Bu

[238] Emür Dedeşoğlu, **Hubyarlı Deyişler Güzellemeleri,** y.y., Hubyar Ocağı Kültürü, 2009, s.132.

dergâhların açma ve yürütme yetkisi dini otorite olan seyyid ailelerinden dedelerde olup, kendi yayıldıkları yerde açacakları evlerin parçası olması temel esastır. Buna karşın, olası baskı veya ihbarlarda mekânların sırlanması, sırrın ikrarla saklanması ve mekânla özdeşleşen Alevi inancının varlığının merkezi otoritenin dikkatinden çıkması özel önem taşımaktadır.

Hüseyin Abdal Ocak Evi'nin cem törenleri için bir ocak evladı tarafından kurulması, kuruluşunda olağanüstü güçleri olan kutsal bir mekân kuruluşu teması olarak geyiklerin ağaçları taşıması ve yardımı, ardından cem töreninin ve bağlı taliplerin tehdit edici otorite kaynağından keramet yolu ile korunması ve mekânın gizlenmesi temaları bir bütün olarak farklı bölgelerde derlediğimiz birçok kuruluş ve gizlenme menkıbesine benzer özelliktedir. Bu menkıbe, Osmanlı coğrafyası madun Alevi topluluklarının kültür incelemelerinde, maduniyet çalışmalarının önemine özel bir şekilde dikkat çekmeyi gerektiren bir örnek değerindedir. Gizlenme pratiklerinin sonucu olarak günümüzde dahi bu araştırmanın saha çalışmasında birçok mekâna ulaşılamamış, bazı kutsal anlatılar gizlenmiş ve sır kabilinden sayılarak faş edilmediği görülmüştür. Modern tarihe ulaşamayan birçok tarihi cemevi mekânının bu toplumsal ruhsallıkla birlikte ele alındığında 20. yüzyılın hızlı dönüşüm etkisine dayanamadan, üzerine kültürel inceleme yapılmasına imkân kalmadan ortadan kalktığına şüphe bulunmamaktadır. Bugüne ulaşan Alevi toplulukların Anadolu'da yaygın yerleşme durumları ile kıyaslandığında, az sayıdaki tarihi cemevinin bu kayıp kültür tarihinin ve Alevi topluluğun dini pratiklerinin anlaşılmasında özel önemi olduğu görülmektedir.

4.46. Sivas Kangal Mescit Köyü Araboğlu Ocak Evi

Sivas Kangal Mescit köyünde bulunan Baba Mansur Ocağı'nın bir kolu olarak ortaya çıkan, daha sonra bu koldan tamamen koparak bir Alevi Protestan hareketi olarak adlandırılacak Hakikatçi Alevilik yolunu kuran Araboğlu ekolünün merkezi olan iki tarihi ocak evi günümüze ulaşmıştır.

Araboğlu ve Şıh Süleyman olarak bilinen baba oğulun Sivas bölgesinde 1850'li yıllarda başlattıkları ve etkisi Alevilik içerisinde protluk, dönüklük olarak pejoratif manada kodlanan bir reform hareketinin çıkış mekânı olan bu yapılar Hakikatçi

Aleviler için önemli birer merkez olma değeri taşımaktadır. Bu dönemde Anadolu'da faaliyet gösteren Protestan misyonerlerle temasa geçen ve Protestanlığın bazı temaları ile Aleviliği bir reform hareketine götürmeleri nedeniyle bazı geleneksel uygulamalara son vermiş olan aile, bir süre sonra bazı takibatlara uğrayarak geçici olarak Kayseri Sarız Küçük Söbeçimen köyüne göç etmişlerdir.

Mescit köyünde Araboğlu Ocak Evi olarak bilinen yapı, bu tarihi olayın ana mekânı olarak Araboğlu evlatlarının sahipliğinde tarihinde cemlerin yapıldığı bir ziyaret mekânıdır. 20. yüzyıl başında eklenen bir yeni oda ile birlikte eski kırlangıç kubbeli mekân genişlemiş ve mimari bütünlüğü değişmiştir. İkisi giriş kapısının olduğu duvar ile birleşen diğer ikisi karşı duvarın içinde dört sütun dışında ortada iki ana sütundan, bugün birisi duvarın içeri çekilmesi nedeniyle meydanda tek sütun olarak kalmıştır. Orijinalinde meydanın ortasında ikisi öne çıkan duvar kenarlarındaki diğer dört sütunla altı sütunlu bir yapıdır. Sonradan şimdiki yerine taşınmış olan ocağın özgünde kırlangıç kubbenin olduğu birimde içeri girinti yapan alanda teşekkül ettiği anlaşılmaktadır. Bu özelliği ile dokuz mağlı üç nefli, ortasında bir kırlangıç kubbe ile tamamlanmış tarihi cemevi formunda bir yapı ortaya çıkmaktadır.

4.47. Sivas Kangal Mescit Köyü Şıhoğlu Ocağı Tarihi Cemevi

Yine Mescit köyünde aynı aileye ait Şıhoğlu adlı ikinci bir tarihi ocak da yakın zamanda onarım görmüştür. Orijinal mimarisi Araboğlu ile benzer ahşap direkli bir tarihi dede damı şeklindeki her iki yapı Mescit köyünün özgün tarihsel Alevilik ekolünün tanıklığını sürmüş önemli hafıza merkezleri, Araboğlu ocağının kutsandığı çevre köylerin talipleri tarafından Araboğlu cem törenlerinin mekânı, Hakikatçi Aleviliğin kendine özgü cem törenlerinin icra edildiği özgün mekânlarıdır.

4.48. Kayseri Sarız Küçüksöbeçimen Köyü Küçüksöbeçimen Ocak Evi

Araboğlu'nun muhtemelen 1880'lerde bir dönem kaldığı Sarız Küçük Söbeçimen'de yaşadığı ev, bir ocak evi olarak takdis edilmekte ve Sarız çevresinde Hakikatçi Alevilik akımının etkisi olan Alevi topluluklarca bilinmektedir. 2015 yılında yerinde tespit ettiğimiz mekânın mimari özgünlüğü bozulmuş durumdadır. Büyük

ahşap kirişleri ile geniş oturumlu bir mekân olduğu gözlenen yapı, mimari tasarımı ile ilgili herhangi bir ipucu veremeyecek durumdadır. Yapının ahşap direklerinde tespit ettiğimiz 1319 (Hicri 1901) ve 1321 (Hicri 1903) tarihleri, yapının geçirdiği onarımların tarih izleri olarak ortaya çıkmaktadır.

Sarız Küçük Söbeçimen çevresinde bulunan köylerde tarihi ocak evi örnekleri tespit edilmiştir. Sivas Kangal, Erzincan Ilıç, Kelkit, Kayseri Sarız, Maraş Elbistan bölgelerinde yaygınlaştığı görülen Hakikatçi Aleviliğin tarihi kültürel hafızası için önem taşıyan bu mekânlar aynı zamanda bu ekolün büyük önem verdiği muhabbet meclislerinin de mekânı olmuşlardır.

4.49. Tokat Zile Acısu Köyü Veli Baba Ocak Evi

Tokat Zile ilçesi Acısu köyü merkezli Veli Baba Ocağı 19. yüzyıl öncesinde Hubyar Abdal Ocağı'na bağlı iken bu dönemde yaşanan bir bölünme neticesinde Zile çevresinde bulunan Sıraç topluluklarının bağlı olduğu bir ocak haline dönüşmüştür. Veli Baba ve onun ölümünden sonra topluluğun dini önderi olan karısı Anşa Bacı adıyla anılan ocak merkezleri, Acısu ve Karşıpınar köyleri olmak üzere oldukça geniş bir sahaya etki etmişlerdir.

19. yüzyıl sonlarına doğru yaşadıkları takibat ve Osmanlı merkezi sisteminin baskıları sonucunda, Anşa Bacı ve iki çocuğu ile damadının yaşadığı takibat, yargılanma ve sürgün vakıası sonrası büyük oranda kapalı bir kültürel yapı inşa etmişlerdir. Yakın tarihe kadar temel inançsal pratikleri konusunu sır olarak görüp, bu konular hakkında mümkün olduğunca cemaat dışına bilgi vermemeye çalışmışlardır. Bugün Zile ve Çekerek bölgesinde yoğun olmak üzere kendilerine bağlı talipleri için bu köylerde kurdukları tarihi dergâh ocak evleri büyük kutsiyet taşımaktadır. Bu mekânlar Anşa Bacı ve çocuklarının yargılanma ve sürgün vakıasının vuku bulduğu mekânlar olarak, hem gizliliğin hem de takdis etmenin öznesi olmuş durumdadırlar.

1887 yılında Osmanlı merkezi otoritesinin bir isyan hazırlığı ihbarı ile arama yaptığı ve ardından sürgün kararına kadar gidecek tutuklama ve yargılama sürecini başlattığı mekân, Acısu köyünde bulunan benzerleri arasında apaçık bir külliye ölçeğindeki Veli Baba Ocak Evi'dir. Bu son derece önemli inanç mekânı, aynı zamanda Sıraç topluluğu için son derece önemli olan bu tarihsel vakıa ile bambaşka

bir değer kazanmıştır. Acısu ve Karşıpınar köylerindeki ocak merkezleri basılarak tutuklanan ocak üyelerinin sürgün hayatları tamamlanınca tekrar geri döndüklerinde başlayan içe kapanma ve sırlanma pratiği yakın zamana kadar sürmüştür. Topluluk hafızasında hâlâ tüm canlılığı ile yer eden bu olayın yaşandığı kutsal mekânlar, aynı zamanda ocağın liderlerinin kutsandığı kült merkezlerine dönüşmüştür. Sıraç Anşa Bacılı topluluklar, bu olaydan sonra taliplerine özellikle törenleri ve dergâhları hakkında ikrar verdirmiş ve bu konuların yol sırrı olarak gizlenmesini dikte etmiştir.

Acısu köyünde bulunan merkez, Veli Baba - Anşa Bacı Cemevi 1800'lü yılların başında yapılmıştır. Bu dönemde Hubyar Abdal Ocağı'na bağlı Sıraçların bu önemli merkezi, bir külliye seviyesine ulaşmıştır. Bugüne ulaşan bir kısmı mimari bütünlüğünü yitirmiş manzumeye baktığımızda, birbirine bağlanan beş ayrı cemevinin oluşturduğu bir yapı kompleksi görünmektedir. Veli Baba ve Anşa Bacı'nın türbelerinin de içinde bulunduğu tarihi mezarlıkla çevrili bir alanda bulunan Veli Baba Cemevi, 2004 yılında esaslı onarım görmüş, bu onarım sırasında bazı bölümler özgünlüğünü kaybetmiş olmakla birlikte, belki de Anadolu'nun bu en görkemli tarihi cemevi kompleksi orijinal yapısı ile günümüze ulaşmıştır.

Doğu-batı ekseninde uzanan yapı topluluğunda ilk kurulan yapının en batıda olan, bugün özgünlüğünü koruyan 1 nolu cemevi binası olduğunu düşünmekteyiz. 10,60x10,2 m iç mekân ölçülerine sahip meydan, ortada iki ahşap sütunla bölünmektedir. Giriş kapısının sağında bulunan törensel ocak 2,8 m yükseklik ve 3,5 m genişlik ölçüleri ile abidevi dergâh binaları ile boy ölçüşen bir azamet ortaya koymaktadır. 3,70 m yükseklikte başlayan beşli kademeli kırlangıç kubbe, orta noktasında 5 m yüksekliğe ulaşarak üç nefli meydanın merkezinde güçlü bir etki yaratmaktadır. Kırlangıç kubbenin üzerinde yükseldiği taban 3,7x3 m ölçüleri ile ortada güçlü bir meydan izdüşümü yaratmaktadır.

Ocağın her iki yanında dolap nişleri bulunmaktadır. Giriş kapısının sağında Anşa Bacı Ocağı'na özgü bir mekân olan sofular odası bulunmaktadır. Burası Anşa Bacı ocakları talipleri içinde görece daha özel statüsü olan sofu adı verilen taliplerin muhabbet erkânı gibi törenler için kullandığı özel bir mekândır. Dört basamaklı bir merdivenle çıkılan bir kapı ile geçilen bu alan, ocaklı bir oda şeklindedir.

1 nolu cemevinin batı duvarında bulunan yüksekçe eşiği ile bir geçiş kapısı, batı yönündeki 2 nolu cemevine geçişi sağlamaktadır. Dışarıdan erişim, orijinal malzemesini korumuş ahşap direkli bir sundurmanın altından geçilen kuzey yönündeki kapıdan sağlanmaktadır. Bir sundurmanın altından geçilerek ulaşılan giriş kapısının hemen sağında, ocağın orijinal sütun başlıkları ve sütunlarının cemevine girmeden takdis edildiği bir ziyaretgâh olarak sabitlendiği görülmektedir. 2 nolu cemevi yönünden bakıldığında bu kapının arkadan örülerek kapatıldığı görülmektedir. 2 nolu cemevi bu geçiş kapısının tam karşısında yine anıtsal ölçüleri ile bir ocakla sınırlı ve ortada iki sütunun bulunduğu 9,4x9,4 m ölçülerinde kare bir meydan hâlindedir. Ocağa dik uzanan ahşap direklerin belirginleştirdiği üç nefli mekânın orta nefi, 4 m genişliğe ulaşmaktadır. Bu orta nefin ortasında, iki ahşap sütunun taşıdığı beş kademeli bir kırlangıç kubbe ile mekânın üst örtüsü tamamlanmaktadır. 2,45 m yüksekliği ve 3,3 m açıklığı ile 2 nolu cemevi de 1 nolu cemevinin çok benzeri olmakla birlikte, bu defa ocak batı duvarında yer almaktadır. Bu durum muhtemelen içeriden geçiş sağlanan bu iki mekânın, farklı yönlere yerleştirilmiş ocaklarla, aynı anda birden farklı talip grubu ile yapılacak cem töreni için kullanılması amacı ile bu şekilde bir düzenlemeye gidildiğini düşündürmektedir.

3 ve 4 nolu birimler son restorasyonda özgünlüğünü kaybetmiş, özgün durumları hakkında bilgimiz olmayan yapılardır. Yine kutsal dergâhın yapı malzemeleri olduğu için, bu alandan çıkarılmayan ve yakındaki türbenin yanında istiflenmiş orijinal yapı malzemelerinden bu iki birimin ahşap direk ve sütunları tespit edilmektedir. Ahşap direkli bu iki biriminde yine kırlangıç kubbeli iki farklı meydan evi olduğu anlaşılmaktadır. Bugün bu iki birim büyük kazanların kaynatılacağı hacimli ocakları ile dergâhın mutfak ve aşevleri şeklinde düzenlenmiştir.

Acısu Veli Baba Cemevi'nin 5 nolu birimi, diğerlerine göre daha eski olduğu görülen orijinal dört sütunun bulunduğu bir mekândır. Bugün burada da iki ocak yapılmış olmakla birlikte, bunların mekânın mimari planına uygun olmayan bir şekilde son onarımda bu şekilde yerleştirildiği anlaşılmaktadır. Bugün mutfak olarak düzenlenmiş 5 nolu mekânın özgün yapı malzemeleri dikkate alındığında böyle bir hizmet birimi fonksiyonunun ötesinde, yine büyükçe bir toplanma alanı fonksiyonu olan bir mekân olduğu düşünülmektedir.

Acısu Veli Baba Cemevi kompleksi bezeme ve yapı malzemeleri açısından zengin detaylar sunmaktadır. 1 nolu cemevi mekânında ana sütunlarının üzerine oturduğu Roma dönemi spoli kaideler dikkat çekmektedir. 1 ve 2 nolu cemevi yapılarının törensel ocaklarının kemer frizlerinde görülen taş işçiliği ile yine ocak kenarlarındaki taş yüzeylerde görülen kabartma ve oyma taş bezemeleri, yapının zengin dekorasyon programını göstermektedir.

Tüm yapı kompleksi içerisindeki dolap kapakları, sütun başları, ahşap lentolar gibi ahşap yüzeylerde turuncu, kırmızı ve siyah renklerle yoğun boyama ile elde edilmiş bezemeler gözlemlenmektedir.

Sütun başlarında görülen geometrik monogramlar ve çeşitli bezemeler dikkat çekicidir. Anşa Bacı Ocağı kültür çevresinde görülen cemevlerinde boyama ve geometrik bezemenin yaygın olduğu, Sarıköy Sofuoğlu, Karşıpınar Cemevleri gibi örneklerde benzer dekorasyonlar tekrar etmektedir.

1 nolu cemevinin ocağa dik uzanan ahşap kirişlerinin üzerine uygulanmış yırtıcı hayvan ve insan temsilleri olduğu görülen primitif resimler, bazı şekil ve çizimler tespit edilmektedir. Birçok tarihi cemevinde görüldüğü gibi burada da sütunların üzerine geyik ve muhtemelen burada kurban edilmiş koç boynuzları asılmıştır.

Acısu Veli Baba Cemevi'nin tarihlendirmesi açısından önemli bir bulgu 1 nolu yapı içerisinde sütun başlığında kökboyası ile uygulanmış Osmanlıca "Usta Ali sene 1218" (1803) yazısıdır.

Acısu köyü Anşa Bacı Ocağı Sıraç Alevi topluluklarının, büyük kutsiyetle bağlılık gösterdikleri inanç merkezlerinin önemli bir yapısı, merkez dergâhları hüviyetindedir. Tarihi izlenebilen bir geçmişte ortaya çıkan travmatik bir baskı dönemi sonrasında, Sıraç topluluklarının inanç pratikleri kapanmaya ve gizlenmeye dönüşmüştür. Acısu çevresinde bugün yaygınlıkla görülen tarihi cemevlerinde, dergâh sayılan bu cemevlerinin hâlen gizlendiği ve topluluk dışından kişilerin görmesine izin verilmediği bizzat alan araştırmamız sırasında deneyimlenmiştir.

4.50. Yozgat Çekerek Sarıköy Sofuoğlu Ocağı Tarihi Cemevleri

Yozgat ili Çekerek ilçesi Sarıköy Sofuoğlu Ocağı adı ile bilinen Hubyar Abdal Ocağı'na bağlı olarak ortaya çıkmış bir ocak kolunun merkezidir. 19. yüzyılda Hubyar Abdal Ocağı içinde başlayan etkin bir ayrışma sonucunda, Tokat Zile Acısu merkezli Veli Baba Ocağı, Anşa Bacı Ocağı adı ile bilinen ocağın kuruluşu sürecinde Sofuoğlu Ocağı'nın etkin olduğu ve bugün bu bölgenin en yaygın Alevi topluluklarının bağlı olduğu Sıraç Anşa Bacı Ocağı'nın etkisinde bir merkez durumundadır.[239] Hubyar Abdal Ocağı'nın büyük ocak ve cemevi kültürünün bir örneği olarak Sarıköy'de günümüze ulaşan Sofuoğlu Ocağı tarihi cemevleri, konumuz açısından dikkate değer örneklerdir.

1959'da yıktırılmış Sofuoğlu Dergâhı ile aynı mimari düzende betonarme olarak tekrar inşa edilmiştir. Tarihi dergâhın ahşap sütun başlıkları, yeniden inşa edilmiş mekânda kutsal objeler olarak muhafaza edilmektedir. Törensel büyüklükte ocağın karşısında konumlanmış iki sütun, ahşap üst örtüyü taşımaktadır. Ocağın her iki yanındaki sütunlar ile meydanın ortasında bulunan sütunların taşıdığı kare kaideli kırlangıç kubbe, Sofuoğlu dergâhının meydanını vurgulayan temel mimari unsurdur.

Sofuoğlu dergâhının dışında yine Sarıköy'de bulunan tarihi cemevi mimarisi ile aynı kültürün olgun bir örneği olarak ortaya çıkmaktadır. Dış mekânda basit bir köy evi görünümünde olan tarihi cemevi, meydanda yer alan iki ahşap direk ile belirmektedir. İç mekân 11,5x9,5 m ölçülerindedir. Kapının karşısında yer alan anıtsal ocak, üç nefli yapının geniş tutulmuş orta nefinin karşı duvarında, merkezde yer almıştır. Ocağın önünde meydandaki iki direğin taşıdığı kırlangıç kubbe ile Sofuoğlu tarihi cemevi, tipik bir tarihi cemevi formu olarak ortaya çıkmaktadır. 1974 yılında gördüğü yeniden inşa döneminde, tarihi Sofuoğlu dergâhının bazı mimari elemanlarının bu mekâna taşındığı bilinmektedir.

Ocağın hemen sağında duvarda bulunan tarihi Osmanlıca kitabe, yapının kimliği için önem taşımaktadır. Dört satırlık kısmen tahrip olmuş kitabede "sene 13.. /sahibü'l hayrat/Sofuoğlu/Hüseyin" ifadesi okunmaktadır. Eski dergâhtan veya tahminen Sarıköy'de bir çeşmeden getirilmiş olması muhtemel bu kitabede ismi

[239] Kemal Cebecik, Sarıköy Köyü Folkloru, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1991, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

zikredilen “Sofuoğlu Hüseyin” muhtemelen Sofuoğlu Ocağı’nın bir ferdi olmalıdır. Kırılmış tarih bölümünde okunan “13” veya “12” rakamı yakın tarihli bir yapımı işaret etmektedir. Sofuoğlu Ocağı’nın, Veli Baba Ocağı için 1800’lü yılların başında bir merkez olarak önem taşıdığı zikredilmektedir. Buna göre, bu tarihten çok daha öncesinde burada tarihi dergâhın cemevi mevcut olmalıdır.

4.51. Yozgat Çekerek Yukarıoba / Çakırköy Karadede / Gönülyurdu Tarihi Cemevleri

Çekerek’te Sarıköy dışında Sofuoğlu Ocağı’na bağlı olan Yukarıoba köyünde de benzer bir cemevi bulunmaktadır. Yine mimari olarak benzer iki sütunlu meydanı ve anıtsal ocağı ile Çekerek ilçesi Çakırköy köyünde bulunan Kara Dede Cemevi ve Gönülyurdu köyünde bulunan cemevi de bu bölgenin karakteristik tarihi cemevleridir. Sofuoğlu Ocağı’nın Hubyar Ocağı etkisi ile kurduğu bu dergâh cemevleri 19. yüzyıl sonu itibarı ile Hubyar Abdal Ocağı’ndan koparak Zile Acısu merkezli ortaya çıkan Veli Baba, Anşa Bacı Ocağı’nın etkisi altına geçmiş bölgedeki bir dizi tarihi cemevinin örnekleri arasındadır. [240]

4.52. Tokat Zile Karşıpınar Köyü Hüseyin Abdal Ocak Evi

Tokat Zile Karşıpınar köyünde, Acısu köyünün hemen yakınında Anşa Bacı Ocağı’na bağlı bir diğer merkez köy olan Karşıpınar, Acısu tarihi cemevine benzer bir başka cemevine sahiptir. Zile ve Çekerek bölgesinde yayılmış olan Anşa Bacı Ocağı tarihi cemevleri geleneği Hubyar Abdal tarihi cemevleri geleneğini sürdürmekle birlikte artık başlı başına bir kültür ve inanç çevresi olmuştur. Karşıpınar köyü yukarıda anlatılan Acısu Veli Baba, Veli Baba Ocağı kovuşturmaları sırasında Acısu köyü ile beraber takibata uğramış diğer köydür. Bu bakımdan gizlenme ve sır etme pratikleri açısından tez çalışmamız sırasında karşılaştığımız tarihi cemevleri konusuna ilişkin en önemli bilgiyi sunan mekân olmuştur.

Karşıpınar Hüseyin Abdal Ocak Evi, köyün içinde yer almakla birlikte ziyaretimiz sırasında bu tarihi ocak evinin Anşa Bacı Ocağı’na bağlı ikrarın talipleri

[240] Mehmet Yardımcı, **Yüzyıllar Boyu Zileli Halk Ozanları**, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1983, s. 16.

dışında görülmesinin büyük bir ocak suçu olacağı açıklanmasıyla yapıyı görmemiz veya içine girmemiz engellenmiştir. Karşıpınar Köyü'nü Temmuz 2012 tarihinde ziyaretimiz sırasında, son derece misafirperver olmakla birlikte köylülerin özel bir ihtimamla ismini zikretmeyi bile kendilerine ebediyen yasak ettikleri Hüseyin Abdal Ocak Evi, varlığı ve özel fonksiyonu itibari ile cemaat dışında bilgi verilmesi veya herhangi bir şekilde gösterilmesinin kendilerine sır kabilinden yasaklandığı ve bu sırrı kendilerinin kuşaklar boyu muhafaza ettikleri bilgisi Karşıpınar Köyü Anşa Bacı talipleri tarafından bize aktarılmıştır. Hüseyin Abdal Ocak Evi'nin gösterilmesi ve sırrın faş edilmesi olarak tarif ettikleri durumun sonunda kendilerinin Alevilikte bir aforoz yöntemi olan *düşkünlük* durumuna düşecekleri ve ikrarları gereği Hüseyin Abdal cemevini kimseye göstermedikleri ve göstermeyeceklerini, bu cemevini ve orada yapılan cemleri sırladıklarını, bunun bir gizli bilgi olduğunu aktarmışlardır.

Farklı kaynaklardan görebildiğimiz ve bilebildiğimiz tespitlerle, Hüseyin Abdal Ocak Evi'nin Karşıpınar köyü ortasında bulunan topraklı yapının içine gömülmüş, son derece sıradan görünümde ve dışarıdan algılanmayacak şekilde düzenlendiği görülmektedir. Hüseyin Abdal Ocak Evi ortasında iki direğin taşıdığı bir kırlangıç kubbe ve anıtsal ocak yeri ile karakteristik bir tarihi cemevi niteliğindedir. Zile ve çekerek bölgesinde yayılmış olan Anşa Bacı Veli Baba Ocağı geleneğine uygun olarak, bu bölgedeki birçok cemevinin takdis ettiği ve prototip olarak hürmet ettikleri Acısu örneği ile birlikte iki büyük merkezden birisidir.

Tarihi ocak evi cemevi tekke biçiminde karşımıza çıkan Anadolu Alevi inanç yapıları ibadet yapıları gizlenme ve sırlanma stratejilerine inançsal bir davranış olarak tespit ettiğimiz bu örnek, belki de Aleviliğin 1990'lara kadar ne tür koşul ve davranış stratejileri ile bu tür yapıları muhafaza ettikleri ve cemaat içinde gizli bilgi olarak tuttuklarını göstermesi özelliği ile tezimiz açısından en önemli tespit niteliğindedir. Denilebilir ki tezimiz sırasında bugün görebildiğimiz, tespit edebildiğimiz ve bu çalışma sırasında tanımlamaya çalıştığımız tarihi ocak evleri cemevleri, belki bundan 100 yıl önce aynı çalışma yapılması durumunda Karşıpınar örneğinde olduğu gibi sır kabilinden tutularak herhangi bir araştırmacıya gösterilmeyecek ve tespit edilemeyecekti. Karşıpınar Hüseyin Abdal cemevi örneği, sırlama ve gizlenme

pratikleri içerisinde tarihi Alevi cemevlerinin bugün tespit edilemeyecek özel bir örneği olarak inançsal ve sosyolojik manada tezimize çok önemli bir bilgi sunmuştur.

4.53. Tokat Zile Karacaören Köyü Karacaören Tarihi Cemevleri

Zile Acısu Velibaba ve Karşıpınar Hüseyin Abdal Cemevi örneklerinin etkisi altında bulunan yöredeki birçok tarihi cemevinin bazı örnekleri Karacaören köyünde bulunmaktadır.[241]

Karacaören köyü içerisinde bulunan 1 nolu cemevinde tarihi yapı, dışarıdan bir kırma çatının altına alınarak korunmuştur. Söz konusu yapı iki direğin böldüğü bir meydan ve bu iki direğin taşıdığı meydanın ortasında yükselen kırlangıç kubbe ile belirginleşir. Kırlangıç kubbe ocağa dik uzanan taşıyıcılarla beraber törensel ocak yerinin vurgulanması açısından karakteristiktir. Yapının beden duvarlarının zamanla mevcut ölçülerini kaybettiği ocak karşısında bulunan esas giriş yerinin daraltılarak küçüldüğü ve kapı yönünde kapının soluna doğru alındığı görülmektedir. Karacaören 1 nolu cemevi, Acısu cemevine benzer şekilde sütun başlıkları geometrik bezemelerle süslenmiş ve bu başlıklar üzerine cem törenlerinde bu mekânda kurban edilmiş olan koç kafaları ve boynuzları asılmıştır. Ocağın ambar ve sağ duvarda sedir yer almaktadır.

Karacaören köyünde bulunan ve bugün artık bir depo haline gelmiş olan ikinci tarihi cemevi özellikle yoğun bezeme programı ile Acısu Velibaba Cemevi'ni hatırlatmaktadır. Giriş kapısının tam karşısında bulunan ocak yeri hemen önünde iki direğin taşıdığı bir kırlangıç kubbeyle yapıya karakterini vermektedir. Kırlangıç kubbe, birisi oldukça bezemeli iki büyük ahşap direkle taşınmaktadır. Karacaören 2 nolu cemevinde ambar ve kırlangıç kubbeyi taşıyan sütunun üzerinde bulunan güneş iç içe halkalardan oluşan bazı madalyon ve dairesel geometrik biçimli yoğun geometrik bezeme yapıda bir zamanlar bütünlüklü bir bezeme programı olduğunu düşündürmektedir. Bu sütunda yine burada cemlerde kurban edilmiş koçların boynuzları ve kafatasları asılı bulunmaktadır. Bugün artık oldukça yıpranmış bir yapı

[241] Eraslan Doğanay, **Anadolu'da Yaşayan Dergâhlar: Sivas, Samsun, Amasya, Tokat, Çorum, Yozgat Çevresi Dergâhları ve Tekkeleri,** Can Yayınları, 2000, s. 38.

olan ve üst örtüyü taşıması için çeşitli noktalarına yeni taşıyıcı direkler kurulmuş olan Karacaören 2 nolu cemevi ve Karacaören 1 nolu cemevi, Hubyar Abdal geleneği altında gelişmiş Acısu ve Karşıpınar Anşa Bacı Ocağı tarihi cemevleri geleneğinin parçasıdır. Bu gelenek bugün merkezi Zile olmak üzere batısında Çekerek, doğusunda Turhal ilçelerinde yaygın durumdadır. [242]

4.54. Erzincan Üzümlü Pınarlıkaya Köyü Hınzori Gülali Ağa Tarihi Cemevi

Erzincan ili Üzümlü ilçesi Pınarlıkaya köyünde bulunan tarihi Gülali Ağa Büyük Oda Cemevi Erzincan Sansa Boğazı bölgesine yerleşmiş Alevi toplulukları açısından önemli bir tarihi cemevi örneğidir. Kureyşan Ocağı'na bağlı bir yerleşim olan Hınzori'de, çeşitli dönemlerde yapılmış bir yapı topluluğunun ortasında bulunan meydan evinden oluşan Hınzori Gülali Ağa Cemevi, Büyük Oda "bone çepaşaybek" olarak da anılmaktadır. Bugün zamanla gelişen ve 19. yüzyıl başında eklenmiş yöresel mimarinin özelliklerini taşıyan odalarla kuşatılmış olan bu tarihi mekân, Balaban aşireti ağası olan Gülali Ağa'nın aynı zamanda otorite merkezi olan konağının içinde bulunmaktadır.

Merkezde bulunan bu tarihi yapı dört ahşap sütunun taşıdığı bir kırlangıç kubbe ile tamamlanmaktadır. Ocağa dik yönde yapıyı tanımlayan kirişlerin belirlediği orta nef, ocak ve kırlangıç kubbe ilişkisini tamamlamaktadır. Üzerinde mekânı kutsayan en önemli tören objesi olarak bir tarıkın bulunduğu direk, mekânın en kutsal noktasını oluşturmaktadır. Bu özelliği ile karadirek cemevinin inançsal ve kültürel yapısını taşımaktadır. Altı kademeli kırlangıç kubbenin mekânın tam ortasında konumlanmış olması, plan olarak Hınzori tarihi cemevini olgun bir örnek olarak ortaya koymaktadır. 3x3,72 m izdüşümü ile sütunlara oturan 3,60 m yüksekliğe ulaşan kırlangıç kubbe ile mekân, güçlü bir merkezi mekân etkisi kazanmaktadır.

Bu yapı içinde kırlangıç kubbeyi taşıyan bezemeli sütun başlıkları dikkat çekicidir. Bu sütun başlıklarında bulunan çark motifleri örneğine farklı cemevlerinde rastlanan bezeme programını hatırlatmaktadır. Dairesel üç çarkın oluşturduğu, çarklardan oluşan bir geometrik programa sahip olan sütun başlıkları bezemeleri

[242] Cenksu Üçer, **Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik,** Ankara Okulu Yayınları, 2005, s. 224.

ortasında yarım daire şeklinde bir formun içine alınmış gösterişli 12 dilimli çarklarla dikkat çekmektedir. Muhtemelen 12 İmam'ı temsil eden bu çarkları, yapıda soyut düzlemde inançsal sembolik işaretler olarak değerlendirmek gerekmektedir.

Sütunlar üzerindeki bezemeler içerisinde en önemlisi kutsal tarıkın da üzerine asılı olduğu, bir anlamda onu taşıyabilme kutsiyetinde karadirek olan sütunun başlığında, bir kuş formunun ortasında yazılmış tarih ifadesidir. 1751 tarihini gösteren hicri 1165 tarihi, Osmanlıca rakamlarla kazıma tekniğiyle bu noktaya işlenmiştir. Gülali Ağa Cemevi'nin içinde bulunduğu konağın iç odalarında ve dış duvarlarında bulunan kitabeler farklı dönemde kişi isimleri ile yapının farklı tarihlerdeki prestijini göstermektedir. Giriş kapısı üzerinde bulunan "Sahibi Gülabizade Hüseyin Ağa, 1263" ibareli kitabesi ile yapının 1751'den sonra muhtemelen 1846'da tekrar elden geçirildiği ve girişine bir kitabe yapılacak şekilde dışarıdan insanların uğradığı bir merkeze dönüştüğü anlaşılmaktadır. Yine yapı içerisinde girişin sağında bulunan özel ağırlama odası ile sedir bölümünü ayıran bezemeli direklerden birisinde fark ettiğimiz hicri 1318 (1900) tarihi, daha sonraki tarihlerde yapılan ve konumuz olan tarihi cemevi ile üslup bakımından bir sonraki döneme tesir eden eklentilerin yapım tarihini vermektedir. Buna göre, Hınzori tarihi cemevi 1751 yılında veya ondan önceki bir tarihte yapılmış ve bu bölgenin önemli bir aşiret temsilcisi olan Balaban ağalarının himayesinde kurulmuş tarihi bir dergâh cemevidir. Özellikle bu ailenin ve Balaban aşiretinin 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başında büyük siyasi nüfuza sahip lideri Gülali Ağa'nın döneminin eklenti ve onarımlarını göstermektedir.

Aşiret ağalarının himayesi ile yapılan ve sonraki yıllarda tarık ve benzeri objeler ile ocak dedelerinin hamiliği gibi sebepler ile gitgide kutsallaşarak kendisi bir ocak merkezine dönüşen mekân örneklerine dikkat çekmek gerekir. Bu bakımdan, söz konusu yapımız Tunceli Pülümür ilçesi Ağaşenliği köyünde gördüğümüz, yukarıda özelliklerini aktardığımız Çarekan ağalarının konakları içerisinde kurulup bir Hızır kültü mekânına dönüşen Ağaşenliği Kali Sıpi tarihi cemevi ocak evi örneğinin bir benzeri olarak ortaya çıkmaktadır. 1751 gibi erken bir tarihte yapılmış bu tarihi cemevinin Sansa bölgesi yerleşmelerinin iki büyük topluluğu olan Balaban aşiretinin merkezi olması ve bu önemli lokasyonda yerleşmelerinin kurucu mekânı olma değeri bulunmaktadır.

Aşiret ve bağlı olduğu ocak sisteminin tarihsel ilişkilerinin dönüşümü açısından, ocak kurumunun zamanla güç kaybederek, dini otoritenin elinde ve kontrolünde bulunan prestijin (ocak sistemi dedelik kurumu) siyasi (aşiret ağalığı) otoriteye geçmeye başladığı bir tarihsel dönüşüm açısından önem taşımaktadır. Safevi halifeleri döneminden itibaren dini kuruma dayalı bir siyasi otorite yapısı içerisinde aşiretler ocak sisteminin kontrolü altında, konfederatif bir hiyerarşi yolu ile organize olmaktadır. Zamanla bu hiyerarşik durumun aşılmaya başladığı, ocak sisteminin tüm kutsiyetine rağmen aşiret ağalarının siyasi nüfuz ve güçleri ile birlikte yavaş yavaş kutsiyet dairesi içine girmiş oldukları kutsal mekân takdis edilmesi süreçlerinde gözlemlenebilmektedir. Bir ocaklı evinin kutsal dergâhlar olması ve bu temsilin ocaklıların dini özel statülerinin dairesi içinde iken, Çarekan ve Balaban ağalarının konakları örneğinde, aşiret ağalarının da bu kutsal daireye dâhil olmaya başladıkları bu mekânların kurulması ve kutsanması ile birlikte görülmektedir.

Hınzori Köyü Erzincan Tunceli sınırını oluşturan Sansa Boğazı'nda kurulmuş birçok Balaban aşireti köyünün merkez köyü olmakla özel bir önem taşımış, içinden çıkan birçok önemli tarihsel şahsiyetin tarihe mal olduğu ve bu izlerin bugün bu köyde birçok tarihsel kalıntıda görüldüğü önemli bir yerleşimdir. Hınzori köyü tarihi mezarlığında bölgenin kültür ve inancına ilişkin önemli kayıtlar, yer yer figüratif biçimlerin yer aldığı, bugün oldukça hasar görmüş olan mezarlarda görülebilmektedir. Yukarıda ayrıntılarıyla anlatılan Kiştim köyü tarihi cemevi örneği Pınarlıkaya Huzuri Köyü ile kültürel ortaklık içerisindedir. Bu yapıyla ilgili bilgi veren Nuri Dersimi'nin anılarında Kiştim köyü tarihi cemevine ilişkin tanıklıkta kendisine eşlik eden kişi olan Gülali Ağa Hınzori tarihi cemevinin de sahibi olan kişidir. Hınzori tarihi cemevinin kiştim marı, tarihi cemevi inançsal kültürel coğrafyasının bir parçası ve yine burada da muhafaza edilen tarık-evliya nedeniyle tarık ocağı kültünün mekânı ve ziyaret direği olarak anılan karadireği ile taşıdığı özel ziyaret değeri ile birlikte zikretmek gerekir.

4.55. Erzincan Tercan Sarıkaya Köyü Kureyşan Ocak Evi

Bugün büyük ölçüde yok olmuş ve yapıları tespit edilemez duruma gelmiş bir köy olan Balaban aşiretinin bir başka köyü Balaban Sarıkaya köyünde yakın zamana

kadar benzer bir yapının varlığı köylüler tarafından bize aktarılmıştır. Yine Kureyşan Ocağı'na bağlı olan bu köyde de ocak dedelerinin yaşadığı bilinmektedir.[243]

4.56. Erzincan Üzümlü Çardaklı Köyü Seyyid Murtaza Ocak Evi

Erzincan Üzümlü ilçesi Çardaklı köyü, eski adıyla Abige köyünde bulunan Seyyid Derviş Murtaza tarihi cemevi yine Sansa Boğazı'nda önemli bir kültürel mimari örnek olarak dikkat çekmektedir. Bugün orijinal yapısını koruyamamış olan Seyyid Murtaza tarihi cemevi yapısının özellikleri ile kutsanmış bir mekân olduğu için aynı planı yeniden inşa edilmiştir. Seyyid Murtaza Ocak Evi ve kültü bu bölgenin önemli ocaklarından olan Kureyşan Ocağı'na bağlı bir inançsal kültürel alandır. Buna göre, bir duvarında bugün çerağların da uyandırıldığı kutsal ocak, orta kısmında dört direğin taşıdığı bir açıklıkla tarihi cemevi formunu günümüze taşıması bakımından ilgi çekicidir. Mekânın yeniden inşası sırasında ortasında bulunan meydanın betondan yapılmış olan yeni yapıda yine muhafaza edilmesi, kırlangıç kubbenin taşıdığı kutsiyet ve anlam düzleminde değerli bir örnek oluşturmaktadır. Burada yapısal bir ihtiyaç değil, yapının kutsiyetine ilişkin manevi bir özellik gözetilerek korunmuş ve bugüne taşınmıştır.

Çardaklı Deresi olarak anılan köyün çevresi, büyük ahşap yapı malzemelerinin getirildiği bir bölge olarak Erzincan'da zikredilmektedir. Erzincan eski Ulu Cami'nin dört büyük direğinin Çardaklı deresinden getirildiği anlatısı muhtemelen Çardaklı içinde bulunan bu kutsal mekânın da bu doğal sebepler ile büyük ahşap direkler ile inşa edilmesini açıklamaktadır.

Seyyid Derviş Murtaza'nın köyde bulunan mezarı üzerinde bulunan taşı, dairesel monogramlı 12 dilimli bir yapıya sahiptir. Birçok yapıda gördüğümüz bu monogramın böyle özel kutsiyeti olan mezarlarda da görülmesi Alevi topluluklarınca benimsenip yaygınlaştırılmış bir sembolik ifade olduğunu düşündürmektedir. Mezar taşının üzerinde bulunan bir ejderha ile karşılaşmış at figürü, dervişin gösterdiği keramet ile anlatılan menkıbesinin mezarına yansıtıldığı özel bir ikonografik örnek

[243] Vatan Özgül, **Dimetoka'dan Erzincan'a Bir Alevi Aşiret: Balabanlılar,** İstanbul, Pan Yayıncılık, 2005. s. 82.

olarak tespit edilmektedir. Lahit şeklindeki mezarın orta kısmında mezar boyunca uzanmış bir beden tasviri göğüs üstüne kavuşturulmuş el ile belirginleştirilmiştir. Antropomorfik mezar geleneğinin çok özel bir örneği olarak dikkat çeken bu mezar ve detayları bir tarih bilgisi vermemektedir. Tarihi mezarların sembol ve ikonografisi Seyyid Murtaza tarihi cemevinin benzer bezeme veya sembolleri taşıyıp taşımadığı sorusunu akla getirmektedir.

4.57. Erzincan Üzümlü Çayıryazı (Zurun) Köyü Derviş Cemal Ocağı Tarihi Cemevi

Tunceli merkezli Derviş Cemal Ocağı'nın, Erzincan Üzümlü ilçesi Çayıryazı (Zurun) köyünde önemli bir şubesi bulunmaktadır. Zurun tarihi ocak evi olarak bilinen bir mekân ile takdis edilen Derviş Cemal Ocağı Erzincan kolu bölgede önemli bir dini kültürel mekân durumundadır. Günümüze orijinal hâli ile ulaşamayan tarihi Derviş Cemal Ocağı betonarme bir yapı ile yeniden inşa edilmiştir.[244]

Günümüze Derviş Cemal Zurun tarihi cemevinin kutsiyet ile takdis edilen orijinal iki karadireği ve tarihi ocağının bir kısmı ulaşmıştır. Zurun Derviş Cemal Ocağı'nın kutsiyetinin en önemli objeleri olan bu mimari elemanlar günümüzde bu mekânda muhafaza edilmekte, ziyaretler ile takdis edilmektedir. Mekânın yeni düzenlemesinde bir özel dolap içinde muhafaza edilen tarıkların, birçok tarihi cemevi örneğinde gördüğümüz şekilde bugün mekânda muhafaza edilen kutsal karadireklerde asılı şekilde bulunduğu tarafımıza aktarılmıştır.

Derviş Cemal Ocağı muhafaza ettiği kutsal tarıklar ile bir evliya ziyaretgâhı olarak önemli bir dini mekân olmaya devam etmektedir.

Tarihi karadirekler, diğer tarihi cem evlerinde de görülen ahşap direkli bir meydan olduğunu şüpheye yer bırakmayacak şekilde göstermektedir. Ahşap direklerin üstünde yükselen bugüne ulaşamamış bir kırlangıç kubbenin varlığı, alan incelemesi sırasında ocağın mensubu kaynak kişiler tarafından aktarılmıştır. Zurun Derviş Cemal Ocak Evi'nin konumuz açısından en önemli özelliği bugüne kadar ulaşmış olan bazı menkıbevi kutsal mekân özellikleridir. Buna göre, bu mekânda üstünden bal, süt ve kan akan ocak ve sütunlar, mekânın keramete dayalı en önemli kutsal nesnelerini

[244]Ali Yaman, **Kızılbaş Alevi Ocakları,** Ankara, Elips Kitap, 2006. s. 105.

oluşturmaktadır. Bal, süt ve kan akma motifi, tarihi cem evinin cem töreni icrası ile ilişkili sembolik ve inançsal açıdan önemli bir değer taşımaktadır. Hiyerofonik değer taşıdığına inanılan bu kutsal objeler ve kutsal tarıkların bulunduğu mekânda, cemevi ve töreni sembolik olarak cennet, miraç, arş ve elestü bezmi mekânlarını temsil etmektedir. Alevi cem törenlerinin özünü oluşturan bu temalar cem töreni yolu ile erişilen makamlar ve mekânları göstermektedir. Zurun Derviş Cemal Ocak Evi, kutsal işaretler gösteren objeler yolu ile cem töreninde bu mekânlara dönüşme performansının bâtını mekânsallığını göstermekte ve takdis edilmektedir. Tarihi cemevlerinin yoğun bâtını mana ve sembolleri arasında Zurun Cemevi ekseninde günümüze taşınan bu kutsal anlatılar, cem ibadetinin sembolik mana düzlemi ve bu mekânlarda gerçekleşen törenlerin anlam dünyasının anlaşılabilmesi için özel kültürel değerler taşımaktadır.

4.58. Erzincan Çayırlı Başköy Şıh Hasan Ocağı Tarihi Cemevi

Erzincan ili Çayırlı ilçesi Başköy'de bulunan, Şıh Hasan Ocağı'na bağlı tarihi cemevi yapısı mimari itibari ile dikkat çekicidir. Başköy son yüzyılda yaşamış, bölgede büyük inançsal değer taşıyan bir şahsiyet olan Hasan Efendi'nin köyüdür. Başköy'de tespitimiz sırasında mekânın Gottooğlu ailesinin dede evi olarak tanımlandığı görülmüştür.

Hasan efendinin mezarının da bulunduğu köyde bulunan tarihi cemevi, anıtsal ocağı ve dört sütunun taşıdığı kırlangıç kubbesiyle benzerleri içerisinde tipik bir tarihi cemevi olarak karşımıza çıkmaktadır. Köyün tarihi dokusunun oldukça tahrip olduğu yapı grupları içinde bulunan tarihi cemevi, yığma taş ve çamur derz ile oluşturulmuş duvar örgüsüyle fark edilmektedir. Birbirine birleşerek büyümüş köy evlerinin içinde, dışarıdan kırlangıç kubbesinin yüksekliğiyle belirgin bir hacmi olduğu vurgulanan bu yapı, çevresindeki diğer yapılara göre inşa kalitesiyle öne çıkmaktadır. İç mekânda duvarlara yakın konumlanmış dört büyük ahşap sütunla oluşmuş olan meydanı, üstte anıtsal görüntülü bir kırlangıç kubbe kapatmaktadır. Yaklaşık 9x9 m ölçülerinde kare bir meydan biçiminde olan mekânın ortasında, 5x5 m ölçülerinde izdüşümü olan sütunların oluşturduğu bir iç meydan görülmektedir. Benzer örneklerinde bu kadar geniş açıklıkların bulunmadığı bu örnek, hem yüksek tavan hem de iddialı yapı

malzemesi ve ustalık işi bir üretimi göstermektedir. Merkezde 6 metreyi aşan kırlangıç kubbe açıklığı benzerleri arasında en anıtsal kubbe olarak ortaya çıkmaktadır.

Bugüne ulaşamayan yan birimlerinin varlığını hatırlatan geçişlere sahip olan bu mekân, giriş kapısı yönünde oldukça etkili bir ocağa sahiptir. Beden duvarları üzerinde pencere bulunmayan bu yapı, anıtsal kırlangıç kubbenin ortasında bulunan boşluktan aldığı ışık ile aydınlanmaktadır. Bugün kullanılamayacak durumda olan yapının yaşadığı tahribata rağmen oldukça güçlü statik yapısı dikkat çekicidir. Dokuz kademeli kırlangıç kubbesi, benzeri örnekler içerisinde abidevi yapısı ile mekânı sadece ortadan değil, yaklaşık 45 derecelik açılarla yükselen ahşap kirişler ile tam olarak kuşatmaktadır.

Başköy Şıh Hasan tarihi cemevinin bugüne ulaşamayan bir kitabeye sahip olduğu tarafımızca alan araştırmasında öğrenilmiş olup, kitabeye ilişkin içerik bilgisine ulaşılamamıştır. Anıtsal sütunlardan birisinin üzerinde geometrik kompozisyonlar ile bir bezeme oluşturulmuş ve ortasında bir tarih kitabesine yer bırakmıştır. 1307 tarihinin okunduğu bu tarih kaydının altında, okunmamış bir yazı bölümü bulunmaktadır. Benzer örneklerin çok azında görülebilen anıtsal ocak kütlesi, burada mekâna hâkim durumdadır. Giriş kapısının solunda bulunan kemerli bir niş mekânın mimari elemanları arasındadır.

Başköy, Erzincan'ın eski nahiyeleri arasında olan, sıradan bir köy olmanın ötesinde tarihi kültürel bir değer taşımaktadır. Bugün köyde türbesi bulunan Başköylü Hasan Efendi'nin bölgedeki prestiji ile sık ziyaretçi almaya devam etmektedir. Köyde bulunan bir höyük üzerinde yükselen tarihi mezarlık, mimari plastik açısından oldukça iddialı tarihi mezarları barındırmaktadır. Tarihi kimliği ve kültürel değerleri açısından önemli bir yerleşim olan Başköy, bugün metruk ve tarihi dokusunu tamamen yitirme aşamasına gelmiş durumdadır.

4.59. Tunceli Mazgirt Gelincik (Kupik) Köyü Baba Mansur Ocak Evi

Tunceli ili Mazgirt ilçesinde bulunan Kupik köyü, Baba Mansur Ocağı'nın bölgedeki önemli bir yerleşimidir. Bugün Baba Mansur'un kutsanmış evi Kupik köyüne çok yakın olan merkez köyü Muhundi'de bulunmaktadır. Baba Mansur

Ocağı'nın merkezi olarak Darıkent (Muhundi) ve çevresindeki Gelincik (Kupik) ile Yeldeğen (Şöbek) köyleri Baba Mansur Ocağı'nın önemli ocak evi tarihi cemevi örneklerini barındırmaktadır.

Gelincik köyünde bulunan Baba Mansur Ocağı, günümüze plan bütünlüğünü koruyamadan ulaşmıştır. Bununla birlikte mekânın farklı odalara bölünmüş meydanı ve taşıyıcıları mekân bütünlüğü hakkında bilgi vermektedirler. Dört ana taşıyıcısı olduğu görülen mekânın ahşap direkler ile taşınan üst örtüsü, bir zamanlar kırlangıç kubbe ile kapalı olduğu son dönem onarımları ile düz dama çevrildiği aile tarafından aktarılmıştır. Mekânda bulunan taşıyıcılardan bir direğin kutsandığı ve bunun ziyaret direği olarak takdis edilen karadirek olduğu görülmektedir. Son dönemdeki onarımlar sırasında duvarlar dönüştürüldüğü için orijinal ocağın ne yönde olduğu tespit edilememiştir. Mekân içindeki direklerin üzerinde bulunan sütun başlıkları, yine madalyonlar ve çarklar başta olmak üzere geometrik bezemeler ile süslenmiştir.

Gelincik köyünde Baba Mansur tarihi cemevinin hemen karşısında bulunan önemli bir tarihi mezarlık vardır. Bu mezarlıkta bulunan önemli sayıda tarihi mezar, seyyid sarıklı mezarlar olarak tasarlanmıştır. Bu önemli tarihi mezarlık Baba Mansur Ocağı'nın buradaki geçmişine ilişkin önemli bir bilgi kaynağı durumundadır. Ciddi tahribat görmüş bu tarihi mezarlıkta bulunan mezarlarda, figüratif ve geometrik bezemeler yoğun bir kültürel sembolizme işaret etmektedir.

4.60. Tunceli Mazgirt Yeldeğen (Şöbek) Köyü Baba Mansur Ocak Evi

Mazgirt Yeldeğen köyü bir başka Baba Mansur Ocağı tarihi cemevini barındırmaktadır. Baba Mansur Ocağı'nın prestijli bir dede ailesi olan Cevahir ailesinin tasarruf ve mülkiyetinde bulunan ocak evi, bölge için önemli bir kutsal mekândır. Mimari bütünlüğünü yitirmiş olan bu tarihi yapı farklı dönemde eklenen birimlerle, merkezinde bulunan ilk mekânı kuşatmaktadır. Buna göre, girişin sağında yer alan mum sekili oda mimarisine sahip oda 19. yüzyıl sonunda inşa edilmiş formu ile ana yapıya eklenmiş son dönem eklentisidir. Özel bir ocak yaşmağı ile dikkat çeken bu oda, son dönem ocak ziyaretlerinde bilinen ve taliplerin ziyaretinde kullanılan bir bölümdür. Ocağın hemen üstünde bulunan silmede, dikkatli bakıldığında görülebilen

hicri “1302” (1884) tarihi, ocağın veya odanın yapım tarihi olmalıdır. Bu bölümün direklerle ayrılmış sekisi mimari programın tamamlayıcı değeridir. Ters tavan şeklinde düzenlenmiş tavanın ortasında bulunan 24 dilimli tavan göbeği, yapının mimari kalitesi ve hamisinin güçlü ekonomik toplumsal statüsüne işaret etmektedir.

Bununla birlikte, mekânın duvarlarla bölünerek özgünlüğünü kaybetmiş tarihi ocak evine bir koridor ile ulaşılmaktadır. Plan düzleminde özgünlüğünü kaybetmiş olan bu birimin ortasında günümüze ulaşmış, karadirek olarak takdis edilen eski yapının ana taşıyıcılarından birisi bulunmaktadır. Şöbek Baba Mansur Ocak Evi’nin bu biriminin dört ana taşıyıcıdan oluşan bir meydan şeklinde yapıya hâkim olduğu, ortasındaki kırlangıç kubbenin zamanında var olduğu köylüler tarafından aktarılmıştır. Bugün görülebilen ve kutsiyeti nedeniyle ziyaret edilebilecek şekilde bir tek direk şeklinde korunmuş olan karadireğin, fiziki ve kültürel varlığı yapının karadirek tarihi cemevi örneklerinden birisi olduğunu göstermektedir.

Sonradan yapılmış 1884 tarihli mum sekili odasının görkemli işçiliği ile birlikte düşünüldüğünde, daha önce tesis edilmiş bu yapının 1800’lerin başı ve daha öncesi bir dönemde yapılmış olması makul bir öneri durumundadır. Bugün mekânda emaneten muhafaza edilen bakır bir sininin üzerinde bulunan Osmanlıca kitabede “sahibi Arhuvenlizade Hüseyin Ağa Sene 1179” (1765) ibaresi bulunmaktadır. Şöbek köyü seyyidlerinin kutsadığı, bu mekânın da kurucusu olarak gördüğü bir seyyide ait, seyyid başlıklı bir tarihi mezar taşının üzerindeki yazılar, yoğun tahribat görmüş olması ve büyük kısmının toprağa gömülmüş olması nedeniyle okunamamaktadır. Yeldeğen (Şöbek) köyünde tarihi cemevinin hemen yanında bulunan tarihi mezarlık, Darıkent ve Gelincik köylerinde örnekleri görülen prestijli tarihi mezarlardan oluşmaktadır. Bu mezarların varlığı ve seyyid isimli mezarların yoğunluğu, bu köylerin eskiden bu yana Baba Mansur Ocağı dedelerinin güçlü merkezleri olarak varlıklarını ve bu merkezlerde, bu önemli Alevi ocağının ziyaret ve takdis edilmesi geleneğinin güçlü geçmişini göstermektedir. Bu ziyaretlerin önemli bir kısmı bu önemli ocak mensubu dedelerinin mezarlarının ziyaret edilmesi ve bu sırada talibi olunan ocakta görgü cemlerinin gerçekleştirilmesi amacını taşımaktadır. Bunun neticesinde her üç köyde bulunan tarihi cemevlerinin yoğun bir ibadet fonksiyonu

taşıdığı ve özel takdis gören ziyaret mekânları değerinde olması, bugüne de yansıyan kutsal ocak evi kültü nitelikleri ile gözlemlenmektedir.

4.61. Tunceli Mazgirt Ali Dost Ocağı Tarihi Cemevi

Tunceli bölgesinin büyük bir aşireti olarak bilinen Hormek ve Hiran aşiretlerinin kuruluş anlatısında önemli yeri olan Ali Dost Ocağı, bugün Tunceli ili Mazgirt ilçesinin Hiran Vadisi olarak anılan bölgesinde bulunmaktadır. Ali Dost adlı kurucu kutsal şahsiyet, Hiran aşiretinin kurucu atası olarak takdis edilmektedir. Ali Dost'un kendi kurduğuna inanılan bu kutsal mekân günümüze ulaşamamıştır. Ocağın kutsal parçalarını korumak ve mukaddes ocak yerinin ziyaret edilebilmesi amacı ile kalıntıların yerine betonarme bir yapı yapılmış, eski tarihi ocak evinin kutsal sütunu olan karadirek de bu yapı içinde muhafaza edilmiştir. Ali Dost Ocağı'nın bugün bir ziyaret olarak düzenlenmiş çağdaş mekânında bir kült nesnesi olarak Ali Dost'un kendisinin diktiği karadirek, kutsal direk olarak takdis ve ziyaret edilmektedir. Özel yapılmış bir niş içinde duran bu direğin önünde çerağ uyandırıldığı ve kurbanlar kesilerek ziyaret edildiği görülmektedir.

Tipik bir karadirek tarihi ocak evi inanç teması olan bu inanç motifinin de gösterdiği üzere, bugüne ulaşamamış Ali Dost Ocağı tarihi bir cemevi niteliğinde bir yapıdır.

4.62. Tunceli Mazgirt Darıkent (Muhundi) Köyü Turavi Ocağı Tarihi Cemevi

Baba Mansur Ocağı'nın merkezi olan Tunceli Mazgirt Darıkent (Muhundi) köyünde bulunan bir başka ocak evi, inançsal ve kültürel olarak yine büyük kutsiyet ile ziyaret edilmektedir. Tarihi yapısı yakın zamanda yapıldığını öğrendiğimiz ağır onarımla tahrip olsa da, mekânın kutsiyet atfedilen mimari elemanları ve mimari temsilleri korunmuştur.

Turavi Ocak Evi günümüze dikdörtgen şeklinde basit tek birimli bir mekân olarak ulaşmıştır. Mekânın ortasında bulunan tarihi üç kutsal direk takdis edilmiş özel ziyaret objeleri olarak kült alanının merkezinde yer alırlar. Her üç sütun da kaide ve başlıkları ile özgünlüklerini korumaktadır. Bu sütunların dışında ortada bulunan özel

karadireğin üzerine, bugüne ulaşmamış dört direğin sütun başlığı konularak hem tavan yüksekliği uygun hâle getirilmiş hem de bu sütunda korunmuştur. Duvar kenarında bulunan diğer iki sütunun aksine mekânın ortasında, özgün sütun başlığı ile törensel bir toteme dönüşmüş bulunan esas karadirek yer almaktadır. Üzerinde kutsal tarık bulunması ile tarık makamı olarak değer kazanan bu karadireğin önünde çerağlar uyandırılmakta ve özel bir takdis ile ilgi görmektedir. Tarihi yapının kuruluşunda keramete göre mekânı kuran Turavi Baba'ya, binayı yaptığı sırada bu direkleri taşıyarak bir horoz yardım etmiştir. Oldukça önemli bir motif olan horoz motifi Aleviliğe kabul inisiasyon törenleri olan ikrar cem törenlerinde sembolik bir varlık olarak ortaya çıkmaktadır. İkrar cemlerinde, ikrar kurbanı olarak "Cebrail kurbanı" adı verilen ve sadece horoz kesilerek gerçekleştirilen bir tören bulunmaktadır. Yine Mazgirt bölgesinin 20. yüzyıl başına kadar inanç yelpazesinde bulunan Yezidi topluluklar için de Melek Tavus'un benzeşimi olarak Osmanlı döneminde "horoz halkı" tabiri kullanılmaktadır.

Turavi Ocağı'nın dört direğin taşıdığı bir meydan şeklinde orta alanı olduğu ve bu direklerin üzerinde yükselen bir kırlangıç kubbe ile kapatıldığı, ocak sahipleri tarafından aktarılmaktadır. 2005 yılındaki onarımına kadar bu kırlangıç kubbesi ile bilinen yapı, bu tarihteki onarımdan sonra üstü kapatılarak modern ahşap malzemeli bir tavan şeklinde düzenlenmiştir. Kırlangıç kubbenin kapatılması sonrası yöre halkı tarafından gösterilen tepkiler ve ailenin "evliya nefes alamıyor" şeklinde ifade ettikleri huzursuzlukları sonrasında, tavanın tam ortasında bir delik açılarak kırlangıç kubbenin hatırası geri getirilmiştir. Tarihi cemevi ve ocak evlerinde kırlangıç kubbe gibi mimari formların veya elemanların salt yapı tekniğinin bir ürünü olmadığı, özel bâtını anlamları olan inançsal kültürel veriler olduğu bu örnekle güçlü bir şekilde tekrar görülmektedir.

4.63. Tunceli Pülümür Ağaşenliği Köyü Kali Sıpi Ocak Evi

Çarekan Aşireti'nin yerleşim merkezi olan Ağaşenliği (Şiniya Ağa) köyünde bulunan ve bu aşiretin en meşhur şahsiyetlerinden olan Hüseyin Ağa'nın konağında bulunan kutsal direk ve bu direk nedeniyle tüm mekâna verilen genel addır. Çarekan Aşireti'nin kurucusu olarak kabul edilen Hüseyin Bey'in Ağaşenliği köyünde 19.

yüzyılda inşa ettiği abidevi konak, bugün temel seviyesinde görülmekte ve neredeyse tamamen ortadan kalkmış durumdadır.

Kalıntıları incelendiğinde kuzey yönünde sırtını dağa yaslayan, oldukça geniş bir alana yayılan bir yapı topluluğu olduğu fark edilmektedir. Hemen yanında yer alan Çarekan Beyleri ve aile üyelerine ait kümbetler ve mezarlarla birlikte, oldukça zengin bir mimari külliye şeklinde olduğu anlaşılmaktadır. Oldukça sarp dağlar ve derelerin içinde kalan Ağaşenliği köyü, Hüseyin Bey'in ve Çarekan Aşireti'nin siyasi tarihine uygun şekilde merkezden uzak ve korunaklı bir alandadır.

Hemen yanında bulunan mezar yapılarının taş işçiliği ve mimari düzeyinden anlaşıldığı ve alanda bulunan arkeolojik malzemenin belgelediği üzere, kesme taş işçiliğe sahiptir. Konağın yapım tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte, 1882 yılında Stewart Lieutenant Colonel tarafından hazırlanan bir raporda bu konaktan bahsedilmektedir. Colonel Türkiye'de bundan daha güzel döşenmiş bir konak görmediğini belirtir ve Şah Hüseyinzade Hüseyin Bey'in yakın zamanlarda Sünniliğe döndüğünü rapor eder.[245] Bu bilgi, Hüseyin Bey'in Pülümür merkezde bugün sadece hamam ve camisinin kaldığı mütevazı külliyeyi yapmış olduğu düşünülünce tutarlı görünmektedir. Yapının kesin olarak ne zaman yıkıldığı bilinmemekle birlikte Ali Kemalî, 1850 yılında buraya Osmanlı İmparatorluğu güçleri tarafından gerçekleştirilen askeri harekât sırasında konağın yıkılıp yakıldığını, kalıntıların ise Birinci Dünya Savaşı yıllarında bölgeye egemen olan Rus askerleri tarafından tamamen yok edildiğini yazmaktadır. 1928 yılında bölgeyi incelerken konağın yerinde sadece taş yığını olduğundan bahseder.[246]

Konak ile ilgili etraflı bilgiyi 1888 ve 1895 yıllarında arasında bölgeyi gezen Antranik vermektedir:

> "Konak, etrafı ağaçlarla çevrili, 25-30 haneden oluşan muhteşem bir yerdi. Bu evler hizmetkârlara aitti, konağın önünden batıya doğru 8-10 adım ilerleyince Şah Hüseyin I'in aile kabristanı ile karşılaştık. Birbirinden güzel çiçekler ve ağaçlarla bezenmiş mermer sütunların yerinde resimler ve

[245] H. Stewart Lieutenant Colonel, Harput'tan 22 Ağustos 1882 gönderdiği rapor. (Bu bilgiyi, belge konusunda beni bilgilendiren ve belgeyi bana ulaştıran Cihangir Gündoğdu'ya borçluyum).
[246] Ali Kemalî, **Erzincan,** İstanbul, Kaynak Yayınları, 2013, s. 201-410.

> methiyeler: Anneleri, Şah Hüseyin I, Ali Bey…100-150 sene içinde gelip gidenler… Bu kabristanı görenler, Dersimliler'in geçmişini biliyorlarsa, 1855-tarihlerini hemen hatırlayacaklardır. Bu tarihler de, Ali Bey zamanıdır, Osmanlı orduları Guzucan'a girdiler, her yeri yakıp yıktılar. O güzelim kabristanı, mermerleri kırıp parçaladılar."[247]

Antranik sadece konağın tasvirini yapmakla kalmaz, aynı zamanda 19. yüzyıl sonuna doğru konağın tekrar inşa edildiğine de tanıklık eder. Öte yandan Antranik, Kali Sıpi'ye ait bir tanıklık anlatmaz. II. Hüseyin Bey döneminde yeniden inşa edilen konak, muhtemelen 1915 yılında Ruslar tarafından tamamen ortadan kaldırılmıştır. Konağın hemen yanında yer alan ve bugün yıkık durumda olan mezar yapılarının, 1855 yılında Osmanlı Devleti'nin yıkımı sonrası onarılmadığı anlaşılmaktadır. Bugün yerinde yapılan incelemede özellikle kümbetlerin herhangi bir derz çatlağı veya ayrılmaya dayalı olmayarak kubbeleri ve kemerleri üzerine yıkılmış olduğu rahatlıkla görülmektedir.

Ağa Şenliği Konağı, Çarekan Aşireti'nin çekirdeğini temsil etmekte ve en yüksek temsilcisi olan Bey'in nüfuzunu ortaya koymaktadır. Konağın kuruluş mitosu Kiği Bölgesi'nden gelen Çarekanların başında bulunan 1. Hüseyin Bey konağını kutsal bir şekilde kurmasını anlatmaktadır. Menkıbeye göre Şeyh Hüseyin Bey'in öküzleri kutsal bir şekilde gelip burada durmuşlardır ve konak bu şekilde burada tesis edilirken, bir gece Hızır (Kali Sıpi) Hüseyin Bey'in rüyasına girerek mekânın merkez direğini kendi elleri ile diker. Bey uyandığında bu direği yerinde durur vaziyette görür ve mekân yolu ile aşiret burada kutsal bir takdis vasıtası ile yerleşmiş olur. Dersim aşiretlerinin kutsal aşiret atası ocağına atfettiği tarihsel menkıbelerle ortaklık taşıyan bu anlatı aşireti bir seyyid ocağı nazarında kutsamaktadır. Bilindiği şekli ile daha önce benzer kuruluş mitoslarının aşiret varyantlarını, Kalmem ve Kalferad menkıbelerinde görmekteyiz. Bir hayvanın kutsal bir dürtü ile sonradan kutsal olduğu anlaşılacak bir yerde durması ve bu işaret üzerine buraya bir ocak yapılması, ocak inşa edilirken bizzat Hızır'ın gelerek mekânın direğini kendi elleri ile dikerek burayı bir Hızır mekânı

[247] Seyfi Cengiz, **Dış Kaynaklarda Kırmanclar, Kızılbaşlar ve Zazalar,** Marne, Desmala Sure, 1995. Aktaran; Hüseyin Akar, Şah Hüseyinler (Pülümür Kaymakamı) (Erzincan'ın Ünlü Derebeyi ailesi). (Çevrimiçi) http://www.akarhuseyin.com/?page_id=629, 23 Ağustos 2015.

haline getirmesi, kutsaması şeklinde anlatılabilecek bu menkıbe hiç şüphesiz aşiretlerin toprağa yerleşme dönemlerini anlatan önemli sosyal tarihsel detaylar içermektedir. Çarekanlıların bölgede sürdürdükleri siyasi etkinliklerin genellikle arazi egemenliği üzerine olması, bölgenin yerleşik toplulukları ile davalara konu olmaları bu açıdan dikkate değerdir.

Kali Sıpi mekânı muhtemelen konağın çekirdeğinde bulunan, ilk kurulan evdeki ana direk ile ilgilidir. Genellikle aşiret üyelerinin kurbanlar kestiği ve bu diğeri takdis ettikleri bilinmekle birlikte mekânın cem töreni gibi işlevlerde kullanıldığına tanıklık edilmemiştir. Öte yandan bölgede Hızır'ın sahibi olduğu mekânların tamamının özel mekânlar olarak özellikle cem törenleri için kullanılması çok yaygındır. Hızır'a ulaşmanın, onunla bağlantıya geçmenin önemli bir yolu olarak bu mekânlarda cemler yapılması kuvvetle muhtemeldir. Özellikle Hızır orucu sonunda yapılan Hızır cemlerinin bu mekânlarda yapılması talip için de, mekân sahibi için de önem taşımaktadır. Hızır mekânının sahipleri olarak yarı dinsel hüviyet kazanmış olan Çarekan Beyleri'nin, bölgede etkin olan Kureyşan Ocağı'nın Kızılbel kolunun talibi olduğu görülmekle birlikte Baba Mansur Dedeleri'nin talibi olan kolların olduğu da ifade edilmiştir. Bu çerçevede Ağaşenliği Bey Konağı içinde bulunan Kali Sıpi ziyaretinin tarihi bir cemevi niteliğinde olduğu ve özellikle Hızır cemlerinde kullanıldığı düşünülebilir.

Ali Kemalî, 1850 yılında (doğrusu 1855 olmalıdır) yakılan konakta, yanmayan Kali Sıpi'nin daha büyük bir prestij kazandığını anlatmaktadır. Fakat 1915 yılında, Kali Sıpi'nin tamamen yakılıp ortadan kaldırıldığını 1928 yılında yaptığı incelemelerde mekânın yıkıntısı içinde kalan taş yığının çevresinde insanların kurbanlar kestiğini küçümseyen ifadelerle nakletmektedir.[248] Nuri Dersimi "türk yazarlarına göre Şah Hüsein beyin varidatının menba'ı, mumailehin evinde bulunan kale sipi (beyaz ihtiyar) adında bir ziyaretgâha ziyaretçi kürtlerin bıraktıkları hediyeler imiş" ifadesi ile 1920'li yıllarda mekânın popülaritesini, Şah Hüseyin Bey'in prestijinde ve zenginliğinin spekülasyonlarında tuttuğu yeri göstermesi bakımından ilginç bir anekdot sunuyor.[249] Konağın yıkıntılarının yakın zamana kadar takdis edilip

[248] Ali Kemalî, **a.g.e.,** s. 410.
[249] Nuri Dersimi, **Kürdistan Tarihinde Dersim,** Halep, 1954, s.54.

kurbanlar kesmek suretiyle niyazda bulunulduğunu, köyde çocukluğu geçen Çarekan Aşiretine mensup yaşlılar, alan araştırmamız sırasında sözlü olarak nakletmişlerdir.

Ağaşenliği Kali Sıpi ve Hüseyin Bey Konağı bölgenin ocak kültü, karadirek kültü, Hızır kültü gibi kültlerin tamamını taşıyan ve bir ocağa değil, aşirete ait bir kutsal mekân olarak dikkat çekmektedir. Muhtemelen bölgede özellikle Hasan Gazi ve Kırklar köyünde yıkıntılarını tespit ettiğimiz anıtsal konaklara ilham vermiş olmalıdır. Bugün tamamen terk edilmiş ve neredeyse mevcut olmayan Ağaşenliği köyünde, akreolojik sit halinde bulunan Ağaşenliği Konağı, Kali Sıpi kültü ve Çarekan türbe ve mezarları heading=h.2hio093 kültürel miras olarak tescil edilmeyi ve hak ettiği bilimsel çalışmalara ve toplumsal ilgiye kavuşmayı beklemektedir.

4.64. Tunceli Nazımiye Günlüce Köyü Kalmem Sır Ocağı Tarihi Cemevi

Tunceli Nazımiye ilçesinde Günlüce köyünde Kalmem Sır isminde bir tarihi ocak evi bulunmaktadır. Günümüze betonarme bir yapı olarak ulaşan bu tarihi ocak evinin ortasında bir ziyaret taşı takdis edilmekte ve Kalmem Sır adı verilen kurucu atanın kalıntısı olarak ziyaret edilmektedir. Kalmem Sır, Tunceli'nin güney bölgesinde meskûn olan aşiretlerin tamamının atası olarak düşünülmektedir. Kuruluş anlatısına göre, Şeyh Hasan ile karşılaşıp onunla bir rekabet sonucu şu anki ocağını kurduğu noktada bir bölge kazanan Kalmem Sır, burayı kutsal bir ocak yapar ve kendi evlatları bu soydan devam eder. Kalmem Sır kendisi bir ocak değil bir aşiret kurucusu olarak, ocağına bağlı bir talip olarak anlatılmaktadır.[250]

Tunceli, Erzincan, Elazığ ve Malatya bölgelerinde etkin bir ocak ve aşiret olan Şeyh Hasanlıların kutsal mekânları gibi, Tunceli bölgesindeki komşuları olan Kalmem Sır aşiretleri de bir kurucu ata ocağı olarak bu mekânı taklit etmekte, cem törenleri ve ziyaret pratiklerinde merkez olarak kutsamaktadırlar. Nazımiye yakınlarındaki bu tarihi mekânda bugün tarihi evi hatırlatan ve kutsal sayılan iki eski sütun başlığı, ocağın önünde ziyaret edilecek şekilde muhafaza edilmektedir. Sütun başlarının

[250] Mehmet Gülmez, "Alevilik'te Kutsal Mekân Oluşumu," **Geçmişten Günümüze Alevilik I. Uluslararası Sempozyumu,** C:1, Ed. Mehmet Yazıcı, Murat Varol, Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2014, s. 782-786.

nitelikleri incelendiğinde bunların diğer ocaklardaki dairesel geometrik bezemelere benzer bir teknikle üretilmiş ve ahşap direkli bir yapının taşıyıcı elemanlarını göstermesi bakımından, yine ahşap direkli bir tarihi cemevinin mimari elemanları olduğu görülmektedir. Günümüzde bu mekânda bir ziyaret kültürüne dönüşen, Kalmem Sır zırfeti (bir çeşit yöresel yemek) adıyla tanımlanan kutsal noktada bulunan, düzgün kesme taştan kare kesitli mimari elemanın bir zamanlar burada yükselen ana taşıyıcı direğin kaidesi olduğu görülmektedir. Muhtemelen bu noktada yükselen kutsal direk yani karadireğin bir kalıntısı olduğu için kutsanmış ve zamanla bugünkü ziyaretgâhın temelini oluşturmuştur.

Yapının yakın tarihte yok olan orijinal mimari özellikleri hakkında mekân sahibi ile yaptığımız görüşmede, ortasında bir açıklık olan tepe penceresi olarak tarif edildiği kırlangıç kubbeye sahip olduğu ve onu taşıyan sütunların oldukça benzemeli ve geometrik süslemeye sahip olduğu aktarılmıştır. Kalmem evinin, ona bağlı aşiretler tarafından tarihi boyunca cemevi olarak kullanıldığı, burada yakın tarihe kadar birçok cem töreni yapıldığı ve burayı ziyaret edenlerin özellikle cem töreni yapmak için geldikleri ifade edilmiştir.

Bugüne ulaşan mimari elemanları ile Kalmem Sır Ocak Evi'nin tipik bir tarihi cemevi olduğu anlaşılmaktadır. Menkıbeye göre Şeyh Hasan ile buluşması ve ona damat olması metaforu, doğru olması durumunda 13. yüzyıla kadar anlatı düzeyinde geri götürülen bu şahsiyetin kurduğu bu kutsal makamın inanç ve kültür köklerinin çok derinlere gittiğini tahmin etmek gerekir.

4.65. Tunceli Nazımiye Geriş Köyü Kalferad Ocak Evi

Kalmem Sır gibi bir aşiret kurucu evi olarak takdis edilen Tunceli Geriş köyünde bulunan Kalferad Ocak Evi de bir başka tarihi cemevi niteliği göstermektedir. Kalferadın kavmimin oğlu olduğuna inanılmaktadır. Areli aşireti olarak bilinen Tunceli'deki aşiretin kurucu atası olarak ziyaret edilen Kalferad mekânı, günümüze tarihi yapının bir kısmı olacak şekilde kısmen orijinalliğini koruyarak ulaşabilmiştir.[251]

Ana mekânın ortadan bölünen duvarla beraber iki odaya ayrıldığı bir düzen giriş ve ardından gelen oda olarak ortaya çıkmıştır. Aslında sürekliliği olan taşıyıcı

[251] **A.e.,** s. 787

kolonlarla mekânın bütünlüğü fark edilmektedir. Bugün ziyaret mekânı olarak kullanılan odada üç sıra sütun dizisinin taşıdığı düz kirişlemeli bir çatıya sahip olan mekân, orijinalinde daha geniş bir mekânın ayakta kalan bir kısmının beden duvarlarıyla sınırlandırılarak korunması ile ortaya çıkmıştır. Bu bölümde bulunan bir taş, ocak evinin kült objesi durumundadır. Ziyaret edilen ve çerağ uyandırılan bu taş dışında ocakta bulunan direkler de takdis edilmektedir.

20. yüzyıl ortasında taş duvar işçiliği ile onarılmış olan mekânın giriş kapısı üzerinde Latin harflerle dua ifadesinden sonra Kalferad Ocağı ibareli bir kitabe bulunmaktadır. Bu kitabe yapının onarım dönemini yansıtmaktadır. Çevresinde bulunan, tarihi koyun biçimli mezar taşlarını içeren mezarlıktan kutsal alanın uzak geçmişi fark edilmektedir. Kalferad Ocak Evi geçmişten bugüne cem törenlerinin yapıldığı ve ziyaret olarak kurban adama pratiklerinin sürdürüldüğü bir inanç merkezi olarak tarihi ocak evleri arasında yer almaktadır.

4.66. Tunceli Merkez Düzpelit (Bornek) Köyü Şıh Ahmet Ocak Evi

Tunceli ili Merkez ilçesi Düzpelit (Bornek) köyünde Şıh Ahmet Ocağı olarak takdis gören önemli bir tarihi ocak evi bulunmaktadır. Yörede tedavi pratikleri açısından Yılancık Ocağı olarak da bilinmektedir. Bornek Şıh Ahmet Ocağı dışarıdan kaba yonu taşla fark edilen beden duvarları ve düz damıyla klasik bir köy evi görünümündedir. Günümüze orijinal yapısı ile ulaşabilmiş fakat mimari planını kaybetmiş durumdadır. İç mekânda mekân bütünlüğünü kesen sütunlar arasına örülmüş duvarlarla üçe bölünmüş durumdadır. Ocak yönüne doğru dik bir şekilde uzanan üçlü kiriş ahşap sistemine sahip yapı, üç ana sütunda taşınmaktadır. Takdis edilen kutsal ocak, yapının giriş kapısının sağ tarafında duvarın içinde bulunmaktadır.

İç mekânda üç ana taşıyıcıdan biri olan karadireğin önünde, içinde ocak yılanının bulunduğuna inanılan kutsal ziyaret noktası bulunmaktadır. Bu direk bu nokta ile beraber bir yılan kültürünün takdis edildiği ziyaretin merkezini oluşturmaktadır.[252] Yere doğru küçük bir kuyu şeklinde açılmış ve şifa pratiklerinde kullanılmak üzere ziyaretçilerin toprak aldığı, teberik adı verilen noktada yaşadığına

[252] Ali Kaya, **Tunceli Kültürü,** İstanbul, 1995. s. 97.

inanılan yılan veya yılanların ocağın koruyucusu olduğuna inanılmaktadır. Bu direğin hemen yanında bulunan saklama kabına benzer bir haznenin üzerinde postu ile beraber çıkarılmış dağ keçisi boynuzu serilmiştir. Kutsal direk geyik boynuzu ve önünde yine kutsal yılanın yaşadığına inanılan küçük çukurun hemen önünde ziyaretçilerin çerağ uyandırdıkları bölüm bulunmaktadır.

Dinsel antropoloji açısından oldukça gizemli ve özgün yapısını korumuş olan Bornek Köyü Şıh Ahmet Ocağı bugün sınırlı sayıda insanın ziyaret ettiği, unutulmaya yüz tutmuş bir tarihi ocak evidir. Şıh Ahmet Ocağı'nın bölgede çeşitli tarihsel olaylarla yaşadığı güç kaybı ardından mekânın gitgide tanınırlığı ve etkisi azalmış sınırlı bir çevreye etki edecek düzeyde küçülmüştür. Mimari yapısı bakımından bugün taşıyıcı sistemleriyle beraber üç direğini taşıdığı dokuz mağlı bir ahşap direkte tarihi cemevi olduğu tespit edilebilmektedir. Ocak evinin dini kutsiyet açısından son derece ruhani havası ve etkili özgün dokusu, tarihi ocak evlerinin ruhaniyeti açısından önemli bir özgün yapı örneği olarak Bornek Şıh Ahmet Tarihi Ocak evi öne çıkmaktadır.

4.67. Tunceli Pertek Koçpınar Köyü Hasan Halife Ocak Evi

Tunceli ili Pertek ilçesi Koçpınar köyünde bulunan Hasan Halife Ocak Evi günümüze beden duvarları kalacak şekilde ulaşmış yıkıntı halinde bir yapıdır. İmam Rıza Ocağı'nın Tunceli'deki Merkezi konumundaki Hasan Halife Ocak Evi sonraki yıllarda Malatya Pütürge, Tokat Zile bölgelerine yayılmıştır.[253] Hasan Halife'nin bugün tarihi ocak evinin yıkıntılarının yakınında bulunan türbesi, çevresindeki mezarlarla beraber bir kutsal ziyaret alanı olmuştur. Türbede tarihselliğe ilişkin bilgi verecek özgün bir detay görülememektedir. Türbe bahçesinde Tunceli bölgesinde sıklıkla görülen koyun biçimli mezar taşlarının olduğu tespit edilmektedir.

Hasan Halife'nin kendi elleri ile yaptığına inanılan bu mekânın içinde büyük bir ocak ve bir tek penceresi olan altı m yüksekliğinde bir yapı olduğu aile mensupları tarafından aktarılmaktadır. Anlatılanlarla beraber kırlangıç kubbeli ahşap taşıyıcılara sahip sütunlarla bölünen törensel bir ocağa sahip klasik bir tarihi cemevi mimari formu ortaya çıkmaktadır. Bu mekânda Hasan Halife'nin asası kutsal tarık, siyah taş, kamçı ve bir de Hasan Halife Ocağı'nın seceresinin bulunduğu ve bunların emanet olarak

[253] Veli Saltık, **Tunceli'de Alevi Ocakları,** 2009, s.194.

muhafaza edildiği bir tarihi cemevi olduğu anlatılmaktadır. Yığma taş malzeme ile örgü tekniğinde yapılan beden duvarlarından geriye kalan yıkıntı ile beraber üst örtüden kalan ahşaplar da günümüze ulaşmıştır. Tarihi yapının kutsiyeti nedeniyle bu üst örtüdeki ahşap malzemeye dokunulmamaktadır.

4.68. Sivas Şarkışla Ortaköy Büyük Dam Tarihi Cemevi

Alevi Bektaşi ocaklarının Sivas ilinin farklı ilçelerine taşıdığı kollar ve bu köylerde bu ocakların alt şubelerinin takip edilebildiği kadarıyla 17. ve 18. yüzyılda şubelerini açmaları ve buralardaki inanç merkezlerini cemevi faaliyeti ile sürdürmeleri örneklerine farklı köylerde yukarıda bahsedilenler dışında da rastlanmaktadır.

Tokat, Amasya, Yozgat bölgesi Alevi kültürünün bir parçası olan Şarkışla bölgesi cemevleri özellikle 18. ve 19. yüzyılda Babalı Dedeli diye tabir edilen ocak sistemi ile Hacı Bektaş Dergâhı çevresinin farklı ekol tartışmalarının yaşandığı bir dönemin kültür çevresinin ürünleridir. Şarkışla Emlek Yöresi olarak bilinen yörede Alevi Bektaşi edebiyatının ve kültürünün yoğun ürünleri ortaya çıkmıştır. Özellikle kültürel olarak ocak ve cemevlerinin tekke yaşantısını da içeren muhabbet cemleri ve ortamları bu bölgenin kültürel karakteristiğini oluşturmaktadır. 19. yüzyılın birçok Alevi Bektaşi şairinin yetiştiği bu bölge birçok tarihi cemevi ile bölgenin, bu yüzyılda Alevi kültürünün yoğun yaşandığı mekânsal bir bölge olduğunu göstermektedir.

Emlek bölgesinin merkezinde yer alan vakti ile nahiye merkezi de olmuş Ortaköy bu özellikleri ile öne çıkmaktadır. Ortaköy'de bulunan büyük dam olarak adlandırılan tarihi cemevinin bugüne çeşitli duvarlarla bölünerek küçük odalar halinde ulaşan iç mekânı mimari bütünlüğünü kaybetmiştir. Yine kırlangıç kubbeli merkezi gösteren oldukça güçlü ahşap kirişlerle desteklenmiş çatı örtüsü mekânın mimari bütünlüğü hakkında fikir vermektedir. Tek birimli genişçe bir meydan hâlinde ortaya çıkan mekân bölgede bulunan diğer cemevlerinden daha büyük bir iç mekânı ile kalabalık cemler için düşünülmüş bir mekân olduğunu hissettirmektedir.

4.69. Sivas Şarkışla Kümbet Köyü Tarihi Cemevi

Şarkışla Kümbet köyünde bulunan bir diğer tarihi cemevi günümüze mimarisini koruyarak ulaşmıştır. İbrahim Alagöz'e ait yapı iki büyük ahşap kirişin

ocak yönüne doğru uzandığı üç nefli, ocaklı bir küçük iç mekân ortada iki ahşap sütunla bölünmektedir. Bu sütunlar üstünde ortada yükselen kırlangıç kubbe ile iç mekân kapatılmaktadır. Kümbet köyü tarihi cemevinde beden duvarları üzerinden 45 derecelik açılarla merkeze doğru yükselen kirişler ortada kırlangıç kubbe ile birlikte yapıyı dinamik bir üst örtü görüntüsüne kavuştururlar.

4.70. Sivas Şarkışla Otluk Köyü Tarihi Cemevi

Şarkışla Otluk köyünde bulunan bir diğer tarihi cemevi de yine Kümbet köyü gibi iki direkli, ocaklı bir iç mekânın ortada kırlangıç kubbe ile tamamlandığı bir mimariye sahiptir. Bu cemevi bölge için karakteristik olmuş cemevi mimarisi örneği olarak ortaya çıkmaktadır.

4.71. Sivas Şarkışla Saraç Köyü Tarihi Cemevi

Yine Şarkışla'nın Saraç köyü bugüne iki tarihi cemevi ulaşan bir Alevi yerleşimidir. Kümbet köyündeki cemevine benzer bir yapı olan Saraç köyü Sandal ailesi tarihi cemevi beş kademeli kırlangıç kubbeli, ahşap direk taşıyıcılı ve ocaklı bir yapıdır. Saraç köyünde sahibi Halil Ağa adıyla anılan yapı grubu içerisinde değişik dönemlerden gelen ve tarihinde cemlerin yapıldığı mekân olarak aktarılan odalardan birisi güçlü kırlangıç kubbesi ve anıtsal ocak bölümü ile öne çıkmaktadır. Ahşap direkleri üzerinde 1289 tarihi okunan mum sekili odası yapı grubunun ikinci döneminde yapılmış yapılar grubundadır. Böylece yapının daha eski tarihli bölümü olan tarihi cemevi bölümü 19. yüzyıl başlarında inşa edilmiş olmalıdır.

4.72. Sivas Şarkışla Kaymak Köyü Tarihi Cemevi

Kaymak köyünde bulunan tarihi cemevi yine benzer kültür bölgesinin özelliklerini taşımaktadır. Kaymak köyünde dede damı ismi ile anılan yapı, dört büyük sütunun taşıdığı beş kademeli bir kırlangıç kubbeye sahiptir. Farklı odalardan oluşan bir yapı kompleksinin merkezinde bulunan bu birim diğerlerine göre ölçekleri ile ayırt edilmektedir.

4.73. Sivas Şarkışla Sivrialan Köyü Tarihi Cemevi

Meşhur halk ozanı Âşık Veysel'in köyü olmakla da bilinen Şarkışla Sivrialan köyü üzerine birçok halk bilim çalışması yapıldığı için erken dönemlerden itibaren köy yaşamının inanç yapısı hakkında çeşitli ürünler ortaya çıkarmış bir köydür. Çalışmamız sırasında köyde yaptığımız incelemelerde ayakta kalmış tarihi bir dede damı ne yazık ki bulunamamıştır. Bununla beraber özellikle Âşık Veysel'in yaşamını konu alan halk bilim çalışmalarında Sivrialan'da Covü Dede Ocağı, Sivrialan Dede Damı, Molla Kadir Ocak Evi olarak anlatılan üç farklı tarihi cemevi olduğu görülmüştür.[254] Bunlar içerisinde çalışmamız açısından son derece ilginç bir örnek olarak Âşık Veysel'in yaşamının anlatıldığı, 1952 tarihli Karanlık Dünya filminde[255] bir cem törenin canlandırıldığı sahnelerin çekildiği, bugün ortadan kalkmış tarihi ocak evinin görüntülerine yansıyan ocak kemerinden bazı mimari detaylarının bugün köyde bahçe duvarı gibi noktalarda tespit ettiğimizi aktarmak gerekir. Tamamen ortadan kalkmış tarihi cemevinin ocağının çevresinde bulunan bazı bezemeli taşlar devşirme malzeme olarak bu tür inşai işlerde kullanılmıştır.

4.74. Sivas Divriği Akmeşe (Ziniski) Köyü Seydi Baba Zaviyesi

Sivas Divriği ilçesinde zaviye tipi yapılar grubundan içlerinde tevhidhane meydan evi özelliği gösteren bazı önemli tarihi Alevi inanç merkezleri bulunmaktadır. Erken dönem zaviye mimari tipolojisinde, türbe önüne eklentili tonozlu ya da kırma çatılı tek birimli barınma ya da ibadet yapısı formunda yapılar bulunmaktadır. Bugün ilk mimari formlarını bilemesek de, zaviyelerin türbeye eklenen tonozlu yapı şeklindeki formları göz önüne getirildiğinde, orijinallerinde bu şekilde olduğunu anlayabildiğimiz zaviyelerin türbe dışında kalan birimlerinin birebir tevhidhane, meydan evi, cemevi olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Tarihi bir zaviye yapısı olan Divriği Ziniski köyü Seydi Baba zaviyesinin türbe önünde gelişen dikdörtgen planlı yapısı bir cemevi olarak yakın tarihe kadar kullanılmaktadır. 1530 tarihli tahrir defterlerinde zikredilmekte olan Şeyh Osman

[254] Hasan Coşkun, "Âşık Veysel'in Türkülerinde Alevi ve Bektaşi Kültürünün İzleri", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, No:96, 2020, s. 513-530.
[255] Metin Erksan, **Karanlık Dünya**, Atlas Film, 1953.

zaviyesinin sosyal tarihinde geçirdiği evrelerin bilgisinden mahrumuz. Bugün türbe bir ziyaretgâh, önündeki zaviye birimi ise orijinal yapısını kaybetmekle birlikte bir cemevi mekânı olarak teşekkül etmiş bir yapı durumundadır. Yine Divriği Garip Musa zaviyesine benzer bir inanç odağı olduğu görülmektedir. Saha çalışması sırasında söz konusu türbenin önündeki birimin yakın tarihe kadar özgün yapısını koruduğu ve bu mekânın bir cemevi olarak kullanıldığı köylüler tarafından ifade edilmektedir.

4.75. Sivas Divriği Önerli Köyü Caradonna Can Baba Zaviyesi

Yine benzer bir örnek olan Divriği Önerli köyü Caradonna Can Baba Zaviyesi türbeye bağlanmış bir harim veya meydan evi ile ortaya çıkmış bir zaviye yapısıdır. Söz konusu tarihi yapının meydanda birleşen türbe kısmı bir makam temsil etmekle birlikte Hacı Bektaş Veli şehnamesinde zikredilen ve doğu Alevi ocakları açısından ocağın piri ile özdeşleştirilen Caradonna Can Baba'nın mezarını içermektedir. Alevi Bektaşi toplulukları için önemli bir ziyaret olan Caradonna Can Baba türbesi ön tarafında tarihinden bugüne kadar çeşitli eklentiler ve onarımlar ile geliştirilen bir meydan evi yapısına kavuşmuştur.

Tarihsel dokusuna uygun olmayan bir restorasyon ile dokusu bozulmuş olan Caradonna Can Baba zaviyesi mimari özelliklerini korumaktadır. Meydan evi kısmının türbeye bağlandığı ve bu bölümün üç taşıyıcı sütunda ortaya çıktığı görülmektedir. Muhtemelen özgün yapısında ahşap direkli bir meydan evinin veya tonozlu bir yapının önünde geliştiği bir düzene sahiptir.

Türbe önünde gelişen bu mekânların, pirin huzurunda yapılacak kutsal cem törenleri için büyük değer taşıdığı ve tarihi boyunca Alevi Bektaşi toplulukları için bu mekânların büyük kutsiyet değeri taşıyan cem töreni mekânları olduğu şüphesizdir. Benzer bir örneğini Hacı Bektaş Dergâhı meydan evinden hatırlayabileceğimiz bu planlamanın, Anadolu'daki birçok zaviye açısından sürdürülmüş bir gelenek olduğunu düşünmekteyiz.

4.76. Sivas Divriği Erikli Köyü Koca Saçlı Zaviyesi

Yine Divriği Erikli köyünde bir başka zaviye olan Koca Saçlı Zaviyesi de türbe önünde gelişen bir mekânın cemevi meydan evi olarak kullanılması açısından dikkate değerdir. Bugün özgünlüğünü yitirmiş yapı türbeye bağlantılı bir meydan evi birimi ile ortaya çıkmaktadır. Türbe kısmında pandantifli kubbe geçişi yapının tarihi kimliğinin ipucu verdiği sınırlı verilerden birisidir. Türbe kısmının açıldığı ahşap kapı ile ulaşılan mekân, cemlerin yapıldığı bir meydan evidir.

Erikli köyünde Koca Saçlı zaviyesine yakın bir noktada bulunan tarihi bir ocak evi de yine Alevi cem törenleri için kullanılmış tarihi bir cemevidir. Divriği Erikli köyünde Koca Saçlı zaviyesine yakın bir noktada kurulmuş olan bu tarihi ocak evi bugün tamamen ortadan kalkmıştır. Ocaklı aileye ait olan arsasının hemen arkasında bulunan bir depoda, yıkıldıktan sonra muhafazaya alınan tarihi cemevinin mimari malzemelerini 2015 yılında yerinde tespit etmiştik. Kaybolmadan bugüne gelebilmiş olan ahşap sütun başları, bugüne ulaşamamış tarihi cemevi mekânının ölçekleri üzerine fikir vermektedir.

4.77. Sivas Divriği Güneş Köyü Garip Musa Ocağı Zaviyesi

Divriği Güneş köyü Garip Musa Ocağı da benzer bir tarihi zaviyenin cem törenleri için kullanılan giriş yapısıyla hatırlanmaktadır.[256] 12. yüzyıldan itibaren Anadolu'nun fethi ile beraber önemli Anadolu İslami kültür dünyasının şekillenmeye başladığı bir dönemden itibaren önemli bir merkez olmuş Divriği bölgesi Arapgir, Arguvan, Kemaliye, Ilıç, Ovacık, Kemah bölgelerini de içine alacak şekilde bir kültür hafızası yaratmaktadır. Bu bölge içerisinde önemli sayıdaki zaviye kökenli inanç yapısının tarihi içerisinde Alevi topluluklarının cem törenlerine icra ettikleri mekânlar olarak da şekillendiği görülmektedir.

[256] Kutlu Özen, **Sivas ve Divriği Yöresinde Eski Türk İnançlarına Bağlı Adak Yerleri,** Sivas, Dilek Matbaası, 1996, s.119.

4.78. Sivas Divriği Gedikbaşı (Karageban) Köyü Karadirek Tarihi Cemevi / Yılancık Ocağı Tarihi Cemevi

Yine Divriği kültür çevresi içerisinde tespit edilen iki tarihi cemevi; karadirek cemevi kültürünün parçası olarak öne çıkmaktadır. Karageban köyünde bulunan 1 nolu karadirek yapısı üzerine daha sonra inşa edilen yapı bir tarafa bırakılacak olursa, ahşap direkli klasik bir tarihi ocak evi niteliğindedir. Karageban Karadirek Cemevi Ağuiçen Ocağı dedelerinin evinden gelişmiş bir yapıdır. Bugün mimari özelliklerini kaybetmiş olmakla birlikte takdis edilen karadireğinin hâlâ ritüel amaçlı ziyaret edilmesi, karadirek cemevleri geleneğinin parçası olduğunu göstermektedir. Dört tarihi sütunun taşıdığı bir merkezi mekân özelliği tespit edilmektedir. Bazıları özgün formlarını yitirmiş olan direklerin içerisinde dağ keçisi boynuzunun asılı olduğu tarih niteliği göze çarpan bir karadirek, mekânın inanç merkezini oluşturmaktadır. Bu karadireğin belirli dönemlerde önünde çerağ yakılma pratiği devam etmektedir.

Karageban köyünde bulunan ikinci tarihi cemevi ise Yılancık Ocağı olarak da bilinen yapıdır. Özgün iç mekânını korumuş olan bu yapı, dört ahşap direğin taşıdığı bir merkezi mekân olarak ortaya çıkmaktadır. Bir yönünde ambarın bulunduğu bu yapının yakın tarihlere kadar cem törenlerinin yapıldığı bir mekân olarak kullanıldığı bilinmektedir. Ağuiçen Ocağı'nın bir kolunun yerleşimi olan Karageban köyü tarihi cemevleri ile ocak merkezli cemevi ilişkisinin izlenebildiği bir bölgedir.

4.79. Sivas Divriği Akpelit Köyü Koca Haydar Ocağı Tarihi Cemevi

Divriği Akpelit köyü yakınlarında bulunan Sarı Çiçek yaylası, meşhur Alevi ocak piri ve şairi Pir Sultan Abdal'ın anısını yaşatan bir bölgedir. Hoca Haydaroğulları adı ile anılan bir ocak Akpelit köyünde bulunmaktadır. Ocak evi olarak da adlandırılan bu tarihi yapı, Koca Haydar Ocağı olarak da anılmaktadır.[257]

[257] Abdulhalim Durma, **Evliya Şehri Sivas,** Ankara, Yenigün Matbaacılık, 2009, s. 154-155.

4.80. Sivas İmranlı Dağyurdu Köyü Karadirek Tarihi Cemevi / Aşağı Şeyhli Köyü Ocak Evi

Sivas İmranlı Dağyurdu köyünde bulunan, yakın zamanda tamamen çökerek yok olmuş tarihi cemevi Angela Andersen[258] tarafından tespit edilmiştir. Bir köy evi şeklinde olan bu yapı hâlâ ayakta kalan ocak bölümü ve beden duvarları ile beraber tarafımızdan belgelenmiştir.

Yine İmranlı'da Aşağı Şeyhli köyünde bulunan tarihi bir ocak evi, Durali Baba isimli bir şeyhin emaneti olan kılıç ve benzeri eşyaların muhafaza edildiği kutsal bir mekândır. İmranlı müstecap şeyh çayırlığı denilen bölgenin adının karadirek çayırlığı olması da yine İmranlı bölgesinin karadirek kültü ile ilgili dikkate değer kültürel işaretler içermektedir.

4.81. Sivas Koyulhisar Ekinözü Köyü Ali Bey Ocak Evi

Sivas Koyulhisar Ekinözü köyünde bulunan ocak adı verilen bir ziyaret evi de karadirek kültünün bugün Alevi toplulukları içerisinde olmayan geçmişin izlerini taşıyan bir örneğidir. Bugüne yalnızca tek sütunu kalmış olan ahşap direklerle taşınan bir çatıya sahip, tarihi bir ocak evi söz konusudur. Ekinözü Ali Bey Ocak Evi kutsal direğin yeşil bir örtü ile muhafaza edildiği ve takdis edildiği, bugün bir ziyaret evi olarak kullanılan tarihi bir ocak evidir. Klasik tarihi cemevi yapısının özgün mimarisinin karadirek bölümünün ayakta kaldığı, diğer sütunun daraltılmış duvar ile birlikte kapı lentosu olarak giriş bölümü duvarının içinde kaldığı bir mimari biçime dönüşmüştür. Kutsal direğe çivi çakılması ve dilek dilenmesi pratiklerinin de devam ettiği bu tarihi ocak evi, Bu haliyle dörtte bir ölçeğine kadar küçülmüş fakat inançsal etkisini kaybetmeden bugüne gelmiş olan bir örnektir.

4.82. Sivas Zara Çevirmehan Köyü Tarihi Cemevi

Sivas Zara ilçesi Çevirmehan köyünde bulunan tarihi cemevi yapısı özgünlüğünü korumuş değerli bir örnektir. Dört sütunun taşıdığı merkezi mekânı

[258] Angela Lyn Andersen**, Cem Evleri: An Examination of the Historical Roots and Contemporary Meanings of Alevi Architecture and Iconography,** Ohio State University, 2015.

vurgulayan yedi kademeli kırlangıç kubbesi ve kapının karşı yönüne düşen ocağın törensel mimarisi karakteristiktir. Kırlangıç kubbenin orta mekânı vurgulayan altı metreyi bulan yüksekliği mekâna özel bir değer katmaktadır. Onarım sonrası bir hazırlık mekânı gibi görülen, giriş bölümü sundurmasının olduğu bölümde kullanılan ahşap mimari elemanları üzerinde tespit edilen hicri sene 1340 tarihi ifadesi, yapının muhtemelen bugün dönüşmüş olan onarımına işaret eden 1921 tarihini göstermektedir. Yine özgün ahşap sütun başlıkları içerisinde, onarım sonrası yapının önüne kaldırılmış ve muhafaza edilenlerin birisi üzerinde 1961 yazısı okunmaktadır.

4.83. Sivas Zara Kızılkale Köyü Baba Mansur Ocak Evi

Zara'da bulunan Baba Mansur Ocağı alt kolu olan Kızılkale köyü Baba Mansur Ocak Evi, ne yazık ki bugüne ulaşabilmiş bir yapı değildir.[259] Bölgede bu ocak evinin takdis edilmesi ve ziyaret edilmesi üzerine sözlü tarih ve hafızada nakşedilmiş olan bilgilerin dışında bugüne ulaşabilmiş herhangi bir mimari kültürel değer kalmamıştır. Bugün Kızılkale köyünde tamamen betondan üretilen bir yapı ile sembolik olarak ocak evinin hatırası korunmaya çalışılmaktadır.

4.84. Sivas Zara Çevirmehan Köyü Pir Sultan Abdal Ocak Evi

Yine Zara Çevirmehan köyünde bulunan Pir Sultan Abdal Ocağı'na bağlı bir ocak evinin varlığı bilinmektedir. Bu tarihi ocak evi aynı zamanda bir cemevi olarak tanınmakta iken, zamanın yıpratıcılığına dayanamamış ve bugün tamamen ortadan kalkmıştır. Bu tür tarihi cemevlerinin önemli kutsal objeleri olan ve cem törenlerinin temel kültür nesnesi tarıklar ise Çevirmehan köyü Pir Sultan Abdal Ocağı'nın yerinde yapılmış betonarme bir bina içerisinde muhafaza edilmektedirler. Denilebilir ki zamanın tahribatı altında kültürel mekânlar kaybolmuş olmakla birlikte kült objelerinin korunması için gayret gösterilmektedir.

[259] Ali Yaman, **Kızılbaş Alevi Ocakları**, s. 100.

4.85. Sivas Kangal ve Ulaş Tarihi Cemevleri

Sivas ili Kangal ve Ulaş ilçesinde bulunan birbirleriyle kültürel ve inançsal yakınlıkları olan akraba köyler olarak tanımlayacağımız Kürkçü köyü, Çavdar köyü gibi köylerde tarihi cemevleri tespit edilmiştir. Bu bölgede, alan araştırmasında tespit ettiğimiz mekânlarda bulduğumuz bazı tarih kayıtlarında görüldüğü gibi, 18. yüzyılın sonunda Erzincan ve Tunceli bölgesinden göç eden aşiretlerin yerleştiği bir bölgedir. Daha önce bilgilerini vermeye çalıştığımız Mescit köyü Arapoğlu ocağı, Baba Mansur Ocağı altında bir kol olarak bölgede 19. yüzyılın ortasından itibaren güçlü bir inanç ilişki ağı üretmiştir. Kürkçü ve Çavdar köyleri bu çerçevede Alevi toplulukları olarak bugüne ulaşan tarihi cemevleriyle, mescit merkezli Kangal bölgesi Alevi inanç ve yaşam kültürünü yansıtmaktadırlar.

Kürkçü köyünde bulunan Gencağa Büyük Damı olarak tanımlanmış tarihi Cemevi Arapoğlu Ocağı'na bağlı bir inanç merkezi ve tarihi cemevidir. Dört adet hacimli ahşap direğin egemen olduğu bir meydan, ortada beş kademeli bir görkemli kırlangıç kubbe ile sonlanmaktadır. Mekânın giriş kapısının solunda bulunan abide bir ocak törensel niteliği ile öne çıkmış, ocak derinliği sonradan yapılan onarımlarla daraltılmıştır. Sütunlarla, kırlangıç kubbeyi birbirine bağlayan geçiş bölgesinin sütun başlıkları hacimli ölçekleri ile yapının iddiasını ortaya koymaktadır.

Dışarıdan kırma çatılı modern bir binayla çevrelenerek onarılmış olan Gencağa Büyük Damı, mimari açıdan özgünlüğünü büyük oranda günümüze getirmiş durumdadır. Yapı kompleksinin içinde bulunan bir kapıda 1231 hicri tarihi tespit edilmiştir. Miladi 1815 tarihine denk gelen bu tarih kaydı, yapı topluluğunun inşa edildiği döneme işaret etmekte olduğu düşünülebilir. Arapoğlu Ocağı getirdiği özgün tartışmalarla bazı inanç motiflerini ve kurumlarını tartışmaya açmıştır. Özellikle tarık kültü ve ocaklı dedelerin statüleri üzerine yaptığı tartışmalar neticesinde geliştirdiği özgün reformist yaklaşım olan Hakikatçi Aleviliğin bu tür objeleri reddetmesi nedeniyle, mekânda tarık ve karadirek kültü gibi temel pratiklere rastlanmamaktadır.

Ulaş ilçesinin Çavdar köyünde bulunan bugün Mustafa Polat evi olarak tespit ettiğimiz tarihi dede damı, birkaç aşamada yapılmış bir yapılar topluluğu şeklindedir. Mum sekili odayla başlayan girişin solundaki yapılar, koridor devamında yapı topluluğunun ilk yapısı olduğu görülen kırlangıç kubbeli tarihi büyük oda cemeviyle

sonlanmaktadır. Kürkçü Köyü Cemevi ile benzer mimari özelliklerde olan yapı, ortada dört sütunun taşıdığı kırlangıç kubbe ile merkezi mekân vurgusunun belirgin olduğu bir yapıdır. Ocak kısmının kırlangıç kubbenin ön tarafında bulunan birimde yer alan duvar içi pozisyonu, bu mekânlar için tipik olan özelliktedir. Yedi kademeli kırlangıç kubbesi, bugün bir depo olarak kullanılan mekânın güçlü iç mekânını vurgulamaktadır.

Yukarıda bahsettiğimiz aşiret göçleri ile Alevi yerleşme bölgesi özelliği kazanmış bölgenin yerleşim tarihi açısından, bu mekânda tarihi kapı yüzeyine kazınmış olan bir tarih önem taşımaktadır. Hicri 1207 tarihini veren bu tarih kaydı, yapının miladi 1792 yılında inşa edildiğini göstermektedir. Yapının mum sekili oda olarak tasarlanmış sonraki dönem eklentisi, Hakikatçi Alevilik olarak bilinen Araboğlu Ocağı'nın muhabbet cemi törenleri için kullanılmıştır. Ahşap direklerle ayrılmış bir seki ile karakterize olan bu bölümde yer alan inşa ve tarih kitabesi, bölge ustalarının ismini ve yapının tarihini vermesi bakımından değer taşımaktadır. Ahşap kirişlerden birisi üzerinde tespit ettiğimiz kazıması tamamlanmadan kalmış bu kitabede:

"1336
Abdal oğlu Hüseyin oğlu Ali Usta
Ocaklılı Komuş? oğlu Ali Usta ve Şeyh
oğlu Mustafa Usta ikde..?"

ifadesi yer almaktadır. Buna göre hicri 1336, miladi 1917 yılında bu birim yapılarak kullanılmaya başlanmıştır. Bir ağırlama ve statü göstergesi olarak öne çıkan yapının, bölge Alevi topluluklarının toplanma ve görgü anlamına gelen cem törenlerinde kullanılması ve bu ihtiyaç için köyün hamiliğini yapan statü sahibi aileler tarafından inşa edildiği ve tarihi boyunca bu amaçla muhabbet meclisleri ve cem törenlerinin bu mekânda gerçekleştirildiği mekân sahipleri tarafından aktarılmıştır.

Yine Çavdar köyünde bugün Ali Gürsoy mülkiyetinde olan tarihi yapı geçmişinden bugüne cemlerin yapıldığı büyük dam olarak tanımlanmaktadır. Dört adet hacimli ahşap direğin taşıdığı kırlangıç kubbe, merkezi mekânı, meydanı örtmektedir. Ocak yönüne dik uzanan kirişlerin belirlediği alan, yedi kademeli kırlangıç kubbeyle beraber bir meydan ortaya çıkarmaktadır. Çavdar köyünde bulunan bu ikinci yapı,

ahşap sütunları çatı ile bağlayan sütun başlıklarından birisi üzerinde tespit ettiğimiz kazıma tekniği ile oluşturulmuş tarih bilgisi ile dikkat çekicidir. Hicri 1202 tarihini gösteren bu kayda göre yapı miladi 1787 tarihinde veya bu tarihten önceki bir tarihte inşa edilmiştir. Bugün bölgede sıklıkla anlatılan göç dönemi açısından tespit edilen en eski tarihli ifade olarak görülen bu kayıt, bölgenin göçlerle gelen aşiret yerleşim tarihi ve inanç tarihi açısından önem taşımaktadır.

Sivas Şarkışla Alakilise köyünde bulunan Üryan Hızır Ocağı kolu Tunceli ili, Pertek ilçesi Zeve/Dorutay köyünde bulunan, içerisinde türbenin de bulunduğu Üryan Hızır zaviyesi, erken dönem ocaklarından birinin bugüne ulaşmış önemli bir merkezidir. Üryan Hızır Ocağı, Sivas, Tokat, Yozgat bölgesine etki eden önemli bir ocak olan Hubyar Sultan Ocağı'nın mürşit ocağı statüsündedir. Bugüne Pertek Dorutay köyündeki zaviye dışında, Erzurum Aşkale Persor, bugünkü adıyla Ocaklı köyü kolu, Adıyaman Bulam köyü ve Sivas Şarkışla Alakilise köyü kolu ulaşmıştır.

Şarkışla Alakilise köyünde bulunan bu ocak merkezi, Şarkışla bölgesi ocaklarını ve kültür dünyasını etkilemiş önemli bir merkezdir. Üryan Hızır Ocağı dedelerinin kendi evlerinin içinde bulunan mum sekili bir oda, bu bölgedeki Alevi kültür yaşantısının çekim merkezi olmuş, muhabbet meclislerinin ve cem törenlerinin mekânı olarak yaşamıştır. Bugüne herhangi bir tarih bilgisi ulaşmayan mekânın muhtemelen diğer örneklerde görüldüğü gibi, yapı bütünlüğü içerisinde daha önceki tarihte yapılmış ahşap direkli kırlangıç kubbeli bir tarihi cemevi de bulunmaktaydı. Şarkışla bölgesi tarihi cemevlerinde görüldüğü gibi bu bölgenin inanç merkezi olan bu ocak evi de tıpkı Üryan Hızırlıların, Erzurum Aşkale Ocaklı köyü ve Adıyaman Bulam köyü tarihi cemevi örneklerinde olduğu gibi birer tarihi cemevi ile kendilerine bağlı olan topluluklara ve ziyaretçilerine hizmet vermekteydi.

Sekili odanın üstünde yer alan ahşap tavanın ortasında bulunan çark motifi, mekâna mimari açıdan etkileyici dekorasyonuyla değer katmaktadır. 19. yüzyıl sonunda bölgede yaşamış önemli Alevi şairi Agâhi'nin bu ocağa bağlı olduğu ve "Seher Vakti Çaldım Yarin Kapısı" şeklinde başlayan meşhur nefesinin bu mekana ziyareti sırasında söylendiği köylüler tarafından zikredilmiştir. Gerçekten de Alevi ocaklarına bağlı âşık ve zakirlerin Damlı Dede Ocağı olarak bilinen bu yapılara ziyaretlerini anlattıkları benzer temalı nefesler bulunmaktadır. Bu tür kültür ürünleri,

bu mekânların inançsal merkez değerlerine ilişkin güçlü veriler sunmaktadır. Bilindiğinin aksine bu nefeste zikredilen bir sevgili değil, ocağın dedesi olan, Agâhi'nin mürşit makamında gördüğü Üryan Hızırlı ocak dedeleridir. Bu nefes yoluyla bir ocağa gelmek, eşiğine yüz sürmek, kapısını beklemek, halis gevheri bulmak gibi kavramlarla manası ortaya koyulmaktadır.

4.86. Sivas Tokuş Köyü Hubyar Abdal Ocağı Tarihi Cemevi

Bugün Sivas merkez ilçesine bağlı olmakla birlikte Hubyar Abdal Ocağı bağlısı olan Tokuş köyünde bulunan iki adet tarihi cemevi, Tokat Hubyar Abdal ocak geleneği içerisinde yer almaktadır. Köyde bulunan 1 nolu cemevi, iki adet ahşap sütunun taşıdığı düz damlı çatısıyla, kareye yakın bir dikdörtgen hâlinde meydanı örtmektedir. Üç nefli iç mekânın ortasında ocak yönüne doğru dik gelişen kirişlerle belirgin bölüm, ocakla sonlanmaktadır. Sütunlarla aynı döneme ait olmadığı görülen üst örtüdeki düz ahşap kirişler, daha sonraki bir tarihte dönüştürülen üst örtüyü göstermektedir. Muhtemelen ilk dönem üstü kırlangıç örtülü olan bu yapı, sonradan onarımlarla düz ahşap kirişli bir üst örtüye dönüşmüştür. Mekânda muhafaza edilen, cem töreninin önemli hizmetlerinden Gözcü makamının kullandığı "Gözcü Değneği," tarihi cemevi için fonksiyonel bir tören objesidir.

Yine Tokuş köyünde ikinci bir tarihi cemevi yapısı daha bulunmaktadır Bir önceki yapıya göre, daha eski bir dönemde yapıldığı görülen ahşap direkli bu yapının düz damlı üst örtüsü bulunmaktadır. Bugün oldukça aşınmış olarak fakat bütünlüklü mimari dokusuyla incelenebilen bu yapıda, sütun başlıklarından birisinin üzerinde hicri 1287 tarihi okunmaktadır. Bu tarihe dayalı olarak yapının miladi 1870 tarihinde yapıldığı öngörülmektedir. Öte yandan yine bir onarım tarihi olması muhtemel olan yapının bir başka sütununun yüzeyinde hicri 1327 (1909) tarihi tespit edilmiştir. Tokuş köyü tarihi cemevi yapıları, Hubyar Abdal Sultan ocağına bağlı çevre köylerde tespit edilen tarihi cemevi örneklerinin devamı niteliğindedir.

4.87. Malatya Hekimhan ve Çevresi Ocak Evleri

Farklı ocakların merkezi etkisi ve özellikle Şah İbrahim Veli gibi karadirek kültünün yaygın olduğu ocakların etkili olduğu Malatya'da, bugüne ulaşan diğer

cemevleri bazen mekânsal bazen de kültürel inançsal ifadelerle incelenmeye imkân vermektedir.

Hekimhan ilçesinin Hacım Sultan Ocağı dedelerinin köyü olan Başkınık köyünde bulunan On İki Kardeş Ocağı ve Cennet Ana Ocağı bu yapılar arasındadır. Bugün iki katlı bir yapı olan On İki Kardeş Ocağı üstündeki son dönem yapısı olan beton cemevi binasını taşıyan tarihi cemevi, yapısıyla dikkate değer bir örnektir. On İki Kardeş Ocağı, mekânın girişindeki ahşap direklerin taşıdığı bir kırlangıç kubbe ile belirginleşmektedir. Ahşap direklerin ortalarından geçirilen duvarlarla bölünerek küçültülmüş olan tarihi ocak evi, bu duvarların arkasındaki bölümlerle birlikte üç nefli klasik bir tarihi cemevi özelliği göstermektedir. Zamanın tahrip edici etkisi ile beraber yapı malzemesi yıpranmış olan On İki Kardeş Ocağı, yedi kademeli bir kırlangıç kubbe ile ocağın buluştuğu bir yapıdır. Geçirdiği onarımların sütun boylarında ve sütun başlıklarında görülebildiği, yapının ikinci katı olacak şekilde üzerine yapılan modern cemevi ile Başkınık köyünün tarihi cemevi hafıza ve kültünü devam ettirmektedir. Yine Başkınık köyünde bulunan Cennet Ana Ocağı bir diğer tarihi cemevi ve ziyaretgâhtır. Uzun yıllardır kullanılmayan ocağın kapısı girişinde bulunan bir taşın takdis edildiği ve ziyaret edilerek niyaz ve çerağ uyandırma pratiğinin sürdürüldüğü görülmektedir.

Başkınık köyünün komşu köyü olan Hacım Sultan Ocağı köylerinden biri olan Basak köyünde Büyük Oda adı verilen bir başka tarihi cemevi bulunmaktadır. İki katlı düzenlenmiş bu yapıda öncüleri giriş katında bulunan tarihi ev ardından bir sonraki devre yapılan mum sekili odayla beraber bir konak hâline dönüşmüştür. Alt katta bulunan ilk yapı iki sıra ahşap sütunun taşıdığı kalın kirişler ile dört nefli bir mekân oluşturacak şekilde düzenlenmiştir. Buradaki mum sekili oda, ahşap direklerin taşıdığı seki bölümü ve ocaktan oluşmaktadır. Ocağın taş alınlığında kazıma tekniğiyle düşürülmüş olan hicri 1314 (1214?), yapının bu bölümünün miladi 1896 yılında yapıya eklendiğini göstermektedir. Hacım Sultan Ocağı dedelerinin mekânı olan bu tarihi evin eski zamanlarda alt kattaki ahşap direkli biriminde yapılan cemlerin, daha sonra üst kattaki mum sekili odada yapılmaya başlandığı bilinmektedir. Kolu Açık Hacım Sultan Ocağı'nın kutsal sancağının da muhafaza edildiği bu mekân, 19. yüzyıl sonlarında birçok ocakta görülen mum sekili cem odası örneklerindendir.

Yine Kolu Açık Hacım Sultan Ocağı'nın dedelerinin, Hekimhan'ın Hasan Badrık/Fethiye köyünde mukim olduklarını bilmekteyiz. Fethiye'de Şah İbrahim Veli, Kolu Açık Hacım Sultan ve Kızıldeli Seyit Ali Sultan ocakları bulunmaktadır. Fethiye'de bulunan, bugüne ulaşamamış farklı tarihi cemevlerinin bir nişanesi olarak Kızıldeli Sultan Ocağı'nda muhafaza edilen fakat emaneten alınmış, Kolu Açık Hacım Sultan Ocağı'nın karadireği bulunmaktadır. Alan incelememiz sırasında Hacı Bektaş Veli'nin bastonu olarak takdis edilmiş ve tanıtılmış olan bu tarihi karadirek, bir kefen içerisinde, çağdaş bir yapı olan binada tarafımızca tespit edilmiştir. Bugünkü betonarme binanın olduğu yerde olduğu söylenen tarihi cemevinin sütunu, bütün yapının kutsiyetinin nişanesi olarak saklanmış ve bugün özel bir kült nesnesi olarak muhafaza edilmektedir. Yine aynı ocakta Safevi hilafet emanetleri olduğunu düşündüğümüz Bir Pençeyi Ali Aba ve bir sancak muhafaza edilmektedir. Kolu açık Hacım Sultan ve Kızıldeli Sultan ocaklarının yan yana oldukları ve birbirlerinin emanetlerini muhafaza edecek şekilde iç içe oldukları, Alevi ocak yapısı içerisinde birbirlerini musahip olarak tanımlamaları bugün de bu çok değerli emanetlerin muhafazasında görülmektedir. Fethiye, Kolu Açık Hacım Sultan ve Kızıldeli Sultan ocaklarının emanetlerinin bir tarihi cemevi ocak evinde tespit ediliyor olması, Safevi hilafet kurumunun özellikle bu tür kutsal objeler yoluyla tesis ettiği cemevleri tekke yapılarının ortaya çıkış koşullarına ilişkin önemli ipuçlarıdır. 16. yüzyılda Osmanlı arşivlerinde tespit edilen Safevi dünyasına ait bazı objelerin, hilafet temsili olarak Anadolu'ya gönderilmesi ve burada belirli mekânlarda kendilerine bağlı cemaat tarafından takdis görerek ziyaret edilmesi ve ibadetlerde kutsal obje olarak liturjik törenin parçası olması olgusu konumuz açısından büyük önem taşımaktadır. Fethiye'de bulunan üç büyük ocağın da buna benzer emanetler muhafaza etmesi ve bunlarla beraber kutsiyet hiyerarşisi oluşturulması tarihi Anadolu ocak evi kültürünün önemli bir inançsal kültürel özelliğinin bu bölgede gözlemlenmesi açısından değer taşımaktadır.

Malatya Kozdere'de menkıbevi anlatıma konu olan Ali Baba, Baba Damı, Ali Sofu Cem Damı, yine Şah İbrahim Veli Ocağı kültürü içerisinde üretilmiş tarihi cemevi örnekleridir. Kozdere'de bir başka tarihi cemevi olan Karadirek adı verilen tarihi cemevi bulunmaktadır. Ağca Baba Karadirek olarak adlandırılan bu yapı,

Mezirme Şah İbrahim Veli Ocağı geleneğinin karadirek tarihi cemevi kültürü ve inancının yayılımı açısından değer taşımaktadır. Aynı anlatıda Bozan köyünde İsmican Baba adlı diğer bir Şah İbrahim Veli müridinin de, Şah Veli zamanında Baba Damı cemevini yaptığı aktarılmaktadır.

Malatya Arguvan'a bağlı Bozan köyü, Şah İbrahim Veli Ocağı'nın etkisi altındaki bir köy olmakla birlikte, 19. yüzyılın sonunda önemli bir Alevi Bektaşi şairi olarak ortaya çıkan ve yeni bir ekol geliştirerek çevrede etkisini hissettiren Derviş Muhammet kolunun, Şah Sultan ile temsil edildiği bir köydür. Bir başka reform hareketi olarak kendisini hissettiren Derviş Muhammet Hareketi, mevcut ocak ve inanç pratiklerini eleştirdiği bir sistem geliştirmiştir. Divriği ilçesi, Anzavar köyü merkezinde olan bu hareket, Şah Sultan ile Malatya ili, Bozan köyüne ulaşmıştır. Şah Sultan türbesini de içeren yapı kompleksi, Şah Sultan'ın türbesinin bağlandığı bir tarihi cemevi ile teşekkül etmektedir. Bugün onarımlar görmüş yapısıyla ve içine eklenmiş mihrabı ile bir mescit görünümünde olmakla birlikte, merkezde altı direğin taşıdığı ahşap örtülü bir tarihi cemevidir. Türbe meydan iç içeliği ile Divriği bölgesi zaviye meydan evi organizasyonuna sahip yapıları hatırlatmaktadır.

4.88. Malatya Arguvan Kuyudere (Mineyik) Köyü Zeynel Abidin Ocağı Tarihi Cemevi

Malatya Arguvan ilçesi, Kuyudere köyü (Mineyik), Zeynel Abidin Ocağı'nın merkezidir. Birçok önemli Alevi şair ve dedesi yetiştirmiş olan bu köyde, Zeynel Abidin Ocağı'nın ana mekânı bir tarihi ocak evi durumundadır. I. Dünya Savaşı yıllarında Hacı Bektaş Veli postnişinin çağrısıyla oluşturulacak gönüllü alaylar için, bu bölgede bulunan Alevi ocakları Mineyik Kurultayı adıyla bu mekânda toplanmışlar ve bazı kararlar almışlardır. Bölgedeki diğer ocaklar üzerine tesiri ve statüsü bakımından bu tarihi vakıa önem taşımakta, tarihi ocak evinin ikrar ve Alevi topluluklarının siyasi işbirlikleri gibi konularda taşıdığı işleve örnek teşkil etmektedir.

İki katlı bir yapı durumunda olan Mineyik Zeynel Abidin Ocağı'nda bulunan mum sekili oda, hem ocak olarak hem de cem ve muhabbet törenlerinde kullanılan mekân olarak önem taşımaktadır. Şarkışla Alakilise Üryan Hızır Ocağı veya Malatya Hekimhan Basak köyü, Kolu Açık Hacım Sultan Ocağı gibi örneklerini

verebileceğimiz mum sekili oda geleneğindeki yapılarıyla fonksiyon ve mimari üslup bakımından benzerlik göstermektedir. Davlumbazlı ocağı ve direklerle ayrılmış sekili bölümüyle bir muhabbet meclisi mekânı olarak tasarlanmıştır.

4.89. Malatya Kale Kozluk Köyü Tarihi Cemevi

Malatya ili, Kale ilçesi, Kozluk köyünde bulunan cem damı adı verilen, Ağuiçen Ocağı talipleri ve İmam Rıza Ocağı taliplerinin yaşadığı, köylüler tarafından kurulmuş ahşap direkli bir tarihi cemevidir. Kozluk Cemevi, ocağın karşısında dikine gelişen dikdörtgen bir yapıya sahip olup, direklerin ayırdığı yan nefler ile ortada kalan nefin belirgin bir şekilde vurgulandığı bir mekân tasarımına sahiptir. Bu özelliği ile Ankara Çubuk bölgesi cemevlerinin ikrarlılarının oturduğu iç meydan kısmını hatırlatmaktadır. Dede postunun ocak yeri hissi verecek, içinde çerağ uyandırılan nişin kenarına yerleştiği bu düzen, mütevazı iç mekân oluşumuyla birlikte, bir talip köyünde gelişen cemevi örneği olması bakımından değer taşımaktadır. Tarihi cemevinde muhafaza edilen kutsal bir kaşık, emanet olarak takdis edilmekte ve cem törenlerinde *saka* hizmetinde kullanıldığı aktarılmaktadır.

4.90. Elazığ Keban Pınarlar (Nimri) Köyü Ocak Evi

Elazığ Keban Nimri köyü, bugünkü adıyla Pınarlar köyünde yakın tarihe kadar ayakta olan tarihi bir ocak, cem törenlerinin yapıldığı özel kutsal bir mekân olarak tarif edilmektedir. Nimri köyü Malatya Onar köyünde bulunan Şeyh Hasan Onar Ocağı'na bağlı bir köydür. Nimri köyünün yaşlıları, Nimri'de bulunan tarihi ocak evinin, kendilerinin sık sık ziyaret ederek takdis ettikleri Şeyh Hasan Onar Ocağı'na benzer bir yapı olduğunu aktarmaktadırlar.

2009 yılında bir sözlü tarih çalışması sırasında, bu köyde bulunan ocağın sorumlusu olan Ali Baba'nın gelini Fikrinaz Can Hanım'dan alınan bilgilere göre, Nimri köyünde içinde emanetlerin de bulunduğu, cem törenlerinin yapıldığı tarihi bir ocak evi bulunmaktadır. Secereler, kitaplar ve kutsal tarıkların olduğu emanetlerin de muhafaza edildiği bir ocak olan Nimri Ocak Evi'nde, cem törenlerinden önce bu

emanetlerin bakımlarının yapıldığı ve kutsal törenle takdis edildikleri aktarılmaktadır.[260]

4.91. Amasya Göynücek ve Diğer Tarihi Cemevleri

Merkez ve Göynücek ilçeleri birbirleriyle akrabalık ilişkisi olan, önceki yüzyıllarda Doğu Anadolu bölgesinden bu bölgeye göç etmiş Alevi aşiretlerinin yerleşmesi olan bir bölge durumundadır. Çulpara, Koyuncu, Tencirli, Şeyhoğlu, Kuyulu, Kavaklı, Asar, Çayan, Şarklı, Çaykışla ve Başpınar köyleri ortak kültürel akrabalıkları ile öne çıkmaktadır. Bu bölgede tespit edilen bazı köylerdeki cemevleri birbirleriyle kültürel inançsal ilişkiye sahiptir.

En eskisi Göynücek ilçesi, Çulpara köyünde bulunan tarihi cemevi ile bu bölgedeki tarihi cemevlerinin tarihi m. 1715 yılına kadar geri gitmektedir. Amasya Göynücek ilçesi Başpınar köyü, bunlar içerisinde önemli bir dede damı tarihi cemevi örneği olarak olarak Halil Kılınç Dede Evi'ni içermektedir. Ağuiçen Ocağı dedelerinin merkezi olan bu mekân, bir tarihi cemevi olarak kurulmuş ve çevredeki bağlı Alevi topluluklarının ocak ziyaretlerinde cem törenlerinin yapıldığı mekân olmuştur.

Ocak yönünde uzanan iki büyük kirişi taşıyan iki ahşap sütun, merkezde meydanın ortasında bulunan yegâne unsurlar olarak görülmektedir. Giriş kapısının tam karşısında bulunan törensel ocağın kırlangıç kubbe ile birlikte mekâna hâkim olduğu görülmektedir. Sonuncusu deforme olmuş yedi kademeli bir kırlangıç kubbe, karşılıklı iki sütuna oturmaktadır. Yapı malzemeleri bezemesiz olan cemevinde, iki sütunu birbirine bağlayan kiriş üzerinde orta kısımda geyik boynuzu bulunmaktadır.

Amasya, Tencirli köyünde bulunan tarihi bir cemevi; Başpınar Köyü Cemevi'ne benzerlik göstermektedir. Yine Ağuiçen Ocağı dedelerinin kurduğu, Seyyid Haliloğulları olarak adlandırılan tarihi cemevi, aynı zamanda ocak evi niteliği ile de takdis ve ziyaret edilmektedir. Mimari yapısı orijinal bir şekilde günümüze ulaşmış yapı malzemeleri neredeyse hiç değiştirilmemiş olan bu cemevi iki direkli meydanla belirginleşmiştir. Giriş kapısının karşı yönünde bulunan törensel ocak yeri, ortada iki sütunun taşıdığı kırlangıç kubbe ile birlikte, yapının ana unsuru olarak ortaya çıkmaktadır. Orta noktasındaki tahrip olmuş orijinalinde yedi kademeli kırlangıç

[260] Elif Dehmen tarafından Fikrinaz Can ile yapılan sözlü tarih görüşmesi, Mayıs 2009, Nimri Köyü.

kubbe orta nefte mekâna fevkanîlik vermektedir. Giriş cephesindeki orijinal duvar yıkıldığı için, onarımla bu bölüme pencereli bir duvar yapılmıştır.

Yine Göynücek ilçesi, Şarklı köyünde bulunan bir başka tarihi cemevi olan Molla Hüseyin Dede Evi, yapı bütünlüğünü korumuş halde günümüze ulaşmıştır. İki ahşap sütunun taşıdığı ocağa dik uzanan kirişlerle belirgin olan yapıda kırlangıç kubbe bulunmamaktadır. Başpınar ve Tencirli köyü cemevlerinin geleneğini yansıtan Şarklı Köyü Cemevi, içinde bulunduğu yapı grubuna sonradan eklenen odaların arasında ulaşılan bir mekân durumundadır.

Göynücek ilçesinin bir başka tarihi cemevi ise Koyuncu köyündedir. 2012 yılındaki alan çalışmamız sırasında, üst örtüsünün hasar gördüğü ve bazı duvarlarının yıkıldığını gördüğümüz yapının içinde, sonradan kullanım için bazı duvarların eklenerek mekânın meydan bütünlüğünün bozulduğu görülmüştür. Bununla birlikte, yine de taşıyıcı sütunlar duvar içinden takip edilebildiğinden yapının planı ortaya çıkmaktadır. Ocak yönüne dik uzanan ve kapatılan duvarla yarıya kadar örülmüş olan bölümde tek taşıyıcı ya da sütun bulunmaktadır. Bunun karşısındaki sütunun olduğu duvar tamamen kapatılmış olduğundan, yapının bu yönünde mevcutta olan diğer kiriş ve sütun sırası ortadan kalkmıştır. Düz ahşap kirişli bir tavana sahip olan bu cemevi Amasya Göynücek bölgesinde bulunan diğer cemevleriyle kültürel ve inançsal ilişkinin ürettiği bir başka örnektir.

Bugün yok olmuş bazı cemevleri bölgede yaşayanların hafızalarında durmaktadır. Bunlardan merkez ilçeye bağlı Beke Köyünde bulunan Komşu Dede ismi ile anılan tarihi cemevi, son yıllarda yıkılarak ortadan kalkmıştır. Amasya merkezine bağlı Yassıçal köyünde bulunan Ergonaş Baba Ocağı tarihi ocak evi yıkılarak ortadan kalkmış, bugün sadece bir türbe ve etrafında ziyaret yerinden oluşan bir mekân olarak takdis edilmekte ve ziyaret edilmektedir. Köyceğiz köyü ise Koç Hasan Baba Ocağı'na bağlı tarihi ocak evinin hatırasını taşımaktadır. Cemlerin bu mekânda yapıldığı ve ziyaret amaçlı olarak köydeki türbe ile beraber takdis edildiği, yine 1990'lı yıllarda tamamen ortadan kalktığı aktarılmaktadır.

Amasya, Gümüşhacıköy, İmirler köyünde bulunan İmir Dede'nin köyde anlatılan şifahi menakıbnamesinde, burada yapılan cemlerin İmir Dede tarafından korunduğu ve kerametle sır olarak saklandığı teması işlenmektedir. Buna göre, köye

baskın yapmak için gelen askeri görevliler yollarını bulamazlar ve müfrezeler geri dönmek zorunda kalır. Hubyar Abdal Ocağı'na bağlı Kara Balçık köyünde Hüseyin Abdal tarihi cemevinin benzer bir baskın olayında mekânın gizlenmesi, sırlanması motifine benzer bu örnek, bu temanın Alevi topluluklar içerisinde bir zamanlar oldukça yaygın keramet motiflerinden birisi olduğunu göstermektedir.

Yakup köyü, Amasya Merzifon merkezli Sarıköy ve Oymaağaç köyü ile birlikte bölgede Seyyid Battal Gazi Ocağı'nın merkezidir. Bir türbe ile iç içe geçmiş Yakup Köyü Cemevi, bugün modern olarak onarılmış ve dönüştürülmüş bir hâldedir. Yapının iç mekânında ortada iki, duvar yönünde iki olmak üzere belirgin dört sütunun taşıdığı üst örtü, onarım öncesi orijinal yapı hakkında fikir vermektedir. Girişte bulunan türbede muhafaza edilen emanetlerden bir ahşap gürz, benzeri Kalenderi dervişlerin zaviyelerinde görülen bir obje olarak türbenin uzak geçmişine ilişkin ipucu niteliğindedir.

4.92. Çorum Güvenli Köyü Hamza Ali Türbesi ve Tarihi Cemevi

Çorum Merkez Güvenli köyünde Horasan pirlerinden olduğuna inanılan Hamza Ali türbesi ve tarihi cemevi bulunmaktadır. Tarihi cemevinin beden duvarları zamanla onarılarak betonarme bir yapı olarak düzenlenmiştir. Öte yandan özgün yapının ahşap taşıyıcı sütunları muhafaza edilmiş, bugün eski mimari planı korunacak şekilde yapının içinde bulunmaktadır. Buna göre dört taşıyıcı sütunun tam meydanda bulunduğu yapısıyla ön tarafında ocağa bağlanan bir düzen bulunmaktadır. Bugün taşıyıcı sütunların ve sütun başlarının üstünde yükselen tavan çağdaş malzemeyle kapatıldığı için bu bölümde üst örtünün malzeme ve tekniği görülememektedir. Meydan kısmının küpeştelerle sınırlandırıldığı bu düzen, Ankara Çubuk bölgesi cemevlerindeki iç meydan ikrarlılar bölümünü hatırlatmaktadır.

Yine Çorum'un Boğazlıyan ilçesi Yaraş köyünde, yakın zamanlarda restore edilerek beden duvarları betonarme bir yapıya dönüştürülen Yaraş köyü tarihi cemevi bulunmaktadır. Ahşap direkli düz damlı orijinal içyapısı korunmuş durumdadır. Dört sütunun belirginleştirdiği bir meydan mütevazı hacmine rağmen, uzak geçmişin onarımlarla dönüşmüş ama kaybolmamış kimliği hakkında bilgi vermektedir. Ortada

bulunan iki sütunun başlıkları, özgün sütun başlıkları ile diğerlerinden ayrılmaktadır. Beden duvarları tamamen yenilendiği için özgün ocak bölümü bulunmamaktadır.

4.93. Diyarbakır Merkez ve Bismil Tarihi Cemevleri

Diyarbakır'ın merkez ve Bismil ilçelerinde İmam Zeynel Abidin Ocağı, Dede Garkın Ocağı, Beyazıd-ı Bostan Ocağı, Ağuiçen Ocağı, Ersefil Ocağı, Babusor Ocağı, Güzel Şah Ocağı, Zelil Kalender Ocağı gibi önemli ocaklar bulunmaktadır. Merkeze bağlı Nahırkıracı (Şarabi/Havacılar), Büyükkadı Bismil ilçesinin Türkmenhacı köyü Alevi ocak yerleşmeleri için merkez köyler özelliğindedir.[261]

Şarabi köyünde Ağuiçen Ocağı dedelerinin tarihi cemevi olan önemli bir ibadet ve kültür mekânı olan Kuyudamı bulunmaktadır. Mimari özgünlüğünü günümüze taşıyamamış olan Şarabi köyü Ağuiçen Kuyudamı tarihi cemevi mekânı, inançsal ve kutsal açıdan kült değerini kaybetmemiştir. Bugün betonarme bir yapı olarak onarılmış olan yapı içerisinde üç odanın en büyüğü olan cemevi, ortasında iki direkle iki nef şeklinde bir plana sahiptir. Tarih boyunca kutsal cemlerin yapıldığı bu salon, Kuyudamı'na adını veren Ağuiçen Ocağı kurucu pirlerinden Ağuiçen'in oğlu veya torunu olarak kabul edilen Seyit Gerçek'in sır olduğuna, yani kaybolduğuna inanılan mekâna bir kapı ile açılmaktadır. Bu bölümde bulunan bir kuyunun üstü kapatılmış şekilde bulunmaktadır. Kuyunun olduğu kutsal bölüm dış mekânda konik bir külah ile vurgulanmaktadır.

Kuyudamı tarihi cemevinin aynı zamanda sahibi olan Ağuiçen Ocağı dedeleri Ulugerçek ailesinin ellerinde bulunan çok değerli emanetler vaktiyle bu mekânda muhafaza edilmekte ve cem törenlerinde hizmetleri görülmektedir. İnceleme şansı bulduğumuz ünik formda bir tarık, yine bu ocağın emanetleri arasında olan bir şaha ait pabuç, benzerini yok olmadan alınmış görüntülerde Tabanbükü Şeyh Hasan Köyü Şıh Ahmet Tavil Ocağı'nda tarihi cemevinin ortasında muhafaza edilen 10 kollu bronz şamdan (çerağ), tarihi alem ve önemli bir tarihi Ağuiçen Ocağı seceresi bulunmaktadır. Kuyudamı tarihi ocak evi, hem elinde bulundurduğu emanetlerin yüksek tarihi nitelikleri ile eşsiz bir koleksiyon ortaya koyması hem de bu emanetlerin bir ocakta,

[261] Bülent Akın, **Kızılbaş Oğuzlar Ve Şah İsmailin Anayurdu Diyarbakır,** İstanbul, Kitabevi, 2020, s. 156-164.

tarihi bir cemevinde bir bütünün parçası olacak bir şekilde bütünlüklü olarak muhafaza edilmesi ile son derece önemli bir tarihi cemevi örneği olduğunu ortaya koymaktadır.

Diyarbakır Bismil, Türkmenhacı köyünde, bugüne ulaşamayan tarihi cemevlerinin olduğu köylüler tarafından ifade edilmiştir. Yine bugün köyde bulunan eski ocak evlerinin yerine yapılmış yapılar birer dergâh ve kutsal cemevi özelliği ile takdis edilmektedir. Söz konusu mekânlarda Ersefil Ocağı, Beyazıd-i Bostan Ocağı, Babusor Ocağı'nın emanetleri olan kutsal tarıklar muhafaza ve ziyaret edilmektedir. Bugün bu mekânlarda yapılan cem törenleri yine bu kutsal tarıklar ile yapılmaktadır.

4.94. Ankara Çubuk ve Çankırı Tarihi Cemevleri

Ankara Çubuk ilçesi ve Çankırı, Alevi ocaklarının yoğunlaştığı bir bölge olarak birçok tarihi cemevinin tespit edilebildiği bir bölgedir. Bunlar içerisinde en önemlisi bugün Kargın köyünde bulunan tarihi cemevidir. Yukarıda ana hatlarıyla anlatılan Kargın ocak evi bölgenin diğer tarihi cemevlerine model olmuştur. Çubuk bölgesi cemevleri genellikle çok direkli, meydanda orta nefin geniş bırakıldığı, düz ahşap kirişli tavanları ve ocakları ile karakteristiktir. Çubuk bölgesi cemevlerinin en özgün yanı, cemevi meydanının oturma sırasında sırt seviyesine gelecek bir korkulukla iki bölüme ayrılmasıdır. Ortada ocağın önünde gelişen ve Kırklar adı verilen bölüme cem töreninin 12 Hizmet'ini yürütme yetkisi olan kişiler ve cemaatin yaşlı insanları oturmaktadır. Bu bölümün dışında kalan, genellikle yan neflere tekabül eden musava denilen alana kadınlar ve çocuklar oturmaktadır. Kargın Cemevi'nde eski kırlangıç kubbe açıklığının varlığı ile birlikte düşünülecek bir ritüel mimari ve liturji arasındaki ilişkiyi göstermesi bakımından son derece önemlidir.[262] Çubuk bölgesi cem törenlerinde dolayısı ile cemevlerinin tamamında yapılan uygulamaya göre kurban edilen etin parçası gaib erenleri payı olarak tavana fırlatılır. Bu gök katında yaşayan ve her yerde hazır ve nazır olduğuna inanılan, cem törenine de ruhani anlamda katılan gaib erenlerinin payıdır ve makam olarak yukarıya referans etmektedir. Tarihi cemevlerinin kutsal ocakları, bu cemlerde yapılan kurbanların pişirildiği, aşk ocağında pişmek manasında cem törenlerinde sürekli yanar halde bulunmaktadır. Yine kurban

[262] Mehmet Ersal, **Alevilik: Kavramlar ve Ocak Sistemi -Çubuk Havzası Örneği-**, Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, 2016, ss. 107-142.

etinden alınan bir parça Gürgür Baba adı verilen ocağa "Gürgür Baba Hakkı" olarak atılarak ocağa sunu yapılmaktadır. [263]

Bu bölgedeki ocakların içerisinde hiyerarşi bakımından en üst seviyede duran ocak; Şah Kalender Veli Ocağı'dır. Şah Kalender Veli Ocağı'nın merkezi aynı zamanda türbenin de bulunduğu Ankara Çubuk Sele köyüdür. Burada bulunan türbe, zaviye mimarisi ile dikkat çekmektedir. Kalender Veli Ocağı dedelerinin de yaşadığı bu köyde, basit mimarisi ile ahşap direkli tavana sahip son bir cemevi bulunmaktadır. Muhtemelen zamanla yok olmuş tarihi cemevinin yerine, son yüzyılda bu basit mimarili cemevi yapılmıştır. Şah Kalender Veli Ocağı dedeleri bugün Kargın köyünde ve Sele köyünde yaşamaktadırlar. Çubuk bölgesi cemevlerinin genel özelliği olacak şekilde tarihi yarsavul sopaları Sele köyünde dede ocak evinde muhafaza edilmektedir.

Yine bu bölge havzasında bulunan Hacı Turabi Ocağı'nın merkezi Çankırı ili Şabanözü ilçesi Mart Köyünde Hacı Turabi Dede Evi adı verilen tarihi cemevi bulunmaktadır. Bugün onarımlarla özgünlüğünü kaybetmiş olan bu ev, tarihinden bu yana Hacı Turabi Ocağı dedelerinin yaptığı cemlerin ana mekânı olmuştur.

Demirci köyünde bulunan tarihi cemevi, ortada ocak ve Kırklar bölümü, bunun etrafında musava kısmının olduğu, altı direkle ayrılmış bir meydan şeklindedir. Bugün bir depo olarak kullanılmakla birlikte özgün mimarisini korumaktadır. Ömercik köyünde bulunan diğer tarihi cemevi de yine aynı plan şeklini taşıyan, bu defa yan nefleri ayıran dört direkle oluşturulmuş daha büyük bir meydan şeklindedir. Kısmen üst örtüsü yıkılmış ve kullanılmaz durumdadır. Çit köyünde bulunan tarihi cemevi yakın zamanlarda onarım görmüş, dört sütunun meydanı vurguladığı aynı plan yapısını gösteren tarihi bir cemevidir.

Susuz köyünde bulunan tarihi cemevi ocak, Kırklar bölümü ve musavadan oluşan yapısı ile klasik yerleşimi tekrar etmektedir. Öte yandan burada Kırklar bölümünü ayıran bölümün 12 direkle teşkilatlandırılması taşıyıcı olmaktan çok sembolik bir yapıyı hatırlatmaktadır. Bulgurcu köyü tarihi cemevi yine ocağa dik uzanan kirişlerle belirgin bir orta nefi vurgulayan yapısı ile Çubuk cemevleri örneklerinin benzeri bir plana sahiptir.

[263] **A.e.,** s. 234-254.

Çubuk Aşağı Emirler köyü tarihi cemevi tavan yapısı yenilenmiş olmakla birlikte beş nefli yapısı ile diğerlerinden hacim olarak ayrılan bir örnektir. Kırklar bölümünün girişinde özel bir kapı geçiş yeri yapılması ve karşıda yer alan ocak yapının meydan bölümünün karakteristiğini oluşturur. Çubuk ilçesi Dalyasan ve Göldağı köylerinde varlığı bilinen tarihi cemevlerinin bugüne ulaşamadığı alan araştırmamızda tespit edilmiştir.

4.95. Kayseri Sarız Küçük Örtülü Köyü Baba Mansur Ocak Evi

Kayseri ili Sarız ilçesi Küçük Örtülü köyü, Baba Mansur Ocağı dedelerinin yaşadığı bir köydür. Sarız bölgesi 19. yüzyılda Tunceli Mazgirt bölgesi Baba Mansur Ocağı dedelerinin göç yoluyla yerleştikleri bir bölge olmuştur. Sivas Kangal Mescit Köyü merkezli Baba Mansur Ocağı'nın bir alt kolu olan Araboğlu Ocağı, 19. yüzyılın sonunda yaşadığı bir takım çekişmeler sonrası Sarız Söbeçimen köyüne göç etmiş, geçici bir sürgün dönemi yaşamıştır. Sarız bölgesinde bulunan Alevi ocakları birbirlerine yol tabiri ile "el ele el Hakka" şeklinde ifade edilen, mürşit ve rehber ocak sistemi hiyerarşisiyle bağlıdır. Ağuiçen, Baba Mansur, Kureyşan ve Sinemilli dede ocaklarının bulunması, Sivas, Tunceli gibi illerden buraya 18. ve 19. yüzyıllarda gerçekleşen aşiret göçleri sonucu ortaya çıkmış bir olgudur.

Küçük Örtülü köyünde Baba Mansur Ocağı dedelerinin yaptığı bir tarihi cemevi bugüne çeşitli değişikliklerle ulaşabilmiştir. Giriş yönünde öne çıkan kapının olduğu bölüm, yapının beden duvarında sağa doğru içeriye çekilmiş bir duvarla devam etmektedir. Özgün yapısında bu duvarın süreklilik kaydettiği, iç mekânın üç nef olarak düzenlendiği içerdeki taşıyıcı sistemden tespit edilebilmektedir. Üç nefli yapının orta kısmında bulunan kapıyla girilen iç mekânda sol tarafta, buradan örülmüş bir duvar bulunmaktadır. Bu duvarın ortasında özgün ahşap sütun ve sütun başlığı öne çıkmaktadır. Bu sütunun tam karşısında yer alan diğer taşıyıcı sütun, beden duvarının içinde kalmıştır. Kapının karşısında bulunan ocak ile bu orta nef, diğer örneklerde görüldüğü gibi iki sütunun taşıdığı ahşap sütun başlıklarının üstünde yükselen yedi kademeli bir kırlangıç kubbe ile karakteristiktir. Bunun, taşıyıcı sisteminin ortaya koydukları ile beraber üç nefli bir yapı olduğu, ortasında iki sütunun taşıdığı kırlangıç

kubbeli bir üst örtü ve ocak bölümüyle şekillenmiş bir orta nefe sahip olduğu görülmektedir.

Sarız ilçesinin Oğlakkaya köyünde yakın tarihe kadar ayakta bulunan Mehmet Ali Dede dede damı tarihi cemevinin günümüze ulaşmadığı görülmektedir. Bugün köyde yaşayan ocaklı dedelerin anlatımlarıyla Küçük Örtülü'de bulunan Baba Mansur Ocağı gibi kırlangıç kubbeli ve ahşap direkli bir yapı olduğu tespit edilmektedir.

4.96. Tokat Turhal Bölgesi Tarihi Cemevleri

Tokat'ın Zile ve Turhal ilçelerinin kuzeyi ile Amasya'nın merkezinin güney bölgesinde yer alan köyler Hubyar Abdal Ocağı ile Zile merkezli Anşa Bacı Ocağı'na bağlı Alevi yerleşimleri olarak bir kültür bölgesi oluşturmaktadır. Turhal'ın önemli bir köyü olan Ulutepe köyünün kuzeyinde bulunan Ormanözü Erikli Tekke ve Kızoğlu köylerinde bulunan tarihi cemevleri, Hubyar Abdal geleneği ile başlayıp Anşa Bacı Velibaba Ocağı geleneğine bağlanarak günümüze ulaşmış bir inançsal kültürel dünyanın ürünleridir. Özellikle Ulutepe (Kelit) bölgesinin 16-17. yüzyıl Anadolu tarihinin toplumsal ve siyasi merkezlerinden olması, Celali isyanlarının bazı çarpışmalarının bu bölgede geçmiş olması ve bölgede bulunan bazı Alevi ziyaret yerlerinin bu tarihsel olayların hafızası olarak bölge sakinleri tarafından aktarılması ilgi çekicidir.

Turhal Ormanözü köyünde bulunan tarihi cemevi beden duvarlarını zamanla yitirmiş olmakla birlikte ahşap taşıyıcı sistemi ile iç mekânı günümüze ulaşmış bir mekândır. Dört direkli yapının üstü ahşap girişlerle kapatılmış düz dam şeklindedir. Orta kısımda bulunan nef geniş tutularak, ocak önü geniş bir meydan şeklinde bırakılmıştır. Bugün sembolik bir niş halinde bulunan ocak yeri, içinde bulunduğu duvarın dönüşümü sırasında temsili olarak tekrar canlandırılmıştır. Cemevinin ocak kısmı giriş bölümünde sonradan yapılmış, günümüzde artık tören işlevi olmayan bir mutfak ocağı şeklindedir. Ahşap sütunların üzerinde yükselen ahşap sütun başlıkları, yapının önceki dönem hacminin daha da büyük olabileceğini göstermektedir.

Turhal ilçesinin kuzeyinde bulunan Erikli Tekke köyü üç tarihi cemevini barındırmaktadır. Bunlar içerisinde 1 nolu tarihi cemevi bugün bir ev olarak kullanılmakta ve daraltılmış beden duvarları ile ortasında sadece iki tarihi sütun ve

ocağın tespit edilebildiği bir durumdadır. Tavanı günün ihtiyaçlarına göre modern bir malzeme ile kaplanmış olduğu için üst örtüsü düz dam şeklindedir. Vaktiyle üst örtüsünün kırlangıç kubbe şeklinde olduğu mekânın sahipleri tarafından aktarılmıştır.

Tekke köyünde bulunan 2 nolu cemevi, beden duvarları ve orta kısımda bulunan kirişlerin görülebildiği şekilde yıkıntı halindedir. Üst örtüsü tamamen çökmüş olan yapının ocak bölümü çıkıntısı ile mimarı kuruluşu gözlemlenebilmektedir. Erikli Tekke köyü 3 nolu cemevi, iki ahşap sütunun taşıdığı düz kirişlerle geçilen bir tavana sahiptir. Girişin karşısında yer alan, yakın tarihte tamamen tuğladan imal edilmiş olan ocak, mekânın ana unsuru olarak ortaya çıkmaktadır.

Yine aynı bölgede bulunan Amasya'ya bağlı Kızoğlu köyü, üç tarihi cemeviyle dikkat çekmektedir. 1 nolu tarihi cemevi bugün mimari olarak yeni eklentilerle mimari bütünlüğünü kaybetmiştir. Sonraki dönemde üstüne eklenmiş bir katla birlikte yapının iç mekânında taşıyıcı duvarlar ve destekler ilave edilmiştir. Ahşap sütunların ve kirişlerin mekân içinde fark edildiği, düz girişli tavanın gözlemlenebildiği yapı iki ana kirişin üç nefe böldüğü bir iç mekân şeklindedir. Eski ocak yeri nişinin betonarme duvar içerisinde belirgin olduğu görülmektedir.

Kızoğlu köyünde İlyas Kar mülkiyetinde bulunan 2 nolu cemevi iki ahşap taşıyıcı ve bunların üzerinde geometrik bezemeli sütun başlıklarının taşıdığı yedi kademeli kırlangıç kubbesi ile belirgin bir mimari düzene sahiptir. Ocak bölümüne dik olarak uzanan iki ahşap sütunun taşıdığı kirişler mekânı üç nefe ayırmaktadır.

Kızoğlu köyünde bulunan 3 nolu cemevi yine iki ahşap sütunun taşıdığı geniş sütun başlıklarının üstünde yükselen yedi kademeli bir kırlangıç kubbeli yapıdır. Kapının karşısında yer alan ocak, kırlangıç kubbe ve ahşap direklerle belirginleşen iç mekânın tamamlayıcısıdır.

4.97. Bingöl Adaklı Sütlüce ve Doluçay Köyleri Tarihi Cemevleri

Bingöl Karer bölgesinde 18. yüzyıldan itibaren buraya göç etmiş olduğu rivayet edilen Baba Mansur Ocağı kollarının bugünkü Adaklı ilçesi Sütlüce köyü ve

Doluçay köylerinde ocak merkezleri bulunmaktadır.[264] Bu iki köyde bulunan ve Baba Mansur Tekkesi adıyla anılan tarihi cemevleri günümüze orijinal mimari yapısıyla ulaşamamıştır. Sütlüce Köyünde bulunan tarihi dergâha Kol Hüseyin ya da Kur Hüseyin Tekkesi adı verilmektedir. Bugün burada inşa edilmiş olan üç katlı betonarme bir yapı eski ocak evinin yerinde ve onun kutsiyetini taşıması amacıyla yapılmıştır. Bu ocağın en önemli kutsal emaneti olan tarıklar bu evde muhafaza edilmektedir. Kur Hüseyin tarihi cemevinin ahşap direklerle taşınan, ortasında kırlangıç kubbe ile kapatılmış bir yapı olduğu ve Baba Mansur Ocağı'nın Bingöl kolunun merkezi olan bu evin, kutsal tarık ziyareti ile beraber yapılan cemlerin mekânı olduğu aktarılmaktadır. Bugün yine modern yapının tarıkların muhafaza edildiği özel cem odasında, eski yapıyla uyumlu bir şekilde kırlangıç kubbe ile örtülmüş bir meydan bulunmaktadır.

Yine Baba Mansur Ocağı'nın Adaklı ilçesi Doluçay köyünde, Seyit Nuri Kal Sağyan ocak evi bulunmaktadır. Bu yapı da günümüze orijinal mimarisini taşıyamamıştır. Sağyan tekkesi olarak bilinen bu yapı, kutsal tarıkların muhafaza edildiği bir tepki olma özelliği ile kutsiyet taşımaktadır. Günümüzde bu tarıkların muhafaza edildiği yeni ev de yine aynı isimle anılmaktadır. Evliya ismi verilen tarıklar, bu mekânlarda yapılan cemlerin en önemli kutsal noktasını oluşturmaktadır. Mekânlarda muhafaza edilen tarıklar, cemevi olarak inşa edilmiş bu yapıların en önemli liturjik objesi ve mekânın cem törenlerine adanmış kimliğinin göstergesi durumundadır.

4.98. Tunceli Hozat Derviş Cemal Köyü Tarihi Cemevi

Tunceli Hozat ilçesi Derviş Cemal köyü, Derviş Cemal Ocağı'nın merkezi bir ocak köyüdür. Derviş Cemal köyündeki tarihi mezarlıkta son derece önemli figüratif ve geometrik bezemeli farklı formlarda seyitlere ait olduğu görülen tarihi mezar taşı bulunmaktadır. Köyün birçok ailesinin Derviş Cemal Ocağı üyesi dedelerden oluştuğu görülmektedir. Derviş Cemal köyünde bugün, yakın tarihlerde üst örtüsü yıkılmış olan tarihi Derviş Cemal ocak evi bulunmaktadır. Beden duvarları seviyesinde

[264] Ahmet Taşğın, "Bingöl ve Çevresi Alevileri," **I. Bingöl Sempozyumu Bildiri Kitabı**, 10-11 Haziran 2006, Ankara, Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları, 2007, s. 234.

incelenebilmesi mümkün olan bu yıkıntının ocak yeri belirgin bir şekilde ayakta durmaktadır. Bunun dışında yapının mimari özelliklerini anlatabilecek bir kalıntı görülmemektedir. Derviş Cemal köyünde bulunan bir başka ocaklı ailenin evinde karadirek olarak kutsanan bir oda bulunmaktadır. Gördüğü onarımlarla, özgün olmayan sütunların taşıdığı kirişlerle kapanmış olan bir düz dam şeklinde olan yapısı mum sekili oda geleneğinin bir örneği olduğunu düşündürmektedir.

4.99. Tunceli Mazgirt Kızılkale Köyü Ustuna Reş Karadirek Tarihi Cemevi

Tunceli Mazgirt ilçesi Kızılkale köyünde bulunan Dirban Ustuna Reş (Karadirek) Ziyareti konumuz açısından dikkat çekicidir. Kızılkale köyü Şıh Delili Berhican ocağının ve onun evladı olarak tanımlanan Cemal Abdal Ocağı dedelerinin yaşadığı bir köydür. Cemal Abdal Dede Ocağı evladı Selel Dede adını taşıyan tarihi bir ocak evi günümüze ulaşamamış, tedavi ocağı olarak hatıralarda Selel Dede ocağı yıkıntısı ile hatırlanmaktadır. Bunun dışında Kızılkale köyünde önemli bir karadirek kültü bulunmaktadır. Bugüne mekânsal bütünlüğü ulaşamamış olan tarihi ocak evinin ahşap sütunu beton bir odanın içerisinde muhafaza edilmektedir. Tipik bir karadirek kült alanı olan bu nokta, bir zamanlar burada bulunan tarihi yapının mimari kalıntısı olarak tarihi cemevinden geriye kalmış bir fragman durumundadır. Kefen tabir edilen yeşil bir örtünün altında saklanan bu karadirek üzerinde belki yüzyıllardır çakılmış olan kalın çivilerle bir dilek totemi haline dönüşmüştür.[265]

4.100. Sivas Hafik Emre Köyü Mıhlı Direk Ocak Evi

Karadirek kültünün kalıntısı olarak tarihi cemevlerinden kalan ana sütunun bir toteme dönüşmesi ve çivi ya da mıh çakılarak dilek pratiklerine konu olması kültürel bir fenomen olarak farklı örneklerde de görülmektedir. Sivas Şarkışla Alaman köyündeki Battal Gazi Ocağı tarihi cemevinin buna benzer bir örnek sergilediğini yukarıda zikretmiştik. Bununla beraber bunun en olgun örneğini Sivas Hafik Emre

[265] Anonim, (Çevrimiçi) http://www.dirban-kizilkale.com/dirban_tarihi.htm, 14 Kasım 2016.

köyünde bulunan Mıhlı Direk isimli ziyaret yeri oluşturmaktadır.[266] Bugün mimari bütünlüğünü yitirmiş olsa da iki taşıyıcı direği ayakta olan tarihi bir cemevinin kalıntısı olan bahtı direk ziyaret yeri olarak takdis edilmiştir. Kefen olarak tabir edilen yeşil örtülerin içerisinde muhafaza edilen iki direğin üzerine, ziyaretçiler dilekte bulunmak üzere kalın çivi ve mıhlar çakmaktadırlar. Alan araştırmamız sırasında, bu mekânın bulunduğu noktada bugün köyde bulunmayan Şah İbrahim Veli Ocağı dedelerinin bir mekânının bulunduğu ve bu direklerin Şah İbrahim Veli Ocağı tarihi ocak evinin direkleri olduğu köylüler tarafından zikredilmiştir. Özellikle Mezirme Karadirek Ocağı ile özel bir kültürel inançsal örneğin taşıyıcısı olan Şah İbrahim Veli Ocağı'nın Çorum'a ulaşan kolunun burada da bir karadirek cemevi inşa ettiği ve bugün bu tarihi cemevinin sütunun karadirek olarak takdis edildiği yukarıda anlatılmıştı. Emre köyü Mıhlı Direk çevresinde bulunan tarihi yapı dokusu tamamen harap olarak günümüze mimari yapısı hakkında fikir veremeyecek şekilde ulaşmıştır. Emre köyü tamamen terk edilerek köyün güneyinde yeni bir yerleşime geçilmiş, köydeki tarihi ve inançsal mekânlar da terk edilmiştir. Bugün tarihi Emre köyünden geriye sadece Mıhlı Direk ziyareti kalmış durumdadır.

4.101. Tunceli Hozat Bargini Ağuiçen Ocağı ve Elazığ Sün Köyü Zaviyeleri

Tunceli Hozat ve Pertek ilçelerinin birleştiği noktada iki önemli zaviye, iki önemli Alevi ocağının merkezi karakteriyle yer almaktadır. Pertek Dorutay köyü, Üryan Hızır isimli bir erken dönem dervişinin mezarının olduğu zaviye şeklindedir. Bu zaviyenin iki birimli mimari programının içeride mezarın olduğu oda kısmında aynı zamanda yakın zamana kadar cemlerin de yapıldığı bir fonksiyona sahip olduğu bilinmektedir. Etrafında bulunan höyükte birçok Üryan Hızır dedesi mezarı bulunmaktadır.

Üryan Hızır zaviyesine çok yakın bir noktada, Hozat ilçesi Bargini Karabakır köyü, Doğu Anadolu Alevi ocaklarında yüksek prestijli olduğu görülen mürşit ocağı statüsünde bulunan Ağuiçen Ocağı'nın merkez köyüdür. Karabakır köyünde yine

[266] Pervin Ergun, **Türk Kültüründe Ağaç Kültü,** Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2004, s. 570.

Üryan Hızır zaviyesine benzer Ağuiçen zaviyesi türbesi bulunmaktadır. İki birimli bu tarihi yapının etrafındaki yapı topluluğu günümüze ulaşamamıştır. Karabakır köyü Ağuiçen dedelerinin yaşadığı bir köy olarak ocağın merkez ocak evlerini de barındırmaktadır. Tarihi Ağuiçen zaviyesinin beden duvarına yapışık bir tarihi cemevinin bugüne ulaşamadığı Ağuiçen dedeleri tarafından aktarılmıştır. Bugün ortadan kalkmış bu tarihi cemevinin iki ahşap sütunun taşıdığı bir kırlangıç kubbe ve bir ocaktan oluşan mimarisi, köyde bulunan ocakzadeler tarafından aktarılmaktadır. Bu çok prestijli mekâna sırtını yaslamış olan bu tarihi ocak evi, şüphesiz ocak üyeleri ve Alevi topluluklar tarafından büyük takdis gören önemli bir tarihi cemevi niteliğindedir. Ağuiçen zaviyesi yapı topluluğunun bir parçası olarak değerlendirilmesi gereken bu yapı, Anadolu'da bulunan Alevi Bektaşi topluluklarının kurucu pir mezarı etrafında geliştirdikleri yapı topluluklarının bir örneğidir.

Ağuiçen Ocağı'nın bir başka önemli merkezi Elazığ merkeze bağlı Sün köyüdür. Sün köyü etrafında bulunan Dam Büyük, Koruköy, Pirinçci köyleri ile Ağuiçen dedelerinin yerleştiği kültürel inançsal bütünlüğü olan bir yerleşim yeri durumundadır. Sün köyünde bir ocak evinin altında bulunan oda, eski cemlerin yapıldığı mekân olarak anlatılmaktadır. İki direğin taşıdığı bir küçük odadan oluşan bu mekân mimari bir özellik taşımamaktadır. Pirinçci köyü tarihi cemevi mum sekili oda şeklinde görünmekle beraber, bugün betonarme yapı içerisinde kalmış direkleri ve ocaklı dedelerin aktardığı özgün yapıya ilişkin bilgiler sayesinde, üç nefli meydanın dört sütunun taşıdığı bir orta mekândan oluştuğu anlaşılmaktadır.

Sün köyü çevresindeki Ağuiçen Ocağı köylerinden olan Koruköy'de bulunan tarihi cemevi, üç sütunlu kiriş ile iki ana birime bölünmüş ocaklı bir cem odası şeklindedir. Bir nişini kaybetmiş olan daraltılmış mekânın ortasında bulunması gereken ocak, bu defa asimetrik bir şekilde neflerden birinin ortasında yer almıştır. Yine köyde bulunan köylülerin, tarihi cemevi olarak gösterdikleri ikinci bir mekânda tarihi bir cem odası bulunmaktadır. Bu bölgedeki Ağuiçen dedelerinin diğer bir önemli köyü Dam Büyük köyünde bulunan tarihi cemevi ise bugün tamamen ortadan kalkmış durumdadır.

4.100. Adıyaman Gölbaşı Savran Köyü Tarihi Cemevi

Adıyaman ili Gölbaşı ilçesi Savran köyünde yine tarihi bir dede damı bulunmaktadır. Yığma taş kerpiç harçla elde edilmiş duvarları ve iç mekânda iki ahşap direğin taşıdığı uzun bir kirişin üstüne düz ahşap hatıllarla elde edilmiş bir dam şeklinde olan yapı mütevazı bir tarihi cemevidir.

4.101. Adıyaman Pınarbaşı Çelikhan Üryan Hızır Ocağı Tarihi Cemevi

Adıyaman'ın bir başka tarihi cemevi Pınarbaşı ilçesi Çelikhan köyünde bulunan Üryan Hızır Ocağı tarihi cemevidir. Kako Hüseyin Dede Üryan Hızır Ocağı tarihi cemevi, giriş yönünde ve bunun sağına doğru uzanan duvarda L şeklindeki kemerli ahşap direkli bir seki bölümü ile öne çıkmaktadır. Ahşap girişlerle örtülmüş düz damlı tavanın yine giriş yönündeki yüklük ve dolapların bulunduğu ahşap mobilya ile mum sekili oda geleneğinde bir yapıdır. Mekânda bulunan kutsal objelerin saklandığı bir dolap ve burada çerağ uyandırma pratiği ile ocak takdis edilmektedir. Kako Hüseyin Dede Üryan Hızır tarihi cemevi 2023 yılında Hatay merkezli gerçekleşen deprem sırasında hasar görmüş, ardından kamu kurumları tarafından güvenlik gerekçesiyle tamamen yıkılarak ortadan kalkmıştır.

4.102. Erzincan Kemaliye Ocak Köyü Hıdır Abdal Ocağı Tarihi Cemevi

Erzincan ili Kemaliye ilçesi Ocak köyü Hıdır Abdal Ocağı'nın merkez ocak köyüdür. Ocak köyü, Arapgir Alevi ocakları kültür çevresine yakınlığı nedeniyle bu kültürel havza içerisinde yer almaktadır. Bu köyde bulunan Hıdır Abdal'a ait türbe orijinalinde bir zaviye olarak tarihi bir yapı niteliği ile bugüne ulaşmıştır. Alevi ocak sistemi içerisinde düşkün ocağı adıyla özel bir statüsü olan Hıdır Abdal Ocağı, tarihi boyunca Hıdır Abdal türbesini ziyaret eden Alevi toplulukları ve düşkün durumdaki bir talipleri için önemli bir ziyaret merkezi olmuştur. Hıdır Abdal Ocağı'na yapılan bu ziyaretler sırasında, köyde bulunan Hıdır Abdal Ocağı dedelerinin kurdukları tarihi cemevlerinde cemler yapıldığı ve bu tarihi cemevlerine karadirek ismi verildiği bilinmektedir. Bu yapılardan günümüze mekânsal bütünlüğü ulaşan olmamıştır.

Bununla birlikte Ocak köyünde, bugün ortadan kalkmış olmasına rağmen yıkıntıları arasında ayakta kalmış tek kalıntısı olan sütunu karadirek olarak takdis edilen mekân ziyaret edilmeye devam etmekte ve karadirek bir dilek noktası olarak ilgi görmektedir.

Yine Ocak köyünde Hıdır Abdal soyundan gelen Himmet Şimşek Dede'nin evinde, bu ailenin ocak dedeleri tarafından kurulmuş tarihi cemevinin karadirek adı verilen kutsal sütunu bugün de muhafaza edilmekte ve ziyaret edilmektedir. Tamamen ortadan kalkmış olan tarihi cemevinin yine aynı ocak evlatları tarafından kurulan evinde bir kutsal ziyaret olarak karadirek, tarihten gelen inanç ve kültürel özelliklerini yansıtacak şekilde ziyaret edilmektedir.

4.103. Erzincan Kemah Nadaroğlu (Dereköy) Köyü Sultan Sinemilli Ocağı Nadaroğlu Ocak Evi

Erzincan Kemah ilçesi Dereköy köyünde Sultan Sinemilli Ocağı'nın bir alt kolu olan Nadaroğlu Ocağı bulunmaktadır. Eski köy içerisinde kalmış ve bugün tamamen bir yıkıntı alanı olan bölgede Nadaroğlu ocak evi tarihi cemevi bulunmaktadır. Beden duvarlarına kadar takip edilebilen bu yıkıntının Sultan Sinemilli Ocağı'nın bölgedeki takdis gören önemli bir merkezi olduğu bilinmekte ve bu mekânda ocaklığın temel işlevi olarak tarihi boyunca özel cem törenleri yapıldığı aile tarafından zikredilmektedir. Yine Dereköy'de Derviş Cemal Ocağı evlatlarının kurduğu bir başka tarihi ocak evi olan Derviş Cemal Ocağı bugün tamamen ortadan kalkmış, geride mimari yapısı ile ilgili herhangi bir iz kalmamıştır.

4.104. Erzurum Aşkale Ocaklı (Persor) Köyü Üryan Hızır Ocağı Tarihi Cemevi

Erzurum ili Aşkale ilçesi Persor köyü yeni adıyla Ocaklı köyü, ismini bu köyde bulunan vaktiyle son derece prestijli bir kült merkezi olan Üryan Hızır Ocağı tarihi ocak evinden almaktadır. Bugün yakın tarihlerde tamamen yıkılarak ortadan kalkmış olan Persor Üryan Hızır Ocağı aile üyelerinin aktardıklarına göre iki ahşap sütunun taşıdığı kırlangıç kubbeli genişçe bir ocak şeklinde düzenlenmiş bir mimariye sahipti. Özellikle akıl hastalarının ve benzeri şifa pratiklerinin mekânı olmuş olan bu ocağın,

Üryan Hızır Ocaklı dedelerinin cem törenlerini gerçekleştirdikleri tarihi bir cemevi niteliğinde olduğu yine ocaklı aile üyeleri tarafından aktarılmıştır.

Erzurum'un kuzeydoğu uç noktasında bulunan Şenkaya ilçesi Beşpınarlar Vağaver köyünde yine bir başka Üryan Hızır Ocağı bulunmaktadır. Üryan Hızır Ocağı'nın Emirler kolu olarak adlandırılan kolunun Allahuekber Dağları yakınına kurulmuş, bu oldukça sert iklime sahip köyde güçlü ardıç ağaçları ile oluşturulmuş tarihi ocak evi bugüne ulaşmıştır. Emirler Ocağı olarak bilinen bu yapı orta kısma doğru gittikçe yükselen kirişlerin birbirine bindirilmesi ve 90 derece açıyla oluşturulmuş bindirme kırlangıç kubbeye sahiptir. 2003 yılında yapının içinden alınmış görüntülerde kırlangıç kubbenin etrafını çeviren dış galeride sekiler, ambarlar ve takdis edilen büyük ocak bulunmaktadır.

Yine Şenkaya Beşpınarlar köyünde bulunan İmam Rıza Ocağı'na ait bir diğer ocak evi ahşap direkli çok birimli bir yapı olarak ortaya çıkmaktadır. Mimari formu bozulmuş olan, oldukça hacimli ardıç ağaçlarından oluşan sütunlar ve bunları üste geçen geniş gövdeli kirişleriyle bu çok birimli yapı, etkileyici bir iç mekâna sahip olduğunu düşündürmektedir. Günümüze mimari bütünlüğü ulaşamamış olan bu yapının, Üryan Hızır Ocağı Emirler kolu gibi çevre köylerdeki Alevi toplulukların ziyareti ve cem törenleri için kullanıldığı aktarılmaktadır.

Şenkaya Beşpınarlar köyünün hemen yakınında bulunan Yazılı köyünde Kureyşan Ocağı dedelerine ait bir başka ocak bulunmaktadır. Yüksek beden duvarları üzerinde kalın ahşap kirişlerle oluşturulmuş bir çatıya sahip olan bu yapı, küçük bir ocakta tanımlanan bir iç mekâna sahiptir. Bugün kullanılamaz düzeyde aşınmış olan yapı, bu bölgeye yerleşmiş Alevi toplulukların Kureyşan Ocağı'na bağlı taliplerine ziyaretgâh ve cemevi hizmeti vermiştir.

4.105. Kırıkkale Delice Dağobası Köyü Seyit Evlatları Ocağı Tarihi Cemevi

Kırıkkale'nin doğusunda uzanan vadi, Balışeyh ve Koçubaba gibi önemli tarihi zaviyelerin bulunduğu bir bölge olarak önemli bir inanç-kültür coğrafyası durumundadır. Burada bulunan birçok tarihi türbe ve zaviye geçmiş tarihlerden bugüne Anadolu Alevilerinin ziyaret mekânları olmuştur. Özellikle Hacı Bektaş Veli

postnişinlerinin bir yerleşmesi durumundaki Koçubaba yine bu kültür bölgesinin içinde yer almaktadır. Bugün birçok köy ve yerleşim çeşitli kültürel ve inançsal değişimlere uğramıştır. Bununla birlikte Balışeyh'e yakın bir noktada bulunan Dağobası Köyünde "Seyit Evlatları Ocağı" isminde geçmişin inançsal izlerini hatırlatan bir tarihi ocak evi bulunmaktadır. Seyit Evlatları ocak evinin içinde yeşil örtüler altında saklanmış ve yine yeşile boyanmış burada bulunan tarihi ocağın karadireği takdis ve ziyaret edilmektedir. Girişindeki bir onarım kitabesinde 1960 yılında onarıldığı görülen yapının bu tarihten önce tarihi bir ocak evi niteliğinde olduğu, karadirek kültünün burada yaşayan açık sürekliliği ve seyit evlatları ismiyle ortaya çıkmaktadır. Bugün mimari bütünlüğü ortadan kalkmış olan yapının üç kemerli bir giriş cephesi ve içeride ziyaret edilen kutsal karadireğin bulunduğu bir mekân düzeni vardır.

4.106. Aydın Dalaman Yeniköy Seyit Evlatları Ocağı Tarihi Cemevi

Aydın ili Dalaman ilçesi Yeniköy köyünde Yağmuroğlu Ocağı tarihi cemevi bulunmaktadır. Bugün mimari olarak sadece ocak bölümünün olduğu duvar ve ocağın muhafaza edilebildiği bu köyde Yağmuroğlu Ocağı dedeleri kutsal emanetleri ve kutsal tarıkı muhafaza etmektedirler. Artık bir ziyaretgâh düzeyinde sadece ocağa bağlı sınırlı sayıda insanın hatırlayarak takdis ettiği bu mekânın emanet olarak ocakta bulunan tarık ile birlikte görülen canların cem törenlerinin mekânı olduğu aktarılmaktadır. Yeniköy Yağmuroğlu Ocağı tarihi cemevi tarık ilişkisi için yine bir başka değerli kültürel örnek durumundadır. Tarihi cemevinin hemen önünde bulunan bir mezar ve yanındaki ağaç mekânın takdis edilen diğer kutsal değerleridir.

İttihat ve Terakki döneminin I. Dünya Savaşı yıllarında Baha Said Bey vasıtasıyla Anadolu'daki Alevi Bektaşi zümreleri inceleyerek hazırlattığı rapor konumuz açısından dikkate değer bir örneği ortaya koymaktadır. Balıkesir bölgesi Yan Yatır Ocağı, Alevi topluluklarının Sarıkız ziyaret merkezine düzenledikleri ziyaret pratiklerini inceleyen Baha Said, burada dikkat çeken bir tespitte bulunmaktadır. Yıllık kurban ve adak törenleri için Sarıkız zirvesine çıkan yörük göçmen Yan Yatır Ocağı Alevilerinin, burada türbenin etrafında bir meydan çadırı kurarak, bunu Narlıdere ocak

merkezinden ötürü metinde Narlıdere genel vekili şeklinde tanımlanan çadırı olarak konumlandırırlar. Yan Yatır Ocağı dedesinin mekânı bir ocak çadırı şeklinde düzenlemektedirler:

> "İşte bu güzel korunmuş çam öbeğinin altında, bir yığın taş ve onun mağarası bir izbe; Sarı Kız'ın kutsal mabedidir. Bu korunun etrafında Türkmen'in Alacuk dediği, yarım küre şeklinde çadırları dizilir. Bu dizilişte dikkat edilen bir nokta, Alacuk çadırları kapılarının genellikle bu yatıra doğru açılmasıdır; bir iki dizi keçe evler kurulur. Yatırın Sarı Kız mihrabının yanında, büyükçe bir meydan çadırı kurulmuştur ve Narlıdere'nin genel vekili burada oturur."[267]

Yine aynı tanıklıkta sadece ocak evi değil, kutsal tarıkın da bu mekâna getirilip liturjinin parçası olacak şekilde takdis edildiği görülmektedir:

> "Her ziyaretçi, önce Sarı Kız mihrabının önüne gelir ve sağı yanına yatarak yer öper, niyaz eder. Sonra kapımsı yerde duran derlesinin huzuruna yedi sürünmede ulaşıp diz öper, el öper. Ondan sonra bu izbenin içine sağ yanı üzerine sürüne sürüne varır; orada beyaz bir mermerin üzerinde yeşil çuha üzerine konulmuş Alaca Değnek'i yedi defa öper. Aynı şekilde geri geri sürünerek, kapı önünde duran dedeye niyaz verip ayağa kalkar."[268]

Sadece yerleşik değil konargöçer yörük zümreler olarak da ortaya çıkan Anadolu Alevi Bektaşi toplulukları için son derece önemli bir gözlem olan bu tespite göre, Yörük Alevi toplulukları yörüklük pratikleri içerisinde çadır yaşantısı içinde de meydan çadırı denilen bir çadır cemevi tipi kullanmaktadırlar. Diğer çadırlardan statü olarak farklı olan bu çadır cem töreni için düzenlenmekte; buna meydan çadırı resmi verilmekte ve burayı topluluğun dini önderi olan dedenin diğer örneklerde gördüğümüz gibi, ocak evi niteliğiyle hiyerarşik bir üstünlükle geçici olan bir yerleşim mahallinde de kurup kaldırmaktadırlar. Bu son derece önemli tespit, yerleşik Aleviler kadar göçer Alevi topluluklarında da cem törenlerinin özel tanımlı ve kutsiyet

[267] Baha Said Bey, **Türkiye'de Alevi-Bektaşi, Ahi ve Nusayri Zümreleri**, Ankara, Kültür Bakanlığı, 2000, s. 170.
[268] **A.e.,** s. 170.

atfedilmiş mekânlarda gerçekleştiğini göstermektedir. Yine burada son derece önemli bir tanıklık da ocak evi niteliğindeki meydan çadırı ile “alaca değnek” denilen tarıkın yörüklerde de birlikte ele alındığı ve liturjik olarak birbirini tamamlamalarıdır. İster çadır cemevi ister karadirek cemevi olsun cem töreni ile alaca değnek veya tarık tüm Alevi topluluklarda görülen ve bir erkân düzeni ile titiz bir disiplinle oluşturulmuş cem töreni süreçlerine (üretimi) uygun kültürel performanslar göstermektedir.

BEŞİNCİ BÖLÜM
CEMEVİNİN ANLAM KATMANLARI, ALEVİLİKTE MEKÂN VE LİTURJİNİN VARLIK HÂLLERİ

5. Cemevinin Anlam Katmanları, Alevilikte Mekân ve Liturjinin Varlık Hâlleri

"Lamekândan bimekâna gelmişiz
Her bir sıfat ile mukim olmuşuz
Noktai sır Kaf u nunu bilmişiz
Küllü men aleyha fana bağlıyız"
Mir'ati (19. yüzyıl)

Bu bölüm çerçevesinde, 19. yüzyıldan bu yana sürdürülen popüler veya akademik Alevilik incelemelerinde ve toplumsal algıda gözlemlenen, Aleviliğin inanç ve kültür kategorilerini "sembol" kavramı etrafında değerlendiren bakış açısı kritik edilecektir. Alevilik zihniyetinin anlam katmanlarını, mimari ve teolojik kavrayış bakımından cemevi ve cem ayininin liturjisi çerçevesinde kendi kültürel verileri ile tartışacağız. Aleviliğin liturji, anlatı ve varlık anlayışını ortaya koyan kültürel görüngü örnekleri ile bu inancın anlam katmanlarını yorumlamaya çalışacağız. Öncelikle, alana egemen olan Alevilik literatürünün totalleştirici yargılarının konu açısından kısa bir değerlendirmesini yaparak Alevilik çalışmalarında egemen yaklaşımları kritik edeceğiz. Aleviliğe ilişkin bilgilerin elde edilme yöntemleri ve tercih edilen yönteme bağlı bazı total yargıların anlam bozucu niteliğine dikkat çekmeye çalışacağız. Aleviliğin klasik kültürel ürünlerinin doğru anlaşılabilmesi ve kendi kastı olan gösterge zeminine oturabilmesi için temel inançsal ve zihinsel çerçevesinin doğru anlaşılması gerektiği şüphesizdir. İkinci olarak, totalleştirici ve indirgemeci bir tarz olarak "sembol" kavramının bu araştırmalarda kullanımı üzerinde duracağız. Bir anlama çabası olarak Alevilik alanında yapılan sosyal bilim çalışmalarının, yöntem hataları veya araştırmacının olguları ön kabullerine göre biçimlendirmesi sonucunda

anlam ve değer yitimine uğramalarını örneklemeye çalışacağız. Son olarak burada aktarılan sorunlar çerçevesinin dışında durma gayretiyle Aleviliğin farklı düzlemlerde ortaya çıkan teolojik ve kültürel verilerinden yola çıkarak, bir kültürel ürün olarak cemevi fenomeni üzerinden Aleviliğin kültürel inançsal verilerini yorumlamaya çalışacağız.

Burada tam olarak sınırlarını çizmek gibi bir iddiamız olmasa da, Alevi inancının önemli kaynaklarından olan Alevi kültür ürünlerinin incelenmesi ve akademik açıdan tartışılabilmesinin zemini olarak, bu kültür ürünlerinin niteliği ve çalışılmasının kendine özgülüğüne dikkat çekmek istiyoruz. Çoğunlukla araştırmacılar tarafından, bu nesneler genellikle salt folklorik, etnografik, antropolojik veri veya sanat, mimari tarihi, edebiyat ürünleri olarak sınıflandırılırlar. Bir inançsal kültürel çerçeve olarak Alevi kültürel dünyasında dolaşımda olan rit, anlatı ve varlık kavrayışı kategorilerine ait bazı örnekleri inceleyerek bunların anlam katmanları üzerinde duracağız. Bu çerçeve ile varmak istediğimiz temel sonuç, Aleviliğin temel inançsal eksenini oluşturan anlam katmanlarının "sembolik" kavrayışla değil, ontolojik açıdan "tezahür" ve "tecelli" gibi kategorilerle anlaşılabileceği iddiasıdır. Burada ulaşmak istediğimiz daha genel amaç ise Alevilik çalışmaları içerisinde kültürel yorum ve anlam incelemelerinin, Alevi teolojisi çerçevesinde yürütülmesinin yöntem açısından önemini göstermektir. Genel olarak bir yöntem ve niyet sorunu girdabındaki Alevilik çalışmalarında bugüne kadar yeterince dikkate alınmamış olan somut ve somut olmayan kültürel verilerin Alevilik anlam katmanları ile ele alınması, "içeriden" bakmak ve konuya yeniden yaklaşmak açısından önem taşıyor.

Alevilik üzerine yapılan araştırmalarda, genellikle olgusal düzeyin henüz aşılamadığını söylemek oldukça iyimser bir ifade olacaktır. Alevilik çalışmaları, somut ve somut olmayan kaynakların tam anlamıyla tespit edildiği ve araştırmacıların benzer verileri kritik ettiği bir noktaya ulaşmamıştır. Alevilik çalışmaları, olgusal verilerin nicelikleri açısından dahi öznel bilgi kaynakları üzerine inşa edilmiş bir literatürü aşamamıştır. Edebiyat, tarihsel belgeler, maddi kültür ürünleri gibi somut verilerin henüz tam olarak açığa çıkarılmamış olması bir yana, ritüeller, sosyal ağlar, hafıza, sözlü teolojik birikim gibi somut olmayan verilerin sosyal, politik ve kültürel bir dizi sebep nedeniyle eleştirel bilgi üretimi sürecine dâhil olmadığını söylemek

gerekir. Bu durum, Alevilik çalışmalarının olgusal bilgi düzeyinde eksikliklerle karşı karşıya olduğunu göstermektedir.

Alanın olgusal bilgi düzeyi bu durumda olmasına rağmen, akademik veya popüler yayınlardaki birçok ürün, Aleviliğe dair majör yargılarla inşa olmuş gibi görünmekte ve konu tüketilmişçesine ortaya çıkan "bilimsel" aura şaşırtıcıdır. Bu noktada, daha fazla araştırma ve eleştirel yaklaşımın, Alevilik konusunda daha kapsamlı ve derinlemesine bir anlayışın oluşturulmasına yardımcı olabileceği söylenebilir.

Bu olgusal bilgi yetersizliği, konumuz açısından önemli bir soru ortaya çıkarıyor: Bir bilimsel süreç olarak verilerin derlenip toparlanması ile ortaya çıkacak bilgi birikiminin üzerine inşa edilmesi gereken yorum bilgisinin niteliği nedir? Alevilik çalışmalarında Alevilik zihniyetinin önemli bir bölümünü oluşturan Alevilik teolojisi araştırmacılar tarafından hangi veriye dayanarak, hangi yöntemle ve hangi düzeyde cevaplar üretilerek yorumlanmıştır? Kapsayıcı olmaya öykünen bir araştırmacı ilgisine konu olan Alevilik zihniyeti çalışmaları, neden teolojiyi yorumlamaya ve anlam düzenini betimlemeye sıra geldiğinde oldukça genelleyici ve her türlü özgünlüğü folklorik veriye indirgeyecek kadar yüzeyseldir? Kutsala dair bir çalışma alanında neredeyse manasız sayılacak kadar genel bir kavram olarak "sembol" teriminin bu kadar yoğun bir kodlama biçimi olarak her tür anlam çözümlemesinde devreye girmesi, Alevilik çalışmalarının farklı bir tartışma başlığını oluşturmaz mı? Bir bâtıni inanç zihniyeti ekseninde gelişen Aleviliğin, katmanlı anlam kiplerini anlamak ve çözümlemek konusunda "sembol" kavramı mananın derinliğini yansıtacak bir değerde mi kullanılıyor?

Bu sorular, Alevilik çalışmalarında önemli yöntem sorunlarına işaret etmektedir. Alevilik zihniyetini anlamak ve yorumlamak için kullanılan yöntemler ve bu yöntemlere dayanarak üretilen yorumların niteliği, genellikle olgusal verilerin eksikliği ve öznel bilgi kaynaklarının ağırlıklı olarak kullanılması nedeniyle sorunlu olabilir. Alevilik teolojisinin, araştırmacılar tarafından hangi veriye dayanarak, hangi yöntemle ve hangi düzeyde yorumlandığı konusunda bir belirsizlik bulunmaktadır.

Ahmet Yaşar Ocak Alevilik araştırmalarında temel yöntem sorunlarını kritik ettiği makalesinde Batı Avrupalı araştırmacıların Alevilik konusundaki çalışmalarının,

genellikle yüzeysel ve hatalı teşhis ve yorumlar içerdiğini belirtiyor. Bu durumun temel nedeninin, bu araştırmacıların Alevilik konusunda sağlam bir tarihsel perspektife dayalı bir bilgi birikimine sahip olmamalarından kaynaklandığını ifade ediyor:

> "… pek çok antropolog ve sosyolog Alevîlik araştırmalarına yöneldi. Yapılan yayınların önemli bir kısmı Alevîliğin tarihsel gelişimini, teolojisini, bu teolojinin temel kavram ve sembollerini iyi anlamadan acele yapılan, yalnızca sınırlı alan araştırmalarına yönelik yüzeysel ve çoğunlukla da yanlış teşhis ve yorumlarla dolu idi. Bunun sebebi kanaatimizce, sayılan sosyal bilim disiplinlerinden gelen bu araştırmacıların, Alevilik konusunda sağlam bir tarihsel perspektif temeline dayalı bir bilgi birikiminden yoksun olmalarından geliyordu. … Bu donanım elde edilmediği takdirde, "Alevîlik zihniyeti" diyebileceğimiz, Alevîler'in kendilerine ve dışındakilere bakış tarzını, bu tarzı şekillendiren tarihsel faktörleri kavramanın ve analiz etmenin imkânsızlığı görülebildi. Oysa bu zihniyetin kavranması Alevîlik araştırmalarında en önde gelen bir meseledir."[269]

Ocak "Alevilik zihniyeti" olgusunun tarihsel perspektifle tanımlanabileceği görüşündedir. Şüphesiz her toplumsal yapı gibi Alevilerin de toplumsal tarihsel zeminlerinin oluşum alanı olarak tarih, dinamik bir unsur olarak Aleviliği şekillendiren, belirleyen bir sahnedir. Ancak konumuz açısından Alevilik olgusunun, "Alevilik zihniyetinin" doğru anlaşılmasının zemini toplumsal tarih zeminli bir perspektif kadar, tarih ile korelasyon zorunluluğu olmayan dinsel fenomenoloji düzlemidir. Alevilik, kutsallık kavrayışını kendi dünya görüşünün merkezine alan bir zihinsel çerçeveye sahiptir. Bu anlamda toplumsal hayatta ürettiği temel kültürel ifade kalıpları, bu inançsal bağlamın dünyevi varlık ve kutsal kavrayışının bir neticesi olarak ortaya çıkar. Dolayısıyla her türlü kültürel veri aracılığıyla ortaya çıkan Alevilik zihniyetinin kaynağı olarak öncelikle Alevilik teolojisine dikkat etmek gerekir. Bu anlamda Ocak'ın kavram tercihini bir dinsel fenomen olan "Alevilik zihniyeti" yerine sosyolojik vakıa olarak "Alevilerin zihniyeti" şeklinde formüle etmek, bizce yargısını daha doğru bir zemine taşıyacaktır. Bu anlamda "Alevilik zihniyeti" dediğimiz

[269] Ahmet Yaşar Ocak, "Babaîler İsyanından Kızılbaşlığa: Anadolu'da İslam Heterodoksisinin Doğuş ve Gelişim Tarihine Kısa Bir Not," **Belleten**, 64/239, 2000, s. 131.

çerçevenin, Alevilik ve Aleviler gibi farklı iki ana başlığı olduğunu belirtmemiz gerekir. Genellikle hangi disiplinden olursa olsun Alevilik araştırmalarında bu iki başlığın yöntem açısından birbirinin yerine kullanılmasının, "Alevilik" fenomenine ait yorum ve kritik çalışmalarına etki ettiği görülüyor.

Söz konusu literatürde toplumsal bir vakıa olarak "Alevi problemi" çağdaş araştırmaların temel motivasyon noktası olarak görülerek, "Alevilik" meselesinin anlaşılmasında "Aleviler"in anlaşılması, sosyolojik manada temel veri alanı olarak öne çıkar. Bu durum neticesinde Alevi çalışmalarının iki majör alanı olarak Aleviler ve Alevilik, bu çalışmalarda, çoğunlukla birbirlerinin yerine kullanılırlar veya kategorik farklılıklarına dikkat edilmeksizin iç içe geçerler. Modern Alevilik araştırmaları literatürü genellikle, araştırmacısının çağdaş manada tanıklık ettiği Aleviliğin güncel siyasal koşullarına bağlı olarak oluşturulmuş bir çerçeveye hapsolmuş gibidir. Bu bağlamda Alevilik, toplumsal ve siyasal normlar içerisinde aşağıda bahsedeceğimiz a priori kategoriler olarak tanımlanır. Bunun sonucunda, uzun tarihsel, toplumsal ve siyasal gelişmeler ekseninde bir toplumsal dinamik güç olarak ortaya çıkan, bugün Alevi toplulukları olarak nitelediğimiz toplulukların zihniyet tarihlerinin çerçevesini çizmek iddiasını taşıyan her türlü sosyal bilim çalışması, araştırmacıların bugünden referans aldıkları Alevi toplulukları gözlemleri ile sınırlanmaktadır.

Aleviliğin anlam boyutunu ilgilendiren çalışmalar sistematik bir Alevi teolojisi bulunduğunu neredeyse hiçbir şekilde dikkate almazlar. Bu bakımdan "Alevilere" odaklı çalışmaların literatürde nicelik olarak üstün olduğunu ve Alevilik çalışmalarında anakronik biçimde sosyoloji ve siyaset bilimi odaklı çalışmaların, Alevilik teolojisi, kültür tarihi (bir bütün olarak edebiyat, sanat ve diğer kültürel pratiklerin tamamını kastediyoruz) ve toplumsal tarihi konularına ilişkin çerçeveyi kendi bakış açılarıyla domine ettiklerini söylemek gerekir. Bu açıdan Aleviliğe ilişkin anlam bilim ve kültür okumalarına bu durumun yarattığı tahripkâr etkiyi de zikretmek gerekir.

Yukarıda anlatılan Alevilik ve Aleviler karmaşası, salt bir yöntem hatası olmayıp, bazı ön kabuller doğrultusunda, ana akım araştırmacılarda bulunan Aleviliğin teolojisine ilişkin bazı niteliksel "şüphelerle" ilgilidir. Bu düşünce Aleviliğin bir teolojik çerçeveye sahip olacak dinsel bazı şartları yerine getirmediği, senkretik

(toplamacı) bir yapısı olduğu ve "teolojik tartışmaların ürünü bir mezhep" olmadığı görüşüne dayandırılır. Dinsel bir grubun temel zihniyet parametreleri açısından bir anlam dizgesi düzeyinde teolojisinin, Ortodoks bir konumlanışla yeterince olgun olmadığı görüşüyle dikkate alınmaması, aynı zamanda bu inancın çerçevesini farklı bir düzlem olarak tanımlama gereğini doğurur. Bir dizi siyasal tarihsel belirleyiciyi bir tarafa bırakacak olursak, ana akım Alevilik literatürü Aleviliği bir ilkel inanç düzlemi olarak kategorize eder ve inanç pratiklerini "büyüsel" ve "talismanik" yönleri ile ele alırlar. Bu tarz pratiklerin vurgulanma çabası söz konusu inancın "ilkelliğine" bir atıftır. Bu şekilde kategorize edilen inancın dinsel zihin çerçevesi şöyle sınırlandırılır: Olgun ilahiyatçı tartışmalardan "bihaber," majör dinlerin kutsallık kavrayışlarından ve ibadetin ve kutsalın fiziksel kanıtı olan kutsal kelam aygıtları gibi aygıtlardan yoksun, "yüksek kültür" ürünü ilahiyat ve tanrı tartışmaları ile olgunlaşmamış bir çeşit ilkel inanç akidesi. Bu noktada "sembol" kavramı bu inancın Ortodoks manada "düzeyini" gösteren bir sıfat, Alevilik de "sembolik" inançlar bütünü olan bir dizi kültten oluşan batıl bir itikattır.

Konumuz açısından bir diğer önemli a priori kategori, Aleviliğin zamandan ve mekândan bağımsız olarak toplumsal dönüşümlerden, çatışmalardan, iş birliklerinden, öteki ile ilişkilerden münezzeh, kendine dönük (self-reflexive), "kapalı toplum" ya da "yalıtlanmış topluluk" olarak tasvir edilmesidir. Belirli toplumsal tarihsel dezavantajlarına rağmen Aleviliği, kültürel iletişimsizlik çerçevesi içerisinde sunan bu yargının tarihsel dayanakları şüphelidir. Alevilerin tarih boyunca kapalı ve kırsal alanda yaşayan bir topluluk oldukları yargısı tarihsel manada tam anlamıyla ortaya konulmuş bir olgu olmaktan çok, yukarıda değindiğimiz modern araştırmacının çağdaş gözleminin yarattığı a priori yargının ürünü gibi görünmektedir. Alevilik zihniyetinin birincil üreticisi olarak Alevi toplulukların kültürel havzaları ve ortaklıkları konusu kültür tarihi bağlamında kilit konumdadır.

Tarihsel Aleviliği hem zihinsel çerçevede hem demografik çerçevede bugünün Alevilerinin tarihteki izdüşümü gibi görmemiz gerektiğini biliyoruz. Ancak tarihte, bugün Alevi Bektaşi dediğimiz bâtıni İslami kültür havzası içerisinde veya onun erken dönem formlarında etkin olan işbirlikleri veya ortaklıkları nasıl konumlandıracağız? Bugün Alevi zihniyeti çerçevesine yakın görünen kültürel ürünlerin analizinde ve

kültürel akrabalık ilişkileri de dikkate alındığında, tarihsel olarak Aleviliğin kültür tarihinin demografik, zamansal ve tematik sınırları nedir? Alevi teriminin dahi son 150 yıl içinde artan bir şekilde yaygınlaştığı düşünülürse, Alevilerin toplumsal tarihi ve Alevi kültür tarihi hangi verileri kendisine referans kabul edebilir? Anadolu'da İslam tarihinin farklı dönemleri ile son 1000 yılı içine alan bir zaman diliminin yanı sıra, farklı dinsel ve coğrafi kültür kaynaklarının zamana ve mekâna yayılan dinamik etkileri içerisinde oldukça geniş bir arka plan mevcuttur. Şüphesiz burada temel olarak bu kadar farklı değişkenin devreye gireceği bir alanda, olguları daha az hasara uğratmak adına zihinsel kategori alışkanlıklarımızla yüzleşmemiz gerekecektir.

Yine Alevilik teolojisini ve tarihsel dinamiklerini görmezden gelen bir diğer önemli tutum, kültürel ve zihinsel çerçevenin kaynağı olan "ezeli bir zihinsel yuva" fikri altında coğrafya merkezli kültürel kök tartışmasıdır. Alevilik çalışmalarında coğrafya, inanç ve kültür ürünlerinin "kaynağı" olması bakımından temel belirleyici olarak anılmaya devam ediyor. Alevilerin kökeni sorusu ekseninde özellikle ana akım çalışmalar, ideolojik bir çerçevenin belirleyiciliğinde, kültürel köken yaklaşımı ile Orta Asya ve Türklük parametrelerine odaklanarak, Aleviliğe ilişkin ana akım paradigmayı inşa etmişlerdir.[270] Bu yaklaşım ekseninde Aleviliğe ilişkin temel incelemeler, başlı başına bir milliyetçi tutum olan kültürel köken konusuna odaklanmış gibidir. Bu yaklaşım, kültürel "köklerin," zamansal ve mekânsal ölçekte bir "kapalı toplum" olarak Alevilerin kimliğinin incelenmesinde dikey analiz yoluyla "bozulmamış," "tahrip olmamış" bir Alevi kökenine ve bu kökenin sağlayacağı "kimlik hakikatine" ulaştıracağını varsayan bir tutumdur.

Bu ana paradigma, Aleviliği, Türklerin Orta Asya'dan göç yoluyla getirdikleri ve geldikleri coğrafyalarda karşılaştıkları yerleşik inançlar sonucu dönüştürmekte ve terk etmekte zorlandıkları bir takım inanç akidelerinin İslami kılıf altına geçmiş hâli olarak tarif eder. Bu paradigma, kültürel verilerin seçmeci ve genellikle benzeşime dayalı bir yöntemle yetinilerek toplanması yoluyla oluşan büyük bir külliyat biriktirmekle birlikte, Aleviliğin temel ritüelleri ve kutsal kavrayışı ile ilgili bâtını

[270] Markus Dressler, **Türk Aleviliğinin İnşası: Oryantalizm, Tarihçilik, Milliyetçilik ve Din Yazımı**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016.

yorumlarına Alevilik kültürel incelemelerinde yer vermez.[271] Bu araştırmalarda, liturjik ifade bütünü yerine, ritüelin bazı fragmanik motif ve tekniklerine; varlık algısı, kozmogoni ve eskatolojiye ilişkin teolojik çerçeve yerine, bu teolojik çerçevenin biçimsel detayları olan dağ tepe, ata kültü gibi fragmanlara odaklanmanın tercih edildiği görülmektedir. Bu tutum, temelde ideolojik kalıplar ile tesis edilmiş paradigmayı desteklemek arzusunu öne çıkardığı gibi Alevilik teolojisinin bir takım fragmanlardan ibaret kılınıp araştırmacılar tarafından daha geniş bir anlam kipi olarak ele alınmadığını ortaya koyuyor.

Bu kadar fragman odaklı bakış açısı kaçınılmaz olarak "senkretizm" tanımlamasını beraberinde getirmiştir. Toplumsallığın doğal sonucu olarak, senkretizm olarak kodlanan kutsala ilişkin tutum ve düşünüş tarzlarının, her dinsel grup için doğal bir altyapı, bir çeşit ortak repertuar olması; bu anlamda her dinin veya mezhebin kültürel niteliği ile doğası gereği senkretik olması, özellikle kültürel incelemeler alanında bilinen bir gerçektir. Bununla birlikte, Aleviliğin bu kavram çerçevesinde kodlanması, senkretikliğin diğer inanç gruplarından ayırıcı bir nitelik olarak sunumu; bu zihniyet çerçevesine ve inanca yöneltilen anlam tutarsızlığı, fragmanik yapı, zihinsel derlemecilik ve özgün olmama vurgusu ile örtüşüyor. Araştırmacının kendi çizdiği analiz çizgisinde elde ettiği tercihli veriler neticesinde ulaştığı sonuç ile iddia ettiği, "kapalı toplum" ve "senkretizm" niteliklerini aynı anda, aynı topluluk için telaffuz ettiğimize dair ortaya çıkan kültürel ve zihinsel çerçevenin kaynakları konusunda tuhaf bir tablo, literatürün ürettiği söylemin kültürel inceleme açısından zaaflarını gösteriyor.

Bir dinsel düşünce çerçevesi içerisinde şekillenmiş olan Aleviliğin özellikle kendi zihniyeti içerisinde anlam kazanan teolojik çerçevesinin bütünlüklü olarak ele alınmaması, yorum çalışmalarında keyfiyeti ve yöntem sorunlarını beraberinde

[271] Bkz.: Mehmet Eröz, **Eski Türk Dini (Gök Tanrı Inancı) ve Alevîlik-Bektaşilik**, 1992; Abdülkadir İnan, **Eski Türk Dînî Tarihi**, Millî Eğitim Basımevi, 1976; Mehmet Fuat Köprülü, "Türk-Moğol Şamanizminin Tasavvufî İslâm Tarikatları Üzerindeki Etkisi," **Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi,** 1, 1996, s. 1-8; Irène Mélikoff, **Uyur İdik Uyardılar: Alevilik Bektaşilik Araştırmaları,** İstanbul, Demos Yayınları, 2009; Ahmet Yaşar Ocak, **Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri,** İstanbul, İletişim Yayınları, 2000; Hikmet Tanyu, **İslâmlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı**, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1986; Orhan Türkdoğan, **Alevi-Bektaşi Kimliği: Sosyo-Antropolojik Araştırma**, İstanbul, Timaş Yayınları, 1995; Yusuf Ziya Yörükân, **Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri: Şamanizm,** Yay. Haz. Dr. Turhan Yörükân, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2006.

getirmiştir. Konumuz açısından kültürel verinin kendi anlam kipleri dışında değerlendirilmesi ve bir gösterge dizgesinden koparılması bağlamında "sembol" kavramının bu araştırmalarda tuttuğu yere odaklanmak örnekleyici olabilir. Buradaki amacımız, Aleviliğin sembollerden münezzeh bir çerçevesi olduğunu ifade etmek değil; bir zihinsel pratik olarak sembol kavramı ile yorumlanmaya çalışılan Alevi kültürel inançsal pratiklerinin, bu yaklaşım ile kendi anlam kiplerinden uzaklaştırıldığını göstermektir.

Bu bölümde, simge ve sembol kavramlarının dinsel anlambilim çalışmalarındaki kullanım çerçevesi ve Alevilik çalışmalarındaki rolü üzerinde durmaya çalışacağız. Kavramların farklı sosyal bilim disiplinlerinde çeşitli olguların çözümlenmesinde kullanılması, oldukça kapsayıcı çerçeveleri ve yan anlamları ile birlikte literatürde genel olarak bir karmaşa yarattığı söylenebilir. Bunun yanında, sembol kavramının Türkçe çevirilerdeki kullanım biçimleri de başka bir önemli karmaşaya neden olmaktadır. Bununla birlikte, anlambilim çalışmaları açısından ikonografi, göstergebilim, hermenötik, antropoloji, din psikolojisi gibi çalışma sahalarının kendi yöntemlerinin farklılıkları ve malzeme sahalarının genişliği, Alevilik çalışmalarına henüz sınırlı bir düzeyde yansımış olmakla birlikte, bu yöntemlerin temel kavramları veya yaklaşımları genellikle bu çalışmalarda yüzeysel bir şekilde görülmektedir.

Alevilik çalışmaları, henüz dinsel anlambilim çalışmalarında literatürün çok gerisindedir. Bu anlamda, bugün tartışmalı da olsa, Eliade ve Jung gibi düşünürlerin çalışmalarında sıklıkla kullandıkları çerçeve ve yöntem, Alevilik çerçevesinde kutsalın anlam bilgisi incelemelerine henüz yansımamıştır. Bu çalışmalarda dikkat çeken nokta, kavramın anlamının çok katmanlı olarak kurgulanması ve görünenin ötesinde kendisinde topladığı diğer anlam kipleri ile ilişkilendirilmesidir. Böylece, varlığa ilişkin birincil anlamların ötesinde zihinsel ve dolayısıyla kültürel olarak üretilmiş gizil katmanlar ortaya çıkarılır. Bu aşama, Alevilik bahsinde bâtın-zâhir ikiliğini ve temel varlık algısı problemini hatırlatır; varlık, zâhiri olan birincil anlamının ötesinde, bâtını yani gizil kutsal anlamlar taşır.

Doğu kültürüne ait incelemelerde Batı düşüncesi ve kültür incelemeleri içerisinde geliştirilmiş sosyal bilimler disiplinlerine ait kavramların, alan açısından

kritik edilmeden kullanılması, alana ait özgün konuların kaba bir indirgemecilikle ele alınması sonucunu doğurmuştur. Salt Alevilik incelemeleriyle sınırlı olmayan bu yaklaşım, Orta Doğu'ya dair inanç, sanat ve kültür incelemelerinde de benzer sorunlar üretmiştir. Göstergebilim, ikonografi, alegori gibi Batı kültür ve sanat tarihi açısından son derece değerli kavram ve disiplinlerin farklı tarihsel, coğrafi, zihinsel süreçlerden geçen toplumlara adapte edilmesi, bu kavramların Batı merkezli sosyal bilimler çalışmaları içerisinde kılı kırk yaran nüans ve detaylarının göz ardı edilmesine ve gitgide sihirli bir çilingir çantası şeklinde alana dâhil olmalarına sebep olmuştur.

Kendi tarihsel dil ve kültür normlarına bağlı bütünlüklü bir gövdeye sahip her kültürel yapı gibi, Alevilik de kendi anlam kiplerini farklı kültürel pratik ve ürünlerle üretmiştir. Dinamik bir öge olarak kültürün değişen dönüşen yapısını dikkate aldığımızda, sembol, gösterge, ikon gibi aynı zamanda kendi tarihleri olan kavram ve ifade yapılarının belirli ölçüde Alevilik kültürünü anlatmakta kullanılabileceği şüphesizdir, fakat kendi "yol" dilini dikkate aldığımızda, anlamdan ve dolayısıyla sahanın kendine has bilgisinden uzaklaştıracağı görülecektir. Bu açıdan sembol kavramı ile ilişkili olarak analiz edilmiş bazı Alevi kültürel pratiklerine yakından bakmak faydalı olacaktır.

Aleviliğin doğru anlaşılamaması hususu araştırmacılar tarafından Aleviliğin "yapısından" kaynaklanan bir takım arızi "olgulara" bağlanmıştır. Ahmet Yaşar Ocak Alevi teolojisini şu şekilde tanımlamıştır:

> "Alevîliğin teolojisi, Alevîlik günümüze kadar nispeten gizli bir toplum (societé secrète) olduğu için açık ve net kavramlar kullanmayan, sembolist ve koyu mistik bir teolojidir; kavramlarını bir takım sembollerle ifade eder. Çünkü yaklaşık bütün tarihi boyunca kendini serbest ve açıkça ifade imkânından yoksun kalmış veya bırakılmış, gizlenmek zorunda kalmıştır. Bu sebeple cemaat dışındakilerin anlayamayacakları terimlerle ifadelendirilmiştir."[272]

Bu yargıda öncelikle dikkat çeken husus, baskıya gerekçesi olan Alevilik teolojisinin bu baskı neticesinde ortaya çıktığını ifade eden anakronik karmaşadır.

[272] Ahmet Yaşar Ocak, "Babaîler İsyanından Kızılbaşlığa: Anadolu'da İslam Heterodoksisinin Doğuş ve Gelişim Tarihine Kısa Bir Not," **Belleten,** 64/239, 2000, s. 156.

"Gizli toplum" yargısı, Alevilik teolojisini eğretilemeye sürükler ve bunun sonucunda dilsel ve kültürel ifade "sembol" arkasına gizlenir. Yazar burada sembol kullanımının işlevsel bir gerekçesi olarak gizlenme zorunluluğuna dikkat çeker. Yazara göre Aleviler, dışarıdakilerin anlamayacağı ve başlarını ağrıtmayacak bir gösterge dizgesi olan teolojik bir çerçeve kurmuşlardır. Alevilikteki temel hakikat algısı ve bunun üzerine inşa edilen teolojinin anlaşılması bakımından birçok sorun barındıran bu yargının, anlaşılabilir yanı sosyal bilim perspektifi ile yazılmış olması ve sosyal davranışın kültürel pratiği ürettiği yolundaki ön kabule dayanmasıdır. Bu perspektifte bâtını bir inanç olan Aleviliğin temel anlam kipleri, mana boyutundan çıkarak bir işlevsel zorunluluk neticesinde üretilmiş, teolojik derinliği olmayan ifadelere dönüşüyor. Ocak, bunu şu fikri ile ifade ediyor: "Alevilik, diğer İslâm mezhepleri gibi, teolojik tartışmaların ürünü bir mezhep değil, tamamıyla sosyo-ekonomik ve siyasal şartların tabii seyriyle oluşan bir Müslümanlık tarzı olduğundan, teolojisi de işaret edilen tartışmalar sonunda oluşmuş bir teoloji değildir."[273]

Özellikle gizlenme pratiğinin, Alevilik çalışmalarına kattığı güçlük, şüphesiz alana ciddi inceleme güçlüğü getiriyor. Öte yandan teolojik açıdan mananın farklı seviyelerine ve hakikat aşamalarına referans veren Aleviliğin, bir de gizlenme pratiği ile birlikte daha sık ifade ettiği iki anlamlı "sır" kavramının yalnızca sosyal tarihsel manada kavranması, bazı çalışmalarda özellikle bu durumun öne çıkarılması, Alevi "hakikatini" biraz daha derine itmektir. "Sır" kavramının iki anlamının, bâtını manada hakikatin irfani bir deneyim ardına gizlenmesi ile Alevilerin korunma amaçlı gizlenmesi anlamında, toplumsal tarihte gözlenebilen, cemaatin bilgisini faş etmemek manasında "sırrın" birbirinin yerine geçmesi ilginç bir konudur. Fakat burada ikincisinin birincisini anlam kayması yolu ile anlaşılmaz kılması, gölgelemesi tehlikesine dikkat etmek gerekir. "Sır" ve "sırlanma" Alevi teolojisinde Aleviliğin sosyal tarihsel çerçevesinden bağımsız olarak ele alınabilecek fenomenlerdir.

Böylece gizlenme, kapalılık ve anlaşılır olmaktan stratejik bir şekilde kaçınma çerçevesine konumlandırılan Alevilik, anlamın "sırlandırılması" anlamında sembol kavramı ile ilişkilendirilmiş oluyor. Öte yandan bu yargıyı destekleyecek belirgin bir örnek genellikle metinlere yansımıyor. Temel paradigma çerçevesinde ortaya konulan

[273] **A.e.,** s.156.

benzer araştırmalarda bu inançların kökü olduğu iddia edilen İslam öncesi tarihi incelenirken, bu defa bu inançların belirli bir baskı unsuru altında olmadığı bu dönemlerde de "sembolik" olma özelliğinden bahsediliyor. Böylece aynı inançsal pratikler olarak yorumlanan Orta Asya inanç pratikleri ile Alevilik inanç pratiklerindeki sembol nosyonu farklı farklı kategoriler olarak karşımıza çıkmış oluyor. Literatürde sıklıkla karşılaştığımız "sembolize etmek" ve "sembol" ifadelerinin sınırlı sayıda çalışmada bir semantik dizge içerisinde kullanıldığı görülüyor. Genellikle farklı disiplinlere ait çalışmalarda, çalışmanın temel noktası bile olmamasına rağmen, yorumdan kaçınılmaması ve genellikle yorumlamaya dayalı bir noktada "sembol" kavramına derinlik ve bağlam zorunluluğu duyulmadan başvurulması dikkat çekiyor. Teolojik veya kültürel herhangi bir parçaya odaklanarak, bunun bir sembol olduğu yolunda sistematik olmayan bir dizi önerme sonunda, iç tutarlılığı olmayan bir dizi "mistik" ifade biçiminden oluşan, bu defa kelimenin tam anlamıyla "toplamacı" bir bohça ortaya çıkıyor. Burada sorun sembol kavramının yetersizliğinde değil, kavramın bir paratoner gibi tartışmayı derinleştirecek noktada devreye sokulup, din fenomenolojisinde kullanıldığı hâliyle farklı katman ve hâllere odaklanarak değil, basitçe kategorileştirici ve mana törpüleyici bir şekilde kullanılmasındadır.

Bu aşamada Jung ve Eliade'ın kullanım metoduna tamamen zıt bir mecrada ilerleyen Alevilik araştırmalarında sembol kavramı, bir çeşit sıfat sözlüğü veya sabit anlamlar haritası içeren, ikonik, alegorik ifade kalıbı gibi kullanılmaktadır. Çağdaş dünyanın egzotik öteki bağlamında tarihe ilgisinin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan; gizem, sır, mistisizm, sembol gibi başlıkların altında bugün hatırı sayılır bir izleyici grubunu kendine çeken akademik veya popüler literatür, bu eğilimi özellikle belirginleştirmektedir. Örneğin, dil-sembol ilişkisi ekseninde oluşturulan bir çalışmada, Alevi dil varlığı ile birlikte literatür taramasına dayalı bir dizi "sembol" "bilgilendirici" bir yöntemle sunulmaktadır.[274] Söz konusu çalışmada çerağ

[274] Ahmet Günşen, "Gizli Dil Açısından Alevilik-Bektaşilik Erkân ve Deyimlerine Bir Bakış," **Turkish Studies,** 2/2(Spring), 2007, s. 332; Ahmet Günşen, "Türkiye Türkçesi Ağızlarında "Alevi-Bektaşi" Anlamlı Söz Varlığı Üzerine," **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi,** No: 52, 2009, s. 101-124.

uyandırmak pratiği ile ilgili bölümü konu açısından örneklem olarak ele almak mümkündür:

> "…'çerağ uyandırma' deyimi, cem âyini sırasında, mum, lamba vb. aydınlatma araçlarını usulüne göre yakmak demektir. Mumları yakarak tekkeyi açmak anlamına da gelir. …Cem âyinlerinde yakılan mum, 'delil' vb. aydınlatma araçları, Hz. Peygamber tarafından getirilen Hakk'ın nurunu sembolize eder."[275]

Benzer şekilde, başka bir çalışmada çerağ ve anlamı üzerine şu bilgiler aktarılmaktadır:

> "Demir Baba'nın sandukası, diğer veli sandukaları gibi oldukça büyük boyutlardadır. Çevresinde, Bektaşî terminolojisinde "çerağ" adı verilen on iki adet şamdan bulunmaktadır. On iki İmam'ın ruhaniyetlerini çağrıştıran bu çerağlardan başka, aynı sembolizmden kaynaklanan on iki kollu büyük bir şamdan ve "Taht-ı Muhammed" adı verilen üç basamak üzerinde dizili çerağlar da bulunmaktadır."[276]

Çalışmaların alana ilişkin veri sunma niteliğini göz önünde tutarak burada eleştirmek istediğim nokta, önemli bir Alevi akidesinin, anlam açısından maruz bırakıldığı sınırlayıcı etkidir. Kur'an-ı Kerim'in açık hükmüne göre (Nur Suresi/35), tanrısal varlık nur şeklinde zuhur etmektedir. Nur, tanrısal varlığın özdeşi olan zaman ve mekân ötesi bir varlık tezahürüdür. Tanrısallığın üç aşamalı hâli olarak "Allah," "Muhammed," "Ali" kategorilerinin her birisi farklı açılardan "vahdet"in boyutlarını oluştururlar. Bu anlayışa göre, söz konusu hâllerin zuhur düzlemi "nur"dur. Burada özellikle cem sırasında çerağın uyandırılması pratiği bir dizi dilsel ve teolojik anlam kipini ortaya çıkarır. Buna göre, kendine has bir varlık düzleminde gerçekleşen Kırklar ceminin tezahürü olan cem başlamadan önce, bir çeşit dönüştürücü olarak kutsallık tözünün gizil varlığı olan nur "uyandırılarak" aktifleşir. Bu bir geçiş aşamasıdır. Bu aşamada nurun uyandırılması, mekânı ve zamanı dönüştürdüğü gibi, kutsal irfanın tecellisi olan nur, mekânı "aydınlatır." "Uyanma"ya ait zaman ve mekândaki bâtın

[275] Günşen, **a.g.e.,** s.116.
[276] Fatma Rodoplu, "Türklerin Balkanlardaki Manevi Nüfus Olan Şeyh ve Dervişlerin Önemi: Demir Baba Örneği," **Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi**, 2 (2), s.128.

düzlemi, bu zaman ve mekânı geride bırakarak ortaya çıkar. Buna göre, dönüşen sadece cemaatin zâhiri şimdisine ait mekân ve zaman değildir, gerçekleşen şey varlıkların başta "gayb âlemi" olmak üzere cemaatin "hakikati" düzleminde buluşmasıdır. Bu aşamada kutsala ilişkin bütün varlık hâlleri, *kırklar, veliler, üçler* ve *beşler* ve cümle varlık cem olarak, varlığın vahdet boyutunu tecelli ettirirler. Nur burada irfanın "imkânı" olarak belirmekle birlikte, vahdetin kendisinin tecellisi ve tezahürüdür. Burada Aleviliğin temel doktrinlerinden *4 Kapı 40 Makam* merhalelerinin de nur anlayışı ölçeğinde devreye girdiği görülüyor. Bu noktada bir hâl olarak zâhiri âlemin düzlemi olan şeriat aşaması geçilmiş, tarikat aşamasının imkânı ölçüsünde marifet ve hakikat düzeyine yol alınmıştır. Çerağın uyandırma pratiğinin ilk aşamasında, bir çeşit aracı olarak, başta dede olmak üzere çerağ hizmetlisi ve cemaat, gülbank yolu ile kutsal varlığa geçiş için hareket etmeye başlarlar. Gülbank gibi sözel unsurların devreye girmesi ile dilsel ifade, zâhiri olan mevcut fiziksel sınırları kaldırarak tevhid boyutuna ait bilgiyi ve zamansal, mekânsal düzlemi "imkân" hâline getirir ve varlık (nur) hakikat niteliğine bürünür.

Yukarıda kısaca özetlemeye çalıştığımız çerağ uyandırma pratiğinin derin teolojik boyutları, özellikle Aleviliğin tanrı kavrayışına dair ciddi veriler sunmanın yanı sıra bir dinsel ifade aracı olarak, din tarihçilerinin "ortodoks" yazılı kaynaklara endekslenmiş bakış açılarını zorlamaktadır. Dinlerin yazılı kaynaklarını temel referans noktası kabul eden ilahiyat ve din tarihi çalışmaları paradigmasına göre, teolojik ciddiyeti olmadığı iddia edilen Alevilik, bizatihi bu örnekte görüleceği üzere pratikleri yoluyla son derece açık bir ifade düzleminde kutsala ilişkin teolojik yargısını ortaya koymaktadır. Bu anlamda, Aleviler gibi bâtıni dinsel gruplar, sosyal tarihleri açısından dezavantajlı konumda olup olmamalarından bağımsız olarak, irfana dayalı teolojik yöntemleri neticesinde inançsal kaynaklarına ait en değerli verileri ritüelleri ile sunarlar. Yukarıdaki paragrafta ifade edildiği hâliyle nur anlayışı, Alevilikte "Hakk'ın nurunu sembolize etmek"ten çok daha büyük anlam kiplerine sahiptir. Dinsel pratiğin bâtıni katmanları, anlamın değişken ve çok yönlü boyutları ile ele alındığında, sembol kavramı ile ifade edilen pratiklerin çoğunlukla bu anlam düzeylerinden koparıldığı ve güdükleştiği görülüyor.

Oldukça fazla sayıda araştırmada, temel ritüel olarak cem hizmetlerinin yorum denemelerinde sıklıkla karşılaşılan sembol tanımlaması, benzer sorunlar içermektedir. *Süpürge* hizmeti, *saka* hizmeti, *zakir* hizmeti, *lokma* hizmeti, *semah* performansı gibi temel pratiklerin tamamında, sembol kavramı ekseninde oldukça dar bir çerçevede ifade edilen ve anlam kiplerini hasara uğratan bir dizi örneği literatürde görmek mümkündür. Bunun yanında Alevilik teolojisinde yine özel bir yeri olan ve inancın özgünlüğünü ortaya koyan bazı tutumlar, araştırmacılar tarafından "yorumlama" çerçevesinde ve "sembol" kavramı aracılığıyla bir çeşit anlam kaybına uğratılmıştır. Namaz kılma, oruç tutma, şarap içme gibi temel Sünni ibadet pratikleri veya Sünni akideler uyarınca haram kategorisindeki birtakım davranışlar, bazı Alevilik tartışmalarında sembol kavramının müphem çerçevesine sıkıştırılarak, Alevilik teolojisi tartışmasının bağlamına başka sorunlar eklemektedir. Birçok tarihsel ve kültürel veri ile tartışmasız bir şekilde Alevi inanç pratikleri içerisinde özel bir yeri olduğu görülen *dem* pratiğinin anlamı, tarihsel bir şahsiyetin inançsal bağlamının yeniden inşasında, sembol kavramı aracılığı ile "yorumlanarak" bambaşka bir boyut alabiliyor:

> "Edebî ve tasavvufî geleneğimizde esrar, şarap ve benzerlerinin sembolik olarak mecazî mânâlarda kullanılması bir gelenektir. Kaygusuz Abdal'ın eserlerinde de bu hususlar tamâmen mecazî mânâda geçmektedir. Kaygusuz Abdal'ı, 'esrar ve şarap içen bir derviş' gibi göstermek veya içtiğini söylemek, hatta esrara 'Kaygusuz' adını vermek bizce büyük bir hatadır. Zira Kaygusuz; esrar ve şarap içmeyi, bugünkü mânâsı ile değil, mecazî mânâsı ile kullanır ve çoğu defâ, Hakk'ın dîdârını görmek mânâsına geldiğini ifâde eder. Ona göre içmekten murat, Tanrı'yı görmektir."[277]

Alevilik çalışmaları gibi son derece ideolojik ve güncel siyasi, inanç algılarının ekseninde şekillenen bir alanda bu gibi gerekçelendirme konusunda keyfiyetle dolu bir dizi sembol ve yorum örneği görmek mümkündür.

Örneklemeye çalıştığımız üzere, Aleviliğin ritüelleri, kutsal nesneleri ve kültürel ürünleri genel olarak kendi anlam kipleri ölçeğinde ele alınmadığı, kaba bir yöntemle "sembol" kavramının geniş müphemliği içerisinde değerlendirildiği

[277] Abdurrahman Güzel, **Kaygusuz Abdal,** Ankara, Kültür Bakanlığı, 1981, s. 260.

örneklerin yarattığı kısırlık ve anlam kaymaları, Alevilik teolojisi konusuna Aleviliğin kendi anlam kipleri ve kavramları ile yaklaşmayı zorunlu kılıyor. Sembol kavramının kullanımı salt bir yöntem sorunu olmakla kalmayıp aynı zamanda bâtıni bir teolojinin anlam katmanları ve dinamik hâlleri üzerine düşünsel ufku körleştiriyor.

Bâtıni pratiklerin "hakikat" ve onun algılanması üzerine inşa edilmiş yapısı, tam da bu aşamada devreye girerek "hakikat" algısına ilişkin temel kategori olarak, katalogcu, ansiklopedici bir zâhiri bilgi haritası gibi işleyen sembol kavramını reddediyor. Aleviliğe ait varlık kategorileri sembol ve simge üzerinden tanımlandığında devreye giren, bir nesnenin veya pratiğin yansıtma işlevi ile sınırlı bir ifade kipine dönüşmesi, anlamın daraltılması bakımından bizi fenomeni kavrama fırsatından alıkoyuyor. Bu anlamda nesne ve fenomenler Alevilikte bir sembol dizgesi olarak "işaret" düzleminde değillerdir. Kutsal varlık, değişik hâllere bürünerek bazı merhalelere uğrar, tezahür eder ve bu tezahürler kendisine içkindir; pratikler ise bir dizi aşkın arketipin tecellisi olarak ortaya çıkarlar. Burada Alevi teolojisi için iki temel kavrama odaklanmak gerekir: "tezahür" ve "tecelli."

Alevilik teolojisi açısından inançsal pratikler içerisinden bir kültürel fenomeni ele almak açıklayıcı olacaktır. Alevilikteki varlığa dair zamansal ve mekânsal kavrayışın, ilgili eylemlerin bir bütün olarak farklı kutsal aşamaların tezahürü olduğu yolundaki temel bâtıni yorumu, aşağıda Alevi cem töreni mekânı ve bir kültürel üretim nesnesi olan cemevi fenomeni etrafında incelemeye çalışacağız. Burada ele aldığımız dinsel pratiğin yorumlanmasında temel olarak Aleviliğin kültürel ürünlerine odaklanmaktayız.

Burada yorumlamamıza kaynak teşkil eden temel veriler, saha çalışması yoluyla karşılaşılan başta ayinin kendisi olmak üzere konu ile ilgili kültürel veriler, mekân incelemeleri, cem ayininin yorumlanması ve anlam kiplerine ilişkin kişisel görüşmeler, erkannameler gibi metinsel kaynaklar ve özellikle Aleviliğe ait en önemli bilgi kaynağı olarak görülmesi gereken, ayinin temel çerçevesine ilişkin oldukça fazla sayıda örnek veren nefesler başta olmak üzere benzer Alevi edebi ürünleridir.

Temel hedefimiz, kendi anlam kipleri ölçeğinde, Alevi teolojisinin kaynağı olarak görülmesi gereken ögeler olan ritüeller, liturji (ibadete ilişkin ifadelerden oluşan, cemi tamamlayan tüm ögeler), sözlü ifade kipleri olan nefesler ve bazı dinsel

ifade kiplerini veri olarak kullanarak, Alevi teolojisinde "tecelli" ve "tezahür" anlayışı merkezli bir kültürel formu analiz etmektir. Alevi teolojisinde önemli bir yeri olan cem ayininin, cemevinin zâhiri ve bâtını mimari elemanları aracılığı ile kazandığı anlam kiplerini ifade etmekle yetineceğiz. Bununla birlikte, konu hakkında ifade etmeye çalıştığımız, kendi anlam kiplerine odaklanarak, kendi dili ve kavramları ile kendisini ifade etme (self-articulation) yönteminin Alevi teolojisinin anlaşılması hususunda önemine dikkat çekmek istiyoruz.

Yukarıda göstermeye çalıştığımız gibi, Alevilikte mekân kavrayışı çeşitli arketiplerin, mekân ve zaman sınırını aşarak tecelli etmesi doğrultusunda gerçekleşir. Alevi teolojisinde tecelli ve tezahür anlayışı, kendi anlam kipleri ile oluşmuş bir kültürel ve zihinsel çerçeveye sahiptir. Araştırmaların sıklıkla başvurduğu "sembol" ve "sembolize etme" kavramlarının burada anlattığımız çerçevede kısıtlayıcı, anlamı törpüleyici yapısına daha temkinli yaklaşmak mümkün olabilir. Bununla beraber, tarihten sanat tarihine, edebiyat tarihinden sosyoloji ve antropolojiye bir dizi alanda çalışma konusu olmaya başlayan Aleviliğin incelenmesinde, bu fenomenin teolojik ve kültürel verilerinin kendi anlam kipleri içerisinde değerlendirilmesi, Aleviliğin kendisini anlatmasına imkân verecek şekilde daha "yakından" incelenmesi ve köken saplantılı a priori bakış açılarından uzaklaşılması, bugüne kadar bu alanda üretilen literatürün niteliği dikkate alındığında elzem görünüyor.

Modern bir zamanda Alevilik ve mekân üzerine düşünmek, kaçınılmaz olarak bizi Aleviliğin tarihsel kültürel referanslarına götürüyor. Bugün bir dini mekân üretmek salt bir form sorunu değildir; dahası, böyle bir mekânın üretilip üretilemeyeceği gibi tuhaf soruların cevabı mimarlık süreci ile sınırlı değildir. Seküler olduğunu varsaydığımız postmodern çağda kutsalın yeni anlamları ve yeni katmanları, toplumsaldan kişisel olanlara, parçalanan çoklu anlam düzeyleriyle değişen ve dönüşen dinsel kültürel tarihi yeniden tesis ediyor. İnsanın ortak anlam kodları üzerinden okuduğu kapalı toplumsal yapıların dağıldığı, farklı düzeylerde yeniden inşa edildiği bir dönemde, geleneksel bir anlam dizgesi anlamak ve bu repertuar içerisinden yorumlamak sanıldığı kadar kolay olmayabilir. Alevilikte kutsal mekânın yeniden üretilmesi çabası, kaçınılmaz olarak paramparça olmuş (edilmiş) bir bellek sorunu ile bizi karşı karşıya getirecektir. Üstelik tarihinde yasaklı olan bu toplumsal grubun

dinsel anlam dizgelerini özgürce topluluk içinde paylaşamamış olduğunu da hesaba katmalıyız. Basitçe bir mekân üretmekten ve bu üretilen mekânın konfor ve fonksiyon değerlerine ulaşmaktan çok daha derin bir iddia olarak, çağdaş mimari yöntemlerle Alevilik inancının kutsal mekânının üretilmesinden bahsediyoruz.

Alevilikte bilinen en temel anlamıyla tek ibadet şekli cem töreni olmayıp, farklı takvimsel periyotlarla ilerleyen, birbirini anlamlı olarak tamamlayan, kişisel veya kolektif bir dizi liturji bulunmaktadır. Bugün üretilmeye çalışılan hâliyle cemevi, Alevilikteki kutsal mekânların içinde önemli bir yer tutar; fakat ne tek başına cemevi Aleviliğin kutsal mekân anlam boyutunu açıklamaya yeter, ne de cemevini tek başına bir liturji alanı olarak ele almak cemevi fenomenini anlamamıza yardımcı olur. Alevilikte mekân, zaman ve varlık düzlemi, cemevinin anlam boyutunu kavramamıza yardımcı olabilir.

Alevilik, varlık bilgisini zâhiri ve bâtını kategorilerde ele alır. Bu, kutsala dair bilginin görünür, günlük deneyimler ve duyularla (zâhiri) değil, derin kişisel olgunlaşma ve içsel anlayışla (bâtını) elde edileceği temel gnostik bir yaklaşımdır. Alevilik, kutsala dair yaygın inanç biçimlerinin yüzeysel olduğunu savunur; kutsalın anlaşılması ve özümsenmesinin kökeninde ona ait işaretlerin içselleştirilmesi ve bu bilgilerin kalbin uyanışı ile elde edilmesi gerektiğini ifade eder. Bu bağlamda, bu sırra ulaşmada diğer yöntemlerin yetersiz kalacağını ve insanı tam anlamıyla olgunlaştıramayacağını vurgular. Bu bâtını yaklaşımı, Aleviliğin teolojik ve liturjik pratiğinin merkezine yerleştirir.

Bu inanç çerçevesinde, bâtını yaklaşım mekânı kökten belirler. Alevilik, kültürün tarihsel anlamında dünyevi ve kutsal olmayan, dışardan profan görünen mekânlar üzerinde özgün bâtını yorumlar ve kültürel pratikler geliştirmiştir. Mekân, Alevilikte kutsalın farklı varlık hâllerinin rehberidir. Alevilik, varlığın kutsal bir hâli olduğu geniş dini düşünceye bağlıdır. Zaman ve mekânda ortaya çıkan bu hâl, farklı katmanlarda değer taşıyan özel bir tezahürdür. Kutsal varlığın en yüksek katmanı, *insan-ı kâmil* mertebesidir.

Zaman, varlığın zuhur ettiği bir alan değil, kendi başına kutsal bir belirme hâli; tükenen, geçen, eskiyen değil, tecelliyi mümkün kılan bir mekândır. Tecelli, yeniden ve yeniden döngüsel olarak hareketin alanıdır ve bütün varlık âleminin sırrını taşır. Bu,

biten değil, üretildikçe tamamlanan bir kutsal zamandır. Alevilik, varlığın belirli kategorik hâller sonucunda dönüşümüne ve nihayet parçalanmaz bir tekliğe ulaşmasının altını çizer; bu, vahdet noktasıdır. Sonsuz çeşitlilikte, zamanda ve varlık düzleminde ortaya çıkan "hak"tır. Bunun dışında varlık alanı yoktur. Ancak varlığın hâlleri, hak noktasına ulaşmak için çeşitli mertebeleri dolaşırlar.

5.1. Alevilikte Mekân Kategorileri

Alevilikte zaman ve mekânı içeren bir döngüyle kozmik yaratılış, lamekân, kevn-ü mekân ve bimekân hâlleri bulunmaktadır. Kozmik yaratılış aşamasından başlayarak varlıkların ilk meclisine konu olan mekân, *Bezm-i Elest* adı verilen meclistir. Bu meclis, ruhların ilk yaratıldığında bir araya getirilip ikrar verdikleri meclis olarak, cem töreninin arketipsel bir öğesidir. Alevilikte talip, yani yolun yolcusu olan kişi, ikrar vererek yola girer. Yaratılışın ilk ikrarı olarak görülen Bezm-i Elest Meclisi'nde ruhların verdiği ikrar, lamekân boyutunda verilen ilk ikrardır ve kevn-ü mekân boyutunda tesis olan ikrar ceminde, talip ikrar verdiğinde aslında ilk ikrarına bağlılığını bildirerek (hatırlayarak) uyanmış olur.

"Lamekân ilinde bi nişan iken
Zuhur etti beni bir kan içinde
Üç yüz altmış altı nehirden gelen
Özüm katre etti umman içinde"
Noksanî (19. yüzyıl)

Varlık ruhu yaratıldıktan sonra bir zaman lamekânda mihman olur. Lamekân, müphem bir belirsizlikte, mekânsızlık manasında aşkın bir mekân boyutudur. Zâhiri mekânların dışında bir âleme işaret eder. Bâtını manada bir varlık oluşmuştur, fakat henüz zuhur hâline geçmemiştir. Ruh, lamekândan ceset denilen bedene geçerek çıkar. Bu, zâhiri manada yaratılmak olarak anlaşılır. Lamekân, kozmik oluşumun sahnesinde de görülen şekilde bir ummandır. Lamekânın cevheri ise insanda toplanmıştır.

"Bende sığar iki cihan, ben bu cihana sığmazam

Gevher- i Lamekân benem, kevn-ü mekâna sığmazam"
Nesîmî (15. yüzyıl)

Lamekân elinden çıkan ervah, varlık âleminin döngüsü içine girer. Türlü varlık hâllerinden geçer ve kevn-ü mekâna mâl olur. Alevilik edebiyatının en güçlü eserlerinden olan devriyeler, ruhun bu demde dile geldiği mekân olan hâle (can cesedi-beden) ulaşana kadar geçtiği varlık hâllerini, hatta diğer donlarda görünme hâllerini anlatır. Buna göre, lamekândan kopmuş ervah en sonunda insana ulaşacağı bir döngü yoluyla tekrar Hakk'a ulaşma potansiyeline kavuşur. İnsan, hak ile bir olmuş, insan-ı kâmil kategorisine açılan bir kapıdır. İnsan kalbi, hakkın makamıdır.

"Kaf ü nun'un natıkı hem kainat'ın Halik'i
Küntü kenz'in aşık u maşuk'u Fazlullah imiş"
Yemînî (16. yüzyıl)

Küntü kenz sırrı olarak adlandırılan sır çerçevesinde Alevilikte insan, hakkın mekânlarından birisidir. "Ben gizli bir hazineydim, bilinmek istedim" hadisi çerçevesinde Hak, bilişsel canlı olarak insanın varlığında kendini açığa çıkarmıştır. Sır kavramı etrafında tarihsel olarak büyük bir gizlilikle taşınmış olan bu bilgiye göre, Hak insanın kalbinde mekân tutmuştur. Yine "Biz ona şah damarından daha yakınız" ayetini de aynı çerçevede insanın Hakk'a mekân olduğu şeklinde yorumlamaktadırlar. Bu inanç, Aleviliğin hem teolojik hem de liturjik birçok pratiğini temelden belirlemiştir. İnsanın yaratılışı inancında meleklere verilen Adem'e secde emrinin kökünde bu sırrın yattığı, Hakk'a ulaşmanın insan gönlüne ulaşmaktan geçtiği inancı, Alevilikte insanı kutsallık mertebelerinin en üst sıralarına çekmiştir.

Hak, insanın kalbini kendisine makam seçmiştir, fakat buranın temiz ve arınmış olması gerekir. İşte bu, insanın insan-ı kâmil olmasıyla, gönlünün temizlenmesiyle mümkündür. İnsan-ı kâmil, kevn-ü mekân hâlinde varlıkların tekrar vahdete (Hakk'a) ulaşmaları için bir geçiş kapısıdır.

İnsan-ı kâmil makamı, insanın Hak ile bir olması anlamına gelir. Devirden geçen can, cesten (beden) kurtulur ve kendine kafes olan tenden özgürleşir. Alevilikte

“turab olma” esası, bu niyetle ilgili bir pratiği ifade eder. “Turab,” toprak manasına gelir. İnsan-ı kâmil yolunda ilerleyen talip, egosundan ve benliğinden arınarak kendisini hizmete adar. Bu durum, onu üzerine basılıp geçilen toprak gibi hissedeceği bir aşamaya getirmelidir. Turab olmak aynı zamanda Adem’in cismini oluşturan nesneye referans vererek insanın tekrar yaratıldığı veya ölünce dönüşeceği hamura dönmesi anlamını taşır. Turab olan can, artık bir toz zerresi ve toprak olarak benliğini yok ederek tekrar Hakk’a dönmüş olur ve devrini tamamlar. Klasik manada Alevinin yaşadığı hâl, inanca göre kevn-ü mekân’a ait bir durum olmakla birlikte zamandan ve mekândan geçişler, liturji ile gerçekleştirilmektedir. Bu durum, cemevi meselesini kökten ilgilendiren bir fenomendir.

“Pir Sultan’ım okur hem de yazarım
Turab olup ayaklarda tozarım
Yok mu benim şunda bir can pazarım
Dellah çağrışan şarı gördün mü”
Pir Sultan Abdal (16. yüzyıl)

Varlık âlemi ve buna bağlı olarak en geniş manada uzam, Alevilikte *on sekiz bin âlem* olarak tanımlanır. Evren kozmolojisinde dünyayı yedi kat gökyüzü kuşatmıştır; bu katların üstünde arş bulunur. Yedi yıldız (Ay, Utarid, Merih, Güneş, Zühre, Müşteri, ve Zuhal), dokuz gök katı ve bunların dönüşünden oluşan dört unsur meydana gelir.

“Dokuz felek bizüm sayvanumuzdur
Yidi yir yüzi hem seyranumuzdur
Zira insan suretidür donumuz
Kamu alem bizüm hayranumuzdur”
Kaygusuz Abdal (14. yüzyıl)

Dokuz kat ile dört unsurun dönüşünden üç varlık kategorisi ortaya çıkar: cansızlar, bitkiler ve hayvanlar. Evren, bir çark şeklinde dönüş hâlindedir ve bu dönüşe

"çark-ı felek" denir. Bu varlık kozmolojisinde ortaya çıkan on sekiz sayısı, on sekiz bin âlem olarak evrenin tamamını ifade eder. İnsanın kalbi, bu on sekiz bin âlemin bir aynasıdır. Bütün evrenin insan-ı kâmilin gönlüne sığdığı sırrına, ancak gaflet uykusundan uyanmış talip erişebilecektir. Bu fasıldaki tüm hâller ve mekânlar, semahın delilidir.

"On sekiz bin âlemin mir'atıdır kalbin senin
Hab-ı gafletden gözün aç göresin didarını"
Seyfiya

Bir mikro kozmos olarak insan ve bedeni, tüm bu kutsal sırları içinde taşıyan bir hazine gibidir. İnsan vücudu, ham ervahtan çıkan ve gönül gözü uyanan insan-ı kâmil için bir seyrangâh gibidir. Dikkat edilirse, insan yüzünde ve vücudunda bu kutsal işaretler bâtını olarak görülür.

"Vahdet-i vücut ol girme eleme,
Makamı münevver gelmez kaleme.
Bir varlığı on sekiz bin âleme,
Bölünen sen, böldüren sen, bölen sen"
Emini

Mehmet Ali Hilmi Dede Baba, insan yüzündeki göz, burun ve dudak çizgilerinin "Ali" yazısını oluşturduğunu, bu surette Alevilikte hakkın bir sıfatı olan Ali'nin belirdiğini ve bu durumun insanın kutsiyetine bir işaret olduğunu ifade eder. Alevilik Bektaşilikte, sınırlı sayıda üretilmiş olan yazı resimlerde, insan vücudunun veya yüzünün kutsalın belirmesi ve sırrın ifşası olarak gösterildiği örnekler, bu anlamda son derece önemli bir role sahiptir.

"Ayna tuttum yüzüme
Ali göründü gözüme
Nazar eyledim özüme

Ali göründü gözüme"
Mehmet Ali Hilmi Dede Baba (19. yüzyıl)

Alevilikte, insan bedenine "vücut şehri" denilmektedir. Bu şehir, "Hak şehri" veya "rıza şehri" gibi isimlerle de anılmaktadır. Evrende olduğu gibi beden de, "360 çeşme" olarak tabir edilen damarlar aracılığıyla beslenir. Bu şehrin yedi kapısı vardır ki bunlar iki kulak, iki göz, iki burun ve bir ağız açıklığıdır. Bedende toplam dört yüz kırk dört kemik bulunur ki bunlar evrendeki velileri temsil eden dağlara benzemektedir. Bu şehir, iki direk üzerine inşa edilmiştir ki bunlar insanın iki ayağıdır. İnsan-ı kâmil, vücut şehrinde, yani kendi içinde bütün âlemi görebilir. Bakışı dışarı değil içeri yönelmiştir ve insanın ölçeği artık kendi beden duvarları ve benliğidir.

"Benem cümle vücûd içindeki cân
Benem küllî sıfat her dürlü erkân
Benem Leylî benem Mecnûn ki dirler
Benem ol ki özüm özüme hayran"
Kaygusuz Abdal

İnsan bedeninden başlayarak evrenin bütününü içine alan bir varlık düzlemi inancı, Alevilikte mekânı kutsalın bir parçası ve hâli olarak görmektedir. Mekân, liturjiye konu olduğu andan itibaren potansiyellerini gizli durumdan kurtararak açığa çıkarır. Mekânın bütünlüklü algısı ve kutsalın varlık âlemiyle bütünleşmesini sağlayan saçılma hâli, kutsal dışında bir alan olmadığını ve her şeyin aşkın zaman ve mekânın bir parçası olduğunu ortaya koyar. Bu teolojik boyutu, liturji ve ritüelde kendi anlam dilleriyle gözlemlenebilir.

5.2. Alevilikte Mekânın Liturjiye Bağlı Anlam Katmanları

Aleviliğin temel ritüeli olan cem töreninin arketipleri, Bezm-i Elest Meclisi ve Kırklar Meclisi inançlarıdır. Cem, belirli aşamalara sahip, kolektif bir performans olarak görülebilecek topluluk ritüelidir. Cem terimi, toplanmak anlamına gelir. Bâtını manada tükenmiş bir geçmiş zamanın sahnelenmesi değil, sürekli olarak yeniden

tecelli eden arketipsel bir törenin canlanması ve deneyimlenmesidir. "Temiz, saf, duru" bir topluluğun temsil ettiği kutsal ve arınmış bir birliğin, kutsala ulaşma, perdeyi kaldırma ve yeniden erginleşme pratiği olarak görülmektedir. Cem, kolektif bir ibadet olarak öne çıkar ve bu yönüyle özellikle diğer İslami mezheplerden, özellikle arketipsel liturji tipi nedeniyle temel bir ayrışma gösterir.

"Kul Himmet Üstadım dediğim, neden
Gitmiyor sevdası bir dem serimden
İkrarlık güderek elest deminden
Hakk'ın ismi kalbimize yazıldı"
Kul Himmet (16. yüzyıl)

Yukarıda açıklanan hâliyle Bezm-i Elest Meclisi, kozmik yaratılış aşamalarında bulunan ruhların yaratılması ve hakkına ikrar vermesi törenidir. Bezm-i Elest Meclisi, Aleviler tarafından oldukça güçlü bir şekilde kutsanmasının diğer bir sebebi, inanca göre hakkın cemâlinin bu mecliste görünmüş olmasıdır. Bu buluşma sırasında ruhlar, tutkulu bir şekilde hakkı aşk ile bağlanmışlardır. Dünya yaşamında bedene kavuşmuş, insan olmuş ruh, henüz ham evrah (olgunlaşmamış) iken maşukunu arar durur; bu aslında Bezm-i Elest Meclisi'nde içine düşen aşkın arayışıdır. Hakka zâhiri bilgi ve öğrenme ile değil, aşk tutkusu ile ulaşılabilir. Bezm-i Elest'te bu didara bağlanan insan, tekrar o didarı görmek için mürşidin eteğinden tutmalı ve insanı kâmil yolunda yürümelidir. Cem, bir erkân olarak, Bezm-i Elest Meclisi'nde verilen ikrara bağlı olarak bir yolda yürümektir.

Miraç, Alevilikte anlam bakımından en yoğun inançsal kategori ve diğer tüm mana boyutlarına etki eden büyük bir fenomendir. Miraç olayına dair Alevilikte benimsenen anlayış, genelde Sünni İslam'dan farklıdır. Aleviler, Miraç olayında Hz. Muhammed'in deneyiminin, hakkın didarını görmek ve doksan bin kelamın kendisine açılmasından daha farklı boyutlara sahip olduğuna inanmaktadırlar.

Sünni İslam'daki yaygın anlayışın aksine, Alevilikte Miraç olayı sadece Hz. Muhammed'in fiziksel bir gece yolculuğu değil, aynı zamanda Ali'nin hakikatinin ve hakkın tecellisinin bu olayda anlaşıldığına vurgu yapar. Nübüvvet-velayet

tartışmalarını aşan bu anlam ve tartışmalar çerçevesinde, Alevilik, Ali'nin hakkın tecellisi olduğu sırrının Hz. Muhammed tarafından Miraç'ta anlaşıldığına inanır.

Miraç, Alevilikte kâmil insanın ideal formu olan Hz. Muhammed için son kapı olan sırr-ı hakikate ulaşma makamı, en derin sırrın açığa çıktığı özel bir aydınlanma ve zuhur anı olarak görülür. Hz. Muhammed, Miraç'ta hak makamı olarak arşa çıkarak, burada hak ile kab-ı kavseyn makamında buluşur. Bu sır, hak ile neredeyse birbirine değecek kadar yakın, hemhâl olma, cisimlerin ortadan kalktığı bütünleşme hâli olarak değerlendirilmiştir. Bu sır, Kur'an-ı Kerim'in Necm Sûresi'nde de anlatılmaktadır.

Alevilikte, Hz. Muhammed'in Miraç hadisesinde arşta Ali ile görüştüğü, ancak önce bunu anlamadığına inanılır. Miraç'ta çıkarken ve inerken karşılaştığı olaylardan sonra bu sırra vakıf olduğuna inanılır. Bu öğrenilen sır, Alevilerin günümüzde sürdürdüğü erkândır. Aleviler, Muhammed Ali'den kalan erkânın Miraç'ta görüldüğü ve öğrenildiği inancına sahiptirler. Sünniliğin temel ibadet pratiklerinin de Miraç'ta Hz. Muhammed'e öğretildiği inancı ile karşılaştırıldığında, Miraç hadisesinin İslam'daki liturjik pratiklerin temeli olarak güçlü bir konuma sahip olduğu dikkat çeker.

Hz. Muhammed, Cebrail'in rehberliğinde Miraç'a çıkarken yolda Ali'yi önce bir aslan şeklinde görür. Dönüşünde ise gökten gelen bir nida ile nasibini almak üzere, daha sonra adlarının Kırklar olduğunu öğrendiği velayet meclise yönlendirilir. Kırklar, bu mecliste Hz. Muhammed'e kendi erdem ilkelerini ve erkânlarını (liturjilerini) öğretirler. Ali de Kırklar Meclisi'nde bulunan önemli bir figürdür.

Kırklar Meclisi adıyla anılan bu meclis, Hz. Muhammed'in veliler nazarında bir meclise mihman olması ve erkân öğrenmesi, İslamiyet'in büyük nübüvet-velayet tartışmasının önemli bir yansımasıdır. Kırklar Meclisi, büyük ölçüde Hz. Muhammed'in karşılaştığı bu törenin Miraç pratiği ile birleştirilerek kişisel ve kolektif manada tekrar deneyimlendiği cem töreninin arketipidir.

"Yakin bil ebced ü burhan Ali'dir
Beyan-ı tevhid ü Kur'an Ali'dir
Muhammed Mirac'a vardığı gece

Kapıda gördüğü arslan Ali'dir
Çıkardı yüzüğün, verdi nişane
Hakikat gördü ki, Süphan Ali'dir"
Hatâyî (16. yüzyıl)

Kırklar Meclisi'nde veliler hiyerarşik olarak birbirinden üstün değildir. Oldukça yoğun bir kolektif ruh birliği, aynı zamanda bu kırk velinin bakış açısında varlığın tekliğini (vahdeti) vurgular. Tören sırasında birisinin koluna yapılan bıçak darbesi ile açılan yaradan sızan kan, yarası olmayan diğerlerinin kolundan da sızmaktadır. Yoğun bâtını yorumlarla Kırklar Meclisi ve Miraç inancı, cemlerde *miraçlama* adı verilen aşamada törenin en önemli noktasını oluşturur. Cem töreni, miracın yeniden kolektif olarak deneyimlenmesidir. Bu aşamada Alevi yorumu ile kutsanan Miraç hadisesi, Alevilikle ilgili tüm değer ve inanç kategorilerinin, cemin temeli olarak edep ve erkânın aşkın zamanda tecelli etmesidir. Cem töreni başladığı anda cemaat Kırkların ta kendisi, mekân sema âlemi ve arş-ı âlâ, yaşanan ise hak katına çıkıp kabı kavseyn sırrını anlamaya, dost didarını görmeye sebep olan miraçtır.

"Biz tertip eyledik Kabekavseyn'i
Kurbu ev ednada kurduk ayini
Fehmeyleyemezsin sen o mabeyni
Mirac'ın Leyletel'esrarıyız biz"
Harabi (19. yüzyıl)

Hak katına ulaşarak hak didarını görmesi ve hâl diliyle hak ile doksan bin kelam etmesi, hakikate ilişkin son aşama olan fena fillah makamına erişmek demektir. Alevilikte *Dört Kapı Kırk Makam* inancına göre son nokta olan bu makam, mekânsal olarak dikey hareket sonucunda erişilen geniş mekânsızlığı, zihinsel olarak içe dönük derinlikli bir aşamayı temsil eder. Cem ayini işte bu iki kutsal arketipi değişik noktalarıyla mana bütünlüğü içerisinde yan yana getirir. Cem ayininin liturjik çerçevesi arketip ile bütünleşme sonucu kutsal zaman mekâna ve kutsalın bizzat kendisine katılma eylemini tamamlar. Pozitivist mekân ve zaman algısının ötesinde,

bâtını anlamlandırma ile başlayan serüven sonucunda bâtını-zâhiri ikiliğini de aşarak tek bir hakikatte buluşur.

Ali'ye atfedilen "ilim bir nokta idi, onu cahiller çoğalttı" sözü, hakikat aşamasında görünüşü bu çerçevededir. Bütün mana ve ritüel hâlleri, kutsal zaman ve mekâna bağlı arketiplerde kodlanmış olan sırları anlamak içindir. Sır ama-i nokta'da gizlidir. Bu noktaya bilgi yolu ile değil, gönül yolu ile erişilebilir. Miraç olayının son noktasında bunun bilgisi gizlidir. Cebrail, Hz. Muhammed'e rehberlik ederken Sidret'ül Münteha makamına eriştiğinde, artık bu noktadan sonra kendisinin gelemeyeceğini, Hakk'ın nurunun kendisini yakacağını, buna dayanamayacağını ve yola tek başına devam etmesi gerektiğini söyler. Cebrail aklı temsil etmektedir. Akıl ile erişilebilecek hakikat bilgisi sınırlıdır; gerçek hakikat bilgisine ancak o ateşte yanmayı göze alan gönül erişebilir.

Yakın zamanlara kadar cem töreninde dedelerin veya bazı taliplerin tevte düşmeleri ve bizatihi cemevi ocağında yanan ateşle gösterdikleri kerametlere dayalı vakıaların oluşturduğu hafıza tarihi bu noktada hatırlanmalıdır. Alevilik inancında kolektif bir ibadet biçimi olsa da, cem ayini sırasında, birliğin bir hâli olan topluluk vahdetin özüne ulaşmayı Miraç üzerinden deneyimlemektedir. Vahdetin bir nişanı olarak topluluğun, arketipsel liturji yolu ile miraca çıkması, Hz. Muhammed'in deneyimlediği gibi Ali'nin sırrına ermesi ve vahdetin en üst noktasına ulaşması inancı, Alevi erkânının en önemli bölümünü oluşturan cem ayininin temel dinamiğidir.

"Gel talip dört kapı kırk makam sende
Irak gezme yakın gözle cananı
Arayıp maksudun bulasın tende
Vücudun şehrinde gözet mihmanı"
Esirî (19. yüzyıl)

5.3. Cemevinde Zâhir ve Bâtın Mimari Elemanlar

Cemevi, liturjik çerçevesiyle mekânda bazı fiktif ve somut mimari elemanları bulundurmaktadır. Bâtını bir görüşün sonucu olarak, fiktif veya somut mimari ögelerin birbirlerine göre varlık düzleminde farkları olmadığı düşünülmektedir. Bu çerçevede

önemli olan nokta, bahsedilen nesnelerin bâtın manada bir temsil nesnesi olmadığı, aksine bizatihi kutsalın tezahürü olduklarıdır. Sembolik anlama veya kodlama yaklaşımları, yukarıda anlatılan varlık kategorileri açısından konunun anlaşılmasına zarar verebilecek bir perspektife işaret etmektedir.

Mekânda alıştığımız manada bir şeyin temsil ettiğini düşündüğümüz herhangi bir nesnenin aslında hâl şekline dönüşmüş kutsalın ta kendisi olduğu düşünülmektedir. Diğer temsili dini mekânların arkaik zihinsel bilinçaltı ifadeleri şeklinde, antropolojik verilerle izlenebilen bu özellikler, Alevilik söz konusu olduğunda herhangi bir gizlenme, anlam kayması veya eğretileme taşımamaktadır. Çağdaş cemevi örneklerinin geleneksel Alevilikten en ciddi manada ayrıldığı nokta, bu sembolik veya temsil dizgeleridir. Kutsalın sadece temsilleriyle anıldığı, zaman ve mekân mesafesinin giderek uzaklaştığı yeni bir düzlem söz konusudur.

Alevilik, yukarıda anlatıldığı şekliyle çeşitli düzeylerde mekânların kutsal mekânın farklı hâlleri olduğuna inanır. Cemevi, bu bakımdan kutsal arketiplerin tecelli mekânı olarak, yoğun bir bâtıni anlam dizgesi ile ortaya çıkar. Mekânın zâhiri anlamda varlık ve yokluklarıyla birlikte, liturjik elemanlar ve Alevi toplumunun inanç dünyası ile yoğrulmuş antropolojik kültürel ögeleri içerir. Yasaklı ve kısmen kapalı bir topluluğun kamusal mekânları olarak cemevleri ve bu mekânların fragmanları, toplumsal hafıza tarihi açısından taşıyıcı niteliktedir.

Cemevi, mikro kozmos olarak düşünülür, bu uzam bir dizi sırra veya daha küçük ölçekli kutsal veya tarihi vakıaya bir an için tekrar tecelli mekânı olur. Mimari elemanlar, bu arketiplerde geçen bâtıni manalara içkin olan anlam katmanı ile cemin varlık âlemine dâhil olur. Cem, salt insan ve cemaat düzleminde gerçekleşen bir pratik değil, mekânın bizatihi varlığı ile dâhil olduğu bir törendir. Canlı cansız tanımlarının müphemleştiği bu aşamada, Aleviliğin hakikat kapısının açıldığı ve "aradan perdenin kalktığı" varlık âleminin sırlarının aşıldığı bir evreye işaret edildiğine dikkat edilmelidir.

"Otuzunda ihsan ettin tuzundan
İkilik perdesi kalktı gözümden
Şükür Hakkı birlemişim özümden

Evvel iki bildiğime ağlarım"
Sefil Sadık

Kapılar, Alevilikte bilişsel aşamaların adıdır ve varlık âleminin bilgisi, ham ervahdan insan-ı kâmile uzanan yolda dört kapıdan geçilerek edinilir. Her bir kapı, on makam içerir ve yatay düzlemde iç içe geçen doğrusal bir hareket gibi ifade edilir. Dört kapı kırk makam, bir erginlenme pratiği olarak düşünülür ve on sekiz bin âlemin keşfini içerir. Alevilik, kendisini bir "yol" olarak tanımlar, çünkü tüm toplumsal liturjiler, nihayetinde bireyin merkezinde olduğu nefisle mücadele ve olgunlaşma mücadelesidir.

Kapılar Hakk'a hakikate doğru bir yoldur ve Alevilik, kendisini bu şekilde ifade etmesi nedeniyle bir "yol" olarak adlandırılır. Talip, kapıları aştıkça kendisini hiçleştirerek turab olmaya yönelir. Bu, hem arşa, Miraç makamına doğru bir hareketi içerir ki bu kişisel bir miraç çabasıdır, hem de yere, toprağa doğru bir hareketi içerir ki bu toprağa dönmek, ölmek ve ayaklar altına inmek anlamını taşır. Bu durumda kapının yönü bâtını anlamda muhteliftir.

Ayrıca, insan bedeninin de kapıları vardır. Alevilikte insanın kalbi, Beytullah yani Kâbe olarak kabul edilir. Beytullah'a erişmek, insanın kendi içine doğru bir yolculuk yapmasını gerektirir.

"Adem değil midir nur-u arşullah
Adem değil midir kenz-i sırrullah
Adem değil midir Kabe beytullah
Sen seni gör cümle eşya şendedir

Yedi iklim yedi derya sendedir
Yedi ayet yedi esma sendedir
Yedi kitap yedi bina sendedir
Sen seni gör cümle eşya sendedir"
Güzide Ana (18. yüzyıl)

Alevilikte bâtını bilginin kaynağı olarak kabul edilen veliyet makamının kutbu, Ali'dir. Alevilik yolunun kapısı da Ali üzerinden geçilerek hakikat bilgisine ulaşılabilir. Ali'nin kapısı, Alevi inançlarında özel bir öneme sahiptir. "Ben ilim şehriyim; Ali ise kapısıdır" hadisinin bu anlayış içinde özel bir yeri bulunmaktadır.

Cemevinde kapı niyaz edilerek içeri girilir ve bu niyaz hem Ali'nin temsil ettiği yola hem de Ali'nin kendisine yöneltilir. Kapının üstü, altı ve yan söveleri, dört makamın, dört yönün ve Ehlibeyt'in zuhurunu temsil eder. Kapının üst eşiği Hz. Muhammed'i, alt eşiği Fatma Ana'yı, yan söveleri ise Hasan ve Hüseyin makamlarını simgeler. Kapının kilidi ve kendisi ise Ali'yi temsil eder. Bu sembolizm, Alevilikte Ali'yi hakikat bilgisinin kapısı olarak gören derin bir bâtını anlayışı yansıtır.

"Yedi kapı arşullahın katında
Dördü zâhirinde üçü bâtında
Gördüm bir kişinin iradetinde
Üç yüz altmış altı yeksan kolu var"
Hatâyî

Bektaşilik özellikle dört kapıyı dört mertebe olarak ele alarak ibadetin niteliğini buna göre kategorize etmiştir. Bu anlayışa göre, şeriat kapısında ibadet, tarikat kapısında niyaz, marifet kapısında adak ve hakikat kapısında vuslat edilir. İkrar vermiş talip yola girmiş Alevi, şeriat kapısından geçip tarikat kapısına ulaşmıştır. Artık namaz değil, niyaz pratiği ile meşguldür.

Bu aşamada geçilen "eşikler" hem mekânı yeni bir aşamaya taşır hem de kişiyi başka bir makama ulaştırır. Aynı zamanda Ehlibeyt'in zuhuru olan kapının eşiği, onu ayakta tutan Fatma Ana'nın zuhurunu simgeler. Eşik, yükseliş ve makamı temsil eder. Bu nedenle eşiğe basılmaz, eğilerek öpmek suretiyle niyaz edilir. Aynı zamanda Fatma Ana ile yola girerek "güruhu naci"ye dâhil olmanın, yani ruhun yeniden doğumunun temsili olan yola girmenin zuhuru olarak eşikten geçilir.

"Berzahtan kurtulup çıktım aradan,
On yedi yaşında doğdum anadan,

Mehmed Ali Hilmi Dede Babadan,
Çok şükür hamdolsun geldim imkâne"
Edip Harabi (19. yüzyıl)

Berzah, Alevilikte insanın kör olduğu, kendini bilmediği, ölü yaşadığı zaman olarak kabul edilir. Aynı zamanda bir araf olarak ana rahmi, müphem bir bekleme zamanı ve lamekân halidir. Talip, Ehlibeyt'in yoluna (tarikat) Fatma Ana'dan doğarak girer ve "güruh-u naciye"ye dâhil olur, yol evladı olur. Bu doğum, ana rahminden kopuşun değil, ona dönüşün nişanesidir. Bu süreçteki doğum, ruhsal bir dönüşümü ve yeniden doğmayı simgeler.

"La mekân elinden misafir geldim
Bu fani mülküne bastım kademi
Nerenin selamın getirdin dersen
Elest-i bezminden indik bu deme"
Hatâyî

Dört kapı, Alevilikte mekânda bulunan kademeli geçişleri ve aşamaların zuhurunu temsil eder. Cemevine girildiğinde, farklı erkân ve aşamalarda dört kapı selamı verilir. Her kapı, mekândaki kademeli geçişleri ve aşamaları simgeler. Alevilikte genellikle birer adım atılarak ve her adımda mekânın Kırklar Meclisi olduğuna izafe edilerek mekânda bâtıni olarak mevcut olan her kapı, erenlere seslenmek amacıyla yere niyaz edilir. Bektaşilikte ise dört yöne dönülerek verilir. Dört kapı selamı, aynı zamanda mekânı evrenin odak noktası hâline getirir ve dört kapıdan geçen talip, meydanına ulaşmış olur.

"Ol demde uyandı bâtın çerâğı
Rehberim boynuma bend etti bağı
Dört adım ileri attım ayağı
Koç kurban dediler inana geldim

Dört kapıdan selâm verdim aldılar
Pîrim huzuruna yedip geldiler,
El ele, el Hakk'a olsun dediler
Henüz masum olup meydana geldim"
Şâhî (16. yüzyıl)

Kelime anlamı ile "meydan" terimi, açığa çıkmanın, zâhirin yok olup Hakk'ın ortaya çıkması anlamına gelir. Fiziki bir mekân olarak "meydan," vahdet inancı doğrultusunda kâinatın tamamı ve vahdetin toplam tecellisi olarak da anlaşılabilir. Bu anlamda, "meydan," evrenin bütünü, varlık âlemi ve hakikatin ortaya çıktığı, açığa vurulduğu bir alanı ifade eder.

Meydan, farklı hâllerin zuhuru olarak liturjinin ve inancın yoğunlaştığı noktadır. Her şeyden önce meydan, mahşer yeridir. "Ölmeden ölmek" desturu gereği Alevi canlar, meydanda kul hakkından arınmak manasında diğer taliplerden rızalık alarak meclise katılırlar. Bu, bir mahşer yargısıdır. Bir diğer adı görgü olan cem, taliplerin birbirinden razı olmaları ön şartıyla başlayabileceği için meydanda sırayla yargılanmak veya razı olunmak manasında cemaatin ve postun görgüsünden geçerler. Tarık altından geçme veya pençe uygulaması ile ikrar üzere görgüden geçen canlar, artık kırkların zuhuru olacak safiyet ve püripaklığa ulaşırlar. Rızalık alamayan talip erkân üzere dara çekilir. Dar, meydanın ortasında, kendisini yola kurban olarak sunma biçiminde gerçekleşen bir yargılanma, sorgu pratiğidir. Dar, bir kurban olma, canını yola teslim etme töreni olarak dört büyük yol şehidinin ismi ile anılır ve bu kurbanların meydandaki tecelli hâlleridir. Kolu Açık Hacım Sultan'a atfedilen makam olarak görülen meydan taşı, cezalandırılma ve kişinin kendi nazarında kendisini dara çekip af dileme makamıdır. Kusurlu talip, bu taşa yönelerek baş koyar; Zülfikar zuhuru olarak tarık çalınarak hâl dili ile cezalandırılır. Meydan taşına baş koyan kişi, erkân içinde derin bir utanç yolu ile cezasını çeker.

"Abdal Musa aydur gerçek er isen
Ali'yi sevene muhib yar isen
Hakk'ın didarını görem der isen

Urganı boynunda dar meydanıdır"
Abdal Musa (14. yüzyıl)

Meydan, vahdetin zuhur alanıdır; bâtını sonsuzluğunda vahdetin tecellisini açık kılar. Hak, burada belirir ve zuhur eder. Aleviliğin sır kavramlarının bu noktada liturjik ve zihinsel karşılıkları bulunmaktadır. Meydan, semaya ve yeraltına açılan bir geçiş alanıdır. İnsan-ı kâmil buradan semaya yükselir. Meydan, bir yükselme miraç pratiği olarak semah alanıdır. Semah, gökyüzü manasında "sema" isminden türemiştir. Farklı anlam katmanları olan semahlar, dairesel bir formun çark hâlinde yoğunlaştığı bir merkez vurgusuna dayanmaktadır. Meydanın daireselliğini belirleyen liturjinin bir diğer aşaması ise yine halka adı verilen daire şeklinde cemâl cemâle olmaya vurgu yapan oturma pozisyonudur. Gerçekte fiziki mekânın formunu daireye yönlendiren kullanıcı tercihi, meydana niyaz etmenin ve birbirine hiyerarşik pozisyonu olmayan kırklar meclisine atıf ile topluluğun birbirine yüz yüze bakması ile ilişkilidir. Alevi meydan niyazında bir yandan mikro kozmos olan evrenin toprağı öpülerek turab olma hâli gerçekleşir; diğer yandan ise dairenin imkânı neticesinde tam karşısına düşen canın cemâli kıble sayılarak hakkın tecellisi olarak insan-ı kâmile secdesi gerçekleştirilir.

"İstivayı gözler gözüm,
Seb'el mesanidir yüzüm,
Enel-Hakk'ı söyler sözüm,
Miracımız dardır bizim"
Balım Sultan (15. yüzyıl)

Arketipsel olarak Kırklar Meclisi ve Miraç hadisesinin zuhuru, aynı cemde meydan esas törenin zuhur makamıdır. Bu noktada, miraçlama safhasında okunan nefesle birlikte topluluk, miraç pratiğinin tecellisine aşama aşama dâhil olur. Miraçlama safhasında topluluk, nefesin yönlendirdiği sıralama ile Alevilik nazarı çerçevesinde miracı gerçekleştirmiş olurlar. Bu esnada mekân, miracın aşamaları, farklı katmanlardaki tüm mekânlara dönüşmektedir. Sırasıyla dünyevi mekânlar (Hz.

Muhammed'in evi), semaya çıkış aşaması olan mekânlar (kubbet'üs sahra), gökyüzünde sır içindeki sırları ilk gördüğü sema katları (çark-ı felek), Şir-i Yezdan'ın belirdiği yedinci felek, sidretül münteha makamı, kab'ı kavseyn makamı, arş ve nihayet tüm sırrın faş olduğu Kırklar Meclisi, "meydan"dadır.

"Muhammed Mirac'ın yoluna girdi
Bu sır gayet sır içinde sır idi
Şir donunu, Hatem mührünü verdi
Bu sırrı kim ey eder Ali'den gayrı"
Abdal Musa

Meydanı ayakta tutan direkler, varlık âlemini ayakta tutan Ehlibeyt'in tecellisidir. Felekleri ve arşı taşıyan direkler aynı zamanda bu makamlar ile zâhiri mekânı birbirine bağlayan geçiş yollarıdır. Sema âlemlerinin ve arşın dünya ile kurduğu bağlantı yolları olarak meydanı taşıyan direkler, birer axis mundi'dir (dünya ekseni). Meydan evi veya tarihi cemevlerinde fiktif veya fiziki olarak var olan bu direklere asılmaları sureti ile Alevilik inancında son derece önemli bir yeri olan evliyaların (tarık) makamlarıdır. Tuba ağacından ve canlı olduğuna inanılan tarık mekânda bulunan en kutsal nesne pozisyonundadır. Tarık ile temas kuran kişi olarak dedeler ve nesne olarak karadirekler, bu kutsiyetin geçtiği diğer varlıklar hâline gelmektedirler. Tuba ağacının dalı olan tarıkı üzerinde taşımak ve bir nevi dalı olarak ilişkilenmesi bakımından karadirekler, bizatihi tuba ağacı hâline gelmektedirler. Yine yukarıda anlattığımız Miraç mekânı olarak meydan olgusu nazarında, karadirek aynı zamanda evrenin üzerinde durup tüm mekânları dalları ile kuşatan kozmik ağaç ve kab-ı kavseyn makamı da olan sidretül münteha zuhurudur.

"Birinci makam mescid-i Aksa
İkinci makamı sidre-i münteha
Kabe-ı kavseyn makam- Evedna
Aşıklara ihtiyaçtır bu semah"
Haydar

Meydanın üzerini örten tavan veya çatı sema âlemidir. Bâtını manada 9 kat (7+2) gökyüzü meydanın üzerinde yer alır. Hacı Bektaş meydan evinde en net ifade ile ortaya konulmuş olduğu hâli ile meydan evinin tavanı Miraç'ta geçilen sema katları, feleklerdir. Tam ortasına gelen açıklık berzahtan çıkış makamı olan arştır. Burası hem nokta-ı ama, hem vahdet makamıdır. Bir göğe yükselme pratiği ile insan-ı kâmilin erişeceği makam olan fena fillah makamı cemevinin doğum, çıkış, kaçış veya uçma açıklığıdır. Bu manada hakikat kapısı olmak kadar bir yeniden doğumun tecelligâhıdır.

Meydanın ortasında gerçekleşen liturji töreninin en yoğun anlarından birisi olarak semah sırasında canlar kanat çırparak semaha doğru pervaza başlarlar. Bu miraca çıkış deneyimidir. Sema katlarını aşarak ulaşacağı makam olan bu açıklık tarihi cemevleri ve meydan evinde kırlangıç kubbe ile sağlanmış giderek daralan ve kademeler şeklinde katlar oluşturan bir sistemin son noktasıdır. Bu açıklık aynı zamanda arş katlarından dünyevi mekâna uzanan bir ışık yolu olarak axis mundi, miraca çıkış yolu olmasının yanı sıra sıratel müstakim'in de tecellisidir. Aynı zamanda bu açıklığın tam altında gerçekleşen dara durma pratiği de aynı şekilde bir axis mundi olarak insan bedeninde tecelli eden diğer sıratı müstakim delilidir.

"Hakkın kandilinde gizli nihanda
La mekân elinde sır idi Ali
Küntü kenzin hep esrarı andadır
Dünya kurulmadan var idi Ali"
Devranî (20. yüzyıl)

Aleviliğin kozmik yaratılış inancına göre, lamekânda aşk urganına asılmış bir kudret kandilinin içinde ışıldayan nur, evrenin var oluşunu şekillendirmiştir. Bu ışıltı, bazen birbirine dolanmış iki nur olarak Hz. Muhammed ve Ali'nin velayet ve nübüvvet nurunu temsil eder. Bazen de yalnızca Ali'nin tek bir nur hâlinde olduğu kabul edilir. Alevilikte cem töreni, Allah-Muhammed-Ali nuru olarak adlandırılan üç nurun uyanışıyla başlar. Uyandırılan bu nur, mekânı kevn-ü mekân olmaktan çıkarır, zâhiri

karanlığın üzerine bâtın nurunu saçarak görünmeyen evreni aydınlatır ve hakikatin gözle görülecek bir mertebeye çıkmasını sağlar.

Tarihi cemevlerinde genellikle postun önünde bulunan tek veya üç kollu şamdanlar veya el yapımı çerağlar, Hacı Bektaş meydan evinde olduğu gibi Muhammed adı verilen özel üç kademeli bir makama sahiptir. Bu makam, gaibleri ve bâtını zuhura çıkarır, hakikatin üzerindeki zulmet perdesini kaldırır. Ay ve güneş de aynı şekilde nübüvvet ve velayet nurunu taşıyan evrenin nur kaynaklarıdır ve bu özellikleri ile Ali ve Muhammed'in zuhurunu simgelerler.

"Bir kandilden bir kandile atıldım
Turab olup yeryüzüne saçıldım
Bir zaman Hak idim, Hakk ile kaldım
Gönlüme od düştü yandım da geldim"
Hatâyî

Çerağ, tanrısal ışık olarak kabul edilen saf akıl hâlini temsil eder; aklın kozmik kutsal nurlar olarak evrenin ışık kaynağı oluşunu ifade eder. Çerağın, zâhiri âleme doğan güneşin ve bâtıni âlem olan geceye doğan ayın tecellisi olarak kabul edilmesi, mekânın kozmik ışık kaynağı olarak çerağın, cemevinin kozmos kurgusundaki önemli bir noktayı işaret ettiği bir inanç sistemini ifade eder. Bu inanç, Nur Suresi'nde "Hakkın göklerin ve yerin nuru olduğu ve cam bir fanus içinde bir kandile benzediği" ifadesiyle güçlü bir şekilde desteklenir.

Çerağın etrafında dönülen semahlar ve liturjinin diğer detayları, hak aşkının, olgunlaşmanın ve tanrısal sırra ulaşmanın sembolik bir ifadesi olarak görülür. Cem töreninde çerağın uyandırılması, bu sırrın ifadesi olarak kabul edilir. Bu süreçte mekândaki diğer çerağlar, bu ana çerağın ışığından alınan enerjiyle çoğaltılır. Törenin sonunda ise çerağ "sırlanır", yani sırlarla yüklü hâle getirilir. Erkânda, çerağın uyandırılması, mekânın donanımının değişerek gayb âlemine açılmasını simgeler.

"Ol demde uyandı bâtın çerağı
Üç adım ileri attım ayağı

Rehberim boynuma bend etti bağı
Koç kurban dediler imana geldim"
Şâhî

Cemevinin genellikle kapının karşısına denk gelen kısmında ocak bulunur. Ocak, diğer örneklerde olduğu gibi sadece işlevsel olmayan, cemevinde sadece ısınma işlevini görmeyen bir mimari öğedir. Ocak, Fatma Ana'nın zuhurunu simgeler. Alevi topluluklarının mürşit makamı olan dedelik kurumu, seyyid yani ehlibeyt evladı olmaları nedeniyle ocak adıyla anılır. Irsiyet yoluyla varlığını sürdürdüğüne inanılan ocaklar, genel olarak Alevi topluluklarının en belirgin dini otoritesi olmanın yanı sıra post makamına sahip olarak kutsal törenleri yöneten ve kutsalın tezahürüne aracılık eden bir makamdır.

Post, ocağın hemen yanında bulunan ve ocağın kurucu piri olan mürşidin zuhuru olarak kabul edilen bir makamdır. Ocakla kurulan bu fiktif temas, mürşidin Fatma Ana'nın evladı olması anlamında anlam taşır. Kutsalın mürşit aracılığıyla tüm topluluğa tesir ettiğine inanılır. Bir mürşide ve yola ikrar vermek, yol evladı olarak ocağın evladı olmak anlamına gelir ve bu bağlamda ocaklı ile evladı arasında evlilik yolu kapanmış olur. Ocak içindeki köz, Fatma Ana'nın bedensel zuhurunu simgeler. Özellikle özel amaçları olan cemlerde ikrar verecek kişi, yola kurban olup canını teslim ettiği zaman, bu ocağın üzerindeki kazanda pişirilen bir kurban nazire olarak meydana getirilir.

Bu tören sırasında talibin, yanarak olgunlaşıp meydana çıkacağı, yeniden doğacağı ve "aşk ocağına pişeceği" makam, ocaktır. Bu kurban edilme, yeniden doğma, topluluğa karışma ritüeli, derin bir anlam dünyasına işaret eder. Aynı zamanda doğuma, ana rahmine, ser vermeye ve fena fillah makamı olarak yanıp kavrulmaya bir delildir. Özellikle tarihi cemevlerinde ve geleneksel Alevilikte, dedelerin bu ocakta yanan ateşin içine girme, kaynar kazana elini sokma, kor hâlindeki ateşi diliyle söndürme pratikleri, ocaklıya veya evlada dokunmayan bir varlık enerjisi olarak ateşin dizginlenmesi açısından cem töreninin en yüksek trans noktalarına referans teşkil eder.

Meydanın daireselliği, cemevinde sadece bu noktada bozulur. Post, çerağ ve ocak, dairenin bir tarafında pozisyon alır. Temel liturjiler bu makamın önünde

gerçekleşir ve semah gibi dairesel hareketin en yoğun olduğu ritüelde bile semah çarkı bu çerağ, post ve ocağın önünden geçtiğinde sırtını dönmeyip yüzünü bu makamlara çevirmemek, büyük bir ayıp olarak kabul edilir.

Mekânda, meydan evinde bazen çeşme veya taşınabilir bir su kabı ile sağlanan, bazen tarihi cemevlerinde bir kuyu şeklinde bulunan su havuzu, "Havz-ı Kevser" adını alır. Ayn-i cemlerde genellikle Kerbela mersiyeleri sırasında Kerbela çölü hâlinde zuhur eden mekânı ve çölde susuz kalan Hüseyin ahvadını suya kavuşturmak niyeti ile topluluğun üzerine su serpilir. Aynı zamanda, Fatma Ana ve Ehlibeyt vurgusu olarak Kevser suresine dayanan görüşe göre, Ehlibeyt Kevser'dir. Hz. Muhammed'in nesebinin Fatma üzerinden devam etmesi ve bu neslin bir ırmak gibi çoğalarak yoluna devam etmesi şeklinde telakki edilmesi ile beraber, inanca göre Kevser ırmağından su veren saki ise Ali'dir. Saki, aynı zamanda cem törenlerinde dem hizmeti yapan görevliye verilen isimdir. Hem Miraçname'de yer alan engür ezilerek içilen dem ve ser-i mest fenomeni, hem de Dehr Sûresi anlamı çerçevesinde yapılan saki hizmeti inananlara sunulacak Kevser şarabına vurgu yapmaktadır.

Genel olarak liturjinin mekânsal boyutunda, cennete ait bir boyut olarak yine evrenin merkezinde yer alması ile merkezi vurgulayan kutsal su ile karşılaşılır. Kevser'in miraçta görülen kutsal mekânlardan birisi olduğuna dair farklı hadis rivayetlerinin varlığı, Havz-ı Kevser ile mekânın hem cennet hem de yine miraç ile ilişkilendiğini düşündürmektedir. Kevser'den içmek aynı zamanda mürşit elinden sır almak anlamına da gelmekle birlikte, saki-i Kevser olarak Ali'nin sırrını içmek ve tatmak manasını taşır.

"Selmanın verdiği engürden içtim
Mansur olup darda serimden geçtim
Destur Hak'tan kanat bağlayıp uçtum
Hallac-ı Mansur'u dar ile geldim"
Esirî (19. yüzyıl)

Çokgen bir dış kabuk, cemevinde genellikle daireye yakın formlar ve yön yitimi arzusu ile ilişkilidir. On iki imama nazire olarak kurulan onikigen formlu

Şahkulu Sultan Meydan Evi, bu açıdan özel bir örnektir. Ayrıca, yaygın olarak kare veya kareye yakın dikdörtgen şeklindeki cemevi veya meydan evlerinde, uzamda dört yönün vurgulanmasının yanı sıra altı yön (şeş cihet) fikrinin de güçlü bir ifade ile Aleviliğin mekân ve hakikat kavrayışını şekillendirdiği görülür.

Dört yönün yanı sıra gök (yukarı) ve yer (aşağı) olmak üzere iki yönün dikkate alınması ile ulaşılan şeş cihet anlayışına göre, bir nesnenin altı yüzeyi vardır ve nesnenin gerçek bilgisini kavramak için onu bu farklı altı yönden gözlemlemek gerekir. Evrene şeş cihetten bakamayan talip, hakikat bilgisini göremez ve zâhiri gözün esiri olur. Nesneye her yönden bakabilmek, insanı kâmilin marifetidir. İşte bir mikro kozmos olarak cemevinin de altı yönü vardır ve ancak bir evren kavrayışı olarak bu altı yönünden görülebilecek bir bâtın gözle mekânın (dolayısı ile varlığın) kavranması mümkün olacaktır.

"Çar anasır içinde Hakkı isbat eyledim
Mahfi sultanım ezelden tacı devlet mendedir
Dört kapı kırk makamı şeş cihetten okudum
Hem şeriat hem tarikat hem hakikat mendedir"
Noksanî (19. yüzyıl)

Yukarıda belirtildiği gibi, Alevilikte mekân kavrayışı, çeşitli arketiplerin mekân ve zaman sınırlarını aşarak tecelli etmesi doğrultusunda gerçekleşir. Ancak, inancın geçmişte baskı ve yasaklarla örülü olması nedeniyle, mimari ve kültürel üretimler genellikle dışa kapalı bir strateji izlemiştir. Bu durum, anlam katmanının yanı sıra mekânı ve ritüeli gizleme çabası ile "sır içinde sırra" dönüşmüştür.

Alevi ritüelleri, çoğunlukla Alevi köylerinde gizli mekânlarda icra edilmiştir, çünkü Türkiye'de farklı inanç toplulukları ile birlikte yaşandığı kent ve kasaba ölçeğinde özgürce yaşanamamıştır. Ancak, bu ritüellerin ve Alevilik kültürünün anlaşılması ve değerlendirilmesi konusunda akademik çalışmalarda bazı zorluklar yaşanmıştır.

Türkiye'de yapılan din, tarih, sanat ve mimarlık incelemelerinde, genellikle akademik çalışmaların Aleviliğin özgün yanını fark edemediği veya ideolojik

spekülasyonlara mahkûm olduğu görülmektedir. Topluluğun içinden gelen uzmanların ürettiği sınırlı sayıda nitelikli çalışma haricinde, Alevilik üzerine yapılan çalışmalar genellikle ötekileşmiş bir bakış açısına sahip olmuş ve sıkça özcü ve total yargılara dayanmıştır. Bu nedenle, Alevilik tarihine yönelik modern kültür, tarih ve etnografi çalışmaları, Alevilik ibadet mekânları hakkında önemli bilgiler sağlamıştır. Ancak, bu alanda daha kapsamlı ve çeşitli bir araştırma ve anlama ihtiyacı devam etmektedir.

Bektaşilikte olgun örneklerini ve yorumlarını görme imkânımız olmasını beklediğimiz meydan evlerinin 1826 tarihinde büyük bir yıkıma kurban gitmiş olması nedeniyle oldukça sınırlı sayıda meydan evi örneği, bu konuda önemli bilgiler veriyor. Başta Hacı Bektaş Külliyesi'nde bulunan meydan evi, eşsiz semiotik dizgesi ile bu alandaki en önemli prototip özelliklerini taşımaktadır. Yine oldukça geç bir dönem olması sebebiyle bazı sır kavramlarını görselleştiren sıradışı bir örnek olarak Şahkulu Sultan Külliyesi Meydan Evi, Alevi Bektaşiliğin mekân algısı konusunda tecelli ettiğimiz inançsal ögelerin cismanileştiği sıradışı bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. 1826'da önemli ölçüde yıkılarak camiye dönüştürüldüğü tarihi belgeler yoluyla bilinen Kızıl Deli Sultan Meydan Evi ise bu hâliyle özgün formunu yitiren mekânın, liturji ekseninde reorganize olduğu ve mekânın mimari üretimle antropolojik yeniden üretimi konusunda bir örnek değeri taşıyor. Babagan süreği doğrultusunda gerçekleşen erkânlarla mekânın temel referanslarının mütevazı ölçekte tutarlı şekilde sürdürüldüğü görülmektedir.

Özellikle Alevi ocaklarının merkez köyleri ve merkez köylerle daha güçlü ilişkiler içinde olan bazı köylerde varlığı gözlemlenen ciddi sayıda tarihi cemevi tespit edilmiştir. Profan mekân halinde gizlenme stratejileri içeren yoğun bir tarihsel varoluş dönemi yaşayan mekânların, şaşırtıcı derecede ortaklaştıkları semiotik bir dizgeyi paylaştıkları görülmektedir. Geleneksel yapı tekniğinden toparlanmış mimari öğelerin özel bir bağlamda birleştiği bu mekânların, topluluk içinde taşıdığı üst düzey kutsiyet değeri premodern dünyada bir diğer dinsel pratik olan şifa ve sağaltım uygulamaları ile iç içe geçmiş hâldedir. Birinci aşamada bir köy evi hüviyeti ile algılanan bu mekânlar, yapının fiziksel özellikleri, yoğun kutsiyet tarihleri, gündelik pratiklerin çok ötesinde deneyimleme ve hafıza alanı olmaları, ocak kuruluş mekânları olmaları, kutsal liturjik cisimlere mekân olmaları, bir ocağa ait olmaları ve tarihi cemevi ve ritüel

mekânları olmaları ile gerçek kimlikleri hakkında bilgi vermektedirler. 1990'lı yılların başından bu yana alan araştırmasına dayalı bazı akademik çalışmalarda dikkat çekmiş Sivas Şarkışla Yahyalı Cemevi, Elazığ Baskil Bilaluşağı Köyü Cemevi ve Amasya bölgesi cemevleri akademik dünyaya tanıtılmıştır. Tespit ettiğimiz diğer tarihi cemevleri örnekleri ile birlikte ele alındığında, tarihi cemevlerinin özellikle karadirek, kırlangıç tavan, ocak, meydan ölçeğinde tutarlı bir şekilde birbirlerinin mimari ve inançsal, antropolojik özelliklerini takip ettikleri görülmektedir.

Bugün, tam olarak tarihsel dinamikleri ve nitelikleri ortaya çıkarılmamış olmasına rağmen, hatalı bir şekilde keskin bir karşıtlık zemininde olduğu varsayılan babagan dedegan süreklerinin inanç dünyasına etkisini görmek için yeterli çalışma yapılmamıştır. Anadolu Alevileri için geniş bir ölçekte pir evi statüsünde olan Hacı Bektaş Dergâhı'nın "serçeşme" makamı, süreklere ne ölçüde etki etmiştir? Burayı ziyaret eden Anadolu Alevileri için meydan evinin semiyotik dizgesi, kültürel yayılıma ne şekilde dâhil edilmiştir? Özellikle dede ocaklarının köylere yayıldığı gözlemlenen tarihi cemevlerinin mevcut örneklerle mimari düzlem bilgisini nasıl ortaklaştırmışlardır? Mekâna dair derin bâtıni görüş ve inancın temel sırları, mimaride bu kadar tutarlı bir ortaklığı nasıl sağlamıştır? Aşiretlerin yayılımları, göçler ve zorunlu iskânlar gibi unsurlar, bu mimari kültürel üretimi ne yönde etkilemiştir? Yasak bir ibadet pratiği ve buna sıkı sıkıya bağlı olarak, farklı alt gruplarda ve coğrafyalarda tutarlı bir ibadet mekânını üretmek için nasıl bir strateji izlenmiştir? Bu çalışmanın sınırlarını aşan yanıtlarıyla, bu soruların burada etraflıca sorulmasının nedeni, konunun salt mimarlık üretimi ve form ölçeğinin ötesine geçen boyutunu gösterme çabasıdır.

5.4. Cemevini "Üretmek"

Güncel bir çaba olarak, kentsel ölçekte çağdaş manada cemevlerinin mimari olarak "tasarlanması" ve belki de çok daha zoru olan "üretilmesi," tarihsel deneyimden travmatik bir kopuş aşamasında gerçekleştiriliyor. Hem topluluğun bu tarihsel bâtıni bilgiyi yitirme aşamasına gelmiş olması hem de yeni bir kontekste rekonstrüksiyon olarak tanımlayacağımız bir arzu ile cemevinin "üretimi," ne tür bir "bina" ortaya çıkaracak? Cemevlerinin kent ölçeğinde ortaya çıkmaya başlamasından oldukça geç

bir tarihte ortaya çıkan mimarlık ortamının aktif katılımı ve düşünme üretme çabası ile cemevi üretilmesi, henüz ilk çalışmalarında gözlemleyebildiğimiz bazı temel yaklaşım hataları ile iyi niyetli bir çaba olmanın ötesinde, mekânın iyi niyet şiddeti ile değer yitimine uğraması riskine dikkatimizi çekiyor. Yakından gözlemleyebildiğimiz cemevi yarışma projeleri sürecini bu açıdan kritik etmek açısından eleştirilerimizi sıralamaya çalışacağız.

Dinsel açıdan, "ibadet" fenomeninin farklılıklarının tarihsel sektlere yol açtığını düşünürsek, ibadethanenin "Allah'a ibadet edilen mekân" düzleminde kodlanmasının baştan sakatlayıcı etkisi görülecektir. Dinsel yorum ve yaklaşım farklılıklarının, başta Allah, Hak, Tanrı fenomenleri düzleminde farklı yaklaşımlar taşıdığı hatırlanmalıdır. Gündelik yaşantıda popüler manada sıklıkla deneyimleme ve bilgilenme sürecini yaşadığımız egemen inançların ortodoks yorumlarında belirginleşen tanrıya ibadet edilen, belirli liturjik pratiklerin alanı olarak ibadethaneler, modern dünyada tezat bir şekilde gitgide seküler mekânlar olarak belirmektedirler.

Bu ibadethane ve ibadet pratiklerinde "kul" keskin tanımlı sınırlarla belirlenmiş bir ritüeli, kişisel olarak yorumlamadan veya çok sınırlı düzeyde yorumlayarak gerçekleştirirler. Oysa bâtıni inançlarda durum oldukça karmaşık bir hâl alır. Liturjinin deneyimlemeye dayalı açık uçlu, kişisel-kolektif vecdler eşliğinde bir dizi performansla meydana çıkması, bu inançların ibadetlerinin temel niteliğidir. Cemevi projelerinde bu ikinci kategorinin dikkate alınması gerekirken, sıklıkla projelerde ibadetin ne olduğu sorusunun mimarın kafasında ortodoks bir pratik tanımı içinde ele alındığı görülmektedir.

Genellikle cemevinde yapılan ibadetin salt "semah dönmek" olarak kodlanması, yoğun üretim çabalarının vulgarize bir dile hapsolmasını beraberinde getirmiştir. İbadet performansının içerdiği oldukça kışkırtıcı zihinsel potansiyeller, mimari dünya tarafından fark edilmemiştir. Bu temel yaklaşımın mimari projelerin büyük çoğunluğunda egemen olduğu görülmektedir.

İnancın temel özelliği, ibadetin aktif bir öğesi olarak organizma şeklinde tezahür eden ve tecelliye dayalı bâtıni bir varlık düzeyinde anlaşılması gereken cemevinin yapı elemanları konusunun, projelerin genelinde çözümlenemediği görülmektedir. Cemevinin mimari elemanları yerine göre amorf kütleler hâlindeki

malzemenin ilk hâlinden henüz kurtulamamış malzemelerdir. Taş, ağaç veya çamur gibi malzemeler mekânın bir organizma olarak evrenden devşirdiği cisimlerdir. Bunlar "canlı" oluşları ile potansiyel olarak taşıdıkları ruhları hâlâ yitirmemiş, görsel olarak kimliğini imleyen cisimlerdir. Dolayısı ile kutsal tözlerini, mekânın ritüel performansları ile yaşayarak geliştireceklerdir.

Projelerde tercih edilen malzemeler, cemevi elemanlarının ve bütünün kutsallaşma potansiyellerine imkân vermeyecek niteliktedir. Bu malzemeler "canlanacak" bir cemevi için gereken organlar olmaktan uzaktırlar. Malzeme seçiminde bu eğilimlere sınırlı sayıda projenin yüzünü döndüğü gözlenmiştir.

Genel olarak pozitivist dünyanın kutsal olanla sorunlu ilişkisinde kullanılan "temsili" "sembolik" dil, klişelere ve temel mottolara odaklanır. Projelerde en genel manada ortaya çıkan derinliği olmayan sayı sembolleri veya proje sunusunu "Alevice" çeşnilendirecek zorlama Alevilik mottolarının aksettirilme biçimleri dikkat çekici düzeydedir. Yukarıda geniş bir şekilde anlatılmaya çalışıldığı üzere temsil veya sembol düzleminde ele alınması, meselenin tamamen yanlış kodlanacağı bir süreci işaret ederken, bu tercihler alışıldık zihinsel popülizmin bir yansıması gibi görünmektedirler.

Sınırlı sayıda danışmanlık desteği ile hazırlanmış projelerde kavramsal bir çabanın içine girilmiş ve bazı yeni yorum potansiyelleri hissedilmiştir. Bunun dışında genel manada dört element, dört yön, dört kapı kırk makam gibi mottoların, aceleci ve yüzeysel bir yeknesaklığa hapsedildiği, bitkinlik verici bir kısırlıkta konunun ele alındığı örneklerin sıklığı dikkat çekecek boyutlardadır. Bu açıdan incelendiğinde proje örnekleri, dini mekânı "sembolik" bir gösterge alanı olarak ele alan iştahlı mimarlık arzusu, bu alanın açık uçlu poetik dili ile tanışmaktansa, heybesindeki klişelere sarılmış hissi uyandırmıştır.

Cemevi mekânı, ibadete değer katacak olan özgül ağırlığını, deneyimlediği yaşantı değeri ile kazanacaktır. Bu mekânın salt mimari olarak üretilmekten çok antropolojik ve teolojik olarak deneyimlenmesi, dönüşmesi, yerine kurulması gibi organik "yaşayarak olma" hâli ile mümkündür. Projelerde mimari sürecin hazır bir ibadet mekânı vaat etmesi, cemevinin ontolojik çerçevesini yakalayamayan, iddialı fakat nafile bir çabadır. Mekâna ve onu kullanan insanlara kutsalın inşası ve üretilmesi

konusunda esneklik veya potansiyel açıklıklar bırakılmamıştır. Oysa Alevi kutsal mekânı, zaman etkisi altında gelişecek bir dizi tecelli ve zuhur olayı ile gitgide artan katmanlarla örülmüş bir hiyerofoni alanı iddiası taşır. Öncelikle hiyerofonik fenomene kapı açabilecek bir bu dünyanın sembol ve algı dilinden kopan bir kütle üretilmeli ve kutsalın tezahürü ile mekânın hafızasına fırsat verilmelidir.

Alevilik, kutsal mekânı salt ibadet mekânı olarak değil, varlık âleminin sırrı hakikatinin bir demde meydana çıkma, aşikâr olma zemini olarak görür. Bu deneyime dayalı performatif süreç, salt bir tapınma işlevinden çok daha yüksek mana potansiyelleri taşımaktadır. Varlığa ve arketipsel liturjilere yuva olan mekân olarak ibadethane, yoğunlaşmış bir dizi liturjik dizgenin tecelli etmesine olanak tanır ve kendisi de bu sürecin dinamik bir bileşeni olur. İbadet mekânı bilindik manada fonksiyonel mekân değildir ve bir temsil dizgesinin sahnesine indirgenemez.

"Noksani bu sırra ereyim dersen
Çardeki masumu göreyim dersen
İmanla cennete gireyim dersen
Cem evine diri varma ölü var"
Noksanî

ALTINCI BÖLÜM

KATALOG

6. Katalog

1. Malatya Arapgir Onar Köyü Onar Büyük Ocak Evi

Yapı No.	: 1
Çizim No.	: 40
Fot. No.	: 177-180
İnşa Tarihi	: 13. yüzyıl
Yapının İnceleme Tarihi	: 08.09.2015
Onarım Durumu	: Yakın tarihli onarım
Bulunduğu Yer	: Malatya ilinin Arapgir ilçesinin Onar mahallesi
Bağlı Olduğu Ocak	: Şeyh Hasan Ocağı
Liturjik Eşya	: Karadirek
Tipoloji	: 1. grup
Ölçü	: 9,81 x 9,63

Yeri

Malatya ilinin kuzey bölümünde yer alan Arapgir ilçesine 15 km uzaklıkta yer alan Onar köyü, adını kurucusu Şeyh Hasan Onar'dan almıştır.[278] 2020 yılındaki son nüfus verisine göre köyde 162 kişi yaşamını sürdürmektedir. 1847 yılında Malatya vilayetine bağlı bir ilçe hâline getirilmiştir.[279]

Mimari Tanımı

Yapıya eşikli ahşap malzemeli bir kapıdan geçilerek girilir. Dört kapılı uzun bir koridordan geçerek ana mekâna ulaşılır. Büyük Ocak Evi yaklaşık 9,81x9,63 m boyutlarında kareye yakın dikdörtgen planlı; 1,5 m'lik kalınlıkta 2,5 m yüksekliğinde taş duvarlara bindirilmiştir. Bir oturma yükseltisi (sekisi) bulunmaktadır. Yapı dokuz birimli kareye yakın dikdörtgen planda çatma kubbeli olarak kurgulanmıştır. Üst örtü,

[278] Tuba Nur Olgun, Nihal Arda Akyıldız, "İnanç-Mekân İlişkisi Bağlamında Cemevlerinin Korunması: Malatya Arapgir Onar Köyü Cemevleri," **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi,** Kış 2021, Sayı 100., 2021, s. 521-522.

[279] Şancı, Fuat, **Arapkir Onar Köyünde Türk Eserleri,** Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 14, Sayı: 37, Nisan 2021 s. 268

üst örtüyü destekleyen strüktürel öğeler ahşap malzemeden yapılmıştır. Kırlangıç kubbenin tahrip olması sebebiyle kaç kademeli olduğu tespit edilememiştir. Kırlangıç kubbe dışında kalan alanda ters tavan tekniği kullanılmıştır. Kubbenin ağırlığı aşıklar ve sütun yastıkları vasıtasıyla düşey taşıyıcılara aktarılmaktadır. Ana mekânda 13 ahşap düşey taşıyıcı yapı içerisinde konumlanmaktadır. Bunlardan bir tanesi karadirek olarak tanımlanmaktadır. Düşey taşıyıcılar da taş kaideler vasıtasıyla zeminden yükseltilmiştir. Aşıklar vasıtasıyla yapı üç açıklıklı bir görünüm elde etmiştir.

Yapıda ocak diğer yapılardan farklı olarak beden duvarı içerisine değil, ana mekânın ortasına yerleştirilmiştir. Ana mekânın ortasına konumlandırılmasının sebebi tepe penceresinden ocak dumanının tahliyesini kolaylaştırmaktır. Yapıda beden duvarına bitişik olarak yerleştirilen bir niyaz duvarı mevcuttur. Çerağ taşı bu duvara bitişik olarak konumlandırılmıştır. Üst örtü ve taşıyıcı öğeler dışında kalan tüm alan kıtıklı toprak sıvayla sıvanmıştır.

Yapıda tarıkların muhafaza edildiği yakın dönem eklemesi olan ahşap malzemeden bir dolap yer almaktadır.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 13. yüzyıl yapısı olduğu,[280] zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

2. Elazığ Baskil Tabanbükü Köyü Şeyh Ahmet Ocak Evi

Yapı No.	: 2
Çizim No.	:
Fot. No.	: 4-7
İnşa Tarihi	:
Yapının İnceleme Tarihi	: 1985-1986[281]
Onarım Durumu	:
Bulunduğu Yer	: Elazığ ilinin Baskil ilçesinin Şeyhhasan köyü
Bağlı Olduğu Ocak	: Şeyh Ahmet Ocağı

[280] Betül Gelengül Ekimci, Alevi-Bektaşi Kültüründe Kırsal Dini Mimarinin Mekânsal Özellikleri: Seyitgazi Örneği, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi,** Güz 2021, sy. 99, s. 317.
[281] Süha Arın, Hasan Özgen, **Fırat Göl Olurken: Cennetin Bedeli** (1985-1986).

Liturjik Eşya :

Tipoloji : 1. grup

Ölçü :

Yeri

Şeyh Hasan (2015'ten önce Tabanbükü) köyü, bağlı olduğu Elazığ il merkezine 81, Baskil ilçe merkezine 43 km uzaklıkta bulunmaktadır.[282] Köy adını Şeyh Hasanlı adlı aşiretten almaktadır. 1960 nüfus sayımında, köyde 412, 2022'de 79 kişinin yaşadığı bilgisi verilmiştir.[283]

Mimari Tanımı

Yapı Karakaya barajı altında kaldığı için yok olmuş ve günümüze ulaşamamıştır. Ancak Süha Arın'ın belgeselinde gözlemleyebildiğimiz kadarıyla, cemevi mimari tipolojisinde 1. grup olarak adlandırdığımız, kareye yakın dikdörtgen planda, 7 katmanlı kırlangıç kubbeli olarak inşa edilmiştir. kırlangıç kubbe dışında kalan alan ise ters tavan tekniği ile örtülmüştür. Üst örtü aşıklar vasıtası ile ahşap malzemeden sekiz düşey taşıyıcı ile taşınmaktadır. Aşıklar ile düşey taşıyıcılar arasında sütun başlıkları kullanılmış ve bu başlıkların zemine bakan yüzeyleri testere dişi formu oluşturacak biçimde oyulmuştur. Ocak yönünde uzunlamasına 3 nefe ayrılmıştır. Ortadaki nef diğer neflerden geniş tutulmuş ve burada korkuluklarla bir ikrarlılar bölümü oluşturulmuştur. Ocak ise basık yuvarlak kemerli formda inşa edilmiş ve beden duvarları ile birlikte beyaz kıtıklı toprak sıva ile sıvanmıştır.[284]

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememiştir.

3. Elazığ Karakoçan Üçbudak Köyü Seyyid Nuri Cemaleddin Ocak Evi

Yapı No. : 3

[282] **Şeyh Ahmed Ocağı** (Çevrimiçi) ,https://www.seyhahmeddedeocagi.com/%C5%9Feyh-ahmed-dede/%C5%9Feyh-hasan-k%C3%B6y%C3%BC/ 12 Aralık 2023.
[283] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s. 203.
[284] Süha Arın, Hasan Özgen, **Fırat Göl Olurken: Cennetin Bedeli** (1985-1986).

Çizim No.	: 27
Fot. No.	: 117-120
İnşa Tarihi	: 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi	: 17.08.2011
Onarım Durumu	:
Bulunduğu Yer	: Elazığ ilinin Karakoçan ilçesinin Üçbudak köyü
Bağlı Olduğu Ocak	: Seyyid Nuri Cemaleddin Ocağı
Liturjik Eşya	: Karadirek
Tipoloji	: 1. grup
Ölçü	: 6,60 x 7,21

Yeri

Elazığ ilinin Karakoçan ilçesine bağlı olan Üçbudak köyünün eski adı "Delikan" olarak geçmektedir.[285] Köy, il merkezine 118, ilçe merkezine 14 km uzaklıkta konumlanır. 1960 yılı genel nüfus sayımında köyde 132 kişinin yaşadığı bilgisi verilmiştir.[286]

Mimari Tanımı

Yapı malzemesi olarak kaba yonu taş kullanılarak yığma sistemi ile inşa edilmiştir. Kıtıklı toprak sıvayla sıvanmıştır. Dışarıdan üst örtüsüne sonradan bir eklenti yapılarak kırma bir çatı yapılmıştır. Çatı çıkma olarak yapının dışına yerleştirilen kolonlara oturtulmuştur. Günümüze kadar korunan yapının kondisyonu iyi görünmektedir.

Mekâna giriş, batı duvarına açılan ahşap kapıyla gerçekleşir. Ana mekan, 6,60x7,21 m boyutlarında plan olarak cemevi mimari tipolojisinde 1. grup olarak adlandırdığımız kareye yakın dikdörtgen planda kurgulanmıştır. Yapının iç kısmı da kıtıklı toprak sıvayla sıvalıdır. Üst örtüsünde de ters tavan sistemi uygulanmıştır. Ahşap malzemeden kirişlerle üst örtü örgüsü uygulanmıştır. Aşıklar ve sütun başlıkları vasıtasıyla üst örtü ağırlığı ahşap malzemeden 9 adet bağımsız düşey taşıyıcıya aktarılmıştır. Beden duvarlarına bitişik konumlandırılan 6 adet düşey taşıyıcı daha

[285] Sevan Nişanyan, **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi), https://nisanyanyeradlari.com/?y=%C3%BC%C3%A7budak&lv=&t=Karako%C3%A7an&cry=TR&ua=10 14 Aralık 2023.
[286] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s. 203.

vardır ancak boyut olarak bağımsız taşıyıcılardan daha ince olarak yerleştirilmiştir. Taşıyıcılar taş kaideler vasıtasıyla zeminden yükseltilmiştir. Düşey taşıyıcılar ocak yönünde uzunlamasına konumlandırılmıştır. Bu şekilde yapı üç nefli bir görünüm kazanmıştır. Yastıklar kazıma tekniği ile uygulanan silmeler ile süslenmiştir.

Doğu duvarında ocak yer alır. Ocak, sivri kemerli formdadır. Yapının ayrı bir mekânında ise karadirek muhafaza edilmektedir. Üzeri yeşil renkli bir kumaş ile kapatılmıştır.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

4. Tunceli Mazgirt Darıkent (Muhundi) Köyü Baba Mansur Ocak Evi

Yapı No. : 4

Çizim No. : 36

Fot. No. : 153-156

İnşa Tarihi : 19. yüzyıl(?)

Yapının İnceleme Tarihi : 01.08.2013

Onarım Durumu : Yakın tarihli onarım

Bulunduğu Yer : Tunceli ilinin Mazgirt ilçesinin Darıkent (Muhundi) köyü

Bağlı Olduğu Ocak : Baba Mansur Ocağı

Liturjik Eşya : Karadirek

Tipoloji : 5. Grup

Ölçü : 9,45 x 5,11

Yeri

Eski adıyla Muhundi, yeni adıyla Darıkent köyü,[287] Tunceli ilinin Mazgirt ilçesinde bağlıdır ve ilçe merkezine 25 km uzaklıktadır. İsminin "Darıkent

[287] Nişanyan Yeradları, (Çevrimiçi) https://nisanyanyeradlari.com/?y=dar%C4%B1kent&lv=&t=tunceli&cry=TR&ua=10, 14 Aralık 2023.

(Muhundu)" olarak görüldüğü 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı'nda, 1117 nüfusun yaşadığı bir yerleşim yeridir.[288]

Mimari Tanımı

Yapı onarımından sonra beton malzeme ile inşa edilmiştir. İki katlı olarak işlevlendirilmiştir. İlk katından ana mekâna girildiğinde, 9,45 x 5,10 m boyutlarında kareye yakın dikdörtgen planda bir mekân görülmektedir. Üst örtüde ahşap malzeme kullanılmış ve ters tavan sistemi ile örtülmüştür. Örtünün hemen altında aşıklar yer alır. Aşıklar ve düşey taşıyıcılar vasıtası ile yapı üç nefli, dokuz birimli bir görünüm kazanmıştır. Aşıkların hemen altında zemine bakan yüzleri oyularak form kazandırılmış olan ahşap sütun başlıkları ve düşey taşıyıcılar yer alır. Sütun başlıkları da zeminden taş kaide ile yükseltilmiş olan ahşap düşey taşıyıcılara oturmaktadır. Giriş duvarından karşı duvara uzanan toplam altı adet düşey taşıyıcı mevcuttur, bunların dördü beden duvarlarından bağımsız mekanın ortasında konumlandırılır, diğer ikisi ise beden duvarlarına bitişik konumlandırılmıştır. Ocak ise dikdörtgen formda inşa edilmiştir. Üst alınlığı tavana kadar dışa taştırılarak hacim kazandırılmıştır.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

5. Sivas Yıldızeli Banaz Köyü Pir Sultan Ocak Evi

Yapı No.	: 5
Çizim No.	: 42-43
Fot. No.	: 181-183
İnşa Tarihi	: 16.yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi	: 06.08.2012
Onarım Durumu	:
Bulunduğu Yer	: Sivas ilinin Yıldızeli ilçesinin Banaz köyü
Bağlı Olduğu Ocak	: Pir Sultan Ocağı
Liturjik Eşya	:

[288] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, Ankara, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1963, s. 550.

Tipoloji : 1. grup

Ölçü : 8,75 x 5,95

Yeri

Banaz, Sivas ilinin Yıldızeli ilçesinde yer alan bir köydür. Sivas il merkezine 45 km, Yıldızeli ilçe merkezine 38 km uzaklıktadır. Köyün adı 1522 yılına ait tahrir defterinde "Banas" olarak geçmektedir.[289]

Mimari Tanımı

Yapı İki katlı olarak inşa edilmiştir. Günümüze kadar korunan yapının kondisyonu iyi görünmemektedir. Yapı malzemesi olarak beden duvarlarında kaba yonu taş malzemenin yığma sisteminde kullanıldığı görülmektedir. Ahşap hatıllar ve kerpiç malzeme ile de desteklenmiştir. Ana mekân alt katta yer almaktadır. Garaj olarak kullanılan alanda merdivenlerin arkasında bulunan küçük bir ahşap kapıyla ana mekâna geçiş yapılmaktadır. Kapının zemininde ahşap malzemeden bir eşik yer almaktadır.

Ana mekân plan olarak içeriden 8,75 x 5,95 ölçülerinde cemevi mimari tipolojisinde 1. grup olarak adlandırdığımız kareye yakın dikdörtgen planda altı birimli olarak kurgulanmıştır. Mekânın aydınlatılması için ana mekânda bir adet pencere ve kırlangıç kubbe kullanılmıştır ancak kırlangıç kubbedeki açıklık sonraki dönemlerde bir onarımın sonrasında kapatılmıştır.

Üst örtüsünde de 2,75 x 1,58 ölçülerinde, 3,02 m yüksekliğinde kademeli ahşap düşey taşıyıcıların taşıdığı kırlangıç kubbe kullanılmıştır. Aşıklar ve düşey taşıyıcılar vasıtasıyla yapı iki nefli bir görünüm kazanmaktadır. Kırlangıç kubbenin dışında kalan alanda ise ters tavan uygulanmıştır. Taşıyıcılarla kırlangıç kubbe ve tavan bağlantısını düşey taşıyıcıların üzerindeki kademeli yastıklar sağlamaktadır. Düşey taşıyıcılar taş kaideler vasıtasıyla zeminden yükseltilmiştir. Zeminden sütun yastıklarına kadar yükseklik 2,38 m, yapının zeminden kubbe açıklığına kadar yüksekliği ise 3,44 m'dir. Kubbenin altında yer alan dikmelerin arasında bir gergi kirişi kullanılmıştır.

[289] Nişanyan Yeradları, (Çevrimiçi) https://nisanyanyeradlari.com/?y=banaz&lv=&t=sivas&cry=TR&ua=1014 Aralık 2023.

Giriş kapısının bulunduğu güney duvarının hemen karşısında doğu duvarında ocak yer alır. Ocak, bölgedeki konutlarda yaygın olarak görülen basık kemerli formdadır ve kıtıklı toprak sıvayla sıvanmıştır.

Yapıda bezeme yalnızca sütun yastıklarında bulunur. Sütun yastıklarının alt yüzeyleri oyma tekniğinde testere dişi formu verilerek hareketlendirilmiştir.

İç mekânda yapının kutsiyetini arttırdığına inanılan tarık vb. obje kullanılmamıştır

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik kaynak araştırması yapıldığında, 16. yüzyıl yapısı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.[290]

6. Malatya Hekimhan Ballıkaya (Mezirme) Köyü Şah İbrahim Veli Karadirek Ocak Evi

Yapı No. : 6

Çizim No. :

Fot. No. : 184-187

İnşa Tarihi : 1957

Yapının İnceleme Tarihi : 21.06.2018

Onarım Durumu :

Bulunduğu Yer : Malatya ilinin Hekimhan ilçesinin Ballıkaya mahallesi

Bağlı Olduğu Ocak : Şah İbrahim Veli

Liturjik Eşya : Karadirek

Tipoloji : 1. grup

Ölçü :

Yeri

[290] Nazmi Tuğrul, **Alevi İnançları ve Hüsniye'nin Öyküsü,** İstanbul, Er-tu Matbaası, 1979, s. 39.

Ballıkaya, Malatya ilinin Hekimhan ilçesine bağlı bir mahalledir. 1530 yılı tahrir defterinde eski adı "Merzume" olarak geçmektedir.[291] Ballıkaya, bağlı olduğu Malatya iline 90 km, Hekimhan ilçesine 23 km uzaklıkta konumlanmaktadır.

Mimari Tanımı

Yapının metruk halde olması sebebiyle yeterli tanımlama yapılamamıştır. Ancak ayakta kalan duvarlardan anlaşıldığı kadarıyla kaba yonu taş malzemeyle yığma sisteminde ahşap hatıllarla desteklenerek inşa edilmiştir. Kapı ve pencere sövelerinde ahşap malzeme tercih edilmiştir. Giriş kapısının üzerinde taş bir kitabe yer alır, kitabede 1957 tarihi işlenmiştir. Yapıya giriş yapıldığında üst örtüsüne dair herhangi bir ize rastlanmamaktadır. Beden duvarlarının kıtıklı toprak sıvayla sıvandığı görülebilmektedir. Kareye yakın dikdörtgen planda bir kurguya sahiptir. Ocak birimine rastlanmamıştır duvarda kırılan bir alan görülmekte ocak biriminin tahribat öncesi orada olması muhtemeldir.

Tarihlendirme

Giriş kapısının üzerinde yer alan kitabeye göre inşa tarihi 1957'dir.

7. Tokat Almus Hubyar Köyü Bek Dede Tarihi Cemevi I

Yapı No.	: 7
Çizim No.	: 3
Fot. No.	: 8-12
İnşa Tarihi	: h.1335 (m.1916/1917)
Yapının İnceleme Tarihi	: 15.08.2011
Onarım Durumu	:
Bulunduğu Yer	: Tokat ilinin Almus ilçesinin Hubyar köyü
Bağlı Olduğu Ocak	: Hubyar ocağı
Liturjik Eşya	:
Tipoloji	: 1. grup
Ölçü	: 8 x 9

Yeri

[291] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi), https://nisanyanyeradlari.com/?yer=23024&haritasi=ball%C4%B1kaya 14 Aralık 2023.

Adını Hubyar Sultan'dan alan Hubyar köyü, Tokat ilinin Almus ilçesine bağlıdır. 1960 yılı genel nüfus sayımının verilerinin yanınyandığı kitapta adı "Uzunbelen (Hubyar)" şeklinde geçen köyde 1012 kişinin yaşadığı görülmektedir.[292] 1993 yılında Hubyar adının benimsendiği belirtilen köy[293], 13 Ağustos 1990 tarihli İçişleri Bakanlığı kararıyla Sivas'ın Hafik ilçesi merkez bucağından alınarak Tokat ili Almus ilçesi merkez bucağına bağlanır.[294]

Mimari Tanımı

Yapı kaba yonu taş malzemeden yığma sisteminde inşa edilmiş ve ahşap hatıllarla desteklenmiştir. Yapıya batı yönünden, küçük yarı açık bölümün bağlandığı kapıdan girilmektedir. 8 x 9 m ölçülerinde kareye yakın planda kurgulanmıştır. Üst örtüsünde beş katmanlı kırlangıç kubbe kullanılmış, kırlangıç kubbe dışında kalan alanda da ters tavan sistemi kullanılmıştır. Kırlangıç kubbenin ağırlığı aşıklar ve sütun başlıkları vasıtasıyla ahşap düşey taşıyıcılara aktarılmaktadır. Kubbe köşelerinde dört adet düşey taşıyıcıya oturtulmuştur. Bu taşıyıcılar vasıtasıyla aynı zamanda yapı iki nefli bir görünüm kazanmıştır. Orta nef yan neflerden daha geniş tutuluştur. Ocak ise basık yuvarlak kemerli formda, diğer yapılar ile karşılaştırıldığında anıtsal bir boyutta inşa edilmiştir.

Tarihlendirme

Yapının ahşap kapısı üzerinde yazılı olan yapım tarihi hicri 1225 tarihini göstermektedir. Söz konusu tarihin son dönemde 2 rakamının 2 rakamı ile aynı şekilde yazıldığı dikkate alındığında h.1335 (m.1916/1917) olduğu düşünülmelidir..

8. Malatya Arapgir Onar Köyü Şeyh Bahşiş Ocak Evi

Yapı No.	: 8
Çizim No.	: 44
Fot. No.	: 188-192
İnşa Tarihi	: 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi	: 08.09.2015

[292] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s. 510.
[293] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi), https://nisanyanyeradlari.com/?yer=29651&haritasi=hubyar 8 Aralık 2023.
[294] **T.C. Resmî Gazete**, 21 Ağustos 1990, Sayı: 20612, s. 6.

Onarım Durumu : -

Bulunduğu Yer : Malatya ilinin Arapgir ilçesinin Onar mahallesi

Bağlı Olduğu Ocak : Şeyh Bahşiş ocağı

Liturjik Eşya :

Tipoloji : 1. grup

Ölçü : 9,60 x 9,60

Yeri

Malatya ilinin kuzey bölümünde yer alan Arapgir ilçesine 15 km uzaklıkta yer alan Onar köyü, adını kurucusu Şeyh Hasan Onar'dan almıştır.[295] 2020 yılındaki son nüfus verisine göre köyde 162 kişi yaşamını sürdürmektedir. 1847 yılında Malatya vilayetine bağlı bir ilçe haline getirilmiştir.[296]

Mimari Tanımı

Yapı kaba yonu taş malzemeyle yığma olarak inşa edilmiştir. Beden duvarlarından yapı onarım gördüğü anlaşılmaktadır. Beden duvarlarına baktığımızda bir kesme taşın üzerinde "Maşallah sene 1230 [1814/1815]" yazılı bir kitabenin yer aldığını görmekteyiz. Dışarıdan üst örtüsü sac malzemeden kırma çatılı olarak görülmektedir.

Bir holden geçilerek ana mekâna ulaşılmaktadır. Zemininde eşik bulunan ahşap bir kapıdan geçtiğimizde 9,60 x 9,60 m ölçülerinde kırlangıç kubbeli, on birimli kare planda bir mekâna ulaşılır. Giriş duvarı yönündeki uzunlamasına olan bölümün genişletilerek oluşturulması muhtemeldir. Kırlangıç kubbe, dışında kalan ters tavan ve kubbenin strüktürünü sağlayan taşıyıcı elemanlar için ahşap malzeme tercih edilmiştir. Kırlangıç kubbe beş kademeli olarak yükseltilmiştir, hemen altında aşıklar ve sütun başlıkları kubbenin ağırlığını dört adet bağımsız düşey taşıyıcılara aktarmaktadır. Ana mekân içerisinde toplam sekiz adet düşey taşıyıcı bulunmaktadır. Altı adet düşey taşıyıcı mekân içerisinde beden duvarlarından bağımsız konumda bulunurken diğer taşıyıcılar beden duvarına bitişik şekilde konumlanmaktadır. Düşey taşıyıcılar da zeminden taş kaideler vasıtasıyla yükseltilmiştir. Beden duvarları kıtıklı toprak sıvayla

[295] Tuba Nur Olgun, Nihal Arda Akyıldız, **"İnanç-Mekân İlişkisi Bağlamında Cemevlerinin Korunması: Malatya Arapgir Onar Köyü Cemevleri,"** Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Kış 2021, Sayı 100., 2021, s. 521-522.

[296] Fuat Şancı, **Arapkir Onar Köyünde Türk Eserleri,** Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 14, Sayı: 37, Nisan 2021 s. 268.

sıvanmıştır duvarların üzerinde açılan nişler görünmektedir çerağ yerleştirilmek için açılan bir alan olabilir. Mekânın içerisinde bir ocak birimiyle karşılaşılmamıştır. Onarım sonrası kapatılmış olabilir.

Tarihlendirme

Yapının beden duvarlarına bulunan kesme taşın üzerinde yazan "1230 [1814/1815]" senesi, yapının yapım yılı olmalıdır. Yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla da karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

9. Malatya Arguvan Koyuncu (Gürge) Köyü Şah Süleyman Ocak Evi

Yapı No. : 9

Çizim No. : 29

Fot. No. : 127-130

İnşa Tarihi : 19. yüzyıl (?)

Yapının İnceleme Tarihi : 08.09.2015

Onarım Durumu : 2000'li yıllar

Bulunduğu Yer : Malatya ilinin Arguvan ilçesinin Koyuncu (Gürge) mahallesi

Bağlı Olduğu Ocak : Şah Süleyman Ocağı

Liturjik Eşya : Karadirek

Tipoloji : 9. Grup

Ölçü : 10.00 x 9,36

Yeri

Malatya ilinin Arguvan ilçesinin Koyuncu köyünde yer almaktadır. Köyün eski adı 1928 yılında Gürge olarak geçmektedir.[297] Arguvan ilçesinin Arapkir ilçesiyle sınırlarını belirleyen Göldağları'nın doğu uzantısında, deniz seviyesinden bir hayli

[297] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi), https://nisanyanyeradlari.com/?y=g%C3%BCrge&lv=&t=arguvan&cry=TR&ua=10 14 Aralık 2023.

yüksek bir plato üzerine kurulmuştur. Nüfusu, 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı'ında 538 kişi[298], 2022 yılı TÜİK'in adrese dayalı nüfus verisine göre 167 kişidir.

Mimari Tanımı

Yapı 2000'li yıllarda bir onarım geçirmiş ve bu onarım sonrası yapının ana unsurlarıyla ilgili veri veren çok fazla örnek kalmamış, beton malzeme ile tekrar inşa edilmiştir. İçeride yapının eski döneminden kalan birkaç parça in situ olarak görülebilmektedir. Onarım sonrası yapının içi beyaza boyanmış, yalnızca yapının eski döneminden kalan parçalar boyanmamıştır. Ana mekânla ilgili 10.00 x 9,36 m ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen planda onarım öncesi muhtemelen kırlangıç kubbeli bir mekân olduğunu söyleyebiliriz. 9 birimli olarak kurgulanmıştır. Ocak işlevinde kullanılmayacağı için yenileme sonrasında kapatılmış ancak ocak formunda bir niş açılmıştır. Bu nişin hemen yanında yapının eski döneminden kalan Arapça olarak yazılmış bir kitabe yer almaktadır. Kitabede; Nisa Suresi, 58. ayetten bir parçadır. Mealen, insanlara hükmettiğinizde adaletle hükmedin anlamına gelmektedir. Ana mekânda görülen yapının eski döneme ait olan bir karadirek yer almaktadır. Üzerinde tarıkların asılı olduğu görülmektedir.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

10. Elazığ Baskil Kumlutarla (Adaf) Köyü Şeyh Bahşiş Ocak Evi (Ütübay Ailesi)

Yapı No. : 10
Çizim No. :
Fot. No. :
İnşa Tarihi :
Yapının İnceleme Tarihi :
Onarım Durumu :

[298] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s. 393.

Bulunduğu Yer : Elazığ ilinin Baskil ilçesinin Kumlutarla köyü (e.a. Adaf)

Bağlı Olduğu Ocak : Şeyh Bahşiş Ocağı

Liturjik Eşya :

Tipoloji : 1. grup

Ölçü : 12.00 x 14.00

Yeri

Elazığ ilinin Baskil ilçesine bağlı olan Kumlutarla köyü, il merkezine 77, ilçe merkezine 39 km uzaklıktadır. 1928 tarihli Köylerimiz kitabında "Ataf" şeklinde geçen köy,[299] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı verilerinin basıldığı kitapta, Elazığ ili, Baskil ilçesi, Muşar bucağına bağlı 345 nüfuslu bir köydür. Burada ismi "Kumtarla (Ataf)" şeklinde geçmektedir.[300] TÜİK verilerine göre 2022 yılında köyde 45 kişi nüfusa kayıtlı görülmektedir.

Mimari Tanımı

Yapının bulunduğu köy, baraj yapımı sonrası sular altında kalmıştır. Bu sebeple yapıya ilişkin somut bir inceleme yapılamamıştır ancak Onarlı'nın Şeyh Hasan Aşireti makalesinde bu yapıya ilişkin bir metin yer almaktadır. Makalede tasvir edilen yapı, 12.00 x 14.00 m ölçülerinde 3 m yüksekliğinde cemevi mimari tipolojinde 1. grup olarak adlandırdığımız kareye yakın dikdörtgen planda kırlangıç kubbeli olarak inşa edilmiştir. Kırlangıç kubbenin 7 katmanlı olduğu belirtilmiştir.[301] Yapıya ilişkin somut başka bir veri bulunmamaktadır.

Tarihlendirme

Yapıya ilişkin somut bir veri bulunmaması sebebi ile tarihlendirmesi ile ilişkili herhangi bir tespit yapılamamıştır.

11. Elazığ Karakoçan Yoğunağaç Köyü Çoribori Ocak Evi

Yapı No. : 11

Çizim No. : 45

[299] **Son Teşkilat-ı Mülkiyede Köylerimizin Adları**, İstanbul, Türkiye Cumhuriyeti Dahiliye Vekâleti Nüfus Müdüriyet-i Umumiyesi, 1928, s. 306.
[300] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s. 203.
[301] İsmail Onarlı, **Şeyh Hasan Aşireti**, İstanbul, Aydüşü Yayınları, 2001, s. 239.

Fot. No. : 193-197
İnşa Tarihi :
Yapının İnceleme Tarihi : 18.08.2011
Onarım Durumu :
Bulunduğu Yer : Elazığ ilinin Karakoçan ilinin Yoğunağaç köyü
Bağlı Olduğu Ocak :
Liturjik Eşya : Tarık
Tipoloji : 1. grup
Ölçü : 8,50 x 6,10

Yeri

Peri Çayı'na yakın mesafede konumlanan Yoğunağaç köyü, Elazığ ilinin Karakoçan ilçesine bağlı ve il merkezine 121, ilçe merkezine 17 km mesafededir. 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı verilerinin basıldığı kitapta, "Yoğunağaç (Kolan)" şeklinde geçen köyde, 376 kişi yaşamaktadır.[302]

Mimari Tanımı

Yapı yakın tarihte bir onarım görmüştür. Onarımda beden duvarları beton malzeme ile güçlendirilmiştir. Dışarıdan duvarlara bakıldığında beton malzemenin tahrip olduğu noktaların altında kaba yonu taş malzemenin yığma sisteminde inşa edildiği ve kerpiç malzemenin de sıva olarak kullanıldığı tespit edilmektedir. Üst örtüye bakıldığında ise dışarıdan ahşap malzemeden mertekler ve kiranlar ile yükseltilen kırma çatılı olarak kurgulandığı ve sac malzeme ile örtüldüğü görülmektedir.

Yapının giriş kapısının bulunduğu alan iç bükey formda girintilidir ve kapısı için onarım sonrası demir kapı tercih edilmiştir. Kapıdan girildiğinde geniş bir hol ile karşılaşılmaktadır. Giriş kapısının hemen karşısında ana mekâna geçiş için konumlandırılan eşikli ahşap kapıdan geçildiğinde 8,50 x 6,10 m boyutlarında, cemevi mimarisinde 1. grup olarak adlandırdığımız kareye yakın dikdörtgen planlı ve kırlangıç kubbeli mekâna ulaşmaktayız. Ana mekânda üst örtü kurgusunda işlenmiş ahşap malzeme kullanılmıştır. Kırlangıç kubbe 7 katmanlı olarak yükseltilmiş ve üzerinde bir kubbe açıklığı bırakılmıştır. Kırlangıç kubbe dışında kalan alan ise ters

[302] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s. 203.

tavan sisteminde örtülmüştür. Üst örtü sistemini destekleyen 8 adet ahşap malzemeden düşey taşıyıcı kullanılmıştır. Bu düşey taşıyıcıların dördü kırlangıç kubbenin köşelerine konumlandırılmıştır. Taşıyıcılar taş kaideler vasıtasıyla zeminden yükseltilmiştir. Üst örtüyle taşıyıcıların bağlantısı uzunlamasına yerleştirilen aşıklar ile sağlanmıştır. Aşıklar ve düşey taşıyıcılar vasıtasıyla yapı üç nefli bir görünüm kazanmıştır. Orta nef diğer neflerden daha geniş tutulmuştur.

Yapı içerisinde yeşil kumaş ile örtülen bir tarık muhafaza edilmektedir.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

12. Tunceli Pülümür Doğanpınar Köyü Büklü Dede Ocak Evi

Yapı No. : 12

Çizim No. : 46

Fot. No. : 198-200

İnşa Tarihi : 19. yüzyıl (?)

Yapının İnceleme Tarihi : 25.07.2013

Onarım Durumu : 1995 yılı

Bulunduğu Yer : Tunceli ilinin Pülümür ilçesinin Doğanpınar köyü

Bağlı Olduğu Ocak : Büklü Dede Ocağı

Liturjik Eşya :

Tipoloji : 5.Grup

Ölçü : 10,30 x 9,30

Yeri

Büklü Dede Ocağı'nın bulunduğu Doğanpınar Köyü, bağlı olduğu Tunceli il merkezine 102, Pülümür ilçe merkezine 32 km uzaklıktadır. 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı'ında 358 nüfuslu köyün yeni ismi olan Doğanpınar'ın yanında eski ismi "Pitige" şeklinde geçmektedir.[303]

[303] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s. 554.

Mimari Tanımı

Yapı 1995 yılında yıkılarak yeniden inşa edilmiştir. Güncel hali beton malzemeden inşa edilmiştir. Yapının kondisyonu iyi görünmektedir. Yapı 10,30 x 9,30 m boyutlarında plan olarak merkezi bir kırlangıç kubbenin hâkimiyetinde kareye yakın merkezi planda kurgulanmıştır. Kırlangıç kubbe yedi kademeli olarak beden duvarlarına oturtulmuştur. Beden duvarlarında batı duvarındaki giriş kapısı kuzey ve doğu duvarındaki pencereler ve üst örtüdeki kırlangıç kubbedeki tüteklik dışında açıklık bulunmamaktadır.

Yapının önceki halinin de yapının eski fotoğraflarından görüldüğü kadarıyla aynı planda olduğu gözlemlenmiştir. Ana mekânda kurgulanan ağaçların işlemeli olduğu söylenmiştir ve karadirek mevcuttur.

Yeniden inşa edilen yapıda, ana mekânda yapının kutsiyetini arttırdığına inanılan tarık vb. obje kullanılmamıştır.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

13. Tunceli Pülümür Hacılı Köyü Pir Sultan Ocak Evi

Yapı No.	: 13
Çizim No.	: 38
Fot. No.	: 167-174
İnşa Tarihi	: 16. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi	: 27.07.2013
Onarım Durumu	: Yakın tarihli onarım
Bulunduğu Yer	: Tunceli ilinin Pülümür ilçesinin Hacılı köyü
Bağlı Olduğu Ocak	: Pir Sultan Ocağı
Liturjik Eşya	: Karadirek
Tipoloji	: 1.Grup
Ölçü	: 8,56 x 7,30

Yeri

Hacılı köyü, Tunceli ilinin Pülümür ilçesinde yer almaktadır.[304] 1518,1523 ve 1530 yıllarında "Hacılı Türk", 1569 ve 1642 yıllarında "Hacılu" adıyla görülen yerleşimde, kayıtlarda sadece Müslüman nüfusun yaşadığı geçmektedir.[305]

Mimari Tanımı

Yapının dıştan kurgusunda beden duvarlarında bir bölüme kadar yığma taş sonrasında ise ahşap hatılları desteklenen kerpiç, bağdadi sıva tekniğinde uygulanmıştır. Mekâna giriş, batı duvarına açılan ahşap kapıyla gerçekleşir. Yapı 8,56 x 7,30 m boyutlarında, plan olarak içeriden cemevi mimari tipolojisinde 1. grup olarak adlandırdığımız kareye yakın dikdörtgen planda inşa edilmiştir. Üst örtüsünde de bu çerçevede ikili düşey taşıyıcı ile desteklenen kırlangıç kubbe kullanılmıştır. Kırlangıç kubbenin dışında kalan alan ise ters tavan tekniğinde uygulanmıştır.

Yapının orta bölümünde kullanılan kırlangıç kubbe kapatılmış ve 5 kademeli olarak düzenlenmiştir. Beden duvarlarında beyaz kıtıklı toprak sıva uygulanmıştır.

Yapının merkezinde ahşap malzemeden dört düşey taşıyıcı mevcuttur, ikisi kırlangıç kubbeyi taşırken diğer ikisi üst örtü birimini kuzey yönünde desteklemek amacıyla konumlandırılmıştır. Taşıyıcılar ile üst örtü arasında sütun başlıkları ve sütun yastıkları için de ahşap malzeme tercih edilmiştir. Sütun başlıklarının alt yüzey bordürlerinin yivli bir kontür oluşturması üzere oyularak süslenmiş ve dalga formu kazandırılmıştır. Ön yüzeylerinde de kazıma tekniğinde çizgisel dalga motifi işlenmiştir. Düşey taşıyıcılardan birinin etrafı ahşap malzemeden korkulukla üç yönde çevrilmiştir. Çitlerle çevrilerek önünde mum yakılan bir alan oluşturulmuştur. Karadirek olması sebebi ile bu şekilde bir alan oluşturulmuştur.

Düşey taşıyıcıların hemen üzerinde ise çatı ve kırlangıç kubbe konstrüksiyonunu destekleyen, aşık olarak adlandırılan yatay kirişler ve kuşaklamalar kullanılmıştır. Üst örtü yatay kirişlerle üç bölüme bölünmüş ve orta bölüm kısmen yan bölümlerden daha geniş bir şekilde düzenlenmiştir ve altı birimli olarak kurgulanmıştır.

---

[304] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi), https://nisanyanyeradlari.com/?y=hac%C4%B1l%C4%B1&lv=&t=p%C3%BCl%C3%BCm%C3%BCr&cry=TR&ua=10 14 Aralık 2023.

[305] Murat Alanoğlu, **1642 Tarihli Avarız Defterine Göre Kızuçan (Pülümür) Kazası,** Tarih Okulu Dergisi, Yıl: 9, Sayı: XXVIII, Aralık 2016. s. 123-127

Giriş kapısının hemen karşısında doğu duvarında ocak nişi yer alır. Ocak dikdörtgen formda inşa edilmiştir ve kıtıklı toprak sıvayla sıvanmıştır.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik kaynak araştırması yapıldığında, 16. yüzyıl yapısı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.[306]

14. Amasya Merzifon Oymaağaç Köyü Kemal Dede Sultan Tarihi Cemevi

Yapı No. : 14

Çizim No. : 14

Fot. No. : 76-79

İnşa Tarihi : 19. yüzyıl (?)

Yapının İnceleme Tarihi : 30.07.2018

Onarım Durumu : Onarım mevcut

Bulunduğu Yer : Amasya ilinin Merzifon ilçesinin Oymaağaç köyü

Bağlı Olduğu Ocak : Battal Gazi Ocağı

Liturjik Eşya :

Tipoloji : 1.Grup

Ölçü : 6,40 x 10,55

Yeri

Oymaağaç köyü, 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı verilerinin basıldığı kitapta, Amasya ili, Merzifon ilçesi, Türnük bucağına bağlı 490 nüfusludur[307] Köy, bağlı olduğu Amasya ili merkezine 76, Merzifon ilçe merkezine 31 km mesafede konumlanmaktadır. 1925 yılından beri aynı adı taşımaktadır.[308]

Mimari Tanımı

Yakın dönemde 1956 yılında bir onarım görmüştür. Onarım sonrasında yapı iki katlı olarak inşa edilmiştir. İç mekân korunmuştur üzerine ikinci kat eklenmiştir.

[306] Daimi Cengiz, Pir Sultan İzleği, **Motif Akademi Halkbilimi Dergisi**, C:15, Sayı: 37, 2022. s.134
[307] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s. 40.
[308] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi), https://nisanyanyeradlari.com/?yer=2296&haritasi=oymaa%C4%9Fa%C3%A7 14 Aralık 2023.

İlk katın beden duvarları kaba yonu taş ve devşirme malzeme ile yığma sisteminde inşa edilmiştir. İkinci kat ise güncel yapı tekniğinde betonarme olarak yükseltilmiştir. Üst çatısı dışarıdan kırma çatılı olarak inşa edilmiştir. Ana mekâna geçiş ahşap bir kapı vasıtasıyla sağlanır.

Ana mekân 6,40 x 10,55 m boyutlarında, kareye yakın dikdörtgen planda kurgulanmıştır. Üst örtüsü ters tavan sisteminde yapılmıştır. Altında çatı sistemini destekleyen aşıklar sütun başlıkları ve düşey taşıyıcılar yer alır. Mekânın ortasında üç adet düşey taşıyıcı yer almaktadır. Üst örtü kurgusu ve strüktürel öğelerde ahşap malzeme kullanılmıştır. Aşıklar vasıtasıyla uzunlamasına üç nefe ayrılmıştır. Orta nef diğer neflerden daha geniş tutulmuş, ahşap malzemeden korkuluklar ile diğer bölümlerden ayrılmış, bir ikrarlılar bölümü oluşturulmuştur. Dede postu bu birimin içinde yer alır. Bu bölümün uç kısmında dışında kalan alanda basık kemerli formda dar bir açıklık yer alır. Buradan türbe mekânına geçiş yapılır. Türbe mekânı ise kare planlıdır.

Üst örtüyü destekleyen 3 adet düşey taşıyıcı yer konumlandırılmıştır. 2 taşıyıcı yeşil renge boyanmıştır. İki taşıyıcının üzerinde de yine yeşile boyanmış geyik boynuzları asılıdır. Sütun başlıklarının alt yüzeylerinde de oyma tekniğinde yivler oluşturularak dalga motifi oluşturulmuştur. Bir sütun başlığının üzerinde 11.9.56 tarihi yazılmıştır ve bu yazının da hemen üzerinde ahşap malzemeden Arapça bordürler bulunmaktadır.

Tarihlendirme

Yapı içerisinde bulunan sütun başlığının üzerinde 11.9.56 tarihi yazılmıştır. Bu tarihin onarım tarihi olması muhtemeldir. Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, 1956 yılında tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

15. Amasya Göynücek Çulpara Köyü Tarihi Cemevi

Yapı No. : 15

Çizim No. : 69-70

Fot. No : 322-326

İnşa Tarihi : [1]128 (?) (1715/1716)
Yapının İnceleme Tarihi : 01.08.2012
Onarım Durumu : Bilinmiyor
Bulunduğu Yer : Amasya ili Göynücek ilçesi Çulpara Köyü
Bağlı Bulunduğu Ocak : Ağuiçen Ocağı
Liturjik Eşya :
Tipoloji : 1. Grup
Ölçü : 8,50 x 6,78

Yeri

Amasya ili Göynücek ilçesine bağlı olan Çulpara köyü, il merkezine 37, ilçe merkezine 24 km uzaklıkta bulunmaktadır. Çorum sınırına yakın konumlanan Çulpara Köyü, aşağı ve yukarı Çulpara olmak üzere aralarında da 1 km mesafe bulunan iki ayrı köydür. Köyde yoğun bir yerleşim görülmektedir. Talip olan halk Ağuiçen Ocağı'na bağlıdır.

Eski dönemlerde Çulpara Köyü, Milli Aşireti'ne bağlı Hasan Odabaşı Oymağı tarafından kışlak olarak kullanılmaktaydı. Osmanlı dönemi nüfus defterlerine göre Çulpara Köyü'nde bu oymaktan 1830-31 yılında 157, 1838-39 yılında 50 hanede 137 ve 1843-44 yılında 47 hanede 136 erkek nüfus yaşamaktaydı.[309] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı verilerinin basıldığı kitapta, Amasya ili, Göynücek ilçesi, Merkez bucağına bağlı 680 nüfusu mevcuttur.[310]

Mimari Tanımı

Yapı tek katlı olarak, kerpiç malzeme ile ahşap hatıllarla desteklenerek inşa edilmiştir. Üst örtüsü dışarıdan kırma çatılıdır. Giriş cephesinde bulunan eşikli ahşap kapı vasıtasıyla yapıya giriş yapılır.

Ana mekâna kapıdan geçildikten sonra ulaşılan holden geçilerek ulaşılır. Ana mekâna giriş, eskiden batı duvarında yer alırken bu kapının kapatıldığı onun yerine güney duvarının batı ucunda bir kapı açıldığını gözlemlenmektedir. Ana mekâna giriş bu açıklıktan gerçekleştirilir. Ana mekân içeride 8,50 x 6,78 m ölçülerinde 1. grup

[309] BOA.NFS.d. 2260, 348-364; BOA.NFS.d. 2383, 42a; BOA.NFS.d. 2384, s. 1a-30b numaralı nüfus defterlerinden aktaran Sabit Genç, 19. Yüzyılda Aşiretlerin İskânı ve Ortaya Çıkan Sorunlar: Mecidözü Aşiretleri Örneği", s. 43.
[310] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s. 38.

olarak adlandırdığımız kareye yakın dikdörtgen plandadır. Ocak birimi ise doğu duvarında yer alır. Beden duvarları ve ocak kıtıklı toprak sıvayla sıvanmıştır. Mekâna hâkim iki düşey taşıyıcı yapıyı iki bölüme ayırmaktadır. Düşey taşıyıcılarla giriş bölümü arasında kalan bölümde üst örtü olarak bölgede sıklıkla tercih edilen yaklaşık olarak 3,00 x 2,00 ölçülerinde kırlangıç kubbe kullanılmış ve beş kademeli olarak kurgulanmıştır. Kırlangıç kubbe dışında kalan bölümün üst örtüsünde ise ters tavan tekniği uygulanmıştır.

Üst örtüde tamamen ahşap malzeme kullanılmıştır. Düşey taşıyıcılar üzerinden üst örtü birimine geçişte sütun yastıklarına bindirilen aşıklar üzerinden çatı birimi, dikmeler ve merteklerle yükseltilmiştir. Zeminden sütun yastıklarına kadar olan yükseklik 2,18 m, kırlangıç kubbe açıklığına kadar ise 3,19m'dir.

Yapıdaki süslemeler yine sütun başlıkları üzerinde uygulanmıştır. Kuzey yönde yer alan sütun başlığında kazıma tekniğinde zikzak motifi ile oluşturulan bir kompozisyon görülmektedir ve bu kompozisyonun içerisine 138 tarihi yine kazıma tekniğinde işlenmiştir. Ocak nişinin içerisinde de kazıma tekniğinde şekiller görülmektedir, bir hilal betimi, 193 ve 1147 tarihleri göze çarpmaktadır.

Tarihlendirme

Kırlangıç taşıyıcı yastığında [1]128 (1715/1716), ocak kemerinin sağ tarafında 1147 (1734/1735) tarihlerine rastlanmaktadır. Bu tarihler yapının inşa tarihi ile ilişkilendirilebilir.

16. Ankara Çubuk Kargın Köyü Çatalkapı Tarihi Cemevi

Yapı No.	: 16
Çizim No.	: 47-48
Fot. No.	: 201-207
İnşa Tarihi	: h.1231 m.[1815-1816]
Yapının İnceleme Tarihi	: 29.06.2015
Onarım Durumu	:
Bulunduğu Yer	: Ankara ilinin Çubuk ilçesinin Kargın köyü
Bağlı Olduğu Ocak	: Kalender Veli Ocağı
Liturjik Eşya	: Karadirek
Tipoloji	: 4.Grup (Düz çatılı ikrarlılar bölümü ayrı)

Ölçü : 10,10 x 8,97

Yeri

Kargın köyü, Ankara iline 42, Çubuk ilçesine 3 km mesafede yer almaktadır.[311] Köy 1928 yılında da aynı adı taşımaktadır.[312] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı verilerinin basıldığı kitapta, Ankara ili, Çubuk ilçesi, Merkez bucağına bağlı 440 nüfuslu bir köydür.[313]

Mimari Tanımı

Yapı kaba yonu taş malzeme ile yığma sisteminde inşa edilmiştir. Üst örtüsü kırma çatı formundadır ve tuğla malzeme ile örtülüdür. Günümüze kadar korunan yapının kondisyonu iyi görünmektedir.

Mekâna giriş, batı duvarına açılan ahşap kapıdan gerçekleşir. Ana mekân plan olarak içeriden 10,10 x 8,97 m ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen planda dokuz birimli kurgulanmıştır. Yapının iç kısmı kıtıklı toprak sıvayla sıvalıdır. Üst örtüsü düz dam formundadır.

Taşıyıcıların çatı ile bağlantısı ahşap dikmelerin üzerinde yer alan âşıklar vasıtasıyla sağlanmıştır. Âşıklar vasıtasıyla yapı üç açıklıklı bir görünüm kazanmıştır. Ana mekânın ortasında yer alan nefin korkuluklar vasıtası ile diğer neflerden ayrıldığı gözlemlenmiştir. Batı yönünde de bu korkuluk yatay yönde devam ettirilmiş ve giriş için bir açıklık bırakılmıştır. Dikmeler ve korkuluklar yeşile boyanmıştır.

Ocak giriş kapısının hemen karşısında doğu duvarında yer alır. Beden duvarından içe taşırılmış olarak basık kemerli formda inşa edilmiştir. İki yönde ocağın kemer başlangıcına kadar yükseltilmiş duvarla desteklenmiştir.

Alanın merkezinde üzerinde geyik boynuzu asılmış olan bir karadirek bulunmaktadır. Ayrıca ocak biriminin solunda yer alan alanda da ahşap ve metalin birlikte kullanıldığı farklı formlarda gürzler muhafaza edilmektedir.

Tarihlendirme

Giriş kapısının sövesine arapça kazınan 1231 [1815-1816] tarihinin yapının inşa tarihi olduğunu düşündürtmektedir.

---

[311] Mürüvet Harman, "Kargın ve Meşeli'de Yer Alan Alevi Yapıları," **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi,** Sayı: 83, Güz 2017. s. 172

[312] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi), https://nisanyanyeradlari.com/?yer=2706&haritasi=karg%C4%B1n 14 Aralık 2023.

[313] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s. 48.

17. Tokat Zile Acısu Köyü Veli Baba Ocak Evi

Yapı No.	:17
Çizim No.	: 7
Fot. No.	: 30-41
İnşa Tarihi	: 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi	: 30.07.2013
Onarım Durumu	:
Bulunduğu Yer	: Tokat ilinin Zile ilçesinin Acısu köyü
Bağlı Olduğu Ocak	: Veli Baba Ocağı
Liturjik Eşya	: Koç Başları ve Boğa Boynuzu
Tipoloji	: 1.Grup
Ölçü	: 9,13 x 10,07

Yeri

Acısu Köyü, bağlı olduğu Tokat iline 99, Zile ilçesine 32 km mesafededir.[314] Köy 1928 yılı kayıtlarında da aynı adı taşımaktadır.[315] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı verilerinin basıldığı kitapta, Tokat ili, Zile ilçesi, İğdir bucağına bağlı 856 nüfuslu bir köydür.[316]

Mimari Tanımı

Yapının dıştan kurgusunda beden duvarlarında bir bölüme kadar yığma taş sonrasında ise ahşap hatılları desteklenen kerpiç, bağdadi sıva tekniğinde uygulanmıştır. Mekâna giriş, kuzey duvarına açılan ahşap kapıyla gerçekleşir. Plan olarak içeriden 9,13 x 10,07 m ölçülerinde cemevi mimari tipolojisinde 1. grup olarak adlandırdığımız kareye yakın dikdörtgen planda kurgulanmış olup üst örtüsünde de bu çerçevede 1,67x1,53 ölçülerinde, 3,54 m yüksekliğinde ikili düşey taşıyıcı ile desteklenen kırlangıç kubbe kullanılmıştır. Kırlangıç kubbenin dışında kalan alan ise ters tavan tekniğinde uygulanmıştır.

---

[314] Orhan Yılmaz, "Tokat, Zile, Acısu Köyü Mezarlığında, Anşabacılı Sıraçları (Beydili Alevi Türkmeni)'na Ait Mezar Taşları," **Tokat Sempozyumu,** Cilt: II, Kasım 2012, s. 9.

[315] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi),https://nisanyanyeradlari.com/?y=ac%C4%B1su&lv=&t=tokat&cry=TR&ua=10 14 Aralık 2023.

[316] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s. 536.

Yapının orta nefinde kullanılan kırlangıç kubbe beş kademeli olarak düzenlenmiştir. Yapının ışıklandırması kırlangıç kubbenin merkezinde bulunan açıklıktan, ocak bacasından ve kuzey duvarına açılan kapıdan sağlanır. İç mekânda yer alan tüm ahşap malzemenin verniklendiği tespit edilmiştir. Beden duvarlarında kıtıklı toprak sıva kırmızı renkli boya kullanıldığı gözlemlenmiştir, düşey taşıyıcıların yarı zeminine kadar da kırmızı renkli boyama vardır.

Yapıda ahşap malzemeden dört düşey taşıyıcı mevcuttur, ikisi kırlangıç kubbeyi taşırken diğer ikisi üst örtü birimini kuzey yönünde desteklemek amacıyla konumlandırılmıştır. Taşıyıcılar ile üst örtü arasında sütun başlıkları ve sütun yastıkları için de ahşap malzeme tercih edilmiştir. Sütun başlıklarının alt yüzey bordürlerinin yivli bir kontur oluşturması üzere oyularak süslenmiştir. Kubbeyi taşıyan iki sütun başlığında da kazıma tekniğinde dairesel süsleme kompozisyonu görünmektedir. Kuzey yönündeki sütun başlığında çarkıfelek ve dairesel motiflerle kompozisyon oluştururken güney yönündeki sütun başlığında daha sade bir yüzey gözlemlenmektedir. Yapıda gözlemlenebilen tek süslemenin sütun başlıklarında görülmüştür. Zeminden aşıklarla kadar yükseklik 2,84 m'dir.

Sütunların hemen üzerinde ise çatı ve kırlangıç kubbe konstrüksiyonunu destekleyen, aşık olarak adlandırılan yatay kirişler ve kuşaklamalar kullanılmıştır. Üst örtü aşıklar ve düşey taşıyıcılar vasıtasıyla üç nefe bölünmüş ve orta nef yan neflerden daha geniş bir şekilde düzenlenmiştir ve altı birimli olarak kurgulanmıştır.

Doğu duvarında ocak nişi yer alır. Ocak dam evlerinde yaygın olarak kullanılan formdadır ve kıtıklı toprak sıvayla sıvanmıştır. Nişi 2,34 m genişliğinde, 1,96 m uzunluğundadır.

Kırlangıç kubbeyi taşıyan düşey taşıyıcıların yastıklarında ve taşıyıcıların üzerinde koç başlarının ve boğa boynuzunun asıldığı görülmektedir.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

18. Erzincan Üzümlü Çayıryazı (Zurun) Köyü Derviş Cemal Ocağı Tarihi Cemevi

Yapı No. : 18
Çizim No. : 28
Fot. No. : 121-123
İnşa Tarihi : 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi : 25.07.2013
Onarım Durumu : Bilinmiyor
Bulunduğu Yer : Erzincan ilinin Üzümlü ilçesinin Çayıryazı köyü
Bağlı Olduğu Ocak : Derviş Cemal Ocağı
Liturjik Eşya : Karadirek
Tipoloji : 5. Grup
Ölçü : 8,60x8,60

Yeri

Erzincan ilinin Üzümlü ilçesinin Çayıryazı köyünde yer almaktadır.[317] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı verilerinin basıldığı kitapta, Erzincan ili, Merkez ilçesi, Tanyeri bucağına bağlı 275 nüfuslu bir köydür ve köyün yeni ismi olan Çayıryazı'nın yanında eski ismi "Zurun" şeklinde geçmektedir.[318]

Mimari Tanımı

Yapıda yakın tarihli bir yeniden inşa gerçekleşmiştir. Yapı malzemesi olarak beton malzeme kullanılmıştır. Yeniden inşa sonrasında ana mekân 8,60 x 8,60 m ölçülerinde kare planda kurgulanmıştır. Üst örtüsü on iki dilimli merkezi bir kubbe ile örtülmüştür. Yapının orjinal döneminden kalan ocak ve karadirek yeni yapı içerisinde, ana mekânda konumlandırılmıştır.

Bölgede zamanında cem evi olarak kullanılan bir yapı daha görülmektedir. Yapıda zamanla gerçekleşen tahribat ve bakımsızlık sebebiyle üst örtü çökmüştür. Yalnızca iki duvarı ayakta kalmıştır. Ayakta kalan duvarları incelendiğinde yapının kaba yonu taş malzemeyle inşa edildiği gözlemlenmektedir. İnşasından sonraki

[317] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi) https://nisanyanyeradlari.com/?y=%C3%A7ay%C4%B1ryaz%C4%B1&lv=&t=&cry=TR&ua=10, Aralık 2023.
[318] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s. 536.

dönemlerde ek olarak, tuğla malzemeyle bir kat daha çıkılmış ve iki katlı bir yapı olarak kullanılmıştır. Beden duvarlarındaki yapı malzemeleri, iki katta da ahşap hatıllarla desteklenmiştir. Duvarların üst yüzeyinde görülen üst örtünün izleri yapıda üst örtü için ahşap malzeme kullanıldığını göstermektedir. İçeriden ters tavan formunda kurgulanmış olduğu sonucu kalıntılardan gözlemlenebilir. Dikdörtgen formda açıklıkları bulunan kapı ve pencere sövelerinde ise ahşap malzeme kullanılmıştır.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

19. Tunceli Nazımiye Bostanlı (Zeve) Köyü Kureyşan Ocak Evi

Yapı No.	: 19
Çizim No.	: 49
Fot. No.	: 208-210
İnşa Tarihi	: 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi	: 29.06.2015
Onarım Durumu	: 1963 tarihli bir kitabe mevcut
Bulunduğu Yer	: Tunceli ilinin Nazımiye ilçesinin Bostanlı köyü.
Bağlı Olduğu Ocak	: Kureyşan Ocağı
Liturjik Eşya	: Mevcut
Tipoloji	: 5. Grup
Ölçü	: 16,10 x 20,30

Yeri

Tunceli ili Nazımiye ilçesine bağlı olan Bostanlı Köyü,[319] il merkezine 44, ilçe merkezine 8 km mesafededir. 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı'nda yeni ve eski isimleri birlikte yazılan (Bostanlı/Panan) köyde 319 kişi yaşamaktadır.[320]

Köyde Hacı Kureyş'in haziresinin bulunduğu türbe ve figürlü taş mezarların bulunduğu bir mezar alanı yer almaktadır.

Mimari Tanımı

Yapı kapsamlı bir onarım geçirmiş. Bununla birlikte bir yeniden inşa gerçekleşmiştir. Beden duvarları ve üst örtü tamamen yenilenmiştir. Bu işlemde yapının orijinalliği gözetilmemiştir. Yapının orjinal halinden günümüze ulaşan, bir tarık ve ocağın bir bölümü olarak tespit edilmiştir. Bunların konumları yapıda değiştirilmemiş ve yapının orijinal halinde konumlandırıldığı gibi özgün bırakılmıştır.

Yapıya girişte anıtsal bir giriş alanı sağlamak için sütunlarla yükseltilmiş üçgen alınlıklı bir cephe tasarımı yapılmıştır. Girişin sol yönünde dilimli ana mekân dışarıdan görülebilmektedir. İçeri girildiğinde ana mekânın, 16,10 x 20,30 m boyutlarında on iki dilimli merkezi planlı bir mimariye sahip olduğu görülmektedir. Üst örtü ve beden duvarlarında bu dilimler açık bir şekilde görülebilmektedir. Üst örtünün merkezinde de kubbe feneri yükseltilmiştir.

Tarihlendirme

Yapının orjinal döneminin tarihlendirilmesine yönelik yapı üzerinde herhangi bir somut veri elde edilememesine rağmen yapıda 1963 tarihli bir kitabeye ulaşılmıştır. Bu tarih yapının inşası, ya da yeniden inşa edilmesi ile ilişkili olabilir.

20. Tunceli Mazgirt Darıkent (Muhundi) Köyü Turavi Ocağı Tarihi Cemevi

Yapı No. : 20
Çizim No. : 37
Fot. No. : 157-160
İnşa Tarihi : 19. yüzyıl (?)

[319] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi) https://nisanyanyeradlari.com/?y=%C3%A7ay%C4%B1ryaz%C4%B1&lv=&t=&cry=TR&ua=10, Aralık 2023.
[320] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s. 551.

Yapının İnceleme Tarihi : 01.08.2013
Onarım Durumu : Yakın tarihli onarım
Bulunduğu Yer : Tunceli ilinin Mazgirt ilçesinin Darıkent köyü
Bağlı Olduğu Ocak : Turavi Ocağı
Liturjik Eşya : Karadirek
Tipoloji : 9. Grup
Ölçü : 9,30 x 4,70

Yeri

Eski adıyla Muxındi, yeni adıyla Darıkent köyü,[321] Tunceli ilinin Mazgirt ilçesinde bağlıdır ve ilçe merkezine 25 km uzaklıktadır. 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı'na göre 1117[322] ve 2022 yılı TÜİK adrese dayalı nüfus verisine göre 253 kişinin yaşadığı bir köydür.

Mimari Tanımı

Yapı onarımla tekrar inşa edilmiş, eski yapıdan korunabilen parçalar yeni yapıda tekrar işlevlendirilmiştir. Yeniden inşasında, beton malzeme kullanılmıştır. Giriş kapısının üzerinde geyik boynuzları yer almaktadır. Yapıya giriş yaptıktan sonra 9,30 x 4,70 m boyutlarında dikdörtgen planlı bir mekâna ulaşılır.

Ana mekânda üst örtü ahşap malzemeden düz dam şeklinde inşa edilmiştir. Sütun başlıkları ve düşey taşıyıcılar vasıtasıyla taşınmaktadır. Mekânın merkezinde bir karadirek yer almaktadır. Üst örtüsüyle bağlantısını sağlayan sütun başlığı koçbaşı formundadır ve üzerine kazıma tekniğinde çeşitli geometrik motifler işlenmiştir. Bir taş kaide vasıtası ile zeminden yükseltilmiştir Üzeri yeşil renkli bir kumaş ile kısmi olarak örtülmüştür.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

[321] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi) https://nisanyanyeradlari.com/?y=dar%C4%B1kent&lv=&t=&cry=TR&ua=10, 14 Aralık 2023.
[322] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s. 550.

21. Sivas Hafik Karlı Köyü Koca Hasan Ocak Evi

Yapı No.	: 21
Çizim No.	: 15-16
Fot. No.	: 80-84
İnşa Tarihi	: 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi	: 3 Ağustos 2012
Onarım Durumu	: 1986 tamir tarihi
Bulunduğu Yer	: Sivas ilinin Hafik ilçesinin Karlı köyü
Bağlı Bulunduğu Ocak	:
Liturjik Eşya	: Geyik Boynuzu
Tipoloji	: 9. Grup
Ölçü	: 9,51 x 9,33

Yeri

Bağlı olduğu Sivas iline 24, Hafik ilçesine 12 km uzaklıktaki Karlı köyünde konumlanmaktadır. Yerleşim, köy içerisinden geçen yolun etrafında şekillenmiştir. Köyün, 1928 yılı kayıtlarında da aynı adı taşımaktadır.[323] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı verilerinin basıldığı kitapta, Sivas ili, Hafik ilçesi, Merkez bucağına bağlı 928 nüfuslu bir köydür.[324]

Mimari Tanımı

Yapı malzemesi olarak kaba yonu taş malzeme kullanılmış ve yığma sisteminde inşa edilmiştir. Yakın tarihli onarımı sonrası günümüze kadar korunan yapının kondisyonu iyi görünmektedir. Mekâna giriş, batı duvarına açılan ahşap, eşikli bir kapıyla gerçekleşir. Yapı plan olarak içeriden 9,51 x 9,33 m ölçülerinde cemevi mimari tipolojisinde 1. grup olarak adlandırdığımız kareye yakın dikdörtgen planda kurgulanmış olup üst örtüsünde de bu çerçevede 3,73 x 3,06 ölçülerinde, 3,58 m yüksekliğinde ikili ahşap düşey taşıyıcı ile desteklenen kırlangıç kubbe kullanılmıştır. Kırlangıç kubbenin dışında kalan alanda ise ters tavan uygulanmıştır.

Kubbenin altında taşıyıcı olarak ahşap malzemeden dört adet düşey taşıyıcı kullanılmıştır. Taşıyıcılar ile üst örtü arasında ahşap sütun başlıkları tercih edilmiştir.

[323] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi) https://nisanyanyeradlari.com/?y=karl%C4%B1&lv=&t=hafik&cry=TR&ua=10, 13 Aralık 2023
[324] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s.509.

Sütun başlıklarının doğu batı yüzeylerinde oyularak form verilen yivler oluşturulmuştur. Yapının içerisine girildiğinde düşey taşıyıcıların ve sütun başlıklarının boyanmış olduğu görülmektedir. Düşey taşıyıcılar yeşil, sütun başlıkları ise beyaz renkle boyanmıştır. Ayrıca giriş kapısının da yeşile boyandığı görülmektedir. Yapıdaki tek süslemenin sütun başlıklarında uygulandığını söyleyebiliriz. Zeminden sütun yastıklarına kadar yükseklik 2,80 m, yapının içten kubbe açıklığına kadar yüksekliği ise 3,58 m'dir.

Sütunların hemen üzerinde ise çatı ve kırlangıç kubbe konstrüksiyonunu destekleyen, aşık olarak adlandırılan ahşap yatay kirişler ve kuşaklamalar kullanılmıştır. Üst örtü aşıklar ile üç nefe bölünmüş ve orta nef yan neflerden daha geniş bir şekilde düzenlenmiştir.

Doğu duvarında ocak yer alır. Ocak dam evlerinde yaygın olarak kullanılan formdadır ve kıtıklı toprak sıvayla sıvanmıştır. Yapının ışıklandırması kırlangıç kubbenin merkezinde bulunan açıklıktan, kuzey duvarına açılan iki pencereden ve yapıya girişin karşısında bulunan ocak bacasından sağlanır.

Liturjik açıdan yapının kutsiyetini arttırdığına inanılan tarık vb. obje mevcut değildir. Yapıda beden duvarının içerisinden görünen bir düşey taşıyıcı görülmektedir. Olasılıkla yapının onarımdan önceki döneminden kalan bir taşıyıcı ancak duvarın ön yüzeyi o kısımda açık olarak görünmesine olanak tanınmıştır. Görüldüğü kadarıyla da düşey taşıyıcının üzerindeki sütun başlığında palmet benzeri bir motifin bir bordür içerisinde tekrarlanarak devam ettirildiği söylenebilir.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

22. Diyarbakır Sur Havacılar Köyü Kuyudamı Tarihi Cemevi

Yapı No. : 22
Çizim No. : 50
Fot. No. : 211-219
İnşa Tarihi : 19. yüzyıl (?)

Yapının İnceleme Tarihi : 06.05.2017

Onarım Durumu :

Bulunduğu Yer : Diyarbakır ilinin Sur ilçesinin Havacılar köyü

Bağlı Olduğu Ocak : Ağuiçen Ocağı

Liturjik Eşya : Tarık

Tipoloji : 5. grup

Ölçü : 10,50 x 8,00

Yeri

Diyarbakır ilini Sur ilçesine bağlı Havacılar mahalelsinde konumlanmaktadır.[325] Büyükşehir yasasından dolayı günümüzde mahalle statüsünde olan bu yerleşim yeri, Diyarbakır merkezine 10 km uzaklıktadır. Bilinen en eski ismi "Şarabi" olan köyün ismi önce "Nahırkıran",[326] sonrasında da "Havacılar" şeklinde değiştirilmiştir.

Mimari Tanımı

Yapı yakın tarihte beton malzeme ile dönüştürülmüştür. Tek katlı olarak inşa edilmiştir. Yapının içerisine girildiğinde dar koridorlu bir sofaya ulaşılmaktadır. Buradan cemlerin yapıldığı ana mekâna, kuyu damı ve küp damı şeklinde adlandırılan mekânlara geçiş yapılır. Ana mekâna girildiğinde, 10,50 x 8,00 m ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen planda kurgulandığı tespit edilmiştir. Beton malzemeden iki sütun bu mekânı giriş kapısından dede postunun bulunduğu alana doğru uzunlamasına iki nefe ayırmaktadır. Kuyudamı olarak adlandırılan mekânda kabir alanı mevcuttur. Kare planda inşa edilen mekânda kabir alanı yine beton malzeme ile yükseltilmiş ve üzeri yeşil kumalar ile örtülmüştür. Küp damı olarak adlandırılan mekânda ise tarıklar muhafaza edilmektedir. Burası da kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Ayrıca bir çerağ taşı uzunlamasına duvara bitişik olarak konumlandırılmıştır.

Tarihlendirme

[325] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi) https://nisanyanyeradlari.com/?y=Nah%C4%B1rk%C4%B1rac%C4%B1&lv=&t=&cry=TR&ua=10, 13 Aralık 2023

[326] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s. 183; Orhan Yılmaz, **Köylerimiz: 1 Mart 1968 Gününe Kadar,** s. 418.

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

23. Çorum Merkez Dereköy Dedeşli Karadirek Ocak Evi

Yapı No.	: 23
Çizim No.	: 1
Fot. No.	: 1-3
İnşa Tarihi	: 1801
Yapının İnceleme Tarihi	: 08.09.2015
Onarım Durumu	:
Bulunduğu Yer	: Çorum ilinin Merkez ilçesinin Dereköy köyü
Bağlı Olduğu Ocak	:
Liturjik Eşya	: Karadirek
Tipoloji	: 9. Grup
Ölçü	: 9,00 x 8,42

Yeri

Dereköy, Çorum iline 30 km mesafededir. 23 Temmuz 1952 tarihinden itibaren "Çorum İli Merkez İlçesi Seydim Bucağının Eskiören (Ferhateskiören) köyüne bağlı Dereköy Mahallesi" "Dereköy" adıyla bağımsız bir köy haline getirilir.[327] 1960 yılında Sevdim bucağına bağlı görülen köyde 329 kişi yaşamaktadır.[328]

Mimari Tanımı

Yapı kaba yonu taş malzeme ile yığma sisteminde inşa edilmiştir. Üst örtüsü dışarıdan düz dam formundadır. Kapı ve pencere söveleri için ahşap malzeme kullanılmıştır. Ahşap, eşikli kapıdan giriş yapıldığında 9,00 x 8,42 m ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen planlı bir yapı görülmektedir. Üst örtü ahşap malzeme ile ters tavan sisteminde kurgulanmıştır. Ters tavan altında ahşap malzemeden âşık, sütun başlığı ve düşey taşıyıcılarla desteklenmektedir. Düşey taşıyıcılar taş kaideler

[327] T.C. Resmî Gazete, Sayı: 8186, 15 Ağustos 1952, s. 4338.
[328] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s. 166.

vasıtasıyla zeminden yükseltilmiştir. Sütun başlıklarında da kazıma tekniğinde zikzak motifleri görülmektedir. Motiflerin arasına Arapça h. 1216, m. 1801 tarihi yazılmıştır.

Giriş kapısının hemen karşısında yay formunda yuvarlak kemerli ocak yer alır. Ocağın yanında karadireğin muhafaza edildiği oda bulunmaktadır. 3,17 x 2,70 ölçülerinde kareye yakın plandadır. Karadirek odanın köşesinde konumlandırılmıştır. Üzeri farklı renkli kumaşlarla sarılmıştır. Duvarlar da çeşitli kilim ve kumaşlarla örtülmüştür.

Tarihlendirme

Ana mekânda, sütun başlığının üzerinde yapının tarihi yer almaktadır. Orada yazan tarihe göre yapı 1801 yılında inşa edilmiştir.

24. Tokat Zile Karşıpınar Köyü Hüseyin Abdal Ocak Evi

Yapı No. : 24
Çizim No. :
Fot. No. : 220-221
İnşa Tarihi : 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi : 30.07.2013
Onarım Durumu :
Bulunduğu Yer : Tokat ilinin Zile ilçesinin Karşıpınar köyü
Bağlı Olduğu Ocak : Anşa Bacı Veli Baba Ocağı
Liturjik Eşya : Koç Başları ve Boğa Boynuzu
Tipoloji : 1.Grup
Ölçü : 10,96 x 9,81

Yeri

Karşıpınar köyü, bağlı olduğu Tokat iline 78, Zile ilçesine 21 km mesafededir.

Mimari Tanımı

Zile Acısu'daki yapıya benzer bir yapı fakat yapı ile ilgili yalnızca bir fotoğraf alınabilmiştir o da dışarıdan üst çatısının göründüğü bir fotoğraftır. Yaklaşık 10 x 9 m ölçülerinde kareye yakın plandadır. Bu yapı aslında araştırma konumuz ile ilgili en özgün yapılardan birisi çünkü bu yapı hala dışarıya karşı gizlenen ve gösterilmeyen bir yapıdır. Alana gidildiğinde içeri girilmesine müsaade edilmedi. Bu sebeple yapı ile

ilgili yalnızca dışarıdan çekilen fotoğraf mevcuttur. Yüzyıllar sonra bile yapının bu sır kavramı ile birlikte korunması ve bu geleneğin devam ettirilmesi sebebi ile önemlidir.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

25. Sivas Merkez Karabalçık Köyü Hüseyin Abdal Ocak Evi

Yapı No.	: 25
Çizim No.	: 51
Fot. No.	: 222-225
İnşa Tarihi	:
Yapının İnceleme Tarihi	: 08.08.2012
Onarım Durumu	: Yakın tarihli onarım
Bulunduğu Yer	: Sivas ilinin Merkez ilçesinin Karabalçık köyü
Bağlı Olduğu Ocak	: Hüseyin Abdal Ocağı
Liturjik Eşya	:
Tipoloji	: 1. grup
Ölçü	: 8,0 0x 9,00

Yeri

Sivas ili merkez ilçesine bağlı Karabalçık Köyü, il merkezine 35 km mesafededir. 1935 ve 1960 yılları nüfus sayımlarında Hafik ilçesi merkez bucağına bağlı olan köyde 1935'te 629, 1960'ta 1068 kişi yaşamaktadır.[329]

Mimari

Yapı yakın tarihte yeniden inşa edilmiş ve özgünlüğünü kaybetmiştir. Orijinal dönemine yönelik giriş merdivenlerinin yanında muhafaza edilen taş dışında herhangi bir veriye rastlanmamıştır. Yapının yeniden inşasında beton malzeme ile tek katlı olarak inşa edilmiştir. Üst örtüde ise tuğla malzeme kullanılarak kırma çatı tekniğinde inşa edilmiştir. Bulunduğu konumun eğimli olması sebebiyle bir su basman katı üzerinde yükseltilmiştir. Bu sebeple giriş kapısına merdiven vasıtasıyla ulaşılır.

[329] 20 İlk Teşrin 1935 Genel Nüfus Sayımı, s. 203; 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s. 509.

Yapı içeriden 8,00 x 9,00 m boyutlarında, cemevi mimari tipolojisinde 1. grup olarak adlandırdığımız kareye yakın dikdörtgen planda inşa edilmiştir. Ana mekânın merkezinde iki adet düşey taşıyıcı konumlandırılmıştır. Bu taşıyıcılar vasıtasıyla ana mekân giriş kapısıyla dede postu arasında uzanan üç nefe bölünmüştür, orta nef diğer neflerden geniş tutulmuştur. Beden duvarları ve düşey taşıyıcıların bir bölümüne kadar ahşap kaplama yapılmıştır. Geri kalan kısımları ise beyaz renkte boyanmıştır. Ana mekânın aydınlatılması beden duvarlarına açılan dört adet pencere ile sağlanmaktadır. Üst örtü ise düz dam formunda inşa edilmiştir. Giriş kapısının hemen karşısında dede postu konumlandırılmıştır.

Tarihlendirme

Yapı yakın tarihte yeniden inşa edilmiştir. Bu sebeple orijinal dönemine yönelik bir tarihlendirme yapabilmemiz için herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

26. Sivas İmranlı Ortaköy Seyyid Yusuf Ocak Evi

Yapı No.	: 26
Çizim No.	: 11
Fot. No.	: 58-64
İnşa Tarihi	: 1228/1247
Yapının İnceleme Tarihi	: 08.09.2015
Onarım Durumu	:
Bulunduğu Yer	: Sivas ilinin İmranlı ilçesinin Ortaköy köyü
Bağlı Olduğu Ocak	: Seyyid Yusuf Ocağı
Liturjik Eşya	: Geyik boynuzu
Tipoloji	: 9. grup
Ölçü	: 8,50x9,68

Yeri

Ortaköy köyü, bağlı olduğu İmranlı ilçesine 19, Sivas il merkezine 113 km mesafededir. Erzincan il sınırına yakın mesafedeki köyde, 1935 yılında 202, 1960 yılında 381[330], yapının incelendiği 2015 yılında, TÜİK adrese dayalı nüfus verisine göre, 52 kişi yaşamaktadır.

[330] 20 İlk Teşrin 1935 Genel Nüfus Sayımı, s. 299; 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s. 511.

Mimari

Yapı yakın tarihli bir onarım görmüştür. Bu onarım sonrası yapıda bazı eklemeler gerçekleştirilerek 1. Grup yapı tipinden dönüştürülmüştür. Yapı malzemesi olarak beton malzeme kullanılmıştır. Onarım sonrası yapının kondisyonu iyi görünmektedir. Yapıya giriş, eşikli bir demir kapıyla gerçekleşir. Ana mekân 8,50 x 9,68 m boyutlarında plan olarak içeriden cemevi mimari tipolojisinde 1. grup olarak adlandırdığımız kareye yakın dikdörtgen planda kırlangıç kubbeli olarak kurgulanmıştır.

Üst örtüsünde de işlenmiş ahşap malzemeden yekpare düşey taşıyıcıların taşıdığı kırlangıç kubbe kullanılmıştır. Aşıklar ve düşey taşıyıcılar vasıtasıyla yapı üç nefli bir görünüm kazanmaktadır. Kırlangıç kubbenin çevresinde kalan alanın ise ters tavan sistemi ile örtüldüğü görülmektedir. Taşıyıcılar ile kırlangıç kubbe ve tavan bağlantısını düşey taşıyıcıların üzerindeki yastıklar sağlamaktadır. Düşey taşıyıcılar taş kaideler vasıtasıyla zeminden yükseltilmiştir.

Yapıda bezeme sadece ana mekânda duvara bitişik konumlandırılan ahşap dolap yüzeylerinde görülmektedir. Geometrik üslupta yapılan süslemelerde baklava motifleri görülmektedir.

Seyyid Yusuf ocağına bağlı olan cemevi yapısında kutsiyeti arttırdığına inanılan objeler ana mekânın giriş yönündeki duvarına konumlandırılan bir odanın içinde muhafaza edilmektedir. Alanın merkezinde bulunan meydanın başlangıcındaki taşıyıcı kiriş üzerinde de geyik boynuzu bulunmaktadır.

Tarihlendirme

Yapının beden duvarlarının üzerinde dış cephesinde onarım sonrasında orijinal olarak bırakılan ve üzeri kapatılmayan bir taş kitabe görülmektedir. Bu kitabe üzerinde kazıma tekniğinde atılan tarihin h. 1228/1247 tarihi olduğu görülmektedir. Bu tarih yapının inşa tarihi ile ilişkilendirilebilir.

27. Malatya Arapgir Yazılı (Saldek) Köyü Kara Yakup Ocağı Tarihi Cemevi

Yapı No. : 27

Çizim No. : 24-25

Fot. No.	: 103-109
İnşa Tarihi	: 17. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi	: 06.09.2015
Onarım Durumu	: Yakın tarihli onarım
Bulunduğu Yer	: Malatya ilinin Arapgir ilçesinin Yazılı köyü
Bağlı Olduğu Ocak	: Kara Yakup Ocağı
Liturjik Eşya	: Dağ keçisi boynuzu
Tipoloji	: 9. grup
Ölçü	: 10,60x7,60

Yeri

Yazılı Köyü, bağlı olduğu Malatya iline 62, Arapgir ilçe merkezine 18 km uzaklıktadır. Eski ismi "Saldek" olan köyün 1935 yılında Arapgir ilçesi Mutmur bucağına bağlı 367, 1960 yılında 537 kişinin yaşadığı bir yerleşim yeridir.[331]

Mimari Tanımı

Yapı kırma çatılı iki katlı olarak görünmektedir. Onarım gördükten sonra iki katlı inşa edilmiş, iç mekânı korunmuştur. Yapının ilk katındaki beden duvarları kaba yonu taş malzemeden yığma sisteminde inşa edilmiştir. Yapıya giriş zemin kotunun altında kalmış ve bir giriş alanı olarak oluşturulmuştur. Ahşap bir kapıdan ana mekâna geçiş sağlanır.

Ana mekân 10.60 x 7,60 m ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen planda inşa edilmiştir. Üst örtü ve üst örtü ile ilişkili taşıyıcı öğelerde ahşap malzeme kullanılmıştır. Ters tavan sisteminin kullanıldığı üst örtüde strüktür; aşıklar, sütun yastıkları ve düşey taşıyıcılar gibi elemanlarla sağlanmıştır. Zeminden tavana 2,55 m yüksekliğindedir. Yapıda ocak görülmemektedir. Onarım sonrasında tekrar eklenmemiştir.

Yapıda bir karadirek vardır. Üzerinde yeşil kumaş ile muhafaza edilen ahşap asa formunda tarık ve iki çift dağ keçisi boynuzu mevcuttur.

Tarihlendirme

[331] 20 İlk Teşrin 1935 Genel Nüfus Sayımı, s. 319; 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s. 392.

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 17. Yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

28. Elazığ Baskil Bilaluşağı Köyü Tarihi Cemevi

Yapı No. : 28
Çizim No. :
Fot. No. :
İnşa Tarihi : 19. yüzyıl
Yapının İnceleme Tarihi : 1987
Onarım Durumu :
Bulunduğu Yer : Elazığ ilinin Baskil ilçesinin Bilaluşağı köyü
Bağlı Olduğu Ocak :
Liturjik Eşya :
Tipoloji : 7. grup
Ölçü :

Yeri

Bilaluşağı köyü, Elazığ iline 85 km Baskil ilçesine ise 47 km uzaklıkta konumlanmaktadır. 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı verilerinin basıldığı kitapta, Elazığ ili, Baskil ilçesi, Muşar bucağına bağlı 578 nüfuslu bir köydür [332]

Mimari Tanımı

Köyde yer alan cemevine yönelik yapı günümüze ulaşmadığı için yerinde tanımlaması yapılamadı ancak, Gül Necioğlu'nun bu konu hakkındaki yüksek lisans tezinden yapı ile ilgili verilere ulaşabilmekteyiz. Yazısından anlaşıldığı üzere yapı, cemevi mimari tipolojisinde 1. grup olarak adlandırdığımız kareye yakın dikdörtgen planda inşa edilmiştir. Ana mekânın ortasında 3 m kenar ölçülü bir kırlangıç kubbenin varlığından ve bu kırlangıç kubbenin de 4 ahşap düşey taşıyıcı ile taşındığından bahsetmektedir. [333]

Tarihlendirme

[332] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s. 536.
[333] Necioğlu, **a.g.e.,** s. 53-56

Gül Necioğlu'nun çalışmasında, yapının çalışmayı yaptığı yılların altı kuşak öncesinde inşa edildiği belirtilmiştir.[334]

29. Erzincan Üzümlü Avcılar Köyü Kiştim Marı Ocak Evi

Yapı No.	: 29
Çizim No.	:
Fot. No.	: 226-227
İnşa Tarihi	:
Yapının İnceleme Tarihi	: 20.02.2017
Onarım Durumu	: Yakın tarihli yeniden inşa
Bulunduğu Yer	: Erzincan ilinin Üzümlü ilçesinin Avcılar köyü
Bağlı Olduğu Ocak	:
Liturjik Eşya	: Tarık
Tipoloji	: 8. grup
Ölçü	:

Yeri

Eski ismi "Kiştim" olan Avcılar Köyü, bağlı olduğu Erzincan iline 31, Üzümlü ilçesine 14 km mesafededir. 1960 yılında Erzincan merkez ilçesi Tanyeli bucağına bağlı olan köyde 573 kişi yaşamaktadır.[335]

Mimari Tanımı

Yapının orjinal döneminin inşasına yönelik anlatı, Nuri Dersimi'nin Hatıratım adlı kitabında geçmektedir. Yöre halkı cemevlerinde bulunan evliyanın, kaybolması üzerine aradıklarında bir çam ağacının yanında bulduklarını ve evliyayı yapıya getirdiklerinde tekrar o çam ağacının yanında bulunması üzerine burada bir cemevi yapmaya karar vermişlerdir. Sonrasında yapının yıkılma tehlikesine karşı yakın dönemde aynı noktada yeni bir yapı inşa edilmiş ve evliya burada muhafaza edilmiştir.[336] Yeniden inşa edilen yapı beton malzeme ile tek katlı olarak inşa edilmiştir. Günümüzde bir ziyaretgâh olarak kullanılması sebebi ile evliya yapı içerisindeki bir odada teşhir edilmektedir.

---

[334] Akın, "Tütekli Örtü Geleneği: Anadolu Cami ve Tarikat Yapılarında Tüteklikli Örtü," s. 340.
[335] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s. 210.
[336] Nuri Dersimi, **Kürdistan Tarihinde Dersim,** Halep, Ani Matbaası, 1952. s. 94-103.

Tarihlendirme

Yapı yakın tarihte yeniden inşa edilmiştir. Bu sebeple orijinal dönemine yönelik tarihlendirme yapabılabilmesi için herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

30. Malatya Hekimhan Uğurlu (Baltacıbaşı) Köyü Tarihi Cemevi

Yapı No. : 30
Çizim No. : 52
Fot. No. : 228-231
İnşa Tarihi : 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi : 01.08.2016
Onarım Durumu :
Bulunduğu Yer : Malatya ilinin Hekimhan ilçesinin Uğurlu köyü
Bağlı Olduğu Ocak :
Liturjik Eşya :
Tipoloji : 7. grup
Ölçü : 8,60 x 7,30

Yeri

Uğurlu Köyü, bağlı olduğu Malatya iline 65, Hekimhan ilçesine 12,50 km mesafededir.

Mimari

Yapının metruk halde olması sebebiyle yeterli tanımlaması yapılamadı. Ayakta kalan duvarlardan anladığımız kadarıyla kaba yonu taş malzemeyle yığma sisteminde yapılarak ahşap hatıllarla desteklenmiştir. Kapı ve pencere sövelerinde ahşap malzeme tercih edilmiştir. Yapı kalıntıları ölçüldüğünde, yapının 8,60 x 7,30 m ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen planda kurgulandığı görülmektedir. Üst örtü ve üst örtüyü destekleyen strüktürel öğelerde ise ahşap malzeme tercih edilmiştir. İçeride beden duvarları ve ocak bölümünde kıtıklı toprak sıvayla sıvandığını, ocak biriminin basık kemerli formda inşa edildiği görülmektedir. Yapının çevresinde taş malzemeden bir alınlık görünmektedir. Alınlığın kenarlarında kazıma tekniğinde çarkıfelek motifi işlenmiştir.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

31. Çorum Alaca Büyükkeşlik Köyü Nesimi Dede Ocak Evi

Yapı No.	: 31
Çizim No.	: 26
Fot. No.	: 110-116
İnşa Tarihi	: 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi	: 08.07.2015
Onarım Durumu	:
Bulunduğu Yer	: Çorum ilinin Alaca ilçesinin Büyükkeşlik köyü
Bağlı Olduğu Ocak	:
Liturjik Eşya	: Karadirek
Tipoloji	: 1. Grup
Ölçü	: 10,47 x 9,80

Yeri

Büyükkeşlik Köyü, bağlı olduğu Çorum iline 33, Alaca ilçesine 19 km mesafededir. Alaca Kaymakamlığı sitesinde ilk yerleşimin 1880'li yıllarda olduğu belirtilen köyde[337], köyün eski adı Nesimi Keşlik olarak bilinmektedir.[338] 1935 yılında 213, 1960'da 336,[339] TÜİK adrese dayalı nüfus kayıt sistemine göre 2015 yılında 25 kişi yaşamaktaydı.

Mimari Tanımı

Yapı iki katlı olarak inşa edilmiştir. Alt katın giriş bölümünde yuvarlak kemerli revaklı bir alan oluşturulmuştur. Üst kata geçiş yapının dışına eklenen merdivenle gerçekleşir. Üst katta, revakla aynı aksta yer alan bir balkon kullanımı görülmektedir. Onarım sonrası yapı malzemesi olarak beton malzeme kullanılmıştır. Bu da yakın

[337] T.C. Alaca Kaymakamlığı, "Büyükbeşlik Köyü" (Çevrimiçi) http://alaca.gov.tr/bkeslik 24 Haziran 2020.
[338] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi) https://nisanyanyeradlari.com/?y=b%C3%BCy%C3%BCkke%C5%9Flik&lv=&t=&cry=TR&ua=10, 13 Aralık 2023.
[339] 20 İlk Teşrin 1935 Genel Nüfus Sayımı, s. 67; 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s. 166.

zamanda yapıda bir onarım veya yeniden inşa gerçekleştiğini göstermektedir. Üst örtüsü kırma çatı sisteminde uygulanmıştır. Kapı ve pencerelerde ahşap malzeme kullanılmıştır. Yapının bitişiğine de yakın dönem eklemesi olan 3 katlı bir konut inşa edilmiştir.

Ana mekân yapının alt katında yer almaktadır. 10,47 x 9,80 m ölçülerinde plan olarak kareye yakın dikdörtgen planda oluşturulmuş bir mekâna sahiptir. Üst örtüsü işlem görmüş ahşap malzemeden düz dam sisteminde inşa edilmiştir. Taşıyıcı olarak beden duvarlarından bağımsız, mekânın orasına konumlandırılmış iki adet karadirek yer almaktadır. Karadireklerin çevresi farklı renkli kumaşlar ile sarılmış ve taş kaideler vasıtasıyla zeminden yükseltilmiştir. Karadireklerin üst örtüsüyle bağlantısı ise ahşap malzemeden sütun başlıkları ile sağlanmıştır.

Ocak, yakında dönemde yapılan yenileme çalışmaları ile tuğla malzemeden yeniden inşa edilmiştir.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

32. Malatya Arguvan Yazıbaşı (Narmikan) Köyü Musai Hardi Ocağı Tarihi Cemevi

Yapı No.	: 32
Çizim No.	:
Fot. No.	: 433-436
İnşa Tarihi	: 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi	: 15.08.2015
Onarım Durumu	: Yakın tarihli onarım
Bulunduğu Yer	: Malatya ilinin Arguvan ilçesi Yazıbaşı köyü
Bağlı Olduğu Ocak	: Musai Hardi Ocağı
Liturjik Eşya	: Tarık
Tipoloji	: 8. Grup
Ölçü	: 8,26 x 3,73

Yeri

Yazıbaşı köyü Malatya ilinin Arguvan ilçesinde yer alır. Narmikan olarak da bilinir.[340] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı verilerinin basıldığı kitapta, Malatya ili, Arguvan ilçesi, Merkez bucağına bağlı 106 nüfuslu bir köydür [341]

Mimari Tanımı

Yapı yakın tarihli bir onarım görmüştür. Onarım sonrası yapının değiştirildiğini ve orjinalinden farklı olarak kurgulandığını görmekteyiz. Kaba yonu taş malzemeyle yığma sisteminde üzeri kıtıklı toprak sıvayla sıvanarak inşa edilmiştir. Kapı ve pencere sövelerinde ahşap malzeme tercih edilmiştir. Zemininde eşik bulunan ahşap kapıdan girildiğinde bir hole ulaşılır. Burada 8,26 x 3,73 boyutlarında bir alan yer almaktadır. Giriş kapısının karşısında ahşap malzemeden yeşil renge boyanmış bel hizasında bir kapı görünmektedir. Kapının üzerinde ahşap malzemeden mezar taşını sembolize eden iki adet alınlık bulunmaktadır. Kapının arkasında ise gömü alanı vardır. Gömü alanı çeşitli ölçülerde kilimle kaplanmıştır.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

33. Kahramanmaraş Afşin Koçovası Köyü Musai Hardi Ocağı Tarihi Cemevi

Yapı No.	: 33
Çizim No.	: 53
Fot. No	: 65-69
İnşa Tarihi	: 1856/1857-1825-1826 (?)
Yapının İnceleme Tarihi	: 08.08.2015
Onarım Durumu	:

[340] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi) https://nisanyanyeradlari.com/?y=yaz%C4%B1ba%C5%9F%C4%B1&lv=&t=malatya&cry=TR&ua=10, 13 Aralık 2023.
[341] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s. 392.

Bulunduğu Yer : Kahramanmaraş ilinin Afşin ilçesinin Koçovası köyü

Bağlı Olduğu Ocak : Musai Hardi Ocağı

Liturjik Eşya :

Tipoloji : 1. Grup

Ölçü : 7,12 x 6,73

Yeri

Koçovası, Kahramanmaraş ilinin Afşin ilçesine bağlı bir mahalledir.[342] Kahramanmaraş iline 197 km, Afşin ilçesine 47 km uzaklıktadır. 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı verilerinin basıldığı kitapta, Maraş ili, Afşin ilçesi, Tanır bucağına bağlı 412 nüfuslu bir köydür ve burada eski adı Kocabat olarak geçmektedir.[343]

Mimari Tanımı

Yapı kaba yonu taş malzemeyle yığma olarak inşa edilmiştir ve ahşap hatıllarla desteklenmiştir. Kapı ve pencere sövelerinde ahşap malzeme kullanılmıştır. Üst örtüde ise dışarıdan düz dam görülmektedir.

Ana mekâna girişi sağlayan ahşap kapının zemininde bir eşik mevcuttur eşikten geçerek ana mekâna ulaştığımızda dokuz birimli kareye yakın dikdörtgen planda kırlangıç kubbeyle örtülü bir mekân bizi karşılamaktadır. Yapının ölçüleri ise 7,12 x 6,73 m'dir. Kırlangıç kubbe, dışında kalan ters tavan ve kubbenin strüktürünü sağlayan taşıyıcı elemanlar için ahşap malzeme kullanılmıştır. Kırlangıç kubbe 6 kademeli olarak yükseltilmiştir hemen altında aşıklar ve sütun başlıkları kubbenin ağırlığını düşey taşıyıcılara aktarmaktadır. Düşey taşıyıcılar da zeminden taş kaideler vasıtasıyla yükseltilmiştir. Beden duvarları ve ocak birimi kıtıklı toprak sıvayla boyanmıştır.

Yapının içerisinde yer alan ocak biriminin kemeri basık kemerli formda beden duvarından taşırılarak kurgulanmıştır. Her iki yönde de duvara açılan nişler vasıtasıyla ihtiyaca yönelik birer dolap alanı yaratılmıştır. Yine günlük ihtiyaca yönelik yapı içerisinde beden duvarlarıyla bütünleşik ahşap malzemeden raf sistemi inşa edilmiştir.

[342] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi) https://nisanyanyeradlari.com/?y=ko%C3%A7ovas%C4%B1&lv=&t=&cry=TR&ua=10, 13 Aralık 2023.

[343] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s. 412.

Yapıya giriş kapısının üzerinde bir kitabe yer alır kitabede kazıma tekniğinde işlenmiş bir testi sembolü ve stilize edilmiş bir kuş figürü yer almaktadır. Çevrelerinde de silme bordürler ve oyma tekniğinde dairesel motifler vardır. Kitabenin köşe noktalarında bir yazı ve tarih yer almakta.

Tarihlendirme

Koçovası Musai Hardi Ocağı kapısının üzerindeki taşın sağ üst köşesinde "Maşallahu teala", sol üstte 1273 [1856/1857] tarihi yer almaktadır. Taşın ortasındaki 1970 sayısını yayına 1241 (?) [1825/1826] sayısı oyulmuştur.

34. Erzincan Üzümlü Pınarlıkaya (Hınzori) Köyü Gülali Ağa Tarihi Cemevi

Yapı No. : 34

Çizim No. : 5

Fot. No. : 13-19

İnşa Tarihi : 1300 h. 1900/1901 m.

Yapının İnceleme Tarihi : 25.07.2013-19.02.2017

Onarım Durumu :

Bulunduğu Yer : Erzincan ilinin Üzümlü ilçesinin Pınarlıkaya köyü

Bağlı Olduğu Ocak :

Liturjik Eşya : Karadirek

Tipoloji : 1.Grup

Ölçü : 6,50 x 5,14

Yeri

Pınarlıkaya, Erzincan ilinin Üzümlü ilçesine bağlı bir köydür. Köy, Erzincan il merkezine 42 km, Üzümlü ilçe merkezine 22 km uzaklıktadır.

Eski adı Hınzori olan köyün, 1642 yılı Avarız defterine göre Erzincan nahiyesine bağlı köy olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde köyde 16 Gayrimüslim hane sayılmıştır. Bu tarihte köyde Müslüman nüfus görülmemektedir.[344]

[344] Mehmet İnbaşı, "Erzincan Kazâsı (1642 Tarihli Avârız Defterine Göre)", **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, sy. 41, 2009, s. 210.

1917 yılı kayıtlarında dahi Hınzori olarak geçen köyün ismi, Ermenice'de Xntsorig olarak okunmakta ve "elmacık" anlamına gelmektedir. 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı verilerinin basıldığı kitapta, Erzincan ili, Merkez ilçesi, Tanyeri bucağına bağlı 553 nüfuslu bir köydür ve burada da eski adı "Kınzori" olarak geçmektedir.[345]

Köyde bir mezarlık yer almaktadır. Mezar taşlarında taş malzemeden bitkisel, hayvansal, geometrik ve yazılı süsleme motifleri kullanılmıştır. Stilize edilmiş koç formunda mezarlar da görülmektedir.

Mimari Tanımı

Yapı malzemesi olarak kesme taş kullanılarak yığma sistemi ile yapılmıştır. Dışarıdan düz çatılı olarak sac ile örtülmüştür. Dış cephesinde taşların üzerine bir kitabe yer alırken çarkıfelek, testi ve kabzalı hançer motifleri işlenmiştir. Günümüze kadar korunan yapının kondisyonu iyi görünmektedir. Mekâna giriş, batı duvarına açılan ahşap kapıyla gerçekleşir. Yapı plan olarak içeriden 6,50 x 5,14 m ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen planda dokuz birimli kurgulanmıştır. Yapının iç kısmı kıtıklı toprak sıvayla sıvalıdır. Üst örtüsünde yedi katmanlı kırlangıç kubbe kullanılmış ve geri kalan kısmı ters tavanlıdır.

Taşıyıcıların çatı ile bağlantısı ahşap düşey taşıyıcıların üzerinde yer alan aşıklar vasıtasıyla sağlanmıştır. Aşıklar vasıtasıyla yapı üç açıklıklı bir görünüm kazanmıştır. Burada yer alan taşıyıcılardan biri karadirek olarak nitelendirilmiştir. Doğu duvarında ocak yer alır. Ocak, basık kemerli formda kıtıklı toprak sıvayla sıvanmıştır.

Taşıyıcıların üzerinde yer alan sütun başlıklarının alt yüzeyleri yiv şeklinde oyularak hareketlendirilmiştir. İçe bakan ön yüzlerinde ise kazıma tekniğinde bezemeler görülmektedir. Geometrik kazımalarla oluşturulan silmeler, çarkıfelek motifleri ve dikkat çeken stilize edilmiş bir kuş motifi ve onun içerisinde yer alan tarih görülmektedir.

Tarihlendirme

Yapının cephesinde bulunan kitabede 1318 [1900/1901] tarihi vardır ve Sahib Gülabi Ağazade Halil Ağa şeklinde geçmektedir. Osmanlı arşivinde olan bir dosyada, köy halkı Gülabi Ağazade Halil Ağa adlı kişinin kendilerine zültmettiğinden bahseden

[345] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s. 210.

dilekçeleri vardır. Burada, Halil Ağa'nın Gül, Başo, Ali ve Mehmed adlı oğulları olduğu kaydedilir.[346]

Tapu Tahrir defterlerine göre, "1516'da 17 hâne, 10 mücerred; 1530'da 26 hâne, 8 mücerred; 1591'de 47 nefer nüfûsu olup, mahsûllerini buğday, arpa, darı, nohut, bakla, şalgam, pamuk, bal, meyve ve bostan ürünleri meydana getiriyordu. Geliri 1516'da 6.000, 1530'da 6936, 1591'de 9.000 akça idi. Burada bir de değirmen mevcuttu.[347]

35. Sivas Hafik Yalıncak Köyü Seyyid İsmail Ocak Evi (Ağuiçen Ocağı)

Yapı No.	: 35
Çizim No.	:
Fot. No	:
İnşa Tarihi	: 18. yüzyıl
Yapının İnceleme Tarihi	: 08.09.2015
Onarım Durumu	: Bilinmiyor
Bulunduğu Yer	: Sivas ili Hafik ilçesi Yalıncak köyü
Bağlı Olduğu Ocak	: Ağuiçen Ocağı
Liturjik Eşya	:
Tipoloji	: 7. Grup
Ölçü	: 7,56 x 6,40

Yeri:

Yalıncak, Sivas ilinin Hafik ilçesine bağlı bir köydür.[348] Köy, Sivas il merkezine 63 km, Hafik ilçe merkezine 35 km uzaklıktadır. 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı verilerinin basıldığı kitapta, Sivas ili, Hafik ilçesi, Celali bucağına bağlı 311 nüfuslu bir köydür.[349]

Mimari Tanımı:

[346] BOA.DH.H. 5/56, 22 R 1330/10 Nisan 1912.
[347] İsmet Miroğlu, **Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1990, s. 106.
[348] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi) https://nisanyanyeradlari.com/?yer=29611&haritasi=yal%C4%B1ncak, 13 Aralık 2023.
[349] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s. 509.

Yapı ile ilgili yalnızca beden duvarları ayakta kalmıştır. Bu sebeple yalnızca ayakta kalan beden duvarları ve yapıyla ilgili veri veren buluntular incelenmiştir. Beden duvarları incelendiğinde yapı malzemesi olarak kaba yonu taş malzemenin ahşap hatıllar vasıtasıyla desteklenerek kullanıldığı, sıva olarak da kerpiç malzemenin tercih edildiği tespit edilmiştir. Yığma sisteminde tek katlı olarak inşa edilmiştir. Ana mekânda 7,56x6,40 m boyutlarında plan olarak içeriden cemevi mimari tipolojisinde 1. grup olarak adlandırdığımız kareye yakın dikdörtgen planda kurgulanmıştır.

Yapıda ulaşılabilen kalıntılar özelinde bezemenin sütun yastıklarında kullanıldığı tespit edilmiştir. Sütun yastıklarının zemine bakan yüzeylerinin testere dişi formuna yakın bir formda oyulmuştur. Yan yüzeylerinde ise kazıma tekniğinde tarih atıldığı ve yazılar yazıldığı görülmektedir.

Ağuiçen ocağına bağlı olan Yalıncak köyü Ağuiçen ocağı cemevi yapısında kutsiyeti arttırdığına inanılan tarık vb. objeye rastlanmamıştır.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 18. yüzyıl yapısı olduğu ve zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

36. Tunceli Mazgirt Gelincik (Kupik) Köyü Baba Mansur Ocak Evi

Yapı No. : 36

Çizim No. : 20

Fot. No. : 96-98

İnşa Tarihi : 19. yüzyıl

Yapının İnceleme Tarihi : 01.08.2013

Onarım Durumu : Yakın tarihli onarım

Bulunduğu Yer : Tunceli ilinin Mazgirt ilçesinin Gelincik köyü (e.a. Kupik)

Bağlı Olduğu Ocak : Baba Mansur Ocağı

Liturjik Eşya :

Tipoloji : 8. Grup

Ölçü : 13,40 x 8,85

Yeri

Gelincik, Tunceli ilinin Mazgirt ilçesine bağlı bir köydür. Köyün eski ismi "Kupik" olup 1960 yılı nüfus sayımından itibaren Gelincik adıyla kayıtlarda yer almaktadır.[350] Tunceli iline 58 km, Mazgirt ilçesine 25 km uzaklıktadır. 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı verilerinin basıldığı kitapta, Tunceli ili, Mazgirt ilçesi, Muhundu bucağına bağlı 263 nüfuslu bir köydür.[351]

Köyde yer alan mezarlık alanda ise ince işçilikli mezar taşları bulunmaktadır. Hayvan figürlü (koç) mezar taşları ilgi çekmektedir.

Mimari Tanımı

Yakın dönemde bir onarım görmüştür. Onarımla birlikte beden duvarları yeniden inşa edilmiştir. İç mekândaki dam ve strüktürel öğeler yalnızca boyanarak orijinalliği korunmuştur. Onarım sonrasında yapı beton malzeme ile kırma çatılı olarak inşa edilmiştir. Kapı ve pencere sövelerinde ahşap malzeme kullanılmıştır. Eşikli bir kapıdan geçilerek ana mekâna ulaşılmaktadır. Ana mekân 13,40 x 8,85 m boyutlarında kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Aşıklar ve düşey taşıyıcılar vasıtasıyla da yapı üç nefli bir görünüm kazanmaktadır. Üst örtü ters tavan sisteminde ahşap malzeme ile örtülmüştür. Üst örtüyü taşıyan strüktür sisteminde aşıklar ve düşey taşıyıcılar tercih edilmiştir. Aşıkların oturduğu sütun başlıklarında ahşap malzeme kullanılmıştır. Sütun başlıklarının form olarak yüksek bir işçilikle oyulduğu gözlemlenmektedir. Zemine bakan yüzlerinde dikdörtgen ve çember şekillerinde oyulmuştur. Üzerlerinde farklı desenlerde çarkıfelek motifleri ve dikey olarak sıralanan testere dişi motifleri görülmektedir. Kazıma tekniği ile oluşturmuşlardır. Sütun başlıklarının hemen altında da düşey taşıyıcılar yer almaktadır. Ahşap malzeme ile yerleştirilen dikmeler taş kaideler vasıtasıyla zeminden yükseltilmiştir. Ocak basık yuvarlak kemerli olarak inşa edilmiştir. Ocak biriminin iki yanında da mazgal biçimli pencereler bulunur.

Tarihlendirme

[350] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi) https://nisanyanyeradlari.com/?y=gelincik&lv=&t=tunceli&cry=TR&ua=10, 13 Aralık 2023.
[351] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s. 550.

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

37. Sivas Hafik Emre Köyü Mıhlı Direk Ocak Evi

Yapı No.	: 37
Çizim No.	: 32
Fot. No.	: 140-142
İnşa Tarihi	: 19. yüzyıl
Yapının İnceleme Tarihi	: 08.09.2012
Onarım Durumu	: Fragman
Bulunduğu Yer	: Sivas ilinin Hafik ilçesinin Emre köyü
Bağlı Olduğu Ocak	: Şah İbrahim Veli Ocağı
Liturjik Eşya	: Karadirek
Tipoloji	: 10. Grup
Ölçü	: 5,98 x 3,70

Yeri

Emre, Sivas ilinin Hafik ilçesine bağlı bir köydür. Köy, Sivas il merkezine 25 km, Hafik ilçe merkezine 12 km uzaklıktadır. Köy, 1928 yılından beri aynı adı taşımaktadır.[352]

Mimari Tanımı

İki adet mıhlı karadireğin muhafaza edildiği mekân 2005 yılında yeniden inşa edilmiştir ve bir ziyaretgâh olarak işlevlendirilmiştir. Beton malzeme ile inşa edilen yapının üst örtüsü meyilli düz çatı sisteminde örtülmüştür. Plan çiziminde görüldüğü üzere yapı, 5,98 x 3,70 m boyutlarında kareye yakın dikdörtgen planlıdır ve karadirekler bu alanın merkezine konumlandırılmıştır. Karadireklerin yüzeylerinin boylu boyunca çivilerle mıhlandığı görülmektedir. Üstleri de yeşil renkli bir kumaş ile örtülerek muhafaza edilmiştir.

[352] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi) https://nisanyanyeradlari.com/?y=emre&lv=&t=sivas&cry=TR&ua=10, 13 Aralık 2023.

Karadireklerin bu yapıya taşınmadan önce konumlandırıldığı orijinal yapıya bakıldığında harabe halde olduğu gözlemlenmiştir. Kalıntılar incelendiğinde yapının kaba yonu taş malzeme ve ahşap hatıllarla yığma sisteminde inşa edildiği görülmektedir. Kapı ve pencere sövelerinde de ahşap malzeme kullanılmıştır. Günümüzde yalnızca beden duvarlarının bir kısmı ayaktadır. Üst örtüsü çökmüş ve yapının zemininde bakımsızlıktan bir toprak dolgu oluşmuştur.

Tarihlendirme

Mıhlı kara direğin konumlandırıldığı yapı kitabesinde görüldüğü üzere 2005 yılında Turan Kaya tarafından inşa edilmiştir. Kara direğin alındığı yapı ise yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu değerlendirilmektedir.

38. Malatya Hekimhan Başkınık Köyü On İki Kardeş Ocağı Tarihi Cemevi

Yapı No.	: 38
Çizim No.	: 55
Fot. No.	: 232-237
İnşa Tarihi	: 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi	: 08.09.2015
Onarım Durumu	: 1960'larda onarım görüyor
Bulunduğu Yer	: Malatya ilinin Hekimhan ilçesinin Başkınık köyü
Bağlı Olduğu Ocak	: On İki Kardeş Ocağı
Liturjik Eşya	:
Tipoloji	: 1.Grup
Ölçü	: 6,00 x 6,80

Yeri

Malatya ilinin Hekimhan ilçesinin Başkınık köyünde yer alır. Köyün adı 1928 yılı kayıtlarında da Başkınık olarak geçmektedir[353]

[353] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi) https://nisanyanyeradlari.com/?y=ba%C5%9Fk%C4%B1n%C4%B1k&lv=&t=hekimhan&cry=TR&ua=10, 13 Aralık 2023.

Mimari Tanımı

Yapı 6,00 x 6,80 m ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen planlıdır. 1960'larda onarım görmüş ve onarım sonrasında beden duvarları betonarme olarak inşa edilmiştir. Yapının içerisinde bulunan onarım öncesi döneme ait düşey taşıyıcılar, ocak ve kırlangıç kubbe yapıdaki işlevini korumuştur.

Yapının girişi zemin kotunun altında kalmıştır. Dolayısıyla küçük ahşap bir kapıdan giriş yapılır. Giriş yapıldıktan sonra bizi cemevi mimari tipolojisinde birinci grup olarak adlandırdığımız kareye yakın dikdörtgen formada ana mekân karşılamaktadır. Ana mekana hakim, ahşap malzemeden yedi katmanlı bir kırlangıç kubbe üst örtüde yapının merkezinde konumlanmaktadır. Kubbe iki adet ana düşey taşıyıcı, sütun yastıkları ve aşıklar vasıtasıyla taşınmaktadır.

Ana mekân aynı zamanda bir hol işlevi görür ve kuzey duvarına açılan iki kapıyla evin odalarına geçiş sağlanır. Doğu duvarında yer alan ocak basık kemerlidir ve kıtıklı toprak sıvayla sıvanmıştır. Gözlemlenen diğer yapılardan farklı olarak iç bükey bir forma sahiptir. Kenarlarında oluşan girintiler günümüzde kiler\ambar olarak kullanılmaktadır. Bu form onarım sonrasında beden duvarının geri çekilmesiyle de oluşmuş olabilir.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

39. Sivas Hafik Yalıncak Köyü Tekke ve Aşevi Tarihi Cemevi

Yapı No.	: 39
Çizim No.	: 105
Fot. No	: 437-439
İnşa Tarihi	: 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi	: 08.09.2015
Onarım Durumu	: Bilinmiyor
Bulunduğu Yer	: Sivas ili Hafik ilçesi Yalıncak köyü
Bağlı Olduğu Ocak	: Ağuiçen Ocağı

Liturjik Eşya :

Tipoloji : 7. Grup

Ölçü : 7,00x10,40

Yeri:

Yalıncak, Sivas ilinin Hafik ilçesine bağlı bir köydür.[354] Köy, Sivas il merkezine 63 km, Hafik ilçe merkezine 35 km uzaklıktadır. 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı verilerinin basıldığı kitapta, Sivas ili, Hafik ilçesi, Celali bucağına bağlı 311 nüfuslu bir köydür.[355]

Mimari Tanımı:

Yapı incelendiğinde yapı malzemesi olarak kaba yonu taş malzemenin ahşap hatıllar vasıtasıyla desteklenerek kullanıldığı, sıva olarak da kerpiç malzemenin tercih edildiği tespit edilmiştir. Yığma sisteminde tek katlı olarak inşa edilmiştir. Yapıya girildiğinde yapının üç mekândan oluştuğu gözlemlenmiştir. Ana mekâna geçiş için bir sofa mekânı oluşturulmuştur. Buraya geçiş çift kanatlı ahşap bir kapıdan gerçekleştirilir. Sofa'ya girildiğinde ana mekâna geçiş kapısının alanın merkezine konumlandırıldığı görülmektedir. Kapı, kırlangıç kubbe ve ocak bir eksen doğrultusunda merkez aks alınarak konumlandırılmıştır. Bu eşikli, ahşap kapıdan geçildiğinde ise ana mekâna ulaşılmaktadır. Ana mekân 7,00 x 10,40 m boyutlarında plan olarak içeriden cemevi mimari tipolojisinde 1. grup olarak adlandırdığımız kareye yakın dikdörtgen planda kurgulanmıştır. Ana mekânda giriş kapısı, ocak, yan odaya geçiş kapısı ve üst örtüdeki kırlangıç kubbedeki tüteklik dışında açıklık bulunmamaktadır.

Üst örtüsünde ahşap malzemeden yekpare düşey taşıyıcıların taşıdığı beş kademeli kırlangıç kubbe kullanılmıştır. Ocak yönünde dik uzanan aşıklar ve ahşap düşey taşıyıcılar vasıtasıyla yapı üç nefli bir görünüm kazanmaktadır. Kırlangıç kubbenin çevresinde kalan alanın ise ters tavan sistemi ile kapatıldığı görülmektedir. Taşıyıcılar ile kırlangıç kubbe ve tavan bağlantısını düşey taşıyıcıların üzerindeki kademeli yastıklar sağlamaktadır.

[354] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi)- https://nisanyanyeradlari.com/?yer=29611&haritasi=yal%C4%B1ncak, 13 Aralık 2023.
[355] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s. 509.

Ana mekâna giriş kapısının hemen karşı duvarında ise ocak yer alır. Ocak basık yuvarlak kemerli bir formda inşa edilmiştir.

Yapıda bezeme sadece yastıklarda görülmektedir. Sütun yastıklarının zemine bakan yüzeylerinin testere dişi formuna yakın bir formda oyulmuştur. Yan yüzeylerinde ise kazıma tekniğinde tarih atıldığı ve yazılar yazıldığı görülmektedir.

Ağuiçen ocağına bağlı olan Yalıncak köyü Ağuiçen ocağı cemevi yapısında kutsiyeti arttırdığına inanılan tarık vb. objeye rastlanmamıştır.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

40. Tokat Erbaa Keçeci Köyü Keçeci Baba Ocak Evi

Yapı No.	: 40
Çizim No.	: 106
Fot. No.	: 70-73
İnşa Tarihi	: 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi	: 30.07.2012
Onarım Durumu	: -
Bulunduğu Yer	: Tokat ilinin Erbaa ilçesinin Keçeci köyü
Bağlı Olduğu Ocak	: Keçeci Baba Ocağı
Liturjik Eşya	: Karadirek, koçboynuzu
Tipoloji	: 9. grup
Ölçü	: 8,70 x 6,70

Yeri

Keçeci, Tokat ilinin Erbaa ilçesine bağlı bir köydür. Köy, Tokat il merkezine 100 km, Erbaa ilçe merkezine 30 km uzaklıktadır. 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı verilerinin basıldığı kitapta, Tokat ili, Erbaa ilçesi, Keçeci bucağına bağlı 898 nüfuslu bir köydür.[356]

Mimari Tanımı

[356] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s. 531.

Yapı yığma tekniğinde kaba yonu taş malzeme, çantı tekniğinde ahşap malzeme ve kerpiç malzeme ile inşa edilmiştir. Dış yüzeyinin büyük bir bölümü çantı tekniğinde ahşap malzeme ile kaplanmıştır. Üst örtüsü tuğla malzemeden kırma çatı ile örtülmüştür. Günümüze kadar ulaşan yapının kondisyonu iyi görünmektedir.

Giriş için iki kanatlı ahşap bir kapı kullanılmıştır. Kapı alınlığının iki yanında da iki adet koçboynuzu yerleştirilmiştir. Kapıdan geçildiğinde hole ulaşılır holden yine eşikli ahşap bir kapıdan geçilerek ana mekâna ulaşılır. Ana mekân 8,70 x 6,70 m boyutlarında 1. grup olarak adlandırdığımız kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Beden duvarları ve ocak birimi kıtıklı toprak sıva ile boyanmıştır. Üst örtüsü ters tavan tekniğinde örtülmüştür. Damdaki ağırlık giriş yönünden ocak yönüne uzanan aşıklar vasıtasıyla düşey taşıyıcılara aktarılır. Beden duvarlarından bağımsız iki adet düşey taşıyıcı yer almaktadır. Bunlardan biri karadirek olarak tanımlanır. Üzeri çeşitli geometrik motifle süslenmiştir. Giriş yönünden uzanan aşıkların vardığı yönde ocak yer alır. Ocak basık yuvarlak kemerli formda inşa edilmiştir ancak mevcut kullanımda önüne bir soba kurulmuş ve işlevi son bulmuştur.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

41. Elazığ Baskil Akuşağı Köyü Derviş Dere Ocağı Tarihi Cemevi

Yapı No.	: 41
Çizim No.	: 58
Fot. No.	: 238-242
İnşa Tarihi	: 19.yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi	: 08.09.2015
Onarım Durumu	:
Bulunduğu Yer	: Elazığ ilinin Baskil ilçesinin Akuşağı köyü
Bağlı Olduğu Ocak	: Derviş Dere Ocağı
Liturjik Eşya	:

Tipoloji : 1. Grup

Ölçü : 9,70 x 6,95

Yeri

Akuşağı, Elazığ ilinin Baskil ilçesine bağlı bir köydür. Köy, 1861 yılından beri aynı adı taşımaktadır.[357] Köy, Elazığ il merkezine 74 km, Baskil ilçe merkezine 36 km uzaklıktadır. 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı verilerinin basıldığı kitapta, Elazığ ili, Baskil ilçesi, Muşar bucağına bağlı 533 nüfuslu bir köydür.[358]

Mimari Tanımı

Yapının ön kısmında çokça uzun olman taş malzemeden inşa edilmiş, kıtıklı toprak sıvaya sıvanmış duvarlarla çevrili genişçe bir avlusu vardır. Yapı yakın bir dönemde onarım görmüştür. Yapı malzemesi olarak kaba yonu taş kullanılarak yığma sisteminde inşa edilmiştir. Üst örtüsü meyilli düz çatı formunda olup tuğla malzeme ile kapatılmıştır. Giriş alanında bir geçiş alanı oluşturulmuş beden duvarlarından dışarı taşırılmıştır. Giriş kapısı için demir malzeme kullanıldığı görülmektedir. Günümüze kadar korunan yapının kondisyonu iyi görünmektedir.

Ana mekân 9,70 x 6,95 m boyutlarında, plan olarak içeriden kareye yakın dikdörtgen planda dokuz birimli kurgulanmıştır. Yapının iç kısmı da kıtıklı toprak sıvayla sıvalıdır. Üst örtüsü ters tavan sisteminde oluşturulmuştur. Taşıyıcıların çatı ile bağlantısı kara direklerin üzerinde yer alan aşıklar vasıtasıyla sağlanmıştır. Aşıklar vasıtasıyla yapı üç nefli bir görünüm kazanmıştır. Ağırlık aşıklardan sütun başlıkları ve kara direkler vasıtasıyla zemine aktarılmıştır. Karadirekler de taş kaideler vasıtasıyla zeminden yükseltilmiştir. Karadireklerin iç kısma bakan yüzeylerine inek boynuzu asılmıştır. Her birinde bir adet boynuz asılıdır.

Ocak yapının köşe noktasında yer alır. Zeminin kazılması ile oluşturulmuş ve çevresi 30 cm'lik duvarlarla çevrilmiştir.

Yapının içerisinde muhafaza edilmiş, demir malzemeden parçalar bulunmaktadır. Kılıç, şamdan, maşa vb.

Tarihlendirme

[357] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi), https://nisanyanyeradlari.com/?yer=11658&haritasi=aku%C5%9Fa%C4%9F%C4%B1 13 Aralık 2023.

[358] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s. 203.

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

42. Sivas Ulaş Çavdar Köyü Ali Gürsoy Evi

Yapı No.	: 42
Çizim No.	:
Fot. No.	: 20-23
İnşa Tarihi	: 1202
Yapının İnceleme Tarihi	: 08.09.2015
Onarım Durumu	:
Bulunduğu Yer	: Sivas ilinin Ulaş ilçesinin Çavdar köyü
Bağlı Olduğu Ocak	:
Liturjik Eşya	:
Tipoloji	: 1. grup
Ölçü	: 10,00 x 8,70

Yeri

Bağlı olduğu Sivas iline 85, Ulaş ilçesine 48 km mesafede olan Çavdar Köyü, 1960 yılında Sivas ili, Kangal ilçesi, Kavak bucağına bağlı 239 kişinin yaşadığı bir köydür.[359]

Mimari Tanımı

Yapı malzemesi olarak kaba yonu taş kullanılarak yığma sistemi ile inşa edilmiştir. Yapıya giriş, batı duvarına açılan ahşap kapıyla gerçekleşir. Günümüze kadar korunan yapının kondisyonu iyi görünmektedir. Ana mekân 10,00 x 8,70 m boyutlarında plan olarak içeriden cemevi mimari tipolojisinde 1. grup olarak adlandırdığımız kareye yakın dikdörtgen planda kurgulanmıştır. Yapının iç kısmı kıtıklı toprak sıvayla sıvalıdır. Beden duvarlarında batı duvarındaki giriş kapısı ve üst örtüdeki kırlangıç kubbedeki tüteklik dışında açıklık bulunmamaktadır.

[359] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s. 513.

Üst örtüsünde de yekpare ağaç taşıyıcıların taşıdığı kırlangıç kubbe kullanılmıştır. Aşıklar vasıtasıyla yapı üç açıklıklı bir görünüm vermektedir. Hemen altında kırlangıç kubbenin dışında kalan alanda ise ters tavan uygulanmıştır. Taşıyıcılarla kırlangıç kubbe ve tavan bağlantısını ahşap dikmelerin üzerindeki kademeli yastıklar sağlamaktadır. Dikmeler taş kaideler vasıtasıyla zeminden yükseltilmiştir.

Giriş duvarının karşısında doğu duvarında ocak yer alır. Ocak, bölgedeki konutlarda yaygın olarak görülen basık kemerli formdadır ve yığma taşla inşa edilmiştir. Ocağın iki yanında beden duvarına gömülmüş nişler yer alır.

Tarihlendirme

Yapı içerisinde, ana mekânda bulunan düşey taşıyıcı üzerinde 1202 tarihi yazılmıştır. Yapının inşa tarihinin bu tarih olduğu düşünülmektedir.

43. Sivas Ulaş Çavdar Köyü Mustafa Polat Evi

Yapı No.	: 43
Çizim No.	: 6
Fot. No.	: 24-29
İnşa Tarihi	: 1207/1336
Yapının İnceleme Tarihi	: 02.10.2015
Onarım Durumu	:
Bulunduğu Yer	: Sivas ilinin Ulaş ilçesinin Çavdar köyü
Bağlı Olduğu Ocak	:
Liturjik Eşya	:
Tipoloji	: 1. grup
Ölçü	: 9,50 x 8,11

Yeri

Yukarıda belirtildiği gibi Çavdar Köyü, Sivas iline 85, Ulaş ilçesine 48 km mesafededir ve 1960 yılında Sivas ili, Kangal ilçesi, Kavak bucağına bağlı 239 kişinin yaşadığı bir köydür.[360]

Mimari Tanımı

[360] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s. 513.

Yapı malzemesi olarak kaba yonu taş malzeme kullanılarak yığma sistemi ile yapılmıştır. Günümüze kadar korunan yapının kondisyonu iyi görünmektedir. Yapıya giriş, batı duvarına açılan ahşap kapıyla gerçekleşir, üç birimli olarak inşa edilen eve giriş yapıldığında geniş bir sofa birimi görülmektedir. Sofa mekânına giriş yapıldığında hemen solda sekili oda, giriş kapısının karşısında da kırlangıç kubbeli mekân yer almaktadır. Kırlangıç kubbeli ana mekân plan olarak içeriden 9,50 x 8,11 m ölçülerinde cemevi mimari tipolojisinde 1. grup olarak adlandırdığımız kareye yakın dikdörtgen planda dokuz birimli kırlangıç kubbeli olarak kurgulanmıştır. Yapının iç kısmı kıtıklı toprak sıvayla sıvalıdır. Beden duvarlarında batı duvarındaki giriş kapısı ve üst örtüdeki kırlangıç kubbedeki tüteklik dışında açıklık bulunmamaktadır.

Üst örtüsünde de yekpare ağaç taşıyıcıların taşıdığı kırlangıç kubbe 3,54 x 3,50 ölçülerinde kurgulanmıştır. Aşıklar vasıtasıyla yapı üç açıklıklı bir görünüm vermektedir. Hemen altında kırlangıç kubbenin dışında kalan alanda ise ters tavan uygulanmıştır. Taşıyıcılarla kırlangıç kubbe ve tavan bağlantısını ahşap dikmelerin üzerindeki kademeli yastıklar sağlamaktadır. Dikmeler taş kaideler vasıtasıyla zeminden yükseltilmiştir. Zeminden sütun yastıklarına kadar yükseklik 2,75 m, yapının içten kubbe açıklığına kadar yüksekliği ise 3,16 m'dir.

Giriş duvarının hemen karşısında doğu duvarında ocak yer alır. Ocak, bölgedeki konutlarda yaygın olarak görülen basık kemerli formdadır.

Yapıda ahşap bir kirişin üzerinde Osmanlıca bir yazı yazmaktadır. Yazıda yazan;

"Abdaloğlu Hüseyin oğlu Ali Usta
Ocaklılı Komuş (?) oğlu Ali Usta ve
oğlu Mustafa İkde/İgde (?)"
1331 [1912/1913]

İç mekânda yapının kutsiyetini arttırdığına inanılan tarık vb. obje kullanılmamıştır.

Tarihlendirme

Yapının kapısında yazan yazıda 1787 tarihinin yer aldığını görmekteyiz. Bu da yapının tarihlendirmesi hakkında bilgi vermektedir. Mum sekili odada konumlanan düşey taşıyıcı üzerine de 1336 tarihi yazılmıştır.

44. Malatya Hekimhan Basak Köyü Kolu Açık Hacım Sultan Büyük Oda Ocak Evi

Yapı No.	: 44
Çizim No.	: 18
Fot. No.	: 131-135
İnşa Tarihi	: 1214/1314 ?
Yapının İnceleme Tarihi	: 11.09.2013
Onarım Durumu	: Yakın tarihli onarım
Bulunduğu Yer	: Malatya ilinin Hekimhan ilçesinin Basak köyü
Bağlı Olduğu Ocak	: Kolu Açık Hacım Sultan Ocağı
Liturjik Eşya	: Karadirek
Tipoloji	: 10.- 2. grup
Ölçü	: 5,90 x 6,60

Yeri

Bağlı olduğu Malatya şehir merkezine 70, Hekimhan ilçesine 14,5 km mesafedeki Basak Köyü, 1960 yılında Malatya ili, Hekimhan ilçesi, Hasançelebi bucağına bağlı ve 1023 kişinin yaşadığı bir yerleşim yerdir.[361]

Mimari Tanımı

Yapı yakın dönemde bir onarım görmüştür. Beden duvarları bu onarım sonrasında beton malzeme ile inşa edilmiştir. İki katlı olarak inşa edilen bir yapıdır. Yapının ilk katında yer alan ana mekân aslına sadık kalınarak korunmuştur. İçeride 5,90 x 6,60 m boyutlarında kareye yakın dikdörtgen planlı bir mekân yer almaktadır. Üst örtüsü düz dam sisteminde ahşap malzeme ile örtülüdür. Altında uzunlamasına yerleştirilen aşıklar karşılıklı konumlandırılan 8 adet ahşap düşey taşıyıcıya oturtulmaktadır. Âşıklar ile düşey taşıyıcılar arasındaki bağlantı ise yine ahşap

[361] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s. 394.

malzemeli sütun başlıkları ile sağlanmaktadır. Düşey taşıyıcılar taş kaideler vasıtasıyla zeminden yükseltilmiştir. Pencereler ise mazgal pencere formunda açılmıştır.

Yapının yakın döneminde yenilenen üst katında ise bir holden geçilerek beşik kemerli ahşap kapı vasıtasıyla büyük odaya geçilir. Burada da kareye yakın dikdörtgen planlı bir mekân görülmektedir. Aşık vasıtasıyla mekan ikiye bölünmektedir. Hemen altında işlem görmüş ahşap malzemeden düşey taşıyıcılar yer almaktadır. Düşey taşıyıcıların arasına konumlandırılan korkuluklar da bu ayrımı keskinleştirmektedir.

Giriş kapısının hemen karşısında taş malzemeden yapılmış olan ocak konumlanmaktadır. Ocağın üzerinde kaş kemerli taş malzemeden bir alınlık yer almaktadır. Alınlığın üzerinde kazıma tekniğinde bitkisel ve geometrik süslemeler bulunmaktadır sağ üst köşesine de tarih atılmıştır.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

45. Tunceli Pülümür Gökçekonak Köyü Baba Mansur Ocak Evi

Yapı No. : 45

Çizim No. :

Fot. No. : 164-166

İnşa Tarihi : 19. yüzyıl (?)

Yapının İnceleme Tarihi : 27 07.2013

Onarım Durumu :

Bulunduğu Yer : Tunceli ilinin Pülümür ilçesinin Gökçekonak köyü

Bağlı Olduğu Ocak : Baba Mansur Ocağı

Liturjik Eşya :

Tipoloji : 7.Grup

Ölçü :

Yeri

Bağlı olduğu Tunceli il merkezine 43, Pülümür ilçe merkezine 9 km uzaklıktaki Gökçekonak Köyü'nün eski ismi "Tahsini" olarak kaydedilir. 1960 yılında 490 kişinin yaşadığı köy, "Danzik Bucağı"na (yeni adıyla "Dereboyu") bağlı görülmektedir.[362]

Mimari Tanımı

Yapının konumuna gidildiğinde yalnızca beden duvarlarının kalıntılarına ulaşılabilmektedir. Beden duvarlarında ayakta kalan kısımlara bakıldığında kaba yonu taş malzeme ile yığma sisteminde kareye yakın dikdörtgen planlı olarak inşa edildiği gözlemlenmektedir. Fotoğraflarda alanda görülen ahşap kalıntıları yapının kapısına ait olduğu düşünülen söve kalıntılarıdır.

Yapı bölgede görülen Baba Mansur ocaklarından kutsiyet açısından en önemlisidir. Yapı konumuna kurbanlar ve adaklar getirilmektedir.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

46. Bingöl Yayladere Korlu Köyü Şıh Harun Ocak Evi

Yapı No.	: 46
Çizim No.	: 59
Fot. No	: 243-245
İnşa Tarihi	:
Yapının İnceleme Tarihi	: 29.07.2013
Onarım Durumu	: Onarım mevcut
Bulunduğu Yer	: Bingöl ilinin Yayladere ilçesinin Korlu köyü
Bağlı Olduğu Ocak	: -
Liturjik Eşya	: Çerağ taşı
Tipoloji	: 8. Grup

Yeri

[362] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s. 553; **Köylerimiz: 1 Mart 1968 Gününe Kadar**, s. 231, 638.

Resmi kaynaklarda eski ismi "Şeyhan"[363] olan Korlu Köyü, bağlı olduğu Bingöl iline 44, Yayladere ilçesine 9 km mesafededir. 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı'nda "Şeyhan" şeklinde geçen köy "Cönek Bucağı"na bağlı ve 360 kişinin yaşadığı bir köy olarak görülmektedir.[364]

Mimari Tanımı

Yakın tarihli yenilemede beden duvarlarında yapı malzemesi olarak tuğla kullanılmıştır. Onarımdan günümüze kadar korunan yapının kondisyonu iyi görünmektedir. Dışarıdan kırma çatılı olarak inşa edilmiştir.

Yapıya giriş, beden duvarına açılan demir kapıyla gerçekleşir. Sofadan ana mekâna geçişte ise ahşap bir kapı yer almaktadır. Kapıdan içeri girildiğinde yapının iç duvarlarının beyaz renkte boyandığı görülmektedir. Üst örtüsü içeriden ahşap malzemeden düz damlı olarak ters tavan tekniğinde işlenmiştir. Kareye yakın dikdörtgen bir plan gözlemlenmektedir. Mekan ahşap malzemeden aşık ve düşey taşıyıcılar ile ikiye bölünmüştür.

Doğu duvarı zemininin merkezine konumlandırılan kutsiyet barındıran bir taş yer almaktadır. Taşın üzerinde yakılan mumların izleri gözlemlenmektedir. Konumunun ayırt edilebilmesi için zeminde ve duvar üzerinde fayanslı bir döşeme ile çevrelenmiştir.

Tarihlendirme

Yapıda tanımsız bir dönüşüm gerçekleştirildiği için tarihine yönelik bir yorum yapılamamıştır ve onarım tarihi ile ilgili de herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

47. Sivas Hafik Pirhüseyin Köyü Ağuiçen Ocak Evi

Yapı No.	: 47
Çizim No.	: 8
Fot. No.	: 42-45
İnşa Tarihi	: 1804 (?)
Yapının İnceleme Tarihi	: 08.09.2015
Onarım Durumu	:

[363] **Köylerimiz: 1 Mart 1968 Gününe Kadar,** s. 759.
[364] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s. 110.

Bulunduğu Yer : Sivas ilinin Hafik ilçesinin Pirhüseyin Köyü
Bağlı Olduğu Ocak : Ağuiçen Ocağı
Liturjik Eşya :
Tipoloji : 1. grup
Ölçü : 7,68 x 6,00

Yeri

Pirhüseyin köyü, bağlı olduğu Sivas iline 55, Hafik ilçesine 48 km mesafededir. 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı'nda Hafik ilçesine bağlı, Cönek Bucağı'nda görülen köyde 433 kişinin yaşadığı bir köy olarak görülmektedir.[365]

Mimari Tanımı

Yapı kaba yonu taş malzemeden yığma sisteminde inşa edilmiştir. Üst örtüsü düz dam formundadır. Ana mekâna ahşap bir kapıdan geçiş yapılarak giriş yapılır. İçeride 7,68 x 6,00 m boyutlarında cemevi mimari tipolojisinde 1. grup olarak adlandırdığımız kareye yakın dikdörtgen planda kurgulanmıştır. Yapının iç kısmı kıtıklı toprak sıvayla sıvalıdır. Beden duvarlarındaki yıkılan alan ve ocak bacası açıklığı açıklık bulunmamaktadır. Üst örtüde kırlangıç kubbe beş kademeli olarak yükseltilmiştir ancak günümüzde üzeri kapatılmıştır. Kırlangıç kubbe dışında kalan alanda ters tavan uygulanmıştır. Üst örtüyü taşıyan strüktürel öğelerde de ahşap malzeme kullanılmıştır. Üst örtü aşıklara oturtulmuştur. Aşıklar da sütun başlıkları vasıtasıyla yekpare düşey taşıyıcılara oturtulmuştur. Aşıklar vasıtasıyla yapı üç açıklıklı bir görünüm kazanmıştır. Ocak ise kesme taş malzeme ile dikdörtgen formda inşa edilmiştir.

Tarihlendirme

İncelenen yapının hemen dışında üst örtüsü çökmüş ama ahşap düşey taşıyıcıları ayakta olan, kareye yakın dikdörtgen planda bir mekân gözlemlenmektedir. Düşey taşıyıcıların birinin üzerinde kazıma tekniğinde 1219-1804 tarihi yazılmıştır. Burada yer alan yapıyla da bitişik olması sebebiyle bu yapı da 1804 tarihinde inşa edilmiş olmalıdır.

[365] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s. 509.

48. Kayseri Sarız Küçüksöbeçimen Köyü Araboğlu Ocak Evi

Yapı No. : 48

Çizim No. : 10

Fot. No. : 246-248

İnşa Tarihi : 18. yüzyıl

Yapının İnceleme Tarihi : 08.09.2015

Onarım Durumu :

Bulunduğu Yer : Kayseri ilinin Sarız ilçesinin Küçüksöbeçimen köyü

Bağlı Olduğu Ocak : Küçüksöbeçimen Ocağı

Liturjik Eşya :

Tipoloji :

Ölçü :

Yeri

Kayseri iline 102, Sarız ilçesine 12 km mesafede bulunan Küçüksöbeçimen, 1960 yılında 695 kişinin yaşadığı bir köydür.[366]

Mimari Tanımı

Yapı kaba yonu taş malzeme ile yığma sisteminde inşa edilmiştir. Yapı köşelerinde büyük kesme taşlar kullanılmıştır. Yapıda kapı ve pencere sövelerinde ahşap malzeme kullanılmıştır. İçeri girildiğinde, kareye yakın dikdörtgen planlı bir ana mekân görülmektedir. Üst örtüsü düz damlı olarak ters tavan sisteminde kurgulanmıştır. Ahşap düşey taşıyıcılar, ocağa dik şekilde uzatılarak konumlandırılmıştır. Düşey taşıyıcıların üzerinde kazıma tekniğinde yapının tarihi işlenmiştir. Taşıyıcıların yöneldiği alanda yer alan ocak ise dikdörtgen formlu olarak inşa edilmiştir.

Tarihlendirme

Ahşap düşey taşıyıcıların üzerine kazınan arapça tarihte h. 1116 m. 1704 ? tarihi gözlemlenmektedir. Bu tarihin yapının inşa tarihi olduğu düşünülmektedir.

[366] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s. 344.

49. Sivas Kangal Kürkçü Köyü Gencağa Ocak Evi

Yapı No.	: 49
Çizim No.	: 60
Fot. No.	: 55-57
İnşa Tarihi	: h.1231 m.(1816)
Yapının İnceleme Tarihi	: 11.09.2015
Onarım Durumu	:
Bulunduğu Yer	: Sivas ilinin Kangal ilçesinin Kürkçü köyü
Bağlı Olduğu Ocak	:
Liturjik Eşya	:
Tipoloji	: 1. grup
Ölçü	: 8,26 x 9,80

Yeri

Kürkçü Köyü, bağlı olduğu Sivas iline 55, Kangal ilçesine 17 km mesafededir. 1960 yılında Kavak bucağına bağlı köyde 152 kişi yaşamaktadır.[367]

Mimari Tanımı

Günümüze kadar korunan yapının kondisyonu iyi görünmektedir. Ana mekâna giriş onarımdan önce batı duvarının merkezine açılan ahşap kapıyla gerçekleşirken, onarımdan sonra güney duvarına açılan kapıdan gerçekleşir. Yapı plan olarak içeriden 9,80 x 8,26 m ölçülerinde cemevi mimari tipolojisinde 1. grup olarak adlandırdığımız kırlangıç kubbeli, kareye yakın dikdörtgen planda kurgulanmıştır. Yapının iç kısmında duvarlar boyalıdır. Zemin ise fayans ile kaplanmıştır.

Üst örtüsünde de yekpare ağaç taşıyıcıların taşıdığı kırlangıç kubbe kullanılmıştır. Aşıklar vasıtasıyla yapı üç açıklıklı bir görünüm vermektedir ve dokuz birimli olarak kurgulanmıştır. Hemen altında kırlangıç kubbenin dışında kalan alanda ise ters tavan uygulanmıştır. Taşıyıcılarla kırlangıç kubbe ve tavan bağlantısını ahşap dikmelerin üzerindeki kademeli yastıklar sağlamaktadır. Dikmeler taş kaideler vasıtasıyla zeminden yükseltilmiştir. Zeminden sütun yastıklarına kadar yükseklik 2,20 m, yapının içten kubbe açıklığına kadar yüksekliği ise 3,43 m'dir.

[367] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s. 351.

Doğu duvarında ocak yer alır. Ocak, bölgedeki konutlarda yaygın olarak görülen basık kemerli formdadır kemeri kesme taş ile inşa edilmiş ancak onarımdan sonra kapatılmıştır.

Yapıda bezeme sadece yastıklarda gözlenmektedir. Batı yöndeki dikmelerin yastıklarının zemine bakan yönünde dikdörtgen ve daire şekilleri belirleyen yivler oluşturularak yastıklara form verilmiştir.

Tarihlendirme

Yapı yanında yer alan binanın giriş kapısının üzerinde h.1231 m.(1816) (?) tarihi yazmaktadır. Burada yer alan tarih yapının inşasına yönelik bir tarihlendirme yapmamız konusunda olanak sağlamaktadır.

50. Malatya Hekimhan Güvenç Köyü Sadık Baba Ocak Evi

Yapı No.	: 50
Çizim No.	: 61
Fot. No.	: 249-251
İnşa Tarihi	: 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi	: 04.09.2015
Onarım Durumu	: 1945
Bulunduğu Yer	: Malatya ilinin Hekimhan ilçesinin Güvenç köyü
Bağlı Olduğu Ocak	:
Liturjik Eşya	:
Tipoloji	: 9. Grup
Ölçü	: 7,23 x 6,70

Yeri

Bağlı olduğu Malatya iline 70, Hekimhan ilçesine 10,5 km mesafededir. 1960 yılında Merkez bucağa bağlı olan köyün nüfusu 106 kişiden oluşmaktadır.[368]

Mimari Tanımı

Yapı malzemesi olarak kerpiç kullanılmıştır. Günümüze kadar korunan yapının kondisyonu iyi görünmektedir. Mekâna giriş, batı duvarına açılan ahşap kapıyla gerçekleşir. Ana mekan plan olarak içeriden 7,23 x 6,70 m ölçülerinde cemevi mimari

[368] **23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı,** s. 394.

tipolojisinde 1. grup olarak adlandırdığımız kareye yakın dikdörtgen planda kurgulanmıştır. Yapının iç kısmı kıtıklı toprak sıvayla sıvalıdır. Beden duvarlarında batı duvarındaki giriş kapısı ve üst örtüdeki kırlangıç kubbedeki tüteklik dışında açıklık bulunmamaktadır. Bina 1945'te onarım görmüş, Üst katı ise 1968'de yapılmış.

Üst örtüsünde yekpare ahşap düşey taşıyıcıların taşıdığı kırlangıç kubbe kullanılmıştır. Aşıklar vasıtasıyla yapı üç açıklıklı bir görünüm vermektedir. Dokuz birimli olarak kurgulanmıştır. Hemen altında kırlangıç kubbenin dışında kalan alanda ise ters tavan uygulanmıştır. Taşıyıcılarla kırlangıç kubbe ve tavan bağlantısını ahşap dikmelerin üzerindeki kademeli yastıklar sağlamaktadır. Dikmeler taş kaideler vasıtasıyla zeminden yükseltilmiştir.

Yapıda bezeme sadece yastıklarda gözlenmektedir. Direkleri yeşile boyanmıştır.

İç mekânda duvara asılmış olan yeşil renkli kumaşlar görülmektedir. Üzerlerinde Arapça yazılar görülür. Dikmelerin üzerinde de farklı renklerde çaputların bağlandığı ve bir kemençenin asılı olduğu görülmüştür. Kemençenin Sadık Baba tarafından çalındığı söylenmektedir.

Yapıya bütünleşik olarak bir türbe mekânı ve samanlık vardır.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

51. Tunceli Merkez Düzpelit Köyü Şıh Ahmet Ocak Evi

Yapı No.	: 51
Çizim No.	:
Fot. No.	:
İnşa Tarihi	: 19. yüzyıl
Yapının İnceleme Tarihi	: 01.08.2013
Onarım Durumu	:
Bulunduğu Yer	: Tunceli ilinin Merkez ilçesinin Düzpelit köyü
Bağlı Olduğu Ocak	: Şıh Ahmet Ocağı

Liturjik Eşya : Karadirek ve koçboynuzu

Tipoloji : 9.Grup

Ölçü : 8,50 x 7,00

Yeri

Tunceli merkez ilçesine bağlı ve merkeze 17 km uzaklıkta olan Düzpelit köyünde, 1960 yılında Hozat ilçesi, Sin bucağına bağlı ve 218 kişinin yaşadığı köyün yeni ve eski ismi birlikte verilmiştir: "Düzpelit (Bornak)".[369]

Mimari Tanımı

Yapının dıştan kurgusunda beden duvarlarında kaba yonu taş malzeme ile ahşap hatıllarla desteklenerek yığma sisteminde inşa edilmiştir. Kapı ve pencere sövelerinde ahşap malzeme kullanılmıştır. Çatısı ise dışarıdan düz dam formundadır.

Ana mekâna giriş, batı duvarına açılan ahşap kapıyla gerçekleşir. Beden duvarlarında kıtıklı toprak sıva uygulanmıştır. Ana mekân 8,50 x 7,00 m boyutlarında plan olarak içeriden kareye yakın dikdörtgen planda kurgulanmış olup üst örtüsünde de ters tavan kullanılmıştır. Ocak nişi giriş kapısının hemen karşısında doğu duvarında yer alır. Yuvarlak kemerli formda inşa edilmiştir ve beden duvarlarında kullanıldığı gibi kıtıklı toprak sıvayla sıvanmıştır.

Üst örtünün desteklemesi amacıyla ters tavanın hemen altına kiriş olarak kullanılan ahşap malzemeden yekpare aşıklar yerleştirilmiştir. Aşıklar da yine ahşap malzemeden sütun başlıklarına ve düşey taşıyıcılara oturtulmuştur. Düşey taşıyıcılar taş kaideler vasıtasıyla zeminden yükseltilmiştir. Merkezde yer alan düşey taşıyıcının hemen yanında çapı diğerlerinden geniş ve diğerlerinden daha kısa olan ahşap malzemeden bir karadirek konumlandırılmış ve üzerine de koçboynuzu yerleştirilmiştir.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

[369] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s. 550.

52. Tunceli Merkez Dedeağaç Köyü Şıh Delili Berhican Ocak Evi

Yapı No. : 52
Çizim No. : 62
Fot. No. : 252-253
İnşa Tarihi : 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi : 01.08.2013
Onarım Durumu : Mevcut
Bulunduğu Yer : Tunceli ilinin Merkez ilçesinin Dedeağaç köyü
Bağlı Olduğu Ocak : Şıh Delili Berhican Ocağı
Liturjik Eşya : Çerağ taşı veya Karadirek kaidesi
Tipoloji : 5. Grup
Ölçü : 10,10 x 5,00

Yeri

Dedeağaç köyü, bağlı olduğu Tunceli merkezine 8 km mesafededir. 1960 yılında Tunceli ili merkez ilçesi Kahmut bucağına bağlı ve 221 kişinin yaşadığı bir yerleşim yeridir ve eski adı "Pilvenk" olarak kaydedilmiştir.[370]

Mimari Tanımı

Yapı kapsamlı bir onarım geçirmiş. Bununla birlikte yapıda bir yeniden inşa gerçekleşmiştir. Beden duvarları ve üst örtü tamamen yenilenmiştir. Yapının orijinal halinden günümüze ulaşan ve yerinde korunan bir çerağ taşı bulunmaktadır.

Yapının beden duvarlarının inşasında kaba yonu taş malzeme kullanılarak yığma sistemi ile inşa edilmiştir. Pencere kenarları ve beden duvarlarının köşeleri ise tuğla malzeme kullanılarak süslenmiştir. Kapı ve pencerelere sövelerinde ahşap malzeme kullanılmıştır.

Yapıya girildiğinde bir hole ulaşılır oradan geçilerek ana mekâna ulaşılmaktadır. Ana mekâna geçildiğinde içeride 10,10 x 5,00 m boyutlarında kareye yakın dikdörtgen planda bir ana mekân görülmektedir. Üst örtüsü ahşap malzeme ile ters tavan sisteminde örtülmüştür. Alt kısmında destek olarak merkeze bir aşık yerleştirilmiştir bu aşık da ocağın duvarının içine ve karşısında yer alan giriş kapısının

[370] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s. 548.

yanındaki ahşap malzemeden düşey taşıyıcıya oturtulmuştur. İçeride ocak basık yuvarlak kemerli formda beden duvarlarından içe taşınarak inşa edilmiş ve yanına da ortadaki ana ocaktan daha küçük iki ocak yerleştirilmiştir. Mekânın merkezinde yenileme sonrasında konumu değiştirilmemiş olan çerağ taşı yer almaktadır.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

53. Tunceli Nazımiye Geriş Köyü Kalferad Ocak Evi

Yapı No.	: 53
Çizim No.	: 63
Fot. No.	: 254-257
İnşa Tarihi	: 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi	: 06.08.2022
Onarım Durumu	: Bir tamir kitabesi mevcut ancak tarih yer almıyor.
Bulunduğu Yer	: Tunceli ilinin Nazımiye ilçesinin Geriş köyü
Bağlı Olduğu Ocak	: Kalferad Ocağı
Liturjik Eşya	:
Tipoloji	: 8. Grup
Ölçü	: 8,73 x 5,72

Yeri

Geriş Köyü, bağlı olduğu Tunceli iline 22, Nazımiye ilçesine 5 km mesafededir. 1960 yılında 449 kişinin yaşadığı bir yerleşim yeridir.[371]

Ocak köyün kuzeyinde yüksek bir konumda yer alır, güney kısmında bahçesi olduğu düşünülen alanda ise mezar alanı bulunmaktadır. Yapının bahçe kısmında buradaki mezar alanıyla bağlantılı olabilecek taş yontular görülmektedir. Hayvan betimi olarak yorumlanabilecek yontuların üzerinde bordürlü motifler görülmektedir.

Mimari Tanımı

[371] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s. 551.

Yapı malzemesi olarak kaba yonu taş kullanılarak yığma sistemi ile inşa edilmiştir. Günümüze kadar korunan yapının kondisyonu iyi görünmektedir. Yapıya giriş kapısının hemen üzerinde latin harfleri ile yazılmış olan ve bu yazıyı çevreleyen zikzak motifli bordürlü taş malzemeden bir kitabe görülmektedir. Kitabenin hemen yanındaki taş levhanın üzerinde de ay yıldız betimi işlenmiştir. Buradan mekâna giriş yapıldığında yapının iki birimden oluştuğu görülmektedir. Girdiğimizde bizi tek direkli, ters tavanda kurgulanmış üst örtüsü olan hazırlık birimi karşılar, buraya giriş yapılan kapının paralelinde ana mekâna geçiş kapısı yer almaktadır ve geçişin bir eşik vasıtasıyla yükseltildiği görülmektedir. Burada ise plan olarak içeriden 8,73 x 5,72 m ölçülerinde kurgulanan dikdörtgen planlı ana mekân yer almaktadır. Yapının iç kısmı kıtıklı toprak sıvayla sıvalıdır. Beden duvarlarında giriş kapısı ve pencereler dışında açıklık bulunmamaktadır.

Aşıklar vasıtasıyla yapı üç açıklıklı bir görünüm vermektedir. Üst örtüde ters tavan uygulanmıştır. Taşıyıcılarla tavan bağlantısını ahşap dikmelerin üzerindeki kademeli yastıklar sağlamaktadır. Dikmeler taş kaideler vasıtasıyla zeminden yükseltilmiştir. Ana mekânın kuzey duvarına bitişik olan kısmı seki şeklinde yükseltilmiştir. Bu bölümün doğusunda yapının köşe noktasına üzerinde erimiş mum kalıntıları görülen olasılıkla çerağ için yakılan mumların yerleştirildiği taş yer alır.

Yapıda bezeme görülmektedir. İç mekânda yapının kutsiyetini arttırdığına inanılan tarık vb. obje kullanılmamıştır. Ancak ana mekânda yer alan dikmelerin üzerine asılan tülbentler ve bez parçaları görülmektedir. Bunlar liturjik açıdan kutsal sayılabilecek objeler olabilir.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

54. Tunceli Pertek Koçpınar Köyü İmam Rıza / Hasan Halife Ocak Evi

Yapı No. : 54

Çizim No. :

Fot. No. : 440-441
İnşa Tarihi : 19. yüzyıl
Yapının İnceleme Tarihi : 27.05.2016
Onarım Durumu :
Bulunduğu Yer : Tunceli ilinin Pertek ilçesinin Koçpınar köyü
Bağlı Olduğu Ocak : Hasan Halife Ocağı
Liturjik Eşya :
Tipoloji : 7.grup
Ölçü : 9,70 x 9,10

Yeri

1960'ta Tunceli ili, Pertek ilçesi, Vasgirt bucağına bağlı ve 392 kişinin yaşadığı bir köy olan Koçpınar[372], Tunceli'ye 29, Pertek'e 18 km mesafede konumlanmaktadır.

Mimari Tanımı

Yapının konumuna gidildiğinde yalnızca beden duvarlarının kalıntılarına ulaşılabilmektedir. Beden duvarlarında ayakta kalabilen kısımlar incelendiğinde kaba yonu taş malzeme ile yığma sisteminde inşa edildiği gözlemlenmektedir. Ana mekânın kareye yakın dikdörtgen planda 9,70 x 9,10 m boyutlarında inşa edilmiş olduğu tespit edilmiştir.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

55. Adıyaman Çelikhan Pınarbaşı (Bulam) Üryan Hızır Cemevi

Yapı No. : 55
Çizim No. : 64
Fot. No : 258-260
İnşa Tarihi : 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi : 06.09.2016

[372] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s. 553.

Onarım Durumu : 20. yüzyıl

Bulunduğu Yer : Adıyaman ilinin Çelikhan ilçesinin Pınarbaşı Beldesi

Bağlı Olduğu Ocak : Üryan Hızır Ocağı

Liturjik Eşya : Geyik boynuzu

Tipoloji : 2.Grup

Ölçü : 6,60 x 5,80

Yeri

Günümüzde, Adıyaman'ın Çelikhan ilçesine bağlı bir belde olan Pınarbaşı, il merkezine yaklaşık 31, Çelikhan'a 5 km mesafede ve Çat Barajı'na yakın mesafede konumlanmaktadır.

1560 yılı Malatya tahrir defterinde, "Bulam" adıyla Malatya'ya bağlı bir yerleşim yeri olarak geçtiği belirtilen Pınarbaşı, bir dönem "Pınarbaşı", daha sonra "Kevenli" ve son olarak 1967'de "Pınarbaşı" şeklinde değiştirilir.[373]

Mimari Tanımı

Yapı malzemesi olarak kaba yonu taş malzeme ve ahşap hatıllar kullanılarak yığma sisteminde inşa edilmiştir. Yakın dönemde bir onarım görmüştür. Tahrip olan yapı öğeleri güncel yapı malzemeleri ile değiştirilmiş ve burada yapının orijinalliğini korumak yerine işlevsel önceliğine yönelik uygulamalar sürdürülmüştür. Bununla birlikte beden duvarlarının bir kısmında destek olarak beton, tuğla malzeme, pencerelerde pvc malzeme kullanılmıştır. Üst örtüsü, ahşap ve saç malzeme ile kırma çatı sisteminde örtülmüştür.

Yapıya merdivenle ulaşılan giriş bölümünden geçiş yapılmaktadır. Kapıdan girildiğinde bir hole ulaşılır. Holde yer alan eşikli kapıdan geçildiğinde ana mekâna ulaşılır. Kapı yakın dönemde gerçekleşen bu onarım sonrasında yenilenmiştir ancak yine ahşap malzeme kullanılmıştır. Kapının üzerinde "Kako Hüseyin Dede (Üryan Hızır Ocağı)" yazmaktadır. Kapıdan girdiğimizde olasılıkla onarımdan sonra daraltılmış olan 6,60 x 5,80 m boyutlarındaki dikdörtgen planlı ana mekâna ulaşılmaktadır. İçeride yapının önceki dönemine ait olan üst örtü ve üst örtüyü taşıyan

[373] Faruk Söylemez, "Osmanlı'dan Günümüze Bulam," **Gaziantep University Journal of Social Sciences**, C: 18, No. 4, 2019, s. 1541;

strüktürel öğeler orijinal haliyle korunmuştur. Üst örtü ters tavan sisteminde örtülmüştür. Hemen altında ahşap malzemeden bir kemer sistemi yer almaktadır. Kemerdeki ağırlık yine ahşap malzemeden sütun başlıkları vasıtasıyla yekpare düşey taşıyıcılara aktarılmaktadır.

Ana mekâna giriş yapılan alanda ahşap malzemeden kemerli bir geçiş alanı oluşturulmuştur. Buranın hemen karşısında dede postu yer almaktadır. Yapının orijinal halinde bu duvar olasılıkla ocağın yer aldığı duvardı. Bu duvarda ve kemerin yer aldığı duvarda nişler görülmektedir. Bu nişlerin içerisine ahşap malzemeli dolaplar yapılmıştır. Bu dolapların üzerinde bulunan açıklıklarda ve giriş alanında yer alan ahşap malzemeli geçiş biriminde, ana mekânı ayıran düşey taşıyıcılarla üst örtü bağlantısını sağlayan kemer formu ile süslenmiştir. Bu geçiş alanının üzerinde kalan alanda aynı zamanda "X" motifli korkuluklar da yer almaktadır.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

56. Tunceli Pülümür Ağaşenliği Köyü Kali Sıpi Ocak Evi

Yapı No.	: 56
Çizim No.	: 39
Fot. No.	: 175-176
İnşa Tarihi	:
Yapının İnceleme Tarihi	: 29.06.2015
Onarım Durumu	:
Bulunduğu Yer	: Tunceli ilinin Pülümür ilçesinin Ağaşenliği köyü
Bağlı Olduğu Ocak	: Kali Sıpi Ocağı
Liturjik Eşya	:
Tipoloji	:
Ölçü	: 5,90 x 5,90

Yeri

Ağaşenliği köyü, bağlı olduğu Tunceli il merkezine 55, Pülümür ilçe merkezine 21 km mesafede konumlanmaktadır. Köy, 1902 yılında da aynı adı taşımaktadır.[374]

Mimari

Bir tarlanın ortasında boş bir arazinin içerisinde hemen yanında türbenin yer aldığı ve burada duvar yıkıntılarının çok net göründüğü gözlemlenmektedir. Günümüzde tarlanın içerisinde otların arasında kalmıştır. Beden duvarının altında düzgün taş dizisinin görüldüğü yapı buradaki yıkılmış tarihi ocak evi temelinin kalıntılarıdır. Kalıntılar üzerinden yapılan incelemede ana mekânın boyutlarının 5,90x5,90 m boyutlarında kare planlı olduğu tespit edilmiştir. Hemen yukarısındaki birikinti buranın yok olmasından sonra gerçekleşen höyükleşmenin izleridir.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememiştir.

57. Erzincan Üzümlü Çardaklı Köyü Seyyid Murtaza Ocak Evi

Yapı No.	: 57
Çizim No.	: 65
Fot. No.	: 261-265
İnşa Tarihi	: 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi	: 25.07.2013
Onarım Durumu	: Onarım mevcut
Bulunduğu Yer	: Erzincan ilinin Üzümlü ilçesinin Çardaklı köyü
Bağlı Olduğu Ocak	: Seyyid Murtaza Ocağı
Liturjik Eşya	: Karadirek mevcut
Tipoloji	: 5.Grup
Ölçü	: 6,80 x 7,50

Yeri

[374] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi) https://nisanyanyeradlari.com/?y=a%C4%9Fa%C5%9Fenli%C4%9Fi&lv=&t=&cry=TR&ua=10 13 Aralık 2023.

Çardaklı Köyü, Erzincan il merkezine 30, Üzümlü ilçe merkezine 11 km mesafede konumlanır. Eski ismi "Abge" olan köy[375], 1960 yılından Erzincan merkez ilçesi, Tanyeri bucağına bağlı ve 492 kişinin yaşadığı bir yerleşim yeridir.[376]

Mescide adını veren Seyit Murtaza'nın köyde bir türbesi bulunmaktadır. Türbe yakın dönemlerde yenilenmiş ve yapıda ağırlıklı olarak mermer malzeme kullanılmıştır. Türbe yapısının içerisinde Seyit Murtaza ve ailesinin mezarları bulunmaktadır. Mezarlarda taş malzeme kullanılmıştır. Üzerlerinde de hayat ağacı, çarkıfelek ay yıldız ve bir yılanı ezen at figürlerini içeren yazı, bitkisel, hayvansal ve geometrik motifler kullanılmıştır.

Mimari Tanımı

Yapı onarım görmüştür ve onarım sonrası yapı malzemesi olarak beton kullanılmıştır. Girişinde basık kemerli bir açıklıktan bir giriş bölümü kurgulanmıştır ve giriş için demir bir kapı yerleştirilmiştir.

İçeride 6,80 x 7,50 m boyutlarında kareye yakın dikdörtgen planda kurgulanmış ana mekân görülmektedir. Mekânın ortasında kare formda bir açıklık bırakılmıştır, hemen altında dört düşey taşıyıcı ile desteklenmektedir. Burada yer alan düşey taşıyıcılar vasıtasıyla yapı üç açıklıklı bir görünüm kazanmıştır. Orta nefin tavanındaki açıklık sebebi ile yan neflerden daha geniş tutulmuştur. Açıklık dışında kalan alanda üst örtü düz dam formundadır. Ocak basık kemerli olarak kurgulanmış ve nişin içerisinde Seyit Murtaza betimi çizilmiştir. Ana mekânın köşesinde de üzeri yeşil kumaşla örtülü karadirek muhafaza edilmektedir.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

58. Sivas Divriği Güvenkaya Köyü Eraslan Ocağı Karadirek Tarihi Cemevi

Yapı No. : 58

[375] **Köylerimiz: 1 Mart 1968 Gününe Kadar**, s. 131.
[376] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s. 210.

Çizim No. : 31

Fot. No. : 136-139

İnşa Tarihi : 19. yüzyıl (?)

Yapının İnceleme Tarihi : 06.08.2012

Onarım Durumu :

Bulunduğu Yer : Sivas ilinin Divriği ilçesinin Güvenkaya köyü

Bağlı Olduğu Ocak : Eraslan Ocağı

Liturjik Eşya : Karadirek

Tipoloji : 10.grup

Ölçü : 4,30 x 11,50

Yeri

Güvenkaya Köyü, bağlı olduğu Sivas iline 78, Divriği ilçesine 33 km mesafededir. Resmi kaynaklarda eski ismi "Aşudutekke" şeklinde geçmektedir.[377]

Mimari Tanımı

Yapı kaba yonu taş malzemeden yığma sisteminde inşa edilmiştir. Beden duvarlarının bir kısmında kıtıklı toprak sıva kullanılmıştır. Kırma çatı ile örtülmüştür, üzeri yakın zamanda sac plakalarla kapatılmıştır. Ana mekân 4,30 x 11,50 m boyutlarında dikdörtgen bir planda kurgulanmıştır. Pencere ve kapı sövelerinde ahşap malzeme tercih edilmiştir. Yapının giriş kapısı ahşap malzemeden iki kanatlı olarak yerleştirilmiştir. Kapıdan girildiğinde bir hole ulaşılır. Bir odada Karadirek yer almaktadır. Üzeri yeşil bir kumaş ile örtülüdür. Karadireğin bulunduğu oda tavanı ahşap malzeme ile ters tavan sisteminde örtülmüştür.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

59. Erzincan Çayırlı Başköy Şıh Hasan Tarihi Cemevi

Yapı No. : 59

Çizim No. : 66

[377] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s. 506; **Köylerimiz: 1 Mart 1968 Gününe Kadar**, s. 255.

Fot. No.	: 266-272
İnşa Tarihi	: h.1307 m.[1891/1892]
Yapının İnceleme Tarihi	: 24.07.2013
Onarım Durumu	: Bilinmiyor
Bulunduğu Yer	: Erzincan ilinin Çayırlı ilçesinin Başköy köyü
Bağlı Olduğu Ocak	: Şıh Hasan Ocağı
Liturjik Eşya	:
Tipoloji	: 1. Grup
Ölçü	: 8,37 x 8,84

Yeri

Bağlı olduğu Erzincan il merkezine 30, Çayırlı ilçesine 23 km mesafededir. Köyde yığma kaba yonu taşlardan yapılmış düz çatılı yapılar bulunmaktadır. Birçoğu atıl ve yıkılmaya yüz tutmuşken bu yapıların çevresinde günümüz yaşantısına uygun çağdaş evler de inşa edilmiştir. Cemevinin yukarı yamacında figürlü ve üzerlerinde çeşitli süsleme motiflerinin uygulandığı taş mezarların da yer aldığı mezarlık alanı bulunmaktadır.

Başköy, 1928 yılında Erzincan merkeze bağlı bir nahiye iken,[378] 1960 yılında Erzincan ili Çayırlı ilçesine bağlı Başköy bucağı ve bu bucağa bağlı 559 kişinin yaşadığı bir köy olarak karşımıza çıkmaktadır.[379]

Mimari Tanımı

Yapı malzemesi olarak kaba yonu taş kullanılmıştır. Yapıların birbirlerine yakın olması sebebiyle aralarında ahşap malzemeden gergi kirişi kullanılmıştır. Beden duvarlarında açılan pencere açıklıkları taş malzemeden sövelerle desteklenmiştir. Kapı açıklıklarında ise ahşap malzeme kullanılmıştır. Yapı dışarıdan bakıldığında düz dam formundadır.

İçeride ana mekân 8,37 x 8,84 m boyutlarında plan olarak kareye yakın planda ahşap malzemeden kırlangıç kubbeli olarak kurgulanmıştır. Kırlangıç kubbe, ahşap malzemeden aşıklara oturtulmuş ve mekana hakim bir şekilde merkezi olarak kurgulanmıştır. Dokuz kademeli olarak yükseltilmiştir. Beden duvarlarına açılan iki

[378] **Son Teşkilat-ı Mülkiyede Köylerimizin Adları**, s. 200.
[379] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s. 211.

adet taş malzemeden inşa edilmiş basık kemerli niş görünmektedir. Nişler giriş kapısının iki yanında yer almaktadır. Nişlerden biri örülerek kapatılmış diğeri ise ocak olarak kullanılmıştır. Ocak nişinin karşısındaki duvarda ise yine ahşap malzemeden yapılmış bir raf sistemi görülmektedir.

Aşıkların hemen altında yine ahşap malzemeden sütun yastıkları ve düşey taşıyıcılar yer almaktadır. Sütun başlıklarında oyma ve kazıma tekniğinde çeşitli süsleme motifleri yer almaktadır. Kare bordür içinde merkezde çarkıfelek motifleri köşelerinde dilimli çarkıfelek motifleriyle oluşturulan bir kompozisyon ve benzer şekilde kurgulanmış başka bir sütun başlığındaki kompozisyonda merkezde h.1307 m.[1891/1892] tarihi işlenmiştir. Bu kompozisyonların kenarlarında ise saksı içine alınmış hayat ağacı motifleri yine zikzaklı bordür içine alınmış çarkıfelek motifleri ve natüralist üslupta bitkisel motifler yer almaktadır.

Tarihlendirme

Sütun başlığındaki kompozisyonda merkezde h.1307 m.[1891/1892] tarihi işlenmiştir. Buraya işlenen tarihin de yapının inşa tarihi olduğu düşünülmektedir.

60. Tokat Almus Hubyar Köyü Hubyar Bek Dede Ocak Evi

Yapı No.	: 60
Çizim No.	:
Fot. No.	:
İnşa Tarihi	: 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi	: 15.08.2011
Onarım Durumu	:
Bulunduğu Yer	: Tokat ilinin Almus ilçesinin Hubyar köyü
Bağlı Olduğu Ocak	: Hubyar ocağı
Liturjik Eşya	:
Tipoloji	:
Ölçü	: 8,5 x 7

Yeri

Yukarıda belirtildiği gibi, adını Hubyar Sultan'dan alan Hubyar köyü, Tokat ilinin Almus ilçesine bağlıdır. 1960 yılı genel nüfus sayımının verilerinin yanınyandığı

kitapta adı "Uzunbelen (Hubyar)" şeklinde geçen köyde 1012 kişinin yaşadığı görülmektedir.[380] 1993 yılında Hubyar adının benimsendiği belirtilen köy[381], 13 Ağustos 1990 tarihli İçişleri Bakanlığı kararıyla Sivas'ın Hafik ilçesi merkez bucağından alınarak Tokat ili Almus ilçesi merkez bucağına bağlanır.[382]

Mimari Tanımı

Yapı Bek Dede bölgesinde inşa edilen ilk cemevi yapısıdır ancak günümüze yalnızca yapı kalıntıları ulaşmıştır. Kutsal bir alan olarak görüldüğü için yapıdan geriye kalan kalıntılar korunmaktadır.

Yapı kalıntıları incelendiğinde kaba yonu taş malzemeden yığma sisteminde inşa edildiği ve ahşap hatıllarla desteklendiği tespit edilmiştir. Fotoğraflarda görülen duvar eski ocak evinin ocak taşları ve duvar kalıntılarının görüldüğü noktadır. Duvar kalıntılarından anladığımız kadarıyla yapı kareye yakın dikdörtgen planda 8,5 x 7 m ölçülerinde kurgulanmıştır. Yapı şu an yıkıntı halde olduğu için sadece beden duvarlarının bir kısmı ve ocak duvarının temelleri ayaktadır. Bu sebeple yapıyla ilgili ayrıntılı bir tahlil yapılamamaktadır ancak sözlü olarak yapı içerisinde bindirme bir kubbe olduğu anlatılagelmiştir.

Kalıntıların bulunduğu nokta kutsal bir alan olarak görüldüğü için günümüzde kurban kesme vb törenler gerçekleştirilmektedir.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

61. Tunceli Nazımiye Günlüce Köyü Kalmem Sır Tarihi Cemevi

Yapı No. : 61

Çizim No. : 107

Fot. No. : 273-277

[380] **23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı**, s. 510.
[381] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi), https://nisanyanyeradlari.com/?yer=29651&haritasi=hubyar 8 Aralık 2023.
[382] **Resmî Gazete**, 21 Ağustos 1990, Sayı: 20612, s. 6.

İnşa Tarihi : 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi : 28.07.2013
Onarım Durumu : 2011 tarihli onarım
Bugünkü Kullanım Durumu: Türbe olarak ziyaret edilmekte
Bulunduğu Yer : Tunceli ilinin Nazımiye ilçesinin Günlüce köyü
Bağlı Olduğu Ocak : Kalmem ocağı
Liturjik Eşya : Çerağ taşı
Tipoloji : 5. Grup
Ölçü : 6,93 x 4,33

Yeri

Günlüce köyü, bağlı olduğu Tunceli iline 21, Nazımiye ilçesine 4,5 km mesafededir. Resmi kaynaklarda eski ismi "Kalman" olarak geçen köyde, 1960 yılında 148 kişi yaşamaktadır.[383]

Ocak köyün kuzeyinde yüksek bir konumda yer alır. Yapının bahçe kısmında buradaki mezar alanıyla bağlantılı olabilecek taş yontular görülmektedir. Hayvan betimi olarak yorumlanabilecek yontuların üzerinde bordürlü motifler görülmektedir.

Mimari Tanımı

Yapı malzemesi olarak kaba yonu taş kullanılarak yığma sistemi ile yapılmıştır. 2011 yılında yenilendiği belirtilmiştir. Onarımdan sonra özgün halinden birkaç malzeme yerinde korunmuş ancak yapı özgün halinden çok uzaktır. Yapının şu anki kondisyonu iyi görünmektedir.

Mekâna giriş, batı duvarına açılan ahşap kapıyla gerçekleşir. Yapı plan olarak içeriden 6,93 x 4,33 m ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen planda kurgulanmıştır. Ana mekânın merkezinde beton malzemeden bir düşey taşıyıcı yer almaktadır. Üzerinde yer alan aşık ile de yapı ikiye bölünmüştür. Doğu duvarında ocak yer alır. Ocak kare formda kurgulanmıştır. İç mekânda, orta bölümde yapının önceki döneminden kalmış olan sütun kaidesinin üzerine mumlar yakılmıştır. Türbe yapısı olması ile ilişkilendirilebilir.

Yapının üst örtüsünde kırma çatı uygulanmıştır. Yapıda içeriden görülen alanda ise ters tavan uygulanmıştır. Zeminden tavana kadar yükseklik 2,93 m'dir.

[383] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s. 551; **Köylerimiz: 1 Mart 1968 Gününe Kadar**, s. 251.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

62. Malatya Arguvan Kuyudere (Mineyik) Köyü İmam Zeynel Abidin Ocağı Tarihi Cemevi

Yapı No.	: 62
Çizim No.	:
Fot. No.	: 278-281
İnşa Tarihi	: 19. yüzyıl
Yapının İnceleme Tarihi	: 01.08.2016
Onarım Durumu	:
Bulunduğu Yer	: Malatya ilinin Arguvan ilçesinin Kuyudere köyü
Bağlı Olduğu Ocak	: İmam Zeynel Abidin Ocağı
Liturjik Eşya	:
Tipoloji	: 2. grup
Ölçü	: 6,00 x 10,00

Yeri

Kuyudere, bağlı olduğu Malatya iline 57, Arguvan ilçesine 10 km mesafededir. Eski ismi "Minayik" olan yerleşim yerinde 1960 yılında 604 kişinin yaşamaktadır.[384]

Mimari

Yapı kaba yonu taş malzeme ile yığma sisteminde oluşturulmuş, ahşap hatıllarla da desteklenmiştir. İki katlı olarak inşa edilmiştir. Kapı ve pencere sövelerinde ahşap malzeme kullanılmıştır.

Yapı 6,00 x 10,00 m boyutlarında dikdörtgen plandadır. Ana mekân iki nefe bölünmüştür. Çatısı ters tavan tekniğinde oluşturulmuştur. Merkezinde bir sıra olarak düşey taşıyıcılar yerleştirilmiştir. Düşey taşıyıcılara ağırlık yapının merkez aksından geçen aşık vasıtasıyla aktarılmıştır. Düşey taşıyıcılar arasında zeminden yaklaşık 30 cm yüksekliğinde korkuluklar yerleştirilerek yan birim ana mekândan ayrılmıştır. Ana

[384] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s. 392; **Köylerimiz: 1 Mart 1968 Gününe Kadar**, s. 393.

mekânda doğu duvarında saçaklı formda bir ocak mevcuttur. Saçağın etek kısımları dalga formu verilerek hareketlendirilmiştir. Ocağın hemen iki yanında kare şeklinde nişler açılarak ahşap kapaklarıyla dolap alanları oluşturulmuştur. Kuzey duvarında ise üç adet mazgal pencere yer alır. Pencerelerin altında ise yine duvara niş açılarak saklama alanı oluşturmuşlardır.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

63. Sivas Kangal Mescit Köyü Araboğlu Ocak Evi

Yapı No.	: 63
Çizim No.	:
Fot. No.	: 50-54
İnşa Tarihi	: 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi	: 08.09.2015
Onarım Durumu	: Yakın tarihli onarım
Bulunduğu Yer	: Sivas ilinin Kangal ilçesinin Mescit köyü
Bağlı Olduğu Ocak	: Araboğlu Ocağı
Liturjik Eşya	:
Tipoloji	: 1. grup
Ölçü	: 8,76 x 6,96

Yeri

Mescit köyü, bağlı olduğu Sivas iline 61, Kangal ilçesine 16 km mesafededir.1916 yılında köyün adı "Mescitli" olarak geçmektedir.[385]

Mimari Tanımı

Yapı kaba yonu taş malzemeden yığma sisteminde inşa edilmiştir. Kıtıklı toprak sıvayla sıvanmıştır. Kapı ve pencere açıklıklarında ahşap söveler kullanılmıştır. Çatısı ise dışarıdan düz dam biçimindedir.

[385] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi) https://nisanyanyeradlari.com/?yer=29844&haritasi=mescit, 8 Aralık 2023.

İçeride ise ana mekân 8,76 x 6,96 m boyutlarında cemevi mimari tipolojisinde 1. grup olarak adlandırdığımız kareye yakın dikdörtgen planda kırlangıç kubbe ile örtülü bir yapı karşımıza çıkmaktadır. Tavan kurgusunda tamamen ahşap malzeme kullanılmıştır. Kırlangıç kubbe beş katmanlı olarak inşa edilmiştir. Tavanda geri kalan kısımda ise ters tavan kullanılmıştır. Hemen altında aşıklar sütun başlıkları ve düşey taşıyıcılar yer almaktadır. Düşey taşıyıcılar taş kaideler vasıtasıyla zeminden yükseltilmiştir. Beden duvarlarında ve ocak birimi kıtıklı beyaz toprak boyayla sıvanmıştır. Ocağın basık kemerli formda inşa edilmiştir. Hemen üzerinde bir Pençe-i Âli Abâ eli motifi oyma tekniğinde işlenmiştir.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

64. Sivas Koyulhisar Ekinözü Köyü Ali Bey Ocak Evi

Yapı No.	: 64
Çizim No.	: 33
Fot. No.	: 143-145
İnşa Tarihi	: 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi	: 07.09.2015
Onarım Durumu	: Yakın tarihli onarım
Bulunduğu Yer	: Sivas ilinin Koyulhisar ilçesinin Ekinözü köyü
Bağlı Olduğu Ocak	: Ali Bey Ocağı
Liturjik Eşya	: Karadirek
Tipoloji	: 9. grup
Ölçü	: 11,00 x 6,70

Yeri

Ekinözü köyü, bağlı olduğu Sivas iline 88, Koyulhisar ilçesine 16 km mesafededir. 1928 yılı kayıtlarında da köy aynı adı taşımaktadır.[386] Köyde yoğun bir konut dokusu mevcut değildir.

Mimari Tanımı

Yapı malzemesi olarak kaba yonu taş kullanılarak yığma sistemi ile yapılmıştır. Günümüze kadar korunan yapının kondisyonu iyi görünmektedir. Ana mekân 11,00 x 6,70 m boyutlarında kareye yakın dikdörtgen planda kurgulanmıştır. Yapının iç kısmı kıtıklı toprak sıvayla sıvalıdır. Beden duvarlarında kuzey duvarındaki giriş kapısı ve batı duvarındaki pencere açıklıklarından yapının ışıklandırması sağlanır.

Aşıklar vasıtasıyla yapı üç açıklıklı bir görünüm vermektedir. Çatıda ters tavan uygulanmıştır. Taşıyıcılarla tavan bağlantısını ahşap dikmelerin üzerindeki kademeli yastıklar sağlamaktadır. Dikmeler taş kaideler vasıtasıyla zeminden yükseltilmiştir. Mekâna giriş, kuzey duvarına açılan ahşap kapıyla gerçekleşir, hemen karşısında doğu duvarında ocak yer alır. Ocak, bölgedeki konutlarda yaygın olarak görülen basık kemerli formdadır.

Yapıda herhangi bir bezeme görülmemektedir. Beden duvarlarına bitişik konumlanan, merkezde bulunan taşıyıcılara göre daha ince kullanılan taşıyıcılarda ise herhangi bir bezemeye rastlanmamıştır.

Ana mekânda yapının kutsiyetini arttırdığına inanılan karadirek muhafaza edilmiştir ve alanın merkezinde bulunan meydanın başlangıcındaki taşıyıcı kiriş üzerinde geyik boynuzu bulunmaktadır.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

65. Tokat Zile Çeltek Köyü Çeltek Baba Ocak Evi

Yapı No. : 65

Çizim No. : 35

[386] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi), https://nisanyanyeradlari.com/?yer=29953&haritasi=ekin%C3%B6z%C3%BC 8 Aralık 2023.

Fot. No.	: 150-152
İnşa Tarihi	: 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi	: 31.07.2018
Onarım Durumu	: Yakın tarihli onarım
Bulunduğu Yer	: Tokat ilinin Zile ilçesinin Çeltek köyü
Bağlı Olduğu Ocak	:
Liturjik Eşya	: Devşirme çerağ taşı ve devşirme karadirek
Tipoloji	: 6.grup
Ölçü	: 9,80 x 5,80

Yeri

Çeltek Köyü, bağlı olduğu Tokat iline 53, Zile ilçesine 12 km mesafededir. 1960 yılında Tokat ili, Zile ilçesi, Yenimüslüman (Boztepe) bucağına bağlı, 653 kişinin yaşadığı bir köy olarak görülmektedir.[387]

Mimari Tanımı

Avlulu bir girişe sahip olan mekânın avlusunun giriş kapısının iki yanında devşirme sütun başlığı yer almaktadır. Kapıdan giriş yapıldığında geniş bir avlu ile karşılaşılmaktadır. Avludan üç mekâna geçilir. Organik olarak gelişen bir komplekstir. İbadetin gerçekleştiği ana mekânın üstüne bir kat çıkılmış ve iki katlı bir konut görünümü kazanmıştır. Sonrasında hemen bitişiğine ayrı bir yapı inşa edilmiştir.

Ana mekân 9,80 x 5,80 m boyutlarında kareye yakın dikdörtgen planda kurgulanmıştır. Üst örtüsünde ahşap malzemeden ters tavan tekniği kullanılmıştır ve aşıklar vasıtasıyla desteklenmiştir. Aşıkların ahşap dikmeler üzerine oturtulduğu gözlemlenmektedir ancak bir adet devşirme sütun ve yine devşirme korint sütun başlığı yapının merkezinde kullanılmıştır. Yapının hemen köşesinde ise yine devşirme bir sütun kaidesinin çerağ taşı olarak kullanıldığı görülmektedir.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

[387] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s. 536.

66. Tunceli Mazgirt Yeldeğen (Şöbek) Köyü Baba Mansur Ocak Evi

Yapı No. : 66
Çizim No. : 23
Fot. No. : 466-468
İnşa Tarihi : 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi : 01.08.2013
Onarım Durumu : Yakın tarihli onarım
Bulunduğu Yer : Tunceli ilinin Mazgirt ilçesinin Yeldeğen köyü
Bağlı Olduğu Ocak : Baba Mansur Ocağı
Liturjik Eşya :
Tipoloji : 5.grup
Ölçü : 14,90 x 5,40

Yeri

Yeldeğen Köyü, bağlı olduğu Tunceli iline 24, Mazgirt ilçesine 17 km mesafededir. Eski adı "Şöbek" ve Tunceli ili kurulmadan önce 1935'te "Elâziz" iline bağlı olan köyde 177 kişi yaşamaktadır.[388] 1960 yılında Tunceli ili, Mazgirt ilçesi, Muhundu bucağına bağlı köyün nüfusu 239'dir.[389]

Mimari Tanımı

Yapı kaba yonu taş malzeme ile ahşap hatıllarla desteklenerek iki katlı ve kırma çatılı olarak inşa edilmiştir. Kapı ve pencere sövelerinde ahşap malzeme kullanılmıştır. Onarım görmesi sebebi ile kondisyonu iyi görünmektedir.

Yapıda cem için iki farklı mekân yer almaktadır. Eşikli bir ahşap kapıdan geçilerek geniş bir ana mekâna ulaşılmaktadır. Bu mekanda yapı 14,90 x 5,40 m boyutlarında kareye yakın dikdörtgen planlıdır ve aşıklar vasıtası ile üç açıklıklı olarak görünmektedir. Üst örtü ve strüktürel öğelerde ahşap malzeme kullanılmıştır. Üst örtü ters tavan sisteminde örülmüştür. Altında yer alan aşıkların oturduğu sütun başlıkları oyularak kıvrımlı bir form elde edilmiştir ve kazıma tekniğinde motiflerle üzerleri süslenmiştir.

[388] **20 İlk Teşrin 1935 Genel Nüfus Sayımı**, İstanbul, Hüsnütabiat Basımevi, 1937, s. 351.
[389] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s. 551.

Diğer odada ise sofalı bir mekân karşımıza çıkmaktadır. Burası da kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Üst örtüsünde ahşap düz tavan şeklinde kurgulanmıştır merkezde ise kırmızı zeminli tavan göbeği bulunmaktadır. Ana mekân ince işçilikli zarif sütünce ve korkuluklarla kurgulanmıştır. Ocak birimi ise yuvarlak basık kemerlidir ve dışa taşkın istiridye formlu bir alınlığı vardır.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

67. Sivas Şarkışla Alaman Köyü Coli Baba Ocak Evi

Yapı No.	: 67
Çizim No.	:
Fot. No.	: 46-49
İnşa Tarihi	: 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi	: 07.08.2012
Onarım Durumu	: 01.06.1958
Bulunduğu Yer	: Sivas ilinin Şarkışla ilçesinin Alaman köyü
Bağlı Olduğu Ocak	: Battal Gazi Ocağı
Liturjik Eşya	: Karadirek
Tipoloji	: 1. grup
Ölçü	: 7,86 x 6,17

Yeri

Alaman köyü, bağlı olduğu Sivas iline 68, Şarkışla ilçesine 27 km mesafededir. 1960 yılında Şarkışla ilçesinin Ağcakışla bucağına bağlı ve 103 kişinin yaşadığı bir köy olarak görülmektedir.[390]

Köy Kadıraközü deresinin güneyinde, dereye yakın bir noktada konumlanmaktadır. Battal Gazi ocağına bağlıdır.

Mimari Tanımı

[390] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s. 516.

Yapı malzemesi olarak kaba yonu taş malzeme kullanılmış ve yığma sisteminde inşa edilmiştir. Yapının kondisyonu kötü durumdadır. Fazlasıyla tahribat gören yapının çatısının bir kısmı çökmüştür fakat beden duvarları ayaktadır.

Ana mekâna giriş, batı duvarına açılan ahşap kapıyla gerçekleşmektedir. Yapı plan olarak içeriden 7,86 x 6,17 m ölçülerinde cemevi mimari tipolojisinde 1. grup olarak adlandırdığımız kareye yakın dikdörtgen planda kurgulanmıştır. Yapının iç kısmı kıtıklı toprak sıvayla sıvalıdır. Ancak yapıdaki tahribat sebebiyle duvarların tamamında sıva görülmemektedir.

Üst örtüsünde de 2,47 x 2,62 m ölçülerinde, 2,67 m yüksekliğinde ahşap düşey taşıyıcıların taşıdığı kırlangıç kubbe kullanılmıştır. Aşıklar ve düşey taşıyıcılar vasıtasıyla yapı üç nefli bir görünüm kazanmaktadır. Orta nef yan neflerden daha geniş tutulmuştur. Hemen altında kırlangıç kubbenin dışında kalan alanda ise ters tavan uygulanmıştır. Taşıyıcılarla kırlangıç kubbe ve tavan bağlantısını ahşap dikmelerin üzerindeki yastıklar sağlamaktadır. Düşey taşıyıcılar taş kaideler vasıtasıyla zeminden yükseltilmiştir. Zeminden sütun yastıklarına kadar yükseklik 2,67 m, yapının içten kubbe açıklığına kadar yüksekliği ise 3,24 m'dir.

Doğu duvarında ocak yer alır. Ocak, bölgedeki konutlarda yaygın olarak görülen basık yuvarlak kemerli formdadır. Farklı olarak ocağın zemininde orta kısmında fazla derinliği olmayan bir kuyu açılmıştır.

Yapıda bezeme sadece düşey taşıyıcılarda ve sütun yastıklarında gözlenmektedir. Düşey taşıyıcıların bir tanesi yukarı doğru genişleyen formdadır. Genişlemenin başladığı noktadan itibaren kırmızı renkle boyandığını görmekteyiz. Genişleyen kısım boyayla ayrıştırılmış ortası boyanmadan bırakılmıştır. İçerisinde de noktalamalarla oluşturulan bir süsleme kompozisyonu oluşmuştur. Bu düşey taşıyıcının hemen üzerine asılmış olan ahşap malzemeden yapılmış bir zülfikar görülmektedir. Beden duvarlarına bitişik konumlanan, merkezde bulunan dikmelere göre daha ince kullanılan dikmelerde ise herhangi bir bezemeye rastlanmamıştır.

Ana mekânın bitişiğinde iki katlı olarak inşa edilmiş modern bir ekleme bulunmaktadır. Yapının alt katından girildiğinde sofada yine ahşap malzemeden bir karadirek bulunmaktadır. Olasılıkla önceki yapıdan alınmış bir karadirektir. Üzerinde mıhlanan çiviler dikkat çekerken, çivilerin üzerinde de çeşitli objelerin asıldığı

görülmektedir, liturjik açıdan kutsiyet taşıyan objeler olduğu düşünülmektedir. Yine aynı katta türbe olarak kullanılan bir oda bulunmaktadır. Üst katta ise cem yapılan bir mekân olduğu gözlemlenmiştir.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, 01.06.1958 tarihinde tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

68. Kırıkkale Delice Dağobası Köyü Evliya Seyitler Ocağı Tarihi Cemevi

Yapı No.	: 68
Çizim No.	: 67
Fot. No.	: 282-283
İnşa Tarihi	: 1960 (?)
Yapının İnceleme Tarihi	: 08.09.2015
Onarım Durumu	: Yakın tarihli onarım
Bulunduğu Yer	: Kırıkkale ilinin Delice ilçesinin Dağobası köyü
Bağlı Olduğu Ocak	: Evliya Seyitler Ocağı
Liturjik Eşya	: Karadirek
Tipoloji	: 9. grup

Yeri

Dağobası Köyü, bağlı olduğu Kırıkkale iline 43, Delice ilçesine 17,5 km mesafededir. 1935 yılında Ankara vilayeti Keskin kazası Delice nahiyesine bağlı 574 nüfuslu[391] ve 1960 yılında Ankara ili Delice ilçesi merkez bucağına bağlı 588 nüfuslu bir köydür.

Mimari Tanımı

Yapı kesma taş malzeme ile inşa edilmiştir. Üst örtüsü ahşap malzemeli konstrüksiyon ile yükseltilmiş ve saç plakalar ile örtülmüştür. Ön cephesinde beşik kemerli bir portal oluşturulmuş hemen arkasına da ahşap malzemeli kapı

[391] **20 İlk Teşrin 1935 Genel Nüfus Sayımı, s.** 98; **23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı,** s. 49.

yerleştirilmiştir. Giriş kapısı alınlığında 1960 tarihli kitabe yer almaktadır. Kemerin kilit taşı yüzeyine de ay yıldız sembolü yüksek kabartma tekniğinde işlenmiştir.

Kapıdan geçip içeri girildiğinde odanın merkezinde odaya hakim bir karadirek konumlandırılmıştır. Ahşap malzemeli Karadireğin üzeri yeşil renkli bir kumaş ile örtülmüştür. Karadirek ve taşıyıcı konstrüksiyonu yeşil renkle duvarlar ise sarı renkle boyanmıştır. Buradan yapının yakın zamanlı bir onarım geçirdiği gözlemlenmektedir. Giriş kapısının hemen karşı duvarında küçük bir niş yer almaktadır. Üst örtü ise düz dam tekniğinde ahşap malzeme ile örtülüdür.

Tarihlendirme

Giriş kapısının üzerinde er alan kitabede 1960 tarihi yer almaktadır. Bu tarih inşa tarihi olabileceği gibi yapının onarımına ilişkin tarih de olabilir.

69. Sivas Zara Çevirmehan Köyü Pir Sultan Abdal Ocak Evi

Yapı No.	: 69
Çizim No.	: 13
Fot. No.	: 74-75
İnşa Tarihi	:
Yapının İnceleme Tarihi	: 18.09.2014
Onarım Durumu	: Yakın tarihli yeniden inşa
Bulunduğu Yer	: Sivas ilinin Zara ilçesinin Çevirmehan köyü
Bağlı Olduğu Ocak	: Pir Sultan Abdal Ocağı
Liturjik Eşya	: Tarık
Tipoloji	: 5. grup
Ölçü	: 9,63 x 7,5

Yeri

Çevirmehan köyü, bağlı olduğu Sivas ilinden 80, Zara ilçesine 25 km mesafededir. 1935 yılında Sivas vilayeti Zara kazası Şerefiye nahiyesine bağlı 342 ve 1960 yılında 544 kişinin yaşadığı bir yerleşim yeridir.[392]

Mimari Tanımlama

[392] **20 İlk Teşrin 1935 Genel Nüfus Sayımı, s.** 88; **23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı,** s. 520.

Yapı yakın tarihte yeniden inşa edilmiştir. Yapının orjinal dönemine ait kalıntılar, yeniden inşa edilen yapının yanında görülebilmektedir. Fotoğraflarda beden duvarları görünen bu yapının kaba yonu taş malzeme ile inşa edilerek ahşap hatıllarla desteklendiği gözlemlenmiştir. 9,63 x 7,5 m boyutlarında kareye yakın dikdörtgen planda kurgulandığı beden duvarlarının oluşturduğu izler takip edildiğinde görülebilmektedir. Yıkılmış tarihi yapıda bulunan kutsal nesneler olan tarıklar, muhafaza edilmek için yeni yapıda bir odada üzeri kapatılarak muhafaza edilmiştir.

Tarihlendirme

Yakın tarihte yapılan yeniden inşa sebebiyle yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir saptama yapılamamıştır.

70. Tunceli Hozat Karabakır Köyü Tarihi Cemevi

Yapı No.	: 70
Çizim No.	:
Fot. No.	: 284-286
İnşa Tarihi	: 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi	: 31.07.2013
Onarım Durumu	: Yakın tarihli onarım
Bulunduğu Yer	: Tunceli ilinin Hozat ilçesinin Karabakır köyü
Bağlı Olduğu Ocak	: Ağuiçen Ocağı
Liturjik Eşya	:
Tipoloji	: 7. Grup
Ölçü	:

Yeri

Karabakır köyü, bağlı olduğu Tunceli iline 32, Hozat ilçesine 12,5 km mesafededir. Köyün eski ismi resmi kaynaklarda "Bargini" şeklinde geçmektedir. Daha isminin değiştirilmediği 1935'te Elaziz vilayeti Hozat kazası Amutka nahiyesine bağlı 210 kişinin yaşadığı bir köydür.[393] Eski ve yeni isminin birlikte verildiği 1960 yılında, Tunceli ili Hozat ilçesi merkez bucağına bağlı 426 nüfuslu bir yerleşim

[393] **20 İlk Teşrin 1935 Genel Nüfus Sayımı**, s. 44.

yeridir.[394] 16. yüzyıl tahrir defterlerinde ismi "Bargini" şeklinde geçen köy, "Ekrad-ı Bargini" cemaatinin yerleştiği yer olduğu kaydedilir. Buna göre köyde, mücerretler hariç 1518 yılında 5 hane, 1525 yılında 4 hane ve 1541 yılında 12 hane mevcuttur.[395]

Dağlık bir alanın tepesinde düz bir arazide yer almaktadır. Topografyaya göre uyumlanmış organik bir yapısı mevcuttur. Köyde yaşayan talipler Ağuiçen ocağına bağlıdırlar.

Mimari Tanımı

Türbe birimi yakın zamanlı bir onarım/yeniden inşa görmüştür. Yapının orijinal dönemine ait olan giriş kapısı ve alınlığı onarım sonrası da yapıda yerini korumuştur. Alınlıkta geometrik süslemeler görülmektedir ve iki köşesinde de Fatma ana eli figürü işlenmiştir. Ancak yapının geri kalan kısmı boyanarak üzeri kapatılmıştır. Tek birimli bir yapıdır. Giriş kapısından geçildiğinde sivri kemerle açılan bir kapıdan türbe odasına geçiş yapılmaktadır.

Cemevi yapısı yıkıldığı için mimarisiyle ilgili yapılabilecek tanımlamalar kısıtlıdır. Beden duvarlarının ayakta kalan kısımlarından görülebildiği kadarıyla kaba yonu taş malzeme ile inşa edildiği ve ahşap hatıllarla desteklendiği görülmektedir. Kareye yakın dikdörtgen planda inşa edilmiştir.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. Yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

71. Tokat Almus Hubyar Köyü Bek Dede Türbe ve Tarihi Cemevi

Yapı No.	: 71
Çizim No.	: 2
Fot. No.	: 287-289
İnşa Tarihi	: 19. yüzyıl (?)

[394] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s. 549.
[395] Mehmet Ali Ünal, "XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağında Aşiretler ve Cemaatler," **Ondokuz Mayis University Journal of Education Faculty**, C. 6, No. 1, 2014, s. 315.

Yapının İnceleme Tarihi : 15.08.2011

Onarım Durumu :

Bulunduğu Yer : Tokat ilinin Almus ilçesinin Hubyar köyü

Bağlı Olduğu Ocak : Hubyar ocağı

Liturjik Eşya :

Tipoloji :

Ölçü : 7,80 x 10,40

Yeri

Yukarıda köyün geçtiği iki yerde belirtildiği gibi, adını Hubyar Sultan'dan alan Hubyar köyü, Tokat ilinin Almus ilçesine bağlıdır. 1960 yılı genel nüfus sayımının verilerinin yanınyandığı kitapta adı "Uzunbelen (Hubyar)" şeklinde geçen köyde 1012 kişinin yaşadığı görülmektedir.[396] 1993 yılında Hubyar adının benimsendiği belirtilen köy[397], 13 Ağustos 1990 tarihli İçişleri Bakanlığı kararıyla Sivas'ın Hafik ilçesi merkez bucağından alınarak Tokat ili Almus ilçesi merkez bucağına bağlanır.[398]

Mimari Tanımı

Yapı kaba yonu taş malzemeden yığma sisteminde inşa edilmiş ve ahşap hatıllarla desteklenmiştir. Duvar kalıntılarından anladığımız kadarıyla yapı 7,80 x 10,40 m boyutlarında kareye yakın dikdörtgen planda kurgulanmıştır. Yapı şu an yıkıntı halde olduğu için sadece beden duvarlarının bir kısmı ayaktadır. Bu sebeple yapıyla ilgili ayrıntılı bir tahlil yapılamamaktadır.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

72. Amasya Göynücek Başpınar Köyü Tarihi Cemevi

Yapı No. : 72

Çizim No. : 12

[396] **23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı**, s. 510.
[397] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi), https://nisanyanyeradlari.com/?yer=29651&haritasi=hubyar 8 Aralık 2023.
[398] **T.C. Resmî Gazete**, 21 Ağustos 1990, Sayı: 20612, s. 6.

Fot. No : 442-445

İnşa Tarihi : 19. yüzyıl

Yapının İnceleme Tarihi : 01.08.2012

Onarım Durumu :

Bulunduğu Yer : Amasya ili Göynücek ilçesi Başpınar köyü (e. Başermeni)

Bağlı Olduğu Ocak : Ağuiçen Ocağı

Liturjik Eşya : Geyik boynuzu

Tipoloji : 1. Grup

Ölçü : 8,98 x 7,53

Yeri:

Başpınar köyü, bağlı oğlu Amasya iline 25, Göynücek ilçesine 17 km uzaklıktadır. Köyün üst taraflarında bir su kaynağı bulunmaktadır, bu kaynağın izlediği yolun kenarlarında da tarihi yerleşim yerlerinin izleri görülmektedir. 1960 yılı nüfus sayımında Amasya'nın Göynücek ilçesi, Varay Bucağı'na bağlı bir köy olan Başpınar'ın eski ismi "Başarmeni" şeklinde kayıtlıdır ve köyde 400 kişi yaşamaktadır.[399] Osmanlı dönemi nüfus defterlerinden Başermeni/Başpınar köyünün, Milli aşiretine bağlı Yazıcıoğlu oymağı tarafından kışlak olarak kullanılan köylerden olduğu anlaşılmaktadır. Bu köydeki aşiret erkek nüfusunun 1830-31 yılında 43, 1838-39 yılında 19 hanede 52 ve 1843-44 yılında 15 hanede 49 kişi olduğu görülmektedir.[400]

Mimari Tanımı:

Yapı malzemesi olarak kaba yonu taş malzeme kullanılmış ve yığma sisteminde inşa edilmiştir. Günümüze kadar korunan yapının kondisyonu iyi görünmektedir. Mekâna giriş, batı duvarına açılan ahşap, eşikli bir kapıyla gerçekleşir. Plan olarak içeriden 8,98x7,53 m ölçülerinde cemevi mimari tipolojisinde 1. grup olarak adlandırdığımız kareye yakın dikdörtgen planda kurgulanmıştır. Yapının iç kısmı kıtıklı toprak sıvayla sıvalıdır. Beden duvarlarında batı duvarındaki giriş kapısı ve üst örtüdeki kırlangıç kubbedeki tüteklik dışında açıklık bulunmamaktadır.

[399] **23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı**, s. 38.

[400] BOA.NFS.d. 2260, 348-364; BOA.NFS.d. 2383, 42a; BOA.NFS.d. 2384, 1a-30b numaralı nüfus defterlerinden aktaran Sabit Genç, "19. Yüzyılda Aşiretlerin İskânı ve Ortaya Çıkan Sorunlar: Mecidözü Aşiretleri Örneği", **19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 1, No: 1, 2020, s. 43.

Üst örtüsünde de 2,77x2,66 m ölçülerinde, 2,93 m yüksekliğinde ahşap malzemeden yekpare düşey taşıyıcıların taşıdığı kırlangıç kubbe kullanılmıştır. Aşıklar vasıtasıyla yapı üç nefli bir görünüm kazanmaktadır. Kırlangıç kubbenin çevresinde kalan alanın ise ters tavan sistemi ile kapatıldığı görülmektedir. Taşıyıcılar ile kırlangıç kubbe ve tavan bağlantısını düşey taşıyıcıların üzerindeki kademeli yastıklar sağlamaktadır. Düşey taşıyıcılar taş kaideler vasıtasıyla zeminden yükseltilmiştir. Zeminden sütun yastıklarına kadar yükseklik 2,62 m, yapının içten kubbe açıklığına kadar yüksekliği ise 2,93 m'dir. Giriş kapısının hemen karşısında doğu duvarında ocak yer alır. Ocak, bölgedeki konutlarda yaygın olarak görülen basık kemerli formdadır. İç mekândaki tüm ahşap yapı malzemesinin verniklendiği tespit edilmiştir.

Yapıda bezeme sadece yastıklarda görülmektedir. Kuzeybatı yönünde yer alan düşey taşıyıcının üzerindeki sütun yastığında oyma tekniği ile piramidimsi beş oyma ve sağlı sollu simetrisinde bu piramidimsi oymaların bulunduğu alanı belirleyen negatif üçgen prizmalar görülmektedir. Beden duvarlarına bitişik konumlanan, merkezde yer alan taşıyıcılara göre daha ince kullanılan, beden duvarlarına bitişik olan taşıyıcılarda ise herhangi bir bezemeye rastlanmamıştır.

Ağuiçen ocağına bağlı olan başpınar cemevi yapısında kutsiyeti arttırdığına inanılan tarık vb. obje bulunmamakla birlikte alanın merkezinde bulunan meydanın başlangıcındaki taşıyıcı kiriş üzerinde geyik boynuzu bulunmaktadır.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

73. Amasya Göynücek Koyuncu Köyü Tarihi Cemevi

Yapı No.	: 73
Çizim No.	: 68
Fot. No.	: 290-292
İnşa Tarihi	: 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi	: 01.08.2012

Onarım Durumu :

Bulunduğu Yer : Amasya ilinin Göynücek ilçesinin Koyuncu köyü

Bağlı Olduğu Ocak : Ağuiçen Ocağı

Liturjik Eşya :

Tipoloji : 9. Grup

Ölçü : 6,85 x 5,00

Yeri

Koyuncu köyü, bağlı olduğu Amasya iline 40, Göynücek ilçesine 9 km mesafede ve Çorum sınırına yakın bir yerdedir. Köy, Milli Aşiretine bağlı Hasan Odabaşı oymağı tarafından kışlak olarak kullanılan bir köydür. Osmanlı dönemi nüfus defterlerinde bu oymaktan 1830-31 yılında 40, 1838-39 yılında 9 hanede 22 ve 1843-44 yılında 7 hanede 21 nüfus yaşadığı belirtilmektedir.[401] 1960 yılında Göynücek ilçesi merkez bucağına bağlı olan köyde 161 kişi yaşamaktadır.[402]

Mimari Tanımı

Yapı kaba yonu taş malzemeden yığma sisteminde inşa edilmiştir. Kıtıklı toprak sıva ile sıva işlemi uygulanmıştır. Üst örtüsü çökmüş ve sonrasında bir onarım görmemiştir. Bu sebeple iç mekânda zemin beden duvarlarının yarısına kadar toprak dolguyla kaplanmıştır.

Ana mekân 6,85 x 5,00 m boyutlarında kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Üst örtüyü taşıyan strüktürel öğelerde ahşap malzeme kullanılmıştır ve üst örtünün çökmesine karşın ayakta kalabilmişlerdir. Buradan yapabildiğimiz gözlemle yapının aşıklar ve düşey taşıyıcılar vasıtası ile uzunlamasına üç nefe bölündüğünü görebilmekteyiz. Orta nefe yan neflerden daha geniş tutulmuştur. Kapı ve pencerelerin sövelerinde ahşap malzeme kullanılmıştır.

Ana mekâna giriş kapısının karşı duvarında ocak birimi yer alır. Basık yuvarlak kemerli formdadır ve baca bölümünde de sonraki dönemlerde tuğla malzeme ile bir onarım gördüğü gözlemlenmektedir.

Yapıda herhangi bir süsleme öğesine ve liturjik objeye rastlanamamıştır.

---

[401] Nüfus sayılarını BOA.NFS.d. 2260, 348-364; BOA.NFS.d. 2383, 42a; BOA.NFS.d. 2384, s. 1a-30b'den aktaran Sabit Genç, "19. Yüzyılda Aşiretlerin İskânı ve Ortaya Çıkan Sorunlar: Mecidözü Aşiretleri Örneği", s. 44.

[402] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s. 38.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

74. Amasya Göynücek Tencirli Köyü Tarihi Cemevi

Yapı No.	: 74
Çizim No.	: 71-72
Fot. No.	: 293-296
İnşa Tarihi	: 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi	: 01.08.2012
Onarım Durumu	: Orijinal
Bulunduğu Yer	: Amasya ili, Göynücek ilçesi, Tencirli köyü
Bağlı Olduğu Ocak	: Ağuiçen Ocağı
Liturjik Eşya	:
Tipoloji	: 1. Grup
Ölçü	: 9,50 x 8,50

Yeri

Amasya ili, Göynücek ilçesinde Tencirli köyünde yer almaktadır. Tencirli köyü Amasya il merkezine 70 km, Göynücek ilçe merkezine 30 km uzaklıktadır. Tokat sınırına yakın bir konumdadır. Köyün adı, 1925 yılı kayıtlarında Yukarı Gaffarlı olarak geçmektedir, 1928 yılından itibaren aynı adı taşımaktadır. Yoğun bir yerleşime sahip olan köyün talipleri Ağuiçen ocağına bağlıdır. Tarihsel kaynaklarda Tencirli ismi, Milli aşiretine bağlı bir oymak ismi olarak karşımıza çıkmaktadır. Nüfus defterlerinden bu oymağın, aynı aşirete mensup Yazıcıoğlu oymağı ile birlikte, Gafarlı kışlağında konakladıkları anlaşılmaktadır. Tencirli oymağının Gafarlı kışlağının güneydoğusunda yerleşik hayata geçtikleri ve bundan dolayı oluşan köyün bu isimle anıldığı belirtilir.[403] Tencirli oymağının nüfus defterlerine kaydedilen erkek nüfusu

[403] Sabit Genç, **Osmanlıdan Günümüze Göynücek İlçesinin Bulunduğu Bölgenin İdari ve Demografik Geçmişi**, Amasya, Matbaa 76, 2020, s. 155 vd.

1830-31 yılında 88, 1838-39 yılında 27 hanede 81 ve 1843-44 yılında 20 hanede 70 kişidir.[404]

Mimari Tanımı

Yapı içeride 9,50 x 8,50 m ölçülerde 1. Grup olarak adlandırdığımız kareye yakın dikdörtgen plandadır. Ana mekâna giriş güney duvarının batı ucunda ahşap bir kapı açıldığını gözlemlenmektedir. Ana mekâna giriş bu açıklıktan gerçekleştirilir. Ocak birimi ise doğu duvarında yer alır ve kıtıklı toprak sıvayla sıvanmıştır. Ölçüleri ise 2,67 m uzunluğunda 2,19 m yüksekliğindedir.

Mekâna hâkim iki düşey taşıyıcı yapıyı iki bölüme ayırmaktadır. Düşey taşıyıcılarla giriş bölümü arasında kalan bölümde üst örtü olarak bölgede sıklıkla tercih edilen yaklaşık 3,65 X 2,73 m ölçülerinde kırlangıç kubbe kullanılmıştır. Beş kademeli olarak kurgulanmıştır. Diğer bölümün üst örtüsü ise ters tavan tekniğiyle kurgulanmıştır.

Düşey taşıyıcılar üzerinden üst örtü birimine geçişte sütun yastıklarına bindirilen ahşap aşıklar üzerinden çatı, dikmeler ve merteklerle yükseltilmiştir. Aşıklar arasında kalan bölümde strüktürü güçlendirmek için aralarına gergi kirişi yerleştirilmiştir. Zeminden sütun yastıklarına kadar olan yükseklik 2,32 m, tavana kadar ise 2,80 m'dir.

Yapıdaki süslemeler ahşap sütun başlıkları üzerinde uygulanmıştır. Kazıma tekniği ile iç içe geçmiş üç yarı dairesel çizgi ile ışınsal bir kompozisyon oluşturulmuştur. Çizgilerin dış kısımlarının testere dişi formunda ele alınması sebebiyle güneş ışını şeklinde algılanmaktadır. Kullanılan başlıklardan kuzeydeki tamamlanmış bir kompozisyona sahipken yapının güneyinde yer alan tamamlanmamış görüntüsü vermektedir.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

[404] BOA.NFS.d. 2260, 348-364; BOA.NFS.d. 2383, 42a; BOA.NFS.d. 2384, s. 1a-30b numaralı nüfus defterlerinden aktaran Sabit Genç, "19. Yüzyılda Aşiretlerin İskânı ve Ortaya Çıkan Sorunlar: Mecidözü Aşiretleri Örneği", s. 43.

75. Sivas Şarkışla Yahyalı Köyü Tarihi Cemevi

Yapı No. : 75
Çizim No. :
Fot. No. :
İnşa Tarihi :
Yapının İnceleme Tarihi :
Onarım Durumu :
Bulunduğu Yer : Sivas ilinin Şarkışla ilçesinin Yahyalı köyü
Bağlı Olduğu Ocak :
Liturjik Eşya :
Tipoloji : 7. grup
Ölçü : 11 x 10

Yeri

Yahyalı, Sivas ilinin Şarkışla ilçesine bağlı bir köydür. 1928 yılından beri aynı adı taşımaktadır. [405] 1960 yılında Sivas ili, Şarkışla ilçesi, Ağcakışla bucağına bağlıdır ve 1043 kişinin yaşadığı bir köydür.[406]

Mimari Tanımı

Birkaç yıl önce yıktırılmış olan Şarkışla'nın Yahyalı Köyü'ndeki Cemevi, kullanılan ahşabın kalitesi ve boyutlarıyla, az bulunur bir özeni yansıtmaktaydı. Yaklaşık 11 x 10 m boyutlarındaki kareye yakın mekânın içindeki dört ahşap düşey taşıyıcı, 2,40 m enindeki görkemli sütun başlıkları üzerinde duran kırlangıç kubbeli örtüyü taşıyordu. İlginç olan, bu tür sütun başlıklarının Kafkasya'da, İran'da ve hatta yine kırlangıç kubbeli örtü içeren bir ayin mekânı olan Afgan Yeştakhanlan'nda karşımıza çıkmasıdır. Özellikle son karşılaştırma, tüteklikli örtü geleneğinin uzak mesafe ilişkilerindeki boyutları ortaya koyması bakımından dikkat çekicidir. Yahyalı Cemevi bir alevi dedesinin mülkiyetinde bulunmaktaydı. İç mekânda çeşitli yerlerde ahşaba kazınmış olan tarihlerin en erkeni h. Teşrin-i evvel 1301/m.1884 yılına, aitti. Söz konusu cemevinin bulunduğu köydeki evlerin büyük bir bölümünün eskiden

[405] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi), https://nisanyanyeradlari.com/?y=yahyal%C4%B1&lv=&t=%C5%9Fark%C4%B1%C5%9Fla&cry=TR&ua=10 4 Aralık 2023.
[406] **23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı**, s. 516.

kırlangıç kubbeye sahip oldukları anlaşılıyor. Aynı köyde yine dede'nin ailesine ait olan bir başka kırlangıç kubbeli mekân da zaman zaman cem ayinleri için kullanılmış. Yıktırılan cemevine yakın boyutları olan bu özenli mekân, h. 1288/m. 1871-72 tarihli ve köyü son kez ziyaret ettiğim 1985'te henüz ayaktaydı.

19. yüzyıl başlarına ait bir listede yalnızca Anadolu'da 150 adedinin vadığı tespit edilen Bektaşi Tekkelerinin merkezi durumunda bulunan Hacıbektaş'daki tekkenin, yaklaşık 7.5 m kenarlı bir kare mekandan oluşan mütevazi boyutlardaki meydanı da, bir kırlangıç kubbeli konstrüksiyonla örtülmüştür.

Tarihlendirme

Yapının yıkılması sebebi ile tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememiştir. Bu sebeple bu konuda herhangi bir saptama yapılamamaktadır.

76. Elazığ Merkez Sedeftepe (Mığı) Köyü Abdulcabbar Ocağı Tarihi Cemevi

Yapı No.	: 76
Çizim No.	: 73
Fot. No.	: 297-299
İnşa Tarihi	:
Yapının İnceleme Tarihi	: 30.10.2014
Onarım Durumu	: Yakın tarihli onarım
Bulunduğu Yer	: Elazığ ilinin Merkez ilçesinin Sedeftepe köyü
Bağlı Olduğu Ocak	: Abdulcabbar Ocağı
Liturjik Eşya	:
Tipoloji	: 5. grup
Ölçü	: 7,25 x 7,40

Yeri

Sedeftepe, Elazığ ilinin Merkez ilçesine bağlı bir köydür. Köy, Elazığ il merkezine 20 km uzaklıktadır. Köyün adı, 1928 yılı kayıtlarında “Mığı” olarak

geçmektedir.[407] 1960 yılında Elazığ ili, Merkez ilçesi, Merkez bucağına bağlıdır ve 404 kişinin yaşadığı bir köydür[408],

Mimari

Yapı yakın tarihte yeniden inşa edilmiş ve özgünlüğünü kaybetmiştir. Orijinal dönemine herhangi bir veriye rastlanmamıştır. Yapının yeniden inşasında beton malzeme ile tek katlı olarak inşa edilmiştir. Üst örtüsü dört kubbeli olarak inşa edilmiştir.

Yapı içeride 7,25 x 7,40 m boyutlarında cemevi mimari tipolojisinde 1. Grup olarak adlandırdığımız, kareye yakın dikdörtgen planda inşa edilmiştir. Ana mekânın merkezinde bir karadirek konumlandırılmıştır. Karadirek yeşil bir kumaş ile örtülmüştür. Karadirek vasıtasıyla ana mekân dört birime bölünmüştür. Her birimin üzeri kubbe ile örtülüdür ve bu kubbeler beden duvarı ile merkezde yer alan karadireğe oturtulmuştur. Kubbe bileziklerinde pencere açıklıkları mevcuttur mekânın aydınlatması hem bu pencerelerden hem de beden duvarlarına açılan üç adet pencere ile sağlanmıştır. Beden duvarları ise yeşil renkte boyanmıştır. Yapının köşesinde bir mezar birimi yer almaktadır mezar da yeşil renkli bir kumaş vasıtasıyla örtülmüştür.

Tarihlendirme

Yapı yakın tarihte yeniden inşa edilmiştir. Bu sebeple orijinal dönemine yönelik bir tarihlendirme yapabilmemiz için herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

77. Sivas Zara Kızılkale Köyü Baba Mansur Ocak Evi

Yapı No.	: 77
Çizim No.	: 41
Fot. No.	: 300-301
İnşa Tarihi	: 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi	: 08.08.2012
Onarım Durumu	: Yakın tarihli yeniden inşa
Bulunduğu Yer	: Sivas ilinin Zara ilçesinin Kızılkale köyü
Bağlı Olduğu Ocak	: Baba Mansur Ocağı

[407] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi), https://nisanyanyeradlari.com/?yer=12195&haritasi=sedeftepe 4 Aralık 2023.
[408] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s. 200.

Liturjik Eşya :

Tipoloji : 5. grup

Ölçü : 11,30 x 12,30

Yeri

Kızılkale, Sivas ilinin Zara ilçesine bağlı bir köydür. Köy, Sivas il merkezine 115 km, Zara ilçe merkezine 45 km uzaklıktadır.[409]

Mimari

Yenileme sonrası yapının yeniden inşasında beden duvarlarında beton malzeme kullanılmıştır. Çatısı için ahşap malzeme kullanılmıştır. Güncel ana mekân 11,30 x 12,30 m boyutlarında kareye yakın dikdörtgen planda inşa edilmiştir. Yapının orijinal haline ait bir veriye rastlanmamıştır. Bu sebeple yapının orjinal dönemi ile ilgili herhangi bir tanımlama yapılamamaktadır.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. Yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

78. Sivas Şarkışla Saraç Köyü Halil Ağa Tarihi Cemevi

Yapı No. : 78

Çizim No. : 74-75

Fot. No. : 302-305

İnşa Tarihi : h.1289 m.(1872-73)

Yapının İnceleme Tarihi : 03.08.2012

Onarım Durumu :

Bulunduğu Yer : Sivas ilinin Şarkışla ilçesinin Saraç köyü

Bağlı Bulunduğu Ocak :

Liturjik Eşya :

Tipoloji : 1. Grup

Ölçü : 8,73 x 7,90

[409] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi), https://nisanyanyeradlari.com/?y=k%C4%B1z%C4%B1lkale&lv=&t=zara&cry=TR&ua=10 , 13 Aralık 2023.

Yeri

Saraç köyü, Sivas il merkezine 113 km, Şarkışla ilçe merkezine 22 km uzaklıktadır. Kızılırmak Nehri'nin yakınındadır ve 1907 yılından beri aynı adı taşımaktadır. [410] 1960 yılında Sivas ili, Gemerek ilçesi, Merkez bucağına bağlıdır ve 631 kişinin yaşadığı bir köydür.[411]

Mimari Tanımı

Ana mekâna giriş, batı duvarına açılan ahşap kapıyla gerçekleşir. Yapı plan olarak içeriden 8,73 x 7,90 m ölçülerinde cemevi mimari tipolojisinde 1. grup olarak adlandırdığımız kareye yakın dikdörtgen planda kurgulanmış olup üst örtüsünde de bu çerçevede 3,10 x 3,40 m ölçülerinde, 4,09 m yüksekliğinde ikili düşey taşıyıcı ile desteklenen kırlangıç kubbe kullanılmıştır. Kırlangıç kubbenin dışında kalan alan ise ters tavan tekniğinde uygulanmıştır. Yapının dıştan kurgusunda ise yığma taş duvar tercih edilmiştir.

Doğu duvarında ocak nişi yer alır. Ocak dam evlerinde yaygın olarak kullanılan formdadır ve kıtıklı toprak sıvayla sıvanmıştır. Yapının orta bölümünde kullanılan kırlangıç kubbe yedi kademeli olarak düzenlenmiştir. Yapının ışıklandırması kırlangıç kubbenin merkezinde bulunan açıklıktan ve ocak bacasından gerçekleşir.

Yapıda ahşap malzemeden 2,74 m uzunluğunda iki düşey taşıyıcı mevcuttur, kırlangıç kubbeyi destekleyen taşıyıcıların sütun yastıkları da ahşap malzeme kullanılarak uygulanmıştır. Sütun yastıklarının alt yüzeyinde iki adet yiv oluşturularak gerçekleştirilen oyma motifi görülmektedir. Hemen üzerinde de yalnızca işlevsel olarak kullanılmış kalaslardan oluşan sütun yastıkları görülmektedir. Sütun yastıklarının üzerinde ise doğu-batı yönünde uzanan aşık ve onun üzerinde de kırlangıç kubbe ve ters tavan olarak kurgulanmış üst çatı bölümü bulunmaktadır. Üst örtü yatay kirişlerle üç bölüme bölünmüş ve orta bölüm yan bölümlerden daha geniş bir şekilde düzenlenmiştir.

Tarihlendirme

Yapının mum sekili oda bölümünde rastlanan veride 1289 (1872-73) tarihi saptanmıştır.

---

[410] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi), https://nisanyanyeradlari.com/?y=sara%C3%A7&lv=&t=sivas&cry=TR&ua=10 13 Aralık 2023.
[411] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s. 507.

79. Sivas Zara Çevirmehan Köyü Tarihi Cemevi

Yapı No.	: 79
Çizim No.	: 13
Fot. No.	: 469-471
İnşa Tarihi	: 1340-1954-1961 (?)
Yapının İnceleme Tarihi	: 08.09.2015
Onarım Durumu	: Yakın tarihli onarım
Bulunduğu Yer	: Sivas ilinin Zara ilçesinin Çevirmehan köyü
Bağlı Olduğu Ocak	:
Liturjik Eşya	: Tarık
Tipoloji	: 1. grup
Ölçü	: 9,50 x 12,70

Yeri

Çevirmehan, Sivas ilinin Zara ilçesine bağlı bir köydür. Köy, Sivas il merkezine 108 km, Zara ilçe merkezine 38 km uzaklıktadır. Köy, 1912 yılından beri aynı adı taşımaktadır.[412]

Mimari Tanımı

Yapı malzemesinde beton kullanılmıştır. Günümüze kadar korunan yapının kondisyonu iyi görünmektedir. Ana mekâna giriş, batı duvarına açılan ahşap kapıyla gerçekleşmektedir. Ana mekân plan olarak içeriden 9,50 x 12,70 m boyutlarında cemevi mimari tipolojisinde 1. grup olarak adlandırdığımız kareye yakın dikdörtgen planda kurgulanmıştır.

Üst örtüsünde de ahşap düşey taşıyıcıların taşıdığı kırlangıç kubbe kullanılmıştır. Kırlangıç kubbe yedi kademeli olarak yükseltilmiştir ve en tepede yer alan açıklık kısmı ahşap malzeme ile kapatılmıştır. Aşıklar ve düşey taşıyıcılar vasıtasıyla yapı üç nefli bir görünüm kazanmaktadır. Orta nef yan neflerden daha geniş tutulmuştur. Hemen altında kırlangıç kubbenin dışında kalan alanda ise ters tavan uygulanmıştır. Taşıyıcılarla kırlangıç kubbe ve tavan bağlantısını ahşap düşey

[412] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi), https://nisanyanyeradlari.com/?y=%C3%A7evirmehan&lv=&t=sivas&cry=TR&ua=10 13 Aralık 2023

taşıyıcıların üzerindeki kademeli yastıklar sağlamaktadır. Düşey taşıyıcılar taş kaideler vasıtasıyla zeminden yükseltilmiştir.

Doğu duvarında ocak yer alır. Ocak, boyut olarak geniş bir açıklığa sahiptir ve dikdörtgen formda inşa edilmiştir.

Yapıda bezeme sadece yastıklarda gözlenmektedir. Yastıkların bordurlerinde testere dişi motifi oyma tekniğinde işlenmiştir. Birçoğunda çarkıfelek motifi yer almaktadır. Ayrıca yapının tarihlendirilmesine yönelik kazıma tekniğinde tarihlemeler de yine sütun başlıkları üzerinde gözlemlenmektedir. Yapıda kutsiyeti arttırdığına inanılan tarık vb. obje bulunmamaktadır.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik bulgular yapı içerisinde ve dışarısında konumlandırılan düzey taşıyıcıların üzerinde görülmektedir. Yapı dışındaki taşıyıcı üzerinde 1340, yapı içerisindeki düşey taşıyıcılar üzerinde de birinde 1954 diğerinde ise 1961 olmak üzere atılan tarihler yapının tarihlendirilmesine yönelik veriler sunmaktadır.

80. Ankara Çubuk Ömercik Köyü Tarihi Cemevi

Yapı No.	: 80
Çizim No.	: 9
Fot. No.	: 446-448
İnşa Tarihi	: 1954
Yapının İnceleme Tarihi	: 29.06.2015
Onarım Durumu	:
Bulunduğu Yer	: Ankara ilinin Çubuk ilçesinin Ömercik köyü
Bağlı Olduğu Ocak	:
Liturjik Eşya	:
Tipoloji	: 4.grup
Ölçü	: 10,00 x 14,98

Yeri

Ömercik, Ankara ilinin Çubuk ilçesine bağlı bir mahalledir. Ankara il merkezine 46 km, Çubuk ilçesine 6 km uzaklıktadır. Köy 1530 yılından beri aynı adı taşımaktadır.[413]

Köyde Horosan Erenlerinden, Hacı Murat soyundan olan Murat Baba'nın türbesi yer almaktadır.

Mimari Tanımı

Yapı metruk bir haldedir. Kaba yonu taş malzeme ile yığma sisteminde inşa edilmiştir. Üst örtüsü tuğla malzemeden kırma çatılıdır. Çatının cephesi açık kaldığından ahşap iç iskeletin tamamı görünebilmektedir. Beden duvarlarından birinin bir kısmı kısmen yıkılmıştır ancak üst örtü sistemi ve diğer duvarlar günümüze ulaşabilmiştir. Bu sebeple yapının ivedilikle koruma altına alınması gerekmektedir.

İçeriye girildiğinde 10,00 x 14,98 m boyutlarında kareye yakın dikdörtgen planlı bir ana mekân görülmektedir. Cemevi mimari tipolojisinde 4. Grup olarak adlandırdığımız düz çatılı ikrarlılar bölümlü bir kurguya sahiptir. Üst örtü ve taşıyıcılarda ahşap malzeme kullanılmıştır. Üst örtü ters tavan sisteminde inşa edilmiş, hemen altında yer alan aşıklar da ahşap malzemeden düşey taşıyıcılara oturtulmuştur. Düşey taşıyıcılar da taş kaideler vasıtasıyla zeminden yükseltilmiştir. Düşey taşıyıcıların arasına ikrarlılar bölümü oluşturabilmek için ahşap malzemeden korkuluklar yerleştirilmiştir. Yapı aşıklar ve düşey taşıyıcılar vasıtasıyla üç nefli bir görünüm kazanmaktadır. Ortadaki nef ikrarlılar bölümünün olması sebebiyle diğer neflerden daha geniş tutulmuştur.

Yapının aşıklar vasıtasıyla üç açıklıklı bir görünüm kazanmaktadır. Ocak bölümünü, bulunduğu duvarın yıkılması sebebiyle görememekteyiz. Ancak ayakta kalan duvarların kıtıklı toprak sıvayla sıvandığı görülmektedir. Kapı ve pencere sövelerinde de ahşap malzeme kullanılmıştır.

Yapıda herhangi bir süsleme ve liturjik objeye rastlanmamıştır.

Tarihlendirme

[413] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi), https://nisanyanyeradlari.com/?y=%C3%96mercik+&lv=&t=Ankara&cry=TR&ua=10 13 Aralık 2023

Yapının beden duvarlarının dış kısmında yer alan elektrik panosunun üzerinde 1954 tarihi yazıldığı görülmektedir. Köy halkından da edinilen bilgiler ışığında da bu tarihte yapının inşa edildiği bilgisi teyit edilmiştir.

81. Bingöl Adaklı Doluçay Köyü Baba Mansur Ocak Evi

Yapı No.	: 81
Çizim No.	:
Fot. No.	:
İnşa Tarihi	:
Yapının İnceleme Tarihi	: 30.07.2013
Onarım Durumu	: Yakın tarihli yeniden inşa
Bulunduğu Yer	: Bingöl ilinin Adaklı ilçesinin Doluçay köyü
Bağlı Olduğu Ocak	: Baba Mansur Ocağı
Liturjik Eşya	: Tarık
Tipoloji	: 8. grup

Yeri

Doluçay köyü, Bingöl ilinin Adaklı ilçesinde bulunmaktadır. Köyün adı 1916 kayıtlarında, "Sağiyan" olarak geçmektedir.[414] 1960 yılında, adı "Sağnis" olarak geçmektedir ve Bingöl ili, Karlıova ilçesi, Göynük bucağına bağlı olup 747 kişinin yaşadığı bir köydür.[415]

Mimari Tanımı

Yapı yakın tarihte beton malzeme ile tek katlı olarak yeniden inşa edilmiştir. Dışarıdan bakıldığında üst örtüsü, kırma çatılı formda, sac malzeme ile örtülerek kapatılmıştır. Yapının giriş yönünde, eğimli bir arazide inşa edilmesi sebebi ile bir su basman katı oluşturulmuştur. Yapıya giriş bu su basman katının bulunduğu alandan gerçekleşmektedir.

Demir kapılı giriş kapısından geçilerek geniş bir hole giriş yapılır. Buradan tarıkların muhafaza edildiği ana mekâna geçiş yapılmaktadır. Ana mekânın duvarında

[414] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi), https://nisanyanyeradlari.com/?y=dolu%C3%A7ay&lv=&t=bing%C3%B6l&cry=TR&ua=10 13 Aralık 2023

[415] **23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı**, s. 507.

bir ocak nişi açılmıştır. Niş bir perde vasıtasıyla kapatılmıştır. Tarıkların burada muhafaza ediliyor olması muhtemeldir.

Tarihlendirme

Yakın tarihli yeniden inşa sebebi ile yapının tarihi hakkında bir veriye ulaşılamamıştır.

82. Tokat Almus Hubyar Köyü Bek Dede Tarihi Cemevi III

Yapı No.	: 82
Çizim No.	: 4
Fot. No.	: 306-307
İnşa Tarihi	: 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi	: 15.08.2011
Onarım Durumu	:
Bulunduğu Yer	: Tokat ilinin Almus ilçesinin Hubyar köyü
Bağlı Olduğu Ocak	: Hubyar Ocağı
Liturjik Eşya	:
Tipoloji	: 7. grup
Ölçü	: 6,5 x 8,5

Yeri

Hubyar, Tokat ilinin Almus ilçesine bağlı bir köydür. Köy, 1928 yılından beri aynı adı taşımaktaydı. 1960 yılında adı Uzunbelen olarak değiştirilen köye 1993 yılında eski adı iade edildi.[416] Köy, adını Hubyar Sultan'dan almaktadır.

Mimari Tanımı

Yapı kaba yonu taş malzemeden yığma sisteminde inşa edilmiş ve ahşap hatıllarla desteklenmiştir. Ana mekânda 6,5 x 8,5 m boyutlarında kareye yakın dikdörtgen planda kurgulanmıştır ve strüktürel öğelerde ahşap malzeme tercih edilmiştir. Birkaç ahşap dikme in-sitü olarak ana mekânda görünmektedir. Yapı şu an yıkıntı halde olduğu için sadece beden duvarlarının bir kısmı ayaktadır. Bu sebeple yapıyla ilgili ayrıntılı bir tahlil yapılamamaktadır. Ancak mekânda ocak yerinin güney

[416] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi), https://nisanyanyeradlari.com/?y=hubyar&lv=&t=tokat&cry=TR&ua=10 13 Aralık 2023

yönünde olduğu ve iki ahşap sütunun taşıdığı tavanın, diğer örneklerde olduğu gibi kırlangıç kubbeli olduğu yapının önceki dönemini hatırlayan ocak dedelerince belirtilmiştir.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

83. Ankara Beypazarı Karaşar Sarayköy Tarihi Cemevi

Yapı No.	: 83
Çizim No.	: 78
Fot. No.	: 308-312
İnşa Tarihi	: 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi	: 31.10.2010
Onarım Durumu	:
Bulunduğu Yer	: Ankara ilinin Beypazarı ilçesinin Karaşar köyü
Bağlı Olduğu Ocak	:
Liturjik Eşya	:
Tipoloji	: 14. grup
Ölçü	: 7,70 x 9,75

Yeri

Karaşar, Beypazarı ilçesine bağlı bir mahalledir. Ankara il merkezine 130 km, Beypazarı ilçesine 30 km uzaklıktadır. Köy, 1928 yılından beri aynı adı taşımaktadır.[417] 1960 yılında, Ankara ili, Beypazarı ilçesi, Karaşar bucağına bağlı olup 1827 kişinin yaşadığı bir köydür.[418]

Mimari Tanımı

Yapı yamaca oturtularak iki katlı olarak inşa edilmiştir. Üst kat için tamamen ahşap malzeme kullanılmış ve çantı tekniğinde inşa edilmiştir. Alt katta ise kaba yonu taş malzeme kullanılarak yığma sisteminde inşa edilmiştir. Üst örtü dışarıdan kırma

[417] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi), https://nisanyanyeradlari.com/?y=kara%C5%9Far&lv=&t=ankara&cry=TR&ua=10 13 Aralık 2023
[418] **23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı**, s. 46.

çatı sisteminde inşa edilmiş ve üzeri saç plakalarla örtülmüştür. Ana mekânın bulunduğu üst kata geçiş yapının yamaca inşa edilmesi sebebiyle yamaca yerleştirilen ahşap merdivenlerle gerçekleştirilmiştir. Buradaki merdivenlerden ahşap verandaya oradan da odalara geçişi sağlayan sofaya geçiş yapılır. Sofanın ortasında ahşap korkulukları olan bir balkon yer almaktadır. Odalara geçişlerde ise eşikleri olan ahşap kapılar yer almaktadır. Sofaya giriş yapıp devam edildiğinde ana mekâna geçiş için açılan kapının bulunduğu hole geçilir. Holün girişinde yuvarlak kemerli bir alınlık yer almaktadır. Buradan bir ahşap kapıyla ana mekâna geçilmektedir. Ana mekân 7,70x9,75 m ölçülerinde sekili olarak kurgulanmıştır. Üst örtü için tavan göbeği uygulanmıştır.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

84. Yozgat Çekerek Sarıköy Sofuoğlu Tarihi Cemevi

Yapı No.	: 84
Çizim No.	: 19
Fot. No.	: 90-95
İnşa Tarihi	: 19. yüzyıl
Yapının İnceleme Tarihi	: 21.07.2013
Onarım Durumu	: Tarihsiz kitabenin onarım tarihi 12.01.1974
Bulunduğu Yer	: Yozgat ilinin Çekerek ilçesinin Sarıköy köyü
Bağlı Olduğu Ocak	:
Liturjik Eşya	: Koçbaşı
Tipoloji	: 1. grup
Ölçü	: 11,50 x 10

Yeri

Yozgat ilinin Çekerek ilçesinin Sarıköy köyünde yer almaktadır. Yozgat il merkezine 110 km, Çekerek ilçe merkezine 20 km uzaklıktadır. Köy, 1928 yılı

kayıtlarında da aynı adla tanımlanmaktadır.[419] Köyde ızgara planlı bir yerleşim dokusunun yanında yine topografyaya uyumlu gelişmiş bir organik yerleşim de görülmektedir.

Mimari Tanımı

Yapı malzemesi olarak beden duvarlarında kaba yonu taş kullanılarak yığma sistemi ve ahşap hatıllarla desteklenen kerpiç yapı malzamesi görülmektedir. Kıtıklı toprak sıvayla sıvama yapılmıştır. Üst örtü sisteminde kullanılan aşıklar ve kirişler beden duvarlarından dışarı taşmaktadır. Üst örtüsünde ise tuğla kullanılmıştır. Günümüze kadar korunan yapının kondisyonu iyi görünmektedir. Dışarıdan yapıya giriş iki kanatlı ahşap malzemeden yapılmış bir kapı vasıtasıyla gerçekleşir zemininde ahşap malzemeden küçük bir eşik bulunur. Yapı plan olarak içeriden 11,50 x 10 m ölçülerinde cemevi mimari tipolojisinde 1. grup olarak adlandırdığımız kareye yakın dikdörtgen planda 6 birimli olarak kurgulanmıştır. Batı duvarındaki giriş kapısı, üst örtüdeki kırlangıç kubbede ve güney duvarındaki iki pencerede açıklıklar bulunmaktadır.

Üst örtüsünde de 5,74 x 3,74 ölçülerinde, 2,70 m yüksekliğinde yekpare ağaç taşıyıcıların taşıdığı yedi katmanlı kırlangıç kubbe kullanılmıştır. Aşıklar vasıtasıyla yapı üç açıklıklı bir görünüm vermektedir. Kırlangıç kubbenin dışında kalan alanda ise ters tavan uygulanmıştır. Taşıyıcılarla kırlangıç kubbe ve tavan bağlantısını ahşap düşey taşıyıcıların üzerindeki kademeli yastıklar sağlamaktadır. Düşey taşıyıcılar taş kaideler vasıtasıyla zeminden yükseltilmiştir. Taşıyıcıların kalınlığı 0,50 cm x 0,46 cm şeklindedir. Kubbenin altında yer alan taşıyıcıların arasında bir gergi kirişi kullanılmıştır.

Mekâna giriş, batı duvarına açılan ahşap kapıyla gerçekleşir, hemen karşısında doğu duvarında ocak yer alır. Ocak, basık sivri kemerli formdadır ve kıtıklı toprak sıvayla sıvanmıştır.

Yapıda bezeme düşey taşıyıcılarda ve kuzey duvarında bulunan ambar biriminin ön yüzeyinde bulunmaktadır. Motif olarak kazıma tekniğinde kazınmış olan çarkıfelek betimleri ve spiral şeklinde dairesel motifler görülmektedir. Dairesel

[419] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi), https://nisanyanyeradlari.com/?y=sar%C4%B1k%C3%B6y&lv=&t=%C3%A7ekerek&cry=TR&ua=10 13 Aralık 2023

formlarda oluşturulan bu motiflerin içleri çeşitli şekillerle doldurulmuştur. Güney yönündeki taşıyıcının üzerindeki yastığın güney yüzünde oyma tekniğiyle piramidimsi bir motif yer almaktadır. İki taşıyıcının yastıklarının merkeze bakan yüzlerinde yine oyma tekniğinde sıralı vurmalarla hareket sağlanmıştır.

İç mekânda taşıyıcıların üzerinde, yapının kutsiyetini arttırdığına inanıla iki adet koçbaşı asılmıştır.

Tarihlendirme

Yapıda ocak duvarının hemen güneyinde kitabe görülmüş ancak tahrip olan kitabeden tarihi okunamamıştır. Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir. Onarımına dair kırlangıç kubbe katmanlarının iç kısmında 12.01.1974 tarihli bir not düşüldüğü görülmüştür.

85. Ankara Çubuk Aşağıemirler Köyü Tarihi Cemevi

Yapı No.	: 85
Çizim No.	: 79-80
Fot. No.	: 316-321
İnşa Tarihi	: 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi	: 29.06.2015
Onarım Durumu	: 1964 yılı
Bulunduğu Yer	: Ankara ilinin Çubuk ilçesinin Aşağıemirler köyü
Bağlı Olduğu Ocak	: Cibali Sultan Ocağı
Liturjik Eşya	:
Tipoloji	: 4.Grup (Düz çatılı ikrarlılar bölümü ayrı)
Ölçü	: 15,45 x 9,95

Yeri

Ankara ilinin Çubuk ilçesinin Aşağıemirler köyü sınırları içerisinde yer alır. Köy Ankara il merkezine 65 km, Çubuk ilçesine 25 km uzaklıktadır. Mahallenin adı, 1928 yılı kayıtlarında Emirler olarak geçmektedir. Daha önceleri Kalecik ilçesi

Hasayaz bucağına bağlıyken, 7 Ağustos 1951 tarihli kararla Çubuk ilçesi merkez bucağına bağlandı.[420]

Mimari Tanımı

Yakın tarihli yenilemede beden duvarlarında yapı malzemesi olarak tuğla kullanılmıştır. Onarımdan günümüze kadar korunan yapının kondisyonu iyi görünmektedir. Dışarıdan kırma çatılı olarak görünmektedir.

Mekâna giriş, kuzey duvarından açılan ahşap kapıyla gerçekleşir, Yapı plan olarak içeriden 15,45 x 9,95 m ölçülerinde dikdörtgen planda kurgulanmıştır. Yapının iç duvarları beyaz renkte boyanmıştır. Üst örtüsü yenileme sonrası düz damlı bir görünüm kazanmıştır ancak önceki dönemlerinde ters tavan formunun kullanıldığı bir sisteme sahiptir. Yapının zeminden tavana kadar yüksekliği 2,67 m'dir.

Taşıyıcıların dam ile bağlantısı ahşap düşey taşıyıcıların üzerinde yer alan aşıklar vasıtasıyla sağlanmıştır. Aşıklar ve düşey taşıyıcılar vasıtasıyla yapı üç açıklıklı bir görünüm kazanmıştır.

Ocak, doğu duvarında yer alır. Ocak, beden duvarından ana mekâna taşırılmış olarak kaş kemerli formda inşa edilmiştir hemen üzerine ise yarı konik formda bir çatı eklenmiştir. Ana mekânın ortasında ise ikrarlılar bölümü yer alır. İkrarlılar bölümü korkuluklar vasıtası ile diğer neflerden ayrıştırılmıştır. Batı yönünde de bu korkuluk yatay yönde devam ettirilmiş ve giriş için bir açıklık bırakılmıştır. Açıklık için ahşap malzemeden kemerli bir portal yapılmıştır.

İkrarlılar bölümü portalının iki yanında devam eden gergi kirişinin üzerinde yeşil kumaştan çaputlar sarkıtılmıştır ve yine aynı bölümün giriş kapısının üzerinde ahşap malzemeden zülfikar betimi yerleştirilmiştir. Kemerin üzerinde de ya Allah ya Muhammed ya Ali yazmaktadır. Ayrıca yapıda farklı formlarda üç adet gürz muhafaza edilmektedir.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

[420] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 7889, 20 Ağustos 1851.

86. Çankırı Şabanözü Bulgurcu Köyü Tarihi Cemevi

Yapı No.	: 86
Çizim No.	: 81-82
Fot. No.	: 327-331
İnşa Tarihi	: 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi	: 29.06.2015
Onarım Durumu	: 1964 yılı
Bulunduğu Yer	: Çankırı ilinin Şabanözü ilçesinin Bulgurcu köyü
Bağlı Olduğu Ocak	:
Liturjik Eşya	:
Tipoloji	: 4.Grup (Düz çatılı ikrarlılar bölümü ayrı)
Ölçü	: 8,70 x 7,50

Yeri

Bulgurcu. Çankırı ilinin Şabanözü ilçesine bağlı bir köydür. 1896 yılına ait 'salname'de de bugünkü adını taşımaktadır.[421] Köy, Çankırı il merkezine 45 km, Şabanözü ilçe merkezine 43 km uzaklıktadır. Şabanözü'nün güneydoğusunda olup, bir köy yoluyla doğrudan ilçe merkezine bağlıdır.

Mimari Tanımı

Yakın tarihli yenilemede beden duvarlarında yapı malzemesi olarak tuğla kullanılmıştır. Dışarıdan kırma çatılı olarak inşa edilmiştir. Yapı onarım sonrası geçen süre içerisinde tekrar tahrip olmuş, beden duvarlarında çökmeler oluşmuş ve alçıları düşmüştür.

Mekâna giriş, beden duvarına açılan demir kapıyla gerçekleşir. Yapının iç duvarları beyaz renkte boyanmıştır. Üst örtüsü içeriden düz dam formunda ters tavan sisteminde inşa edilmiştir. Ana mekân 8,70 x 7,50 m boyutlarında kareye yakın dikdörtgen bir planlıdır. Aşıklar ve düşey taşıyıcılar vasıtasıyla yapı üç açıklıklı görünmektedir. Orta nef yan neflerden daha geniş tutulmuştur. Yan nefler yükseltilerek orta neften hem korkuluklarla hem de yükseklik farkıyla ayrıştırılmış

[421] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi), https://nisanyanyeradlari.com/?y=bulgurcu&lv=&t=%C3%A7ank%C4%B1r%C4%B1&cry=TR&ua=10 13 Aralık 2023

böylelikle orta nefe yönelim arttırılmıştır. Burada bir ikrarlılar bölümü oluşturulmuştur.

Ocak, doğu duvarında yer alır, dikdörtgen formdadır ve iki yönde dışa taşan rüzgârlıkların yer aldığı eklemeler mevcuttur.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

87. Ankara Çubuk Demirci Köyü Tarihi Cemevi

Yapı No.	: 87
Çizim No.	: 57
Fot. No.	: 313-315
İnşa Tarihi	: 1951
Yapının İnceleme Tarihi	: 29.06.2015
Onarım Durumu	:
Bulunduğu Yer	: Ankara ilinin Çubuk ilçesinin Demirci köyü
Bağlı Olduğu Ocak	:
Liturjik Eşya	: Geyik boynuzu
Tipoloji	: 4.Grup (Düz çatılı ikrarlılar bölümü ayrı)
Ölçü	: 9,70 x 8,84

Yeri

Ankara ilinin Çubuk ilçesinde Demirci köyü sınırları içerisinde yer alır. Ankara il merkezine 68 km, Çubuk ilçesine 27 km uzaklıktadır. Köy, 1928 yılı kayıtlarında da aynı adla tanımlanmaktadır.[422]

Köyde bir türbe yapısı ve cami yer almaktadır. Türbede Arif Dedeoğlu'nun Haziresi yer almaktadır. Kitabesinde yer alan bilgiye göre 01.09.1998 tarihinde inşa edilmiştir.

Mimari Tanımı

[422] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi), https://nisanyanyeradlari.com/?y=demirci&lv=&t=ankara&cry=TR&ua=10 13 Aralık 2023

Yapı malzemesi olarak kaba yonu taş kullanılarak yığma sistemi ile inşa edilmiştir. Günümüze kadar korunan yapının kondisyonu iyi görünmektedir.

Yapıya giriş ahşap bir kapıdan gerçekleşir. Kapıdan girildiğinde bir hole geçiş yapılır. Hole açılan bir diğer ahşap malzemeli ve eşikli olan kapıdan geçildiğinde ana mekâna ulaşılmaktadır. Ana mekân plan olarak içeriden 9,70 x 8,84 ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen planda dokuz birimli kurgulanmıştır. Beden duvarlarının iç kısmı kıtıklı toprak sıvayla sıvalıdır. Üst örtüsü ise ahşap malzeme ile ters tavan sisteminde oluşturulmuştur.

Taşıyıcıların çatı ile bağlantısı düşey taşıyıcıların üzerinde yer alan aşıklar vasıtasıyla sağlanmıştır. Aşıklar ve düşey taşıyıcılar vasıtasıyla yapı üç açıklıklı bir görünüm kazanmıştır ve orta nef ikrarlılar bölümü olması sebebi ile yan neflerden daha geniş tutulmuştur. Ana mekânın ortasında yer alan ikrarlılar bölümünün korkuluklar vasıtası ile diğer neflerden ayrıldığı gözlemlenmiştir.

Ocak giriş kapısının hemen karşısında doğu duvarında yer alır. Beden duvarından içe taşırılmış olarak basık kemerli formda inşa edilmiştir. İki yönde ocağın kemer başlangıcına kadar yükseltilmiş duvarla desteklenmiştir. Ocağın iki yanında dede postu ve baba postu bölümü yer alır. Alanın aydınlatması burada yer alan ocak ve hemen yan duvarına açılan ahşap söveli iki pencereden gerçekleşmektedir.

Alanın merkezinde bulunan meydanın başlangıcındaki taşıyıcı kiriş üzerinde geyik boynuzu bulunmaktadır.

Tarihlendirme

Demirci köyü sakinlerinlerinden Ali Gökoğlu'nun 1999'da verdiği bilgiye göre, mutfak, kurban odası ve kırklar meydanı olmak üzere üç odadan oluşan köydeki cemevi 1951 yılında yapılmıştır.[423]

88. Ankara Çubuk Susuz Köyü Tarihi Cemevi

Yapı No. : 88

Çizim No. : 83

Fot. No. : 332-337

[423] İbrahim Arslanoğlu, "Çubuk Yöresi Alevi Köyleri", **Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi,** sy 18 (Yaz 2001), s. 85.

İnşa Tarihi : 19. yüzyıl (?)

Yapının İnceleme Tarihi : 29.06.2015

Onarım Durumu :

Bulunduğu Yer : Ankara ilinin Çubuk ilçesinin Susuz köyü

Bağlı Olduğu Ocak :

Liturjik Eşya :

Tipoloji : 4.Grup (Düz çatılı ikrarlılar bölümü ayrı)

Ölçü : 9,00 x 10,16

Yeri

Susuz, Ankara ilinin Çubuk ilçesine bağlı bir mahalledir. Ankara il merkezine 55 km, Çubuk ilçesine 15 km uzaklıktadır. Köy, 1928 yılı kayıtlarında da aynı adla tanımlanmaktadır.[424]

Mimari Tanımı

Yapı kaba yonu taş malzeme ile yığma sisteminde inşa edilmiştir. Üst örtüsü kırma çatı formundadır ve saç malzeme ile örtülüdür. Kapı ve pencere sövelerinde ise ahşap malzeme kullanılmıştır.

Ahşap kapılı, zemininde eşik bulunan kapıdan girildiğinde bir hole ulaşılmaktadır. Holde yine eşikli bir ahşap kapıdan geçilerek ana mekâna ulaşılır. İçeride 9,00 x 10,16 m boyutlarında kareye yakın dikdörtgen planlı bir mekân görülmektedir. Cemevi mimari tipolojisinde 4. Grup olarak adlandırdığımız düz çatılı ikrarlılar bölümü olan bir kurguya sahiptir.

Üst örtüsünde ahşap malzeme kullanılmış ve düz dam sistemi ile kapatılmıştır. Tavanın hemen altında diğer örneklerle karşılaştırdığımızda oldukça ince düşey taşıyıcıların kullanıldığı görülmektedir. Merkezde yer alan düşey taşıyıcıların arasında mekânı ayırmak için ahşap malzemeden korkuluklar yerleştirilmiştir.

Taşıyıcıların çatı ile bağlantısı ahşap dikmelerin üzerinde yer alan aşıklar vasıtasıyla sağlanmıştır. Aşıklar vasıtasıyla yapı üç açıklıklı bir görünüm kazanmıştır.

[424] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi), https://nisanyanyeradlari.com/?y=susuz&lv=&t=ankara&cry=TR&ua=10 13 Aralık 2023

İkrarlılar bölümü ana mekânın ortasında yer alır. İkrarlılar bölümü korkuluklar vasıtası ile diğer neflerden ayrılmıştır. Batı yönünde de bu korkuluk yatay yönde devam ettirilmiş ve giriş için bir açıklık bırakılmıştır.

Ocak, beden duvarından ana mekâna taşırılmış olarak kemerli formda inşa edilmiştir ancak kemerin kilit taşı ve yakın bölümü tahrip olmuştur. İç mekâna taşan bölümünde ise iki yönde rüzgârlık olarak tuğla malzeme yerleştirilmiştir.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

89. Sivas Divriği Gedikbaşı (Karageban) Köyü Karadirek Tarihi Cemevi

Yapı No.	: 89
Çizim No.	: 34
Fot. No.	: 146-149
İnşa Tarihi	: 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi	: 08.09.2015
Onarım Durumu	:
Bulunduğu Yer	: Sivas ilinin Divriği ilçesinin Gedikbaşı köyü
Bağlı Olduğu Ocak	:
Liturjik Eşya	:
Tipoloji	: 1. grup
Ölçü	: 6,00 x 7,00

Yeri

Gedikbaşı, Sivas ilinin Divriği ilçesine bağlı bir köydür. Köy, Sivas il merkezine 210 km, Divriği ilçe merkezine 32 km uzaklıktadır. Köyün adı, 1870 yılı kayıtlarında Karageban olarak geçmektedir.[425]

[425] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi), https://nisanyanyeradlari.com/?y=gedikba%C5%9F%C4%B1&lv=&t=divri%C4%9Fi&cry=TR&ua=10 13 Aralık 2023

Mimari Tanımı

Yapı kaba yonu taş malzemeden ahşap hatıllarla desteklenerek yığma sisteminde inşa edilmiştir. Çatısı dışarıdan düz dam olarak görünmektedir. Dam bölümüne yapının dışında yer alan bir merdivenle çıkılabilmektedir. Zemininde eşik bulunan ahşap bir kapıdan geçilerek ana mekâna ulaşılmaktadır. Ana mekân ise 6,00 x 7,00 m boyutlarında kareye yakın dikdörtgen planda ters tavanlı olarak kurgulanmıştır. Üst örtü, üst örtüyü destekleyen strüktürel öğeler ahşap malzemeden inşa edilmiştir. Yapıda bir karadirek üzerinde tarık asılı şekilde bulunmaktadır. Düşey taşıyıcı olarak işlevini korumaktadır.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

90. Sivas Divriği Gedikbaşı (Karageban) Köyü Yılancık Ocağı Tarihi Cemevi

Yapı No.	: 90
Çizim No.	: 84
Fot. No.	: 99-102
İnşa Tarihi	: 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi	: 08.09.2015
Onarım Durumu	:
Bulunduğu Yer	: Sivas ilinin Divriği ilçesinin Gedikbaşı köyü
Bağlı Olduğu Ocak	: Yılancık ocağı
Liturjik Eşya	:
Tipoloji	: 9. Grup
Ölçü	: 16,50 x 14,50

Yeri

Gedikbaşı, Sivas ilinin Divriği ilçesine bağlı bir köydür. Köy, Sivas il merkezine 210 km, Divriği ilçe merkezine 32 km uzaklıktadır. Köyün adı, 1870 yılı kayıtlarında Karageban olarak geçmektedir.[426]

Mimari Tanımı

Yapı malzemesi olarak ahşap hatıllarla desteklenen kaba yonu taş kullanılarak yığma sistemi ile yapılmıştır. Beden duvarları kıtıklı toprak sıvayla sıvanmıştır. Günümüze kadar korunan yapının kondisyonu iyi görünmektedir. Yapı 16,50 x 14,50 m boyutlarında plan olarak içeriden kareye yakın dikdörtgen planda kurgulanmıştır. Yapının iç kısmı kıtıklı toprak sıvayla sıvalıdır. Beden duvarlarında güney duvarındaki giriş kapısı ve doğu duvarındaki iki pencere dışında açıklık bulunmamaktadır.

Üst örtüsü de yekpare ağaç taşıyıcıların taşıdığı ters tavan kurgulanmıştır. Aşıklar vasıtasıyla yapı üç açıklıklı bir görünüm vermektedir. Dikmeler taş kaideler vasıtasıyla zeminden yükseltilmiştir.

Mekâna giriş kapısı ahşap malzemeden yapılmıştır. Kapının zemininde bir eşik yer almaktadır. Diğer örneklerden farklı olarak bu yapıda ocak bulunmamaktadır. Bir onarım sürecinde kapatılmış olması da olasıdır.

Batı duvarında ahşap malzemeden iki kanatlı bir kapı bulunmaktadır. Bu kapı ambara açılmaktadır. Yapıdaki tek süsleme bu kapıda bulunur.

Mekânda bir iç oda olduğu burada bir direk olduğu ancak sonrasında bir gecede yok olduğu bir süre sonra geri gelip cem evinden odaya açılan kapının kenarına dayanıp durduğu anlatılmaktadır. Evdekiler direği durduğu yerden eski yerine taşımak istediklerinde ayak seviyesinden kanlar aktığı görülmüş sürekli yeşil sargılar içinde olurmuş daha sonraki yıllarda yok olduğu aktarılmaktadır. Bir dönem bu direk üzerinde de tarık olduğu söylenmektedir.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

[426] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi), https://nisanyanyeradlari.com/?y=gedikba%C5%9F%C4%B1&lv=&t=divri%C4%9Fi&cry=TR&ua=10 13 Aralık 2023

91. Amasya Göynücek Şarklı Köyü Tarihi Cemevi

Yapı No.	: 91
Çizim No.	: 30
Fot. No.	: 449-450
İnşa Tarihi	: 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi	: 01.08.2012
Onarım Durumu	:
Bulunduğu Yer	: Amasya ilinin Göynücek ilçesinin Şarklı köyü
Bağlı Olduğu Ocak	:
Liturjik Eşya	:
Tipoloji	: 13. Grup
Ölçü	: 7,50 x 6,50

Yeri

Amasya ili, Göynücek ilçesinde Şarklı köyünde yer almaktadır. Şarklı köyü Amasya il merkezine 37 km, Göynücek ilçe merkezine 8 km uzaklıktadır. Çekerek ırmağına yakın bir noktada konumlanmaktadır. 1925 yılından itibaren Şarklı olarak adlandırılmaktadır. Yoğun bir yerleşime rastlanmamıştır. Köyde yaşamını sürdüren köy halkı Ağuiçen Ocağına bağlıdır.

Şarklı köyü, Milli aşiretine bağlı Yazıcıoğlu oymağının kışlağı olarak kullanılmıştır. Nüfus defterlerinden bu oymağın köyü kullanan erkek nüfusu 1830-31 yılında 90, 1838-39 yılında 28 hanede 83 ve 1843-44 yılında 25 hanede 74 kişi olarak görülmektedir.[427]

Mimari Tanımı

Ana mekâna giriş batı duvarının merkezinde açılan ahşap kapıyla sağlanır. Ana mekân plan olarak içeriden 7,50 x 6,50 m ölçülerinde, tipoloji olarak 13. Grup olarak adlandırdığımız grupta yer alır. İçerisi için üst örtüde bindirme kubbe kullanılmamış, ters tavan sistemi uygulanmıştır. Planı ise kareye yakın dikdörtgen formdadır. Mekâna girildiğinde kapının hemen sol tarafında mutfak olarak da kullanılması sebebiyle zeminle bütünleşik bulaşık teknesi yerleştirilmiştir. Kapının hemen karşısında doğu

[427] BOA.NFS.d. 2260, 348-364; BOA.NFS.d. 2383, 42a; BOA.NFS.d. 2384, s. 1a-30b numaralı nüfus defterlerinden aktaran Sabit Genç, "**19. Yüzyılda Aşiretlerin İskânı ve Ortaya Çıkan Sorunlar: Mecidözü Aşiretleri Örneği**", s. 43.

duvarında ise ocak bölümü yer almaktadır. Ocak birimi kıtıklı toprak sıva kullanılmıştır. İç mekân duvarlarında da kıtıklı toprak sıva kullanımını görmekteyiz. Mekânın orta alanında üst örtüyü destekleyen iki ahşap düşey taşıyıcı ve aynı hizada beden duvarlarına bütünleşik konumlanan düşey taşıyıcı olmak üzere üç adet düşey taşıyıcı kullanılmıştır. Taşıyıcıların üzerine yerleştirilen sütun başlıklarının alt yüzeyi oyularak dalga yivli bir form oluşturulmuştur. Yastıkların üzerinde, üst örtüyü doğu-batı yönünde uzanarak destekleyen aşıklar bulunmaktadır. Yapıda sütun başlıkların oyulması ile elde edilen uygulamadan başka herhangi bir süslemeye rastlanılmamıştır.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

92. Malatya Yazıhan Fethiye Köyü Kolu Açık Hacım Sultan Ocak Evi

Yapı No. : 92

Çizim No. :

Fot. No. : 338-340

İnşa Tarihi :

Yapının İnceleme Tarihi : 08.09.2015

Onarım Durumu : Yakın tarihli yeniden inşa

Bulunduğu Yer : Malatya ilinin Yazıhan ilçesinin Fethiye mahallesi

Bağlı Olduğu Ocak : Kolu Açık Hacım Sultan Ocağı

Liturjik Eşya : Karadirek

Tipoloji : 10. grup

Yeri

Fethiye, Malatya ilinin Yazıhan ilçesine bağlı bir mahalledir. Mahalle, 1928 yılı kayıtlarında da aynı adla anılmaktadır. 1916 yılı Erkan-ı Harbiye-i Umumiye kayıtlarında ise "Hasanbadrik" olarak geçmektedir. [428]

Mimari Tanımı

Yapıda yakın tarihli bir yeniden inşa gözlemlenmektedir. Kırma çatılı tek katlı bir yapı olarak inşa edilmiştir.

Ocak tamamen yok olmuştur. Karadirek, Pence-i Ali Aba ve bir şamdan muhafaza edilmektedir. Fotoğraflarda görülen eski kara direğin Hacı Bektaş'ın bastonu olduğu düşünülmektedir. Bu karadirek yeniden inşa edilen mekânda muhafaza edilmektedir.

Tarihlendirme

Yapı yakın tarihte yeniden inşa edilmiştir. Bu sebeple yapının asıl tarihine yönelik herhangi bir veri saptanamamıştır.

93. Tunceli Hozat Derviş Cemal Köyü Tarihi Cemevi I

Yapı No.	: 93
Çizim No.	:
Fot. No.	: 341-342
İnşa Tarihi	: 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi	: 31.07.2013
Onarım Durumu	:
Bulunduğu Yer	: Tunceli ilinin Hozat ilçesinin Derviş Cemal köyü
Ocak	: Derviş Cemal Ocağı
Tipoloji	: 7. grup
Ölçü	: 7,60 x 12,60

Yeri

[428] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi), https://nisanyanyeradlari.com/?y=Fethiye&lv=&t=Malatya&cry=TR&ua=10 13 Aralık 2023

Tunceli ilinin Hozat ilçesinin Derviş Cemal köyünde konumlanmaktadır. Köyün adı 1925 yılı kayıtlarında da aynı şekilde geçmektedir.[429] Dağlık bir arazide kurulmuş olan köyde dağınık bir yerleşim görülmektedir.

Köyde yer alan bir mezarlık alanı bulunmaktadır. Burada taş malzemeden koç figürlü mezar taşları ve kitabe yer almaktadır.

Mimari Tanımı

Yapının üst örtüsü çökmüş ve günümüzde yalnızca beden duvarlarının bir kısmı ayakta kalmıştır. Beden duvarları yığma taş malzeme ile oluşturulmuş ve aralarında ahşap hatıllar kullanılmıştır. Kalıntılardan anladığımız kadarıyla pencere ve kapı açıklıklarında da kesme taş malzeme tercih edilmiştir ve ayakta kalan duvarlara bakıldığında iki adet pencere açıklığı görülmektedir.

Yapı 7,60 x 12,60 m boyutlarında kareye yakın dikdörtgen planda kurgulanmıştır. Üst örtüsü ve yapının diğer unsurları ile ilgili yapı ayakta kalmadığı için herhangi bir gözlem yapılamamıştır.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

94. Sivas İmranlı Dağyurdu Köyü Karadirek Tarihi Cemevi

Yapı No.	: 94
Çizim No.	: 85
Fot. No.	: 343-346
İnşa Tarihi	: 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi	: 08.09.2014
Onarım Durumu	:
Bulunduğu Yer	: Sivas ilinin İmranlı ilçesinin Dağyurdu köyü
Bağlı Olduğu Ocak	:
Liturjik Eşya	:

[429] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi), https://nisanyanyeradlari.com/?y=Dervi%C5%9Fcemal&lv=&t=Hozat&cry=TR&ua=10 13 Aralık 2023

Tipoloji : 7. grup

Ölçü : 4,65 x 5,47

Yeri

Dağyurdu, Sivas ilinin İmranlı ilçesine bağlı bir köydür. Köyün adı, 1928 yılı kayıtlarında Mıstolar olarak geçmektedir. Köy, Sivas il merkezine 128 km, İmranlı ilçe merkezine 31 km uzaklıktadır. [430] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı verilerinin basıldığı kitapta, Sivas ili, İmranlı ilçesi, Merkez bucağına bağlı 592 nüfuslu bir köydür.[431]

Mimari Tanımı

Yapı kaba yonu taş malzemeden yığma taş sisteminde inşa edilmiş ve ahşap hatıllarla desteklenmiştir. Ayakta kalan pencerelerin söveleri ahşap malzemedendir. Ana mekân 4,65 x 5,47 m boyutlarında kareye yakın dikdörtgen planda inşa edilmiştir. Üst örtü günümüze ulaşmamıştır ancak strüktürel öğelerden iki düşey taşıyıcı görülebilmektedir. Ocak birimi basık kemerli formda ve kıtıklı toprak sıvayla inşa edilmiştir. Beden duvarlarının bir kısmında da kıtıklı toprak sıva görülmektedir.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

95. Erzincan Kemah Nadaroğlu (Dereköy) Köyü Tarihi Cemevi

Yapı No. : 95

Çizim No. : 86

Fot. No. : 347-349

İnşa Tarihi : 18. yüzyıl başları (?)

Yapının İnceleme Tarihi : 01.07.2017

Onarım Durumu :

[430] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi), https://nisanyanyeradlari.com/?y=Da%C4%9Fyurdu&lv=&t=%C4%B0mranl%C4%B1&cry=TR&ua=10 13 Aralık 2023

[431] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s. 510.

Bulunduğu Yer : Erzincan ilinin Kemah ilçesinin Nadaroğlu köyü

Bağlı Olduğu Ocak : Nadar Dede Ocağı

Liturjik Eşya :

Tipoloji : 7. Grup

Ölçü : 27,50 x 9,20

Yeri

Erzincan ilinin Kemah ilçesinin Nadaroğlu köyünde yer alır. Köydeki yapılanma günümüze ulaşmamıştır yalnızca kalıntılar görülebilir konumdadır. 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı verilerinin basıldığı kitapta, Erzincan ili, Kemah ilçesi, Kemerik bucağına bağlı 182 nüfuslu bir köydür.[432]

Mimari Tanımı

Köydeki evliyaların bulunduğu esas büyük cemlerin yapıldığı ocak evi bugün sadece kalıntıları görülebiliyor. Bu mekân son büyük dedesi Nadar Dede'nin adıyla Nadar Dede Ocağı olarak biliniyor. Ancak köyün temellerinin 1700'lerin başlarına gittiğini biliyoruz. Muhtemelen görülen mekân köydeki ilk ocağın kurulduğu mekândı. Yapı kaba yonu taş malzeme ile inşa edilmiştir. Dönemin yapı geleneğine bakarak kapı ve pencere sövelerinin ahşap malzemeden yapıldığını söyleyebiliriz. Kalıntılardan anlaşıldığı kadarıyla 27,50 x 9,20 m boyutlarında kareye yakın dikdörtgen planda kurgulandığını söyleyebiliriz. Yapı büyük oranda yıkılmıştır ve ayakta kalan bir duvarı yoktur.

Ailenin diğer evladı Dursun Dede'nin kurduğu Ocakta da iki evliya bulunduğu söylenmektedir. Dursun Dede Ocağı'nın evi Nispeten Nadaroğlu Ocak evine göre daha iyi durumdadır. Dursun Dede Ocak evi Yığma yonu taşlarla inşa edilmiş ve ahşap hatıllarla desteklenmiştir. Kapı ve pencere sövelerinde ahşap malzeme tercih edilmiştir. Cemin yapıldığı ibadet mekânına bir giriş bölümünden geçilerek girilebilmektedir.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik, yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 18. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

[432] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s. 213.

96. Erzincan Kemaliye Ocak Köyü Hıdır Abdal Ocağı Tarihi Cemevi

Yapı No. : 96
Çizim No. :
Fot. No : 350
İnşa Tarihi :
Yapının İnceleme Tarihi : 08.07.2013
Onarım Durumu :
Bulunduğu Yer : Erzincan ilinin Kemaliye ilçesinin Ocak köyü
Bağlı Olduğu Ocak : Hıdır Abdal Ocağı
Liturjik Eşya : Karadirek
Tipoloji : 7. grup
Ölçü: : 1,65 m

Yeri

Erzincan ilinin Kemaliye ilçesinin Ocak köyünde yer almaktadır. Erzincan il merkezine 191 km, Kemaliye ilçe merkezine 34 km uzaklıktadır. Köy 1912 kayıtlarında da Ocak ismini taşımaktadır.[433]

Mimari Tanımı

Yapı yok olmuştur. Kemaliye Ocak köyü Hıdır Abdal ocağının önemli bir merkezi ve buradaki tarihi cemevi yapısıdır. Yapının bulunduğu alan incelendiğinde zamanla tahrip olduğu ve üzerinin toprakla kaplandığı görülmektedir. Yalnızca karadirek in situ olarak konumlanmaktadır. 1,65 m ölçülerinde ahşap malzemedendir çevresi taşlarla çevrilerek üzerine iki adet çaput bağlanmıştır. Beden duvarlarının arkeolojik kalıntıları topografya incelendiğinde fark edilebiliyor. Bu izler göz önüne alındığında yapının kareye yakın dikdörtgen planda inşa edildiği görülmektedir.

Fotoğraflarda görüldüğü gibi yapının taşıyıcı karadireği yani esas kutsal direğinin ayakta kalan hali bütün yapı yıkıldıktan sonra kaybedilmeden takdis edilerek korunmuştur. Bu fragman karadirek kültürünü anlatması bakımından önemlidir.

[433] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi), https://nisanyanyeradlari.com/?y=Ocak&lv=&t=Erzincan&cry=TR&ua=10 13 Aralık 2023

Tarihlendirme

Tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememiştir.

97. Tunceli Mazgirt Kızılkale Köyü Ustuna Reş Karadirek Tarihi Cemevi

Yapı No.	: 97
Çizim No.	:
Fot. No.	: 161-163
İnşa Tarihi	: 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi	: 02.08.2013
Onarım Durumu	: Yakın tarihli yeniden inşa
Bulunduğu Yer	: Tunceli ilinin Mazgirt ilçesinin Kızılkale köyü
Bağlı Olduğu Ocak	:
Liturjik Eşya	: Karadirek
Tipoloji	: 8. grup

Yeri

Kızılkale, Tunceli ilinin Mazgirt ilçesine bağlı bir köydür.1928 yılı kayıtlarında da aynı adı taşımaktadır. Köyün eski adı "Dırban"dır.[434] Tunceli iline 54 km, Mazgirt ilçesine 41 km uzaklıktadır. 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı verilerinin basıldığı kitapta, Tunceli ili, Mazgirt ilçesi, Muhundu bucağına bağlı 878 nüfuslu bir köydür.[435]

Mimari Tanımı

Yapı kaba yonu taş ve kerpiç malzemeyle yığma sisteminde inşa edilmiştir. Büyük bölümü yıkıntı halindedir çatısı çökmüştür ve beden duvarlarının bir kısmı ayaktadır. Kapı ve pencere sövelerinde ahşap malzeme kullanılmıştır. Yakın dönemde bir yapı inşa edilmiş ve yapının önceki dönemlerinde yer alan karadirek bu mekânın merkezine yerleştirilmiş ve strüktürel bir öğe olarak mekânın merkezine yerleştirilmiştir. Üzeri yeşil renkli bir kumaşla örtülmüştür. Kumaşın altında da kara direğin üzerine kara direği kaplayacak şekilde çiviler yerleştirilmiştir.

---

[434] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi), https://nisanyanyeradlari.com/?y=K%C4%B1z%C4%B1lkale&lv=&t=tunceli&cry=TR&ua=10 13 Aralık 2023

[435] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s. 551.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

98. Ankara Beypazarı Karaşar Köyü Ocak Evi

Yapı No.	: 98
Çizim No.	: 87
Fot. No.	: 351-353
İnşa Tarihi	: 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi	: 12.07.2016
Onarım Durumu	: Bilinmiyor
Bulunduğu Yer	: Ankara ilinin Beypazarı ilçesinin Karaşar köyü
Bağlı Olduğu Ocak	: -
Liturjik Eşya	:
Tipoloji	: 8. grup
Ölçü	: 5,00 x 3,50

Yeri

Karaşar, Beypazarı ilçesine bağlı bir mahalledir. Ankara il merkezine 130 km, Beypazarı ilçesine 30 km uzaklıktadır. Köy, 1928 yılından beri aynı adı taşımaktadır.[436] 1960 yılında, Ankara ili, Beypazarı ilçesi, Karaşar bucağına bağlı olup 1827 kişinin yaşadığı bir köydür.[437]

Mimari Tanımı

Yapı yakın tarihli bir onarım görmüştür. Onarım sonrasında yapıda köklü değişimler gerçekleşmiştir. Beden duvarları beton malzeme ile yeniden inşa edilmiştir. Üst örtü kırma çatı sisteminde kurgulanmış ve sac plakalar ile kaplanmıştır.

Mekâna giriş için yapının cephesinde üçgen alınlıklı bir çıkıntı oluşturulmuştur. Ahşap malzemeden eşikli bir kapı yerleştirilmiş ve geçiş alanı buradan sağlanmıştır. Kapıdan geçildiğinde bir hole ulaşılmaktadır. Yan yana

[436] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi), https://nisanyanyeradlari.com/?y=kara%C5%9Far&lv=&t=ankara&cry=TR&ua=10 13 Aralık 2023
[437] **23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı**, s. 46.

konumlandırılan iki ibadet mekânı bulunur. Bu mekânların her biri 5,00 x 3,50 m boyutlarunda kareye yakın dikdörtgen planda kurgulanmışlardır. İki mekânın arasında zeminden yükseltilmiş ahşap malzemeden korkuluklar, onun üzerinden de düşey taşıyıcılar yükselmektedir. Düşey taşıyıcılarla dam arasında geçişi sağlayan bir aşık yer almaktadır. Düşey taşıyıcıların arası da ahşap malzemeden paneller ile kapatılmış ve iki mekân arasında geçişi sağlayan açıklıklar bırakılmıştır. Aralarında geçişe imkân sağlayan aralıklar bulunmasına rağmen, iki farklı giriş kapısının olması iki ayrı mekân izlenimi vermektedir. İki ayrı birim olarak değerlendirirsek ikisi de uzunlamasına dikdörtgen planlıdır. İkisinin de uç kısmında ocak veya mihrap benzeri bir form oluşturulmuştur. Mekânın yönelimi bu birimlere doğru uzanmaktadır.

İşlevsel olarak ocak ihtiyacı için endüstriyel bir ocak kullanılmıştır. Ana mekânın dışında holden geçilen bir mutfak bölümünde konumlandırılmıştır.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

99. Elazığ Merkez Pirinçci Köyü Tarihi Cemevi

Yapı No.	: 99
Çizim No.	: 56
Fot. No.	: 354-356
İnşa Tarihi	: 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi	: 02.08.2013
Onarım Durumu	: Onarım görmüş
Bulunduğu Yer	: Elazığ ilinin Merkez ilçesinin Pirinçci köyü
Bağlı Olduğu Ocak	:
Liturjik Eşya	:
Tipoloji	: 3.Grup
Ölçü	: 6,63 x 5,00

Yeri

Elazığ ilinin Merkez ilçesinde Pirinçci köyü sınırları içerisinde yer alır. Köy Elazığ il merkezine 27 km uzaklıktadır. Köy, 1928 yılından beri aynı adı taşımaktadır.

Mimari Tanımı

Yapı malzemesi olarak kaba yonu taş kullanılarak yığma sisteminde iki katlı olarak inşa edilmiştir. Dışarıdan kırma çatılı olarak görünmektedir. Beden duvarları kıtıklı toprak sıvayla sıvalıdır. Kapı ve pencere sövelerinde ahşap malzeme kullanılmıştır. Yakın tarihli bir yenileme görmüş ve bununla birlikte ana mekânda değişimler olmuştur. Tavan kısmı düz dam şeklinde kapatılmıştır. Taşıyıcılar ve duvarlar boyanmıştır. Onarımdan günümüze kadar korunan yapının kondisyonu iyi görünmektedir

Mekâna giriş, kuzey duvarına açılan ahşap kapıyla gerçekleşir, Plan olarak içeriden 6,63 x 5,00 m ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen planda düz damlı olarak kurgulanmıştır. Ocağa dik olarak konumlandırılan düşey taşıyıcılar ile iki nefli bir görünümü mevcuttur. Taşıyıcıların çatı ile bağlantısı ahşap dikmelerin üzerinde yer alan aşık vasıtasıyla sağlanmıştır. Aşık ve düşey taşıyıcılar vasıtasıyla yapı iki açıklıklı bir görünüm kazanmıştır. Üst örtüyü taşıyan dört adet ahşap malzemeden düşey taşıyıcı bulunmaktadır. Bu taşıyıcılar ve sütun başlıklarına gri renkte bir boyama yapılarak taş malzeme dokusu kazandırılmıştır.

Batı duvarına konumlandırılan ocak birimi ise dikdörtgen formda inşa edilmiştir. Ocak nişinin iki yanında kare formlu ve ahşap söveli iki pencere yer almaktadır. Ocakta baca olmaması sebebiyle ana mekânın aydınlatması bu iki pencereden sağlanmaktadır.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

100. Elazığ Merkez Sün Köyü Süleyman Dede Ocak Evi

Yapı No. : 100

Çizim No. : 88

Fot. No. : 357-358

İnşa Tarihi : 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi : 02.08.2013
Onarım Durumu :
Bulunduğu Yer : Elazığ ilinin Merkez ilçesinin Sün köyü
Bağlı Olduğu Ocak :
Liturjik Eşya :
Tipoloji : 3. Grup
Ölçü : 7,38 x 5,87

Yeri

Elazığ ilinin Merkez ilçesinde Sün köyü sınırları içerisinde yer alır. Köy Elazığ il merkezine 23 km uzaklıktadır.

Mimari Tanımı

Yapı malzemesi olarak kaba yonu taş kullanılarak yığma sisteminde inşa edilmiştir. İki katlı olarak görünmektedir, ikinci kata yapının dışına eklenen merdivenle çıkılır. Beden duvarları kıtıklı toprak sıva ile sıvanmıştır. Ana mekân alt kattadır. Kapı ve pencere sövelerinde ahşap malzeme kullanılmıştır. Günümüze kadar korunan yapının kondisyonu bakımsız kalması sebebiyle kötü görünmektedir.

Mekâna giriş, kuzey duvarına açılan ahşap kapıyla gerçekleşir. Yapı 7,38 x 5,87 m boyutlarında plan olarak içeriden kareye yakın dikdörtgen planda altı birimli kurgulanmıştır. İki neflidir ve nefler ocağa dik olarak konumlandırılan düşey taşıyıcılar ile bölünmüştür. Üst örtüsü ters tavan sisteminde örtülmüştür. Taşıyıcıların çatı ile bağlantısı ahşap düşey taşıyıcıların üzerinde yer alan aşıklar vasıtasıyla sağlanmıştır. Ağırlık aşıklardan sütun başlıkları ve düşey taşıyıcılar vasıtasıyla zemine aktarılmıştır. Düşey taşıyıcılar da taş kaideler vasıtasıyla zeminden yükseltilmiştir.

Giriş kapısının karşısında doğu duvarında ocak yer alır. Ocak saçaklı olarak inşa edilmiştir. Saçak kısmı tavandan duvarın ocağın başladığı bölüme kadar, beden duvarlarından taşırılarak eklenmiştir. Ocak ise dikdörtgen formda kurgulanmış, ahşap sövelerle desteklenmiştir.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

101. Sivas Merkez Tokuş Köyü Tarihi Cemevi I

Yapı No.	: 101
Çizim No.	: 54
Fot. No.	: 359-363
İnşa Tarihi	: 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi	: 12.01.2019
Onarım Durumu	:
Bulunduğu Yer	: Sivas ilinin Merkez ilçesinin Tokuş köyü
Bağlı Olduğu Ocak	: Hubyar Ocağı
Liturjik Eşya	:
Tipoloji	: 1. grup
Ölçü	: 5,00 x 6,00

Yeri

Tokuş, Sivas ilinin Merkez ilçesina bağlı ir köydür, 1928 yılından beri aynı adı taşımaktadır. Köy, Sivas il merkezine 27 km uzaklıktadır. .[438]

Mimari Tanımı

Yapı yakın tarihli bir onarım görmüş ve onarım sonrası iki katlı olarak inşa edilmiştir. Giriş kapısı ve pencereler onarım sonrası değiştirilmiş giriş kapısı için demir kapı pencereler içinse pvc malzeme kullanılmıştır. Üst örtüsü de saç malzemeden kırma çatılı olarak kapatılmıştır.

Giriş katında bulunan demir kapıdan girildiğinde ana mekâna ulaşılmaktadır. Ana mekân kareye yakın dikdörgen planda düz damlı olarak inşa edilmiştir. Üst örtü ve üst örtü ile ilişkili strüktürel öğeler için ahşap malzeme tercih edilmiştir. Strüktürel öğeler olarak gergi kirişleri, aşıklar, sütun başlıkları ve düşey taşıyıcılar görülmektedir. Ahşap düşey taşıyıcılar zeminden taş kaideler vasıtasıyla yükseltilmiştir. Aşıklar ve

[438] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi), *https://nisanyanyeradlari.com/?yer=30025&haritasi=toku%C5%9F* 13 Aralık 2023

düşey taşıyıcılar vasıtasıyla mekan ocak yönünde uzanan üç nefe ayrılmıştır. Orta nef yan neflerden daha geniş tutulmuştur.

Strüktürel öğelerde malzemelere bakıldığında düz damda kullanılan gergi kirişlerinin düşey taşıyıcılarda görülen ahşap malzemeden daha yeni olduğu gözlemlenmiştir. Buradan yola çıkarak onarım sonrasında üst örtüde değişiklik olduğu sonucu çıkartılabilir. Öncesinde burada kırlangıç kubbeli bir üst örtü olması muhtemeldir.

Yapıda yer alan ocak basık kemerli formda, kıtıklı toprak sıva ile sıvanarak inşa edilmiştir.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

102. Sivas Merkez Tokuş Köyü Tarihi Cemevi II

Yapı No.	: 102
Çizim No.	: 54
Fot. No.	: 364-366
İnşa Tarihi	: 1870/1871-1910/1911
Yapının İnceleme Tarihi	: 12.01.2019
Onarım Durumu	:
Bulunduğu Yer	: Sivas ilinin Merkez ilçesinin Tokuş köyü
Bağlı Olduğu Ocak	: Hubyar Ocağı
Liturjik Eşya	:
Tipoloji	: 1. grup
Ölçü	: 5,00 x 6,00

Yeri

Tokuş, Sivas ilinin Merkez ilçesina bağlı ir köydür, 1928 yılından beri aynı adı taşımaktadır. Köy, Sivas il merkezine 27 km uzaklıktadır. .[439]

Mimari Tanımı

[439] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi), *https://nisanyanyeradlari.com/?yer=30025&haritasi=toku%C5%9F* 13 Aralık 2023

Yapı kaba yonu taş malzemeyle yığma sisteminde inşa edilmiştir. Kapı ve pencere sövelerinde ahşap malzeme kullanılmıştır. Üst örtüsü saç malzemeden kırma çatılı olarak kapatılmıştır. Yapıya ahşap bir eşikten geçerek giriş yapılır. İç mekânda 5,00 x 6,00 m boyutlarında kareye yakın dikdörtgen planda bir ters tavanlı bir mekân görülmektedir. Üst örtüsü ve üst örtü ile ilişkili strüktürel öğeler için ahşap malzeme tercih edilmiştir. Ters tavan birimi altında aşıklar ve gergi kirişleri, hemen altında sütun başlıkları ve düşey taşıyıcılar yer alır. Sütun başlıklarının alt yüzeyleri yiv motifleri ile hareketlendirilmiştir. Ve sütun başlıklarının bir tanesinin üzerinde 1287 tarihi kazınmıştır. Yapının inşa tarihi ile ilişkilendirilebilir. Yapıda yer alan ocak basık kemerli formda, kıtıklı toprak sıva ile sıvanarak inşa edilmiştir. Yapı güncel olarak odunluk olarak kullanıldığı için detaylı bir tarama yapılamadı.

Tarihlendirme

Sivas Tokuş Köyü (45) adlı görselde "1287 [1870/1871]", Sivas Tokuş Köyü (64) adlı görselde "1328 [1910/1911]" tarihi vardır.

103. Kayseri Sarız Küçükörtülü Baba Mansur Ocak Evi

Yapı No. : 103

Çizim No. : 89

Fot. No. : 367-368

İnşa Tarihi : 19. yüzyıl (?)

Yapının İnceleme Tarihi : 08.09.2015

Onarım Durumu :

Bulunduğu Yer :Kayseri ilinin Sarız ilçesinin Küçükörtülü mahallesi

Bağlı Olduğu Ocak : Baba Mansur Ocağı

Liturjik Eşya :

Tipoloji : 1.Grup

Ölçü : 7,28 x 6,98

Yeri

Küçükörtülü, Kayseri ilinin Sarız ilçesine bağlı bir mahalledir. Kayseri iline 155 km, Sarız ilçesine 25 km uzaklıktadır.[440]

Mimari Tanımı

Yapı yığma kaba yonu taş sistemiyle inşa edilmiş, ahşap hatıllarla desteklenmiştir. Ancak dışarıdan bakıldığında bir bölümden sonrasında taş yapısının değiştiği ve kesme taş kullanıldığı görülmektedir. bu da yapının sonraki dönemlerinde onarım gördüğünü ifade etmektedir. Pencere ve kapı sövelerinde ahşap malzeme tercih edilmiştir.

Yapının içerisine girildiğinde holden ahşap kapılı zemininde ana mekânda uzunlamasına bir mekân karşılamaktadır. 7,28 x 6,98 m boyutlarında Dikdörtgen planda kırlangıç kubbeli olarak kurgulanmıştır. Kırlangıç kubbe üç katmanlı olarak görünmekte ancak üzerinin kapatılması sebebiyle inşa edildiği dönemde kaç katmanlı olduğu görülmemektedir. Hemen altında aşıklar ve sütun başlıkları kubbenin ağırlığını düşey taşıyıcılara aktarmaktadır. Düşey taşıyıcılar da zeminden taş kaideler vasıtasıyla yükseltilmiştir. Beden duvarları ve ocak birimi kıtıklı toprak sıvayla boyanmıştır. Kırlangıç kubbe, dışında kalan ters tavan ve kubbe strüktürünü sağlayan taşıyıcı elemanlar için ahşap malzeme tercih edilmiştir.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

104. Sivas Gemerek Eskiyurt (Alakilise) Köyü Tarihi Cemevi

Yapı No.	: 104
Çizim No.	:
Fot. No.	: 369
İnşa Tarihi	: 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi	: 07.08.2012
Onarım Durumu	:

[440] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi), *https://nisanyanyeradlari.com/?y=k%C3%BC%C3%A7%C3%BCk%C3%B6rt%C3%BCl%C3%BC&lv=&t=&cry=TR&ua=10* ,13 Aralık 2023

Bulunduğu Yer : Sivas ilinin Gemerek ilçesinin Eskiyurt köyü (Alakilise)

Bağlı Olduğu Ocak : Üryan Hızır Ocağı

Liturjik Eşya :

Tipoloji : 2.grup

Ölçü : 4,00 x 6,00

Yeri

Eskiyurt, Sivas ilinin Gemerek ilçesine bağlı bir köydür. Köy; İlçe merkezine 24 ve Sivas il merkezine 148 km uzaklıkta olan köyün adı 1907 yılına ait kaynaklarda Alakilise olarak geçmektedir.[441] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı'nda "Eskiyurt (Alakilise)" şeklinde geçen köyde 1176 kişi yaşamaktadır.[442]

Mimari

Yapı malzemesi olarak kaba yonu taş malzeme ahşap hatıllarla desteklenerek kullanılmış ve yığma sisteminde inşa edilmiştir. Sıvama olarak kerpiç üzerine beyaz kıtıklı toprak sıva kullanılmıştır. Günümüze kadar korunan yapı duvarlarının kondisyonu iyi görünse de ahşap malzemelerin kondisyonu tahribata açık görünmektedir. Yapı iki katlı olarak inşa edilmiş, çatısı tuğla malzeme ile kırma çatı sisteminde inşa edilmiştir. Yapının iki girişi mevcuttur. Alt katın girişi direkt olarak zemine açılırken üst kata giriş yapının dışına eklenen taş malzemeden merdiven ile yapılmaktadır.

Araştırmamıza konu olan ana mekân ikinci katta konumlanmaktadır. Merdiven ile üst kata çıkarken bir balkona, bu balkondan yapıya açılan ahşap kapı ile de sofaya geçilir ve sofadan da ahşap eşikli kapıdan geçilerek ana mekâna ulaşılır. Ana mekân 4,00 x 6,00 m boyutlarında cemevi mimari tipolojisinde 1. grup olarak adlandırdığımız kareye yakın dikdörtgen planda kurgulanmıştır. Duvarlarda neredeyse yarıya yakını ahşap plakalarla çevrelenmiş ve bu plakaların ortalarında bir baklava motifi oluşturulmuştur. Duvarın geri kalan kısımları ise beyaz kıtıklı toprak sıva ile sıvanmıştır. Zemin ise yanlardan ahşap platformlar vasıtasıyla yükseltilmiş bir seki

[441] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi), https://nisanyanyeradlari.com/?yer=29560&haritasi=eskiyurt 11.12.2022.
[442] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s. 507.

oluşturulmuştur ve orta kısım boş bırakılmıştır. Beden duvarlarında giriş kapısı ve iki adet pencere dışında açıklık bulunmamaktadır.

Üst örtüsünde ahşap malzemeden tavan göbeği kullanılmıştır. Taban göbeği dışında kalan alan düz dam formundadır. Üst örtü direkt olarak beden duvarlarına oturtulmuş, mekânı bölen herhangi bir düşey taşıyıcı kullanılmamıştır.

Yapıda bezeme yalnızca tavan göbeğinde ve sekide yer alan ahşap sırtlıklarda yer almaktadır. Tavan göbeğinde yer alan süslemede ise çemberin içinde yer alan ışınsal bir kompozisyon görülmektedir.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

105. Sivas Şarkışla Kaymak Köyü Tarihi Cemevi

Yapı No.	: 105
Çizim No.	: 92
Fot. No.	: 370-371
İnşa Tarihi	: 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi	: 03.08.2012
Onarım Durumu	:
Bulunduğu Yer	: Sivas ilinin Şarkışla ilçesinin Kaymak köyü
Bağlı Olduğu Ocak	: Mazlum Abdal Ocağı (?)
Liturjik Eşya	: Geyik boynuzu
Tipoloji	: 1. Grup
Ölçü	: 6,25 x 5,05 / 6,65 x 6,23

Yeri

Sivas il merkezine 118 km, Şarkışla ilçe merkezine 23 km uzaklıkta yer alan Kaymak köyünde konumlanmaktadır. Köyün adı, 1907 yılı kayıtlarından beri Kaymak olarak geçmektedir. Köy Kızılırmak Nehrine ve Çermikler HES baraj gölüne çok yakın bir noktada konumlanmaktadır.

Mimari Tanımı

Yapı malzemesi olarak kaba yonu taş kullanılarak yığma sisteminde inşa edilmiştir. Günümüze kadar korunan yapı ayaktadır ancak kondisyonu iyi görünmediği için korumaya yönelik restorasyon çalışmasına ihtiyaç duymaktadır. Yapı iki birimden oluşmaktadır. A Mekânı plan olarak içeriden 6,25 x 5,05 ölçülerinde cemevi mimari tipolojisinde 1. grup olarak adlandırdığımız kareye yakın dikdörtgen planda kurgulanmıştır. Giriş kapısı batı duvarında yer almaktadır, bir açıklık da B mekânı ile arasındaki geçişi sağlayan güney duvarında yer alır. B mekânı ise içeriden 6,65 x 6,23 ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen planda kurgulanmıştır. Kuzey duvarından ve batı duvarından açıklıklar sağlanmıştır. Yapının iç kısmı kıtıklı toprak sıvayla sıvalıdır.

A mekânında üst örtüde de 2,53 m yüksekliğinde dört adet ahşap düşey taşıyıcının taşıdığı kırlangıç kubbe kullanılmıştır. Aşıklar ve düşey taşıyıcılar vasıtasıyla yapı üç nefli bir görünüm kazanmaktadır. Orta nef diğer neflerden daha geniştir. Kırlangıç kubbenin dışında kalan alanda ise ters tavan uygulanmıştır. Taşıyıcılarla kırlangıç kubbe ve tavan bağlantısını düşey taşıyıcıların üzerindeki yastıklar sağlamaktadır. Düşey taşıyıcılar taş kaideler vasıtasıyla zeminden yükseltilmiştir. Zeminden aşıklara kadar yükseklik 2,84 m, yapının içten kubbe açıklığına kadar yüksekliği ise 3,65 m'dir. B mekânında, giriş doğu duvarındaki ana giriş kapısı ve kuzey duvarındaki hizmet girişinden sağlanmaktadır. Mekânda üst örtüde de 2,53 m yüksekliğinde iki adet ahşap düşey taşıyıcının taşıdığı kırlangıç kubbe kullanılmıştır. Aşıklar ve düşey taşıyıcılar vasıtasıyla yapı üç nefli bir görünüm kazanmaktadır. Orta nef diğer neflerden daha geniştir. Hemen altında kırlangıç kubbenin dışında kalan alanda ise ters tavan uygulanmıştır. Taşıyıcılarla kırlangıç kubbe ve tavan bağlantısını ahşap dikmelerin üzerindeki yastıklar sağlamaktadır. Dikmeler taş kaideler vasıtasıyla zeminden yükseltilmiştir. Zeminden aşıklara kadar yükseklik 2,84 m, yapının içten kubbe açıklığına kadar yüksekliği ise 3,65 m'dir.

Doğu duvarında ocak yer alır. Ocak, bölgedeki konutlarda yaygın olarak görülen basık kemerli formdadır. Yapıda herhangi bir bezemeye rastlanmamıştır.

İç mekânda yapının kutsiyetini arttırdığına inanılan tarık vb. obje kullanılmamıştır. Alanın merkezinde bulunan meydanın başlangıcındaki taşıyıcı kiriş üzerinde geyik boynuzu bulunmaktadır.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

106. Sivas Şarkışla Kümbet Köyü Tarihi Cemevi

Yapı No.	: 106
Çizim No.	: 93
Fot. No.	: 372-375
İnşa Tarihi	: 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi	: 06.08.2012
Onarım Durumu	:
Bulunduğu Yer	: Sivas ilinin Şarkışla ilçesinin Kümbet köyü
Bağlı Olduğu Ocak	:
Liturjik Eşya	:
Tipoloji	: 1. grup
Ölçü	: 7,48 x 7,31

Yeri

Kümbet, Şarkışla ilçesine bağlı Emlek yöresinde,[443] Sivas ilinin Şarkışla ilçesinde yer alan bir köydür.[444] Köy, Sivas il merkezine 133 km, Şarkışla ilçe merkezine 35 km uzaklıktadır. 1928 yılından beri aynı adı taşımaktadır. [445]

Mimari Tanımı

Yapı malzemesi olarak kaba yonu taş malzeme kullanılmış ve yığma sisteminde inşa edilmiştir. Kıtıklı toprak sıvayla sıvanmıştır. Kapı ve pencere açıklıklarında ahşap söveler kullanılmıştır. Çatısı ise dışarıdan düz dam biçimindedir. Günümüze kadar korunan yapının kondisyonu iyi görünmektedir.

Ana mekâna giriş, güney duvarına açılan ahşap, eşikli bir kapıyla gerçekleşir. 7,48 x 7,31 m boyutlarında plan olarak içeriden cemevi mimari tipolojisinde 1. tip

[443] Doğan Kaya, "Âşık Edebiyatının Sivas'taki İlk Temsilcileri", Cumhuriyet Üniversitesi, **Türkoloji Araştırmaları Dergisi,** 2007.
[444] **Şarkışla Belediyesi** (Çevrimiçi), https://sarkisla.bel.tr/sarkisla/koyler 13 Aralık 2023.
[445] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi), https://nisanyanyeradlari.com/?yer=30290&haritasi=k%C3%BCmbet 13 Aralık 2023.

olarak adlandırdığımız kareye yakın dikdörtgen planda kırlangıç kubbe ile örtülü bir yapı karşımıza çıkmaktadır. Plana bakıldığında merkezde yer alan düşey taşıyıcılar ile yapının altı birime bölündüğü görülmektedir. Yapının iç kısmı beyaz kıtıklı toprak sıvayla sıvalıdır. Beden duvarlarında güney duvarındaki giriş kapısı ve üst örtüdeki kırlangıç kubbedeki tüteklik dışında açıklık bulunmamaktadır.

Üst örtüde ise tavan kurgusunda tamamen ahşap malzeme kullanılmıştır. Ahşap malzemeden yekpare düşey taşıyıcıların taşıdığı kırlangıç kubbe 5 katmanlı olarak inşa edilmiştir. Aşıklar ve düşey taşıyıcılar vasıtasıyla yapı üç nefli bir görünüm kazanmaktadır. Kırlangıç kubbenin çevresinde kalan alanın ise ters tavan sistemi ile kapatıldığı görülmektedir. Taşıyıcılar ile kırlangıç kubbe ve tavan bağlantısını düşey taşıyıcıların üzerindeki kademeli yastıklar sağlamaktadır. Düşey taşıyıcılar taş kaideler vasıtasıyla zeminden yükseltilmiştir. Beden duvarlarına bitişik konumlanan taşıyıcılar, merkezde yer alan taşıyıcılara göre daha ince kullanılmıştır. Doğu duvarında ocak yer alır. Ocak, bölgedeki konutlarda yaygın olarak görülen yuvarlak basık kemerli formdadır.

Yapıda herhangi bir süsleme öğesine rastlanmamıştır.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

107. Sivas Şarkışla Ortaköy Tarihi Cemevi I

Yapı No.	: 107
Çizim No.	: 97
Fot. No.	: 376-378
İnşa Tarihi	: 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi	: 03.08.2012
Onarım Durumu	: Yakın tarihli onarım
Bulunduğu Yer	: Sivas ilinin Şarkışla ilçesinin Ortaköy köyü
Bağlı Olduğu Ocak	:
Liturjik Eşya	:

Tipoloji : 9. grup

Ölçü : 4,30 x 7,00

Yeri

Ortaköy, Sivas ilinin Şarkışka ilçesine bağlı bir köydür.[446] Köy, Sivas il merkezine 108 km, Şarkışla ilçe merkezine 22 km uzaklıktadır. 1907 yılından beri aynı adı taşımaktadır.[447]

Mimari Tanımı

Yapı malzemesi olarak beden duvarlarında kaba yonu taş malzeme kullanılmış ve yığma sisteminde inşa edilmiştir. Beyaz kıtıklı toprak sıvayla sıvama yapılmıştır. Üst örtü sisteminde kullanılan aşıklar ve kirişler beden duvarlarından da görülebilir konumdadır. Günümüze kadar korunan yapının kondisyonu iyi görünmektedir ancak ahşap malzemeler için bir güçlendirme çalışması yapmak koruma açısından yerinde olacaktır. Dışarıdan yapıya giriş ahşap malzemeden yapılmış bir kapı vasıtasıyla gerçekleşir zemininde ahşap malzemeden küçük bir eşik bulunur. Kapıdan geçtikten sonra uzunlamasına bir sofadan geçerek ama mekâna ulaşılmaktadır. Yapı 4,30 x 7,00 m boyutlarında plan olarak içeriden cemevi mimari tipolojisinde 1. grup olarak adlandırdığımız kareye yakın dikdörtgen planda kırlangıç kubbeli olarak kurgulanmıştır.

Üst örtüsünde beden duvarlarına bitişik konumlandırılan yekpare ağaç taşıyıcıların taşıdığı 5 katmanlı kırlangıç kubbe kullanılmıştır. Aşıklar ve düşey taşıyıcılar vasıtasıyla yapı üç nefli bir görünüm vermektedir. Kırlangıç kubbenin dışında kalan alanda ise ters tavan uygulanmıştır. Taşıyıcılarla kırlangıç kubbe ve tavan bağlantısını ahşap düşey taşıyıcıların üzerindeki kademeli yastıklar sağlamaktadır. Düşey taşıyıcılar taş kaideler vasıtasıyla zeminden yükseltilmiştir. Düşey taşıyıcıların kalınlığı 0,50 cm x 0,46 cm şeklindedir.

Giriş kapısının bulunduğu güney duvarının karşısında doğu duvarında ocak yer alır. Ocak, basık yuvarlak kemerli formdadır ve kıtıklı toprak sıvayla sıvanmıştır.

Tarihlendirme

[446] **Şarkışla Belediyesi** (Çevrimiçi), https://sarkisla.bel.tr/sarkisla/koyler 13 Aralık 2023.
[447] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi), https://nisanyanyeradlari.com/?yer=30379&haritasi=ortak%C3%B6y 13 Aralık 2023.

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

108. Sivas Şarkışla Otluk Köyü Tarihi Cemevi

Yapı No.	: 108
Çizim No.	: 95-96
Fot. No.	: 379-380
İnşa Tarihi	: 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi	: 07.08.2012
Onarım Durumu	:
Bulunduğu Yer	: Sivas ilinin Şarkışla ilçesinin Otluk köyü
Bağlı Olduğu Ocak	:
Liturjik Eşya	: Geyik Boynuzu
Tipoloji	: 1.Grup
Ölçü	: 6,09 x 5,85

Yeri:

Sivas merkezine 128 km, Şarkışla ilçe merkezine 38 km uzaklıkta yer alan Otluk köyünde konumlanmaktadır. Köyün adı, 1926 yılı kayıtlarından itibaren Otluk olarak geçmektedir.[448] Şarkışla'nın kuzey batısında yer alan köy yaklaşık beş yüz yıl önce kurulmuş bir Türk yerleşim birimidir. Türkmen-Alevilerin bu bölgeye 1500'lü yıllardan itibaren yerleştikleri tahmin edilmektedir.[449]

Mimari Tanımı:

Yapı malzemesi olarak kaba yonu taş malzeme kullanılmış ve yığma sisteminde inşa edilmiştir. Günümüze kadar korunan yapının kondisyonu iyi görünmektedir. Çatısının dışarıdan düz dam formunda örtüldüğü gözlemlenmektedir. Kapı ve pencerelerde de ahşap malzeme kullanılmıştır. Yapıya girildiğinde ocaklı iki ayrı mekân görülmektedir. Büyük oda ana mekân olarak kullanılmaktadır. 6,09 x 5,85

[448] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi), https://nisanyanyeradlari.com/?y=otluk&lv=&t=sivas&cry=TR&ua=10 13 Aralık 2023.
[449] Çiçek Topçu, Ulvi Topçu, "Şarkışla Ortaköy Alevileri Geçiş Ritüelleri: Evlenme ve Düğün," **Motif Akademi Halkbilim Dergisi,** Cilt:16, Sayı: 41, 2023. s. 192

m boyutlarında plan olarak cemevi mimari tipolojisinde 1. grup olarak adlandırdığımız kareye yakın dikdörtgen planda kurgulanmıştır. Yapının iç kısmı kıtıklı toprak sıvayla sıvalıdır. Beden duvarlarında batı ve kuzey duvarındaki giriş kapıları ve üst örtüdeki kırlangıç kubbedeki tüteklik dışında ana mekânda bir açıklık bulunmamaktadır.

Üst örtüde yekpare ahşap düşey taşıyıcıların taşıdığı kırlangıç kubbe kullanılmıştır. Aşıklar ve düşey taşıyıcılar vasıtasıyla yapı üç nefli, altı birimli bir görünüm kazanmaktadır. Hemen altında kırlangıç kubbenin dışında kalan alanda ise ters tavan uygulanmıştır. Taşıyıcılarla kırlangıç kubbe ve tavan bağlantısını ahşap düşey taşıyıcıların üzerindeki kademeli yastıklar sağlamaktadır. Düşey taşıyıcılar taş kaideler vasıtasıyla zeminden yükseltilmiştir. Doğu duvarında ise ocak yer alır. Ocak, bölgedeki konutlarda yaygın olarak görülen yuvarlak kemerli formdadır.

Yapıda bezeme sadece yan odada bulunmaktadır. Ocak bordürleri ve beden duvarlarının bir kısmına kadar olan kısmının boyanması ile gerçekleştirilmiştir.

İç mekânda yapının kutsiyetini arttırdığına inanılan tarık vb. objeye ulaşılamamıştır fakat alanın merkezinde bulunan meydanın başlangıcındaki taşıyıcı kiriş üzerinde geyik boynuzu bulunmaktadır.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

109. Sivas Şarkışla Saraç Köyü Sandal Tarihi Cemevi

Yapı No.	: 109
Çizim No.	: 94
Fot. No.	: 381-382
İnşa Tarihi	: 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi	: 30.06.2012
Onarım Durumu	:
Bulunduğu Yer	: Sivas ilinin Şarkışla ilçesinin Saraç Köyü
Bağlı Olduğu Ocak	:
Liturjik Eşya	:

Tipoloji : 1. grup

Ölçü : 4,30 x 11,50

Yeri

Saraç, Sivas ilinin Şarkışla ilçesinde yer alan bir köydür.[450] Sivas il merkezine 113 km, Şarkışla ilçe merkezine 22 km uzaklıktadır. Kızılırmak Nehri'nin yakınındadır. 1907 yılında da köy adının saraç olarak geçtiği bilinmektedir.[451]

Mimari Tanımı

Yapı malzemesi olarak beden duvarlarında kaba yonu taş kullanılmış ve yığma sisteminde inşa edilmiştir. Günümüze kadar korunan yapının kondisyonu iyi görünmektedir ancak ahşap malzeme için bir güçlendirme çalışması yapmak koruma açısından yerinde olacaktır. Dışarıdan yapıya giriş ahşap malzemeden yapılmış bir kapı vasıtasıyla gerçekleşir zemininde ahşap malzemeden küçük bir eşik bulunur. Kapıdan geçtikten sonra uzunlamasına bir holden geçerek ama mekâna ulaşılmaktadır. 4,30 x 11,50 m boyutlarında olan ana mekân, plan olarak içeriden cemevi mimari tipolojisinde 1. grup olarak adlandırdığımız dikdörtgen planda kırlangıç kubbeli olarak kurgulanmıştır.

Üst örtüsünde beden duvarlarına bitişik konumlandırılan ahşap düşey taşıyıcıların taşıdığı beş katmanlı kırlangıç kubbe kullanılmıştır. Aşıklar ve düşey taşıyıcılar vasıtasıyla yapı üç nefli bir görünüm kazanmıştır. Kırlangıç kubbenin dışında kalan alanda ise ters tavan uygulanmıştır. Taşıyıcılarla kırlangıç kubbe ve tavan bağlantısını ahşap düşey taşıyıcıların üzerindeki kademeli yastıklar sağlamaktadır. Düşey taşıyıcılar taş kaideler vasıtasıyla zeminden yükseltilmiştir. Düşey taşıyıcıların kalınlığı 0,50 cm x 0,46 cm şeklindedir.

Güney duvarında bulunan giriş kapısının hemen karşısında doğu duvarında ocak yer alır. Ocak, basık yuvarlak kemerli formdadır ve kıtıklı toprak sıvayla sıvanmıştır.

Tarihlendirme

[450] **Şarkışla Belediyesi** (Çevrimiçi), https://sarkisla.bel.tr/sarkisla/koyler 13 Aralık 2023.
[451] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi), https://nisanyanyeradlari.com/?y=sara%C3%A7&lv=&t=sivas&cry=TR&ua=10 13 Aralık 2023.

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

110. Erzurum Şenkaya Beşpınarlar (Vağaver) Köyü Tarihi Cemevi I

Yapı No. : 110

Çizim No. : 104

Fot. No. : 383-385

İnşa Tarihi : 19. yüzyıl (?)

Yapının İnceleme Tarihi : 18.07.2017

Onarım Durumu :

Bulunduğu Yer : Erzurum ilinin Şenkaya ilçesinin Beşpınarlar köyü

Bağlı Olduğu Ocak : İmam Rıza Ocağı

Liturjik Eşya : Geyik boynuzu ve koçboynuzu

Tipoloji : 1.Grup

Ölçü : 5,50 x 6,30

Yeri

Beşpınarlar, Erzurum ilinin Şenkaya ilçesine bağlı bir mahalledir. Erzurum iline 225 km, Şenkaya ilçesine 54 km uzaklıktadır. Beşpınarlar köyünün eski adı Vağaver'dir. Nitekim 1574 tarihli Osmanlı mufassal defterinde ve 1935 nüfus sayımında Vağaver / Vagaver olarak geçer.[452]

1003/1595 yılına ait Mufassal Gürcistan Vilayeti Defteri'nde Vağaver karyesinde, Penek nahiyesine bağlı üç mezrayla birlikte, vergiye tabi 4'ü evli ve 2'si bekar olmak üzere 6 Müslüman ile 17 Hıristiyan erkek ismi kaydedildiği görülmektedir.[453]

[452] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi), https://nisanyanyeradlari.com/?y=be%C5%9Fp%C4%B1narlar&lv=&t=erzurum&cry=TR&ua=10 13 Aralık 2023.

[453] **Defter-i Mufassal-i Vilayet-i Gürcistan, Birinci Kitap: Metin**, Haz. S. Çikiyan, Gürcistan S. S. Cumhuriyeti Ulum Akademisi Neşriyat Evi, Tibilis, 1947, s. 366.

Mimari Tanımı

Yapı ahşap hatıllarla desteklenen yığma kaba yonu taş ile inşa edilmiştir. Strüktür, söveler ve üst örtüde ahşap malzeme tercih edilmiştir. Yapının incelemesi yapıldığında metruk bir halde olduğu gözlemlenmiştir. Üst örtüsünde, beden duvarlarında açıklıklar bulunmaktadır. Onarıma ihtiyacı vardır.

5,50 x 6,30 m boyutlarında olan ana mekân plan olarak kareye yakın dikdörtgen planda 9 birimli olarak kurgulanmıştır. Üst örtüsünde kırlangıç kubbe tercih edilmiştir. Bu bağlamda kırlangıç kubbenin ağırlığı aşıklar ve sütun yastıkları vasıtasıyla dört düşey taşıyıcıya aktarılmıştır. Taşıyıcılar taş kaideler vasıtasıyla zeminden yükseltilmiştir.

Ocak giriş kapısının karşısında yer alır. Yaygın olarak kullanılan formda basık kemerli olarak kurgulanmıştır ve kıtıklı toprak sıvayla sıvanmıştır.

Taşıyıcıların üzerinde asılı olarak konumlandırılan geyik ve koçboynuzları gözlemlenmiştir.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

111. Erzurum Şenkaya Beşpınarlar (Vağaver) Köyü Tarihi Cemevi II

Yapı No. : 111
Çizim No. :
Fot. No. : 386-388
İnşa Tarihi : 19. yüzyıl
Yapının İnceleme Tarihi : 18.07.2017
Onarım Durumu :
Bulunduğu Yer : Erzurum ilinin Şenkaya ilçesinin Beşpınarlar köyü
Bağlı Olduğu Ocak : Üryan Hızır Emirler Ocağı
Liturjik Eşya :

Tipoloji : 9.Grup

Ölçü : 5,50 x 13,10

Yeri

Beşpınarlar, Erzurum ilinin Şenkaya ilçesine bağlı bir mahalledir. Erzurum iline 225 km, Şenkaya ilçesine 54 km uzaklıktadır. Beşpınarlar köyünün eski adı Vağaver'dir. Nitekim 1574 tarihli Osmanlı mufassal defterinde ve 1935 nüfus sayımında Vağaver / Vagaver olarak geçer.[454]

1003/1595 yılına ait Mufassal Gürcistan Vilayeti Defteri'nde Vağaver karyesinde, Penek nahiyesine bağlı üç mezrayla birlikte, vergiye tabi 4'ü evli ve 2'si bekar olmak üzere 6 Müslüman ile 17 Hıristiyan erkek ismi kaydedildiği görülmektedir.[455]

Mimari Tanımı

Yapı ortadan kesilmiş ve üzerinde çatı örtüsünün devamı olabilecek şekilde genişleyen bir birim daha ileri gelebilecek şekilde form vermektedir. Diğer yapılarda görülen taşıyıcılardan daha büyük ve güçlü taşıyıcılar tercih edilmiştir. Ana mekân da buradaki taşıyıcıların büyük seçilmesiyle orantılı olarak oldukça geniş bir alanı kapsamaktadır. 5,50 x 13,10 m ölçülerinde dikdörtgen planlıdır. Böylesi zor bir iklimde bu büyüklükte bir yapı inşa edilmesinin ocak evi olarak inşa edilmesi ile bağlantısı köylülerle yapılan görüşmeler sonrasında teyit edilmiştir.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

112. Erzurum Şenkaya Yazılı Köyü Tarihi Cemevi

Yapı No. : 112

Çizim No. : 102

Fot. No. : 389-390

---

[454] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi), https://nisanyanyeradlari.com/?y=be%C5%9Fp%C4%B1narlar&lv=&t=erzurum&cry=TR&ua=10 13 Aralık 2023.

[455] Çikiyan, **a.g.e.,** s. 366.

İnşa Tarihi : 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi : 13.07.2017
Onarım Durumu :
Bulunduğu Yer : Erzurum ilinin Şenkaya ilçesinin Yazılı köyü
Bağlı Olduğu Ocak : Kureyşan Ocağı
Liturjik Eşya :
Tipoloji : 1.Grup
Ölçü : 5,89 x 6,50

Yeri

Yazılı, Erzurum ilinin Şenkaya ilçesine bağlı bir mahalledir. Erzurum il merkezine 151 km, Şenkaya ilçe merkezine 36 km uzaklıktadır. Yazılı köyünün eski adı Lazarvansi (ლაზარვანსი) veya Lazarvans'tır. Nitekim 1595 tarihli Osmanlı tahrir defterinde Lazarvans olarak geçer. Bu yer adı geç dönemde Nazarvans veya Nazirvans'a dönüşmüştür. Sonrasında köyün adı Yazılı olarak değiştirilmiştir. 1003/1595 yılına ait Mufassal Gürcistan Vilayeti Defteri'nde "Lazarvans", Penek nahiyesine bağlı bir köy olarak görülmektedir. Penek'e bağlı iki mezrayla birlikte ispenç vergisine tabi 14 Hıristiyan erkek ismi kaydedilmiştir.[456]

Mimari Tanımı

Yapı kaba yonu taş malzeme ve ahşap hatıllar ile yığma sisteminde inşa edilmiştir. Üst örtüsü düz dam formundadır. Yapı bakımsızlıktan metruk haldedir. Duvarlarının bir kısmında çöküntüler olması sebebi ile zemini toprak dolmuştur. Üst örtü ve üst örtüyü destekleyen strüktürel öğelerde ahşap malzeme kullanılmıştır. Giriş kapısı ve pencere söveleri için de ahşap malzeme kullanılmıştır.

İçeride 5,89 x 6,50 m boyutlarında kareye yakın dikdörtgen planda bir mekân oluşturulmuştur. Üst örtüyü destekleyen aşıklar ve düşey taşıyıcılar sebebiyle yapı üç açıklıklı olarak yorumlanabilir. Orta nef yan neflerden daha geniş tutulmuştur. Orta nefin hemen ucunda ocak birimi yer almaktadır. Ocak basık yuvarlak kemerli formdadır ve beden duvarları gibi beyaz renkte kıtıklı toprak sıvayla sıvanmıştır.

Tarihlendirme

[456] Çikiyan, **a.g.e.,** s. 359.

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

113. Tokat Turhal Eriklitekke Köyü Tarihi Cemevi I

Yapı No.	: 113
Çizim No.	: 103
Fot. No.	: 451-452
İnşa Tarihi	: 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi	: 30.07.2012
Onarım Durumu	: -
Bulunduğu Yer	: Tokat ilinin Turhal ilçesinin Eriklitekke köyü
Bağlı Olduğu Ocak	: Hubyar Ocağı
Liturjik Eşya	:
Tipoloji	: 9. grup
Ölçü	: 6,70x10,70

Yeri

Tokat il merkezine 80 km, Turhal ilçe merkezine 36 km uzaklıkta yer alan Eriklitekke köyünde konumlanmaktadır. Köy Amasya sınırına yakın bir konumdadır. Yerleşim topografyaya uygun bir şekilde organik olarak gelişmiştir. Yoğun bir yerleşim görülmemektedir. Eriklitekke Cemevi Hubyar ocağına bağlıdırlar. Köy, 1941 yılından beri aynı adı taşımaktadır.

"Erikli Tekke: Tekke, Turhal'a bağlı Eriklitepe Köyü (Alevî köyü) sınırları içerisindedir. Buradaki mezarda yatan zatın ismi ve tarihi şahsiyeti hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Rivayete göre, kış ortasında erik yetiştirdiği için bu ismi almıştır. Tekke, her türlü dilek için, haftanın her günü ziyaret edilmekte, burada mumlar yakılınakta, yanındaki çalılara bez-çaput bağlanmakta ve şifa niyetine buradan alınan toprak (buna cöher denmektedir) suya katılarak içilmektedir. (Kaynak kişi: H. Dursun Çakmak, 1956 Sivas Divriği doğumlu, köy öğretmeni)."[457]

[457] Yahya Mustafa Keskin, "Turhal, Yeşilyurt ve Sulusaray İlçelerinde Halk Dindarlığının Bir Boyutunu Oluşturan Ziyaret, İnanç ve Uygulamaları", **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, No:4, 1999, s. 194.

1928 yılı köylerimiz kitabında Zile kazası İğdir nahiyesine bağlı Eriklitepe adlı bir köy var. Sonradan tekkeden dolayı Eriklitekke ismini almış olabilir.[458]

1960 yılı sayımında Turhal ilçesi merkez bucağına bağlı bir köy olarak karşımıza çıkan Eriklitekke köyünün nüfusu 370 kişidir.[459]

Mimari Tanımı

Yapı yakın tarihli bir onarım görmüştür. Onarım sonrasında yapıya eklemeler olmuştur ve sağlamlaştırılması için bazı bölümleri tıraşlanmıştır, ana mekânda pencerelerin bulunduğu duvarda görülebilmektedir.

Yapı kaba yonu taş malzemeden yığma sisteminde inşa edilmiştir. Duvar sıvasında beyaz kıtıklı toprak sıva tercih edilmiştir. Üst örtü ise dışarıdan kırma çatılı olarak tuğla malzeme ile inşa edilmiştir. Kapı ve pencere sövelerinde ahşap malzeme kullanılmıştır. Yapıya giriş kapısı iki kanatlıdır. Buradan ana mekâna geçiş sağlanır. Ana mekân 6,70 x 10,70 m boyutlarında yapı kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Aşıklar vasıtasıyla yapı üç bölüme ayrılmıştır. Üst örtü ise düz dam tekniğinde kapatılmıştır. Tavan ve tavanı destekleyen strüktürde ahşap malzeme tercih edilmiştir. Ocak basık yuvarlak kemerli formda inşa edilmiştir ve beyaz kıtıklı toprak sıva ile sıvanmıştır.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

114. Tokat Turhal Eriklitekke Köyü Tarihi Cemevi III

Yapı No.	: 114
Çizim No.	:
Fot. No.	: 391-392
İnşa Tarihi	: 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi	: 29.07.2012
Onarım Durumu	: Yakın tarihli onarım

[458] **Son Teşkilat-ı Mülkiyede Köylerimizin Adları**, s. 513.
[459] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s. 534.

Bulunduğu Yer : Tokat ilinin Turhal ilçesinin Eriklitekke köyü

Bağlı Olduğu Ocak : Hubyar Ocağı

Liturjik Eşya :

Tipoloji : 9. Grup

Yeri

Tokat il merkezine 80 km, Turhal ilçe merkezine 36 km uzaklıkta yer alan Eriklitekke köyünde konumlanmaktadır. Köy Amasya sınırına yakın bir konumdadır. Yerleşim topografyaya uygun bir şekilde organik olarak gelişmiştir. Yoğun bir yerleşim görülmemektedir. Eriklitekke Cemevi Hubyar ocağına bağlıdırlar. Köy, 1941 yılından beri aynı adı taşımaktadır.

"Erikli Tekke: Tekke, Turhal'a bağlı Eriklitepe Köyü (Alevî köyü) sınırları içerisindedir. Buradaki mezarda yatan zatın ismi ve tarihi şahsiyeti hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Rivayete göre, kış ortasında erik yetiştirdiği için bu ismi almıştır. Tekke, her türlü dilek için, haftanın her günü ziyaret edilmekte, burada mumlar yakılınakta, yanındaki çalılara bez-çaput bağlanmakta ve şifa niyetine buradan alınan toprak (buna cöher denmektedir) suya katılarak içilmektedir. (Kaynak kişi: H. Dursun Çakmak, 1956 Sivas Divriği doğumlu, köy öğretmeni)."[460]

1928 yılı köylerimiz kitabında Zile kazası İğdir nahiyesine bağlı Eriklitepe adlı bir köy var. Sonradan tekkeden dolayı Eriklitekke ismini almış olabilir.[461]

1960 yılı sayımında Turhal ilçesi merkez bucağına bağlı bir köy olarak karşımıza çıkan Eriklitekke köyünün nüfusu 370 kişidir.[462]

Mimari Tanımı

Yapının dıştan görünümünde beden duvarlarında kaba yonu yığma taş sonrasında ise üst örtüde ahşap hatılları desteklenen kerpiç, bağdadi sıva tekniğinde uygulanmıştır.

Yapı plan olarak içeriden 8,46 x 6,81 m ölçülerinde cemevi mimari tipolojisinde 1. grup olarak adlandırdığımız kareye yakın dikdörtgen planda yapıdan dönüştürülerek kurgulanmıştır. Onarım sonrası üst örtü kapatılmıştır. Beden duvarlarının bir kısmına da fayans eklenmiştir.

---

[460] Keskin, **a.g.e.,** s. 194.
[461] **Son Teşkilat-ı Mülkiyede Köylerimizin Adları**, s. 513.
[462] 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s. 534.

Mekâna giriş, batı duvarına açılan ahşap kapıyla gerçekleşir, hemen karşısında doğu duvarında ocak yer alır. Ocak bölgede yer alan cemevlerinde yaygın olarak kullanılan formdadır ve tuğla malzemeyle oluşturulmuştur. Nişi 2,32 m genişliğindedir ve beden duvarlarından içe taşırılmıştır. Yapının ışıklandırması ocak bacasından ve güney duvarına açılan iki küçük pencere ve batı duvarına açılan bir pencereden sağlanır.

Yapıda ahşap malzemeden, üç düşey taşıyıcı mevcuttur. Taşıyıcılar ile üst örtü arasında sütun başlıkları ve sütun yastıkları için de ahşap malzeme tercih edilmiştir. Ocağın hemen güneyinde ahşap malzemeden yapılan kiler bölümü bulunmakta.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

115. Amasya Merkez Kızoğlu Köyü İlyas Karabudak Ocak Evi

Yapı No.	: 115
Çizim No.	: 76-77
Fot. No	: 393-396
İnşa Tarihi	: 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi	: 30.07.2012
Onarım Durumu	:
Bulunduğu Yer	: Amasya ili Merkez ilçesinin Kızoğlu köyü
Bağlı Olduğu Ocak	: Hubyar Ocağı
Liturjik Eşya	:
Tipoloji	: 1. Grup
Ölçü	: 7,49x 6,77

Yeri

Kızoğlu, Amasya ilinin Merkez ilçesine bağlı bir köydür. Merkeze uzaklığı 33 km'dir. Yeşilırmak Nehri'ne ve Tokat il sınırına yakın bir konumdadır. 30 Aralık 2007'de Turhal'dan ayrılarak Amasya ilinin Merkez ilçesine bağlandı. Yerleşim alanı

çok geniş olmamakla birlikte bulunduğu topografyaya uygun organik bir yerleşim görülmektedir. Köyde yaşamını sürdüren köy halkı geçimini tarım ve hayvancılıkla sağlamaktadır. Burada bulunan talipler ise Hubyar Ocağı'na bağlıdır. Müslim nüfus defterlerinde Veray kazasına bağlı yerleşim yerlerinden biri olarak görülen Kızoğlu köyü, 1831 yılında 33 hanede 77, 1832 yılında 33 hane 74, 1840-41 yılında 13 hanede 37, 1843-44 yılında 12 hanede 32 ve 1846 yılında 8 hanede 26 erkek nüfusa sahipti. Veray kazasına bağlı yerleşim yerleri arasında "Kızoğlu Tekkesi" adlı bir yerleşimden de bahsedilir. 1840-41 (BOA. NFS.d.2249, s. 75) ve 1843-44 (BOA.NFS.d. 2250, s. 22) yılları sayımında görülen Kızoğlu Tekkesi'nde 1840-41 yılında 5 hanede 10 ve 1843-44 yılında 4 hanede 8 erkek nüfus görülmektedir.[463]

Mimari Tanımı

Yapı kaba yonu taş malzeme ile yığma sisteminde inşa edilmiştir. Üst örtüsü dışarıdan düz dam formundadır ve kırlangıç kubbenin açıklığı için bırakılan açıklık buradan görülmektedir. Bu açıklık mazgal ile kapatılmıştır. Kapı sövesinde ise ahşap malzeme kullanılmıştır. Bakımsız durumdadır.

Ahşap kapılı zemininde eşik bulunan kapıdan girildiğinde ana mekâna ulaşılmaktadır. Yapı plan olarak içeriden 7,49 x 6,77 ölçülerinde cemevi mimari tipolojisinde 1. grup olarak adlandırdığımız kareye yakın dikdörtgen planda kurgulanmış olup üst örtüsünde de bu çerçevede 2,62 x 2,61 ölçülerinde, 2,85 m yüksekliğinde ikili düşey taşıyıcı ile desteklenen kırlangıç kubbe kullanılmıştır. Kırlangıç kubbenin dışında kalan alanda ise ters tavan uygulanmıştır.

Kırlangıç kubbe ana mekânın merkezinde yer almaktadır. beş kademeli olarak düzenlenmiştir. Yapının ışıklandırması kırlangıç kubbenin merkezinde bulunan açıklıktan, ocak bacasından ve kuzey duvarına açılmış olan iki pencereden sağlanır.

Kubbenin altında ahşap malzemeden çatı ve kırlangıç kubbe konstrüksiyonunu destekleyen, aşık olarak adlandırılan yatay kirişler ve kuşaklamalar kullanılmıştır. Üst örtü yatay kirişlerle üç bölüme bölünmüş ve orta bölüm kısmen yan bölümlerden daha yüksek bir şekilde düzenlenmiştir. Aşıklardan gelen ağırlık da ahşap malzemeden iki adet düşey taşıyıcıya aktarılmıştır. Taşıyıcılar arasında strüktürel açıdan destek

[463] Sabit Genç, "XIX. Yüzyılda Veray Kazasının Nüfusu ve Ekonomik Yapısı", **19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi,** C:1, No:2, 2020, s. 86.

sağlaması için gergi kirişi kullanılmıştır. Taşıyıcılar ile üst örtü arasında ahşap sütun yastıkları kullanılmıştır. İki sütun başlığının kontürlerine de dalga şeklinde biçim verilmiş ve yüzeylerinde de kazıma tekniğinde kare içine alınmış çarpı motifi işlenmiştir. Yapıdaki tek süslemenin sütun başlıklarında uygulandığını söyleyebiliriz. Zeminden sütun yastıklarına kadar yükseklik 2,53 m, yapının içten kubbe açıklığına kadar yüksekliği ise 2,85 m'dir.

Batı duvarına açılan ahşap kapının hemen karşısında doğu duvarında ocak yer alır. Ocak dam evlerinde yaygın olarak kullanılan formdadır. Yığma taş tekniğiyle oluşturulmuş içeriye bakan kısmı kıtıklı toprak sıvayla sıvanmıştır. Nişi 2,47 m genişliğinde, 1,78 m uzunluğundadır.

Yapının içerisinde liturjik açıdan yapının kutsiyetini arttırdığına inanılan tarık vb. obje mevcut değildir.

Tarihlendirme:

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

116. Amasya Merkez Kızoğlu Köyü Tarihi Cemevi

Yapı No.	: 116
Çizim No.	: 45-46
Fot. No.	:
İnşa Tarihi	: 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi	: 30.07.2012
Onarım Durumu	: Yakın tarihli yeniden inşa
Bulunduğu Yer	: Amasya ilinin Merkez ilçesinin Kızoğlu köyü
Bağlı Olduğu Ocak	:
Liturjik Eşya	:
Tipoloji	: 8. grup

Yeri

Kızoğlu, Amasya ilinin Merkez ilçesine bağlı bir köydür. Merkeze uzaklığı 33 km'dir. Yeşilırmak Nehri'ne ve Tokat il sınırına yakın bir konumdadır. Yerleşim alanı

çok geniş olmamakla birlikte bulunduğu topografyaya uygun organik bir yerleşim görülmektedir. Müslim nüfus defterlerinde Veray kazasına bağlı yerleşim yerlerinden biri olarak görülen Kızoğlu köyü, 1831 yılında 33 hanede 77, 1832 yılında 33 hane 74, 1840-41 yılında 13 hanede 37, 1843-44 yılında 12 hanede 32 ve 1846 yılında 8 hanede 26 erkek nüfusa sahipti. Veray kazasına bağlı yerleşim yerleri arasında "Kızoğlu Tekkesi" adlı bir yerleşimden de bahsedilir. 1840-41 (BOA. NFS.d.2249, s. 75) ve 1843-44 (BOA.NFS.d. 2250, s. 22) yılları sayımında görülen Kızoğlu Tekkesi'nde 1840-41 yılında 5 hanede 10 ve 1843-44 yılında 4 hanede 8 erkek nüfus görülmektedir.[464]

Mimari Tanımı

Yapı yakın dönemde yapılan onarımlar ve muhdes duvarlar ile eve dönüştürülmüştür. Ocak kapatılmış önüne soba kurulmuştur. Yapı dokusunu tamamen yitirmiştir. Bu sebeple tanımlama yapılmasına imkân verecek bir veriye ulaşılamamıştır.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. Yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

117. Tokat Turhal Ormanözü Köyü Tarihi Cemevi

Yapı No.	: 117
Çizim No.	: 91
Fot. No.	: 397-398
İnşa Tarihi	: 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi	: 30.07.2012
Onarım Durumu	: Yakın tarihli onarım
Bulunduğu Yer	: Tokat ilinin Turhal ilçesinin Ormanözü köyü
Bağlı Olduğu Ocak	:
Liturjik Eşya	:
Tipoloji	: 9. grup

[464] Sabit Genç, **a.g.e.,** s. 86.

Ölçü : 8,95 x 9,20

Yeri

Ormanözü, Tokat ilinin Turhal ilçesine bağlı bir köydür. Köy, Tokat il merkezine 71 km, Turhal ilçe merkezine 27 km uzaklıktadır. Köyün adı, 1928 yılı kayıtlarında Gelitovacığı olarak geçmektedir.[465]

Mimari Tanımı

Yapı kaba yonu taş malzeme ile inşa edilmiş ve beyaz kıtıklı toprak sıva ile sıvanmıştır. Üst örtüde ise tuğla malzeme kullanılmış ve kırma çatı sisteminde inşa edilmiştir. Kapı ve pencere sövelerinde ise ahşap malzeme tercih edilmiştir.

Dışarıdan ahşap kapıdan girildiğinde sofaya ulaşılır. Sofadan ana mekâna da eşikli ahşap bir kapıdan geçilir. Ana mekân 8,95 x 9,20 m ise cemevi tipolojisinde 1. grup olarak nitelendirdiğimiz kareye yakın dikdörtgen planda kurgulanmıştır. Düşey taşıyıcılar vasıtasıyla dokuz birime bölünmüştür. Aşıklar vasıtasıyla da uzunlamasına üç nefe ayrılmıştır ve orta nef diğer neflerden geniş tutulmuştur. Çatı ise ters tavan tekniğinde düzenlenmiştir ve ahşap malzeme tercih edilmiştir. Üst örtü ve üst örtüyü destekleyen strüktürel öğeler, aşıklar, sütun başlıkları ve düşey taşıyıcılar da ahşap malzeme tercih edilmiştir. Düşey taşıyıcılar taş kaideler vasıtasıyla zeminden yükseltilmiştir. Ocak birimi ise tuğla malzemeden, basık yuvarlak kemerli formda inşa edilmiştir.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

118. Tokat Zile Ağcakeçili Köyü Tarihi Cemevi

Yapı No. : 118

Çizim No. : 90

Fot. No. : 399-401

İnşa Tarihi : 19. yüzyıl (?)

[465] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi), https://nisanyanyeradlari.com/?y=orman%C3%B6z%C3%BC&lv=&t=tokat&cry=TR&ua=10 13 Aralık 2023.

Yapının İnceleme Tarihi : 29.07.2012
Onarım Durumu : 1999'da bir onarım görmüş
Bulunduğu Yer : Tokat ilinin Zile ilçesinin Ağcakeçili köyü
Ocak : Pir Sultan Ocağı
Tipoloji : 1. Grup
Ölçü : 8,17 x 7,58

Yeri

Tokat il merkezine 99 km, Zile ilçe merkezine 32 km uzaklıkta Karacaören köyünde yer almaktadır. Çekerek ırmağı ve Yozgat sınırına yakın bir konumdadır.

Osmanlı arşiv belgesinde, Ağcakeçili adlı köydeki camiin imam ve hatibinin olmadığından cemaatin perişan olduğu ve hatipliğin köyün sakinleriden Hüseyin bin Mustafa'ya verildiği belirtilir.[466]

1261/1845 yılına ait bir emlak, arazi ve temettuat defterinde Ağcakeçili köyü, Sivas eyaletine kazalardan Yörükan kabaili müdürlüğü dâhilinde Akkuzulu kabilesi dâhilinde görülmektedir.[467]

Mimari Tanımı

Yapının dıştan kurgusunda beden duvarlarında bir bölüme kadar yığma taş sonrasında ise ahşap hatılları desteklenen kerpiç, bağdadi sıva tekniğinde uygulanmıştır. Ana mekâna giriş, batı duvarına açılan ahşap kapıyla gerçekleşir, plan olarak içeriden 8,17 x 7,58 m ölçülerinde cemevi mimari tipolojisinde 1.grup olarak adlandırdığımız kareye yakın dikdörtgen planda kurgulanmıştır. Üst örtüsünde de bu çerçevede 1,67 x 1,53 ölçülerinde, 3,54 m yüksekliğinde ikili düşey taşıyıcı ile desteklenen yedi kademeli kırlangıç kubbe kullanılmıştır. Kırlangıç kubbenin dışında kalan alan ise ters tavan tekniğinde uygulanmıştır.

Yapıda ahşap malzemeden iki düşey taşıyıcı mevcuttur, ikisi kırlangıç kubbeyi taşırken diğer ikisi üst örtü birimini kuzey yönünde desteklemek amacıyla konumlandırılmıştır. Taşıyıcılar ile üst örtü arasında sütun başlıkları ve sütun yastıkları için de ahşap malzeme tercih edilmiştir. Sütunların hemen üzerinde ise çatı ve kırlangıç kubbe konstrüksiyonunu destekleyen, aşık olarak adlandırılan yatay kirişler ve

[466] BOA.HAT. 1607/74, 11 R 1253/15 Temmuz 1837.
[467] BOA.ML.VRD.TMT.d. 15037.

kuşaklamalar kullanılmıştır. Üst örtü yatay kirişlerle üç nefe bölünmüş ve orta nef yan neflerden daha geniş tutulmuştur.

Doğu duvarında ocak nişi yer alır. Ocak dam evlerinde yaygın olarak kullanılan formda basık yuvarlak kemerli olarak inşa edilmiştir ve kıtıklı toprak sıvayla sıvanmıştır. Nişi 3,45 m genişliğinde, 2,14 m uzunluğundadır. Yapının ışıklandırması kırlangıç kubbenin merkezinde bulunan açıklıktan, ocak bacasından ve güney duvarına açılan iki küçük pencereden sağlanır.

Kubbeyi taşıyan iki düşey taşıyıcıdan güney yönündeki taşıyıcıda kazıma tekniğinde süsleme kompozisyonu görünmektedir. Taşıyıcıda çarkıfelek ve dairesel uygulamalarla oluşturulan motifler ile bir kompozisyon oluşturulmuştur. Ocağın hemen güneyinde ahşap malzemeden yapılan kiler bölümü bulunmakta. Burada da dairesel motifler ile bir süsleme kompozisyonu görülmektedir.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

119. Tokat Zile Karacaören Köyü Tarihi Cemevi I

Yapı No.	: 119
Çizim No.	: 98
Fot. No.	: 402-405
İnşa Tarihi	: 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi	: 29.07.2012
Onarım Durumu	: Yakın tarihli onarım
Bulunduğu Yer	: Tokat ilinin Zile ilçesinin Karacaören köyü
Bağlı Olduğu Ocak	: Anşabacı Veli Baba Ocağı
Liturjik Eşya	: Koç ve Boğa Boynuzu
Tipoloji	: 1. Grup
Ölçü	: 9,13 x 10,07

Yeri

Tokat il merkezine 102 km, Zile ilçe merkezine 35 km uzaklıkta yer alan Karacaören köyünde konumlanmaktadır.[468] Amasya sınırına yakın olarak iki tepenin arasında konumlanmıştır. Köyün adı, 1928 yılı kayıtlarında Karacaviran olarak geçmektedir.[469]

1574/1575 yılına ait Sivas Livası mufassal defterinde köy hakkında şu bilgiler verilmiştir:

"113- Karye-i Karaca Viran, tābi'-i Özü Kavağı mālikāne tamām-ı mülk-i Ahmed Çelebi hāliyā mülk-i mebī'-i Hüseyin Ağa ser-rikābī vakf-ı cāmi' ve medrese-i hod ber mūceb-i hüccet-i şer'iyye ve vakfiye Dīvānī timār. Mezkūr karyede hāliyā Çepni tā'ifesinden Musa Fakih veled-i Mehmed ve Hasan Fakih veled-i Mehmed ve Mirza Fakih ve Budak cümle hüccetlerinde mastūr olanlar tapu ile almışlar."[470]

Mimari Tanımı

Yapının dıştan kurgusunda beden duvarlarında bir bölüme kadar yığma taş sonrasında ise ahşap hatılları desteklenen kerpiç, bağdadi sıva tekniğinde uygulanmıştır. Plan olarak içeriden 9,13 x 10,07 m ölçülerinde cemevi mimari tipolojisinde 1. grup olarak adlandırdığımız kareye yakın dikdörtgen planda kurgulanmış olup üst örtüsünde de bu çerçevede 1,67 x 1,53 m ölçülerinde, 3,54 m yüksekliğinde ikili düşey taşıyıcı ile desteklenen kırlangıç kubbe kullanılmıştır. Kırlangıç kubbenin dışında kalan alan ise ters tavan tekniğinde uygulanmıştır.

Mekâna giriş, batı duvarına açılan ahşap kapıyla gerçekleşir. Yapının orta nefte kullanılan kırlangıç kubbe yedi kademeli olarak düzenlenmiştir. Yapının ışıklandırması kırlangıç kubbenin merkezinde bulunan açıklıktan, ocak bacasından ve güney duvarına açılan iki küçük pencereden sağlanır. İç mekânda yer alan tüm ahşap malzemenin verniklendiği tespit edilmiştir. Beden duvarlarında kıtıklı toprak sıva uygulanmış ve yine beden duvarları ve düşey taşıyıcıların yarı zeminine kadar kırmızı renkli boya kullanıldığı gözlemlenmiştir.

---

[468] **Yerel Yönetimler Portalı** (Çevrimiçi), https://web.archive.org/web/20150604012351/http://www.yerelnet.org.tr/koyler/koy.php?koyid=261644 13 Aralık 2023

[469] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi), https://nisanyanyeradlari.com/?y=karaca%C3%B6ren&lv=&t=zile&cry=TR&ua=10 13 Aralık 2023.

[470] **H.982 (M.1574/1575) tarihli ve TKG.KK.TTd.178 Numaralı Defter-i Mufassal-ı Livā-i Sivas**. C. I. Yayına Hazırlayanlar: Mustafa Engin, Murat Alandağlı. Ankara, T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşiv Dairesi Başkanlığı, 2014, s. 364.

Yapıda ahşap malzemeden dört düşey taşıyıcı mevcuttur, ikisi kırlangıç kubbeyi taşırken diğer ikisi üst örtü birimini kuzey yönünde desteklemek amacıyla konumlandırılmıştır. Taşıyıcılar ile üst örtü arasında sütun başlıkları ve sütun yastıkları için de ahşap malzeme tercih edilmiştir. Sütun başlıklarının alt yüzey bordürlerinin yivli bir kontur oluşturması üzere oyularak süslenmiştir. Kubbeyi taşıyan iki sütun başlığında da kazıma tekniğinde dairesel süsleme kompozisyonu görünmektedir. Kuzey yönündeki sütun başlığında çarkıfelek ve dairesel motiflerle kompozisyon oluştururken güney yönündeki sütun başlığında daha sade bir yüzey gözlemlenmektedir. Yapıda gözlemlenebilen tek süslemenin sütun başlıklarında uygulandığını söyleyebiliriz. Zeminden aşıklarla kadar yükseklik 2,84 mdir.

Sütunların hemen üzerinde ise çatı ve kırlangıç kubbe konstrüksiyonunu destekleyen, aşık olarak adlandırılan yatay kirişler ve kuşaklamalar kullanılmıştır. Yapı aşıklar ve düşey taşıyıcılar vasıtasıyla üç nefe bölünmüş ve orta nef yan neflerden daha geniş bir şekilde düzenlenmiştir ve altı birimli olarak kurgulanmıştır.

Giriş kapısının hemen karşısında doğu duvarında ocak yer alır. Ocak dam evlerinde yaygın olarak kullanılan formdadır ve kıtıklı toprak sıvayla sıvanmıştır. Nişi 2,34 m genişliğinde, 1,96 m uzunluğundadır.

Kırlangıç kubbeyi taşıyan düşey taşıyıcıların yastıklarında ve taşıyıcıların üzerinde koçbaşlarının ve boğa boynuzunun asıldığı görülmektedir.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

120. Tokat Zile Karacaören Köyü Tarihi Cemevi II

Yapı No.	: 120
Çizim No.	: 99
Fot. No.	: 406-409
İnşa Tarihi	: 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi	: 29.07.2012
Onarım Durumu	:

Bulunduğu Yer : Tokat ilinin Zile ilçesinin Karacaören köyü

Bağlı Bulunduğu Ocak : Anşabacı Veli Baba Ocağı

Liturjik Eşya : Koç ve geyik boynuzu

Tipoloji : 1.Grup

Ölçü : 8,86 x 8,48

Yeri

Tokat il merkezine 102 km, Zile ilçe merkezine 35 km uzaklıkta yer alan Karacaören köyünde konumlanmaktadır.[471] Amasya sınırına yakın olarak iki tepenin arasında konumlanmıştır. Köyün adı, 1928 yılı kayıtlarında Karacaviran olarak geçmektedir.[472]

1574/1575 yılına ait Sivas Livası mufassal defterinde köy hakkında şu bilgiler verilmiştir:

"113- Karye-i Karaca Viran, tābi'-i Özü Kavağı mālikāne tamām-ı mülk-i Ahmed Çelebi hāliyā mülk-i mebī'-i Hüseyin Ağa ser-rikābī vakf-ı cāmi' ve medrese-i hod ber müceb-i hüccet-i şer'iyye ve vakfiye Dīvānī timār. Mezkūr karyede hāliyā Çepni tā'ifesinden Musa Fakih veled-i Mehmed ve Hasan Fakih veled-i Mehmed ve Mirza Fakih ve Budak cümle hüccetlerinde mastūr olanlar tapu ile almışlar."[473]

Mimari Tanım

Yapı malzemesi olarak beden duvarlarında kaba yonu taş kullanılarak yığma sistemi ve ahşap hatıllarla desteklenen kerpiç yapı malzemesi görülmektedir. Üst örtüsünde ise sac plakalar kullanılmış ve dışarıdan kırma çatılı formdadır. Günümüze kadar korunan yapının kondisyonu iyi görünmemektedir. Dışarıdan yapıya giriş ahşap malzemeden küçük bir kapı vasıtasıyla gerçekleşir zemininde ahşap malzemeden bir eşik bulunur. Ana mekan plan olarak içeriden 8,86 x 8,48 ölçülerinde cemevi mimari tipolojisinde 1. grup olarak nitelendirdiğimiz kareye yakın dikdörtgen planda 6 birimli olarak kurgulanmıştır. Beden duvarlarında batı duvarındaki giriş kapısı, üst örtüdeki

[471] **Yerel Yönetimler Portalı** (Çevrimiçi), https://web.archive.org/web/20150604012351/http://www.yerelnet.org.tr/koyler/koy.php?koyid=261644 13 Aralık 2023

[472] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi), https://nisanyanyeradlari.com/?y=karaca%C3%B6ren&lv=&t=zile&cry=TR&ua=10 13 Aralık 2023.

[473] **H.982 (M.1574/1575) tarihli ve TKG.KK.TTd.178 Numaralı Defter-i Mufassal-ı Livā-i Sivas**. C. I. Yayına Hazırlayanlar: Mustafa Engin, Murat Alandağlı. Ankara, T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşiv Dairesi Başkanlığı, 2014, s. 364.

kırlangıç kubbede ve güney duvarındaki üç pencerede açıklıklar bulunmaktadır, ancak kırlangıç kubbedeki açıklık sonraki dönemlerde bir onarımın sonrasında kapatılmıştır.

Üst örtüsünde de 3,70 x 2,52 ölçülerinde, 2,87 m yüksekliğinde yekpare ahşap düşey taşıyıcıların taşıdığı kırlangıç kubbe kullanılmıştır. Aşıklar ve düşey taşıyıcılar vasıtasıyla yapı üç açıklıklı bir görünüm kazanmaktadır. Kırlangıç kubbenin dışında kalan alanda ise ters tavan uygulanmıştır. Taşıyıcılar ile kırlangıç kubbe ve tavan bağlantısını düşey taşıyıcıların üzerindeki kademeli yastıklar sağlamaktadır. Düşey taşıyıcılar taş kaideler vasıtasıyla zeminden yükseltilmiştir. Zeminden sütun yastıklarına kadar yükseklik 2,37 m, yapının içten kubbe açıklığına kadar yüksekliği ise 3,03 m'dir. Kubbenin altında yer alan taşıyıcılar arasında bir gergi kirişi kullanılmıştır.

Doğu duvarında ocak yer alır. Ocak dam evlerinde yaygın olarak kullanılan formdadır ve kıtıklı toprak sıvayla sıvanmıştır. Nişi 3,45 m genişliğinde, 2,14 m uzunluğundadır. Yapının orta bölümünde kullanılan kırlangıç kubbe yedi kademeli olarak düzenlenmiştir. Yapının ışıklandırması kırlangıç kubbenin merkezinde bulunan açıklıktan, ocak bacasından ve güney duvarına açılan iki küçük pencereden sağlanır. Yapının kuzeyinde yer alan ambar birimi sonraki dönemlerde eklemelerle uzatılmıştır.

Yapıda bezeme düşey taşıyıcılarda ve kuzey duvarında bulunan ambar biriminin ön yüzeyinde bulunmaktadır. Motif olarak kazıma tekniğinde kazınmış olan çarkıfelek betimleri ve spiral şeklinde dairesel motifler görülmektedir. Dairesel formlarda oluşturulan bu motiflerin içleri çeşitli şekillerle doldurulmuştur.

İç mekânda yapının kutsiyetini arttırdığına inanılan tarık vb. obje kullanılmamıştır. Alanda sütun yastıkları üzerine iki adet koçboynuzu asılmıştır. Bir adet geyik boynuzu da taşıyıcı direğin üzerine asılmıştır.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

121. Kırıkkale Balışeyh Hıdırşeyh Köyü Kara Donlu Canbaba Ocak Evi

Yapı No. : 121

Çizim No. :

Fot. No. : 124-126

İnşa Tarihi : 19. yüzyıl (?)

Yapının İnceleme Tarihi : 02.10.2013

Onarım Durumu : Yakın tarihli onarım

Bulunduğu Yer : Kırıkkale ilinin Balışeyh ilçesinin Hıdırşeyh köyü

Bağlı Olduğu Ocak : Kara Donlu Canbaba Ocağı

Liturjik Eşya : Karadirek

Tipoloji : 6. Grup

Yeri

Hıdırşeyh köyü, Kırıkkale ilinin Balışeyh ilçesine bağlıdır. Köy Kırıkkale iline 35 km, Balışeyh ilçesine 15 km uzaklıktadır.[474] Adı, 1925 ve 1928 yılı kayıtlarında Hızırşeyh/Hızırdede olarak geçmektedir.[475]

Mimari Tanımı

Zaviyeden dönüştürülmüş bir yapıdır. Yakın zamanda gördüğü onarım sebebiyle beden duvarlarının orijinal dokusu gözlemlenememiştir. Yapı girişini çevreleyen bir avluya sahiptir. Tek birimli kare planlı küçük bir yapı olduğu avludan içeri girildiğinde gözlemlenebilmektedir. Üst örtüsü dışarıdan tuğla malzemeli kırma çatı ile örtülmüştür. Yapı içerisine demir bir kapıdan giriş yapılır. Mekana hakim bir karadirek içeri girildiğinde yapının merkezinde görülür. Üzeri yeşil renkli bir kumaş ile örtülmüştür. Hemen önünde de yekpare bir ahşap düşey taşıyıcı konumlandırılmıştır. Üst örtüsü içeriden ahşap malzemeden düz dam sisteminde örtülmüştür.

Tarihlendirme

[474] **Balışeyh Belediyesi** (Çevrimiçi), http://www.baliseyh.bel.tr/sayfa.asp?sayfaID=2 13 Aralık 2023.
[475] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi), https://nisanyanyeradlari.com/?yer=2976&haritasi=h%C4%B1d%C4%B1r%C5%9Feyh 13 Aralık 2023.

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

122. Diyarbakır Bismil Türkmenhacı Köyü Babusor Ocağı Tarihi Cemevi

Yapı No. : 122

Çizim No. :

Fot. No. : 453

İnşa Tarihi :

Yapının İnceleme Tarihi : 06.05.2017

Onarım Durumu : Yakın tarihli yeniden inşa

Bulunduğu Yer : Diyarbakır ilinin Bismil ilçesinin Türkmenhacı köyü

Bağlı Olduğu Ocak : Babusor Ocağı

Liturjik Eşya :

Tipoloji : 5. Grup

Yeri

Türkmenhacı, Diyarbakır ilinin Bismil ilçesine bağlı bir mahalledir. Diyarbakır il merkezine 55 km, Bismil ilçesine ise 8 km uzaklıktadır. Köyün 1917 kayıtlarında da aynı ismi taşımaktadır.[476]

Mimari Tanımı

Yapı yakın tarihli bir onarım görmüştür. Kerpiç malzemeyle inşa edilmiş, üst örtüsünde ise ahşap malzeme kullanılmıştır. Giriş kapısında da eşikli bir ahşap kapı yer almaktadır. Ocağın burada olduğu tarif edilmektedir ancak bu konuda detaylı bilgiye ulaşılamamıştır.

Tarihlendirme

[476] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi), https://nisanyanyeradlari.com/?y=t%C3%BCrkmenhac%C4%B1&lv=&t=bismil&cry=TR&ua=10 13 Aralık 2023.

Yapının yakın tarihte yeniden inşa edilmiştir bu sebeple orijinal dönemine yönelik bir veriye ulaşılamadı.

123. Diyarbakır Bismil Türkmenhacı Köyü Tarihi Cemevi

Yapı No. : 123

Çizim No. :

Fot. No. : 410-411

İnşa Tarihi :

Yapının İnceleme Tarihi : 06.05.2017

Onarım Durumu : Yakın tarihli yeniden inşa

Bulunduğu Yer : Diyarbakır ilinin Bismil ilçesinin Türkmenhacı köyü

Bağlı Olduğu Ocak :

Liturjik Eşya : İki adet tarık

Tipoloji : 5. Grup

Ölçü : 8,50 x 11,50

Yeri

Türkmenhacı, Diyarbakır ilinin Bismil ilçesine bağlı bir mahalledir. Diyarbakır il merkezine 55 km, Bismil ilçesine ise 8 km uzaklıktadır. [477]

Mimari Tanımı

Yapı yakın dönemde betonarme olarak yeniden inşa edilmiştir. Tek katlı düz damlı bir yapı olarak karşımıza çıkar. Bir giriş bölümü oluşturulmuştur. Kapının iki yanına sütun yerleştirilmiştir. Giriş kapısı olarak günümüz yapılarında görülen çelik kapı kullanılmıştır. Kapıdan içeri girildiğinde 8,50 x 11,50 m boyutlarında geniş bir ana mekân bizi karşılamaktadır. Beden duvarlarına oturtulan damın strüktürünü sağlamak için ana mekânın merkezine iki sütun konumlandırılmıştır. Bu sütunlar yapıyı yatay düzlemde ikiye bölmektedir.

[477] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi), https://nisanyanyeradlari.com/?y=t%C3%BCrkmenhac%C4%B1&lv=&t=bismil&cry=TR&ua=10 13 Aralık 2023.

Yapının orijinal döneminden kalan iki adet asa formunda tarık ana mekânda muhafaza edilmektedir. Eski tarihi ocağın, bu tarıkların mekânı olduğu düşünülmektedir.

Tarihlendirme

Yakın tarihli yeniden inşa sebebiyle yapının orijinal döneminin tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememiştir.

124. Diyarbakır Bismil Türkmenhacı Köyü Beyazıdı Bostan Ocağı Tarihi Cemevi

Yapı No. : 124

Çizim No. :

Fot. No. : 412

İnşa Tarihi :

Yapının İnceleme Tarihi : 06.05.2017

Onarım Durumu : Yakın tarihli yeniden inşa

Bulunduğu Yer : Diyarbakır ilinin Bismil ilçesinin Türkmenhacı köyü

Bağlı Olduğu Ocak : Beyazıdı Bostan Ocağı

Liturjik Eşya : İki adet gözcü değneği

Tipoloji : 5. Grup

Yeri

Türkmenhacı, Diyarbakır ilinin Bismil ilçesine bağlı bir mahalledir. Diyarbakır il merkezine 55 km, Bismil ilçesine ise 8 km uzaklıktadır. [478]

Mimari Tanımı

Türkmenhacı köyü cemevinde görülen tarıkların, Beyazıdı Bostan Ocağından getirildiği düşünülmektedir. Yapı ile ilgili mimari tanımlama yapılabilecek bir veriye ulaşılamamıştır.

Tarihlendirme

[478] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi), https://nisanyanyeradlari.com/?y=t%C3%BCrkmenhac%C4%B1&lv=&t=bismil&cry=TR&ua=10 13 Aralık 2023.

Yapının yakın tarihli yeniden inşası sebebiyle orijinal halinin tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememiştir.

125. Diyarbakır Bismil Türkmenhacı Köyü Ersefil Ocağı Tarihi Cemevi

Yapı No. : 125

Çizim No. :

Fot. No. : 413-415

İnşa Tarihi :

Yapının İnceleme Tarihi : 06.05.2017

Onarım Durumu : Yakın tarihli yeniden inşa

Bulunduğu Yer : Diyarbakır ilinin Bismil ilçesinin Türkmenhacı köyü

Bağlı Olduğu Ocak : Ersefil Ocağı

Liturjik Eşya : Tarık

Tipoloji : 5. Grup

Ölçü : 3,60 x 5,50

Yeri

Türkmenhacı, Diyarbakır ilinin Bismil ilçesine bağlı bir mahalledir. Diyarbakır il merkezine 55 km, Bismil ilçesine ise 8 km uzaklıktadır. [479]

Mimari Tanımı

Yapı yakın dönemde betonarme malzemeden iki katlı olarak yeniden inşa edilmiştir. Bir giriş bölümü oluşturulmuştur. Girişte iki adet kapı yer almaktadır. Cem evine giriş kapısı yapının kapısından ayrı tutulmuştur. Ahşap kapıdan içeri girildiğinde direkt olarak ana mekâna ulaşılır. Ana mekân 3,60 x 5,50 m boyutlarında kareye yakın dikdörtgen planda inşa edilmiştir. Küçük bir alan olması sebebiyle ana mekânda sütun kullanılmamıştır.

[479] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi), https://nisanyanyeradlari.com/?y=t%C3%BCrkmenhac%C4%B1&lv=&t=bismil&cry=TR&ua=10 13 Aralık 2023.

Yapının eski döneminden kaldığı düşünülen bir adet asa formunda tarık ana mekânda muhafaza edilmektedir. Bu tarık, yapının yeniden inşası öncesinde tarihi bir cemevi olduğuna işaret eden kanıttır.

Tarihlendirme

Yapının yakın tarihli yeniden inşası sebebiyle orijinal halinin tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememiştir.

126. Ankara Çubuk Çitköy Tarihi Cemevi

Yapı No.	: 126
Çizim No.	:
Fot. No.	: 416-417
İnşa Tarihi	: 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi	: 29.06.2015
Onarım Durumu	: Yenileme mevcut
Bulunduğu Yer	: Ankara ilinin Çubuk ilçesinin Çitköy köyü
Bağlı Olduğu Ocak	:
Liturjik Eşya	:
Tipoloji	: 4.Grup (Düz çatılı ikrarlılar bölümü ayrı)
Ölçü	: 5,00x7,00

Yeri

Ankara ilinin Çubuk ilçesinde Çitköy köyü sınırları içerisinde yer alır. Köy Ankara il merkezine 57 km, Çubuk ilçesine 16 km uzaklıktadır. [480]

Mimari Tanımı

Yapı yakın zamanda bir onarım görmüştür. Yapılan bu tanımsız dönüşüm sonrası beden duvarları beton malzeme ile çatısı ise tuğla malzemeden kırma çatı formunda inşa edilmiştir. Üst örtü strüktüründe ahşap malzeme kullanıldığı, dışa taşan malzemelerden gözlemlenebilmektedir. Kapı ve pencerelerde ise yine ahşap malzeme kullanılmıştır.

[480] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi), https://nisanyanyeradlari.com/?y=%C3%A7itk%C3%B6y&lv=&t=ankara&cry=TR&ua=10 13 Aralık 2023.

Yapıya giriş ahşap bir kapıdan gerçekleşir. Kapıdan geçildiğinde bir hole giriş yapılır. Hole açılan bir diğer ahşap malzemeli ve eşikli olan kapıdan geçildiğinde de ana mekâna ulaşılmaktadır. Ana mekân 5,00 x 7,00 m ölçülerinde plan olarak kareye yakın dikdörtgen planda ve dokuz birimli kurgulanmıştır. Beden duvarlarının iç ve dış kısımları beyaz renkte boyanmıştır. İçeride yer alan strüktürel öğeler ve dam da aynı renkte boyanmıştır. Üst örtüsü ise ahşap malzeme ile düz dam sisteminde oluşturulmuştur.

Taşıyıcıların çatı ile bağlantısı düşey taşıyıcıların üzerinde yer alan aşıklar vasıtasıyla sağlanmıştır. Aşıklar ve düşey taşıyıcılar vasıtasıyla yapı üç nefli bir görünüm kazanmıştır ve orta nefin ikrarlılar bölümü olması sebebi ile yan neflerden daha geniş tutulmuştur. Ana mekânın ortasında yer alan ikrarlılar bölümünün korkuluklar vasıtası ile diğer neflerden ayrıldığı gözlemlenmiştir.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

127. Malatya Hekimhan Başkınık Köyü Cennet Ana Ocak Evi

Yapı No.	: 127
Çizim No.	: 100
Fot. No.	: 418-419
İnşa Tarihi	: 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi	: 08.09.2015
Onarım Durumu	: Bilinmiyor
Bulunduğu Yer	: Malatya ilinin Hekimhan ilçesinin Başkınık köyü
Bağlı Olduğu Ocak	: Cennet Ana Ocağı
Liturjik Eşya	:
Tipoloji	:

Yeri

Başkınık, Malatya ilinin Hekimhan ilçesine bağlı bir mahalledir.

Mimari Tanımı

Yapı kaba yonu taş malzemeden ahşap hatıllar ile desteklenerek yığma sisteminde inşa edilmiştir. Üst örtüsü düz damlıdır. Kapı ve pencere sövelerinde ise ahşap malzeme kullanılmıştır. Yapının içerisine girilemediği için ana mekânla ilgili bir yorum yapılamamakta ancak kareye yakın dikdörtgen planda olduğu gözlemlenebilmektedir.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

128. Tunceli Hozat Derviş Cemal Köyü Tarihi Cemevi II

Yapı No.	: 128
Çizim No.	:
Fot. No.	: 420-421
İnşa Tarihi	: 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi	: 31.07.2013
Onarım Durumu	:
Bulunduğu Yer	: Tunceli ilinin Hozat ilçesinin Derviş Cemal köyü
Ocak	: Derviş Cemal Ocağı
Tipoloji	: 8. Grup

Yeri

Tunceli ilinin Hozat ilçesinin Derviş Cemal köyünde konumlanmaktadır. Köy Dağlık bir arazide konumlandığı için dağınık bir yerleşim görülmektedir. [481] Bölgede yaşayan talipler Derviş Cemal ocağına bağlıdırlar. Tarıma elverişli bir arazi olmadığı için geçimlerini hayvancılıktan sağlamaktadırlar.

Mimari Tanımı

Yapının dıştan kurgusunda beden duvarlarında yığma taş sonrasında ise üst örtüde ahşap hatılları desteklenen kerpiç, bağdadi sıva tekniğinde uygulanmıştır.

[481] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi), https://nisanyanyeradlari.com/?yer=32232&haritasi=dervi%C5%9Fcemal 13 Aralık 2023.

İçeri girildiğinde ana mekânın kareye yakın dikdörtgen planda kurgulandığı görülmektedir. Onarım sonrası yapıda yapılan değişiklikler sebebi ile yapı 8. grup olarak adlandırdığımız tanımsız dönüşüm olarak tasnif edilmektedir. Üst örtüsünde ise ters tavan tekniği uygulanmıştır. Ana mekânda ahşap malzemeden üç düşey taşıyıcı mevcuttur. Ocak yönüne dikey olarak uzanan bu taşıyıcılar ana mekânı ikiye bölmüştür. Düşey taşıyıcılar ile üst örtü arasında aşık kullanılmıştır. Düşey taşıyıcılar taş kaideler vasıtasıyla zeminden yükseltilmiştir.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

129. Erzincan Kemah Dereköy Tarihi Cemevi

Yapı No.	: 129
Çizim No.	:
Fot. No.	: 422-423
İnşa Tarihi	:
Yapının İnceleme Tarihi	: 02.07.2017
Onarım Durumu	: Bilinmiyor
Bulunduğu Yer	: Erzincan ilinin Kemah ilçesinin Dereköy köyü
Bağlı Olduğu Ocak	: Sinemilli Ocağı
Liturjik Eşya	:
Tipoloji	: 7. Grup

Yeri

Dereköy, Erzincan'ın Kemah ilçesine bağlı bir köydür.[482] Erzincan iline 41 km, Kemah ilçesine 30 km mesafededir. Köyün adı 1960 yılı nüfus sayımında da günümüzdeki adıyla kayıtlarda yer almaktadır.[483]

Mimari Tanımı

[482] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi), https://nisanyanyeradlari.com/?y=derek%C3%B6y&lv=&t=erzincan&cry=TR&ua=10 13 Aralık 2023.
[483] **Köylerimiz: 1 Mart 1968 Gününe Kadar**, Ankara, Başbakanlık Basımevi D. S. İ., 1968. s. 178.

Yapının bulunduğu konuma gidildiğinde, yapıya ulaşılamamıştır. Bu sebeple yapıyla ilgili herhangi bir tanımlama yapılamadı.

Tarihlendirme

Yapıyla ilgili herhangi bir veriye ulaşılamaması sebebiyle tarihlendirmesi konusunda bir saptama yapılamadı.

130. Elazığ Merkez Dambüyük Köyü Tarihi Cemevi

Yapı No.	: 130
Çizim No.	:
Fot. No	: 454
İnşa Tarihi	:
Yapının İnceleme Tarihi	: 02.08.2013
Onarım Durumu	: Bilinmiyor
Bulunduğu Yer	: Elazığ ilinin Merkez ilçesinin Dambüyük köyü
Bağlı Olduğu Ocak	:
Liturjik Eşya	:
Tipoloji	: 7. grup

Yeri

Dambüyük, Elazığ ilinin Merkez ilçesine bağlı bir köydür. Köy, Elazığ il merkezine 33 km uzaklıktadır. 1925 yılından beri aynı adı taşımaktadır.[484]

Mimari Tanımı

Yapının konumuna gidildiğinde yalnızca yapı kalıntılarına ulaşılabilinmiştir. Fotoğraflarda görülen kırma çatılı kerpiç yapının zemininde yapıya ait olan eski dede damının duvarından kalan fragman yer almaktadır. Bu boşluğun köydeki dede tarafından eski cemevinin yeri olduğu ve topografyada yer yer görülen şişkinliklerin de yapıya ait beden duvarının arkeolojik izleri olduğu düşünülmektedir. Buradaki yapı kalıntıları incelendiğinde ise yapının kaba yonu malzeme ile kareye yakın dikdörtgen planda inşa edildiği gözlemlenmiştir.

Tarihlendirme

[484] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi), https://nisanyanyeradlari.com/?y=derek%C3%B6y&lv=&t=erzincan&cry=TR&ua=10 13 Aralık 2023.

Yapı ortadan kalktığı için yapının tarihlendirmesine yönelik herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

131. Amasya Merzifon Yakup Köyü Tarihi Cemevi

Yapı No.	: 131
Çizim No.	:
Fot. No.	: 85-89
İnşa Tarihi	: 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi	: 30.07.2018
Onarım Durumu	: Bilinmiyor
Bulunduğu Yer	: Amasya ilinin Merzifon ilçesinin Yakup köyü
Bağlı Olduğu Ocak	: Battal Gazi Ocağı
Liturjik Eşya	: Şamdan
Tipoloji	: 5. Grup
Ölçü	: 11,40x13,40

Yeri

Yakupköy, Amasya ilinin Merzifon ilçesine bağlıdır. Köy, Amasya il merkezine 52 km, Merzifon ilçe merkezine 8 km uzaklıktadır. Köy, 1928 yılından beri aynı adı taşımaktadır. [485]

İncelemeye konu olan cemevinin bitişiğinde bir türbe yapısı yer almaktadır. Türbe yapısının da kullanılan malzeme ve teknik sebebiyle cemevi ile aynı dönemde yenilendiğini söylenebilir. Kare planlı inşa edilen yapının merkezinde taş malzemeden mezar yapısı yer almaktadır. Mezar yapısının üzeri çeşitli renkte kilimlerle örtülmüştür en üstüne de kişiye ait olduğu düşünülen gürz yerleştirilmiştir.

Mimari Tanımı

Yenileme sonrası yapının yeniden inşasında beden duvarlarında beton malzeme kullanılmıştır. Üst örtüsü tuğla malzemeden kırma çatı sisteminde inşa edilmiştir.

[485] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi), https://nisanyanyeradlari.com/?yer=2254&haritasi=yakup 13 Aralık 2023.

Yapıya girildiğinde ana mekânın 11,40 x 13,40 m ölçülerinde, cemevi mimari tipolojisinde birinci grup olarak adlandırdığımız kareye yakın dikdörtgen planda kurgulandığı görülmektedir. Üst örtüsünde ahşap malzeme kullanılmış ve düz dam sistemi ile kapatılmıştır. Tavanın merkezinde ise sonrasında kapatılmış olan bir kubbe açıklığı bulunmaktadır. Tavanın altında diğer örneklerle karşılaştırdığımızda oldukça ince kalan düşey taşıyıcıların kullanıldığı görülmektedir. Merkezde yer alan düşey taşıyıcıların arasında mekânı ayırmak için ahşap malzemeden korkuluklar yerleştirilmiş ve bir ikrarlılar birimi oluşturulmuştur.

Mekânda yer alan ocak ise basık yuvarlak kemerli bir formda inşa edilmiş ve dikdörtgen bir alınlıkla derinlik kazandırılmıştır.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

132. Kayseri Sarız Oğlakkaya Köyü Mehmet Ali Dede Ocak Evi

Yapı No.	: 132
Çizim No.	:
Fot. No.	: 455
İnşa Tarihi	:
Yapının İnceleme Tarihi	: 08.09.2012
Onarım Durumu	: Bilinmiyor
Bulunduğu Yer	: Kayseri ilinin Sarız ilçesinin Oğlakkaya köyü
Bağlı Olduğu Ocak	:
Liturjik Eşya	:
Tipoloji	: 7. Grup
Ölçü	:

Yeri

Oğlakkaya, Kayseri ilinin Sarız ilçesine bağlı bir mahalledir. Kayseri iline 151 km, Sarız ilçesine 21 km uzaklıktadır. [486]

Mimari Tanımı

Yapının bulunduğu konuma gidildiğinde tanımlamasının yapılabileceği herhangi bir veriye ulaşılamamıştır. Bulunduğu alanın günümüzde bir ekim yeri olarak kullanılması sebebiyle sınırlarının belirlenebilmesine yönelik herhangi bir kalıntı gözlemlenememiştir. Köyde yapılan sözlü çalışma sonrasında fotoğraflarda bir ekim yeri gibi görülen bu alanda tarihi dede damı olduğundan bahsedilmiştir.

Tarihlendirme

Yapının zemininin ortadan kalkması sebebiyle yapım teknikleri incelenerek herhangi bir tarihlendirme yapılamamıştır.

133. Çankırı Şabanözü Martköy Turabi Ocağı Tarihi Cemevi

Yapı No.	: 133
Çizim No.	:
Fot. No	: 424-425
İnşa Tarihi	:
Yapının İnceleme Tarihi	: 29.06.2014
Onarım Durumu	: Yakın zamanda yeniden inşa edilmiş
Bulunduğu Yer	: Çankırı ilinin Şabanözü ilçesinin Martköy köyü
Bağlı Olduğu Ocak	: Turabi Ocağı
Liturjik Eşya	:
Tipoloji	: 5.Grup

Yeri

Martköy, Çankırı ilinin Şabanözü ilçesine bağlı bir köydür. 1896 yılına ait 'salname'de de bugünkü adını taşımaktadır.[487] Köy, Çankırı il merkezine 45 km,

[486] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi), https://nisanyanyeradlari.com/?y=o%C4%9Flakkaya&lv=&t=kayseri&cry=TR&ua=10 13 Aralık 2023.
[487] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi), https://nisanyanyeradlari.com/?yer=9444&haritasi=mart 13 Aralık 2023.

Şabanözü ilçe merkezine 43 km uzaklıktadır. Köy, Şabanözü'nün güneydoğusunda olup, bir köy yoluyla doğrudan ilçe merkezine bağlıdır.

Köyde Horasan pirlerinden Hacı Turabi neslinden Kamil oğlu Yahya Dede ve Alperen Seyyid Hacı Ali Turab-ı Veli'nin türbeleri bulunmaktadır. Ziyaret yerleri olarak önem taşımaktadır. Türbe yapıları sekizgen formda inşa edilmiştir. İçlerinde bu kişilerle ilişkilendirilen eşyalar ve belgeler muhafaza edilmektedir.

Mimari Tanımı

Onarım sonrası beden duvarlarında yapı malzemesi olarak beton kullanılmıştır. Dışarıdan kırma çatılı olarak görünmektedir. Merdivenle çıkılan bir açıklıktan mekâna giriş yapılır. Plan olarak içeriden kareye yakın dikdörtgen planda kurgulanmıştır. Yapının iç kısmında beden duvarları mavi renkte boyanmıştır. Üst örtüsü düz çatılıdır. Beden duvarlarından bağımsız mekânın merkezinde ahşap malzemeden iki düşey taşıyıcı yer almaktadır. Ana mekanda bulunan ahşap malzemeden tek aşık vasıtasıyla ağırlık taşıyıcılara aktarılmaktadır.

Ocak birimi işlevsel olarak olmasa da anlamsal olarak yapıdaki yerini koruması açısından duvara bir niş olarak yerleştirilmiştir.

Tarihlendirme

Yapıda yakın tarihli bir yeniden inşa gerçekleşmiştir. Yapının orijinal döneminin inşa tarihine yönelik herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

134. Sivas Şarkışla Kaymak Köyü Gülali Tarihi Cemevi

Yapı No.	: 134
Çizim No.	: 101
Fot. No.	: 426-429
İnşa Tarihi	: 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi	: 03.08.2012
Onarım Durumu	: Bilinmiyor
Bulunduğu Yer	: Sivas ilinin Şarkışla ilçesinin Kaymak köyü
Bağlı Olduğu Ocak	:
Liturjik Eşya	: Geyik boynuzu
Tipoloji	: 1. Grup

Ölçü : 10,58 x 9,61

Yeri

Sivas il merkezine 118 km, Şarkışla ilçe merkezine 23 km uzaklıkta yer alan Kaymak köyünde konumlanmaktadır. Köyün adı, 1907 yılı kayıtlarından beri Kaymak olarak geçmektedir. [488]

Köy Kızılırmak Nehrine ve Çermikler HES baraj gölüne çok yakın bir noktada konumlanmaktadır. Yoğun bir yerleşim görülmemekle birlikte nüfusu da oldukça azdır.

Mimari Tanımı

Yapı malzemesi olarak kaba yonu taş kullanılarak yığma sistemi ile inşa edilmiştir. Günümüze kadar korunan yapı ayakta kalmıştır ancak kondisyonu iyi görünmediği için korumaya yönelik restorasyon çalışmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Ana mekâna giriş, doğu duvarındaki ana giriş kapısı ve kuzey duvarındaki hizmet girişinden sağlanmaktadır. Hizmet girişi, litürjiyle bağlantılı olarak kullanılan bir birimdir. Yapı plan olarak içeriden 10,58 x 9,61 ölçülerinde cemevi mimari tipolojisinde 1. grup olarak adlandırdığımız kareye yakın dikdörtgen planda kurgulanmıştır. Yapının iç kısmı kıtıklı toprak sıvayla sıvalıdır. Beden duvarlarında doğu ve kuzey duvarındaki giriş kapısı ve üst örtüdeki kırlangıç kubbedeki tüteklik dışında açıklık bulunmamaktadır.

Üst örtüsünde de 3,48 x 4,95 ölçülerinde, 2,62 m yüksekliğinde dört adet yekpare ağaç taşıyıcının taşıdığı kırlangıç kubbe kullanılmıştır. Aşıklar ve düşey taşıyıcılar vasıtasıyla yapı üç nefli bir görünüm kazanmaktadır. Hemen altında kırlangıç kubbenin dışında kalan alanda ise ters tavan uygulanmıştır. Taşıyıcılarla kırlangıç kubbe ve tavan bağlantısını ahşap düşey taşıyıcıların üzerindeki yastıklar sağlamaktadır. Düşey taşıyıcılar taş kaideler vasıtasıyla zeminden yükseltilmiştir. Zeminden aşıklara kadar yükseklik 2,92 m, yapının içten kubbe açıklığına kadar yüksekliği ise 4,06 m'dir.

Doğu duvarında ocak yer alır. Ocak, bölgedeki konutlarda yaygın olarak görülen basık kemerli formdadır. Yapıda herhangi bir bezemeye rastlanmamıştır.

[488] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi), https://nisanyanyeradlari.com/?yer=30345&haritasi=kaymak 13 Aralık 2023.

İç mekânda yapının kutsiyetini arttırdığına inanılan tarık vb. obje kullanılmamıştır. Alanın merkezinde bulunan meydanın başlangıcındaki taşıyıcı kiriş üzerinde geyik boynuzu bulunmaktadır.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

135. Sivas Şarkışla Sivrialan Köyü Dededamı Tarihi Cemevi

Yapı No.	: 135
Çizim No.	:
Fot. No	: 456-457
İnşa Tarihi	: 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi	: 03.08.2012
Onarım Durumu	: Bilinmiyor
Bulunduğu Yer	: Sivas ilinin Şarkışla ilçesinin Sivrialan köyü
Bağlı Olduğu Ocak	:
Liturjik Eşya	:
Tipoloji	: 7. grup

Yeri:

Sivrialan, Sivas ilinin Şarkışla ilçesine bağlı bir köydür. Köy, Sivas il merkezine 118 km, Şarkışla ilçe merkezine 34 km uzaklıktadır. Köy aynı zamanda Aşık Veysel'in yaşadığı köy olarak bilinmektedir. [489]

Mimari Tanımı:

Yapı tahrip edildiği için günümüze ulaşamamıştır. Ancak yapıya ait olduğunu bildiğimiz yapı fragmanlarının, köyde yer alan diğer yapıların duvarlarında devşirme olarak kullanıldığını görebilmekteyiz. Yapının mevcut olduğunu Metin Erksan'ın "Karanlık Dünya" filminin birkaç sahnesinin arka planında görebilmekteyiz.

[489] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi), https://nisanyanyeradlari.com/?yer=30381&haritasi=sivrialan 13 Aralık 2023.

Bölgedeki yapıların üzerinde tespit edilen fragmanların bir tanesinde “maşallah” ya da ““aliyy-ül a'la” yazısı işlenmiştir.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

136. Tokat Turhal Eriklitekke Köyü Tarihi Cemevi II

Yapı No. : 136
Çizim No. :
Fot. No. : 430
İnşa Tarihi : 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi : 29.07.2012
Onarım Durum :
Bulunduğu Yer : Tokat ilinin Turhal ilçesinin Eriklitekke köyü
Bağlı Olduğu Ocak : Hubyar Ocağı
Liturjik Eşya :
Tipoloji : 7. Grup

Yeri

Tokat il merkezine 80 km, Turhal ilçe merkezine 36 km uzaklıkta yer alan Eriklitekke köyünde konumlanmaktadır. Köy Amasya sınırına yakın bir konumdadır. Yerleşim topografyaya uygun bir şekilde organik olarak gelişmiştir. Yoğun bir yerleşim görülmemektedir. Eriklitekke Cemevi Hubyar ocağına bağlıdırlar. Köy, 1941 yılından beri aynı adı taşımaktadır.

“Erikli Tekke: Tekke, Turhal'a bağlı Eriklitepe Köyü (Alevî köyü) sınırları içerisindedir. Buradaki mezarda yatan zatın ismi ve tarihi şahsiyeti hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Rivayete göre, kış ortasında erik yetiştirdiği için bu ismi almıştır. Tekke, her türlü dilek için, haftanın her günü ziyaret edilmekte, burada mumlar yakılınakta, yanındaki çalılara bez-çaput bağlanmakta ve şifa niyetine buradan alınan

toprak (buna cöher denmektedir) suya katılarak içilmektedir. (Kaynak kişi: H. Dursun Çakmak, 1956 Sivas Divriği doğumlu, köy öğretmeni).”[490]

1928 yılı köylerimiz kitabında Zile kazası İğdir nahiyesine bağlı Eriklitepe adlı bir köy var. Sonradan tekkeden dolayı Eriklitekke ismini almış olabilir.[491]

1960 yılı sayımında Turhal ilçesi merkez bucağına bağlı bir köy olarak karşımıza çıkan Eriklitekke köyünün nüfusu 370 kişidir.[492]

Mimari Tanımı

Yapı yıkıntı halinde olduğu için form açısından detaylı bilgi verecek verilere ulaşılamadı. Mevcut veriler göz önüne alındığında kaba yonu taş malzeme ile yığma sisteminde ahşap hatıllarla desteklenerek inşa edildiği ve kareye yakın dikdörtgen planda olduğu gözlemlenmektedir.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

137. Amasya Merkez Kızoğlu Köyü Halil Duran Tarihi Cemevi

Yapı No.	: 137
Çizim No.	: 24-25
Fot. No.	: 431-432
İnşa Tarihi	: 19. yüzyıl
Yapının İnceleme Tarihi	: 01.08.2012
Onarım Durumu	:
Bulunduğu Yer	: Amasya ilinin Merkez ilçesinin Kızoğlu köyü
Bağlı Olduğu Ocak	:
Liturjik Eşya	:

[490] Yahya Mustafa Keskin, “Turhal, Yeşilyurt ve Sulusaray İlçelerinde Halk Dindarlığının Bir Boyutunu Oluşturan Ziyaret, İnanç ve Uygulamaları”, **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, No:4, 1999, s. 194.
[491] **Son Teşkilat-ı Mülkiyede Köylerimizin Adları**, s. 513.
[492] **23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı**, s. 534.

Tipoloji : 1.Grup

Ölçü : 10,15 x 7,90

Yeri

Kızoğlu, Amasya ilinin Merkez ilçesine bağlı bir köydür. Merkeze uzaklığı 33 km'dir. Yeşilırmak Nehri'ne ve Tokat il sınırına yakın bir konumdadır. 30 Aralık 2007'de Turhal'dan ayrılarak Amasya ilinin Merkez ilçesine bağlandı. Yerleşim alanı çok geniş olmamakla birlikte bulunduğu topografyaya uygun organik bir yerleşim görülmektedir. Köyde yaşamını sürdüren köy halkı geçimini tarım ve hayvancılıkla sağlamaktadır. Burada bulunan talipler ise Hubyar Ocağı'na bağlıdır. Müslim nüfus defterlerinde Veray kazasına bağlı yerleşim yerlerinden biri olarak görülen Kızoğlu köyü, 1831 yılında 33 hanede 77, 1832 yılında 33 hane 74, 1840-41 yılında 13 hanede 37, 1843-44 yılında 12 hanede 32 ve 1846 yılında 8 hanede 26 erkek nüfusa sahipti. Veray kazasına bağlı yerleşim yerleri arasında "Kızoğlu Tekkesi" adlı bir yerleşimden de bahsedilir. 1840-41 (BOA. NFS.d.2249, s. 75) ve 1843-44 (BOA.NFS.d. 2250, s. 22) yılları sayımında görülen Kızoğlu Tekkesi'nde 1840-41 yılında 5 hanede 10 ve 1843-44 yılında 4 hanede 8 erkek nüfus görülmektedir.[493]

Mimari Tanımı

Yapı malzemesi olarak kaba yonu taş kullanılmış ve yığma sistemi ile inşa edilmiştir. Günümüze kadar korunan yapının kondisyonu iyi görünmektedir. Günümüzde iki katlı olarak kullanılan yapının üst katı sonrasındaki dönemlerde eklenmiştir. Üst kattaki yapı beton malzemeyle inşa edilmiştir ve tuğla malzemeden kırma çatılı bir üst örtüye sahiptir. Zemin katta bulunan ana mekâna, ahşap malzemeden bir kapıdan geçerek ulaşılmaktadır. Yapı plan olarak içeriden 10,15 x 7,90 m ölçülerinde cemevi mimari tipolojisinde 1. grup olarak adlandırdığımız kareye yakın dikdörtgen planda kurgulanmıştır. Yapının iç kısmı kıtıklı toprak sıvayla sıvalıdır. Beden duvarlarında batı duvarındaki giriş kapısı ve üst örtüdeki kırlangıç kubbedeki tüteklik dışında açıklık bulunmamaktadır.

Üst örtüsünde de 3,43 x 2,90 ölçülerinde, 2,93 m yüksekliğinde yekpare ağaç taşıyıcıların taşıdığı kırlangıç kubbe kullanılmıştır. Aşıklar vasıtasıyla yapı üç açıklıklı

[493] Sabit Genç, "XIX. Yüzyılda Veray Kazasının Nüfusu ve Ekonomik Yapısı", **19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi, C.**1, No:2, 2020, s. 86.

bir görünüm vermektedir. Hemen altında kırlangıç kubbenin dışında kalan alanda ise ters tavan uygulanmıştır. Taşıyıcılarla kırlangıç kubbe ve tavan bağlantısını ahşap dikmelerin üzerindeki kademeli yastıklar sağlamaktadır. Dikmeler taş kaideler vasıtasıyla zeminden yükseltilmiştir. Zeminden sütun yastıklarına kadar yükseklik 2,62 m, yapının içten kubbe açıklığına kadar yüksekliği ise 2,50 m'dir.

Mekâna giriş, batı duvarına açılan eşikli ahşap kapıyla gerçekleşir, hemen karşısında doğu duvarında ocak yer alır. Ocak, bölgedeki konutlarda yaygın olarak görülen basık kemerli formdadır.

Yapıda bezeme sadece yastıklarda gözlenmektedir. güneybatı dikmesinin yastığında oyma tekniğiyle piramidimsi beş oyma ve sağlı sollu simetrisinde bu piramidimsi oymaların bulunduğu alanı belirleyen negatif üçgen prizmalar görülmektedir. Beden duvarlarına bitişik konumlanan, merkezde bulunan dikmelere göre daha ince kullanılan dikmelerde ise herhangi bir bezemeye rastlanmamıştır.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

138. Bingöl Yayladere Korlu Köyü Ustuna Reş Karadirek Tarihi Cemevi

Yapı No. : 138
Çizim No. :
Fot. No. : 472-473
İnşa Tarihi : 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi : 29.07.2013
Onarım Durumu :
Bulunduğu Yer : Bingöl ilinin Yayladere ilçesinin Korlu köyü (Şeyxan)
Bağlı Olduğu Ocak :
Liturjik Eşya : Karadirek
Tipoloji : 1. Grup

Yeri

Korlu, Bingöl ilinin Yayladere ilçesine bağlı bir köydür. Köyün eski adı 1928 kayıtlarında "Şeyxan" şeklinde geçmektedir.[494]

Mimari Tanımı

Yapı kaba yonu taş malzeme ile yığma sisteminde inşa edilerek ahşap hatıllarla desteklenmiştir. Üst örtüsü düz dam formundadır yakın dönemlerde üzerine ek olarak sac malzeme ile kırma çatı eklenmiştir. Kapı ve pencere sövelerinde ise ahşap malzeme kullanılmıştır. Günümüzde samanlık olarak kullanılmaktadır ve bakımsız durumdadır.

Ahşap kapılı zemininde eşik bulunan kapıdan girildiğinde ana mekâna ulaşılmaktadır. İçeride cemevi mimari tipolojisinde 1. Grup olarak adlandırdığımız kareye yakın dikdörtgen planlı bir mekân görülmektedir.

Üst örtüsünde ahşap malzeme kullanılmış ve ters tavan sisteminde kapatılmıştır. Tavanın hemen altında düşey taşıyıcılara ağırlığı aktarmak için aşıkların kullanıldığı görülmektedir. Aşıklarla düşey taşıyıcıların bağlantısı adına sütun başlıkları bu yapıda kullanılmamıştır. Farklı formlarda kullanılan yekpare düşey taşıyıcılar direkt olarak aşıkların altına yerleştirilmiştir ve bu taşıyıcılardan bir tanesi karadirek olarak konumlandırılmıştır. Düşey taşıycılar zeminden taş kaideler vasıtasıyla yükseltilmiştir.

Aşıklar ve düşey taşıyıcılar vasıtasıyla yapı üç nefli, altı birimli bir görünüm kazanmıştır. Orta nef yan neflerden daha geniş tutulmuştur. Ocak yapının içinde yer alan samanlar sebebiyle gözlemlenememiştir.

Yapıda herhangi bir süsleme öğesine rastlanmamıştır.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

[494] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi), https://nisanyanyeradlari.com/?yer=6236&haritasi=korlu 13 Aralık 2023.

139. Aydın Dalaman Yeniköy Seyit Evlatları Ocağı Tarihi Cemevi

Yapı No.	: 139
Çizim No.	:
Fot. No.	: 458-462
İnşa Tarihi	: 19. yüzyıl (?)
Yapının İnceleme Tarihi	: 29.08.2016
Onarım Durumu	: Yakın Tarihli Onarım
Bulunduğu Yer	: Aydın ilinin Dalaman ilçesinin Yeniköy köyü
Bağlı Olduğu Ocak	: Yağmuroğlu Ocağı
Liturjik Eşya	: Tarık
Tipoloji	: 8. grup

Yeri

Korlu, Bingöl ilinin Yayladere ilçesine bağlı bir köydür. Köyün eski adı 1928 kayıtlarında "Şeyxan" şeklinde geçmektedir.[495]

Mimari Tanımı

Yapı yakın tarihli bir onarım ile günümüze kadar ulaşabilmiştir. Yapının orijinal dönemi ile ilişkilendirebileceğimiz yalnızca ocağın bulunduğu duvar ve ocak bulunmaktadır. Yapı kaba yonu taş malzeme ile tek katlı olarak inşa edilmiş ve tuğla malzemeden kırma çatı ile örtülmüştür. Duvarları onarım sonrası kıtıklı beyaz toprak sıva ile boyanmıştır. Yanında bulunan bahçede ise iki adet mezar yapısı bulunmaktadır.

Yapıya giriş, ocağın bulunduğu beden duvarında açılan kapıyla gerçekleşir. Kapıdan geçildiğinde direkt olarak anamekana ulaşılmaktadır. Burada kareye yakın dikdörtgen planda bir mekânla karşılaşılmaktadır. Diğer tarihi cemevleri ile karşılaştırıldığında oldukça küçük ölçekli bir ana mekân görülmektedir. Üst örtüsü onarım sonrası düz dam şeklinde örtülmüştür. Küçük ölçekli bir mekân olması sebebi ile mekânı bölen bir düşey taşıyıcı kullanılmamıştır. Ocak da bu bağlamda küçük ölçekli olarak basık kemerli formda inşa edilmiştir.

[495] **Nişanyan Yeradları** (Çevrimiçi), https://nisanyanyeradlari.com/?yer=6236&haritasi=korlu 13 Aralık 2023.

Yapıda herhangi bir süsleme öğesine rastlanmamıştır. Ana mekânda muhafaza edilen sandıkta tarıklar bulunmaktadır, bu tarıklarla ilgili detaylı bilgi dördüncü bölümde yer almaktadır.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yüzyıl yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

140. Elazığ Merkez Koruköy Köyü Cemevi

Yapı No. : 140
Çizim No. :
Fot. No : 463-465
İnşa Tarihi : 19. yüzyıl
Yapının İnceleme Tarihi : 02.08.2013
Onarım Durumu :
Bulunduğu Yer : Elazığ ilinin Merkez ilçesinin Koruköy köyü
Bağlı Olduğu Ocak : Ağuiçen Ocağı
Liturjik Eşya :
Tipoloji : 2. Grup

Yeri

Koruköy, Elazığ ilinin Merkez ilçesine bağlı bir köydür. Köy, Elazığ il merkezine 31 km uzaklıktadır.

Mimari

Yapı malzemesi olarak kaba yonu taş malzeme ve kerpiç malzeme kullanılarak ahşap hatıllarla desteklenerek yığma sisteminde iki katlı olarak inşa edilmiştir. Günümüze kadar ayakta kalan yapı bakımsız görünmektedir. Mekâna giriş, ilk katta zeminde yer alan ahşap, eşikli kapı vasıtasıyla gerçekleşir. Plan olarak içeriden cemevi mimari tipolojisinde 2. grup olarak adlandırdığımız kareye yakın dikdörtgen planda iki nefli ocağa dik direkli kurgulanmıştır. Yapının iç kısmı kıtıklı toprak sıvayla sıvalıdır.

Üst örtüsünde de ters tavan kullanılmıştır. Giriş yönünden ocak duvarına dikine uzanan ikisi beden duvarlarına bitişik üçü bağımsız ahşap düşey taşıyıcılar vasıtasıyla yapı iki nefe bölünmüştür. Düşey taşıyıcılar taş kaideler vasıtasıyla zeminden yükseltilmiştir. Üst örtüyle bağlantılarını aşık ve sütun başlıkları vasıtasıyla sağlanmıştır. Ocak duvarında ise iki adet ocak yer almaktadır. İkisi de duvar üzerinde iki nefin merkezine konumlandırılmıştır.

Yapıda herhangi bir bezeme görülmemektedir.

Tarihlendirme

Yapının tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir veri elde edilememesine rağmen yapı sistemi duvar örgü tekniği ve köydeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında 19. yy. yapısı olduğu, zaman zaman tadilat geçirdiği değerlendirilmektedir.

SONUÇ

Çalışmamız temel olarak Selçuklu döneminden başlayıp Osmanlı tarihi boyunca devam eden, sonra da çağdaş Türkiye Cumhuriyeti tarihi içinde izleri takip edilen, Anadolu'daki Heterodoks İslami topluluklar olarak adlandırdığımız Alevi Bektaşi topluluklarının ibadet mekânları olarak ortaya çıkan tarihi cemevlerine odaklanmaktadır. Anadolu coğrafyasında geniş bir saha çalışması sırasında tespit edilen 198 örnek ile bugüne ulaşamayan fakat literatürde izi sürülebilen örnekler incelenmiştir. Alevi Bektaşi toplulukları açısından ibadetin özünü oluşturan cem törenlerinin kendine has özgün liturjik nitelikleri ve özellikle bu inancın mekân ve kutsiyet algısı ilişkisi ile şekillenmiştir. Cemevleri özellikle cem töreninin anlamı ile şekillenmiş biçim ve inanç kiplerini doğurmuştur. İnancın biçimi şekillendirdiği kadar biçimin de inanca ve onun kutsiyet evrenine ilham verdiği mekânlar ortaya çıkmıştır. Cemevi mekânı hem cem töreninin temsil ettiği miraç hem de "elestübezmi" mekânıyla ilişkilenerek, dünyaya bir mekân olmaktan uzak kutsiyet boyutu yüksek bâtını manada özel anlamlar kazanmış bir mekândır. Bununla beraber tarih boyunca oluşmuş yeni inançsal-kültürel şekillenmeler ve derinleşmeler sonucunda, cemevlerinin bir parçası olacak şekilde kült pratikleri ve kutsal mekânın gelişimleri öne çıkmıştır.

13. yüzyılla birlikte Anadolu'da bir yandan İsnâaşeriyye çevresinde 12 İmam inancı ve Ehl-i Beyt sevgisi temelinde "Proto Alevilik" denilebilecek bir dönem gözlemlenmektedir. Bu dönemlerde Anadolu'da bu inancın varlığı ve yaygınlığı bazen küçük siyasi otoriteler bazen de geniş halk kitleleri nazarında tarihsel olarak gözlemlenebilmektedir. Özellikle Mezopotamya ve Orta Asya'dan gelen göçmen toplulukların göçlerinde onlarla hareket eden Rum Erenleri geleneğini temsil eden birçok derviş ve dede babanın yavaş yavaş bu topraklarda kendi inanç ve ona dayalı inanç kurumlarını ortaya koyduğu görülmektedir. Bu yerleşmeler sırasında sonradan büyük inanç merkezlerine dönüşecek kendi yerleşimlerini ocak, dergâh, tekke ve zaviye gibi yapılarla ortaya koyduklarını görmekteyiz. Alevi Bektaşi toplulukları şemsiyesi altında olan bu şahsiyetlerin mekânları da bu inanç gruplarının özel inanç

mekânları olmuştur. Bugün Anadolu'da bu kurucu şahsiyetlerin karizmatik kişilikleri çerçevesinde oluşmuş birçok inanç merkezinin 13., 14. ve 15. yüzyıllarda kurumlaşmaya başladığı görülmektedir. Bu dönem ortaya çıkan ve genellikle 16. ve 17. yüzyıllarda büyük tesislerle beraber vakıflaşan külliyelere dönüşmüş örnekler dışında, mütevazı yapılarıyla beraber günümüze sadece türbelerin kaldığı örnekler de bulunmaktadır. İşte bu kurucu merkezlerde tesis edilen yapı toplulukları içerisinde bulunan basit mimarili yapıların, zaman içinde kurucu şeyh veya onun temsil ettiği aile üzerinden ocak merkezi olarak takdis edildiği örnekler bulunmaktadır. Bugün bu kurucu şahsiyetlerin adıyla anılan, onların ocağı ve evi olarak görülen bu yapılar mütevazı mimari yapıların ve muhtemelen zaman içerisinde çeşitli onarımlar görerek dönüşmüş formları ile önemli kült mêkanları olmuştur. Bu mekânlar sadece tarihî ve kültürel değerleriyle değil birer inanç merkezi olarak da Anadolu inanç envanterinde değer kazanmış ve yüzyıllar boyunca birer ziyaretgâha dönüşmüşlerdir.

15. yüzyılda başlayıp 16. yüzyılın özel siyasi koşullarında Türkiye tarihi için bugün de önem taşıyan Osmanlı-Safevî siyasal mücadelesinde, Anadolu'da yaşayan Alevi Bektaşilerin siyasal ve kültürel anlamda yeni bir döneme girdikleri gözlenmektedir. Bu dönemde Osmanlı'nın merkezi otoritesi için hem siyasal hem de inançsal bakımdan kriminal bir vaka olarak görülen Safevi Devleti ile rekabeti sonucunda büyük oranda Safevîliğe bağlı olan Anadolu Alevi Bektaşi toplulukları için kovuşturma ve baskı dönemi başlamıştır. Bugün bilinen anlamıyla "Kızılbaşlık" olgusu olarak tanımlanacak bu inançsal ve siyasi kimlik, Safeviliğe bağlı Anadolu siyasi ve dini yapısını şekillendirmiş ve kurumsallaştırmıştır. Bir yandan Safevi halifelerinin Anadolu'ya taşıdıkları inançsal çerçeve ve bunun getirdiği akideler, diğer yandan Anadolu'da erken dönemde başlayan seyit aileleri ve Heterodoks dervişler eliyle şekillenmiş lokal inanç merkezlerine bağlı organizasyon, bu yüzyılda homojen bir yapı olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Sonraki yüzyıllara Alevi ocak sistemi olarak geçecek, bir kısmı Safevi halifelerinin oluşturduğu yapılanma ve bir kısmı da yine Safevi sisteminin içerisinde entegre olmakla birlikte önceki yüzyıllardan bu yana Anadolu'da kült hâline gelmiş aileler yolu ile sürdürülen sistem, inanç pratikleri bakımından bu aşamada tesis olmuştur. Bu dönemin inançsal çerçevesini gösteren kutsal metinler bu yüzyıldan başlayarak Aleviliğin kutsiyet akidelerinin çerçevesini

oluşturmuştur. Özellikle "buyruk" adı verilen, hem inancın çerçevesini ve bâtını anlamlarını açıklayan hem de inancın törensel çerçevesini oluşturan erkânlar hakkında bir kurallar manzumesi ortaya koyan metinler, 16. yüzyılda kurumsallaşmanın en önemli çerçevesi olarak ortaya çıkmıştır. Bu kurallar manzumesinin Anadolu'da bazı topluluk içi reform hareketleri dışında büyük oranda çağdaş zamana kadar ulaştığı görülmektedir.

Böylece 16. yüzyılda belirgin şekilde ortaya çıkan inanç pratikleri özellikle liturji ve ona bağlı mekân, obje veya kutsal metinlerle bir çerçeveye kavuşmuştur. Öte yandan yaşamanın siyasal baskısı bu kültür içerisindeki birçok unsurun gizlenmesine yol açmıştır. Bu gizlilik pratikleri içerisindeki önemli alanlardan biri de cem töreninin kendisidir. Osmanlı merkez otoritesinin gözlemleyebildiği birçok örnekte cem törenlerinin gizli yapıldığı tarihsel belgelerle ortaya çıkmaktadır. 16. yüzyılla birlikte yaklaşık 500 yıllık kapanma ve gizlenme süreci, bir yandan inancın bâtını özelliği ile ikili bir boyut kazanarak hem sırlama, gizleme hem de gizlenme anlamında inanç pratiklerinin fark edilemeyeceği boyuta gelmiştir. Bu süreç içerisinde bu toplulukların en önemli kutsal pratiği olan ibadetleri, gizlenmenin en önde gelen konusu olmuştur.

Bazı tarihi dokümanlarda cem töreninin gizli yapılması ve zarar gelmemesi bakımından buna uygun mekânlar bulunması ifadeleri oldukça anlamlıdır. Özellikle 17. yüzyıla ait olduğu tahmin edilen ve buyruk türünü andıran, hatta buyruk metinleri ailesine mensubiyeti iddia edilen bir metinde tespit edilen ifadeler tarihî cemevi tarifi yapması açısından önemlidir. Metinde geçen

> *"İmdi tevhîd-i vahdet içün cemü'l-cem itmeğe bir mekân lazımdır ki anda 'avamın nazarı yetişmeye ve bir halvet yer gerektir ki ehl-i nifâkın sem'ine tevhîd sadası irişmeye. İrişirse kesret-i zulmânîyeleri mümine kıt virüb gönül evi vesvâsın vesvesesinden hali olmaz."*[496]

ifadesi cem ayini için neden tenha bir yerin gerektiğini ve duyulan endişeyi gözler önüne serer. Bu dönem cem törenlerinin tamamen gizlendiği, bunun için kullanılan mekânların da hamervah olarak görülen dış gözlerden gizlenecek şekilde

[496] **Tabîbu'l-Kulûbi'l-Asfiyâ Seyru Sülûki'l-Evliyâ**, Haz. Yalçın Çakmak, Lejand Yayınları, İstanbul 2023, s. 294-296.

profan fonksiyonlarda bir mekân olarak tesis edilmesi stratejisinin oluştuğu anlaşılmaktadır.

Bununla beraber bu mekânların taşıdığı kutsiyet derecesi, özellikle dede ocaklarının içinde yer alması, bir çeşit Kızılbaş temsil mekânları olarak otorite merkezi olmaları, büyük çoğunluğunun Safevi emanetleri olarak görülebilecek sembol objeleri muhafaza eden kutsalın taşıyıcısı mekânlar olmaları ile topluluk nazarında yüksek kutsiyetleriyle özel anlamlar kazanmalarına yol açmıştır. Bu mekânlar sadece ibadetin yapıldığı fiziksel bir alan değil aynı zamanda inancın kutsal tezahürü ve koruyucu alanı olan, dünyevi zaman ve mekân algısından kopmuş özel aşkın kutsal mekânları olarak değer kazanmışlardır.

Söz konusu mekânlarda "emanet" adı verilen bu kutsal objelerin önemli rollerinin olduğu bu mekânda yürütülen cem törenleri, normal bir ibadet boyutunun çok ötesinde anlam kazanmışlardır. Özellikle "tarık" ismi verilen kutsal asanın, yola bağlılığın ve inisiyasyon törenleri olan ikrar ve görgü cemlerinin ana liturjik objeler olmaları; dahası bu kutsal kült nesneleri olmadan bu törenlerin yapılamamasından ötürü, bu mekânların her biri aynı zamanda bu kült nesnelerinin mekânı haline gelmişlerdir. Safevî erkânnamelerinde vurgulanan özel anlamları ile tarıklar birer evliya olarak takdis edilmiş ve tarık kültü ile bütünleşen bu mekânlar, kutsal tarıkların kendi yer seçimleri olarak dünyevi mekânsal özelliklerinin çok ötesinde kutsal mekânlar olarak takdis edilmiştir.

Yine 16. yüzyılda Kızılbaş başlığının sembolik değeri noktasında bu türden başlıkların bu mekânlarda özel olarak muhafaza edilip sadece kendi cemaatine gösterildiği, bir süre sonra şifa pratikleri için kutsal nesnelere dönüştükleri bilinmektedir. Yine benzer şekilde 16. yüzyılda tarihi belgelerde takip edilen "Şah'ın Pabucu" olarak takdis gören nesneler de bu mekânlarda gizlilikle muhafaza edilen özel emanetlerden olmuştur. Özellikle takibat dönemlerinde bu kutsal başlıkların ele geçirildiği örneklerle birlikte bu kutsiyet süreci gözlemlenebilmektedir. Hem paşmak hem başlıkların zaman içerisinde tarıklar gibi kutsiyet kazanmaları ve özellikle şifa pratiklerinin temel kutsal kült nesneleri olmaları dikkat çekicidir. Çalışmalarımız sırasında bugün Anadolu'da halen varlıklarının şifa ocağı olarak sürdüğünü tespit ettiğimiz ciddi sayıda kutsal pabuç muhafazasına dayalı ocaklar, bu tarihsel fenomenin

devamı niteliğindedir. Yine bu topluluklar için son derece önemli olan başka bir bağlılık göstergesi olan hilâfetnâmeler ve bununla beraber yine kutsal soy gösteren secereler bu mekânlarda özel bir şekilde muhafaza edilen kutsal objeler olmuşlardır. Yine Alevi erkânnameleri olan buyruk metinleri gibi metinler de dini statüyü temsil eden ocaklı aileler elinde muhafaza edilmiş ve bunlar da kült nesnelerine dönüşerek ilk anlamlarının ötesinde liturjik objeler halini almışlardır. Yine sancak, alem, sofra, çerağ, şifa tası gibi birçok kutsal obje bu mekânlarda ve ocak aile tarafından hem bir alamet hem de kutsiyet taşıyıcısı objeler olarak günümüze kadar muhafaza edilmiştir.

16. yüzyıl sonrasında yavaş yavaş gerilemeye başlayan Safevi Devleti siyasi gücü Anadolu'da ona bağlı olan toplulukları etkilemiş; 18. yüzyıla kadar süren ilişkiler zamanla kopma noktasına gelmiştir. Bununla beraber Anadolu'da bulunan Alevi Bektaşi topluluklar "Safevi Süreği" denilen inanç çerçevesi içerisinde oluşan yapılanmalarını muhafaza etmiş, kendine has bir toplumsal kurum olan ocak sistemini ikame etmişlerdir. Buna göre "El Ele El Hakk'a" adı verilen bir sistem çerçevesinde birbirlerine hiyerarşik denetim ve otokontrol sistemi üreten Alevi ocakları inanç çerçevelerini korumuş, sistemlerini gizlilik içerisinde modern zamanlara ulaştırmışlardır. Bu dönem içerisinde özellikle ibadet yapılarını ocak evleri sistemi içerisinde dini otoritenin temsilcisi dedelerin kontrolü ve sahipleniciliğinde sürdürmüşlerdir. Ocakların merkezi olan köylerde genellikle ocak temsilcisi dedelerin taşıdıkları kutsiyet ve kendilerine ait mekânların kutsal kurucu mekânı olma özellikleri ile ziyaretgâhlara dönüşmüştür. Alevi toplulukların ocağa bağlılık nişanesi olarak ikrar ve görgülerinde bu merkez köylere gelmeleri ve buralarda cem törenlerini kutsal objelerle yapmaları, bu inanç grupları için bu törenlerin büyük kutsiyet değeri kazanmasını sağlamıştır. Söz konusu törenlerin yapıldığı bu tarihi mekânlar, özellikle kutsiyet taşıyıcısı özellikleri nedeniyle birer canlı olarak takdis edilmiş; menkıbevi kuruluş ve varoluş anlatıları ile bir bütün olarak doğaüstü anlamlar kazanmıştır. Bu özellikleri ile hem yapı elemanları hem de bütünlüğü kutsal addedilerek korunmuştur.

Çalışmamızda ortaya koyduğumuz tarihi cemevleri çoğunlukla "karadirek olarak adlandırılmaktadır. Bu mekânlarda genellikle kutsal tarığın üzerine asıldığı, bir anlamda tarığın kendisine mekân tuttuğu diğerlerinden ayrılmış özel bir sütun bulunmaktadır. Bir anlamda cem töreninin miraç temsili olması manasında bu

karadirekler *sidretü'l-müntehâ* veya *tuba ağacı* olarak görülmektedir. Kutsal tarıkların cennete ait olduğu ve tuba ağacının bir dalı olarak takdis edildiği düşünüldüğünde; bu ilişkinin temsili anlamda güçlü bağı anlaşılmaktadır. Bir anlamda "karadirek" bu mekânın hem taşıyıcısı hem de hiyerofonik olarak kutsalla temas kurmuş ve bu yolda kutsalı kendisine taşımış olan önemli takdis objelerine dönüşmüştür. Törenler sırasında tarıkların sadece dini hiyerarşi temsilcisi olan dedeler tarafından kullanılabilmesi, onların kontrolünde niyaz pratiğine sunulmasına karşın cemaatin tarık ile kurduğu hiyerofonik ilişki nedeniyle, bu karadirekleri takdis etmeleri sonucu tarıkla temas kurmaları mümkün olmaktadır. Çalışmamız sırasında karadirek-tarık ilişkisinin günümüzde de sürdüğü görülmüştür. Karadirek kültü, zamanla bu mekânın bütününün sembolik özünü oluşturmuştur. Tarihi cemevlerinin bugüne ulaşamayan örneklerinde genellikle bu karadireklerin muhafaza edilerek tıpkı tarıklar gibi kefen denilen örtüler içerisinde saklandığı ve yine özel ziyaretlerde takdis edildiği görülmektedir. Karadirek kültünün ve manasının geldiği boyut ile bu tarihi cemevlerinin farklı coğrafyalarda ve ocaklarda da aynı isimle "karadirek" olarak anıldığı görülmektedir.

Yine bu mekânlarda miraç, temsili olarak ortaya çıkan cem törenlerinin performansları sonucu "kırlangıç kubbe" adı verilen, Anadolu'da profan mekânlarda da kullanılan mimari formun özel inançsal anlam kazandığı ve bu mekânların karakteristik örtüsü olarak kullanıldığı görülmektedir. Genellikle yedi ve dokuz kademeli olduğu görülen bu kırlangıç kubbelerin gökyüzünün katlarını temsil ettiği ve miraç töreni açısından özel bir anlam kazandığı şüphesizdir. Hacı Bektaş Meydan Evi üst örtüsü olarak da kullanılan bu mimari elemanın Alevi bâtıni inanç sistemi içerisinde büyük kutsiyet kazandığı ve birçok menkıbe ile inanç ruhsallığı üzerinde derin izler bıraktığı görülmektedir.

Saha çalışmamız sırasında bu mekânlarda bulunan tarih kitabeleri içerisinde en eskisi h. 1128 (m. 1715) tarihinden başlamak üzere 37 tarihi cemevinin tarihi kayıtları tespit edilmiştir. Bununla beraber bazı yapıların 13.-14. yüzyıla kadar uzanan geçmişleri olduğu bazı spekülatif yorumlarla birlikte iddia edilmektedir.

Erken dönemden başlayan örneklerle birlikte çok taşıyıcılı düz damlı örnekler zamanla olgunlaşarak ahşap direkli ortası kırlangıç kubbeli bir tipolojiye dönüşmüştür.

Bunlar içerisinde erken döneme ait daha primitif bir bindirme kubbe örneği olan 90 derecelik bindirme tekniği ile oluşturulmuş olan örneklerde tarih kayıtlarının da erken tarihi göstermesi anlamlıdır. Bununla birlikte 17. yüzyıl ortalarından tarih kitabeleri tespit edilen örneklerle başlayan kırlangıç kubbeli, ocaklı meydana sahip örnekler günümüze kadar devam ederek bir tipoloji oluşturmuştur. 18. yüzyıl sonlarında başlayan mum sekilli oda geleneği ile üretilen örnekler genellikle kırlangıç kubbeli bir tarihî cemevi ile aynı yapı topluluğu içinde bulunan, muhabbet cemi fonksiyonu için gelişmiş görece daha varlıklı zamanları temsil etmektedir. Bu tarihi yapıların, özellikle Alevi ocak sistemi açısından bir merkez özelliği taşıdığı tespit edilen 198 örneğin 107'sinin Alevi ocak merkezi olan köylerde veya ocak dedelerine ait mekânlarda bulunmasıyla anlam kazanmaktadır.

İnanç ve sosyal tarihi açısından bugün bazı gizemlerle dolu bir tarihe sahip Anadolu Heterodoks toplulukları olarak adlandırdığımız Alevi Bektaşi topluluklarının inanç yapıları içerisinde özel bir yeri olan tarihî cemevleri, bu toplulukların inanç ve kültür tarihleri için son derece önemli veriler sunmaktadır. Mimarlık tarihi içerisinde bugüne kadar bütüncül bir şekilde yer almayan bu yapılar, bu toplulukların yüzyıllara yayılan gizlenme pratiklerinin doğal sonucu olarak sadece fiziksel mekân incelemesi yapmanın yeterli olmayacağı bir kültürel-tarihsel fenomen durumundadır. Tarih, antropoloji, mimarlık çalışmaları yanında kutsiyet ve liturji incelemelerinin bütünü ile bu sır ve gizlenme perdesinin aralanması mümkündür.

KAYNAKÇA

Abrû, ʿAbdullâh Hâfiz: **Dhayl-i Jamiʿ al-tavârîkh-i Rashîdî**, Ed. Khânbâbâ Bayânî, Tehran, Anjuman-i âsâr-i millî, 1350.

Akar, Hüseyin: **Şah Hüseyinler (Pülümür Kaymakamı) (Erzincan'ın Ünlü Derebeyi ailesi)**, (Çevrimiçi) http: //www.akarhuseyin.com/?page_id=629, 23 Ağustos 2015.

Akın, Bülent: **Kızılbaş Oğuzlar ve Şah İsmail'in Anayurdu Diyarbakır**, İstanbul, Kitabevi, 2020.

Akın, Günkut: "Merdivenköy Bektaşî Tekkesi'ndeki Dünya Ağacı", **Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C:II, No: 4, 1989, s. 68-74.

Akın, Günkut: "Tütekli Örtü Geleneği: Anadolu Cami ve Tarikat Yapılarında Tüteklikli Örtü," **Vakıflar Dergisi,** No: 22, 1991, s. 323.

Akın, Günkut: "Cemevi Mimarisi Üzerine Notlar", (Çevrimiçi) https: //www.arkitera.com/gorus/gunkut-akin/, 23 Kasım 2023.

Aksu, Hüsamettin: "Fazlullah-ı Hurûfî," **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C:XII, s. 277-279.

Aksüt, Hamza: **Aleviler: Türkiye, İran, Irak, Suriye, Bulgaristan,** Ankara, Yurt Kitap Yayın, 2009.

Al-Dini, Muhammad Ali Khaje: **Sarsepordegan ya Tarikh-e Sherh-e Aqayed-e Dini-ye Ehl-i Haq**, Tabriz, 1349.

Al-Hâlâbi, Sibt Ibn al-ʿAjami: **Kunûz al-dhahab fî tâʾrîkh Hâlâb**, Ed. Shawqi Shaʿath & F. al-Bakkur, C:II, Aleppo, Dar al-Qalam al-ʿArabi, 1997.

Al-Hâlâbi, Radi al-Din M.b. I.: **Durr al-habab fî tâʾrîkh aʿyân Hâlâb,** Ed. M. H. al-Fakhuri & Y. Z. ʿAbbara, C:II, Damascus, Wizarat al-Thaqafa, 1972-1973.

Al-Khallikân, Ibn: **Wafayât al-aʿyân wa abnâʾ al-zamân**, Ed. Ihsân ʿAbbâs, C:III, Beirut, Dar al-Thaqâfa, 1968-1972.

Al-Shaibi, Kamil Mustafa: **Tashayyo wa Tasavvof ta Aghaz-e Sada-ye Dawazdehom-e Hejri**, Çev. Ali Reza Zakavati, Karagozlou, Tehran, Entesharat-e Amir Kabir, 1399.

Al-Shaibi, Kâmil Mustafa: **Al-sila bayn al-tasawwûf wa l-tashayyûʿ**, C:II, Beyrut, Dâr al-Andalus, 1982.

Al-ʿUlaymi, Mujir al-Din: **Al-Uns al-jalîl bi tâʾrîkh al-Quds wa al-Khalîl**, C:II, Najaf, al-Matbaʿa al-Haydariya, 1968.

Alanoğlu, Murat: "1642 Tarihli Avarız Defterine Göre Kızuçan (Pülümür) Kazası," **Tarih Okulu Dergisi**, Yıl: 9, sy. XXVIII, Aralık 2016, s. 109-140.

Algar, Hamid: "Bektâš, Hâjî," **Encyclopaedia Iranica**, C:IV, y.y., s. 116-122.

Alinejad, Hossein: **Noskhe Khatti-ye Tahrir-e Motaakkher-e Kalam-e Gurani: Zolal Zolal**, Alinejad'ın şahsi kütüphanesi, y.y.

Allouche, Adel: **The Origins and Development of the Ottoman-Safavid Conflict (906-962/1500-1555)**, Berlin, Klaus Schwarz, 1983.

Altınay, Ahmet Refik: **On Altıncı Asırda Rafızîlik ve Bektaşîlik**, Muallim Ahmet Kitaphanesi, 1932.

Altunbay, Müzeyyen: **Belgeler Işığında Şah İbrahim Veli Ocağı**, Ed. Gıyasettin Aytaş, s. 124-127.

Andersen, Angela Lyn: **Cem Evleri: An Examination of the Historical Roots and Contemporary Meanings of Alevi Architecture and Iconography**, Ohio State University, 2015.

Anonim: **Anadolu İnanç Önderleri İkinci Toplantısı: Alevi İslam İnancının Öncüleri Dedeler, Babalar, Ozanlar Ne Düşünüyor**, İstanbul, Cem Vakfı, 2003, s. 308.

Anonim: **Tabîbu'l-Kulûbi'l-Asfiyâ Seyru Sülûki'l-Evliyâ,** Haz. Yalçın Çakmak, İstanbul, Lejand Yayınları, 2023.

Anonim: **Tadhkirat al-Mulūk,** Çev. V. Minorsky, Cambridge, Cambridge University Press, 1943.

Anonim: **Dirban Tarihi,** (Çevrimiçi), http: //www.dirban-kizilkale.com/dirban_tarihi.htm, 14 Kasım 2016.

Anonim: "Nesimi Dede ve Köyümüzün Tarihi", (Çevrimiçi), https: //buyukkeslikkoyu.tr.gg/NES%26%23304%3BM%26%23304%3B-DEDE-VE-K-Oe-Y-Ue-M-Ue-Z-Ue-N-TAR%26%23304%3BH%26%23304%3B.htm 12 Aralık 2023.

Anonim: **Şeyh Ahmed Ocağı** (Çevrimiçi), https: //www.seyhahmeddedeocagi.com/%C5%9Feyh-ahmed-dede/%C5%9Feyh-hasan-k%C3%B6y%C3%BC/ 12 Aralık 2023.

Anonim: **Şarkışla Belediyesi** (Çevrimiçi), https: //sarkisla.bel.tr/sarkisla/koyler, 13 Aralık 2023.

Anonim: **Balışeyh Belediyesi** (Çevrimiçi), http: //www.baliseyh.bel.tr/sayfa.asp?sayfaID=2 13 Aralık 2023.

Anonymous: **Emperors, Patriarchs and Sultans of Constantinople, 1373-1513**, Çev. M. Philippides, Brookline, Mass.: Hellenic College Press, 1990.

Ardabili, İbn Bazzaz: **Safvat al-safâ**, Ed. Ghulam Riza Tabatabaʾi Majd, Tehran, Zaryab, 1997.

Arın, Süha & Hasan, Özgen: Fırat Göl Olurken: Cennetin Bedeli, y.y., (1985-1986).

Arslanoğlu, İbrahim: "Çubuk Yöresi Alevi Köyleri," **Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi,** sy. 18, Yaz 2001, s. 85.

Aşıkpaşazade, Derviş Ahmet: **Târih**, Ed. Âli Bey, İstanbul, Matbaʿa-yi ʿAmira, 1914.

Ateş, Ahmed: "Hicri VI-VIII. (XII.-XIV.) Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler," **Türkiyat Mecmuası,** C:VIII, No: 2, 1945, s. 94-135.

Aubin, Jean: "Šâh Ismaʿil et les notables de l'Iraq persan (Etudes safavides. I.)," **Journal of the Economic and Social History of the Orient**, C:II, No: 1, 1959, s. 37-81.

Aubin, Jean: "Le témoignage d'Ebn-e Bazzâz sur la turquisation de l'Azerbaydjan", **Études Irano-Aryennes offertes à Gilbert Lazard**, Ed. C. H. De Fouchécour & Ph. Gignoux, C:V, Paris, Institut Français de Recherche en Iran, 1989, No: 17, s. 9-10.

Aubin, Jean: "Shaykh Ibrahim Zahid Gilani (1218?-1301)," **Turcica,** C:XXI-XXII, 1991, s. 39-53.

Azadi, Ali Muhammed: **Ashenai ba Aqayed va Adab va Rusum-e Dini-ye Ahl-e Haq dar Ostan-e Kermanshah**, Tehran, Moessese-ye Farhangi Honari va Sinemayi-e Kosar, 1382.

Baha Said Bey: **Türkiye'de Alevî-Bektaşî, Ahi ve Nusayrî Zümreleri,** Ankara, Kültür Bakanlığı, 2000.

Baltacıoğlu-Brammer, Ayşe: "Safavid Conversion Propaganda in Ottoman Anatolia and the Ottoman Reaction, 1440s-1630s," Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ohio State University, 2016.

Bardakçı, Cemal: **Alevilik, Ahilik, Bektaşilik,** y.y., Türkiye Gazetecilik ve Matbaacılık, 1950.

Başbakanlık İstatistik Genel Müd.: **20 İlk Teşrin 1935 Genel Nüfus Sayımı,** İstanbul, Hüsnütabiat Basımevi, 1937, s. 203, 351.

Benekay, Yahya: **Yaşayan Alevilik: Kızılbaşlar Arasında,** y.y., 1967.

Birdoğan, Nejat: **Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevilik**, Hamburg, Hamburg Alevi Kültür Merkezi Yayınları, 1990.

Bozkurt, Fuat: "Kurt Veli Söylencesi," (Çevrimiçi) https: //fuatbozkurt.blogspot.com/2017/09/kurt-veli-soylencesi.html 12 Aralık 2023.

Cami, Abdurrahman: **Nefehatü'l-üns**, Tehran, İbn Sina, 1334, s. 31-32.

Cebecik, Kemal: Sarıköy Köyü Folkloru, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991.

Cengiz, Daimî: "Kureyşan (Khuresu) Ocağı'nın Cem Ritüeli ve Ritüel Musikisi," **Tunceli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C:III, No:5, Güz 2014.

Cengiz, Daimî: **Pir Sultan İzleği**, Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, C:15, Sayı: 37, 2022, s. 134.

Cengiz, Seyfi: **Dış Kaynaklarda Kırmanclar, Kızılbaşlar ve Zazalar,** Marne, Desmala Sure, 1995.

Ceyhunabadi, Nematullah: **Shahname-ye Haqiqat**, Ed. Muhammad Mokri, Tahran, 1345.

Coşkun, Hasan: "Âşık Veysel'in Türkülerinde Alevi ve Bektaşi Kültürünün İzleri", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, No: 96, 2020, s. 513-530.

Cömerd, Munzır: "Dersim İnancında Yılan ve Tarikat Değneği", **Ware Dergisi**, No: 13, 2000.

Çakar, Enver: "Baskil (Elâzığ) Yöresi Zaviyeleri", **Vakıflar Dergisi**, No: 37, Haziran 2012, s. 37.

Çelker, X.: "Bonê Cemê Hacüliye (Pülümür) - Büyük Dam", (Kaynak kişi; Mehmet Çelebi, Hacılı Köyü), (Çevrimiçi) https: //www.zazaki.de/reportaji.htm, 21 Kasım 2016.

Çem, Munzur: "Gezi İzlenimleri-IV: Dersim'in Kutsal Yerleri Arasında Bir Gezinti (2013)", (Çevrimiçi) http: //www.zazaki.net/yazi/gezi-izlenimleri-iv-319.htm, 20 Kasım 2016.

Çikiyan, S. (Haz.): **Defter-i Mufassal-ı Vilayet-i Gürcistan, Birinci Kitap: Metin,** Gürcistan S. S.

Cumhuriyeti Ulum Akademisi Neşriyat Evi, Tibilis, 1947.

Dedeşoğlu, Emür: **Hubyarlı Deyişler Güzellemeleri**, Hubyar Ocağı Kültürü, 2009.

Dehqan, Mustafa: "Qet'ei Gurani darbare-ye Sheytan" **Nama-ye Iran-bastan**, No: 2, 1383, s. 47-64.

Dersimi, Nuri: **Hatıratım**, İstanbul, Doz, 1997.

Dersimi, Nuri: **Kürdistan Tarihinde Dersim**, Halep, Ani Matbaası, 1952.

Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE): **23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı**, Ankara, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1963, s. 550.

Doğanay, Eraslan: **Anadolu'da Yaşayan Dergahlar: Sivas, Samsun, Amasya, Tokat, Çorum, Yozgat Çevresi Dergahları Ve Tekkeleri**, İstanbul, Can Yayınları, 2000.

Doğanbaş, Muzaffer: "Cemevi Mimarisine Giriş (Amasya Örnekleri)," **2. Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşilik Bilgi Şöleni**, Eds. Filiz Kılıç, Tuncay Bülbül, C:II, 2007, s. 1517-1529.

Dressler, Markus: **Türk Aleviliğinin İnşası: Oryantalizm, Tarihçilik, Milliyetçilik ve Din Yazımı**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016.

During, Jean: **L'âme des sons: l'art unique d'Ostad Elahi (1895-1974)**, Paris, Le Relié, 2001.

Durma, Abdulhalim: **Evliya Şehri Sivas,** Ankara, Yenigün Matbaacılık, 2009.

Düzgün, Musai Kazim: "Boneuzag Sah Baba Mansur Soy Ocagi"**,** (Çevrimiçi) http: //boneuzag.tr.gg/Sah-Baba-Mansur-Ocagi- Boneuzag.htm, 23.08.2015; Kaynak kişi: Cahit Sadık, Gökçekonak Köyü, 2013.

Ebrahimi, Aliyar Afzali Shah: "Ahl-e Haq", **Majalla-ye Mehr**, No: 12, s. 176.

Ebrahimi, Seyyed Q. A. Shah: **Daftar-e Rumuz-e Yaresan: Ganjina-ye Soltan Sahak**, Tehran, 1350.

Eflaki, Şemseddin Ahmed: **Ariflerin Menkıbeleri**, Çev. Tahsin Yazıcı, C:I, Tahran, Dunyâ-yi Kitâb, 1983,

Ekimci, Betül Gelengül: "Alevi-Bektaşi Kültüründe Kırsal Dini Mimarinin Mekânsal Özellikleri: Seyitgazi Örneği," **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Güz 2021, No: 99.

Elmas, Hazreti Han: **Goftar-e Khan Elmas,** Tehran, 1388, s. 13.

Emamjomezade, S.J. & S. Vaisi: "Ahl-e Haq: Motalee Mardomshenasane-ye Guruhi az Shieyan-e Ghali-ye Ostan-e Kermanshah", **Faslname-ye Elmi-ye Shieshenasi**, No: 50, 1394, s. 103-134.

Emecen, Feridun: "Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Osmanlı Tahrir Defterleri", **Tarih ve Sosyoloji Semineri 28–29 Mayıs 1990 Bildiriler,** İstanbul 1991, s. 151-152.

Emecen, F. M. &İlhan Şahin*:* **II. Bayezid Dönemi Ahkâm Defterleri**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2021.

Engin, M. & Alandağlı, Murat: **H.982 (M.1574/1575) tarihli ve TKG.KK.TTd.178 Numaralı Defter-i Mufassal-ı Livā-i Sivas**. C. I. Ankara, T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşiv Dairesi Başkanlığı, 2014, s. 364.

Ercan, M. & Yiğit, İ. (Ed.): **"Çorum Tarihi, 5. Hitit Festival Komitesi,",** Çorum Belediyesi, 2015, s. 128.

Erfani, J. J., S. Tashayyo-e vd.: **Faslname-ye Elmi-ye Shieshenasi**, No: 62, 1397, s. 7-32.

Ergun, Pervin: **Türk Kültüründe Ağaç Kültü,** Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2004, s. 570.

Erksan, Metin: **Karanlık Dünya,** Atlas Film, 1952.

Ersal, Mehmet: **Alevilik: Kavramlar ve Ocak Sistemi -Çubuk Havzası Örneği-**, Ankara, Gazi Üniversitesi

Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, 2016.

Eröz, Mehmet: **Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevîlik-Bektaşilik,** Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1992.

Fakhreddin, Alef: **Negerishi bar Meslek-e Ahl-e Haq**, Tehran, 1369.

Fernandes, Leonor: **The Evolution of a Sufi Institution im Mamluk Egypt: The Khanqah**, Berlin, Klaus Schwarz Verlag, Islamkundliche Untersuchungen, Band 134.

Floor, Willem: "The Khalifeh al-kholafa of the Safavid Sufi Order", **Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft**, No: 153/1, 2003, s. 51-57.

Genç, Sabit: "19. Yüzyılda Aşiretlerin İskânı ve Ortaya Çıkan Sorunlar: Mecidözü Aşiretleri Örneği", **19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi**, C:I, No: 1, 2020, s. 38-59.

Genç, Sabit: **Osmanlıdan Günümüze Göynücek İlçesinin Bulunduğu Bölgenin İdari ve Demografik Geçmişi**, Amasya, Matbaa 76, 2020.

Genç, Sabit: "XIX. Yüzyılda Veray Kazasının Nüfusu ve Ekonomik Yapısı", **19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi,** C.1, No: 2, 2020, s. 86.

Genç, Vural: **İranlı Tarihçilerin Kaleminden Çaldıran Savaşı,** Ed. Vural Genç, İstanbul, Bengi Yayınları, 2011.

Genç, Vural: **Kim Bu Mülke Kondu Bundan Ezeli Arabgir: Yerleşim, Nüfus, Toplumsal Hayat ve Ekonomi 1518-1847,** İstanbul, Kerem Aydınlar Vakfı, 2020.

Ghaffārīfard, ʿA.: "Khāstgāh-i niyākān-i Shaykh Zāhid va maḥall-i kunūnī-i ārāmgāh-i ū," **Pazhūhishnāma-yi tārīkh**, C:III, No: 4, 1387*sh*/2008, s. 65-81.

Ghereghlou, Kioumars: "Chronicling a Dynasty on the Make: New Light on the Early Safavids in Hayâtî Tabrîzî's Târîkh (961/1554)," **Journal of the American Oriental Society,** 137, 4, 2018, s. 805-32.

Ghereghlou, Kioumars: "Ibn al-Bazzâz al-Ardabîlî," **Encyclopaedia of Islam Three**, y.y., 2018.

Gölpınarlı, Abdülbâkî: **Menakıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî "Vilâyet-nâme,"** İstanbul, İnkılâb Kitabevi, 1958.

Gülmez, Mehmet: "Alevilik'te Kutsal Mekân Oluşumu**" Geçmişten Günümüze Alevilik I. Uluslararası Sempozyumu**, C:1, Ed. Mehmet Yazıcı, Murat Varol Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2014. s. 782-786.

Günşen, Ahmet: "Gizli Dil Açısından Alevilik-Bektaşilik Erkân ve Deyimlerine Bir Bakış," **Turkish Studies**, 2/2(Spring), 2007, s. 328-350.

Günşen, Ahmet: "Türkiye Türkçesi Ağızlarında "Alevi-Bektaşi" Anlamlı Söz Varlığı Üzerine," **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 2009, No: 52, s. 101-124.

Güzel, Abdurrahman: **Kaygusuz Abdal,** Ankara, Kültür Bakanlığı, 1981.

Hagen, Gottfried: "Chaos, Order, Power, Salvation: Heroic Hagiography's Response to the Ottoman Fifteenth Century," **Journal of the Ottoman and Turkish Studies Association,** C:I, No: 1-2, 2014, s. 91-109.

Hall, Heinz: **Shiʿism**, New York, Columbia University Press, 2004.

Haravi, Ibrahim Amini: **Futûhât-i shâhî**, Ed. Muhammad Riz Nasiri, Tehran, Anjuman-i Athar va Mafakhir-i Farhangi, 2004.

Harman, Mürüvet: Kargın ve Meşeli'de Yer Alan Alevi Yapıları, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi,** Sayı 83, Güz 2017.

Hinz, Walter: **Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd: XV. Yüzyılda İran'ın Milli Bir Devlet Haline Yükselişi**, Çev. Tevfik Bıyıklıoğlu, Ankara, 1992.

Horst, Heribert: **Tīmūr und Ḫōğä ʿAlī: Ein Beitrag zur Geschichte der Ṣafawiden**, Mainz, F. Steiner, 1958.

Imber, Colin: "The persecution of the Ottoman Shī'ites according to the mühimme defterleri, 1565-1585", **Der Islam**, C: LVI, No: 2, 1979, s. 245-273.

Isfahānī, Faẓlallāh b. R.K.: **Tārīkh-i ʿālamārā-yi Amīnī**, Ed. J. E. Woods, London, Royal Asiatic Society, 1992.

Isfahani, Fazlallah Khunji: **Târîkh-i ʿâlamârâ-yi Amînî**, Ed. Muhammed Akbar ʿAshîq, Tehran, Mîrâs-i Maktûb, 2004.

Isfahani, Fazli Beg Khuzani: **Afzal al-tavârîkh**, ms. British Library Or. 4678, fol. 6r.

Iskandar Beg Munshi: **Târîkh-i ʿâlam-ârâ-yi ʿAbbâsî**, Ed. Iraj Afshar, Tehran, Amir Kabir, 1956, 1, s. 16.

Ismailzade, Aliakbar: "Tathir-e Iran-bastan bar talim-e Ahl-e Haq," **Rah-e Zendegi**, No: 2, 1386, s. 14-21.

Ivanov, Wladimir: "An Ali-Ilahi Fragment, Collectanea," **The Ismāʿīlī Society I**, 1948, s. 147-184.

Izadpanah, Hamid: **Ahl-e Haq va Guyesh-e Laki**, Tehran, Nashr-e No, 1366.

İlahi, Nur Ali: **Burhanü'l-haq,** Tehran, 1362.

İnan, Abdülkadir: **Eski Türk Dînî Tarihi**, Millî Eğitim Basımevi, 1976.

İnbaşı, Mehmet: "Erzincan Kazâsı (1642 Tarihli Avârız Defterine Göre)", **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 41, 2009, s. 210.

İz, Fahir: **Eski Türk Edebiyatında Nesir**, İstanbul, Yalın, 1964.

Junabadi, Mirza Beg b. Hasan: **Rauzat al-Safaviya,** Persian Manuscript Collection, Or. 3338, London, British Library, 268a, 290a.

Jurjani, Mir Abu l-Fath Sharifi: **Safvat al-safa fi manaqib al-awliya wa-maʿarij al-asfiya**, ms. Central Library of Astan-i Quds 4140, Mashhad, 283v-284r.

Kafadar, Cemal: **Between Two Worlds: The Construction of the Ottoman State**, Berkeley, University of California Press, 1996.

Kaleli, Lütfi: **Kimliğini Haykıran Alevilik**, İstanbul, Can Yayınları, 1990.

Karamustafa, Ahmet T.: "Early Sufism in Eastern Anatolia", **Classical Persian Sufism: From its Origins to Rumi**, Ed. Leonard Lewisohn, London, Oneworld, 1993, s. 186-190.

Karbalâʾî, Hâfiz Husayn: **Rawzât al-jinât wa jannât al-jinân**, Ed. Yadullâh Sultân al-Qurrâʾî, C: I, Tehran, Bungâh Tarjuma va Nashr-i Kitâb, 1970-1972.

Kasravi, Ahmad: "Shaykh Safi va Tabarash", **Kârvand-i Kasravî**, Ed. Yahya Zukaʾ, Tehran, Kitâb'hâ-yi Jîbî, 1973, s. 55-86.

Kaya, Ali: **Tunceli Kültürü,** İstanbul, Can Yayınları (Ali Adil Atalay), 1995.

Kaya, Doğan: **Halkbilim Araştırmaları,** İstanbul, Kitabevi, 2002.

Kaya, Doğan: "Âşık Edebiyatının Sivas'taki İlk Temsilcileri", Cumhuriyet Üniversitesi, **Türkoloji Araştırmaları Dergisi**, 2007.

Kaygusuz, İsmail: **Onar Dede Mezarlığı**, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1983.

Kaygusuz, İsmail: "Şeyh Hasan Onar", (Çevrimiçi) http://www.ismailkaygusuz.com/index.php/makalelerim/arastirma-inceleme-makaleleri/271-271%2012%20Aralık%202023 12 Aralık 2023.

Kaygusuz, İsmail: "İnkarcı Diyanetin Tuzakları ve Cemevi Gerçekliği", (Çevrimiçi) https://www.kizildelisultan.com/ynkarci-dyyanetyn-tuzaklari-ve-cemevy-gercelydy/ 12 Aralık 2023.

Kazvînî, Hamdullah Müstevfi: **Tarih-I Güzide**, Ed. ʿAbd al-Husayn Navâʾî, Tahran, Amîr Kabîr, 1960.

Kemalî, Ali: **Erzincan Tarihi, Coğrafî, İçtimaî, Etnografî, İdarî, İhsaî Tetkikat Tecrübesi**, Resimli Ay Matbaası, 1932.

Kemalî, Ali: **Erzincan,** İstanbul, Kaynak Yayınları, 2013.

Keskin, Yahya Mustafa: "Turhal, Yeşilyurt ve Sulusaray İlçelerinde Halk Dindarlığının Bir Boyutunu Oluşturan Ziyaret, İnanç ve Uygulamaları", **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, No: 4, 1999, s. 194.

Khodabandeh, Abdallah, **Shenakht-e Ferqe-ye Ahl-e Haq**, Tehran, Amir Kabir Publications, 1382.

Khvâfî, Shihâb al-Dîn ʿA.: **Zubdat al-tavârîkh**, Ed. Kamal H. S. Javadi, Tehran, Intisharat-i Vizarat-i Farhang va Irshad-i Islami, 2001.

Khvândamîr, Ghiyath al-Din: **Târîkh-i Habîb al-siyar**, Ed. Muhammad Dabîr Siyâqî, C:III-IV, Tehran, Khayyam, 1954.

Kırzıoğlu, M. F.: **Osmanlılar'in Kafkas-Elleri'ni Fethi (1451-1590)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1993.

Köprülü, Mehmet Fuat: "Türk-Moğol Şamanizminin Tasavvufî İslâm Tarikatları Üzerindeki Etkisi," **Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, 1996, 1, 1-8.

Köprülü, Mehmet Fuat: "Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar," **İslam Ansiklopedisi**, Ed. Claude L. Cahen, Londra, Routledge, 2006, s. 200.

Kreyenbroek, Philip G.: "Mithra and Ahreman, Binyâmīn and Malak Tâwūs, Traces of an Modern Sects," **From Mazdaeism to Sufism**, Ed. P. Gignoux, Paris, Association pour l'avancement des études iraniennes, 1992, s. 57-79.

Kreyenbroek, P. G. &Y. Kanakis: **"God First and Last": Religious Traditions snd Music of the Yarsan of Guran**, Vol. I, Religious Traditions, Göttinger Orientforschung III, Reihe, Iranica, Wiesbaden, Harrassowitz, 2020.

Manz, Beatrice F.: "Temür and the Problem of a Conqueror's Legacy," **Journal of the Royal Asiatic Society**, C:LXXXI, 1998, s. 21-41.

Matthiesen, Toby: **The Caliph and the Imam: The Making of Sunnism and Shiism**, Oxford, Oxford University Press, 2023.

Mazzaoui, Michel M.: **The Origins of the Safavids: Šiʿism, Sufism, and the Ġulat**, Wiesbaden, F. Steiner, 1972.

Mélikoff, Irène: **Hadji Bektach: Un mythe et ses avatars. Genèse et évolution du soufisme populaire en Turquie**, Leiden, Brill, 1998.

Mélikoff, Irène: **Uyur İdik Uyardılar: Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları,** İstanbul, Demos Yayınları, 2009.

Membrado, Mojan: "Jeyhunābādi", **Encyclopaedia Iranica**, XIV/6, 2012, s. 641-643.

Mir-Hosseini, Ziba: "Inner Truth and Outer History", **International Journal of Middle Eastern Studies,** 2812, 1994, s. 267-285.

Minorsky, Vladimir: "A Mongol Decree of 720/1320 to the Family of Shaykh Zahid," **Bulletin of the School of Oriental and African Studies**, C:XVI, No: 3, 1954, s. 515-527.

Miroğlu, İsmet: **Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-66),** Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1990.

Mohseni, M. & M. Hamzenejad: "Mabani-ye Namadpardazi-ye Rang dar Erfan-e Shie va Sonni va olgu-ye estefade az anha dar khanqah va mezarha-ye Shie va Sonni-ye Iran," **Faslname-ye Elmi-ye Negere**, No: 60, 1400, s. 173-199.

Mokri, Mohammad: "Cinquante-deux versets de Cheikh Amīr en dialecte Gūrānī", **Journal Asiatique**, 1956, s. 391-422.

Mokri, Mohammad: **Le Chasseur de Dieu et la mythe du Roi-Aigle**, Wiesbaden, 1967.

Molé, Marijan: "Les Kubrawiya entre Sunnisme et Shiʿisme aux huitième et neuvième siècle de l'Hégire," **Revue des Études Islamiques,** C:XXIX, 1961, s. 61-142.

Monazzami, Ardashir: "Khastgah va Jaygah-e Ateshbegi," **Pejuheshname-ye Mazaheb-e Eslami**, No: 12, 1398, s. 168-191.

Moose, Matti: **Extremist Shiites: The Ghulat Sects**, Syracuse, Syracuse University Press, 1988.

Moradi, Muhammad Reza: "Barrasi-ye Tarikh-e Tahavvolatara-ye Ahl-e Haq va Ertebat-e An ba Edyan-e Iran-e Pish az Eslam," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tahran Üniversitesi, y.y.

Morton, Alexander H.: "The Early Years of Shah Ismaʿil in the Afżal al-tavârîkh and Elsewhere," **Safavid Persia: The History and Politics of an Islamic Society**, Ed. Charles P. Melville, London, Tauris, 1996, s. 27-51.

Munshi, Iskandar Beg: **Târîkh-i ʿâlam-ârâ-yi ʿAbbâsî**, C:I, Ed. Iraj Afshar, Tehran, Amir Kabir, 1956.

Mustafa, Sadiq: "Eyd-e Novruz dar Guran", **Majalla-ye Honar va Mardom**, No: 115, 1351, s. 27-29.

Müneccimbaşı: **Camiü'd-Düvel,** C:II, İstanbul, t.y., s. 1868-1869.

Necioğlu, Gül: "Bilaluşağı Köyü Mimarisinin Tarihsel Sürekliliği," İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 1987.

Niknejad, Seyyed Kazem: **Kalam-e Kushchioghlu**, Markaz-e Daeretolmaaref-e Bozorg-e Eslami, nr. 221290, vr. 38b.

Nişanyan, Sevan: **Nişanyan Yeradları,** (Çevrimiçi), https://nisanyanyeradlari.com/?yer=29560&haritasi=eskiyurt, 13 Aralık 2023.

Nizami, Khaliq Ahmad: "Some Aspects of Khānqāh Life in Medieval India," **Studia Islamica**, No: 8, 1957.

Ocak, Ahmet Yaşar: **Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler (15-17. Yüzyıllar)**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998.

Ocak, Ahmet Yaşar: "Babaîler İsyanından Kızılbaşlığa: Anadolu'da İslam Heterodoksisinin Doğuş ve Gelişim Tarihine Kısa Bir Not," **Belleten**, 64/239, 2000.

Ocak, Ahmet Yaşar: **Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri,** İstanbul, İletişim Yayınları, 2000.

Ocak, Ahmet Yaşar: **Ortaçağ Anadolusu'nda İki Büyük Yerleşimci/Kolonizatör Derviş Dede Garkın ve Emirci Sultan: Vefâiye ve Yeseviyye Gerçeği**, İstanbul Dergâh Yayınları, 2014.

Olgun, T. Nur & Akyıldız, N. Arda: "İnanç-Mekân İlişkisi Bağlamında Cemevlerinin Korunması: Malatya Arapgir Onar Köyü Cemevleri," **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi,** Kış 2021, Sayı 100., 2021, s. 521-522.

Onarlı, İsmail: "Şeyh Hasan Ocağı ve Aşireti," **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi,** No: 12, Kış-Aralık 1999.

Onarlı, İsmail: "Şeyh Hasanlı Aşiretleri Konfederasyonu Oymak ve Obalarının Yerleşik Yörelerindeki Söylence ve İnanç Motiflerinin Nesnel ve Tarihsel Temelleri," **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi,** C:VI, No. 14, 2000, s. 93.

Onarlı, İsmail: **Şeyh Hasan Aşireti: Anayurt'tan Anadolu'ya**, y.y., Aydüşü Yayınları, 2002.

Özel, Oktay: "Limits of the Almighty: Mehmed II's 'Land Reform' Revisited," **Journal of the Economic and Social History of the Orient**, C:XLII, No: 2, 1999, s. 226-46.

Özen, Kutlu: **Sivas ve Divriği Yöresinde Eski Türk İnançlarına Bağlı Adak Yerleri**, Sivas, Dilek Matbaası, 1996.

Özen, Kutlu: **Selam Olsun Kucak Kucak: Âşık Veysel Hayatı ve Şiirleri**, Sivas, Duvar Kitabevi, 1999.

Özerol, Süleyman: "Şah İbrahim Veli İle İlgili Anlatımlar: Ballıkaya Köyünden Derlemeler," **Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Sayı: 30, 2004.

Özgül, Vatan: **Dimetoka'dan Erzincan'a Bir Alevi Aşiret: Balabanlılar,** İstanbul, Pan Yayıncılık, 2005.

Özmen, İsmail: **Alevi-Bektaşi Şiirleri Antolojisi Cilt IV (19. Yüzyıl),** Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998.

Pfeiffer, Judith: "Confessional Ambiguity vs. Confessional Polarization: Politics and the Negotiation of Religious Boundaries in the Ilkhanate", **Politics, Patronage, and the Transmission of Knowledge in 13th-15th Century Tabriz**, Ed. Judith Pfeiffer, Leiden, Brill, 2014, s. 129-68.

Qazvînî, Hamdallâh Mustawfî: **Nuzhat al-qulûb**, Çev. Guy Le Strange, London, Gibb Memorial Series, 1913.

Qazvini, Mir Yahyá Sayfi: **Lubb al-tavârîkh**, Ed. Hashim Muhaddis, Tehran, Anjuman-i Athar va Mafakhir-i Farhangi, 2007.

Qazvînî, Muhammad: "Farmân-i Sultân Ahmad Jalâyir," **Yâdgâr,** C:I, No: 4, 1944, s. 25-29.

Raei, Shahrokh: "The Khāksār Order in Kurdistan in the Last Three Decades", **Religious Minorities in Kurdistan: Beyond the Mainstream (Studies in Oriental Religios)**, Ed. Khanna Omarkhali, Wiesbaden, Harrassowitz, 2013.

Raei, Shahrokh: "Some Notes on the Khāksār Coat of Arms", in: Th. Zarcone, A. Buehler, Ed. E. Isin, **Journal of the History of Sufism 6**, 2015, s. 129-138.

Raei, Shahrokh: **Islamic Alternatives: Non- Mainstream Religion in Persianate Societies**, Wiesbaden, Harrassowitz, Göttinger Orientforschungen Iranica, 2017.

Rieu, Ch.: "Gorani Koine," **Catalogue of the Persian Manuscripts II,** London, British Museum, 1881.

Rodoplu, Fatma: "Türklerin Balkanlardaki Manevi Nüfus Olan Şeyh ve Dervişlerin Önemi: Demir Baba Örneği," **Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi**, 2 (2), 2013, s. 115-135.

Roemer, Hans R.: **Persien auf dem Weg in die Neuzeit: Iranische Geschichte von 1350-1750**, Würzburg, Ergon, 2003.

Romano, Francesco: "Viaggio d'un mercante che fu nella Persia", **Navigazioni e viaggi**, C:III, Ed. G. B. Ramusio & M. Milanesi, Torino, Einaudi, 1978-1988.

Rumlu, Hasan: **Ahsan al-tavârîkh**, Ed. ʿAbd al-Husayn Navaʾi, Tehran, Asatir, 2005.

Saedi, Gholamhossein: **İlikhchi: Yek Deh-e Sufineshin dar Azerbayjan**, Tehran, Amir Kabir, 1342.

Safizade, Sadiq: **Dore-ye Heftvane-ye Jazavi az Name-ye Minu-ye Saranjam-e Yeki az Mutun-e Gurani-ye Qarn-e Hashtom-e Hejri,** Tehran, Etayi, 1361.

Safizade, Sadiq: **Neveshteha-ye Parakanda darbare-ye Yarasan,** Tehran 1361.

Safizade, Sadiq: **Daneshname-ye Namavaran-e Yaresan: Ahval va Asar-e Mashahir, Tarikh, Ketabha va Estelahatha-ye Erfani**, Tehran, Hirmand Yay., 1376.

Safizade, Sadiq: **Ahl-e Haq Piran va Mashaher**, Tehran, Hurufiyeh Publications, 1387.

Safizade, Sadiq: "Jashn-e Novruz dar Meyan-e Kordha-ye Yaresan," **Majalla-ye Sokhan**, No: 1, 1353, s. 63-64.

Salia, Kalistrat: **History of the Georgian Nation**, Paris, Nino Salia, 1983.

Samarqandî, Kamâl al-Dîn, A.: **Matlaʿ-i saʿdayn va majmaʿ-i bahrayn,** Ed. ʿAbd al-Husayn Navâʾi, Tehran, Muʾassasa-yi Mutalaʿat va Tahqiqat-i Farhangi, 1993.

Saltık, Veli: **İz Bırakan Erenler ve Alevi Ocakları,** Ankara, Kuloğlu Matbaacılık, 2004.

Savaş, Saim: **XVI. Asırda Anadolu'da Alevîlik**, Ankara, Vadi Yayınları, 2002.

Savory, Roger: "The Office of Khalifat al Khulafa under the Safavids", **Journal of the American Oriental Society**, No: 85, 1965, s. 497-500.

Savory, Roger: **Iran Under the Safavid,** Cambridge, Cambridge University Press, 1980.

Shîrâzî, ʿAbdî Beg Qavâmî: **Sarîh al-milk**, ms. National Library of Iran Âlbûm-i 56 saltanatî, Tehran, t.y.

Shukurov, Rustam M.: "The Campaign of Shaykh Djunayd Safawi against Trebizond (1456 AD/860 H)," **Byzantine and Modern Greek Studies**, C:XVII, No: 1, 1993, s. 127-40.

Shukurov, Rustam M.: **Velikie Komniny i Vostok (1204-1461)**, St. Petersburg, Aleteĭia, 2001.

Soltani, Muhammed Ali: **Ghiam va Nehzat-e Alavian Dar Zagros**, Kermanshah, 1376.

Soltani, Mohammad Ali: **Tarikh-e Khandanha-ye Haqiqat va Mashaher-e Motaakher-e Ahl-e Haq dar Kermanshah**, Tehran, Soha, 1381.

Soltani, Mohammad Ali**:** **Harim-e Hakk: Naqd va Negahi bar Ketab-e Pajuheshi-ye Daqiq dar Ahl-e Haq**, Tehran, Moessese-ye Farhangi-ye Nashr-e Soha, 1388.

Söylemez, Faruk: "Osmanlı'dan Günümüze Bulam," **Gaziantep University Journal of Social Sciences**, C:18, No. 4, 2019, s. 1541.

Sutūda, Manūchihr: **Az Āstārā tā Istārbād**, Vol. 2: Āthār va banāhā-yi tārīkhī Gīlān-i Biyah-Pīsh, Tehran, Intishārāt-i Āgah, 1374sh/1995.

Sümer, Faruk: "Karakoyunlular," **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C:XXIV, Ankara, İslam Araştırmaları Merkezi, t.y.

Şafakcı, Hamit: "II. Bayezid'in Oğlu Şehzade Şehinşah'ın Hayatı", **Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, No: 11/2, Aralık, 2022, s. 190-209.

Şahin, Haşim: **Dervişler ve Sufi Çevreler: Klasik Çağ Osmanlı Toplumunda Tasavvuf Şahsiyetler**, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2017.

Şancı, Fuat: "Arapkir Onar Köyünde Türk Eserleri," **Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl: 14, No: 37, Nisan 2021. s. 266-290.

Şühreverdiyye, Şehabeddin: **Avarifü-l-maarif**, Çev. Abû Mansûr ʿAbd al-Muʾmin Isfahânî, Ed. Qasim Ansari, Tahran, Intisharat-i ʿIlmî va Farhangî, 1985.

T.C. Alaca Kaymakamlığı: "Büyükbeşlik Köyü" (Çevrimiçi) http://alaca.gov.tr/bkeslik 24 Haziran 2020.

T.C. Dah. Vekâleti Nüfus Müd. Um.: **Son Teşkilat-ı Mülkiyede Köylerimizin Adları**, İstanbul, 1928, s. 306.

T.C. İçişleri Bak. İller İda. Gen. Müd.: **Köylerimiz: 1 Mart 1968 Gününe Kadar**, 1968, s. 231, 638, 759.

T.C. Resmî Gazete: Sayı: 7889, 20 Ağustos 1851.

T.C. Resmî Gazete: Sayı: 8186, 15 Ağustos 1952.

T.C. Resmî Gazete: Sayı: 20612, 21 Ağustos 1990.

Tabâtabâʾî, Jamâl Turâbî: **Sikka'hâ-yi Shâhân-i Islâmî-i Îrân**, Tabriz, Idârah-i kull-i mûza'hâ, 1972.

Tabrizi, Qasim Beg Hayati: **A Chronicle of the Early Safavids and the Reign of Shah Ismâʿîl (907-930/1501-1524)**

[Tārīkh], Ed. Kioumars Ghereghlou, New Haven, American Oriental Society, 2018.

Taheri, Zahra: "Khaksar: Wandering Dervishes," **Encyclopaedia Iranica**, 2012, s. 356-359.

Tan, M., Ö. F. Teber & M. Kalaycı: "A Short Treatise on the Context of the Ottoman-Safavid Conflict," **Islamic Quarterly**, C:LIV, No: 4, 2008, s. 359-81.

Tanyu, Hikmet. **İslâmlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı**, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1986.

Tasbihi, Mohammad Hossein: "Khanqah", **Majalla-ye Vahid**, No: 11, y.y., s. 971-980.

Taşğın, Ahmet: "Bingöl ve Çevresi Alevileri," **I. Bingöl Sempozyumu Bildiri Kitabı** (10-11 Haziran 2006), Ankara, Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları, 2007.

Tekin, Arslan: **Aleviler ve Bektaşiler Arasında,** İstanbul, Bilgeoğuz, 2009.

Toğan, Zeki V.: "Sur l'origine des Safavides", **Mélanges Louis Massignon**, Ed. Henri Massé, C:III, Damascus, Institut Français de Damas, 1956-7, s. 345-357.

Topçu, Çiçek & Topçu, Ulvi: "Şarkışla Ortaköy Alevileri Geçiş Ritüelleri: Evlenme ve Düğün," **Motif Akademi Halkbilim Dergisi**, Cilt: 16, Sayı: 41, 2023, s. 192.

Tuğrul, Nazmi: **Alevi İnançları ve Hüsniye'nin Öyküsü,** İstanbul, Er-Tu Matbaası, 1979.

Turbatî, Abû Tâlib Husaynî: **Tûzûkât-i Tîmûrî**, Çev. W. Davy & Joseph White, Tehran, Kitâbfûrûshî Asadî, 1963.

Türkdoğan, Orhan: **Alevi-Bektaşi Kimliği: Sosyo-Antropolojik Araştırma,** İstanbul, Timaş Yayınları, 1995.

Uluçay, Çağatay: "2. Bayezid'in Âilesi", **Tarih Dergisi**, No: 10, 1959, s. 116-117.

Üçer, Cenksu: **Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik**, Ankara Okulu Yayınları, 2005.

Ünal, Mehmet Ali: "XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağında Aşiretler ve Cemaatler**," Ondokuz Mayis University Journal of Education Faculty**, C: VI, No. 1, 2014, s. 309-325.

Virani Baba: **Nazım ve Nesr-i Hazret-i Virani Baba: Matbaa tül-Hacer ül-Fâhire**, 1873.

Woods, John E.: Turco-Iranica I: An Ottoman Intelligence Report on Late Fifteenth/Ninth Century Iranian Foreign Relations, **Journal of Near Eastern Studies**, No: 38, 1979, s. 1-9.

Woods, John E.: **Akkoyunlular,** İstanbul, Milliyet Yayın, 1993,

Yaman, Ali: **Alevilik-Bektaşilik Bibliyografyası,** İstanbul, Alevi-Bektaşi Kültür Enstitüsü, 1998.

Yaman, Ali: **Kızılbaş Alevi Ocakları,** Ankara, Elips Kitap, 2006.

Yaman, Ali: **Orta Asya'dan Anadolu'ya Yesevilik, Alevilik, Bektaşilik,** Ankara, Elips Kitap, 2006.

Yardımcı, Mehmet: **Yüzyıllar Boyu Zileli Halk Ozanları**, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1983.

Yıldırım, Rıza: "An Ottoman Prince Wearing a Qizilbash Taj: The Enigmatic Career of Sultan Murad and Qizilbash Affairs in Ottoman Domestic Politics, 1510-1513", **Turcica**, No: 43, 2011, s. 91-119.

Yıldırım, Rıza: **Menâkıb-ı Evliyâ (Buyruk)**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2020.

Yıldırım, Rıza: "Beylikler Dünyasında Kerbela Kültürü ve Ehl-i Beyt Sevgisi: 1362 Yılında Kastamonu'da Yazılan Bir Maktelin Düşündürdükleri", **Kuzey Anadolu'da Beylikler Dönemi Sempozyumu Bildiriler, Çobanoğulları, Candaroğulları, Pervaneoğulları**, 3-8 Ekim 2011, Kastamonu-Sinop-Çankırı, Çankırı Karatekin Üniversitesi Yayınları, 2011.

Yılmaz, Orhan: "Tokat, Zile, Acısu Köyü Mezarlığında, Anşabacılı Sıraçları (Beydili Alevi Türkmeni)'na

Ait Mezar Taşları," **Tokat Sempozyumu,** C:II, Kasım 2012.

Yılmaz, Orhan: **Köylerimiz: 1 Mart 1968 Gününe Kadar**, Ankara, Başbakanlık Basımevi D. S. İ., 1968.

Yörükân, Yusuf Ziya: **Anadolu'da Alevîler ve Tahtacılar** (Vol. 657), Ötüken Neşriyat, 2006.

Yörükân, Yusuf Ziya: **Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri: Şamanizm,** Yay. Haz. Dr. Turhan Yörükân, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2006.

Zâhidî, Husayn b. Abdâl P.: **Silsilat al-nasab-i Safaviyya**, Berlin, Iranschähr, 1924.

Arşiv Belgeleri

A. DVNSMHM. d. 71, hkm. no. 239, h. 12 S. 1002.

A. DVNSMHM. d. 5, hkm. no. 1261, h. 973

A. DVNSMHM. d. 7, hkm. no. 1988, h. 10 Safer 976

A. DVNSMHM. d. 10, hkm. no. 279

A. DVNSMHM. d. 29, hkm. no. 488, h. 14 Zilhicce 984

A. DVNSMHM. d. 29, hkm. no. 490, h. 15 Zilhicce 984

A. DVNSMHM. d. 29, hkm. no. 500

A. DVNSMHM. d. 29, hkm. no. 491, h. 15 Zilhicce 984

A. DVNSMHM. d. 7, hkm. no. 2067, h. 976

A. DVNSMHM. d. 42, hkm. no. 420

A. DVNSMHM. d. 49, hkm. no. 125

A. DVNSMHM. d. 30, hkm. no. 319, h. 13 Safer 985

A. DVNSMHM. d. 35, hkm. no. 473

A. DVNSMHM. d. 35, hkm. no. 931

A. DVNSMHM. d. 36, hkm. no. 394

A. DVNSMHM. d. 36, hkm. no. 734, 735

A. DVNSMHM. d. 58, hkm. no. 683, h. 22 Ramazan 993

A. DVNSMHM. d. 31, hkm. no. 517, h. 985

A. DVN. MHM. d. 42, hkm. no. 420, h. 989

A. DVN. MHM. d. 43, hkm. no. 495, h. 988

A. DVN. MHM. d. 49, hkm. no. 423, h. 991

A. DVN. MHM. d. 32, hkm. no. 392, 393, 394, h. 986

A. DVN. MHM. d. 35, hkm. no. 433, 444, 445, 511, h. 986

A. DVNSMHM. d. 27, hkm. no. 957

A. DVNSMHM. d. 28, hkm. no. 884

A. DVN. MHM. d. 71, hkm. no. 239

A. DVNSMHM. d. 9, hkm. no. 230, h. 977

A. DVNSMHM. d. 47, hkm. no. 112, h. 990

A. DVN. MHM. d. 40, hkm no. 455, 479

A. DVNSMHM. d. 42, hkm. no. 420

A. DVN. MHM. d. 5, hkm no. 205

A. DVN. MHM. d. 71, hkm no. 239

A. DVNSMHM. d. 35, hkm. no. 816, h. 986

A. DVNSMHM. d. 53, hkm. no. 753, h. 993

A. DVNSMHM. d. 33, hkm. no. 452, 8 Za. 985.

A. DVNSMHM. d. 33, hkm. no. 258, 28 N. 985.

A. DVNSMHM. d. 30, hkm. no. 319, 12 S. 985.

A. DVNSMHM. d. 30, hkm. no. 707, 11 Ra. 985.

A. DVNSMHM. d. 33, hkm. no. 188, 14 Ş. 985.

A. DVNSMHM. d. 42, hkm. no. 781, 5 R. 989.

A. DVNSMHM. d. 68, hkm. no. 98, 19 Za. 999.

A. DVNSMHM. d. 69, hkm. no. 185, M. 1001

A. DVNSMHM. d. 42, hkm. no. 420, 29 N. 989

A. DVNSMHM. d. 12, hkm. no. 816, h. R. 979

A. DVNSMHM. d. 28, hkm. no. 773, h. 6 Ş. 984

BOA.NFS.d. 2260, 348-364

BOA.NFS.d. 2383, 42a

BOA.NFS.d. 2384

BOA.DH.H. 5/56, 22 R 1330/10 Nisan 1912.

BOA.HAT. 1607/74, 11 R 1253/15 Temmuz 1837

BOA.ML.VRD.TMT.d. 15037

EK 1- FOTOĞRAFLAR

YAPI FOTOĞRAFLARI

Fotoğraf 1 Dereköy Dedeşli Karadirek Ocak Evi avlusu

Fotoğraf 2 Dereköy Dedeşli Karadirek Ocak Evi ana mekân

Fotoğraf 3 Dereköy Dedeşli Karadirek Ocak Evi ana mekân detay

Fotoğraf 4 Şeyh Ahmet Ocak Evi ana mekânı (Arın, 1985-1986)

Fotoğraf 5 Şeyh Ahmet Ocak Evi ana mekânı (Arın, 1985-1986)

Fotoğraf 6 Şeyh Ahmet Ocak Evi kırlangıç kubbe detayı (Arın, 1985-1986)

Fotoğraf 7 Şeyh Ahmet Ocak Evi sütun başlığı detayı (Arın, 1985-1986)

Fotoğraf 8 Hubyar Köyü Bek Dede Tarihi Cemevi I dışarıdan görünüş

Fotoğraf 9 Hubyar Köyü Bek Dede Tarihi Cemevi I iç mekân

Fotoğraf 10 Hubyar Köyü Bek Dede Tarihi Cemevi I iç mekân

Fotoğraf 11 Hubyar Köyü Bek Dede Tarihi Cemevi I kırlangıç kubbe ayrıntısı

Fotoğraf 12 Hubyar Köyü Bek Dede Tarihi Cemevi I ocak detayı

Fotoğraf 13 Hınzori Gülali Ağa Tarihi Cemevi dışarıdan görünümü

Fotoğraf 14 Hınzori Gülali Ağa Tarihi Cemevi koridorun görünümü

Fotoğraf 15 Hınzori Gülali Ağa Tarihi Cemevi ocak yönüne bakış

Fotoğraf 16 Hınzori Gülali Ağa Tarihi Cemevi ana mekân görünümü

Fotoğraf 17 Hınzori Gülali Ağa Tarihi Cemevi düşey taşıyıcı detayı

Fotoğraf 18 Hınzori Gülali Ağa Tarihi Cemevi ana mekân genel görünümü

Fotoğraf 19 Hınzori Gülali Ağa Tarihi Cemevi kırlangıç kubbeye bakış

Fotoğraf 20 Ali Gürsoy Evi giriş kapısı

Fotoğraf 21 Ali Gürsoy Evi ana mekân görünümü

Fotoğraf 22 Ali Gürsoy Evi ana mekân görünümü

Fotoğraf 23 Ali Gürsoy Evi kubbe detayı

Fotoğraf 24 Mustafa Polat Evi dış görünümü

Fotoğraf 25 Mustafa Polat Evi ana mekân görünümü

Fotoğraf 26 Mustafa Polat Evi ana mekân görünümü

Fotoğraf 27 Mustafa Polat Evi kırlangıç kubbe detayı

Fotoğraf 28 Mustafa Polat Evi tarihi kapı üzerine kazınmış tarih detayı

Fotoğraf 29 Mustafa Polat Evi ahşap kirişlerin birinde kazınmış tarih detayı

Fotoğraf 30 Acısu Veli Baba Ocak Evi ana mekânın genel görünümü

Fotoğraf 31 Acısu Veli Baba Ocak Evi ana mekândan görünüm

Fotoğraf 32 Acısu Veli Baba Ocak Evi ana mekân detayı

Fotoğraf 33 Acısu Veli Baba Ocak Evi düşey taşıyıcı kaidesi detayı

Fotoğraf 34 Acısu Veli Baba Ocak Evi ahşap kapı detayı

Fotoğraf 35 Acısu Veli Baba Ocak Evi sütun başlığı detayı

Fotoğraf 36 Acısu Veli Baba Ocak Evi ana mekân detayı

Fotoğraf 37 Acısu Veli Baba Ocak Evi ana mekân detayı

Fotoğraf 38 Acısu Veli Baba Ocak Evi ocak yönüne bakış

Fotoğraf 39 Acısu Veli Baba Ocak Evi ana mekân detayı

Fotoğraf 40 Acısu Veli Baba Ocak Evi ana mekân detayı

Fotoğraf 41 Acısu Veli Baba Ocak Evi dışarıdan görünümü

Fotoğraf 42 Pirhüseyin Köyü Ağuiçen Ocak Evi dıştan görünümü

Fotoğraf 43 Pirhüseyin Köyü Ağuiçen Ocak Evi ana mekân görünümü

Fotoğraf 44 Pirhüseyin Köyü Ağuiçen Ocak Evi kırlangıç kubbe detayı

Fotoğraf 45 Pirhüseyin Köyü Ağuiçen Ocak Evi giriş kısmı

Fotoğraf 46 Coli Baba Ocak Evi ana mekân görünümü.

Fotoğraf 47 Coli Baba Ocak Evi ana mekân görünümü

Fotoğraf 48 Coli Baba Ocak Evi ana mekân detayı

Fotoğraf 49 Coli Baba Ocak Evi kırlangıç kubbeye bakış.

Fotoğraf 50 Mescit Köyü Araboğlu Ocak Evi dış görünümü

Fotoğraf 51 Mescit Köyü Araboğlu Ocak Evi ana mekân görünümü

Fotoğraf 52 Mescit Köyü Araboğlu Ocak Evi tavan detay

Fotoğraf 53 Mescit Köyü Araboğlu Ocak Evi ana mekân detayı

Fotoğraf 54 Mescit Köyü Araboğlu Ocak Evi ana mekân görünümü

Fotoğraf 55 Gencağa Ocak Evi giriş detayı.

Fotoğraf 56 Gencağa Ocak Evi sütun başlık detayı.

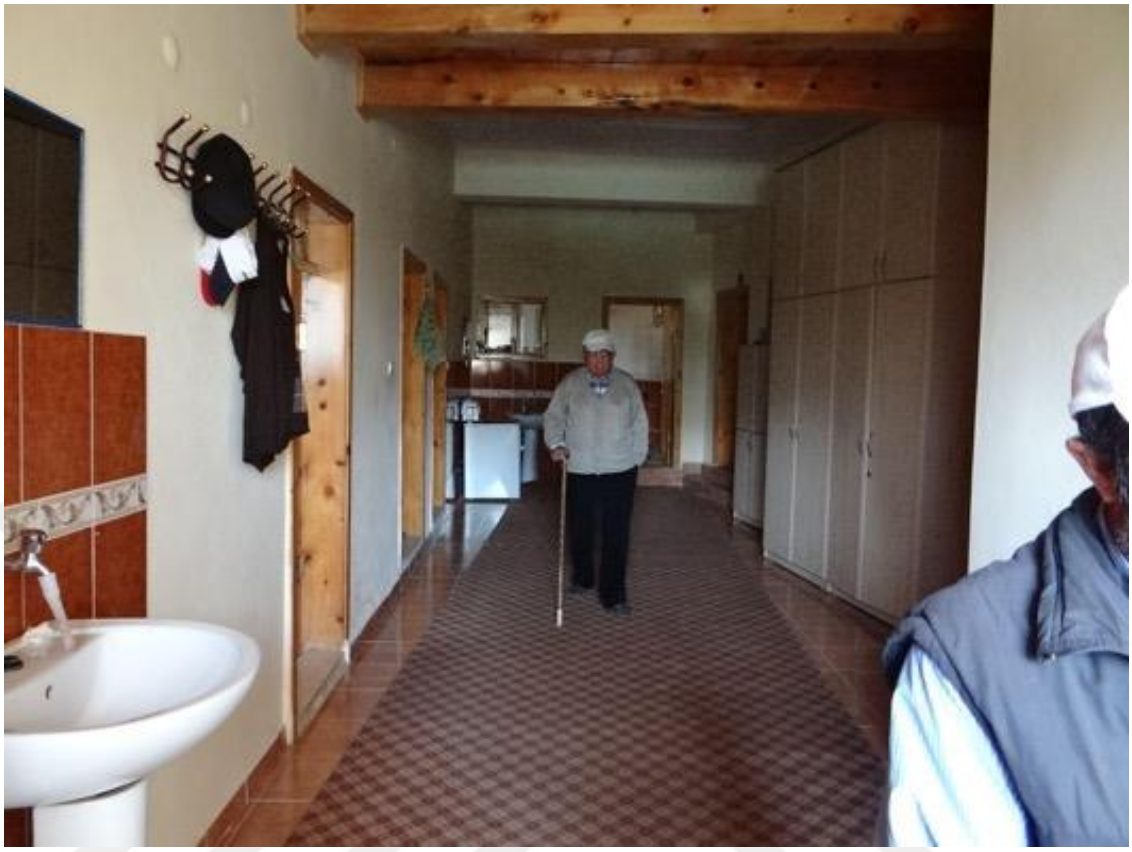
Fotoğraf 57 Gencağa Ocak Evi ana mekân detayı.

Fotoğraf 58 Seyyid Yusuf Ocak Evi’nin dışarıdan görünümü

Fotoğraf 59 Seyyid Yusuf Ocak Evi duvar üzerinde tarih detayı

Fotoğraf 60 Seyyid Yusuf Ocak Evi koridor.

Fotoğraf 61 Seyyid Yusuf Ocak Evi tavan detayı

Fotoğraf 62 Seyyid Yusuf Ocak Evi ocak detayı

Fotoğraf 63 Seyyid Yusuf Ocak Evi ahşap sütun detayı

Fotoğraf 64 Seyyid Yusuf Ocak Evi ana mekân detayı

Fotoğraf 65 Koçovası Musai Hardi Ocağı dışarıdan görünümü

Fotoğraf 66 Koçovası Musai Hardi Ocağı ana mekân görünümü

Fotoğraf 67 Koçovası Musai Hardi Ocağı tavan detayı

Fotoğraf 68 Koçovası Musai Hardi Ocağı ana mekân detayı

Fotoğraf 69 Koçovası Musai Hardi Ocağı kitabe detayı

Fotoğraf 70 Keçeci Baba Ocak Evi dış görünümü

Fotoğraf 71 Keçeci Baba Ocak Evi ana mekân görünümü

Fotoğraf 72 Keçeci Baba Ocak Evi ana mekân görünümü

Fotoğraf 73 Keçeci Baba Ocak Evi düşey taşıyıcı görünümü

Fotoğraf 74 Zara Çevirmehan Pir Sultan Abdal Ocak Evi kalıntıları

Fotoğraf 75 Zara Çevirmehan Pir Sultan Abdal Ocak Evi yeni yapılan hali ana mekân

Fotoğraf 76 Oymaağaç Köyü Kemal Dede Sultan Tarihi Cemevi dışarıdan görünümü

Fotoğraf 77 Oymaağaç Köyü Kemal Dede Sultan Tarihi Cemevi ana mekânı

Fotoğraf 78 Oymaağaç Köyü Kemal Dede Sultan Tarihi Cemevi ana mekânı

Fotoğraf 79 Oymaağaç Köyü Kemal Dede Sultan Tarihi Cemevi haziresinde kabir

Fotoğraf 80 Koca Hasan Tarihi Cemevi

Fotoğraf 81 Koca Hasan Tarihi Cemevi ana mekân görünümü

Fotoğraf 82 Koca Hasan Tarihi Cemevi ocak detayı

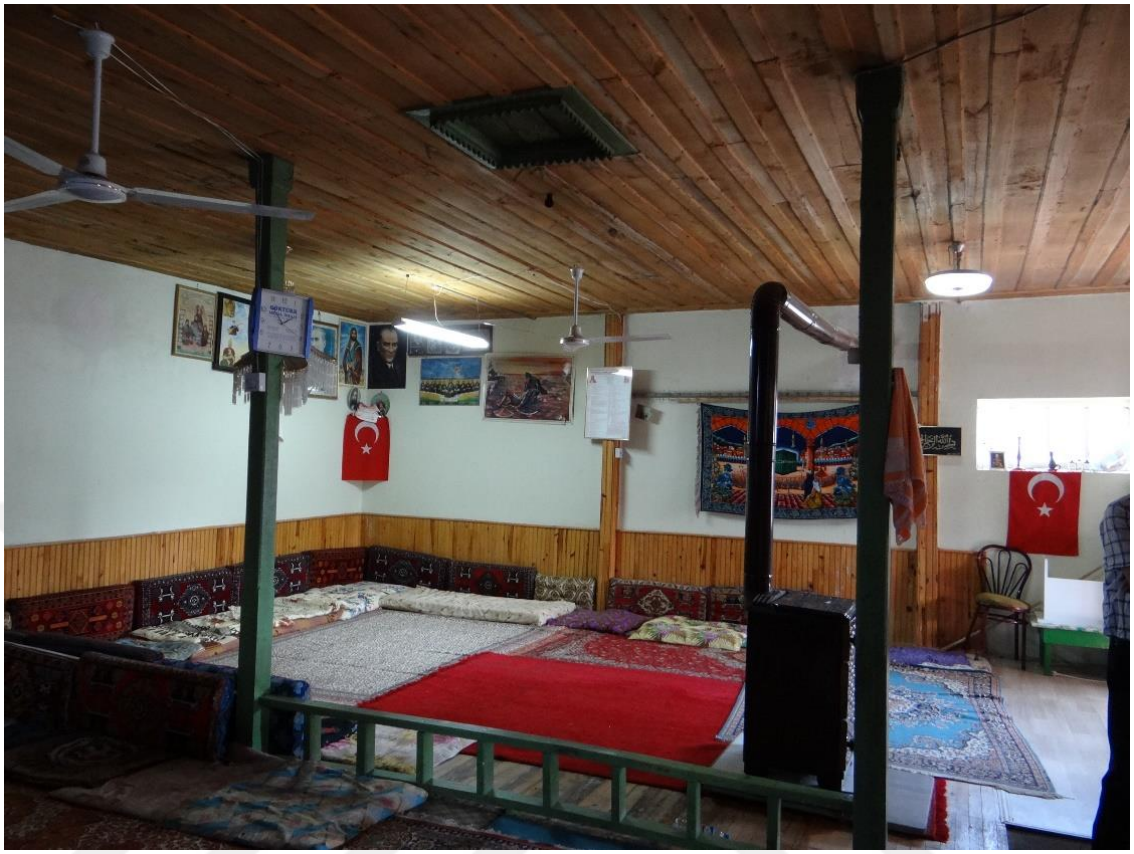
Fotoğraf 83 Koca Hasan Tarihi Cemevi ana mekânında ocak yönüne bakış

Fotoğraf 84 Koca Hasan Tarihi Cemevi kırlangıç kubbe detayı

Fotoğraf 85 Yakup Köyü Cemevi dış mekândan görünümü

Fotoğraf 86 Yakup Köyü Cemevi ana mekânı

Fotoğraf 87 Yakup Köyü Cemevi ana mekânı

Fotoğraf 88 Yakup Köyü Cemevi ana mekânı

Fotoğraf 89 Yakup Köyü Cemevi ocak yönüne bakış

Fotoğraf 90 Sarıköy Sofuoğlu Cemevi dışarıdan görünümü

Fotoğraf 91 Sarıköy Sofuoğlu Cemevi ana mekân görünümü

Fotoğraf 92 Sarıköy Sofuoğlu Cemevi ana mekân genel görünümü

Fotoğraf 93 Sarıköy Sofuoğlu Cemevi ocak detayı

Fotoğraf 94 Sarıköy Sofuoğlu Cemevi kırlangıç kubbe detayı

Fotoğraf 95 Sarıköy Sofuoğlu Cemevi aşık üzerine yazılan tarih detayı

Fotoğraf 96 Kupik Baba Mansur Ocak Evi dışarıdan görünümü

Fotoğraf 97 Kupik Baba Mansur Ocak ana mekân detayı

Fotoğraf 98 Kupik Baba Mansur Ocak Evi ocak yönüne bakış

Fotoğraf 99 Karageban Köyü Yılancık Ocağı dış görünümü

Fotoğraf 100 Karageban Köyü Yılancık Ocağı ana mekânı

Fotoğraf 101 Karageban Köyü Yılancık Ocağı ana mekânı

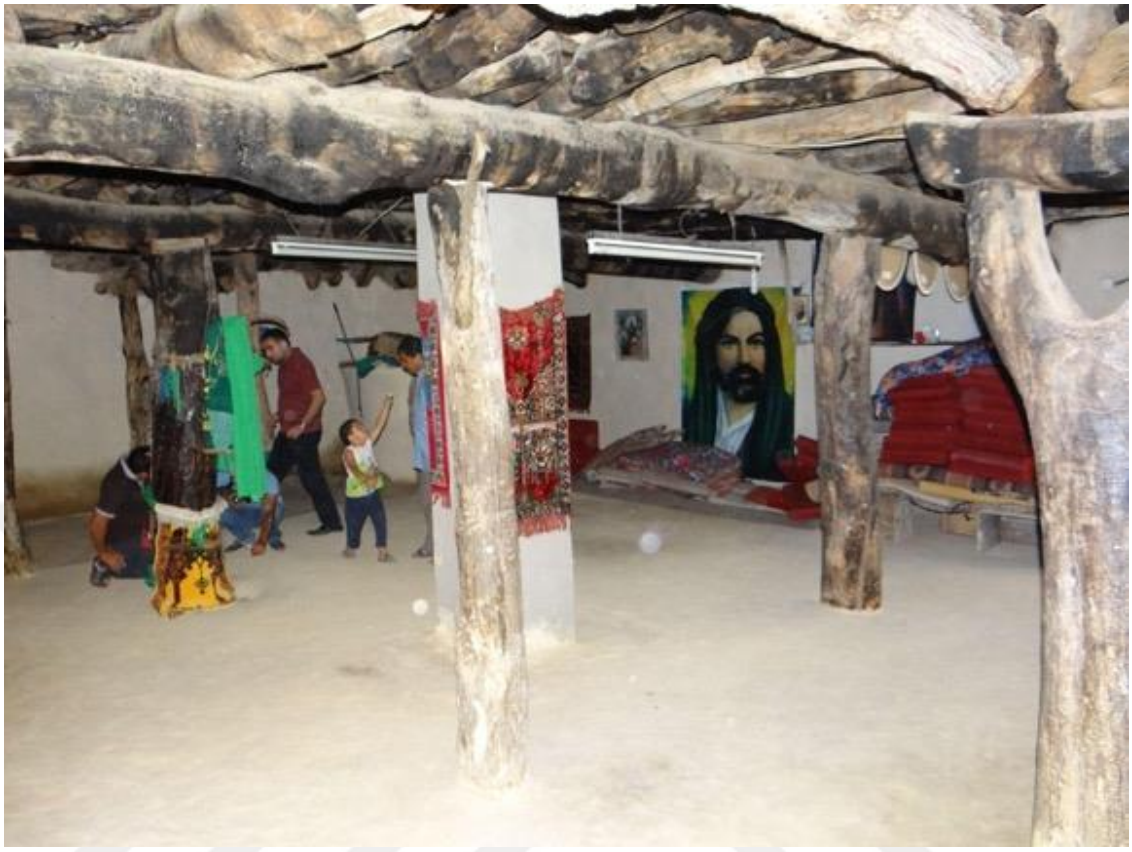
Fotoğraf 102 Karageban Köyü Yılancık Ocağı ana mekânı

Fotoğraf 103 Saldek Köyü Kara Yakup Ocağı dış mekândan görünümü

Fotoğraf 104 Saldek Köyü Kara Yakup Ocağı giriş kapısı

Fotoğraf 105 Saldek Köyü Kara Yakup Ocağı ana mekân görünümü

Fotoğraf 106 Saldek Köyü Kara Yakup Ocağı ana mekân görünümü

Fotoğraf 107 Saldek Köyü Kara Yakup Ocağı'nda muhafaza edilen bir tarık

Fotoğraf 108 Saldek Köyü Kara Yakup Ocağı karadirek

Fotoğraf 109 Saldek Köyü Kara Yakup Ocağı ana mekân tavan örgüsü

Fotoğraf 110 Büyükkeşlik Nesimi Dede Ocak Evi'nin dışarıdan görünümü

Fotoğraf 111 Büyükkeşlik Nesimi Dede Ocak Evi ana mekân görünümü

Fotoğraf 112 Büyükkeşlik Nesimi Dede Ocak Evi ana mekân görünümü

Fotoğraf 113 Büyükkeşlik Nesimi Dede Ocak Evi ahşap sütun ayrıntısı

Fotoğraf 114 Büyükkeşlik Nesimi Dede Ocak Evi ocak detay

Fotoğraf 115 Büyükkeşlik Nesimi Dede Ocak Evi sütun kaidesi detay

Fotoğraf 116 Büyükkeşlik Nesimi Dede Ocak Evi ana mekân görünüm

Fotoğraf 117 Seyyid Nuri Cemaleddin Ocak Evi dışarıdan görünüş

Fotoğraf 118 Seyyid Nuri Cemaleddin Ocak Evi ana mekâna bakış

Fotoğraf 119 Seyyid Nuri Cemaleddin Ocak Evi detay

Fotoğraf 120 Seyyid Nuri Cemaleddin Ocak Evi iç mekân görünüşü

Fotoğraf 121 Zurun Derviş Cemal Ocağı ana mekân detay

Fotoğraf 122 Zurun Derviş Cemal Ocağı ana mekân detayı

Fotoğraf 123 Zurun Derviş Cemal Ocağı karadirek görünüş

Fotoğraf 124 Balışeyh Kara Donlu Canbaba Ocak Evi dış görünümü

Fotoğraf 125 Balışeyh Kara Donlu Canbaba Ocak Evi iç mekân görünümü

Fotoğraf 126 Balışeyh Kara Donlu Canbaba Ocak Evi ana mekânda karadirek

Fotoğraf 127 Şah Süleyman Ocağı dışarıdan görünümü

Fotoğraf 128 Şah Süleyman Ocağı girişi

Fotoğraf 129 Şah Süleyman Ocağı iç mekân görünümü

Fotoğraf 130 Şah Süleyman Ocağı iç mekân detayı

Fotoğraf 131 Basak Kolu Açık Hacım Sultan Büyük Oda'nın dış görünümü

Fotoğraf 132 Basak Kolu Açık Hacım Sultan Büyük Oda ana mekân

Fotoğraf 133 Basak Kolu Açık Hacım Sultan Büyük Oda ocak yönünde ana mekân görünümü

Fotoğraf 134 Basak Kolu Açık Hacım Sultan Büyük Oda giriş kapısı yönünde ana mekân görünümü

Fotoğraf 135 Basak Kolu Açık Hacım Sultan Büyük Oda'nın ocak yaşmağı detay

Fotoğraf 136 Güvenkaya Eraslan Ocağı Karadirek Tarihi Cemevi dış görünümü

Fotoğraf 137 Güvenkaya Eraslan Ocağı Karadirek Tarihi Cemevi ana mekân görünümü

Fotoğraf 138 Güvenkaya Eraslan Ocağı Karadirek Tarihi Cemevi ana mekân görünümü

Fotoğraf 139 Güvenkaya Eraslan Ocağı Karadirek Tarihi Cemevi'nde bulunan karadirek

Fotoğraf 140 Emre Köyü Mıhlı Direk Ocak Evi'nin bulunduğu alana bakış

Fotoğraf 141 Emre Köyü Mıhlı Direk Ocak Evi'nin dışarıdan görünümü

Fotoğraf 142 Emre Köyü Mıhlı Direk Ocak Evi ana mekân görünümü

Fotoğraf 143 Ali Bey Ocağı dış mekân görünümü

Fotoğraf 144 Ali Bey Ocağı ana mekânda ocak yönüne bakış

Fotoğraf 145 Ali Bey Ocağı ana mekân görünümü

Fotoğraf 146 Divriği Karageban Karadirek Tarihi Cemevi dış görünüm

Fotoğraf 147 Divriği Karageban Karadirek Tarihi Cemevi dış mekân detayı.

Fotoğraf 148 Divriği Karageban Karadirek Tarihi Cemevi ana mekân

Fotoğraf 149 Divriği Karageban Karadirek Tarihi Cemevi ana mekân detayı

Fotoğraf 150 Zile Çeltek Baba Ocak Evi dış görünümü

Fotoğraf 151 Zile Çeltek Baba Ocak Evi ana mekân görünümü

Fotoğraf 152 Zile Çeltek Baba Ocak Evi ana mekân görünümü

Fotoğraf 153 Muhundi Baba Mansur Ocak Evi dış mekân

Fotoğraf 154 Muhundi Baba Mansur Ocak Evi iç mekân detayı

Fotoğraf 155 Muhundi Baba Mansur Ocak Evi iç mekân

Fotoğraf 156 Muhundi Baba Mansur Ocak Evi salon görünüşü

Fotoğraf 157 Muhundi Turavi Ocağı dışarıdan görünümü

Fotoğraf 158 Muhundi Turavi Ocağı ana mekân görünümü

Fotoğraf 159 Muhundi Turavi Ocağı ana mekândan sütun detayı

Fotoğraf 160 Muhundi Turavi Ocağı ana mekândan görünüm

Fotoğraf 161 Kızılkale Dirban Ustuna Reş Karadirek Tarihi Cemevi dış görünümü

Fotoğraf 162 Kızılkale Dirban Ustuna Reş Karadirek Tarihi Cemevi dış görünümü

Fotoğraf 163 Kızılkale Dirban Ustuna Reş Karadirek Tarihi Cemevi iç mekân görünümü

Fotoğraf 164 Gökçekonak Baba Mansur Ocak Evi kalıntısı

Fotoğraf 165 Gökçekonak Baba Mansur Ocak Evi yakınında bir mezar

Fotoğraf 166 Gökçekonak Baba Mansur Ocak Evi yakınında bir mezar taşı

Fotoğraf 167 Hacılı Pir Sultan Ocak Evi dış mekân görünümü

Fotoğraf 168 Hacılı Pir Sultan Ocak Evi dış mekân görünümü ve kapısı

Fotoğraf 169 Hacılı Pir Sultan Ocak Evi ana mekânda ocak yönüne bakış

Fotoğraf 170 Hacılı Pir Sultan Ocak Evi ana mekânda giriş yönüne bakış

Fotoğraf 171 Hacılı Pir Sultan Ocak Evi ana mekânda sütun başlığı detayı

Fotoğraf 172 Hacılı Pir Sultan Ocak Evi ana mekânda sütun başlığı detayı

Fotoğraf 173 Hacılı Pir Sultan Ocak Evi kırlangıç kubbe detayı

Fotoğraf 174 Hacılı Pir Sultan Ocak Evi iç mekân ayrıntısı

Fotoğraf 175 Kali Sıpi Ocak Evi yıkıntısı.

Fotoğraf 176 Kali Sıpi Ocak Evi yıkıntısı

Fotoğraf 177 Onar Büyük Ocak Evi iç mekân

Fotoğraf 178 Onar Büyük Ocak Evi ana mekâna bakış

Fotoğraf 179 Onar Büyük Ocak Evi tavan detayı

Fotoğraf 180 Onar Büyük Ocak Evi ana mekân görünüm

Fotoğraf 181 Banaz Köyü Pir Sultan Ocak Evi dışarıdan görünüşü

Fotoğraf 182 Banaz Köyü Pir Sultan Ocak Evi iç mekânı

Fotoğraf 183 Banaz Köyü Pir Sultan Ocak Evi tavan detayı

Fotoğraf 184 Şah İbrahim Veli Karadirek Ocak Evi dış görünümü

Fotoğraf 185 Şah İbrahim Veli Karadirek Ocak Evi dışarıdan kapının görünümü

Fotoğraf 186 Şah İbrahim Veli Karadirek Ocak Evi kapı kitabesi

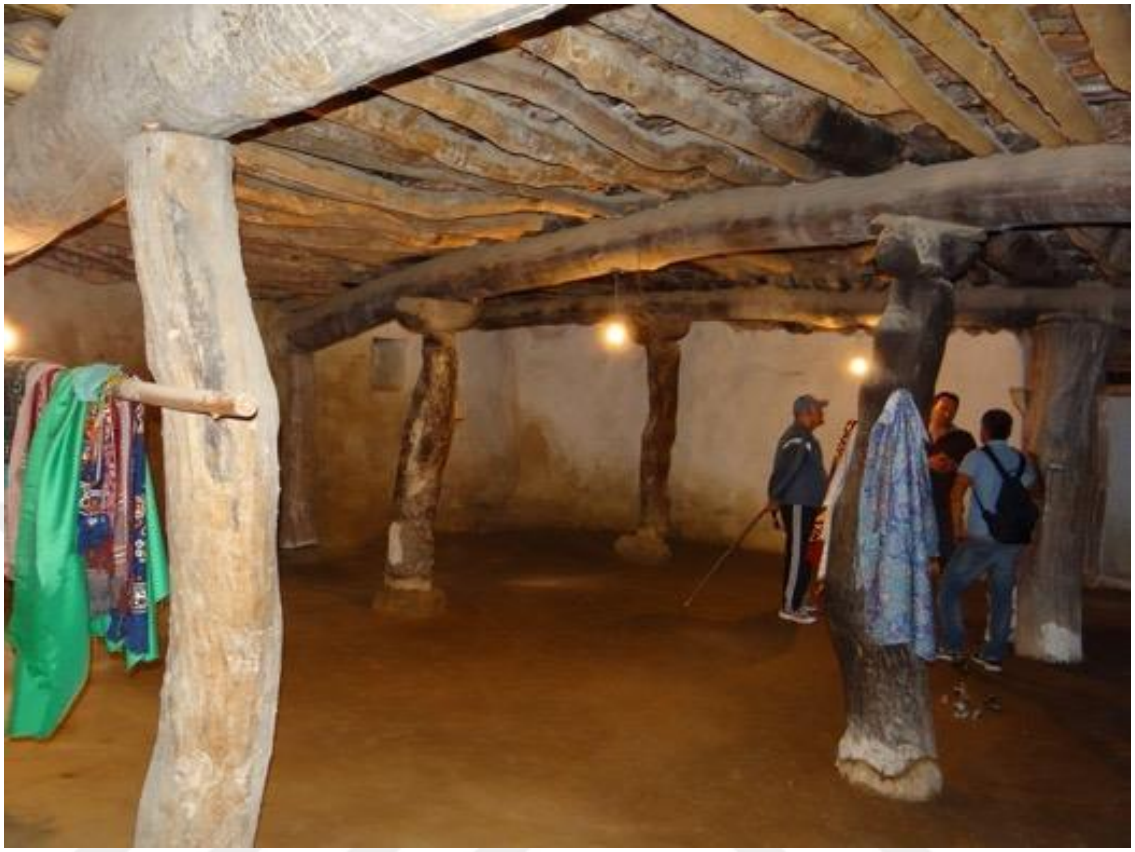
Fotoğraf 187 Şah İbrahim Veli Karadirek Ocak Evi içerinden görünüşü

Fotoğraf 188 Onar Köyü Şeyh Bahşiş Ocağı dışarıdan görünümü

Fotoğraf 189 Onar Köyü Şeyh Bahşiş Ocağı koridor kısmı

Fotoğraf 190 Onar Köyü Şeyh Bahşiş Ocağı iç mekân

Fotoğraf 191 Onar Köyü Şeyh Bahşiş Ocağı tavan detayı

Fotoğraf 192 Onar Köyü Şeyh Bahşiş Ocağı kitabesi

Fotoğraf 193 Elazığ Çoribori Ocak Evi dışarıdan görünümü

Fotoğraf 194 Elazığ Çoribori Ocak Evi ana mekân görünümü

Fotoğraf 195 Elazığ Çoribori Ocak Evi ana mekân görünümü

Fotoğraf 196 Elazığ Çoribori Ocak Evi tavan detayı

Fotoğraf 197 Elazığ Çoribori Ocak Evi'nde saklanan bir obje

Fotoğraf 198 Büklü Dede Ocak Evi ana mekân görünümü

Fotoğraf 199 Büklü Dede Ocak Evi tavandan görünüm

Fotoğraf 200 Büklü Dede Ocak Evi çatıdan görünüm

Fotoğraf 201 Kargın Çatalkapı Tarihi Cemevi avlu girişi

Fotoğraf 202 Kargın Çatalkapı Tarihi Cemevi ana mekânda ikrarlılar bölümüne bakış

Fotoğraf 203 Kargın Çatalkapı Tarihi Cemevi ana mekânı

Fotoğraf 204 Kargın Çatalkapı Tarihi Cemevi ana mekânı

Fotoğraf 205 Kargın Çatalkapı Tarihi Cemevi ocak detayı

Fotoğraf 206 Kargın Çatalkapı Tarihi Cemevi'nde muhafaza edilen objelerin konulduğu sandık

Fotoğraf 207 Kargın Çatalkapı Tarihi Cemevi’nde muhafaza edilen objeler

Fotoğraf 208 Kureyşan Ocak Evi dışarıdan görünüm

Fotoğraf 209 Kureyşan Ocak Evi tarık

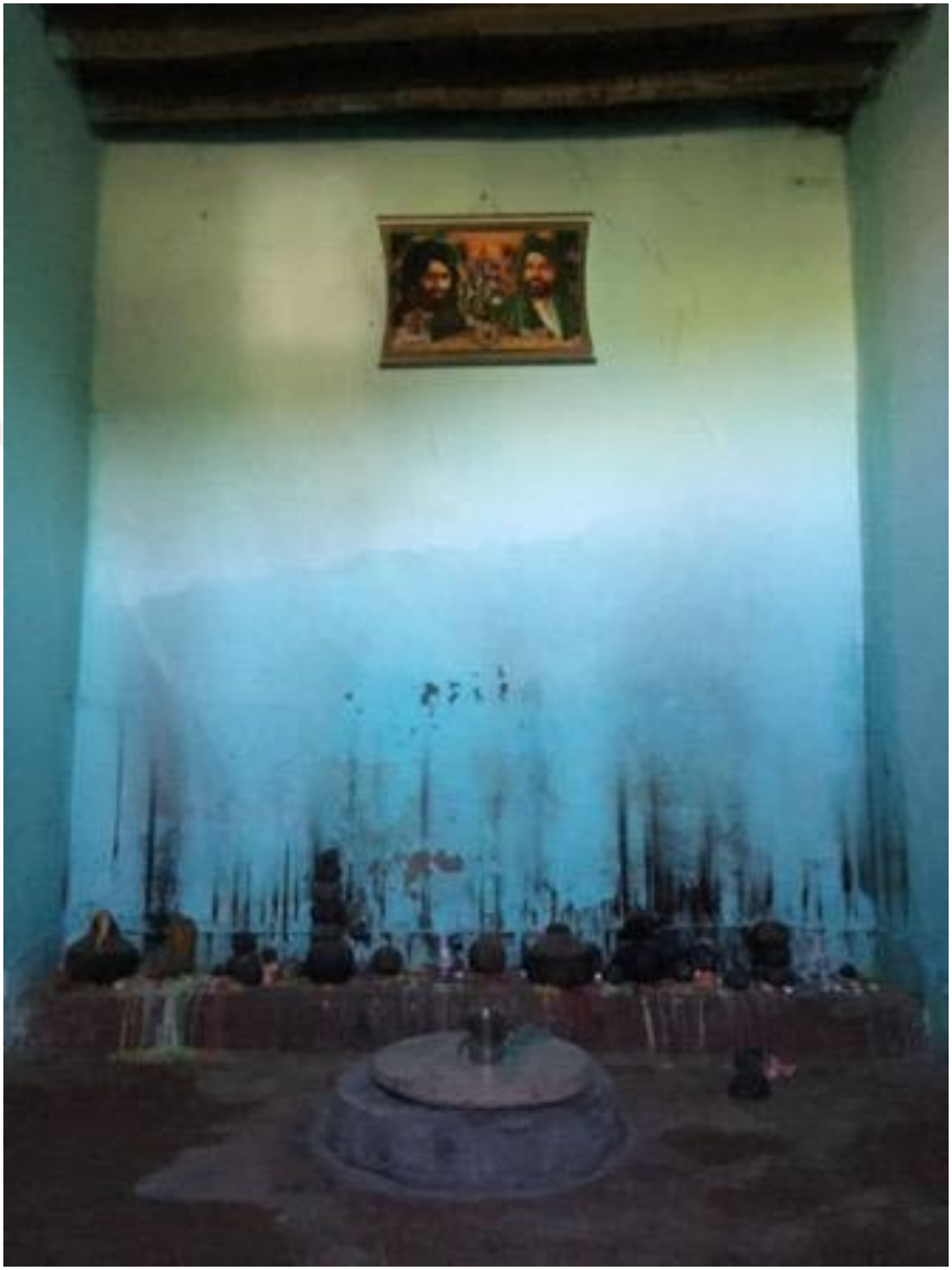
Fotoğraf 210 Kureyşan Ocak Evi ocak detayı

Fotoğraf 211 Kuyudamı Tarihi Cemevi'nin dışarıdan görünümü

Fotoğraf 212 Kuyudamı Tarihi Cemevi'nin ana mekân görünümü

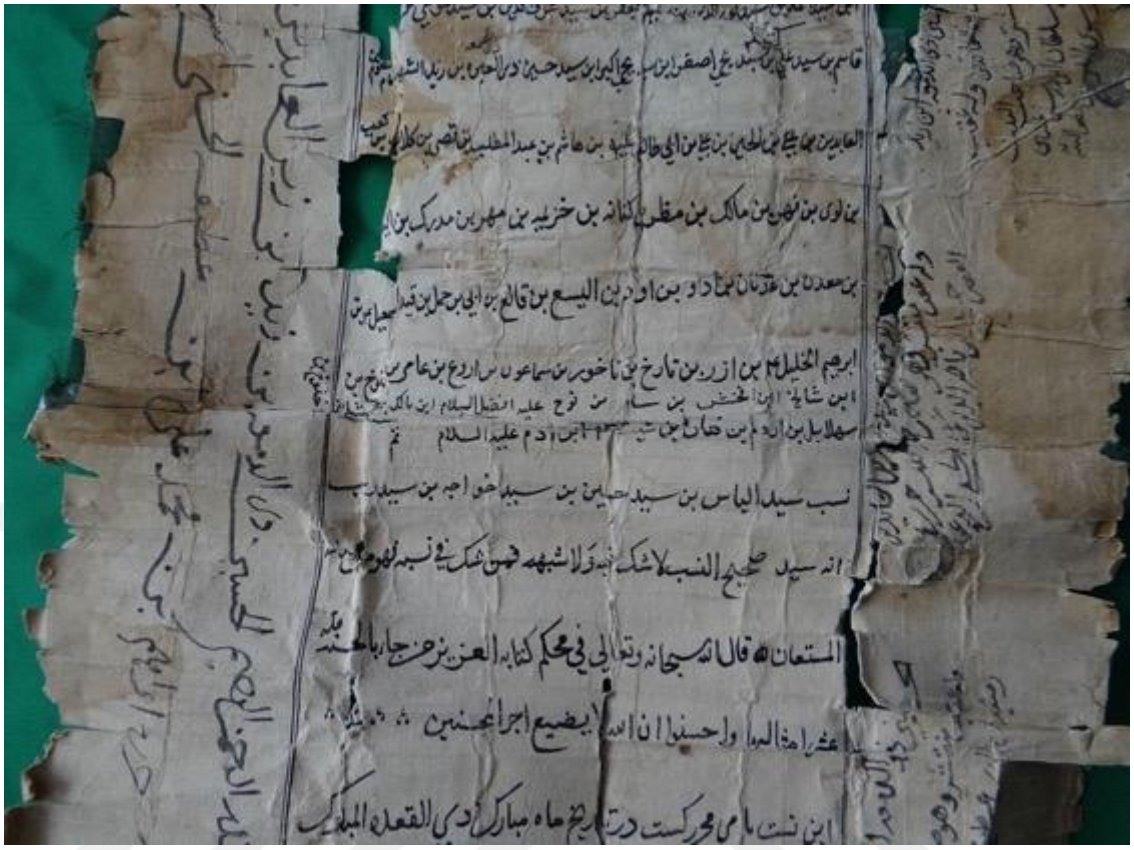
Fotoğraf 213 Kuyudamı Tarihi Cemevi'nin ana mekân detayı

Fotoğraf 214 Kuyudamı Tarihi Cemevi’nde muhafaza edilen bir belge

Fotoğraf 215 Kuyudamı Tarihi Cemevi’nde muhafaza edilen bir belge

Fotoğraf 216 Kuyudamı Tarihi Cemevi’nde muhafaza edilen bir belge

Fotoğraf 217 Kuyudamı Tarihi Cemevi’nde muhafaza edilen alem

Fotoğraf 218 Kuyudamı Tarihi Cemevi'nde muhafaza edilen şamdanlar

Fotoğraf 219 Kuyudamı Tarihi Cemevi'nde muhafaza edilen pabuç

Fotoğraf 220 Karşıpınar Köyü Hüseyin Abdal Ocak Evi dışarıdan görünümü

Fotoğraf 221 Karşıpınar Köyü Hüseyin Abdal Ocak Evi avlusu

Fotoğraf 222 Karabalçık Hüseyin Abdal Ocak Evi'nin dışarıdan görünümü

Fotoğraf 223 Karabalçık Hüseyin Abdal Ocak Evi’nde yapının eski döneminden kaldığı düşünülen fragman

Fotoğraf 224 Karabalçık Hüseyin Abdal Ocak Evi ana mekân görünümü

Fotoğraf 225 Karabalçık Hüseyin Abdal Ocak Evi'nde muhafaza edilen bir kama

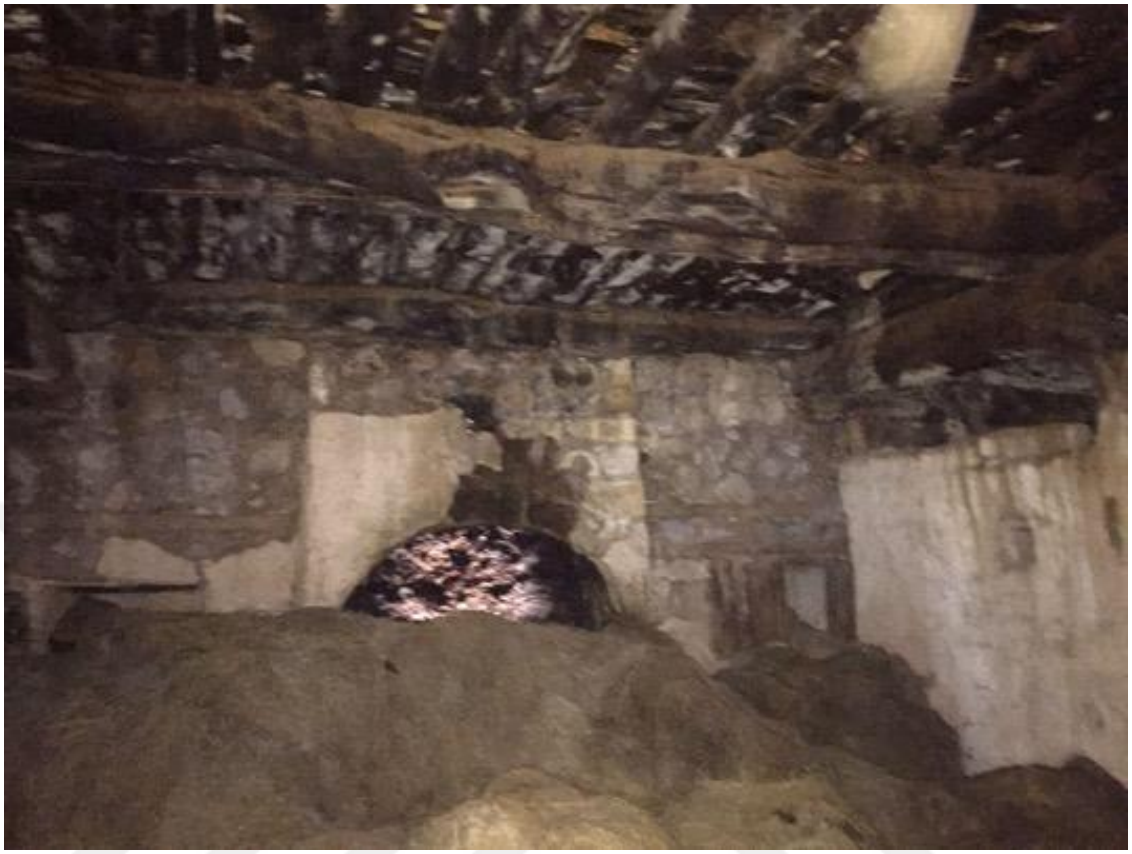
Fotoğraf 226 Erzincan Kiştim Marı Ocak Evi’nde muhafaza edilen bir tarık

Fotoğraf 227 Erzincan Kiştim Marı Ocak Evi’nde muhafaza edilen bir tarık

Fotoğraf 228 Hekimhan Baltacıbaşı Tarihi Cemevi yıkıntısı

Fotoğraf 229 Hekimhan Baltacıbaşı Tarihi Cemevi ana mekâna bakış

Fotoğraf 230 Hekimhan Baltacıbaşı Tarihi Cemevi sütun başlığı detay

Fotoğraf 231 Hekimhan Baltacıbaşı Tarihi Cemevi yıkıntısında ahşap yapı malzemesi detayı

Fotoğraf 232 On İki Kardeş Ocağı Tarihi Cemevi dışarıdan bakış

Fotoğraf 233 On İki Kardeş Ocağı Tarihi Cemevi ana mekân görünümü

Fotoğraf 234 On İki Kardeş Ocağı Tarihi Cemevi dışarıdan görünümü

Fotoğraf 235 On İki Kardeş Ocağı Tarihi Cemevi ana mekân detayı

Fotoğraf 236 On İki Kardeş Ocağı Tarihi Cemevi kırlangıç kubbe detay

Fotoğraf 237 On İki Kardeş Ocağı Tarihi Cemevi ocak detayı

Fotoğraf 238 Derviş Dere Ocağı Tarihi Cemevi dış görünümü

Fotoğraf 239 Derviş Dere Ocağı Tarihi Cemevi ana mekânı

Fotoğraf 240 Derviş Dere Ocağı Tarihi Cemevi ana mekânı

Fotoğraf 241 Derviş Dere Ocağı Tarihi Cemevi düşey taşıyıcı detayı

Fotoğraf 242 Derviş Dere Ocağı Tarihi Cemevi’nde muhafaza edilen madeni objeler

Fotoğraf 243 Korlu Şıhharun Ocak Evi giriş kapısı

Fotoğraf 244 Korlu Şıhharun Ocak Evi ana mekân görünüşü

Fotoğraf 245 Korlu Şıhharun Ocak Evi ana mekân görünümü

Fotoğraf 246 Sarız Küçüksöbeçimen Araboğlu Ocak Evi dışarıdan görünümü

Fotoğraf 247 Sarız Küçüksöbeçimen Araboğlu Ocak Evi ana mekândan detay

Fotoğraf 248 Sarız Küçüksöbeçimen Araboğlu Ocak Evi ana mekândan detay

Fotoğraf 249 Sadık Baba Ocak Evi ana mekân görünümü

Fotoğraf 250 Sadık Baba Ocak Evi ana mekân detayı

Fotoğraf 251 Sadık Baba Ocak Evi ana mekân detayı

Fotoğraf 252 Şıh Delili Berhican Ocak Evi dış mekân görünümü

Fotoğraf 253 Şıh Delili Berhican Ocak Evi ana mekân görünümü

Fotoğraf 254 Kalferad Ocak Evi dışarıdan görünümü

Fotoğraf 255 Kalferad Ocak Evi bahçe kısmında bulunan taş yontulardan detay

Fotoğraf 256 Kalferad Ocak Evi taş yontulardan detay

Fotoğraf 257 Kalferad Ocak Evi ana mekân görünümü

Fotoğraf 258 Bulam Üryan Hızır Cemevi ana mekân görünümü

Fotoğraf 259 Bulam Üryan Hızır Cemevi kapı görünümü

Fotoğraf 260 Bulam Üryan Hızır Cemevi ana mekân görünümü

Fotoğraf 261 Çardaklı Seyyid Murtaza Ocak Evi dış görünümü

Fotoğraf 262 Çardaklı Seyyid Murtaza Ocak Evi ana mekân görünümü

Fotoğraf 263 Çardaklı Seyyid Murtaza Ocak Evi ana mekân görünümünden detay

Fotoğraf 264 Çardaklı Seyyid Murtaza Mescidi ana mekân görünümünden detay

Fotoğraf 265 Çardaklı Seyyid Murtaza Ocak Evi'ne adını veren Seyyid Murtaza'nın türbesindeki mezarlar

Fotoğraf 266 Çayırlı Başköy Şıh Hasan Tarihi Cemevi dış görünümü.

Fotoğraf 267 Çayırlı Başköy Şıh Hasan Tarihi Cemevi giriş kapısı.

Fotoğraf 268 Çayırlı Başköy Şıh Hasan Tarihi Cemevi ana mekân görünümü.

Fotoğraf 269 Çayırlı Başköy Şıh Hasan Tarihi Cemevi ana mekân görünümü.

Fotoğraf 270 Çayırlı Başköy Şıh Hasan Tarihi Cemevi sütun başlığı detayı.

Fotoğraf 271 Çayırlı Başköy Şıh Hasan Tarihi Cemevi ocak yönünden ana mekâna bakış

Fotoğraf 272 Çayırlı Başköy Şıh Hasan Tarihi Cemevi tavan detayı

Fotoğraf 273 Kalmem Sır Ocak Evi dış görünümü.

Fotoğraf 274 Kalmem Sır Ocak Evi ana mekân görünümü.

Fotoğraf 275 Kalmem Sır Ocak Evi ana mekândan detay görünümü.

Fotoğraf 276 Kalmem Sır Ocak Evi ana mekân görünümü.

Fotoğraf 277 Kalmem Sır Ocak Evi’nde bulunan ahşap yapı malzemesi.

Fotoğraf 278 Mineyik Köyü İmam Zeynel Abidin Ocağı dış görünümü.

Fotoğraf 279 Mineyik Köyü İmam Zeynel Abidin Ocağı ana mekân görünümü.

Fotoğraf 280 Mineyik Köyü İmam Zeynel Abidin Ocağı ocak detay.

Fotoğraf 281 Mineyik Köyü İmam Zeynel Abidin Ocağı ana mekân görünümü.

Fotoğraf 282 Dağobası Evliya Seyitler Ocağı giriş kısmı.

Fotoğraf 283 Dağobası Evliya Seyitler Ocağı giriş kısmı karadirek.

Fotoğraf 284 Karabakır Türbesi’nin dışarıdan görünümü.

Fotoğraf 285 Karabakır Türbesi’nin yaşmak süslemesi detayı.

Fotoğraf 286 Karabakır Türbesi'nin ana mekân detayı

Fotoğraf 287 Hubyar Köyü Bek Dede Türbe ve Tarihi Cemevi dış görünümü.

Fotoğraf 288 Hubyar Köyü Bek Dede Türbe ve Tarihi Cemevi ana mekân görünümü.

Fotoğraf 289 Hubyar Bek Dede Türbe ve Tarihi Cemevi ana mekân görünümü.

Fotoğraf 290 Koyuncu Cemevi yıkıntısı.

Fotoğraf 291 Koyuncu Cemevi yıkıntısı.

Fotoğraf 292 Koyuncu Cemevi sütun detayı.

Fotoğraf 293 Tencirli Cemevi dış görünümü.

Fotoğraf 294 Tencirli Cemevi ana mekân görünümü.

Fotoğraf 295 Tencirli Cemevi kırlangıç kubbe detayı.

Fotoğraf 296 Tencirli Cemevi ana mekân görünümü.

Fotoğraf 297 Mığı Abdulcabbar Ocağı dışarıdan görünümü.

Fotoğraf 298 Mığı Abdulcabbar Ocağı ana mekâna bakış

Fotoğraf 299 Mığı Abdulcabbar Ocağı ana mekâna bakış

Fotoğraf 300 Kızılkale Baba Mansur Ocak Evi yeni halinin dış görünümü.

Fotoğraf 301 Kızılkale Baba Mansur Ocak Evi ana mekân görünümü.

Fotoğraf 302 Halil Ağa Tarihi Cemevi dış mekân görünümü.

Fotoğraf 303 Halil Ağa Tarihi Cemevi kırlangıç kubbe detayı

Fotoğraf 304 Halil Ağa Tarihi Cemevi ana mekân görünümü.

Fotoğraf 305 Halil Ağa Tarihi Cemevi ana mekân görünümü.

Fotoğraf 306 Hubyar Bek Dede Tarihi Cemevi III yapı yıkıntısı

Fotoğraf 307 Hubyar Bek Dede Tarihi Cemevi III yapı yıkıntısı.

Fotoğraf 308 Karaşar Sarayköy Eski Cemevi dış görünümü.

Fotoğraf 309 Karaşar Sarayköy Eski Cemevi ana mekân görünümü.

Fotoğraf 310 Karaşar Sarayköy Eski Cemevi sofa görünümü.

Fotoğraf 311 Karaşar Sarayköy Eski Cemevi sofa görünümü.

Fotoğraf 312 Karaşar Sarayköy Eski Cemevi tavan göbeği detayı.

Fotoğraf 313 Demirci Cemevi dış görünümü.

Fotoğraf 314 Demirci Cemevi ana mekân görünümü.

Fotoğraf 315 Demirci Cemevi ana mekân görünümü.

Fotoğraf 316 Aşağıemirler Cemevi girişi.

Fotoğraf 317 Aşağıemirler Cemevi dış görünümü.

Fotoğraf 318 Aşağıemirler Cemevi ana mekân sütun detayı.

Fotoğraf 319 Aşağıemirler Cemevi ana mekân detayı

Fotoğraf 320 Aşağıemirler Cemevi ana mekân görünümü.

Fotoğraf 321 Aşağıemirler Cemevi ana mekândaki üç adet gürz.
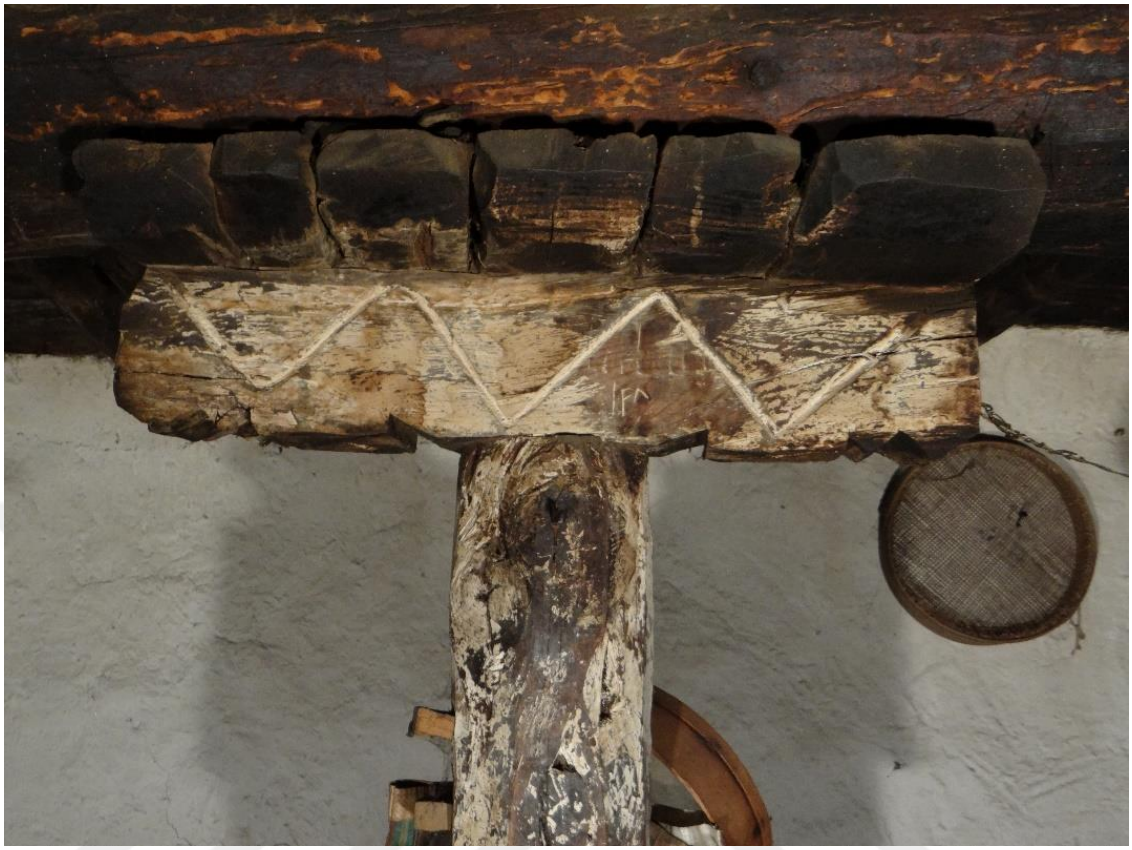

Fotoğraf 322 Çulpara Tarihi Cemevi dış görünümü

Fotoğraf 323 Çulpara Tarihi Cemevi ana mekân görünümü

Fotoğraf 324 Çulpara Tarihi Cemevi ana mekân görünümü

Fotoğraf 325 Çulpara Tarihi Cemevi sütun başlığı detayı

Fotoğraf 326 Çulpara Tarihi Cemevi kubbe detay

Fotoğraf 327 Bulgurcu Cemevi dış görünümü.

Fotoğraf 328 Bulgurcu Cemevi ana mekân ocak detayı.

Fotoğraf 329 Bulgurcu Cemevi ana mekân görünümü.

Fotoğraf 330 Bulgurcu Cemevi ana mekân görünümü

Fotoğraf 331 Bulgurcu Cemevi ana mekân görünümü.

Fotoğraf 332 Susuz Köyü Cemevi dış görünümü.

Fotoğraf 333 Susuz Köyü Cemevi dış görünümü.

Fotoğraf 334 Susuz Köyü Cemevi ana mekân görünümü.

Fotoğraf 335 Susuz Köyü Cemevi ana mekân görünümü.

Fotoğraf 336 Susuz Köyü Cemevi ana mekân görünümü

Fotoğraf 337 Susuz Köyü Cemevi tavan detayı.

Fotoğraf 338 Malatya Fethiye Kolu Açık Hacım Sultan Ocağı dış görünümü.

Fotoğraf 339 Malatya Fethiye Kolu Açık Hacım Sultan Ocağı kutsal sancağı.

Fotoğraf 340 Malatya Fethiye Kolu Açık Hacım Sultan Ocağı kutsal nesne detay

Fotoğraf 341 Hozat Derviş Cemal Tarihi Cemevi I yıkıntıları.

Fotoğraf 342 Hozat Derviş Cemal Tarihi Cemevi I yıkıntıları, içeriden çekim.

Fotoğraf 343 Dağyurdu Karadirek Tarihi Cemevi yıkıntıları

Fotoğraf 344 Dağyurdu Karadirek Tarihi Cemevi kapı sövesi detay

Fotoğraf 345 Dağyurdu Karadirek Tarihi Cemevi yıkıntıları

Fotoğraf 346 Dağyurdu Karadirek Tarihi Cemevi ocak yönüne bakış

Fotoğraf 347 Kemah Nadaroğlu Cemevi yıkıntıları.

Fotoğraf 348 Kemah Nadaroğlu Cemevi yıkıntıları.

Fotoğraf 349 Kemah Nadaroğlu Cemevi yıkıntıları.

Fotoğraf 350 Kemaliye Ocak Köyü ocak evinden kalan karadirek.

Fotoğraf 351 Karaşar Köyü Ocak Evi dış görünümü.

Fotoğraf 352 Karaşar Köyü Ocak Evi iç mekân görünümü.

Fotoğraf 353 Karaşar Köyü Ocak Evi iç mekân detayı.

Fotoğraf 354 Pirinçci Köyü Cemevi dış görünümü.

Fotoğraf 355 Pirinçci Köyü Cemevi ana mekân.

Fotoğraf 356 Pirinçci Köyü Cemevi dış görünümü.

Fotoğraf 357 Sün Köyü Süleyman Dede Ocağı ana mekân.

Fotoğraf 358 Sün Köyü Süleyman Dede Ocağı iç mekân detay

Fotoğraf 359 Tokuş Köyü Tarihi Cemevi I dışarıdan görünüş

Fotoğraf 360 Tokuş Köyü Tarihi Cemevi I, ana mekânda ocak yönüne bakış

Fotoğraf 361 Tokuş Köyü Tarihi Cemevi I, ocak yönünden ana mekâna bakış

Fotoğraf 362 Tokuş Köyü Tarihi Cemevi I, ana mekâna bakış

Fotoğraf 363 Tokuş Köyü Tarihi Cemevi I, sütun başlığı detayı

Fotoğraf 364 Tokuş Köyü Tarihi Cemevi II, dış cephe.

Fotoğraf 365 Tokuş Köyü Tarihi Cemevi II, ana mekânda tavana bakış.

Fotoğraf 366 Tokuş Köyü Tarihi Cemevi II, 1287 tarihi yazılı sütun başlığı.

Fotoğraf 367 Küçükörtülü Baba Mansur Ocağı iç mekân

Fotoğraf 368 Küçükörtülü Baba Mansur Ocağı kırlangıç kubbe.

Fotoğraf 369 Gemerek Eskiyurt Alakilise Tarihi Cemevi dış görünüm.

Fotoğraf 370 Şarkışla Kaymak Köyü Tarihi Cemevi iç mekân.

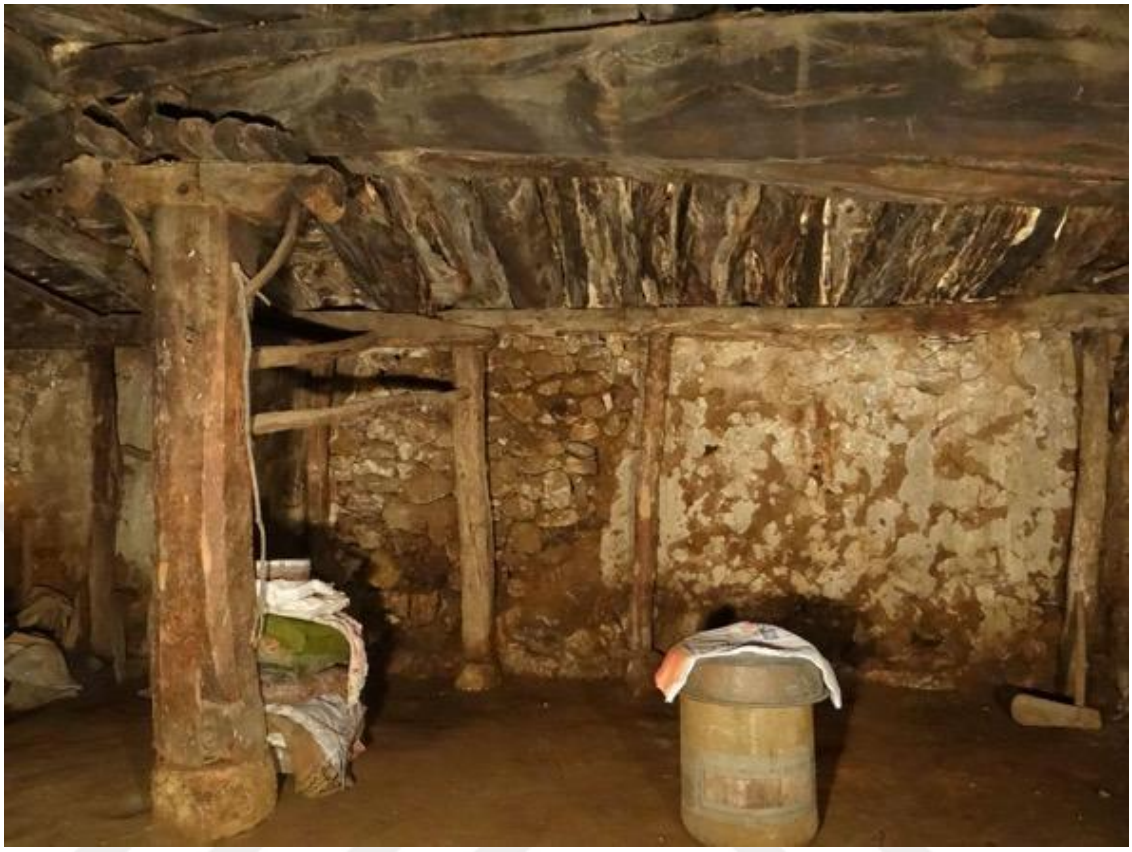
Fotoğraf 371 Şarkışla Kaymak Köyü Tarihi Cemevi iç mekân

Fotoğraf 372 Kümbet Cemevi dış görünüm.

Fotoğraf 373 Kümbet Cemevi ocağı.

Fotoğraf 374 Kümbet Cemevi iç mekân

Fotoğraf 375 Kümbet Cemevi kırlangıç kubbe detayı.

Fotoğraf 376 Şarkışla Ortaköy Tarihi Cemevi I dış cephe.

Fotoğraf 377 Şarkışla Ortaköy Tarihi Cemevi I kırlangıç kubbe detay

Fotoğraf 378 Şarkışla Ortaköy Tarihi Cemevi I tavan detayı.

Fotoğraf 379 Otluk Köyü Cemevi dış cephe.

Fotoğraf 380 Otluk Köyü Cemevi kırlangıç kubbe detay.

Fotoğraf 381 Şarkışla Saraç Köyü Sandal Tarihi Cemevi dış görünüm.

Fotoğraf 382 Şarkışla Saraç Köyü Sandal Tarihi Cemevi kırlangıç kubbe detayı.

Fotoğraf 383 Beşpınarlar/Vağaver Tarihi Cemevi I dış cephe.

Fotoğraf 384 Beşpınarlar/Vağaver Tarihi Cemevi I iç mekân.

Fotoğraf 385 Beşpınarlar/Vağaver Tarihi Cemevi I iç mekân detayı.

Fotoğraf 386 Beşpınarlar/Vağaver Tarihi Cemevi II dış görünüm.

Fotoğraf 387 Beşpınarlar/Vağaver Tarihi Cemevi II dış görünüm.

Fotoğraf 388 Beşpınarlar/Vağaver Tarihi Cemevi II'de muhafaza edilen tarık.

Fotoğraf 389 Yazılı Cemevi dış görünüm.

Fotoğraf 390 Yazılı Cemevi iç mekân görünümü.

Fotoğraf 391 Eriklitekke Cemevi III dış görünüm.

Fotoğraf 392 Eriklitekke Cemevi III iç mekânda ocak yönüne bakış.

Fotoğraf 393 Kızoğlu İlyas Karabudak Evi dış görünüm.

Fotoğraf 394 Kızoğlu İlyas Karabudak Evi iç mekân görünümü

Fotoğraf 395 Kızoğlu İlyas Karabudak Evi iç mekân görünümü.

Fotoğraf 396 Kızoğlu İlyas Karabudak Evi dış görünüm.

Fotoğraf 397 Turhal Ormanözü Köyü Tarihi Cemevi dış cephe.

Fotoğraf 398 Turhal Ormanözü Köyü Tarihi Cemevi iç mekânda ocak yönünde bakış

Fotoğraf 399 Zile Ağcakeçili Köyü Tarihi Cemevi dış görünüm.

Fotoğraf 400 Zile Ağcakeçili Köyü Tarihi Cemevi iç mekân görünümü.

Fotoğraf 401 Zile Ağcakeçili Köyü Tarihi Cemevi iç mekân görünümü.

Fotoğraf 402 Karacaören Cemevi I dış görünüm.

Fotoğraf 403 Karacaören Cemevi I dış cephe.

Fotoğraf 404 Karacaören Cemevi I iç mekân görünümü.

Fotoğraf 405 Karacaören Cemevi I sütun başlığı.

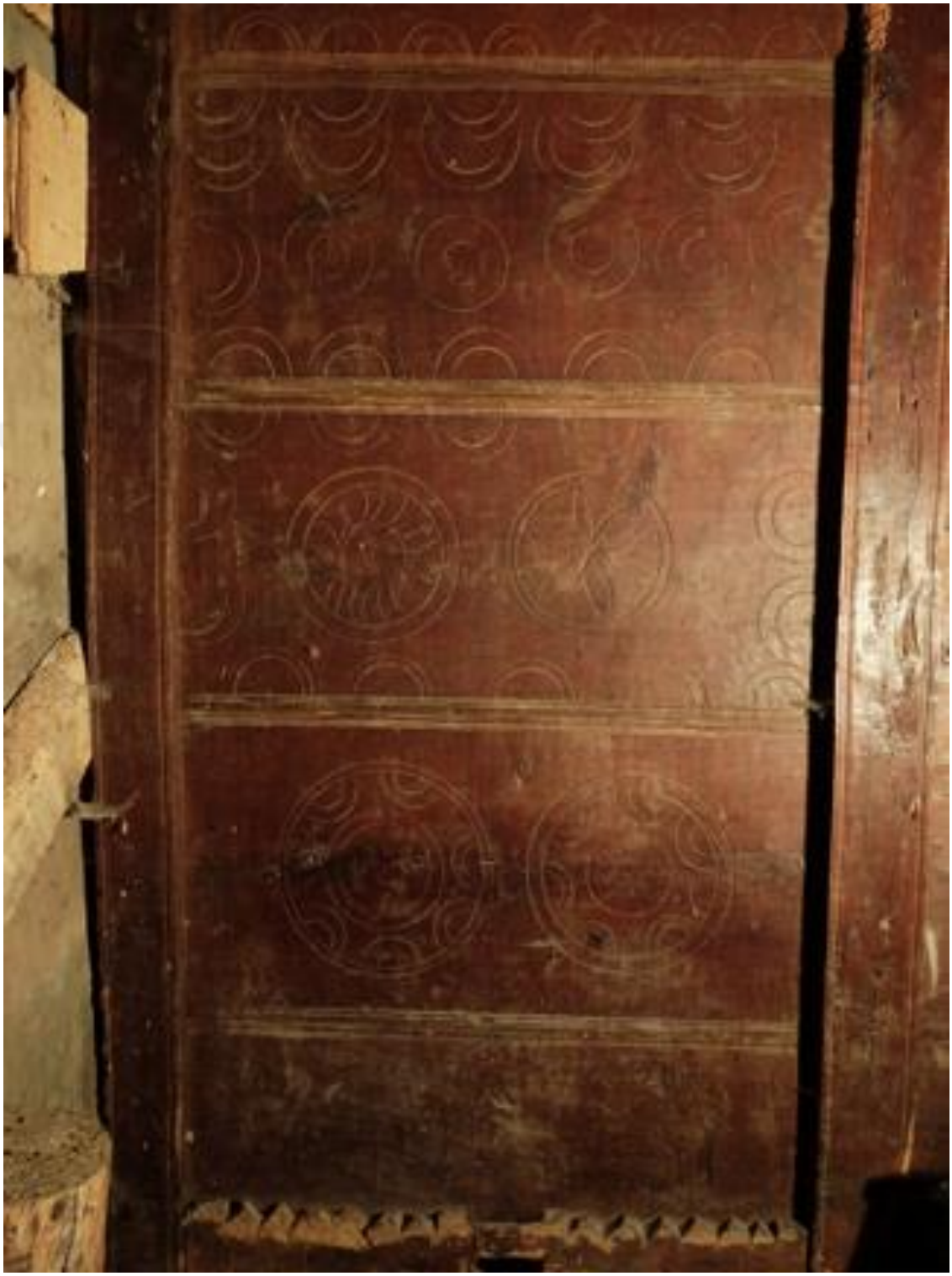
Fotoğraf 406 Karacaören Cemevi II dış görünüm.

Fotoğraf 407 Karacaören Cemevi II iç mekân görünümü.

Fotoğraf 408 Karacaören Cemevi II tavan detayı

Fotoğraf 409 Karacaören Cemevi II kapı detayı.

Fotoğraf 410 Türkmenhacı Köyü Cemevi dışarıdan görünümü

Fotoğraf 411 Türkmenhacı Köyü Cemevi iç mekân görünümü.

Fotoğraf 412 Türkmenhacı Köyü Cemevi'nde görülen ve Beyazıdı Bostan Ocağı'ndan getirildiği düşünülen tarıklar.

Fotoğraf 413 Ersefil Ocağı dış görünümü.

Fotoğraf 414 Ersefil Ocağı iç mekân görünümü.

Fotoğraf 415 Ersefil Ocağı'nda muhafaza edilen tarık.

Fotoğraf 416 Çitköy Cemevi dış görünümü.

Fotoğraf 417 Çitköy Cemevi iç mekân görünümü.

Fotoğraf 418 Başkınık Köyü Cennet Ana Ocağı dış görünümü.

Fotoğraf 419 Başkınık Köyü Cennet Ana Ocağı kapısı.

Fotoğraf 420 Derviş Cemal Köyü Tarihi Cemevi II dış görünümü

Fotoğraf 421 Derviş Cemal Köyü Tarihi Cemevi II iç mekân görünümü.

Fotoğraf 422 Kemah Dereköy cemevi kalıntılarının bulunduğu alan

Fotoğraf 423 Kemah Dereköy cemevi kalıntılarının bulunduğu alan

Fotoğraf 424 Martköy Turabi Ocağı dış görünümü.

Fotoğraf 425 Martköy Turabi Ocağı iç mekân görünümü.

Fotoğraf 426 Gülali Tarihi Cemevi iç mekân görünümü.

Fotoğraf 427 Gülali Tarihi Cemevi giriş kapısı.

Fotoğraf 428 Gülali Tarihi Cemevi iç mekân görünümü.

Fotoğraf 429 Gülali Tarihi Cemevi ocak detayı

Fotoğraf 430 Eriklitekke Cemevi II’nin yıkıntısı.

Fotoğraf 431 Kızoğlu Halil Duran Cemevi dış görünümü.

Fotoğraf 432 Kızoğlu Halil Duran Cemevi iç görünümü.

Fotoğraf 433 Narmikan Musai Hardi Ocağı dış görünümü

Fotoğraf 434 Narmikan Musai Hardi Ocağı dış görünümü

Fotoğraf 435 Narmikan Musai Hardi Ocağı hole bakış

Fotoğraf 436 Narmikan Musai Hardi Ocağı tarığın muhafaza edildiği alana bakış

Fotoğraf 437 Yalıncak Köyü Tekke ve Aşevi Tarihi Cemevi ana mekân görünümü

Fotoğraf 438 Yalıncak Köyü Tekke ve Aşevi Tarihi Cemevi sütun başlığı detayı

Fotoğraf 439 Yalıncak Köyü Tekke ve Aşevi Tarihi Cemevi kırlangıç kubbe görünümü

Fotoğraf 440 İmam Rıza / Hasan Halife Ocak Evi ana mekân görünümü

Fotoğraf 441 İmam Rıza / Hasan Halife Ocak Evi ana mekân görünümü

Fotoğraf 442 Başpınar Cemevi ana mekân görünümü

Fotoğraf 443 Başpınar Cemevi ana mekân görünümü

Fotoğraf 444 Başpınar Cemevi kırlangıç kubbe görünümü

Fotoğraf 445 Başpınar Cemevi sütun başlığı detay

Fotoğraf 446 Ömercik Köyü Cemevi dış görünümü

Fotoğraf 447 Ömercik Köyü Cemevi ana mekânı

Fotoğraf 448 Ömercik Köyü Cemevi ana mekânı

Fotoğraf 449 Şarklı Cemevi ana mekânı

Fotoğraf 450 Şarklı Cemevi ana mekânı

Fotoğraf 451 Eriklitekke Cemevi I ana mekânı.

Fotoğraf 452 Eriklitekke Cemevi I ana mekânı.

Fotoğraf 453 Babusor Ocağı Cemevi dış görünümü.

Fotoğraf 454 Dambüyük Cemevi kalıntılara bakış

Fotoğraf 455 Oğlakkaya Cemevi yapı kalıntılarının bulunduğu alana bakış

Fotoğraf 456 Sivrialan Dededamı fragmanları

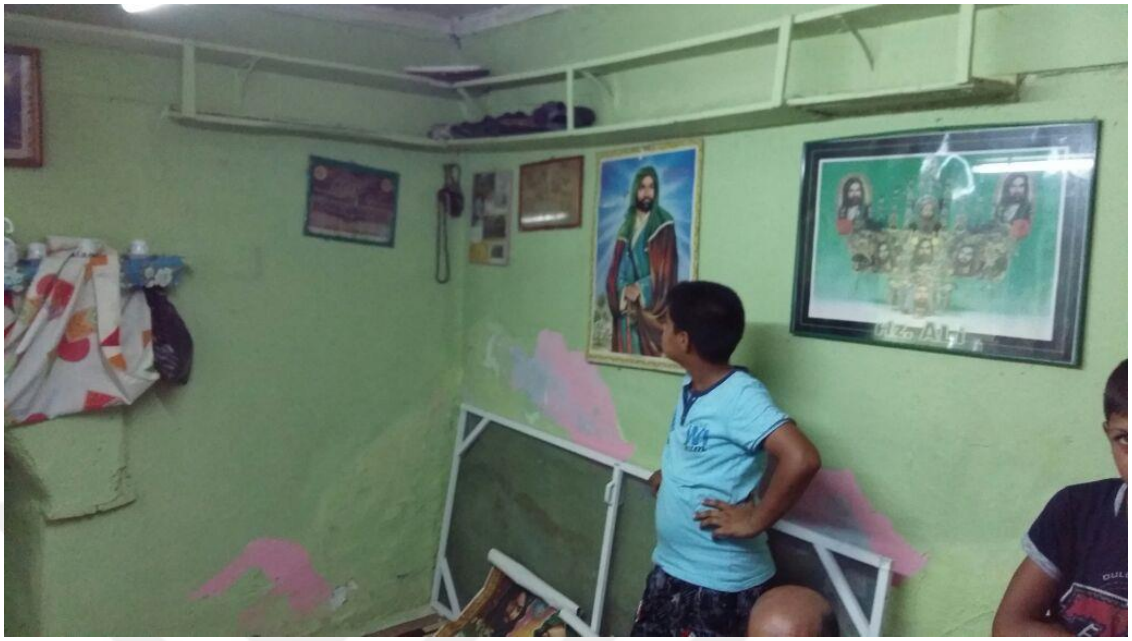
Fotoğraf 457 Sivrialan Dededamı fragmanları

Fotoğraf 458 Aydın Dalaman Yeniköy Seyit Evlatları Tarihi Cemevi, dışarıdan görünüş

Fotoğraf 459 Aydın Dalaman Yeniköy Seyit Evlatları Tarihi Cemevi, ana mekânda ocak duvarına bakış

Fotoğraf 460 Aydın Dalaman Yeniköy Seyit Evlatları Tarihi Cemevi, ana mekâna bakış

Fotoğraf 461 Aydın Dalaman Yeniköy Seyit Evlatları Tarihi Cemevi, ana mekânda muhafaza edilen tarık

Fotoğraf 462 Aydın Dalaman Yeniköy Seyit Evlatları Tarihi Cemevi, bahçe içerisinde konumlandırılan mezar yapılarına bakış

Fotoğraf 463 Elazığ Merkez Koruköy Köyü Tarihi Cemevi, dışarıdan bakış

Fotoğraf 464 Elazığ Merkez Koruköy Köyü Tarihi Cemevi, ana mekânda ocak yönüne bakış

Fotoğraf 465 Elazığ Merkez Koruköy Köyü Tarihi Cemevi, ocak yönünden ana mekâna bakış

Fotoğraf 466 Tunceli Mazgirt Yeldeğen (Şöbek) Köyü Baba Mansur, ocak detay

Fotoğraf 467 Tunceli Mazgirt Yeldeğen (Şöbek) Köyü Baba Mansur, ocak yönünden ana mekâna bakış

Fotoğraf 468 Tunceli Mazgirt Yeldeğen (Şöbek) Köyü Baba Mansur Ocak Evi, karadirek görünüş

Fotoğraf 469 Zara Çevirmehan Tarihi Cemevi ana mekan görünüş

Fotoğraf 470 Zara Çevirmehan Tarihi Cemevi ana mekan görünüş

Fotoğraf 471 Zara Çevirmehan Tarihi Cemevi dışarıdan görünüş

Fotoğraf 472 Yayladere Korlu Ustuna Reş Karadirek Tarihi Cemevi dışarıdan görünüş

Fotoğraf 473 Yayladere Korlu Ustuna Reş Karadirek Tarihi Cemevi iç mekân

KARADİREK ÖRNEKLERİ

Fotoğraf 474 Bingöl Yayladere Korlu Ustuna Reş Karadirek, karadireğe bakış

Fotoğraf 475 Çorum Alaca Büyükkeşlik Nesimi Dede Ocak Evi, karadireğe bakış

Fotoğraf 476 Çorum Merkez Dereköy Dedeşli Karadirek, karadireğe bakış

Fotoğraf 477 Elazığ Üçbudak Derviş Cemal Evi, karadireğe bakış

Fotoğraf 478 Elazığ Üçbudak Derviş Cemal Evi, karadirek detay

Fotoğraf 479 Erzincan Çayırlı Başköy Şıh Hasan Ocağı, karadirek görünüş

Fotoğraf 480 Erzincan Üzümlü Çardaklı Köyü Seyyid Murtaza Ocağı, karadirek görünüş

Fotoğraf 481 Erzincan Çayırlı Zurun Derviş Cemal Ocağı, karadirek görünüş

Fotoğraf 482 Erzincan Üzümlü Pınarlıkaya Köyü Hınzori Gülali Ağa Cemevi, karadirek görünüş

Fotoğraf 483 Erzincan Kemaliye Ocak Köyü Hıdır Abdal Ocağı, karadirek görünüş

Fotoğraf 484 Erzincan Üzümlü Avcılar Köyü Kiştim Marı Mekânı, karadirek görünüş

Fotoğraf 485 Kırıkkale Balışeyh Hıdırşeyh Köyü Kara Donlu Can Baba Dergahı, karadirek görünüş

Fotoğraf 486 Kırıkkale Delice Dağobası köyü Evliya Seyitler Ocağı, karadirek görünüş

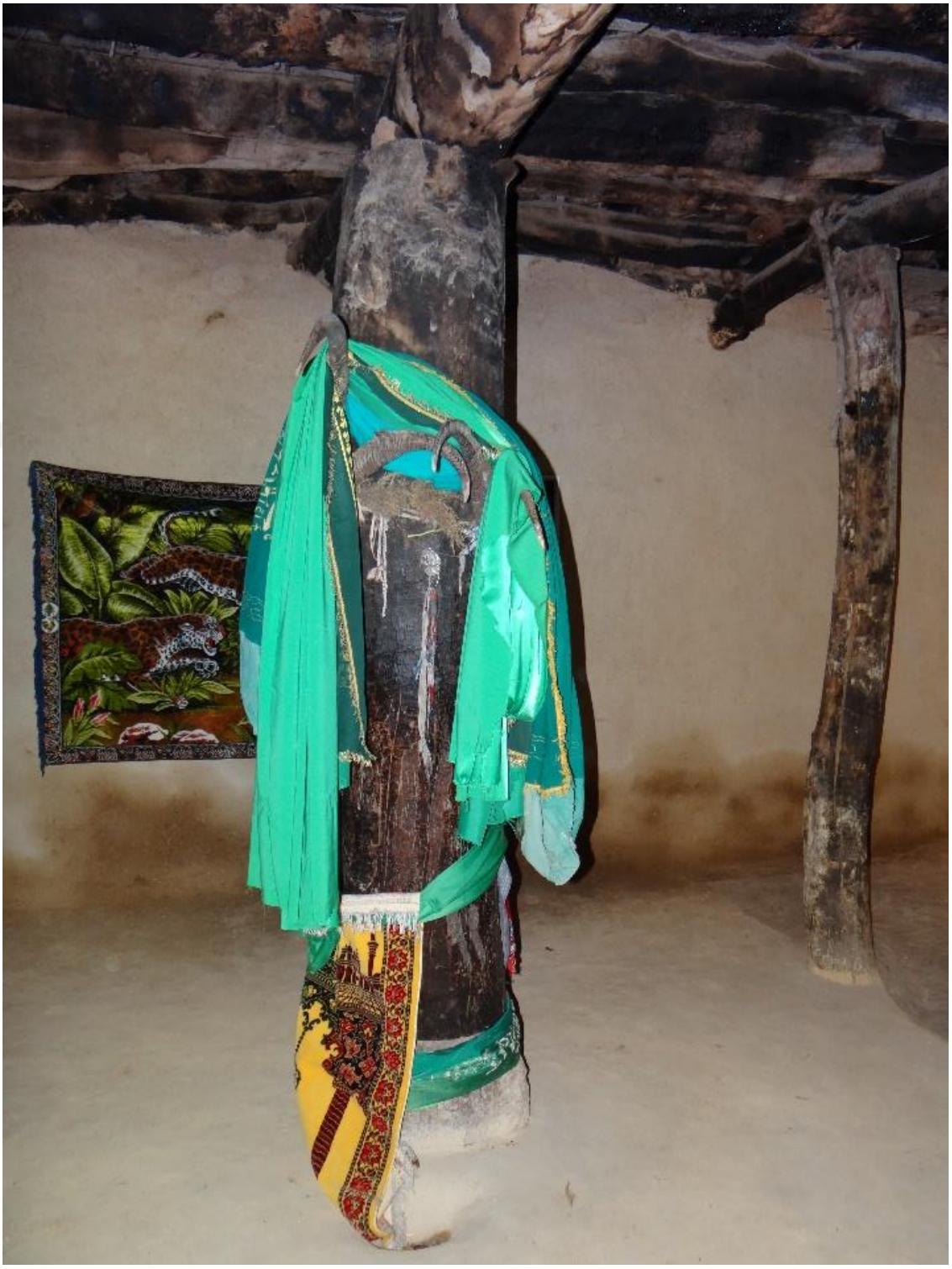
Fotoğraf 487 Malatya Arapgir Onar Köyü Onar Büyük Ocak Evi, karadirek görünüş

Fotoğraf 488 Malatya Yazıhan Fethiye Mahallesi, karadirek görünüş

Fotoğraf 489 Malatya Arguvan Koyuncu (Gürge) Köyü Şah Süleyman ocak Evi,

Fotoğraf 490 Malatya Arapgir Yazılı (Saldek) Köyü Kara Yakup Ocağı, karadirek görünüş

Fotoğraf 491 Sivas Divriği Karageban Köyü Karadirek Cemevi / Yılancık Ocağı, karadirek görünüş

Fotoğraf 492 Sivas Hafik Emre Köyü, karadirek detay

Fotoğraf 493 Sivas Koyulhisar Ekinözü Köyü, karadirek görünüş

Fotoğraf 494 Sivas Divriği Güvenkaya Köyü, karadirek görünüş

Fotoğraf 495 Tokat Erbaa Keçeci Köyü Keçeci Baba Ocak Evi, karadirek detay

Fotoğraf 496 Tokat Zile Çeltek Köyü, karadirek görünüş

Fotoğraf 497 Tunceli Nazımiye Geriş Köyü Kalferad Ocak Evi, karadirek görünüş

Fotoğraf 498 Tunceli Mazgirt Dibran köyü, karadirek görünüş

Fotoğraf 499 Tunceli Mazgirt Yeldeğen (Şöbek) Köyü Baba Mansur Ocak Evi, karadirek görünüş

Fotoğraf 500 Tunceli Mazgirt Darıkent (Muhundi) Köyü Baba Mansur Ocak Evi, karadirek görünüş

Fotoğraf 501 Tunceli Mazgirt Darıkent (Muhundi) Köyü Turavi Ocağı, karadirek görünüş

Fotoğraf 502 Tunceli Pülümür Hacılı Köyü Pir Sultan Ocağı, karadirek görünüş

KIRLANGIÇ KUBBE ÖRNEKLERİ

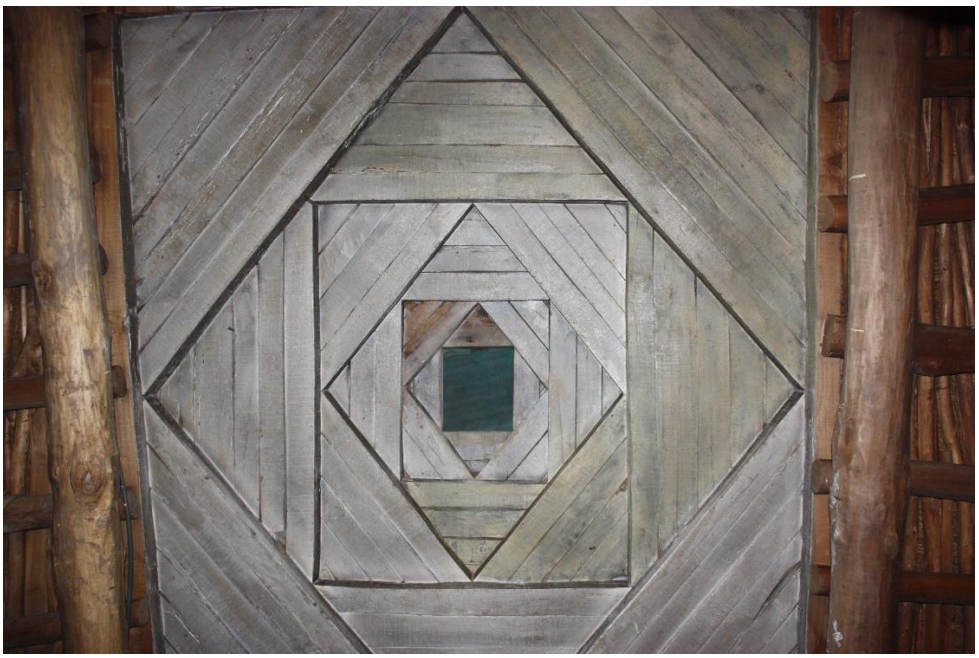
Fotoğraf 503 Amasya Göynücek Başpınar Köyü Tarihi Cemevi, kırlangıç kubbe detay

Fotoğraf 504 Amasya Göynücek Çulpara Köyü Tarihi Cemevi, kırlangıç kubbe detay

Fotoğraf 505 Amasya Göynücek Tencirli Köyü Tarihi Cemevi, kırlangıç kubbe detay

Fotoğraf 506 Elazığ Karakoçan Yoğunağaç Köyü Çoribori Ocak Evi, kırlangıç kubbe detay

Fotoğraf 507 Erzincan Çayırlı Başköy Şıh Hasan Ocağı Tarihi Cemevi, kırlangıç kubbe detay

Fotoğraf 508 Erzincan Üzümlü Pınarlıkaya Köyü Hınzori Gülali Ağa Tarihi Cemevi, kırlangıç kubbe detay

Fotoğraf 509 Kayseri Sarız Küçük Örtülü Köyü Tarihi Cemevi, kırlangıç kubbe detay

Fotoğrafl 510 Kahramanmaraş Afşin Koçovası Köyü Musai Hardi Ocağı Tarihi Cemevi, kırlangıç kubbe detay

Fotoğraf 511 Malatya Hekimhan Başkınık Köyü 12 Kardeş Ocağı Tarihi Cemevi, kırlangıç kubbe detay

Fotoğraf 512 Malatya Arapgir Onar Köyü Şeyh Bahşiş Ocağı, kırlangıç kubbe detay

Fotoğraf 513 Malatya Arapgir Onar Köyü Onar Büyük Ocak Evi, kırlangıç kubbe detay

Fotoğraf 514 Sivas Ulaş Çavdar Köyü Ali Gürsoy Evi, kırlangıç kubbe detay

Fotoğraf 515 Sivas Hafik Karlı Köyü Hasan Koca Ocak Evi, kırlangıç kubbe detay

Fotoğraf 516 Sivas Hafik Pirhüseyin Köyü Ağuiçen Ocak Evi, kırlangıç kubbe detay

Fotoğraf 517 Sivas İmranlı Ortaköy Seyyid Yusuf Ocak Evi, kırlangıç kubbe detay

Fotoğraf 518 Sivas Ulaş Çavdar Köyü Mustafa Polat Evi, kırlangıç kubbe detay

Fotoğraf 519 Sivas Kangal Kürkçü Köyü Büyük Damı, kırlangıç kubbe detay

Fotoğraf 520 Sivas Kangal Mescit Köyü Araboğlu Ocak Evi, kırlangıç kubbe detay

Fotoğraf 521 Sivas Şarkışla Kaymak Köyü Tarihi Cemevi, kırlangıç kubbe detay

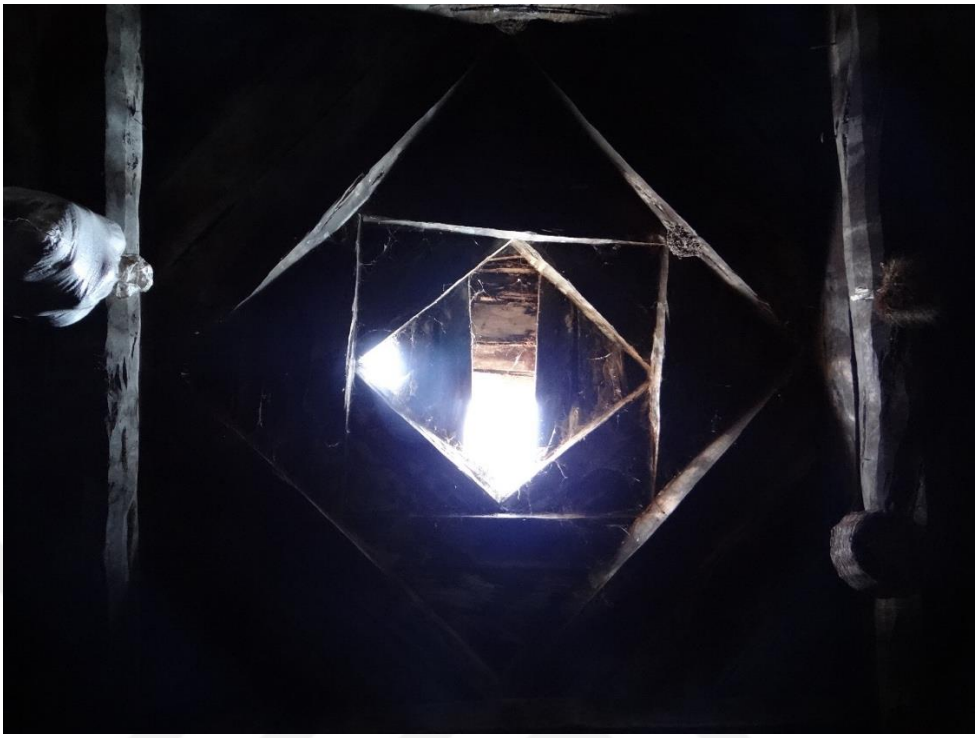
Fotoğraf 522 Sivas Şarkışla Kaymak Köyü Gülali Cemevi, kırlangıç kubbe detay

Fotoğraf 523 Sivas Şarkışla Ortaköy Köyü Cemevi, kırlangıç kubbe detayı

Fotoğraf 524 Sivas Şarkışla Otluk Köyü Tarihi Cemevi, kırlangıç kubbe detayı

Fotoğraf 525 Sivas Şarkışla Saraç Köyü Halil Ağa Tarihi Cemevi, kırlangıç kubbe detay

Fotoğraf 526 Sivas Şarkışla Sarac Köyü Tarihi Cemevi, kırlangıç kubbe detay

Fotoğraf 527 Sivas Yıldızeli Banaz Köyü Pirsultan Ocak Evi, kırlangıç kubbe detay

Fotoğraf 528 Sivas Zara Çevirmehan Köyü Tarihi Cemevi, kırlangıç kubbe detay

Fotoğraf 529 Tokat Almus Hubyar Bek Dede 1 No'lu Yapı, kırlangıç kubbe detay

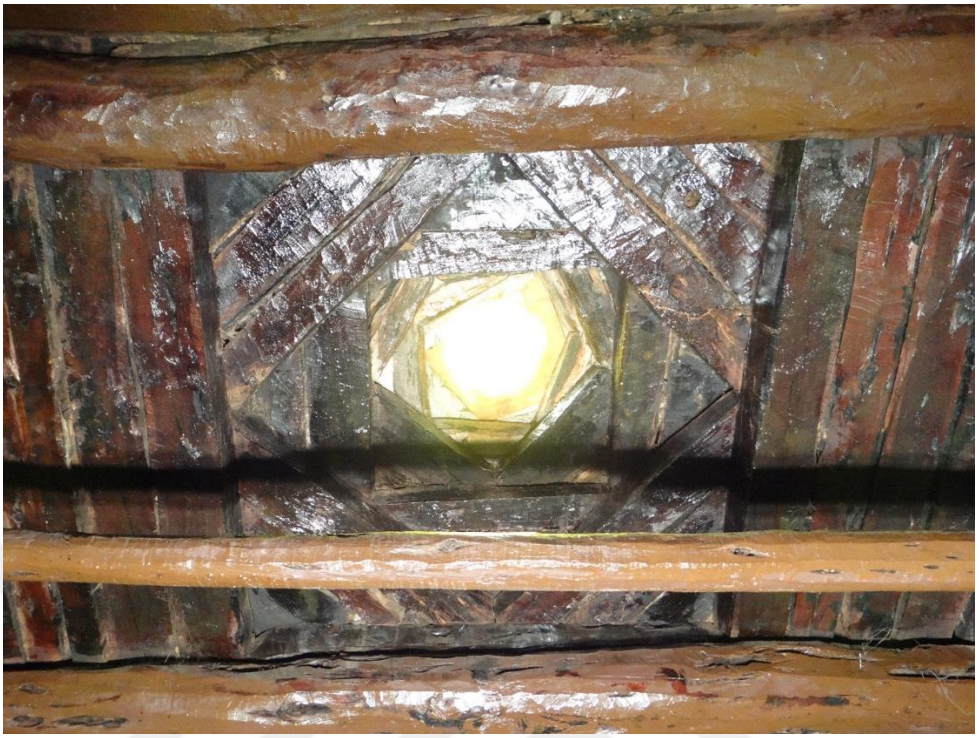
Fotoğraf 530 Amasya Merkez Kızoğlu Köyü Halil Duran Tarihi Cemevi, kırlangıç kubbe detay

Fotoğraf 531 Amasya Merkez Kızoğlu Köyü İlyas Karabudak Ocak Ev, kırlangıç kubbe detay

Fotoğraf 532 Tokat Zile Acısu Köyü Veli Baba Ocak Evi, kırlangıç kube detay

Fotoğraf Şekil 533 Tokat Zile Karacaören Köyü Tarihi Cemevi I, kırlangıç kubbe detay

Fotoğraf 534 Tokat Zile Karacaören Köyü Tarihi Cemevi II, kırlangıç kubbe detay

Fotoğraf 535 Tunceli Pülümür Doğanpınar Köyü Büklü Dede Ocak Evi, zeminden kırlangıç kubbeye bakış

Fotoğraf 536 Tunceli Pülümür Hacılı Köyü Pir Sultan Ocak Evi, kırlangıç kubbe detayı

Fotoğraf 537 Yozgat Çekerek Sarıköy Sofuoğlu Tarihi Cemevi, kırlangıç kubbe detay

OCAK ÖRNEKLERİ

Fotoğraf 538 Amasya Göynücek Çulpara Köyü Tarihi Cemevi, ocak detay

Fotoğraf 539 Amasya Göynücek Başpınar Köyü Tarihi Cemevi, ocak detay

Fotoğraf 540 Ankara Aşağıemirler Köyü Tarihi Cemevi, ocak detay

Fotoğraf 541 Ankara Çubuk Demirci Köyü Tarihi Cemevi, ocak detay

Fotoğraf 542 Ankara Beypazarı Karaşar Köyü Tarihi Cemevi, ocak detay

Fotoğraf 543 Ankara Çubuk Kargın Köyü Çatalkapı Cemevi, ocak detay

Fotoğraf 544 Çankırı Şabanözü Bulgurcu Köyü Tarihi Cemevi, ocak detay

Fotoğraf 545 Çorum Merkez Dereköy Dedeşli Karadirek Ocak Evi, ocak detay

Fotoğraf 546 Elazığ Merkez Koruköy Köyü Tarihi Cemevi, ocak duvarına bakış

Fotoğraf 547 Elazığ Merkez Sün Köyü Süleyman Dede Ocak Evi, ocak detay

Fotoğraf 548 Elazığ Karakoçan Üçbudak Köyü Seyyid Nuri Cemaleddin Ocak Evi, ocak detay

Fotoğraf 549 Erzincan Çayırlı Başköy Şıh Hasan Tarihi Cemevi, ocak detay

Fotoğraf 550 Erzincan Üzümlü Pınarlıkaya Köyü Hınzori Gülali Ağa Tarihi Cemevi, ocak detay

Fotoğraf 551 Erzurum Şenkaya Beşpınarlar (Vağaver) Köyü Tarihi Cemevi I, ocak duvarına bakış

Fotoğraf 552 Kayseri Sarız Küçükörtülü Baba Mansur Ocak Evi, ocak detay

Fotoğraf 553 Malatya Hekimhan Basak Köyü Kolu Açık Hacım Sultan Büyük Oda Ocak Evi, ocak detay

Fotoğraf 554 Malatya Hekimhan Başkınık Köyü On İki Kardeş Ocağı Tarihi Cemevi, ocak detay

Fotoğraf 555 Malatya Arguvan Kuyudere (Minayık) Köyü İmam Zeynel Abidin Ocağı Tarihi Cemevi, ocak detay

Fotoğraf 556 Sivas İmranlı Dağyurdu Köyü Karadirek Tarihi Cemevi, ocak detay

Fotoğraf 557 Sivas Hafik Karlı Köyü Koca Hasan Ocak Evi, ocak detay

Fotoğraf 558 Sivas Hafik Pirhüseyin Köyü Ağuiçen Köyü Ocak Evi, ocak duvarına bakış

Fotoğraf 559 Sivas Hafik Yalıncak Köyü Tekke ve Aşevi Ocak Cemevi, ocak duvarına bakış

Fotoğraf 560 Sivas İmranlı Ortaköy Seyyid Yusuf Ocak Evi, ocak detay

Fotoğraf 561 Sivas Ulaş Çavdar Köyü Ali Gürsoy Evi, ocak duvarına bakış

Fotoğraf 562 Sivas Ulaş Çavdar Köyü Mustafa Polat Evi, ocak detay

Fotoğraf 563 Sivas Kangal Kürkçü Köyü Gencağa Ocak Evi, ocak detay

Fotoğraf 564 Sivas Kangal Mescit Köyü Araboğlu Ocak Evi, ocak detay

Fotoğraf 565 Sivas Şarkışla Alaman Köyü Coli Baba Ocak Evi, ocak detay

Fotoğraf 566 Sivas Şarkışla Kaymak Köyü Tarihi Cemevi, ocak duvarına bakış

Fotoğraf 567 Sivas Şarkışla Kaymak Köyü Gülali Tarihi Cemevi, ocak detay

Fotoğraf 568 Sivas Şarkışla Kümbet Köyü Tarihi Cemevi, ocak duvarına bakış

Fotoğraf 569 Sivas Şarkışla Otluk Köyü Tarihi Cemevi, ocak detay

Fotoğraf 570 Sivas Şarkışla Saraç Köyü Tarihi Cemevi, ocak duvarına bakış

Fotoğraf 571 Sivas Yıldızeli Banaz Köyü Pir Sultan Ocağı, ocak detayı

Fotoğraf 572 Sivas Zara Çevirmehan Köyü Pir SultanAbdal Ocak Evi, ocak duvarına bakış

Fotoğraf 573 Hubyar Bek Dede 1 No'lu Yapı, ocak duvarına bakış

Fotoğraf 574 Tokat Turhal Eriklitekke Köyü Tarihi Cemevi, ocak detay

Fotoğraf 575 Tokat Zile Acısu Köyü Tarihi Cemevi I, ocak duvarına bakış

Fotoğraf 576 Tokat Zile Karacaören Köyü Tarihi Cemevi I, ocak detay

Fotoğraf 577 Tokat Zile Karacaören Köyü Tarihi Cemevi II, ocak detay

Fotoğraf 578 Tunceli Mazgirt Yeldeğen (Şöbek) Köyü Baba Mansur, ocak detay

Fotoğraf 579 Tunceli Pülümür Hacılı köyü, ocak detay

Fotoğraf 580 Yozgat Çekerek Sarıköy Sofuoğlu Tarihi Cemevi

TARİH İBARESİ BULUNAN YAPI ÖRNEKLERİ

Fotoğraf 581 Amasya Göynücek Çulpara Köyü Tarihi Cemevi, tarih ibaresi detay

Fotoğraf 582 Amasya Göynücek Çulparaa Köyü Tarihi Cemevi, tarih ibaresi detay

Fotoğraf 583 Amasya Göynücek Çulparaa Köyü Tarihi Cemevi, tarih ibaresi detay

Fotoğraf 584 Ankara Çubuk Kargın Köyü Çatalkapı Cemevi, tarih ibaresi detay

Fotoğraf 585 Ankara Çubuk Ömercik Köyü Tarihi Cemevi, tarih ibaresi detay

Fotoğraf 586 Çorum Merkez Dereköy Dedeşli Karadirek Ocak Evi, tarih ibaresi detay

Fotoğraf 587 Erzincan Çayırlı Başköy Şıh Hasan Tarihi Cemevi, tarih ibaresi detay

Fotoğraf 588 Erzincan Üzümlü Çayıryazı (Zurun) Köyü Derviş Cemal Ocağı Tarihi Cemevi, tarih ibaresi detay

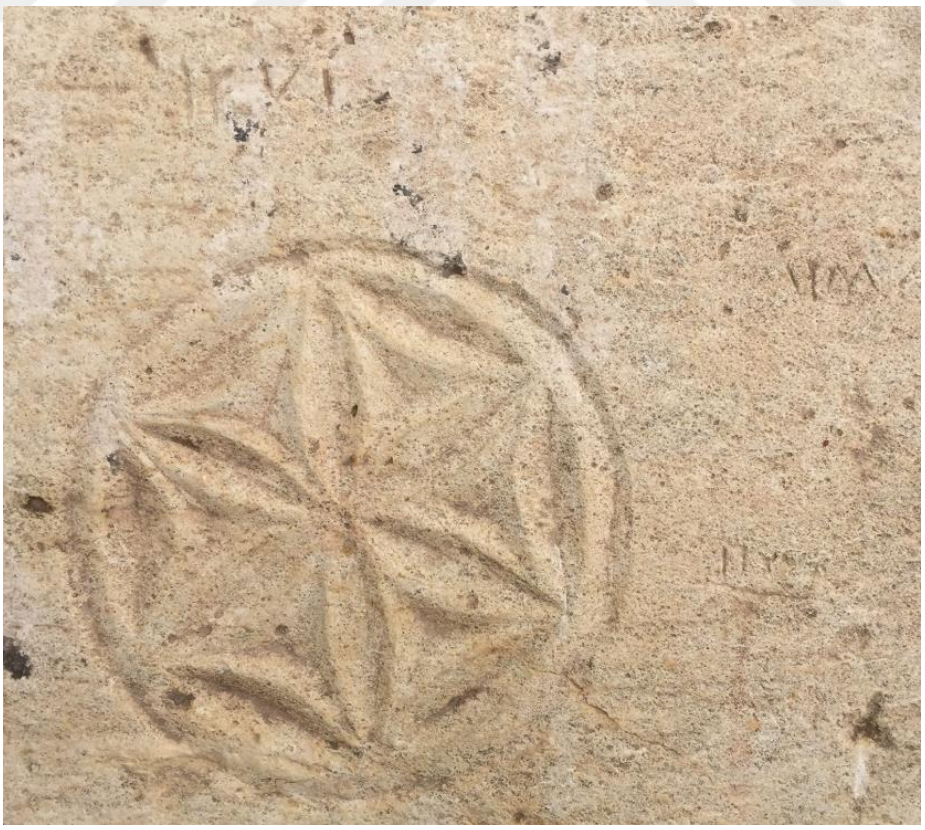
Fotoğraf 589 Kayseri Sarız Küçüksöbeçimen Köyü Küçüksöbeçimen Ocak Evi, tarih ibaresi detay

Fotoğraf 590 Kırıkkale Delice Dağobası Köyü Evliya Seyitler Ocağı Tarihi Cemevi, tarih ibaresi detay

Fotoğraf 591 Malatya Hekimhan Basak Köyü Kolu Açık Hacım Sultan Büyük Oda Ocak Evi, tarih ibaresi detay

Fotoğraf 592 Malatya Hekimhan Baltacıbaşı Köyü Cemevi, tarih ibaresi detay

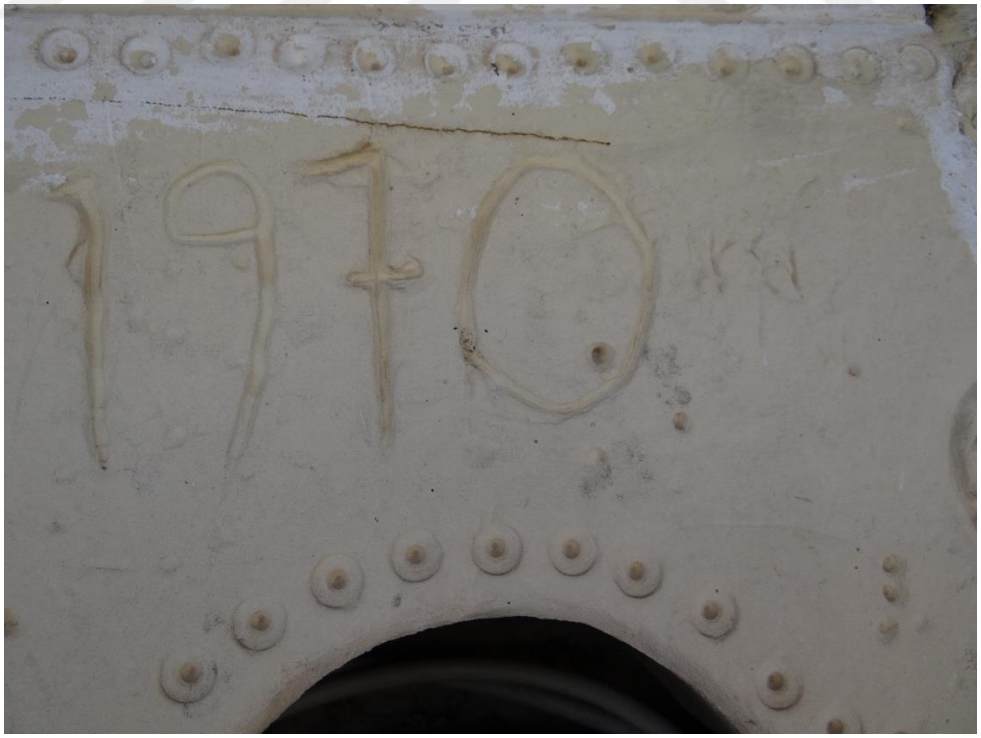
Fotoğraf 593 Malatya Arapgir Yazılı (Saldek) Köyü Kara Yakup Ocağı Tarihi Cemevi, tarih ibaresi detay

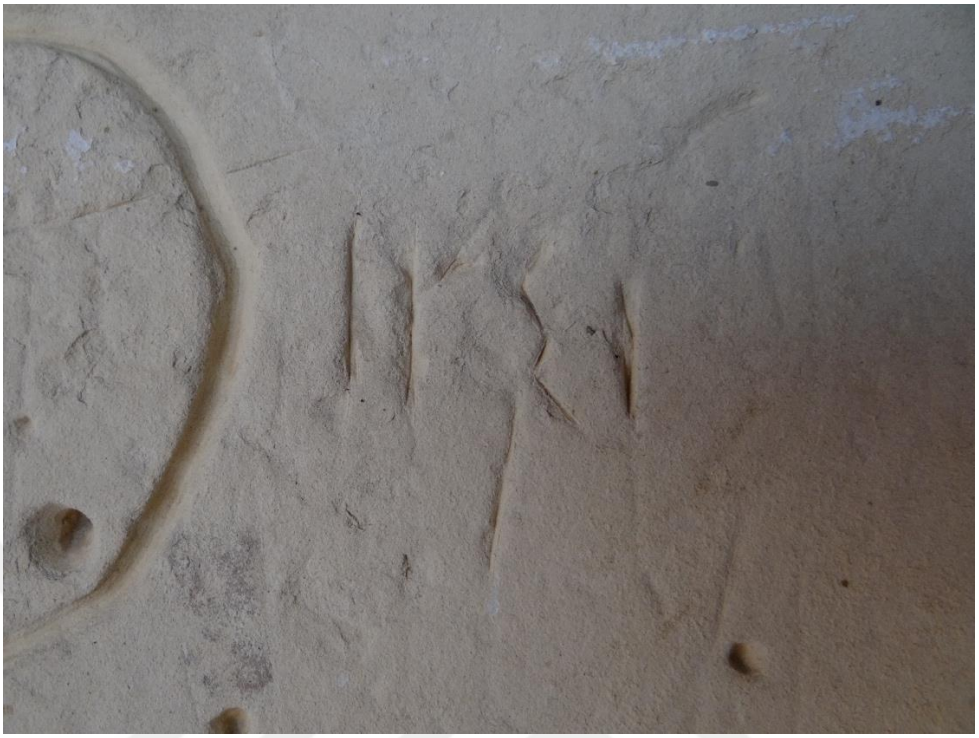
Fotoğraf 594 Malatya Hekimhan Uğurlu Köyü Baltacıbaşı Cemevi, tarih ibaresi detay

Fotoğraf 595 Kahramanmaraş Afşin Koçovası Köyü Musai Hardi Ocağı Tarihi Cemevi, tarih ibaresi detay

Fotoğraf 596 Kahramanmaraş Afşin Koçovası Köyü Musai Hardi Ocağı Tarihi Cemevi, tarih ibaresi detay

Fotoğraf 597 Kahramanmaraş Afşin Koçovası Köyü Musai Hardi Ocağı Tarihi Cemevi, tarih ibaresi detay

Fotoğraf 598 Sivas Ulaş Çavdar Köyü Mustafa Polat Evi, tarih ibaresi detay

Fotoğraf 599 Sivas Ulaş Çavdar Köyü Mustafa Polat Evi, tarih ibaresi detay

Fotoğraf 600 Sivas Hafik Karlı Köyü Koca Hasan Ocak Evi, tarih ibaresi detay

Fotoğraf 601 Sivas Hafik Yalıncak Köyü Seyyid İsmail Ocak Evi (Ağuiçen Ocağı), tarih ibaresi detay

Fotoğraf 602 Sivas Hafik Yalıncak Köyü Tekke ve Aşevi Ocak Cemevi, tarih ibaresi detay

Fotoğraf 603 Sivas Hafik Yalıncak Köyü Tekke ve Aşevi Ocak Cemevi, tarih ibaresi detay
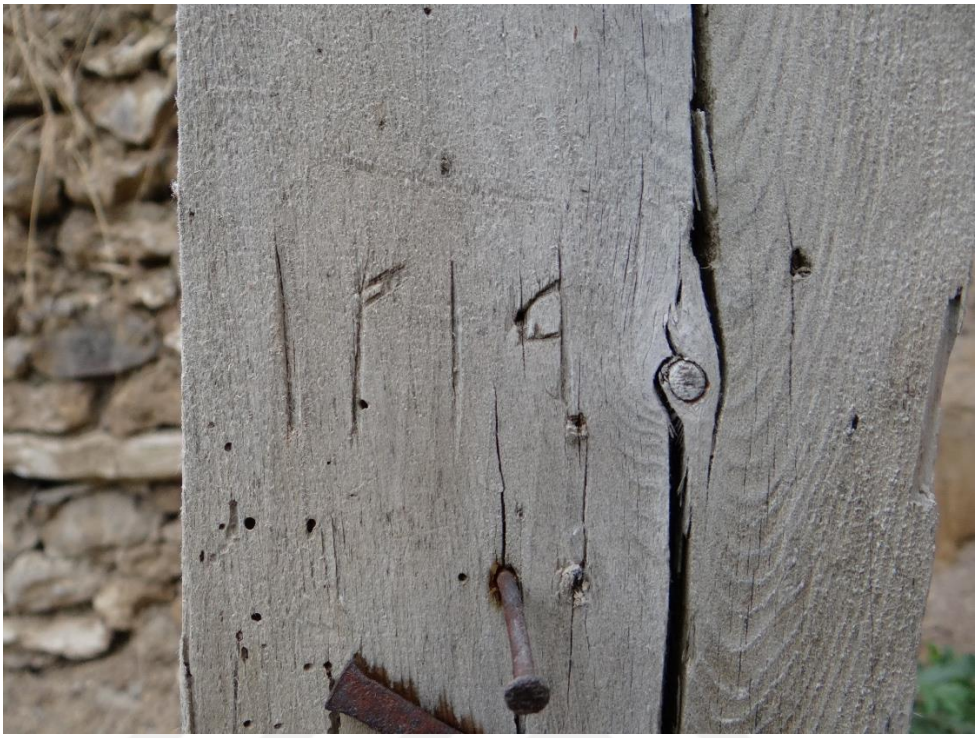

Fotoğraf 604 Sivas İmranlı Ortaköy Köyü Seyyid Yusuf Ocak Evi, tarih ibaresi detay

Fotoğraf 605 Sivas Ulaş Çavdar Köyü Ali Gürsoy Evi, tarih ibaresi detay

Fotoğraf 606 Sivas Kangal Kürkçü Köyü Gencağa Ocak Evi, tarih ibaresi detay
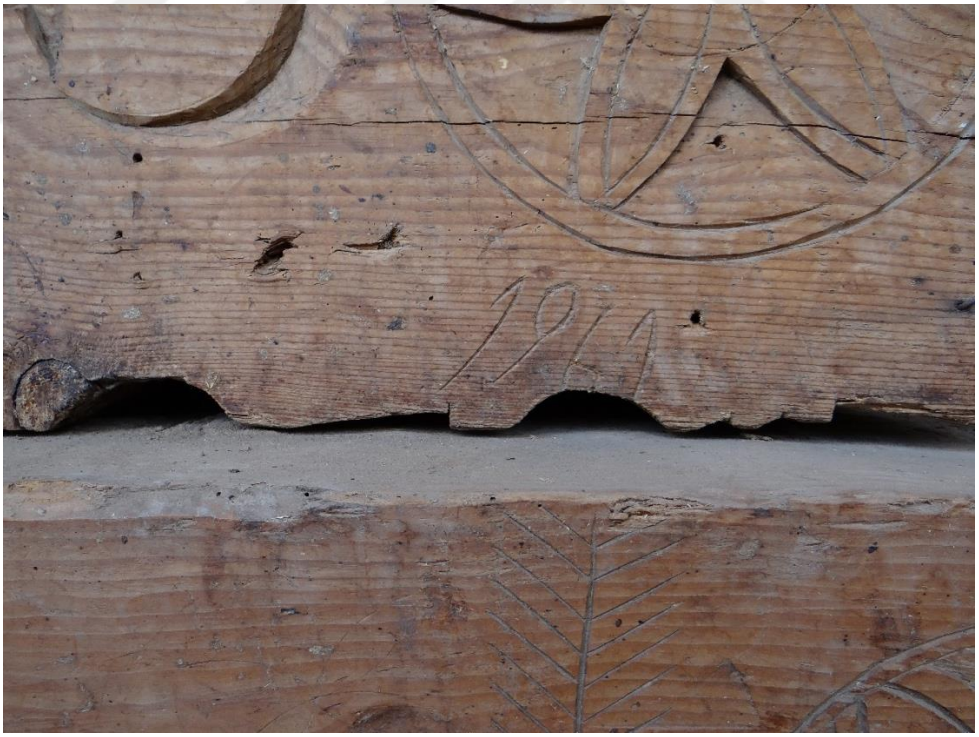

Fotoğraf 607 Sivas Hafik Pirhüseyin Ağuiçen Ocak Evi, tarih ibaresi detay

Fotoğraf 608 Sivas Şarkışla Alaman Köyü Coli Baba Ocak Evi, tarih ibaresi detay

Fotoğraf 609 Sivas Şarkışla Saraç Köyü Halil Ağa Tarihi Cemevi, tarih ibaresi detay

Fotoğraf 610 Sivas Zara Çevirmehan Köyü Tarihi Cemevi, tarih ibaresi detay

Fotoğraf 611 Sivas Zara Çevirmehan Köyü Tarihi Cemevi, tarih ibaresi detay

Fotoğraf 612 Tokat Erbaa Keçeci Köyü Keçeci Baba Ocak Evi, tarih ibaresi detay

Fotoğraf 613 Tokat Almus Hubyar Köyü Bek Dede 1 No'lu yapı, tarih ibaresi detay

Fotoğraf 614 Tokat Zile Acısu Köyü Veli Baba Ocak Evi, tarih ibaresi detay

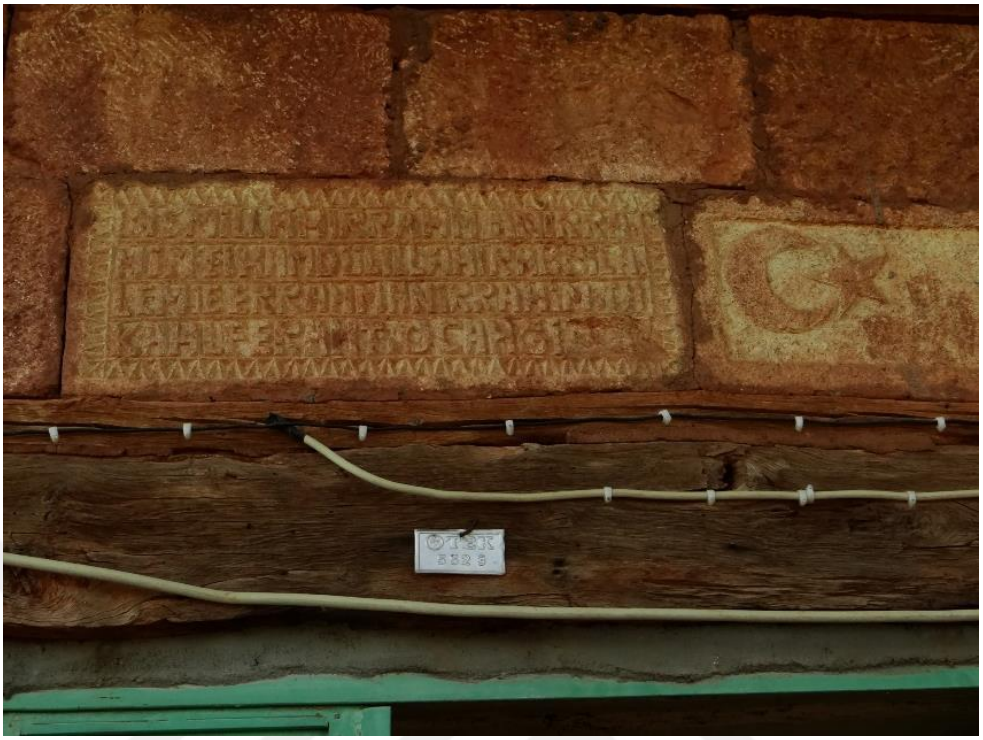
Fotoğraf 615 Tokat Zile Acısu Köyü Veli Baba Ocak Evi, tarih ibaresi detay

Fotoğraf 616 Tokat Zile Ağcakeçili Köyü Tarihi Cemevi, tarih ibaresi detay

Fotoğraf 617 Tunceli Hozat Karabakır Köyü Tarihi Cemevi, tarih ibaresi detay

Fotoğraf 618 Tunceli Nazımiye Geriş Köyü Kalferad Ocak Evi, tarih ibaresi detay

Fotoğraf 619 Tunceli Mazgirt Yeldeğen (Şöbek) Köyü Baba Mansur Ocak Evi, tarih ibaresi detay

Fotoğraf 620 Yozgat Çekerek Sarıköy Sofuoğlu Tarihi Cemevi, tarih ibaresi detay

Fotoğraf 621 Yozgat Çekerek Sarıköy Sofuoğlu Tarihi Cemevi, tarih ibaresi detay

KUTSAL EMANETLER

Fotoğraf 622 Ankara Çubuk Kargın Köyü Çatalkapı Cemevi, içerisinde kutsal nesne muhafaza edilen sandığa bakış

Fotoğraf 623 Aydın Dalaman Yeniköy Köyü Seyit Evlatları Ocağı Tarihi Cemevi, kutsal nesnelere örnekleri

Fotoğraf 624 Elazığ Baskil Akuşağı Köyü Derviş Dere Ocağı Tarihi Cemevi, kutsal nesnelere örnekleri

Fotoğraf 625 Elazığ Karakoçan Yoğunağaç Köyü Çoribori Ocak Evi, içerisinde kutsal nesne muhafaza edilen sandığa bakış

Fotoğraf 626 Malatya Arguvan Koyuncu (Gürge) Köyü Şah Süleyman Ocak Evi, karadirek üzerinde muhafaza edilen kutsal nesnelere bakış

Fotoğraf 627 Malatya Arapgir Onar Köyü Onar Büyük Ocak Evi, karadirek üzerinde muhafaza edilen kutsal nesnelere bakış

Fotoğraf 628 Diyarbakır Bismil Türkmenhacı Köyü Ersefil Ocağı Tarihi Cemevi, tarık örneği

Fotoğraf 629 Diyarbakır Bismil Türkmenhacı Köyü Tarihi Cemevi, tarık örneği
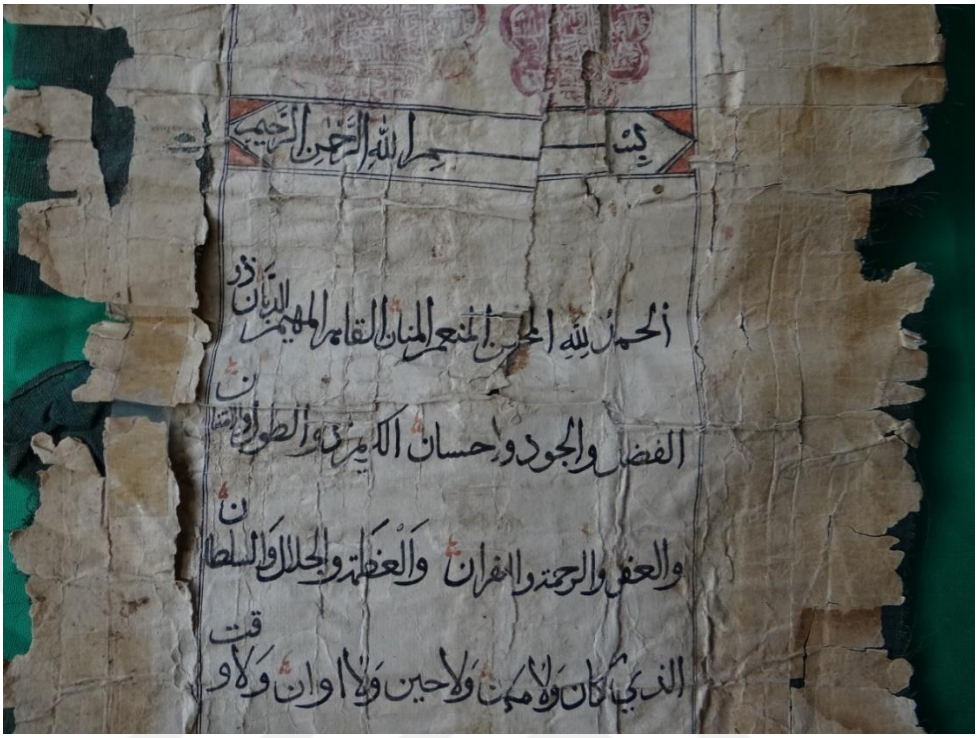

Fotoğraf 630 Diyarbakır Merkez Nahırkıracı Köyü Kuyudamı Tarihi Cemevi, şamdana bakış

Fotoğraf 631 Diyarbakır Merkez Nahırkıracı Köyü Kuyudamı Tarihi Cemevi, muhafaza edilen belge
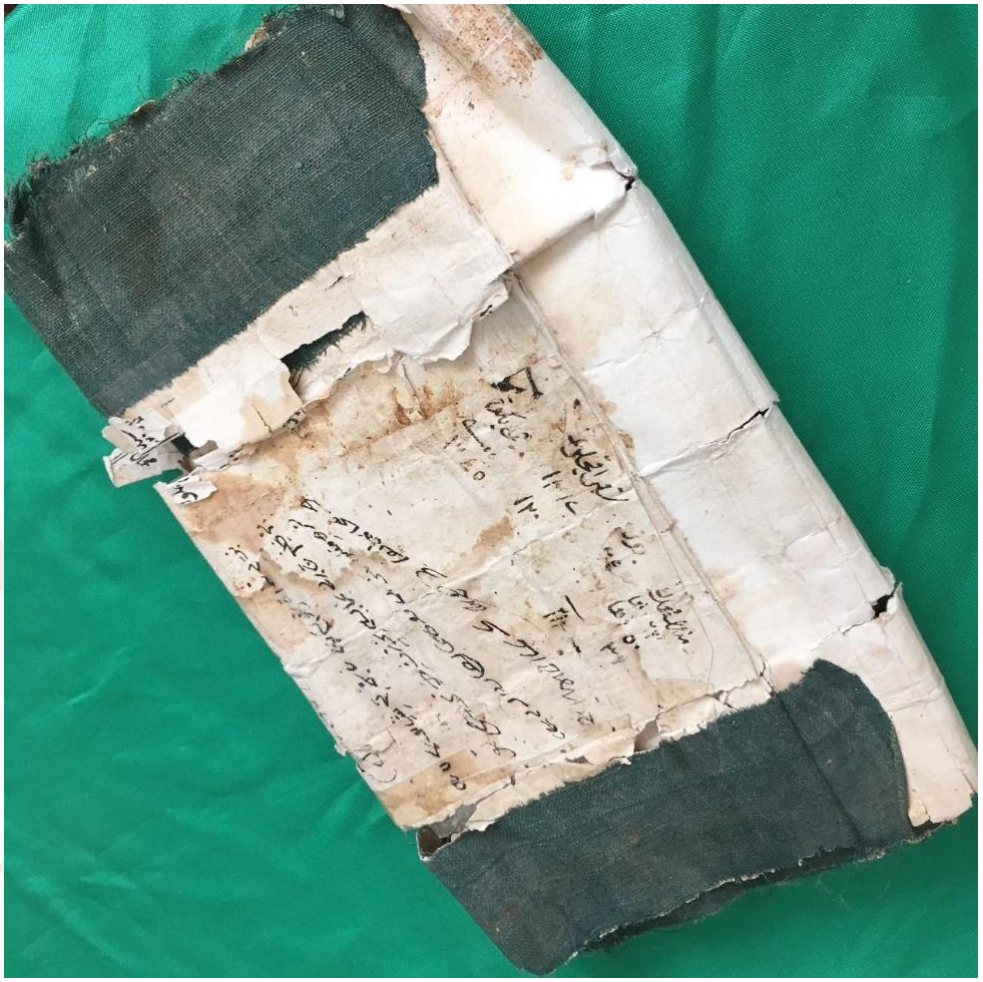

Fotoğraf 632 Diyarbakır Merkez Nahırkıracı Köyü Kuyudamı Tarihi Cemevi, muhafaza edilen belge

Fotoğraf 633 Diyarbakır Merkez Nahırkıracı Köyü Kuyudamı Tarihi Cemevi, muhafaza edilen belge

Fotoğraf 634 Diyarbakır Merkez Nahırkıracı Köyü Kuyudamı Tarihi Cemevi, alem örneği

Fotoğraf 635 Diyarbakır Merkez Nahırkıracı Köyü Kuyudamı Tarihi Cemevi, kutsal nesne örneği

Fotoğraf 636 Diyarbakır Merkez Nahırkıracı Köyü Kuyudamı Tarihi Cemevi, kutsal nesne örneği

Fotoğraf 637 Diyarbakır Merkez Nahırkıracı Köyü Kuyudamı Tarihi Cemevi, pabuç örneği

Fotoğraf 638 Erzincan Üzümlü Avcılar Köyü Kiştim Marı Ocak Evi, tarık örneği

Fotoğraf 639 Erzurum Şenkaya Beşpınarlar (Vağaver) Köyü Tarihi Cemevi II, tarık örneği

Fotoğraf 640 Malatya Arapgir Yazılı (Saldek) Köyü Kara Yakup Ocağı Tarihi Cemevi, tarık örneği

Fotoğraf 641 Malatya Yazıhan Fethiye Köyü Kolu Açık Hacım Sultan Ocak Evi, kutsal nesne örneği

Fotoğraf 642 Malatya Hekimhan Uğurlu Köyü Baltacıbaşı Cemevi, tarık örneği

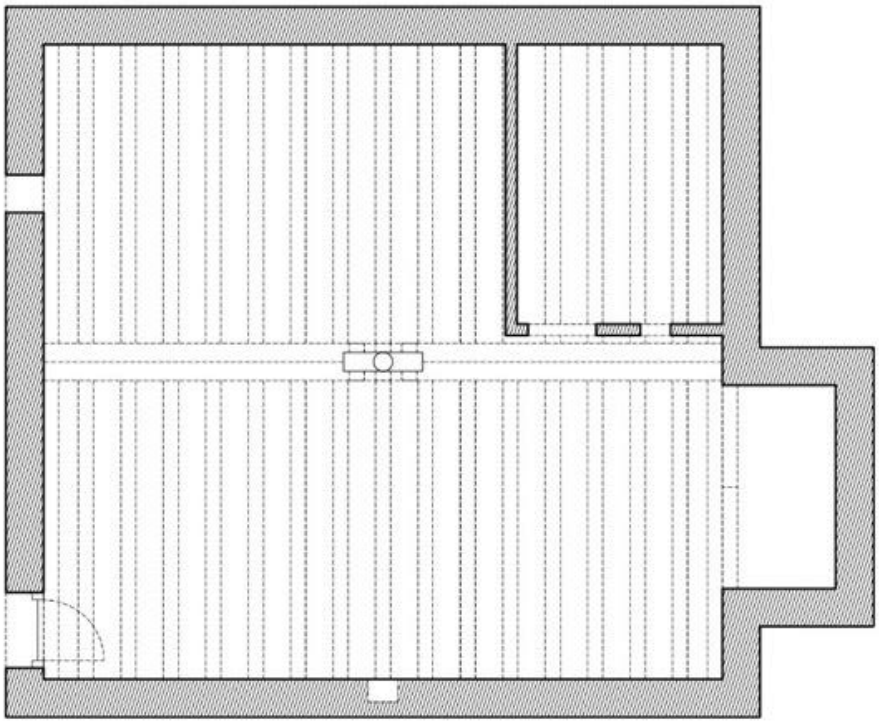

Fotoğraf 643 Malatya Yazıhan Fethiye Köyü Kolu Açık Hacım Sultan Ocak Evi, ocağın kutsal sancağı

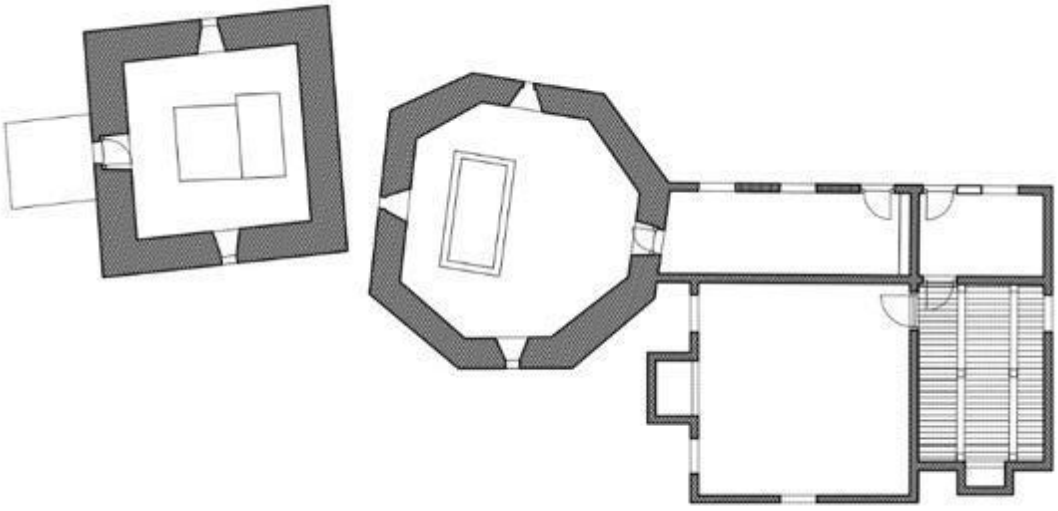

Fotoğraf 644 Sivas Merkez Karabalçık Köyü Hüseyin Abdal Ocak Evi, kutsal nesne örneği

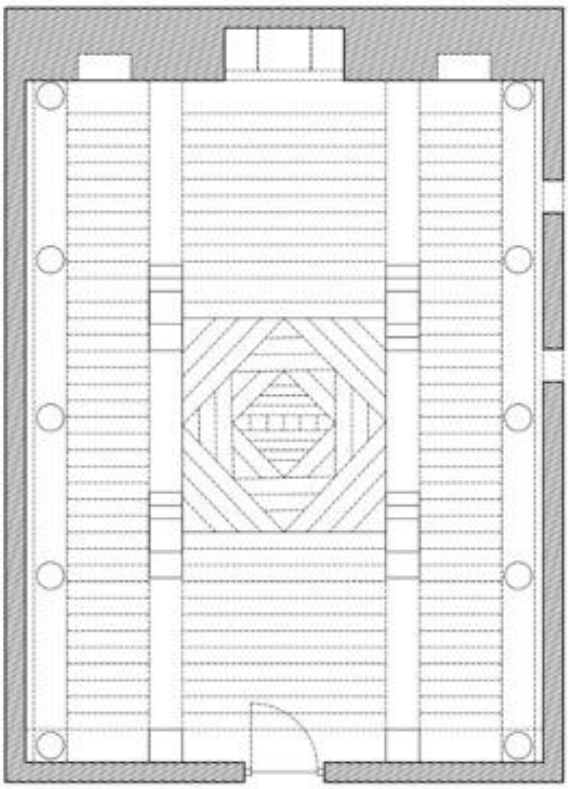
EK 2- ÇİZİMLER

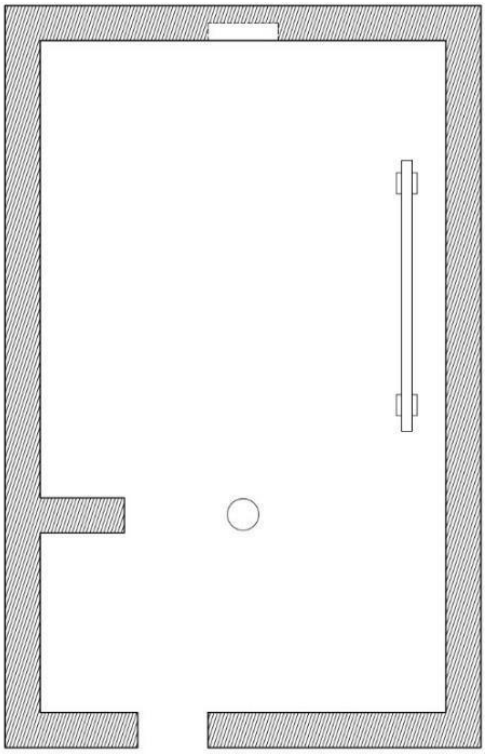
Çizim 1 Dereköy Dedeşli Karadirek planı.

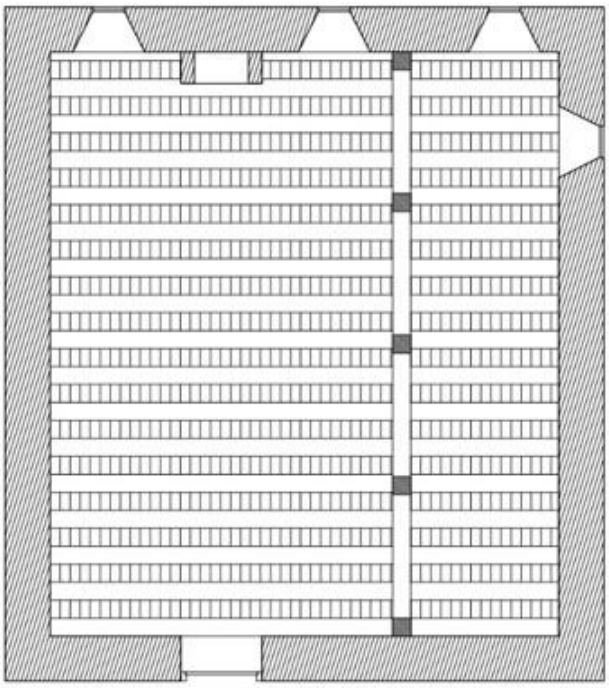
Çizim 2 Hubyar Köyü Bek Dede Tarihi Cemevi planı.

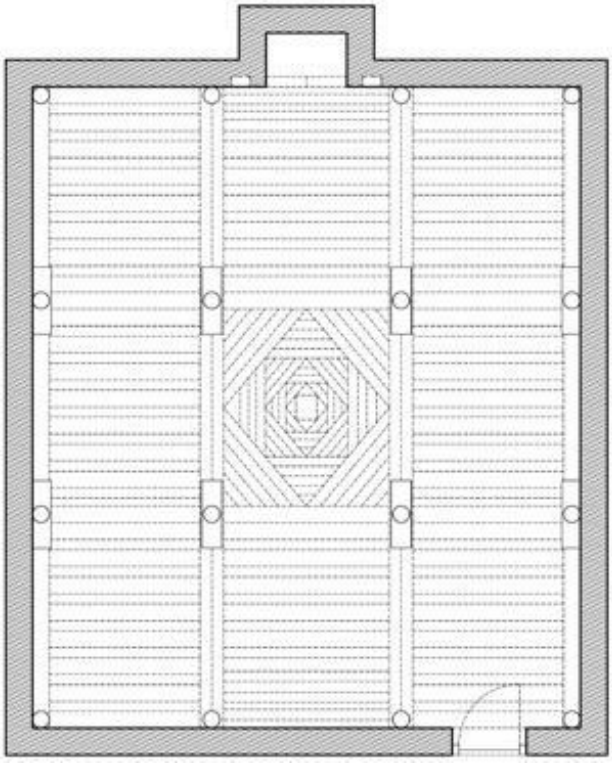
Çizim 3 Hubyar Köyü Bek Dede Tarihi Cemevi I planı.

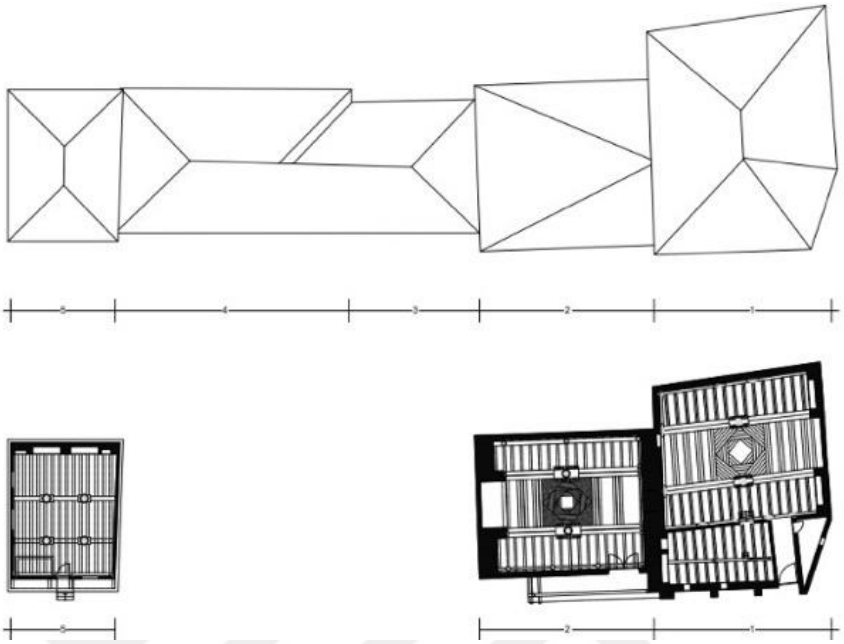
Çizim 4 Hubyar Köyü Bek Dede Tarihi Cemevi III yapı planı.

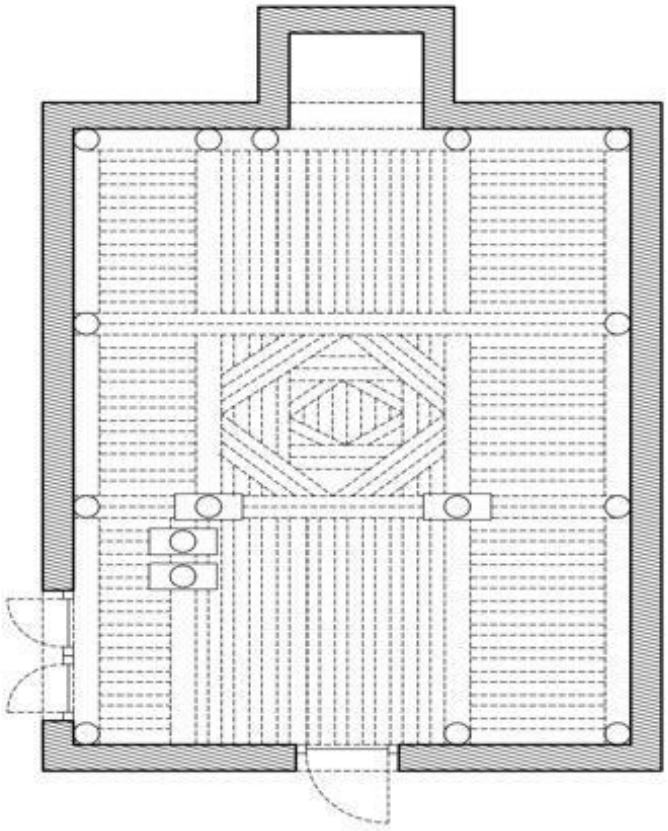
Çizim 5 Hınzori Gülali Ağa Cemevi planı.

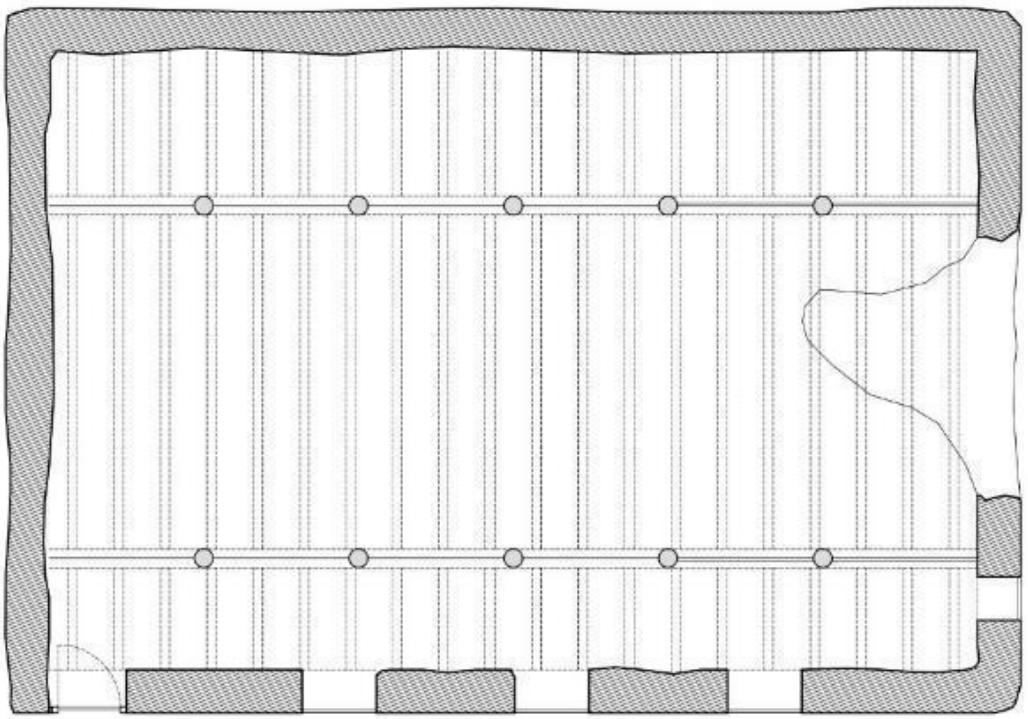
Çizim 6 Mustafa Polat Evi planı.

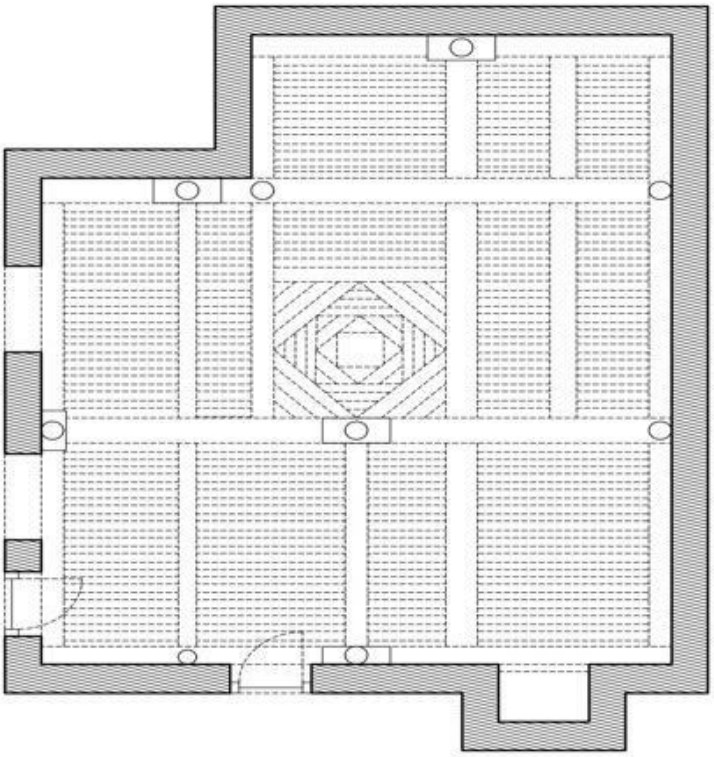
Çizim 7 Acısu Veli Baba Ocak Evi planı.

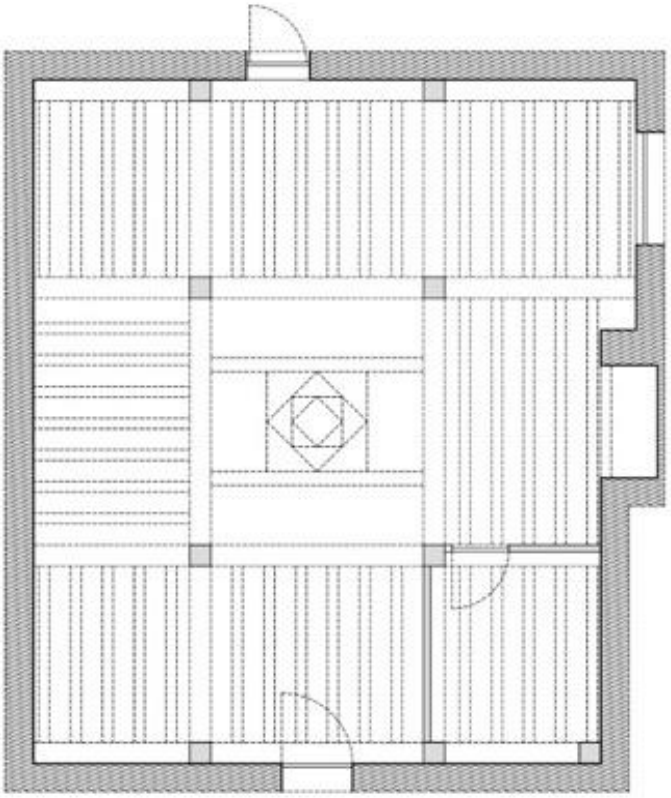
Çizim 8 Pirhüseyin Köyü Ağuiçen Ocağı planı.

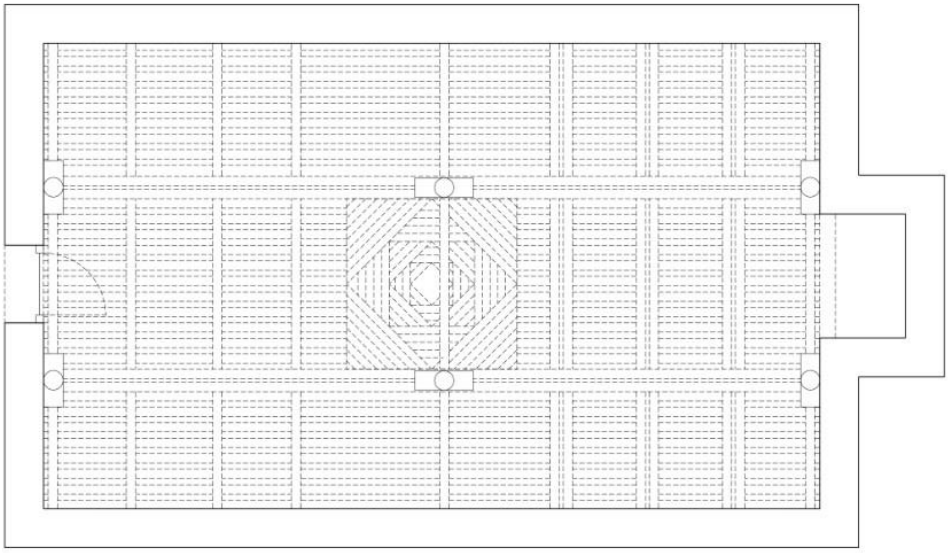
Çizim 9 Ömercik Köyü Cemevi planı.

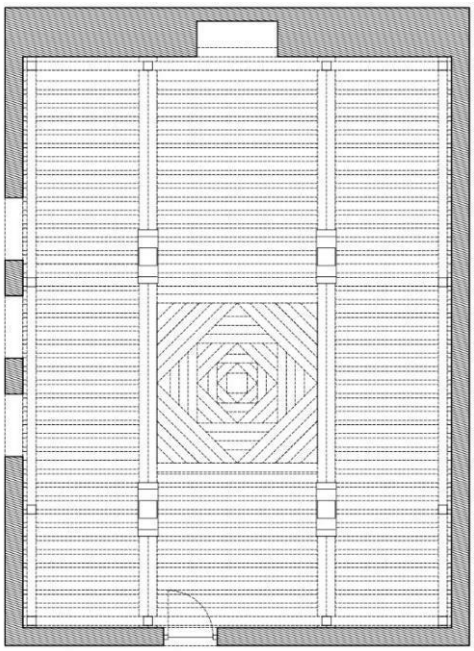
Çizim 10 Araboğlu Evi planı.

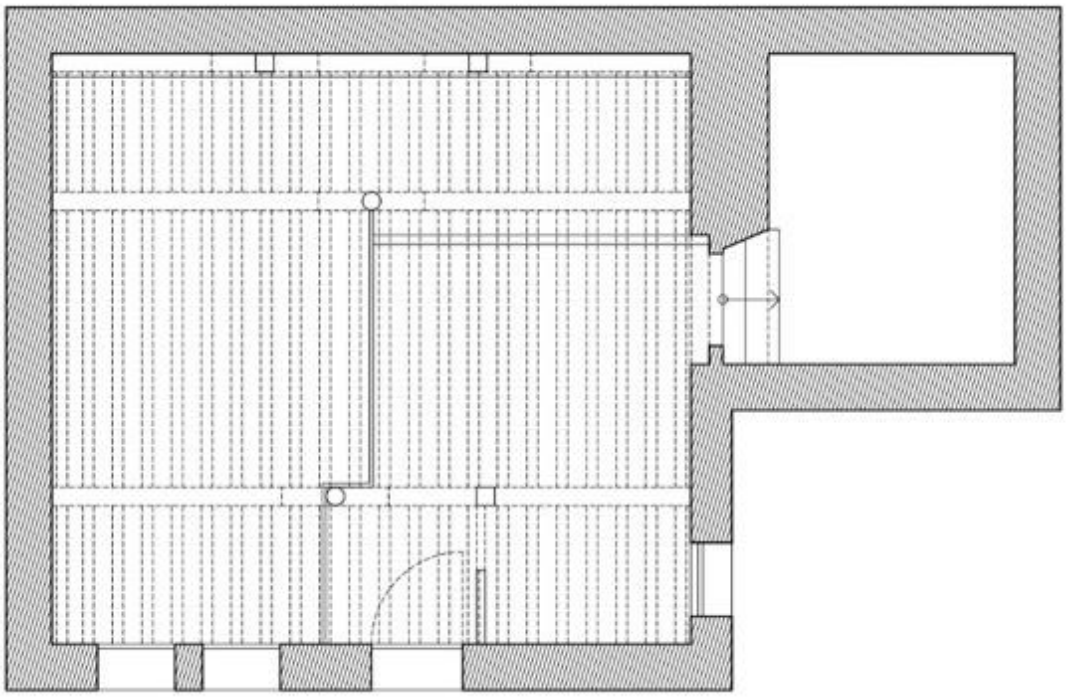
Çizim 11 Seyyid Yusuf Ocak Evi planı.

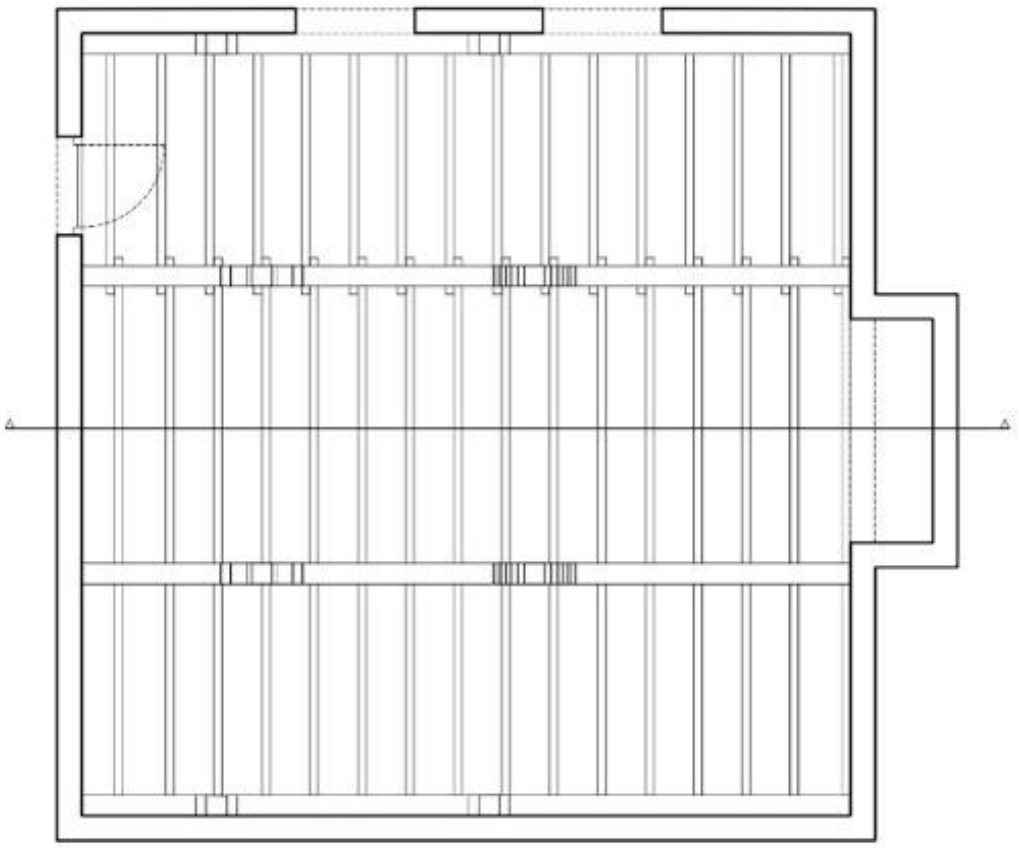
Çizim 12 Başpınar Cemevi planı.

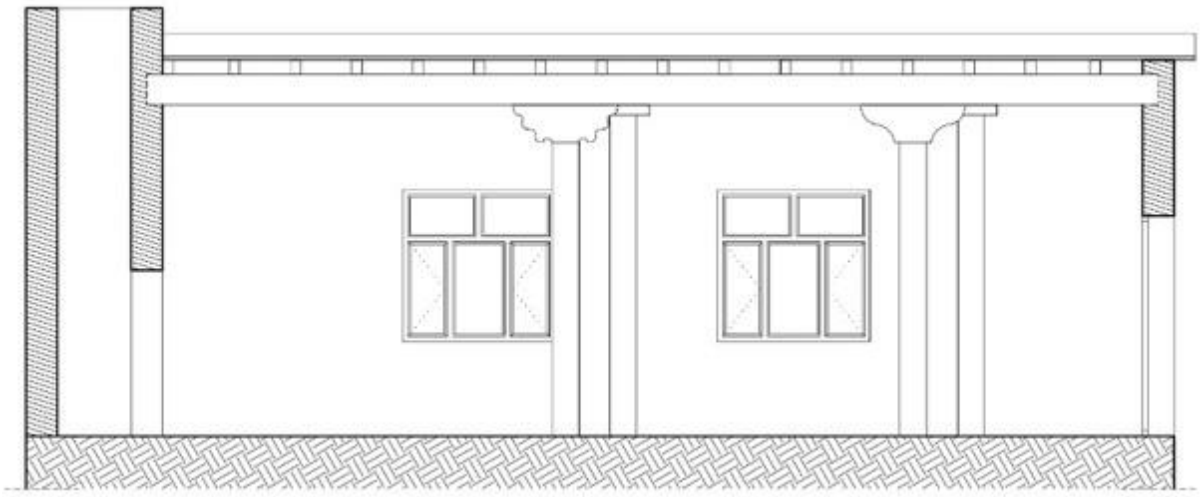
Çizim 13 Zara Çevirmehan Ağa Evi Cemevi Tespit planı.

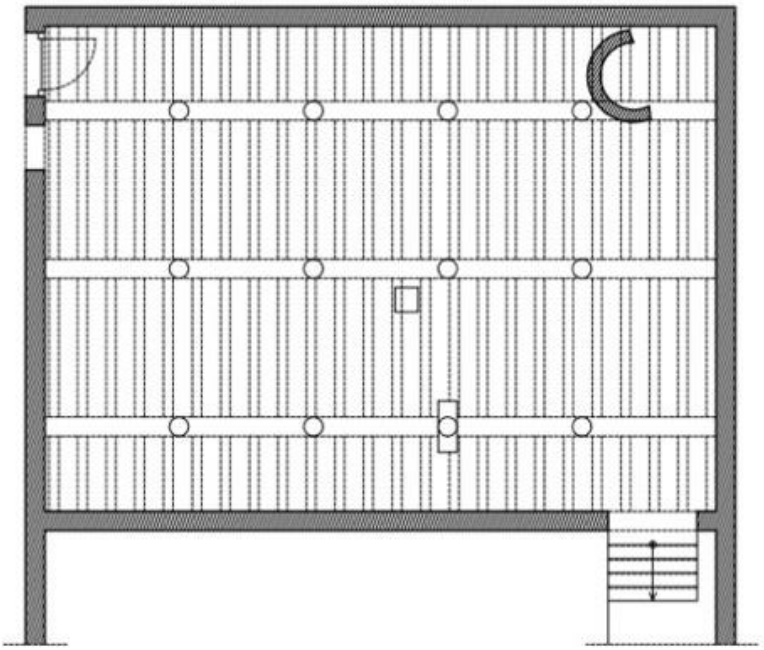
Çizim 14 Oymaağaç Köyü Kemal Dede Sultan Tekkesi planı.

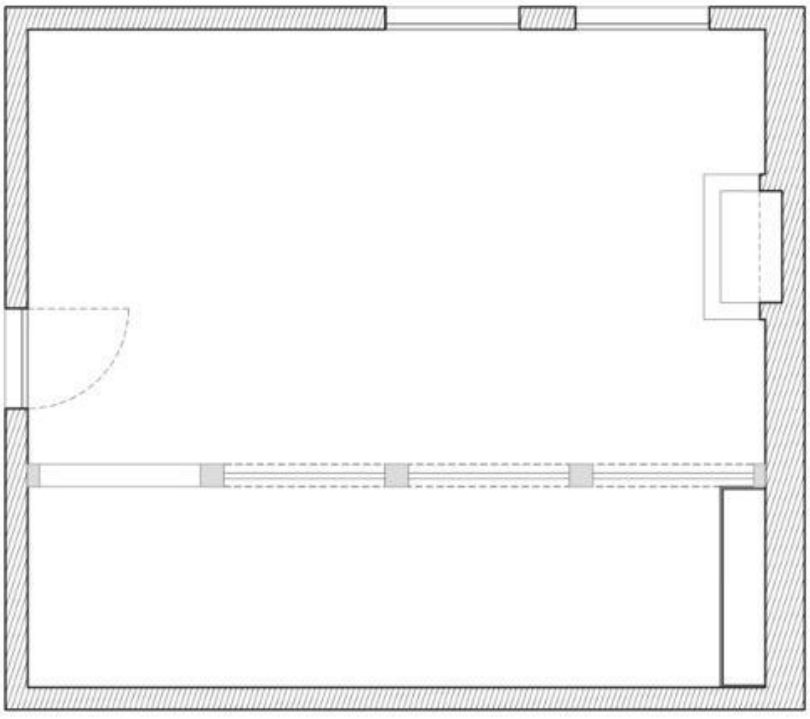
Çizim 15 Koca Hasan Cemevi planı.

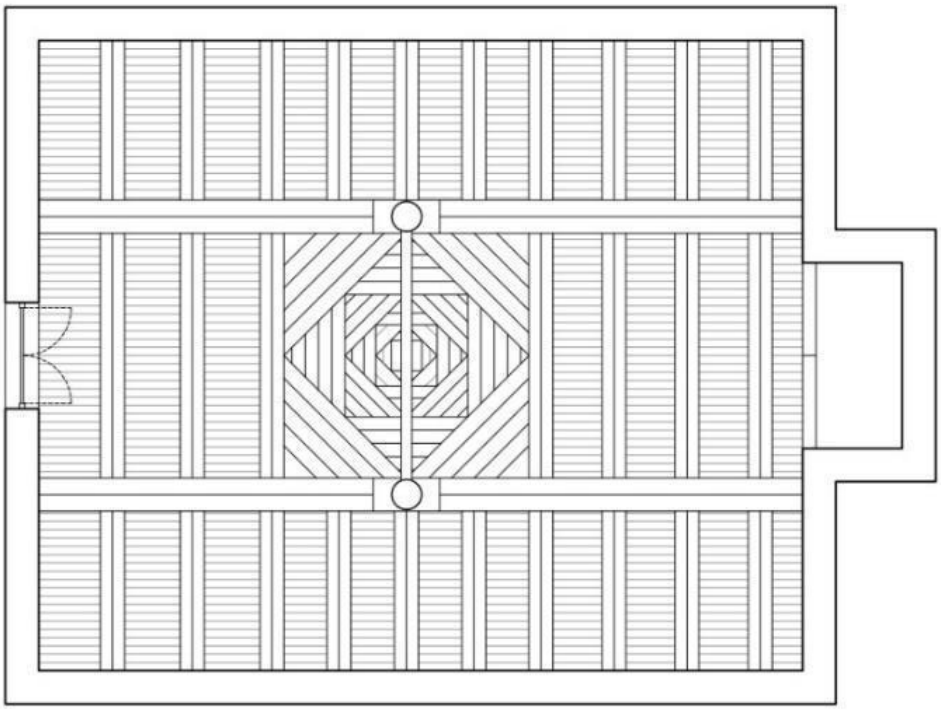
Çizim 16 Koca Hasan Cemevi kesiti.

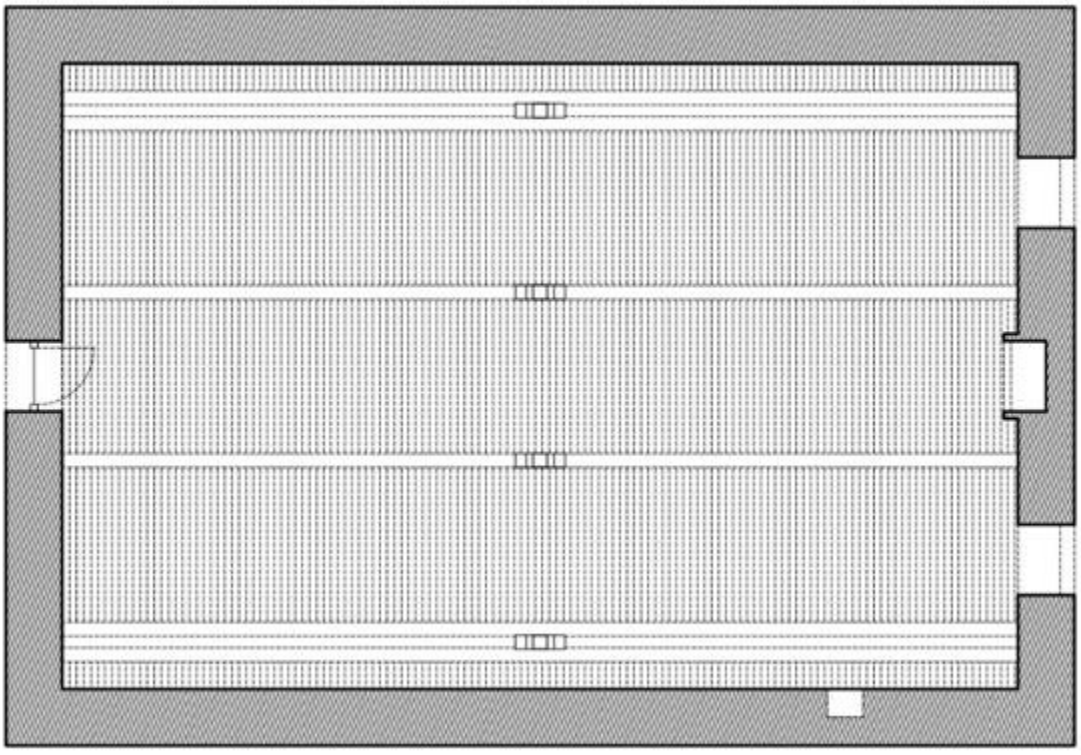
Çizim 17 Saldek Köyü Kara Yakup Ocağı planı.

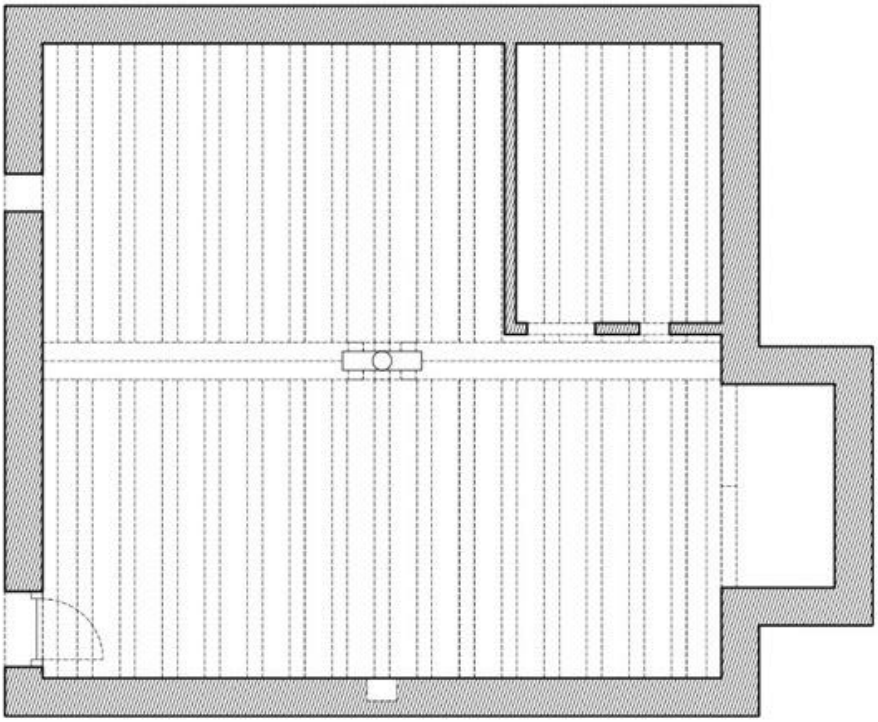
Çizim 18 Basak Köyü Kolu Açık Hacım Sultan Büyük Oda'nın planı.

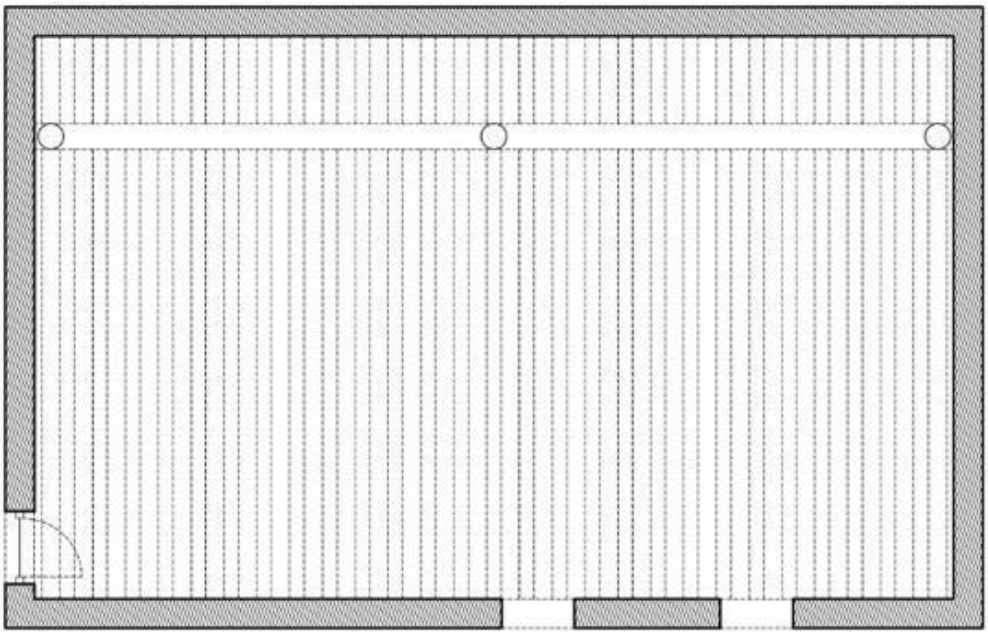
Çizim 19 Sarıköy Sofuoğlu Cemevi planı.

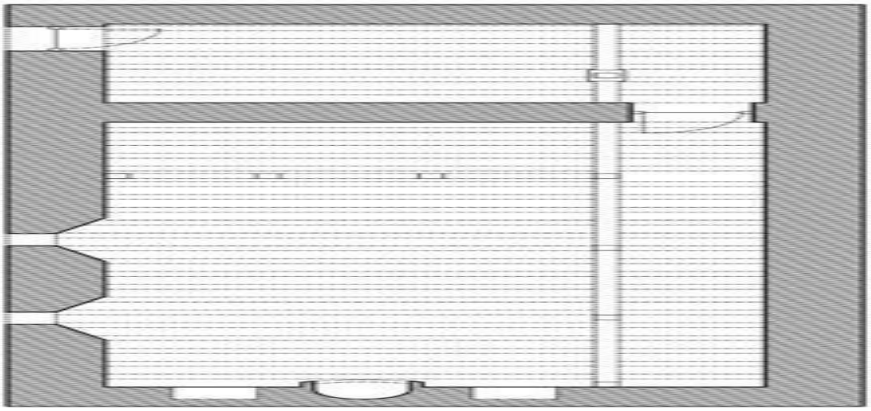
Çizim 20 Kupik Baba Mansur Ocak Evi planı.

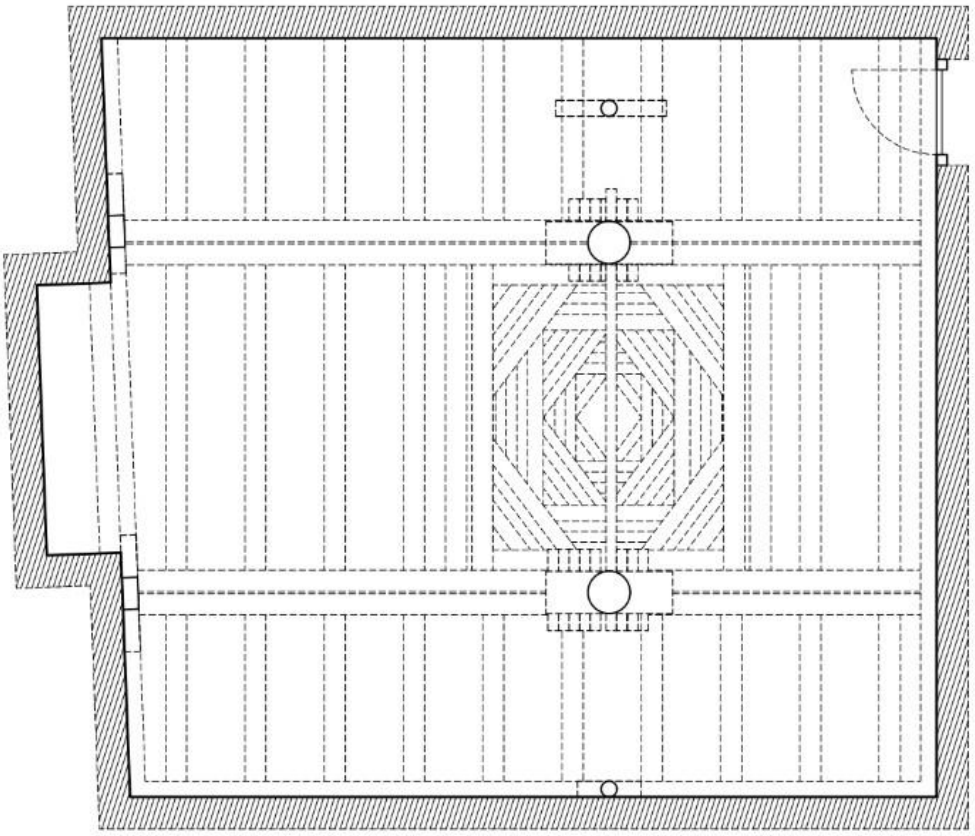
Çizim 21 Dereköy Dedeşli Karadirek planı.

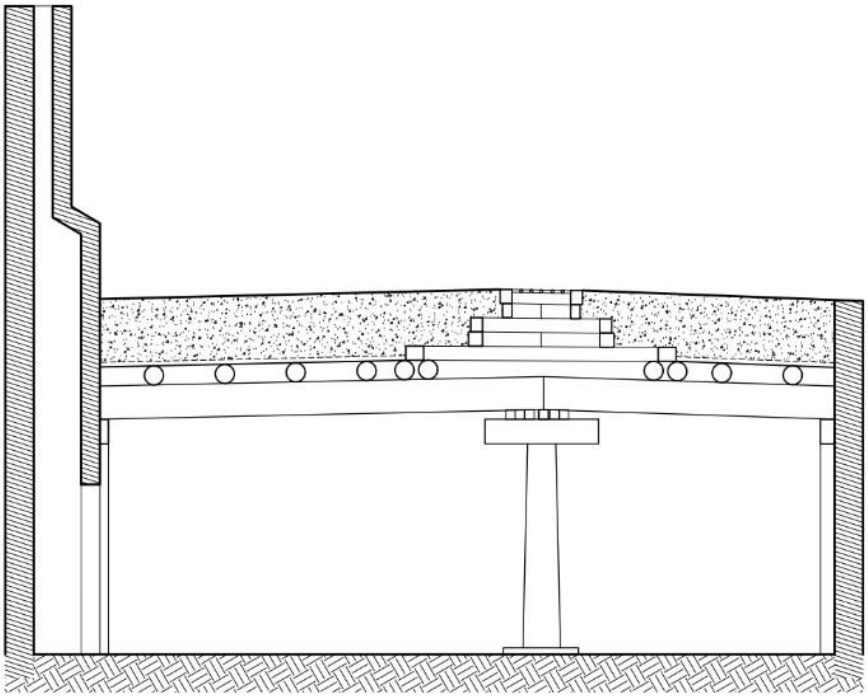
Çizim 22 Derviş Cemal Evi II'nin planı.

Çizim 23 Şöbek Baba Mansur Ocak Evi planı.

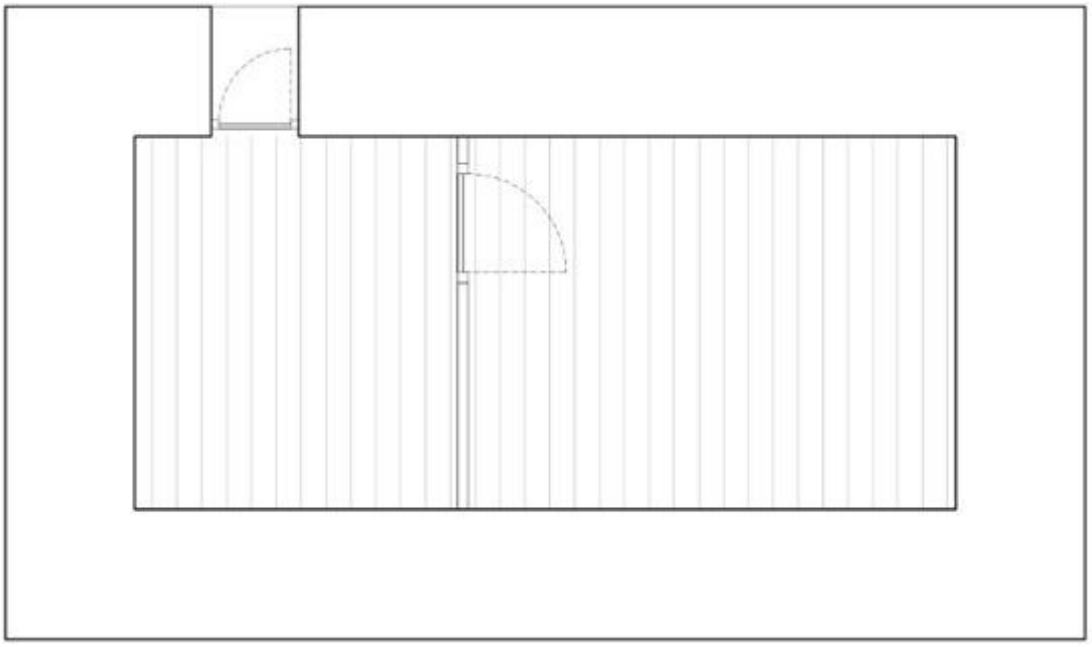

Çizim 24 Kızoğlu Halil Duran Cemevi planı.

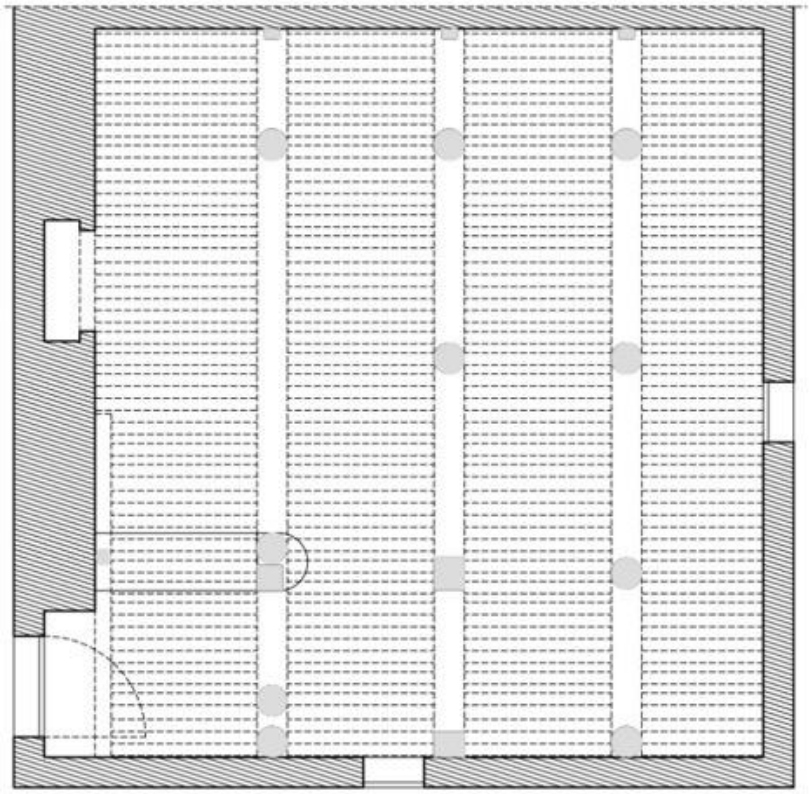

Çizim 25 Kızoğlu Halil Duran Cemevi kesiti.

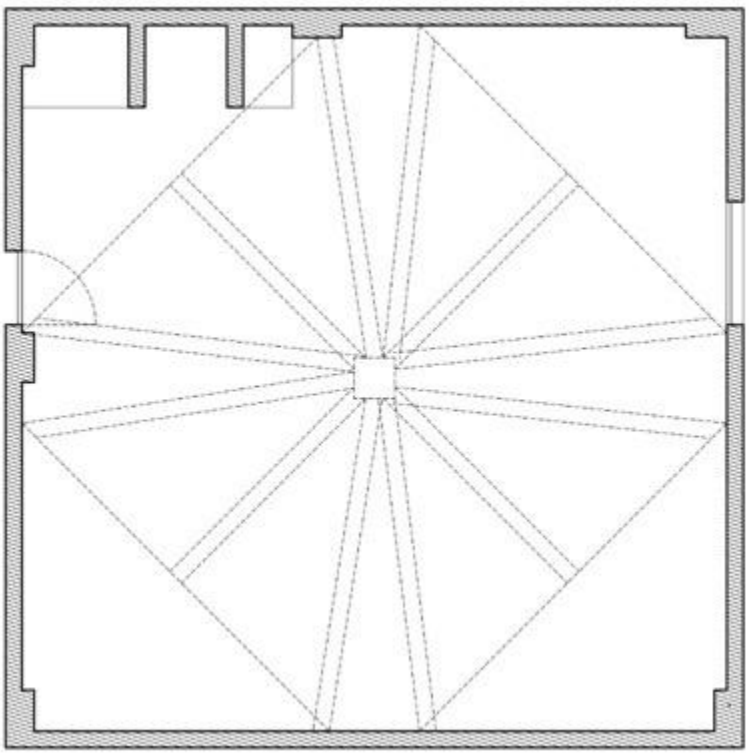
,

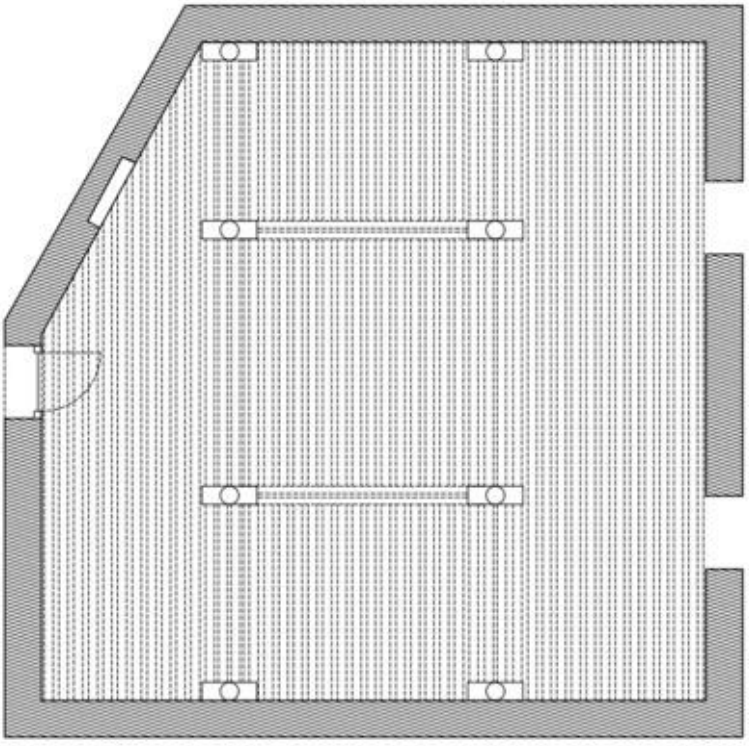
Çizim 26 Büyükkeşlik Nesimi Dede Ocak Evi planı.

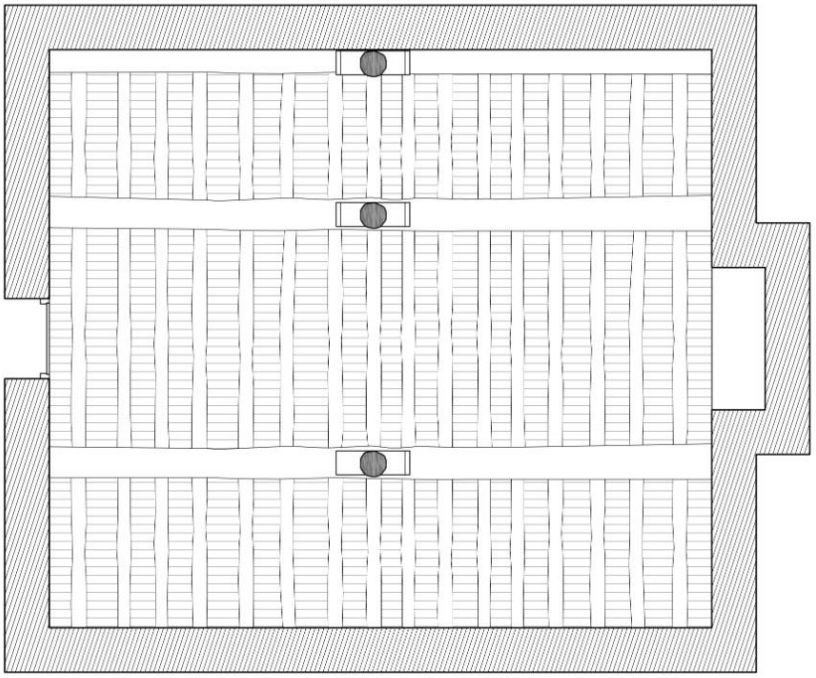
Çizim 27 Seyyid Nuri Cemaleddin Ocak Evi planı.

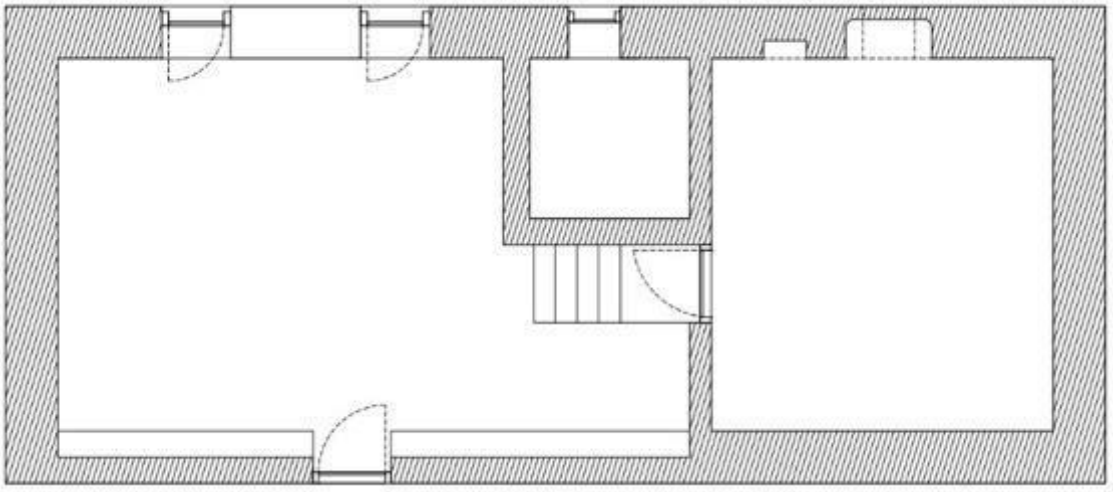
Çizim 28 Zurun Derviş Cemal Ocağı planı 1

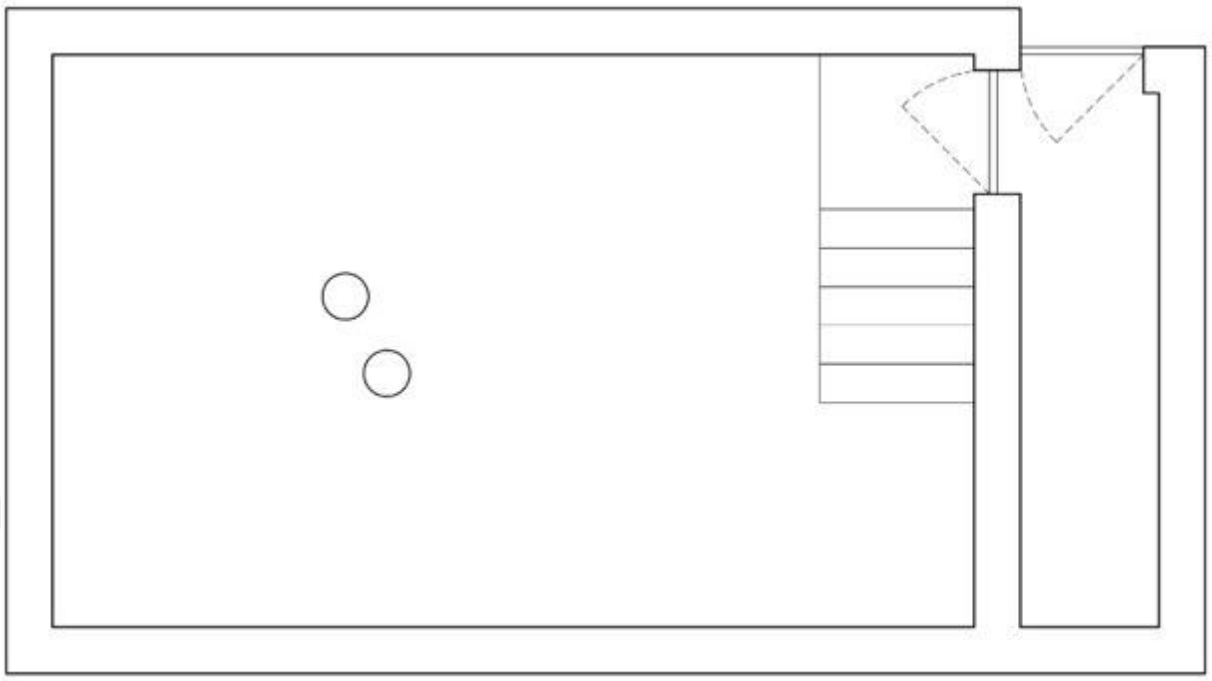
Çizim 29 Şah Süleyman Ocağı planı.

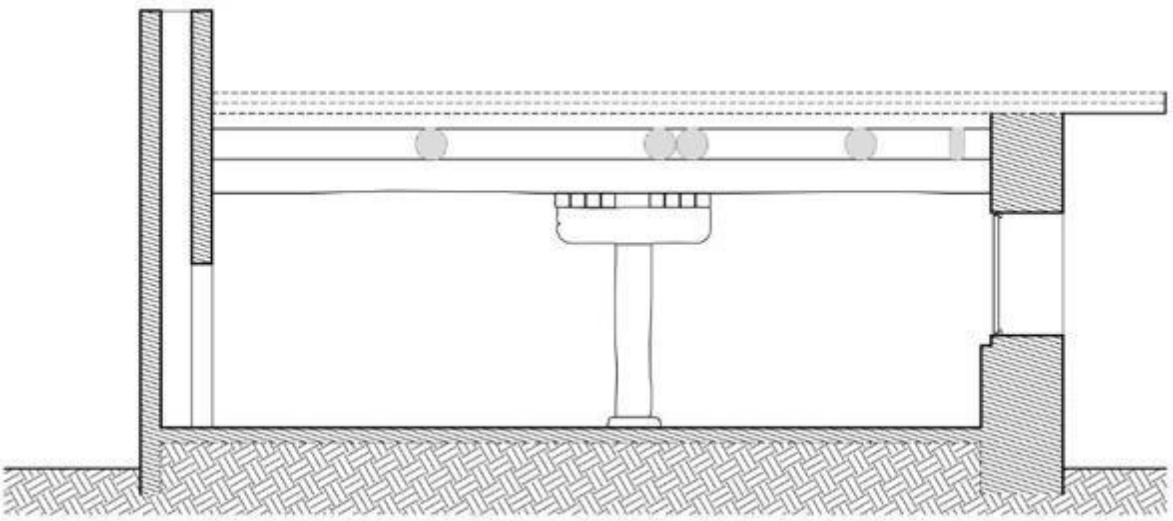
Çizim 30 Şarklı Cemevi planı

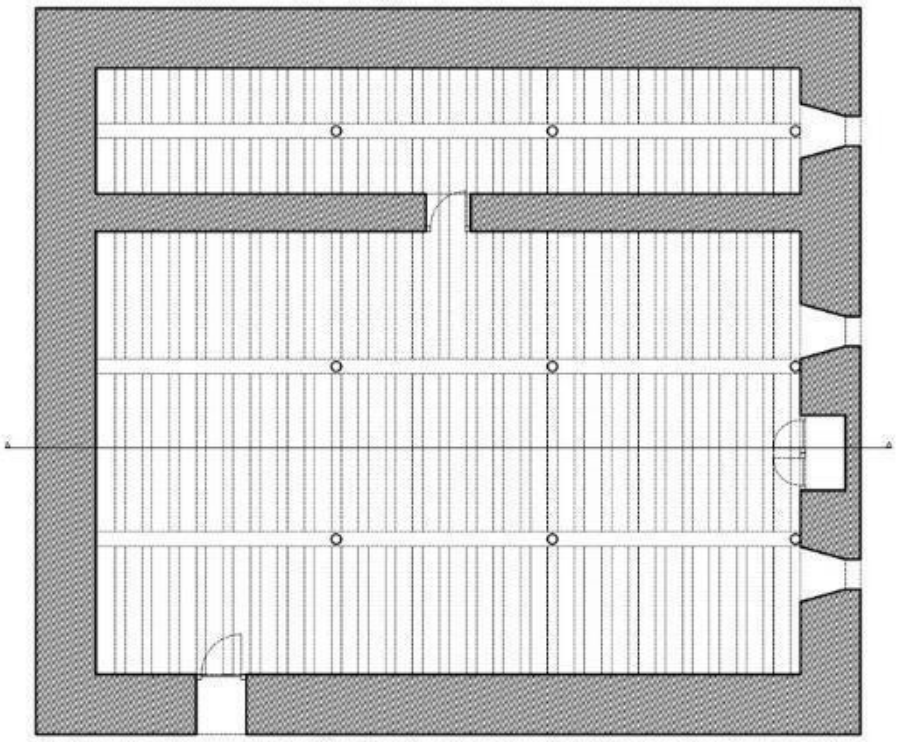
Çizim 31 Güvenkaya Eraslan Ocağı Karadirek Evi plan.

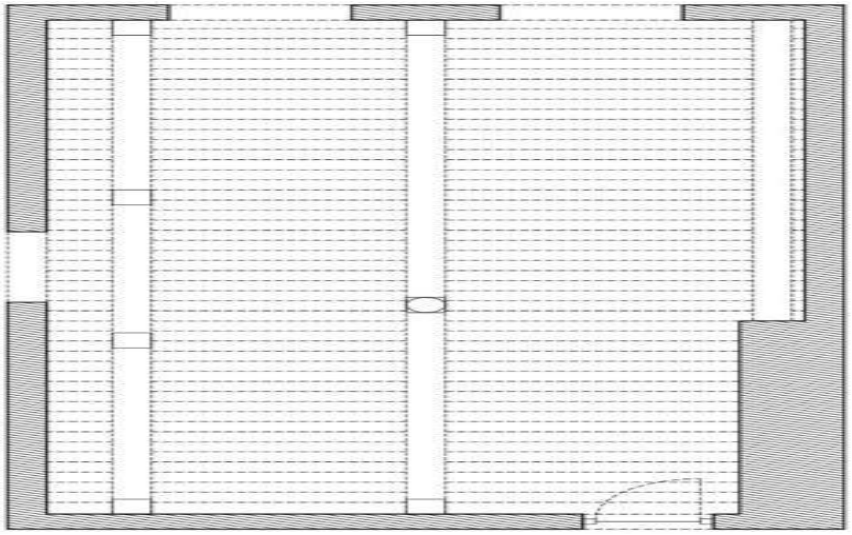
Çizim 32 Hafik Emre Mıhlı Direk Tarihi Cemevi planı.

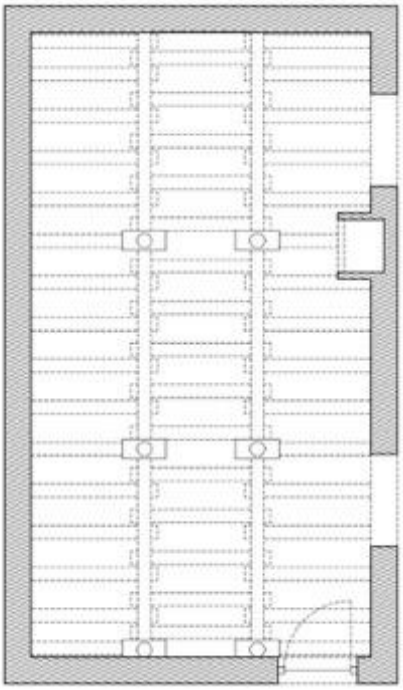
Çizim 33 Ali Bey Ocağı kesiti

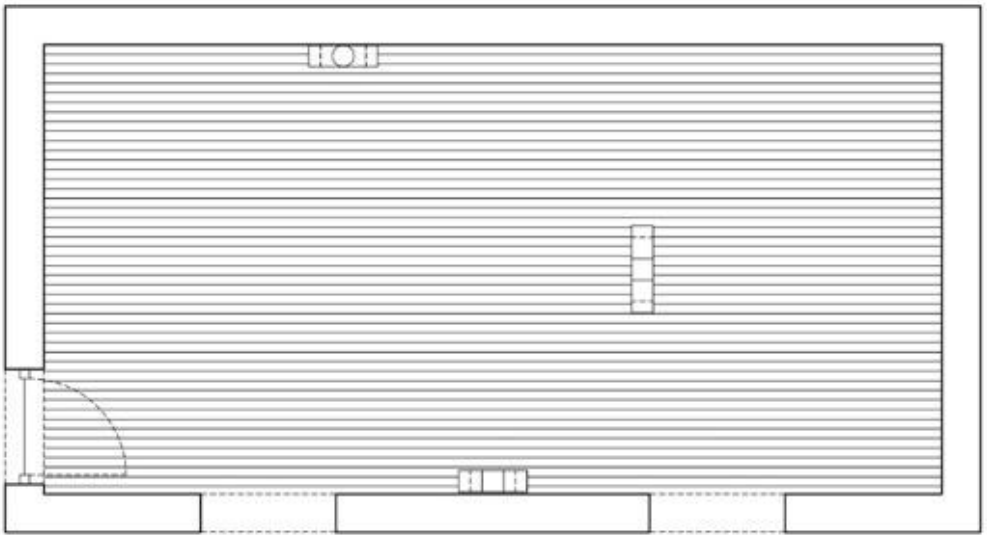
Çizim 34 Divriği Karageban Karadirek planı.

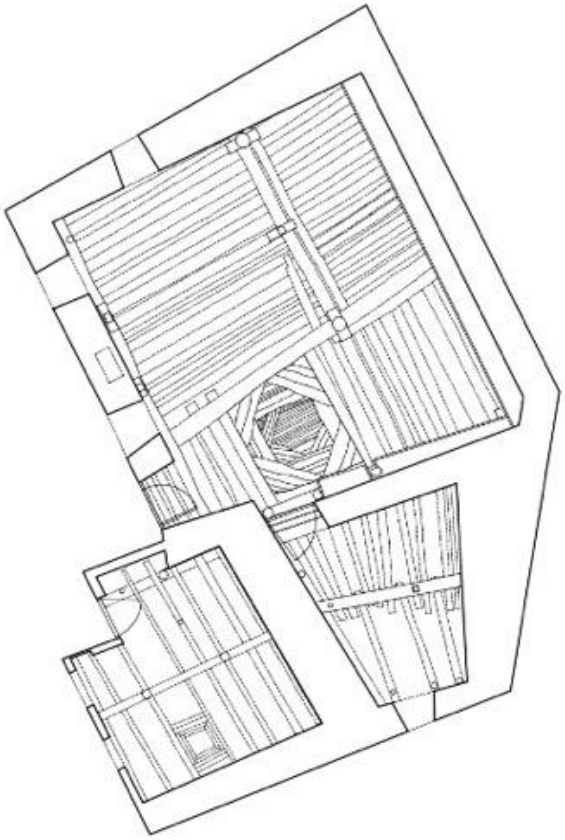
Çizim 35 Zile Çeltek Baba Ocak Evi planı.

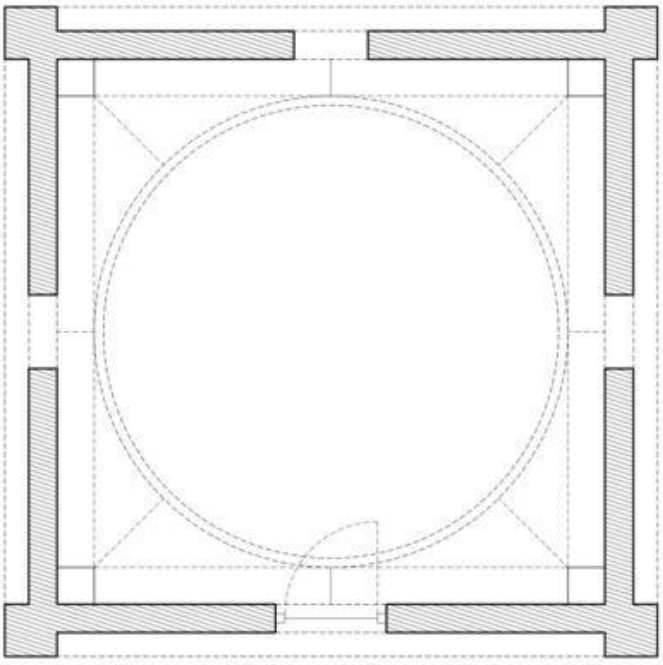
Çizim 36 Muhundi Baba Mansur Ocak Evi planı.

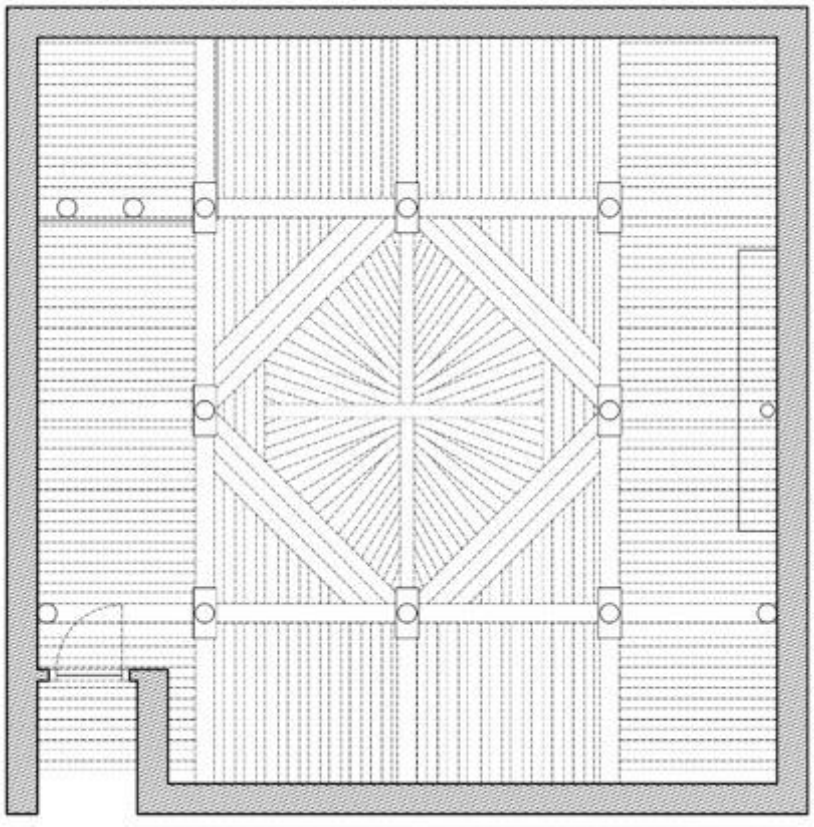
Çizim 37 Muhundi Turavi Ocağı planı.

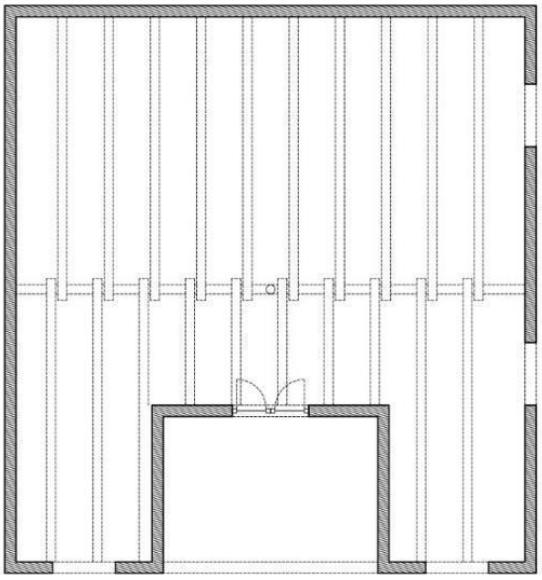
Çizim 38 Hacılı Pir Sultan Ocağı planı.

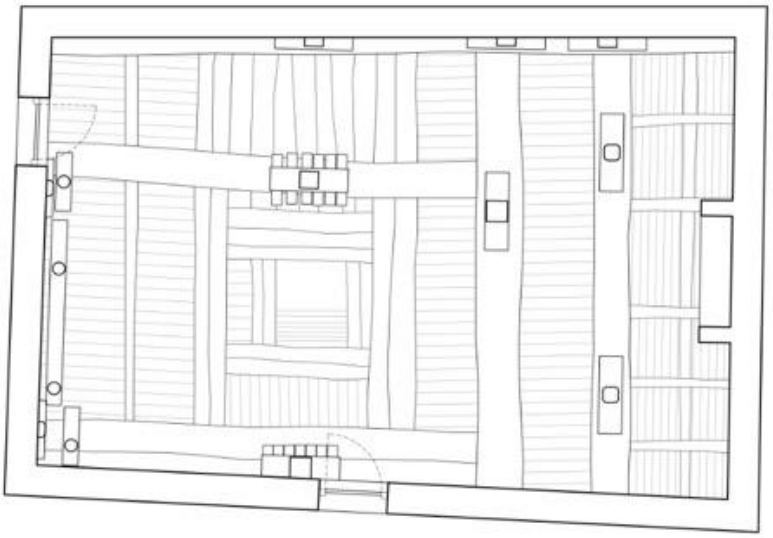
Çizim 39 Kali Sıpi Ocak Evi planı.

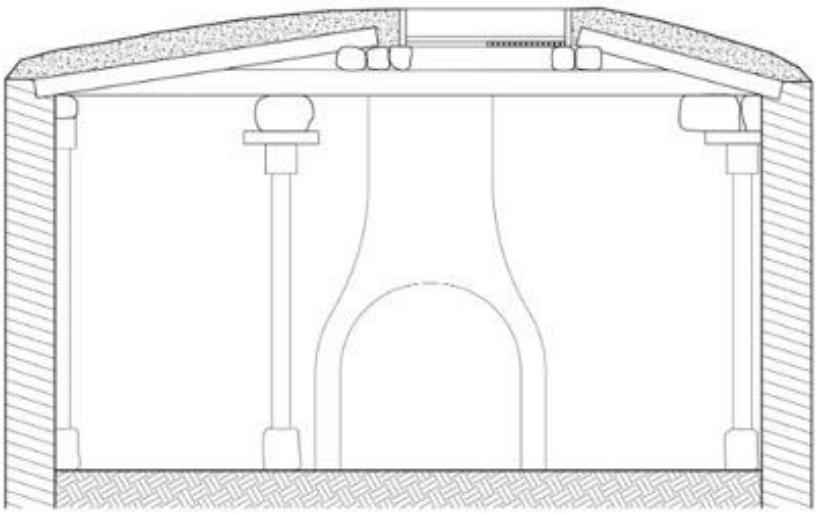
Çizim 40 Onar Büyük Ocak Evi planı.

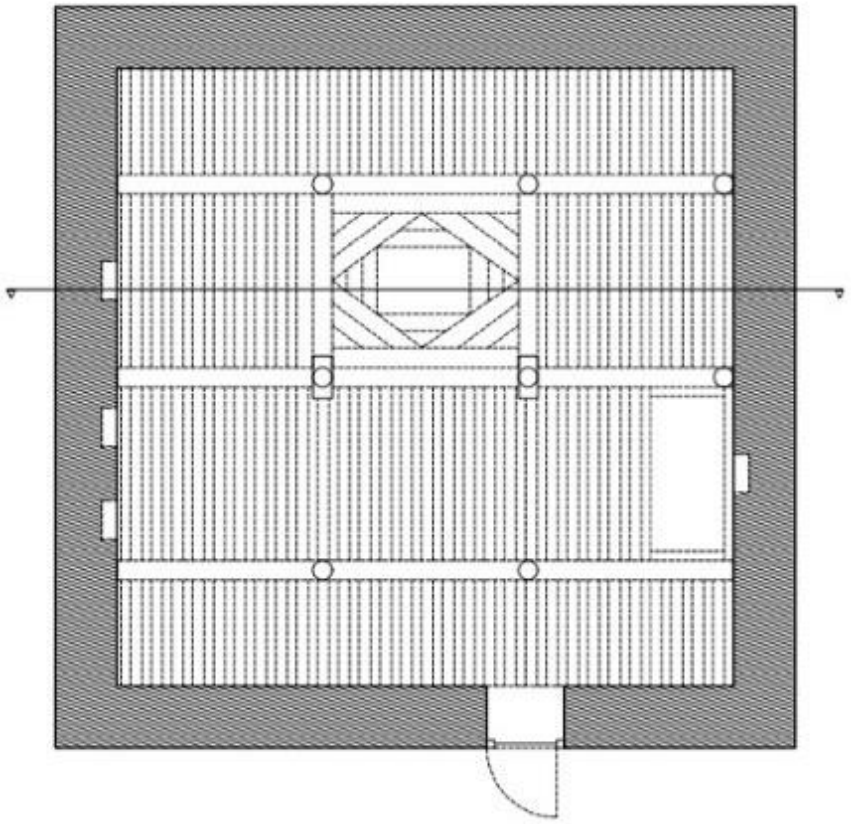
Çizim 41 Kızılkale Baba Mansur Ocak Evi planı.

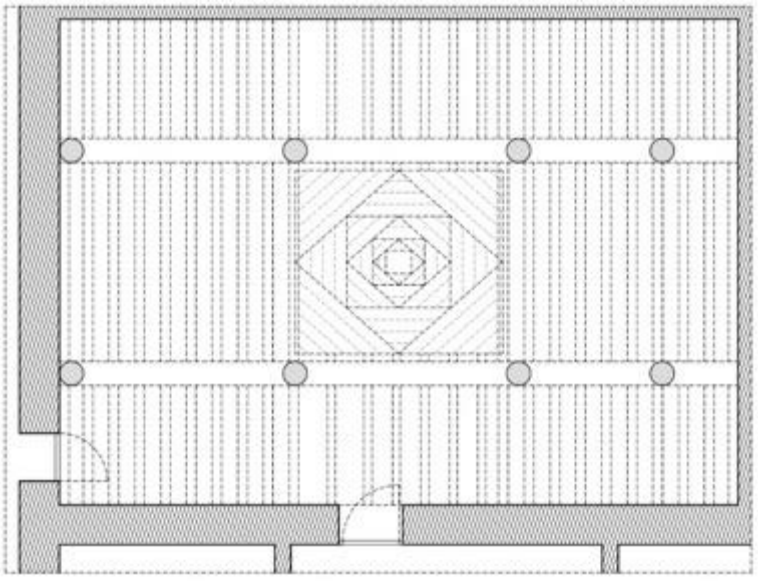
Çizim 42 Banaz Pir Sultan Ocağı tavan planı.

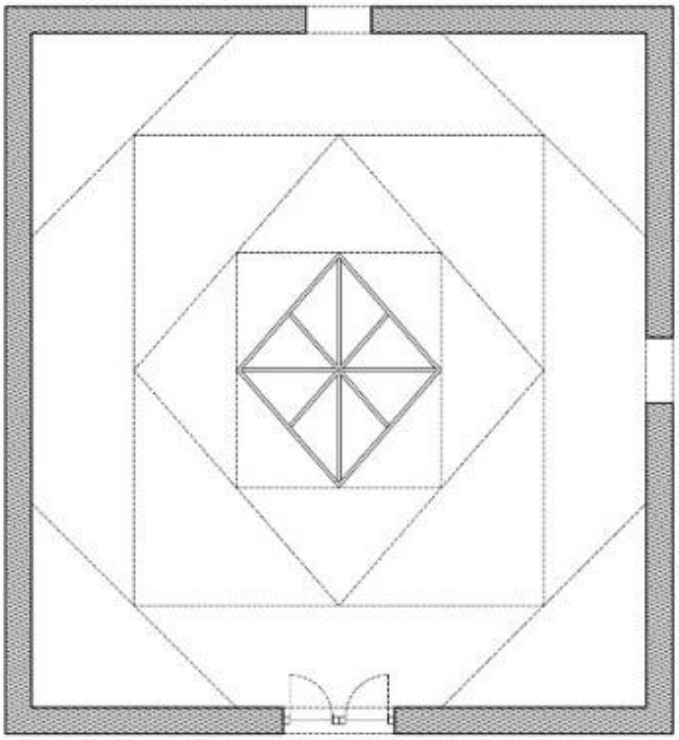
Çizim 43 Banaz Pir Sultan Ocağı tavan kesit planı.

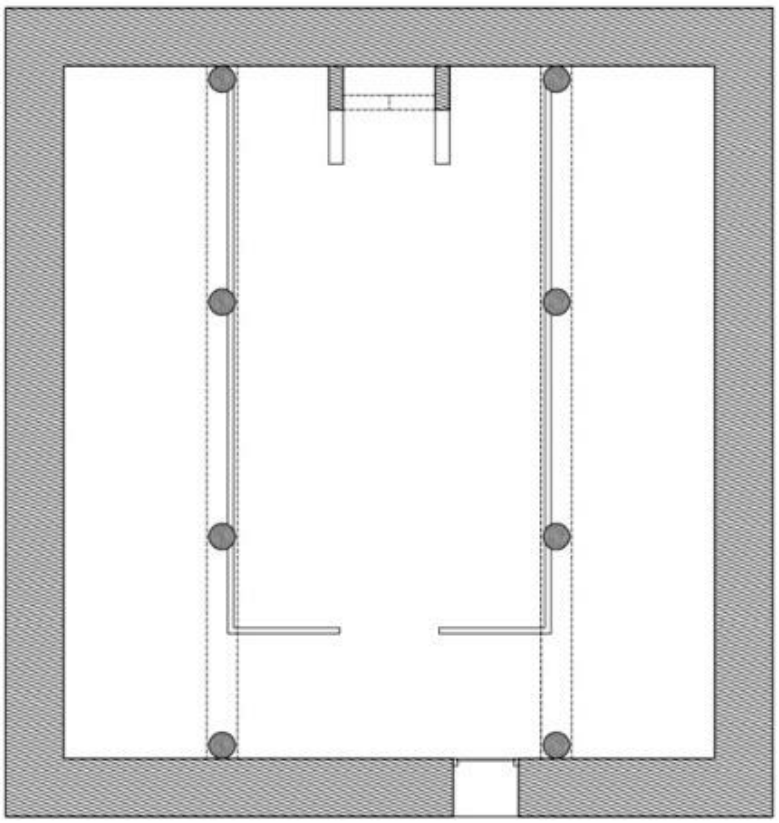
Çizim 44 Onar Köyü Şeyh Bahşiş Ocağı planı.

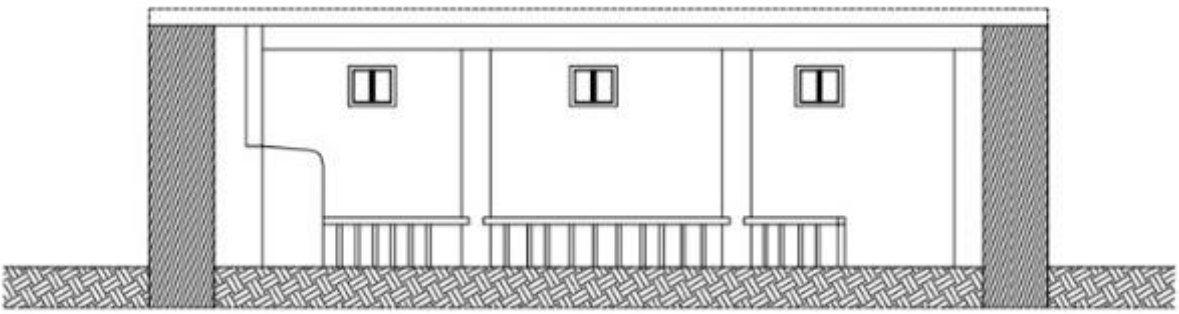
Çizim 45 Elazığ Çoribori Ocak Evi planı.

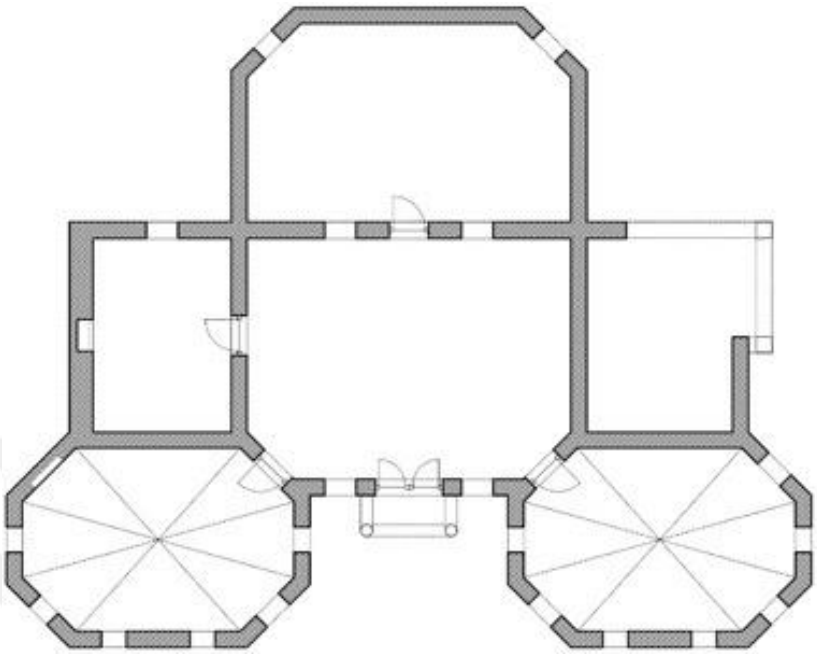
Çizim 46 Büklü Dede Ocak Evi planı.

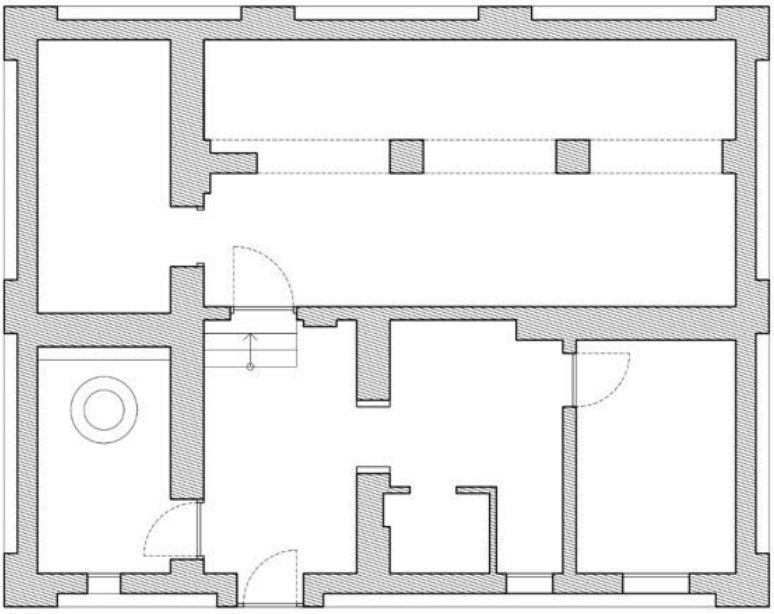
Çizim 47 Kargın Çatalkapı Cemevi planı.

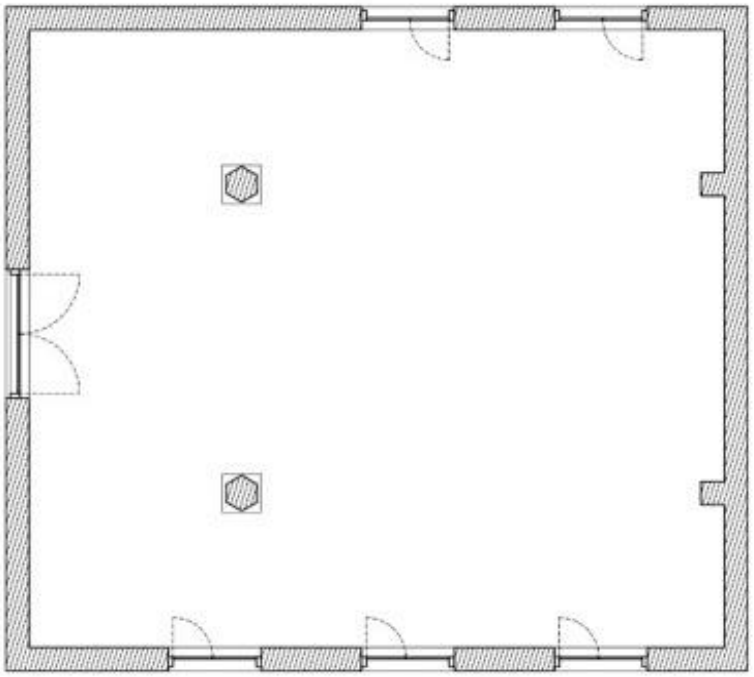
Çizim 48 Kargın Çatalkapı Cemevi plan kesiti.

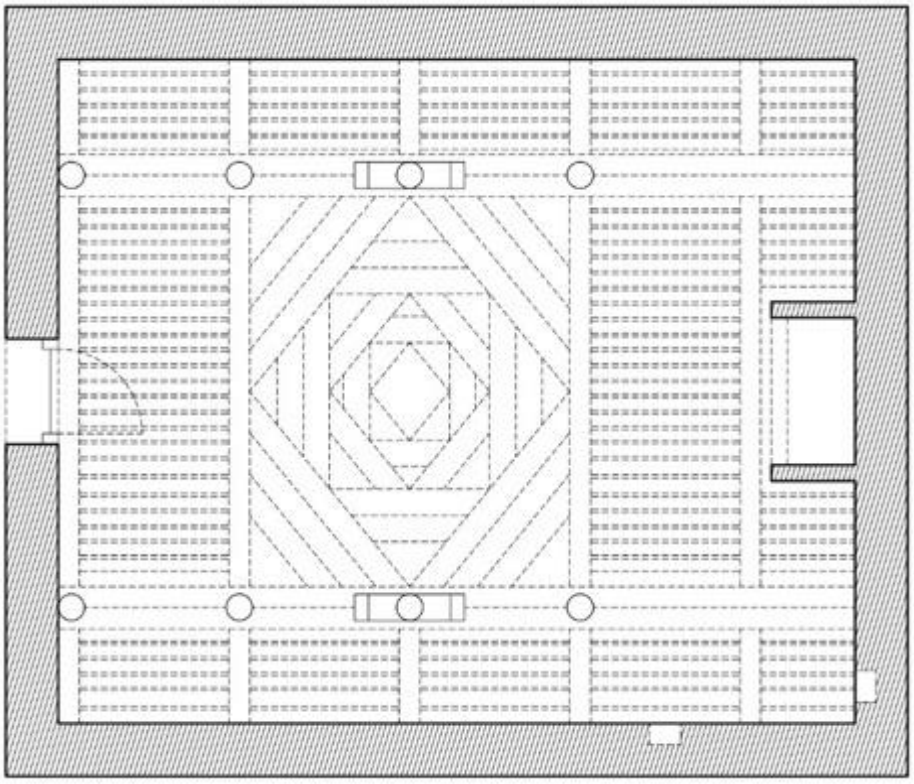
Çizim 49 Kureyşan Ocak Evi planı.

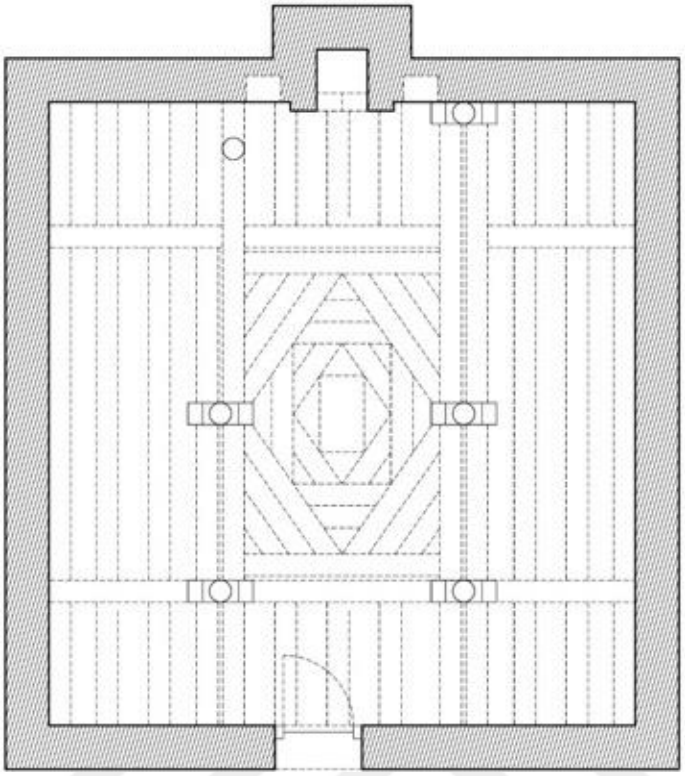
Çizim 50 Kuyudamı Ocak Evi planı.

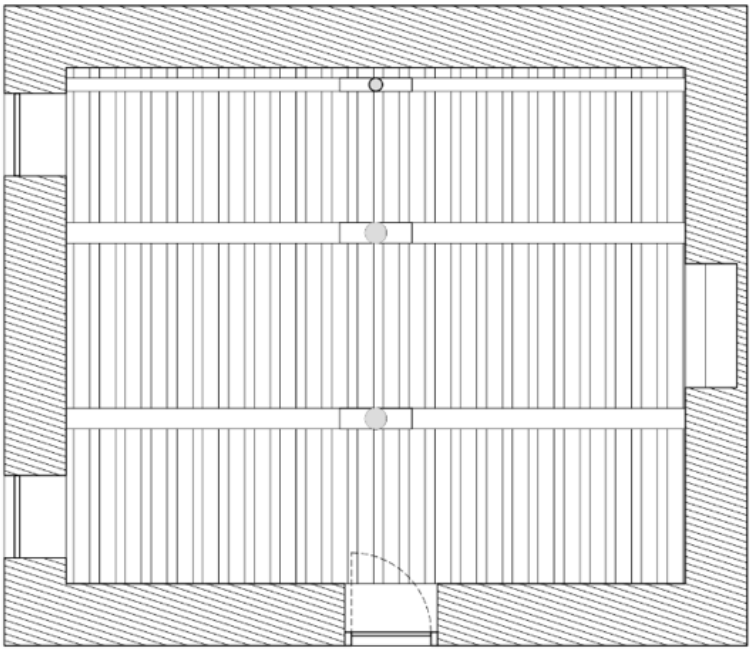
Çizim 51 Karabalçık Hüseyin Abdal Ocak Evi planı.

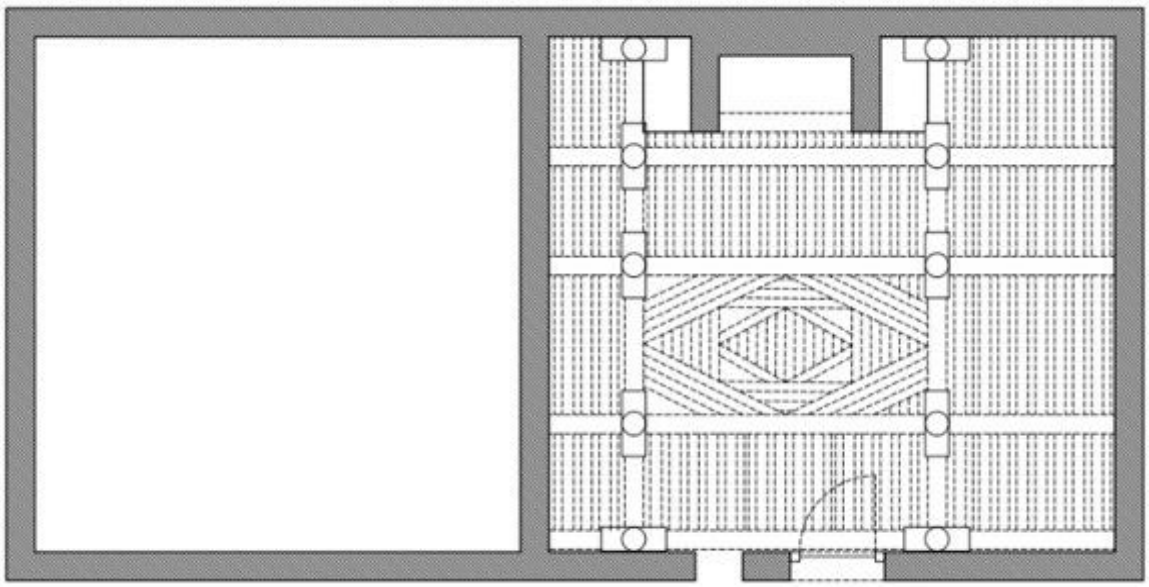
Çizim 52 Hekimhan Baltacıbaşı Cemevi planı.

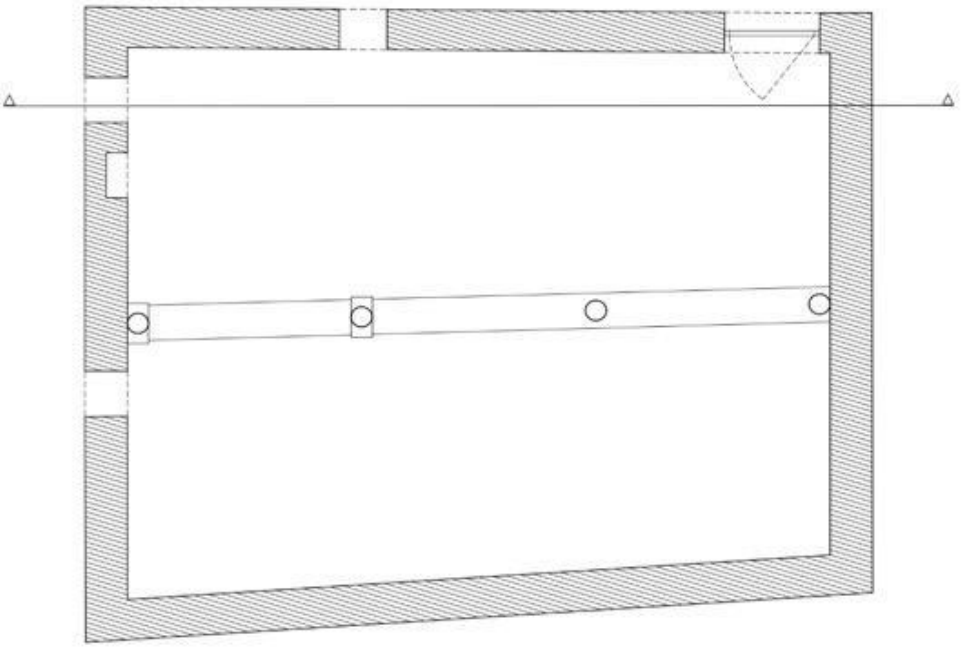
Çizim 53 Koçovası Musai Hardi Ocağı planı.

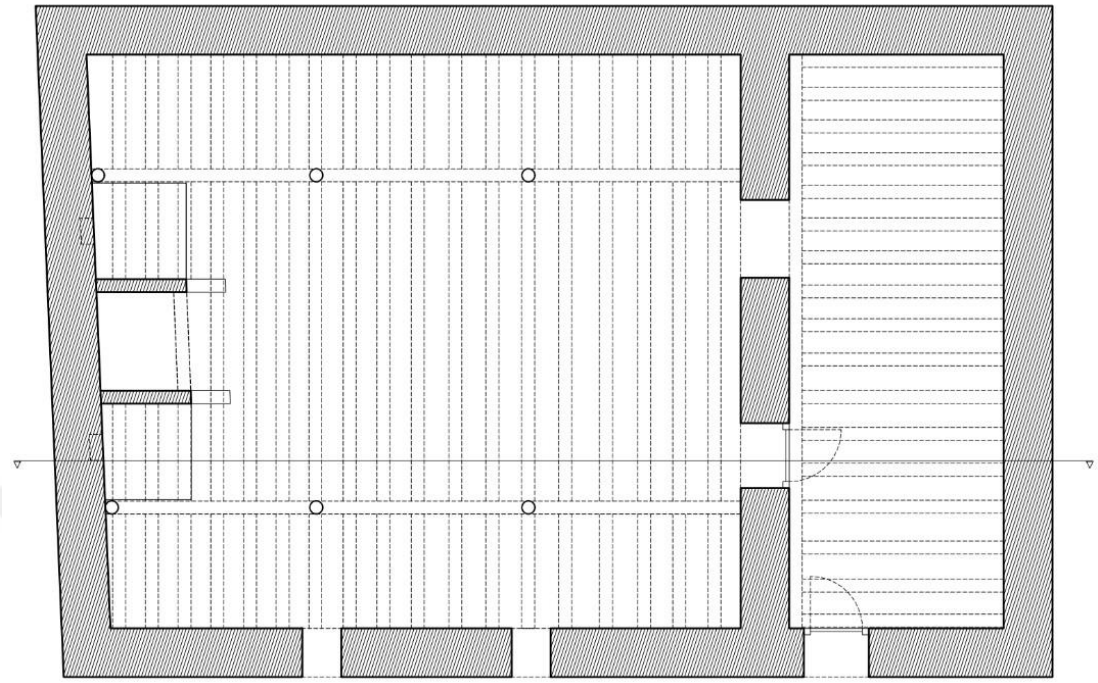
Çizim 54 Tokuş Köyü Tarihi Cemevi I planı.

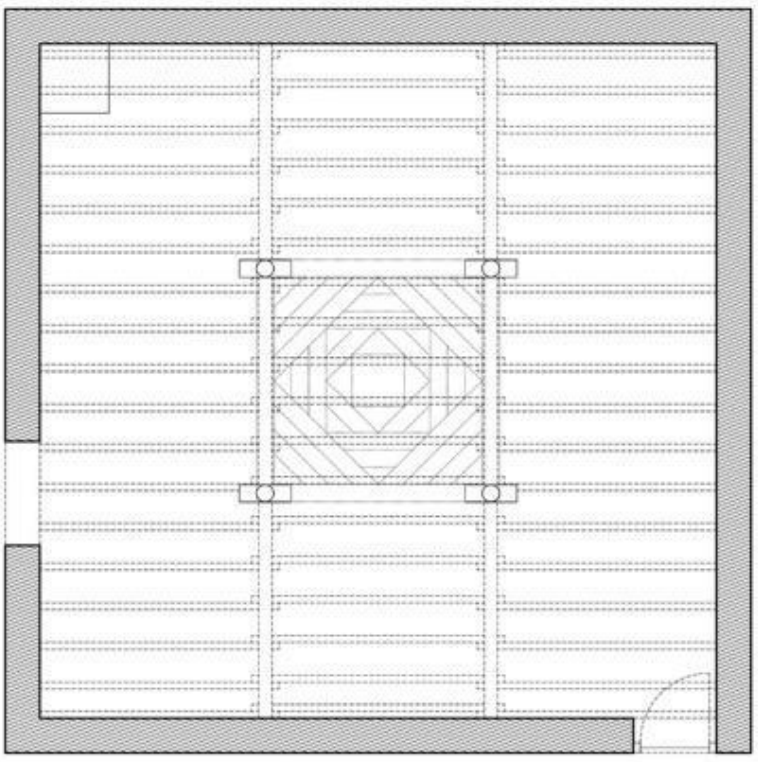
Çizim 55 On İki Kardeş Ocağı planı.

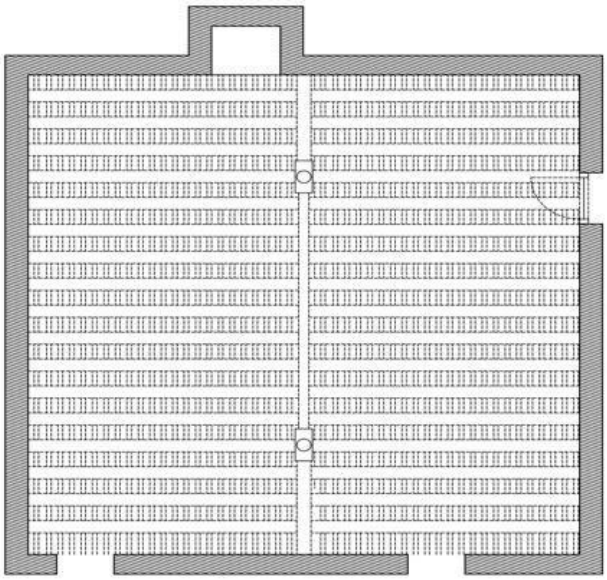
Çizim 56 Pirinçci Köyü Cemevi planı.

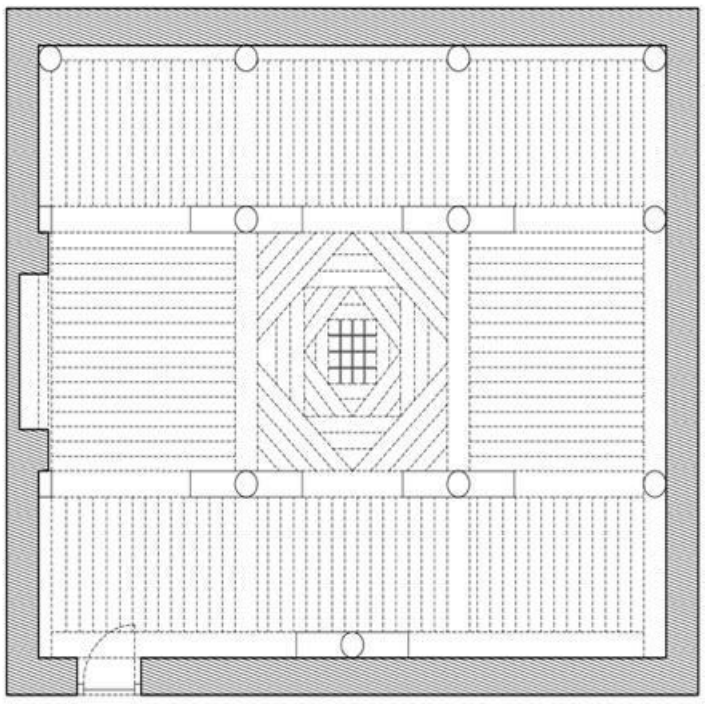
Çizim 57 Demirci Cemevi planı.

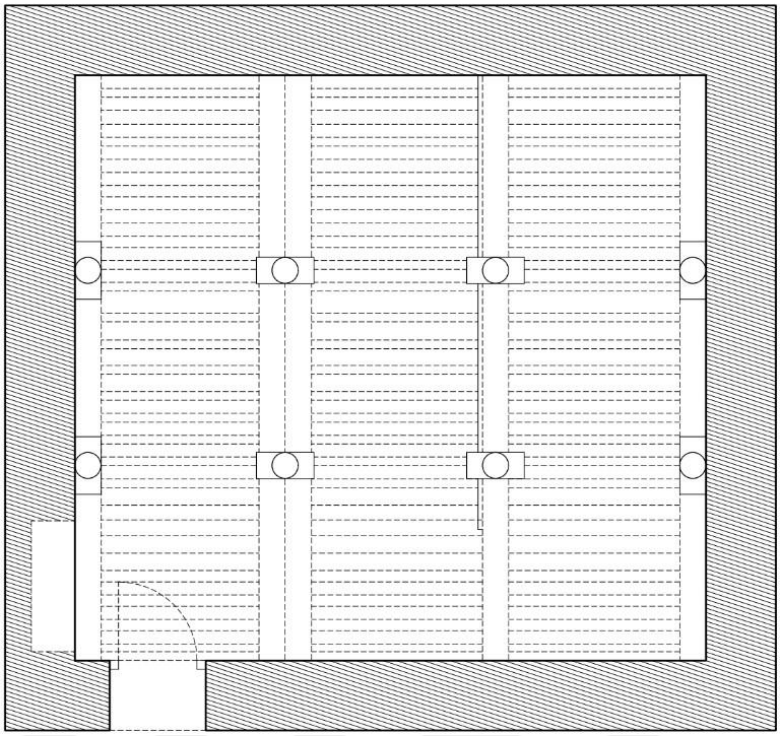
Çizim 58 Derviş Dere Ocağı Karadirek Tarihi Cemevi planı

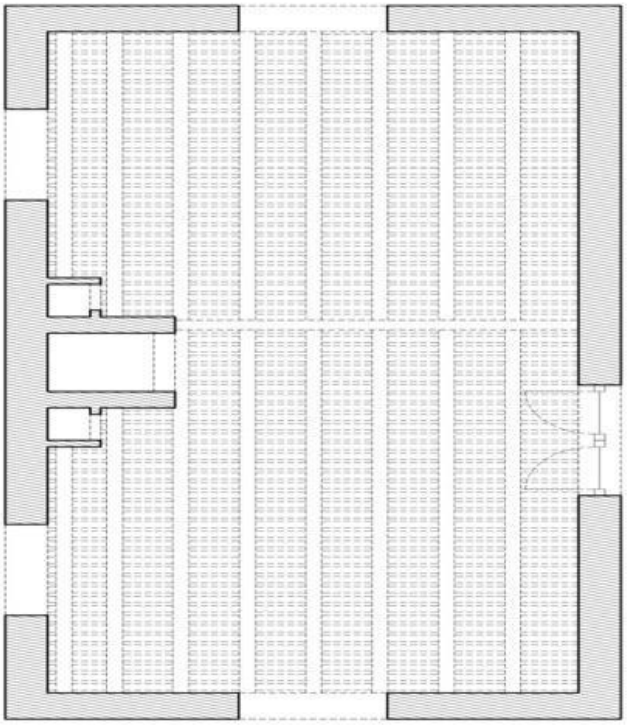
Çizim 59 Korlu Şıhharun Ocak Evi planı

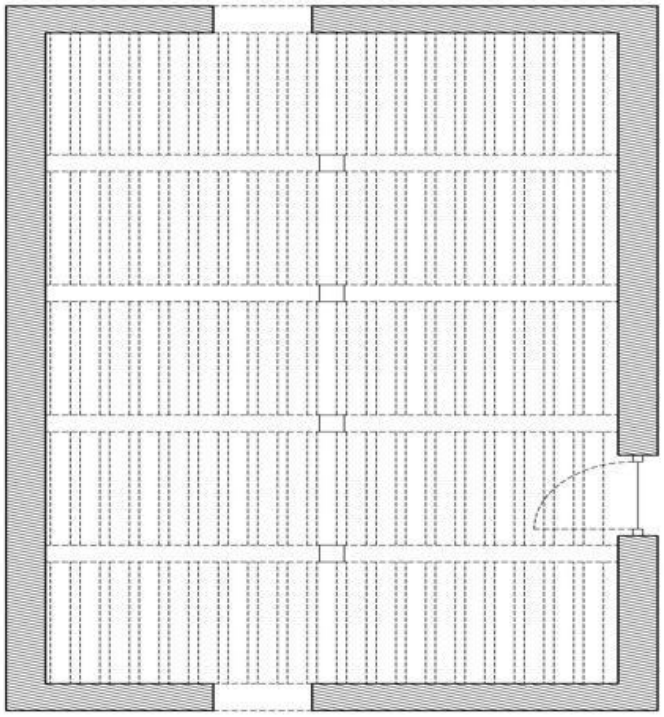
Çizim 60 Gencağa Evi planı.

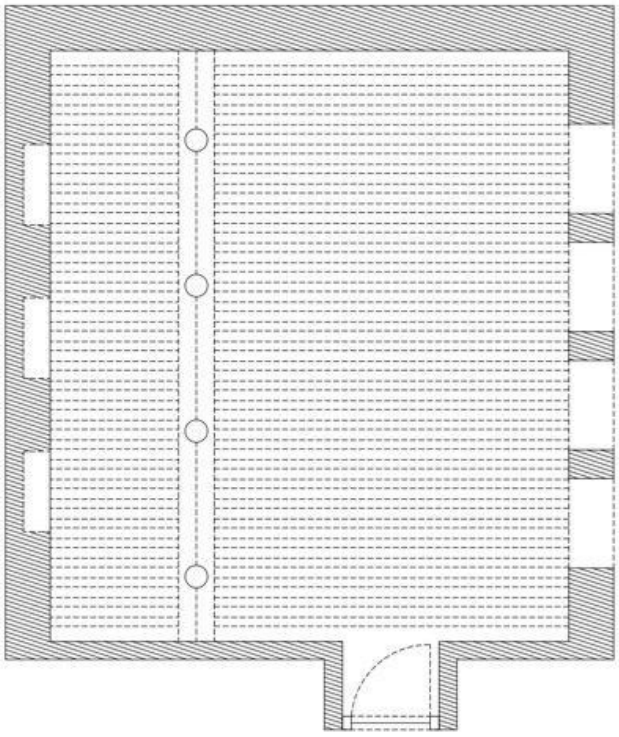
Çizim 61 Sadık Baba Ocak Evi planı.

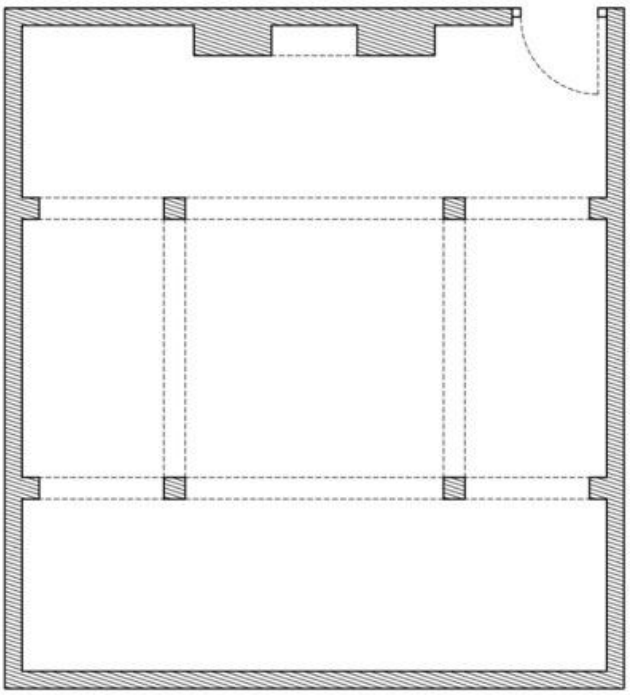
Çizim 62 Şıh Delili Berhican Ocak Evi planı.

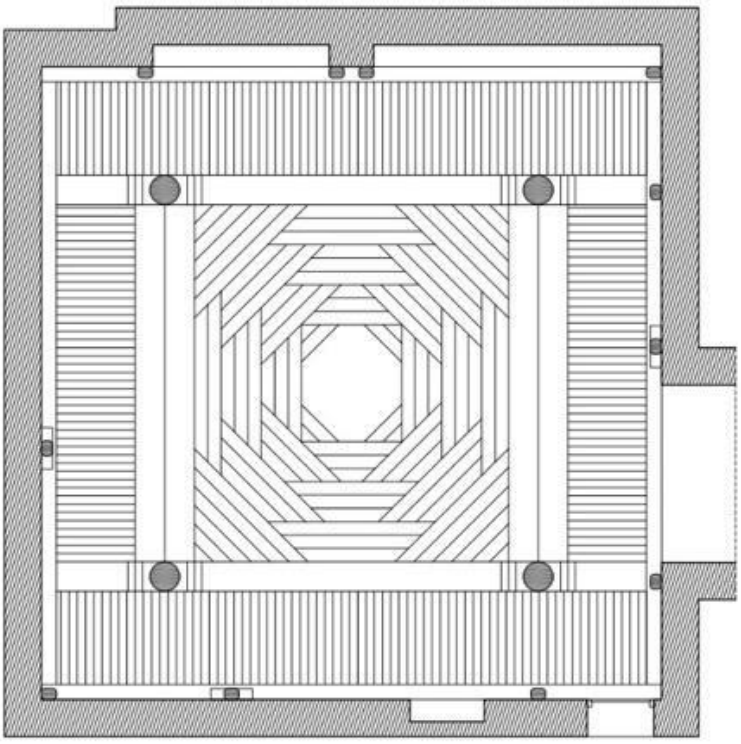
Çizim 63 Kalferad Ocak Evi planı.

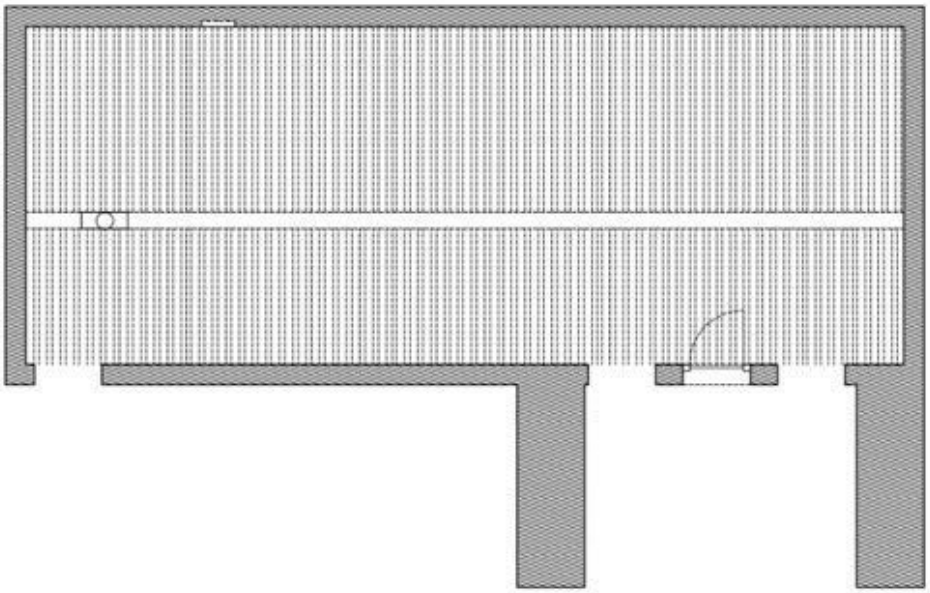
Çizim 64 Bulam Üryan Hızır Cemevi planı.

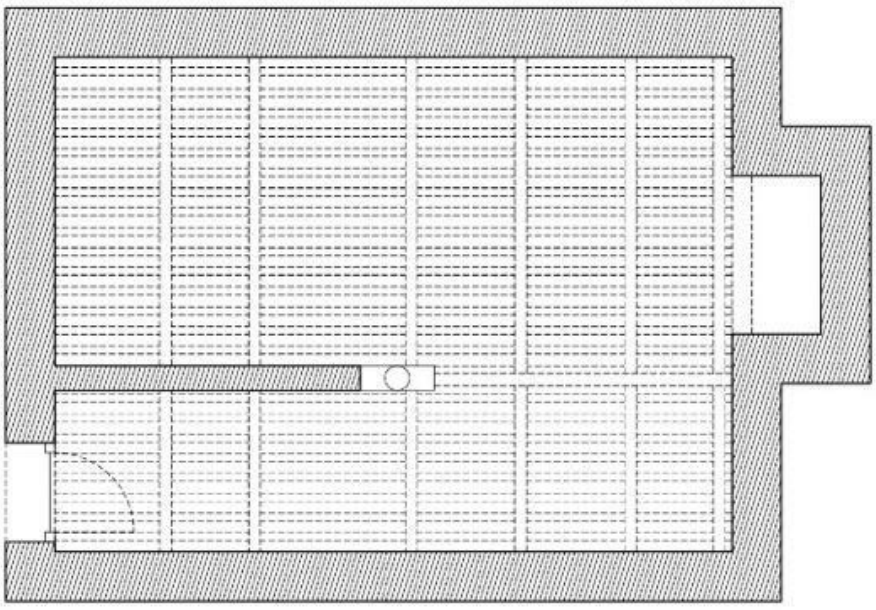
Çizim 65 Çardaklı Seyyid Murtaza Ocak Evi planı.

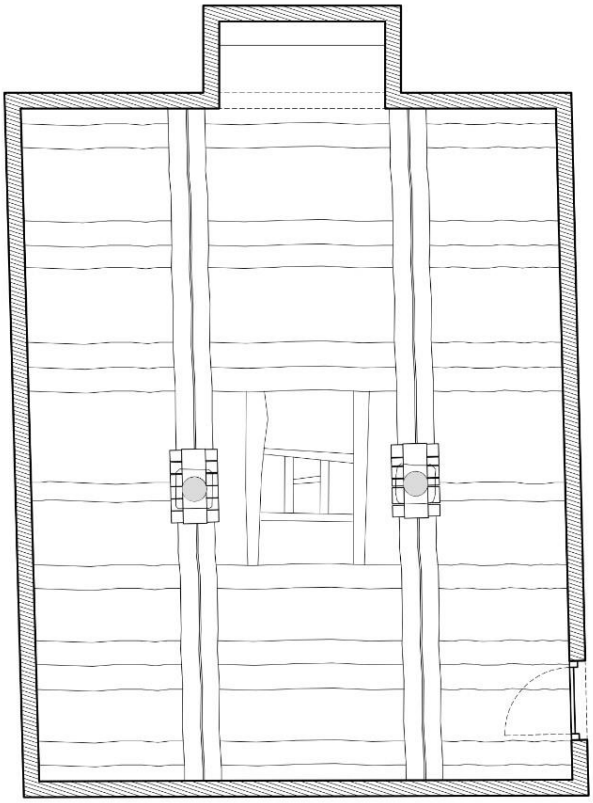
Çizim 66 Çayırlı Başköy Şıh Hasan Tarihi Cemevi planı.

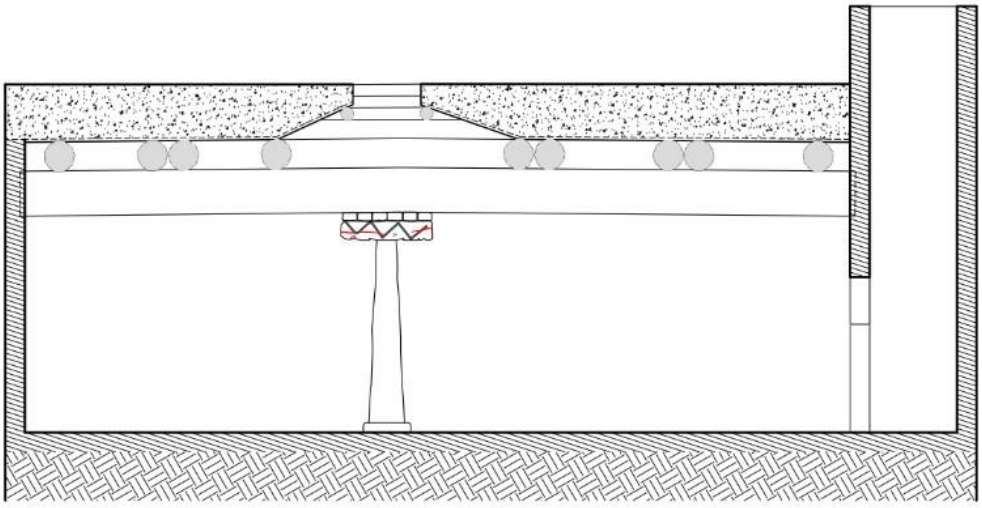
Çizim 67 Dağobası Evliya Seyitler Ocağı planı.

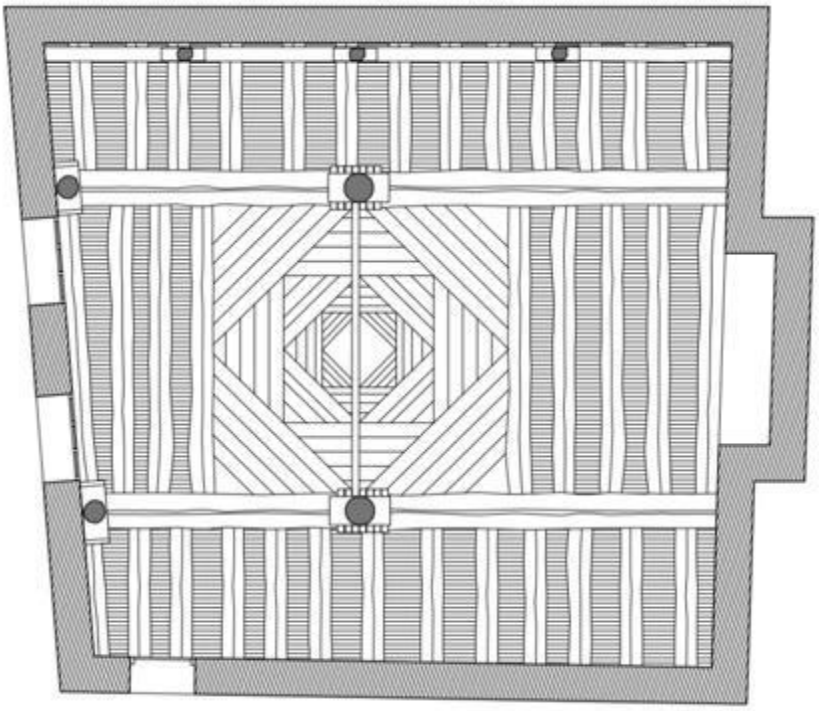
Çizim 68 Koyuncu Cemevi planı.

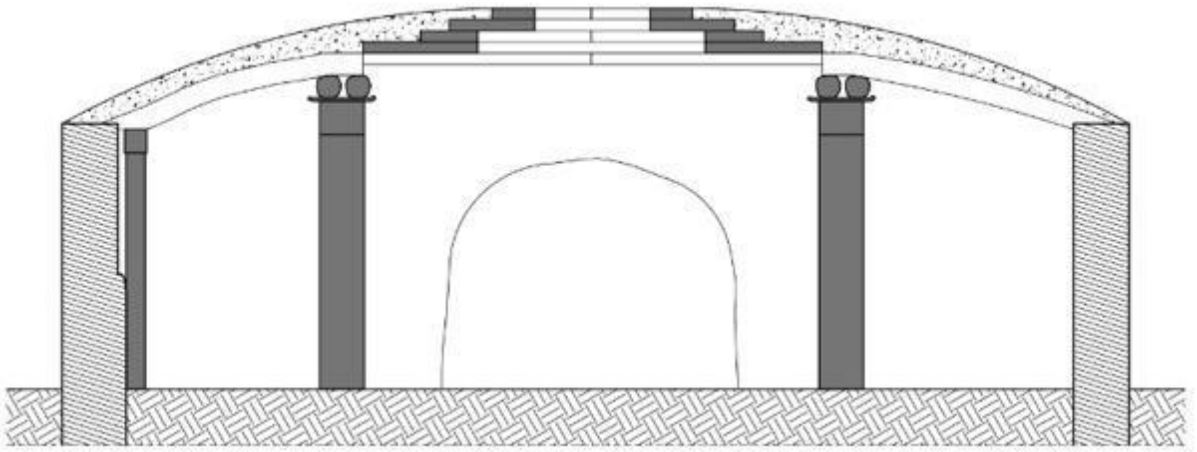
Çizim 69 Çulpara Tarihi Cemevi planı.

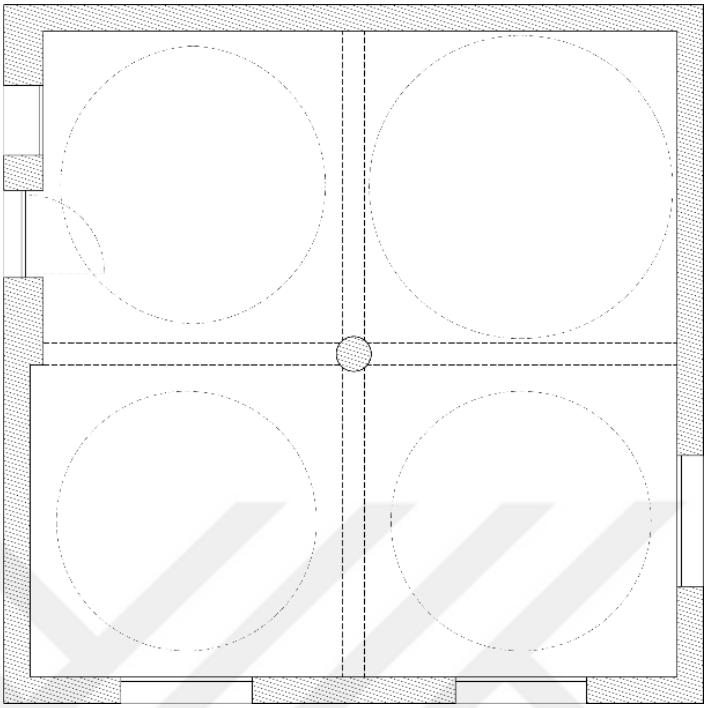
Çizim 70 Çulpara Tarihi Cemevi kesiti.

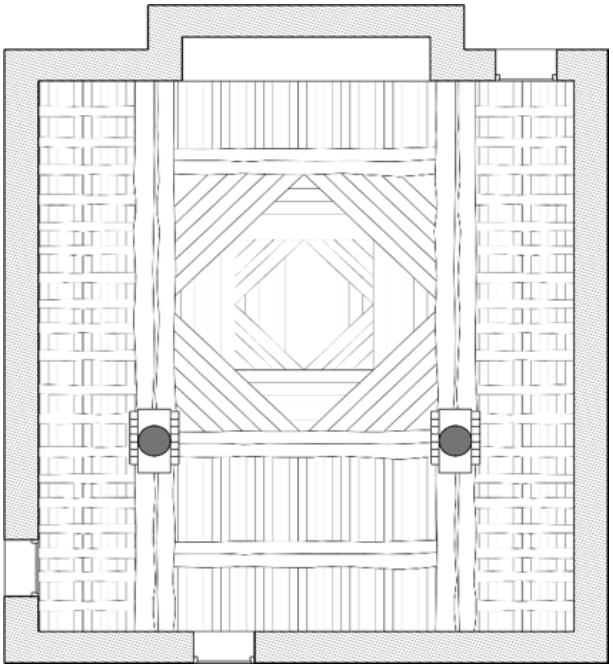
Çizim 71 Tencirli Cemevi planı.

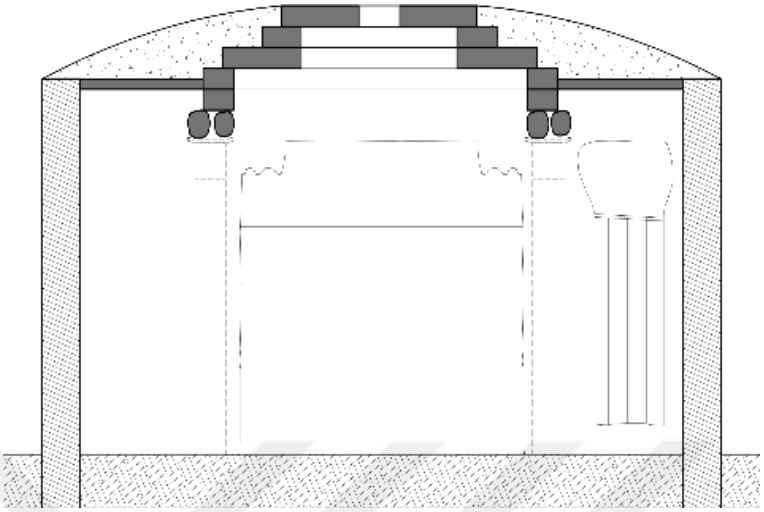
Çizim 72 Tencirli Cemevi kesiti.

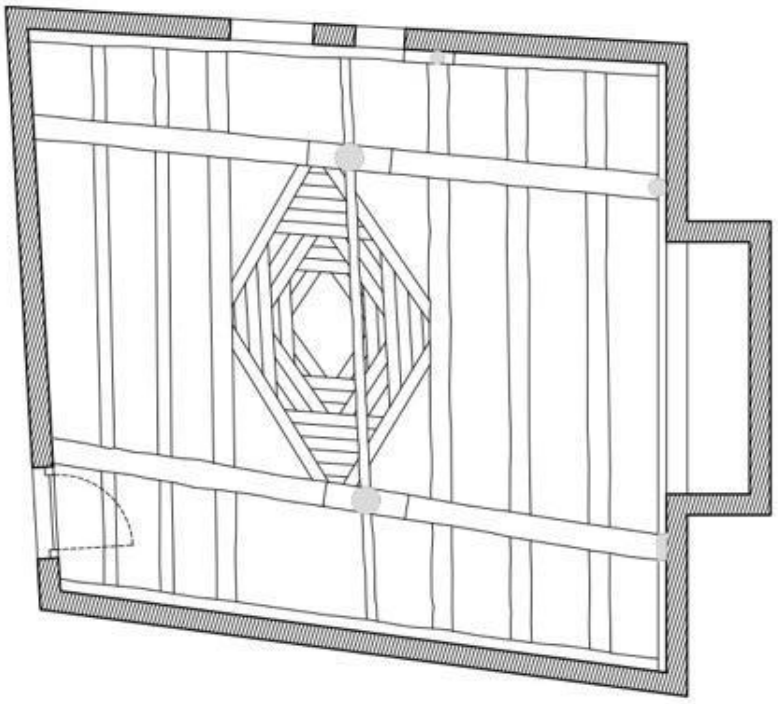
Çizim 73 Mığı Abdulcabbar Ocağı planı.

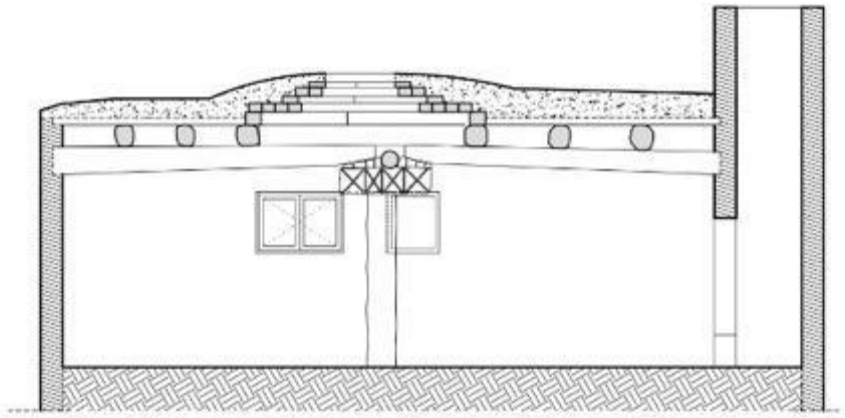
Çizim 74 Halil Ağa Tarihi Cemevi planı.

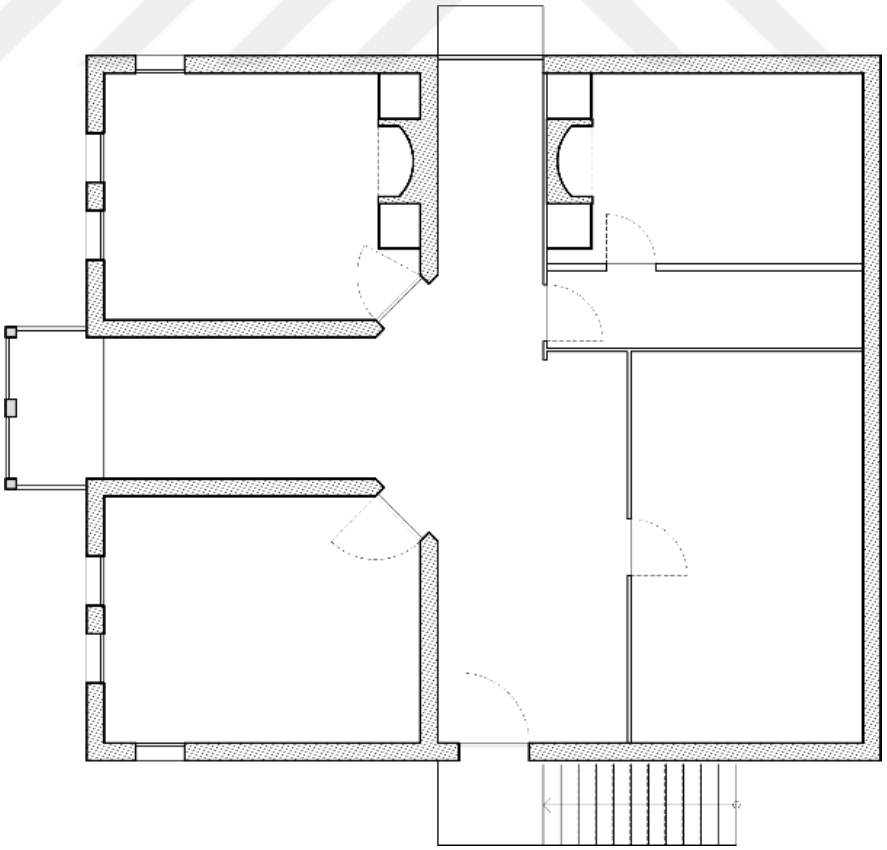
Çizim 75 Halil Ağa Tarihi Cemevi kesit.

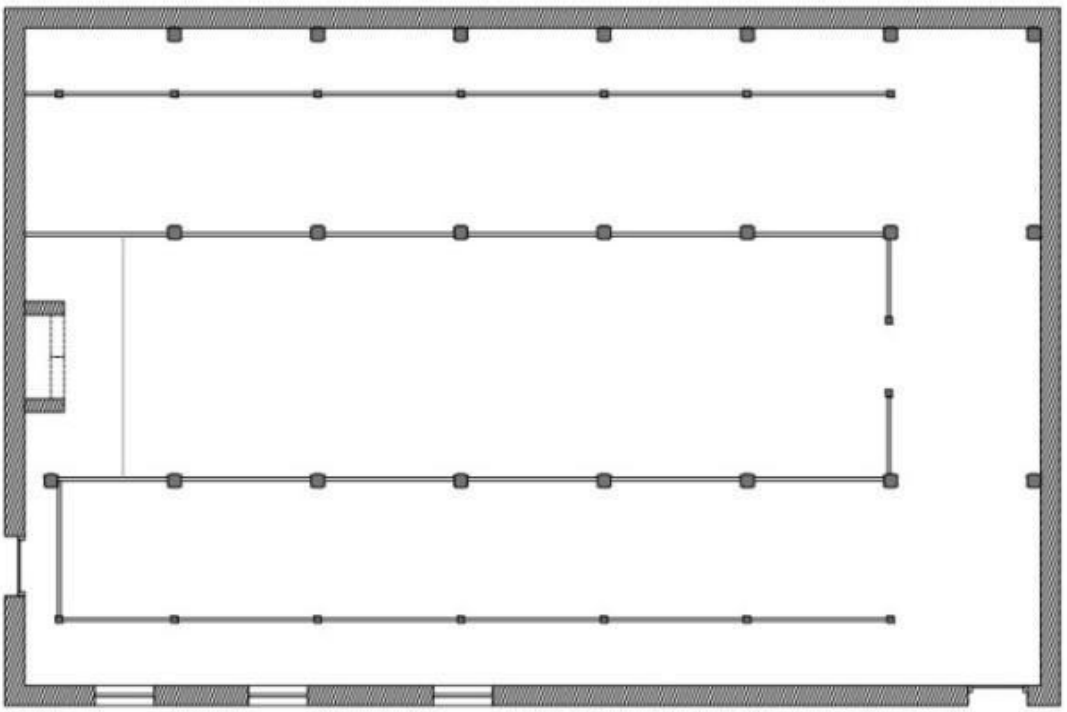
Çizim 76 Kızoğlu İlyas Karabudak Evi plan.

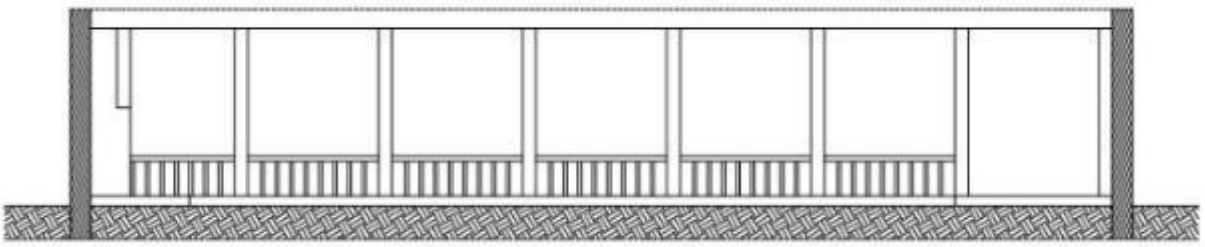
Çizim 77 Kızoğlu İlyas Karabudak Evi plan kesiti

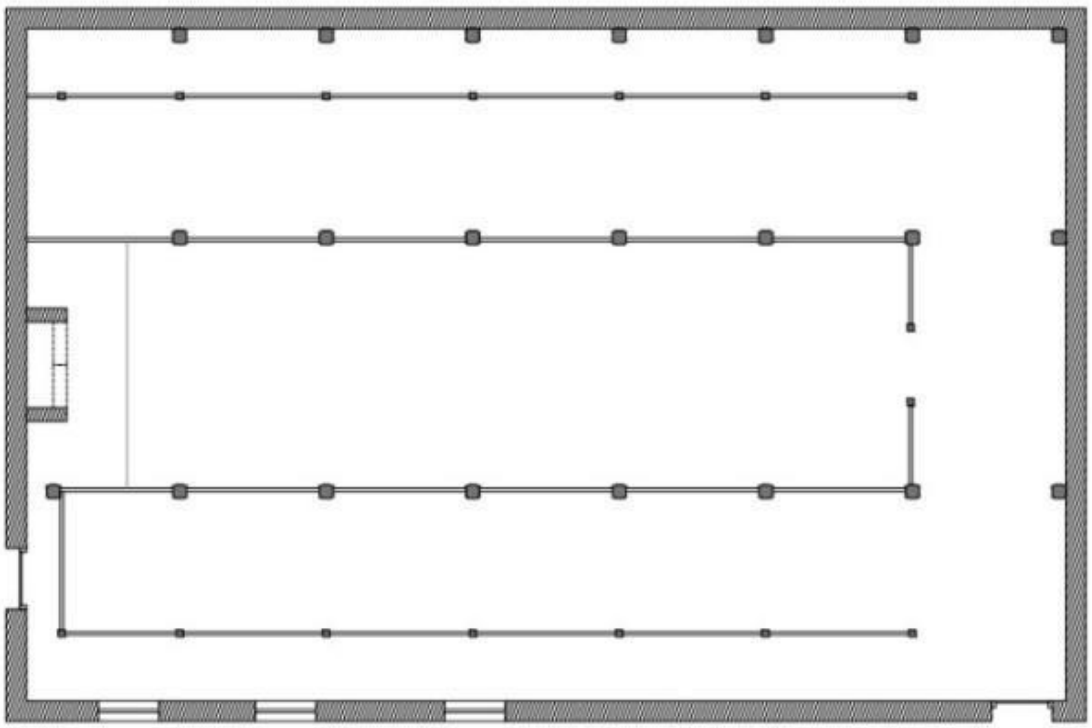
Çizim 78 Karaşar Sarayköy Eski Cemevi planı.

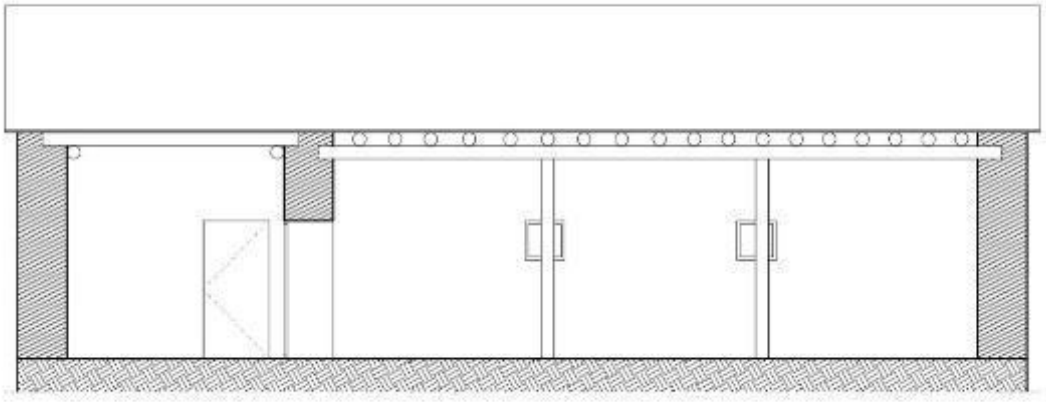
Çizim 79 Aşağıemirler Cemevi planı.

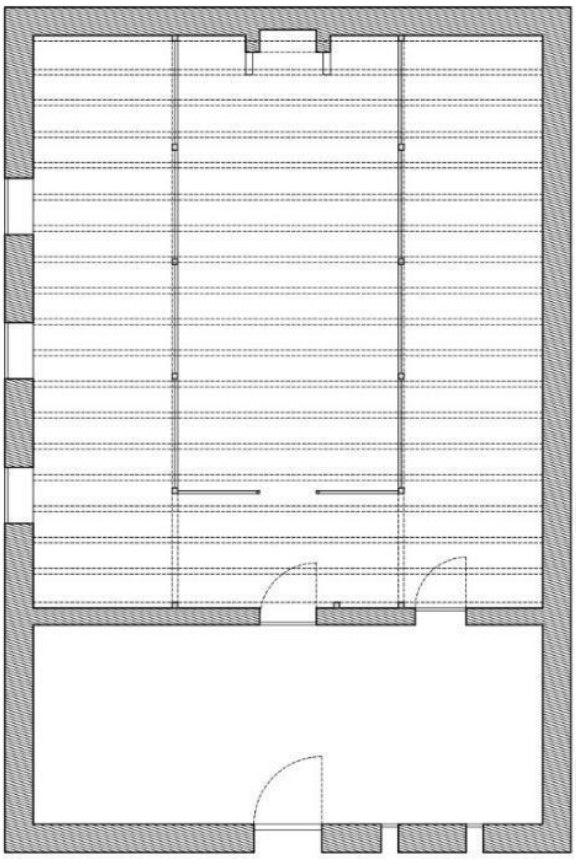
Çizim 80 Aşağıemirler Cemevi kesiti.

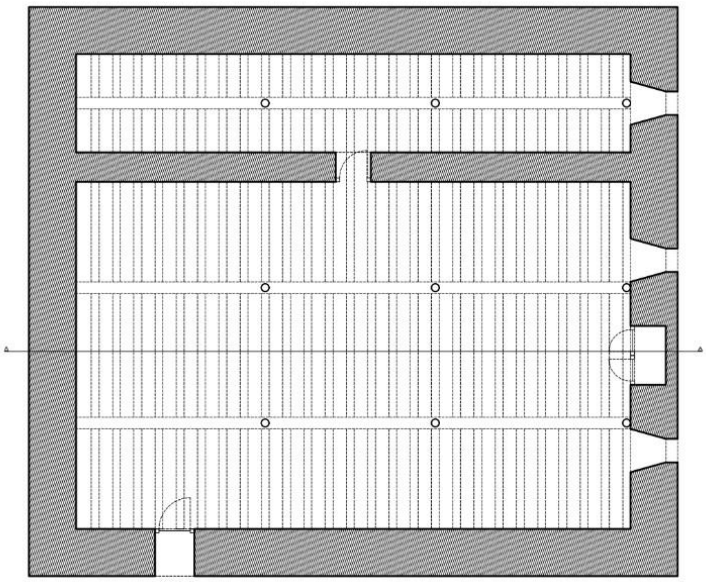
Çizim 81 Bulgurcu Cemevi planı.

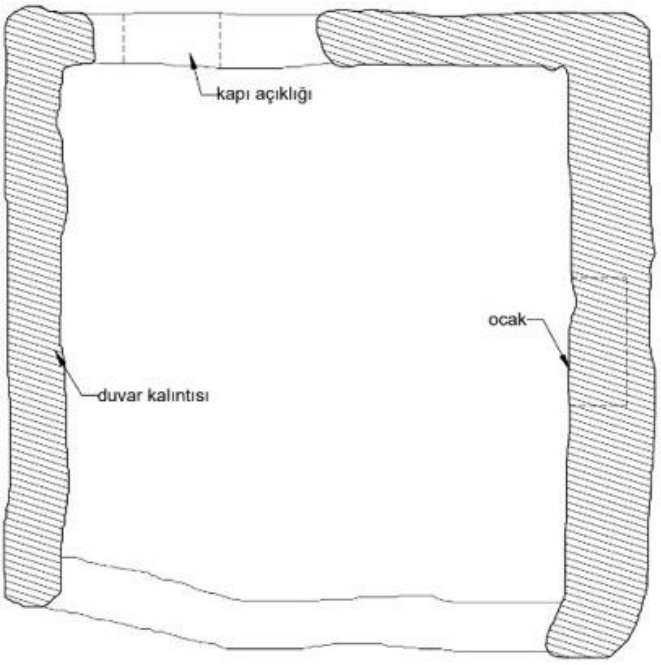
Çizim 82 Bulgurcu Cemevi kesiti.

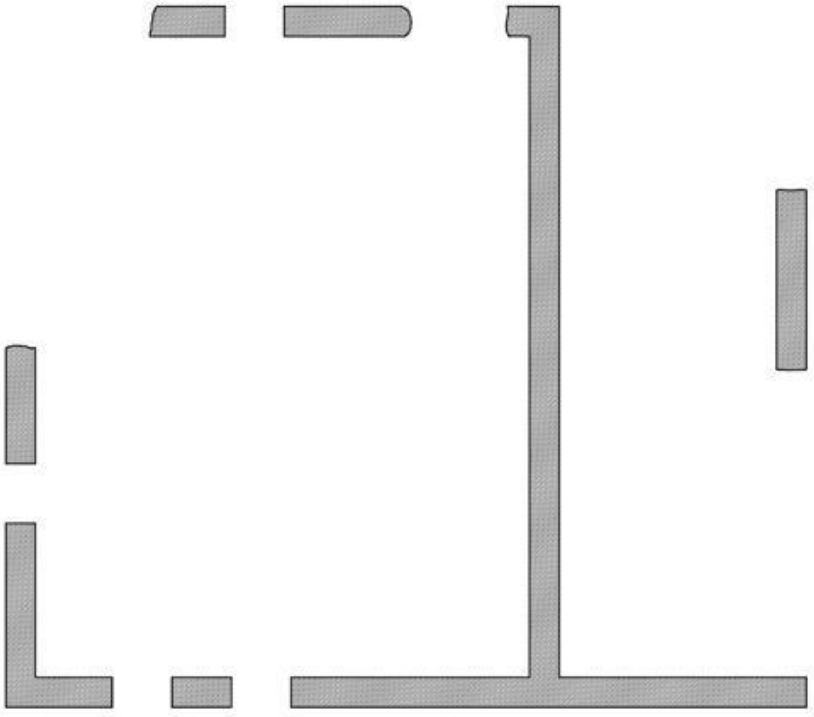
Çizim 83 Susuz Köyü Cemevi planı.

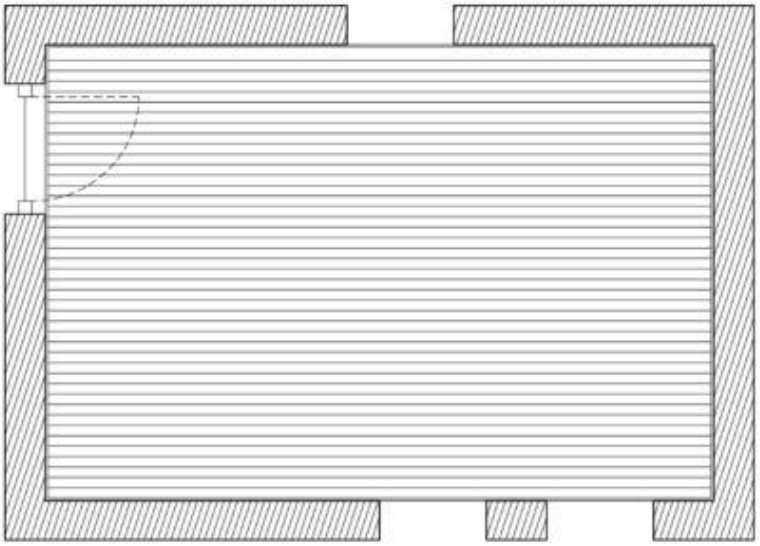
Çizim 84 Karageban Köyü Yılancık Ocağı planı.

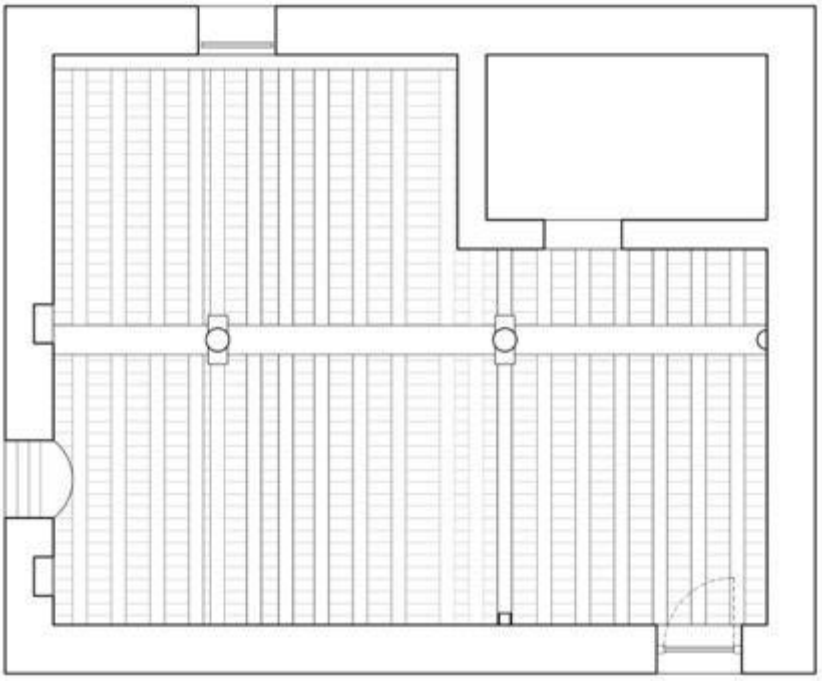
Çizim 85 Dağyurdu Karadirek Tarihi Cemevi planı.

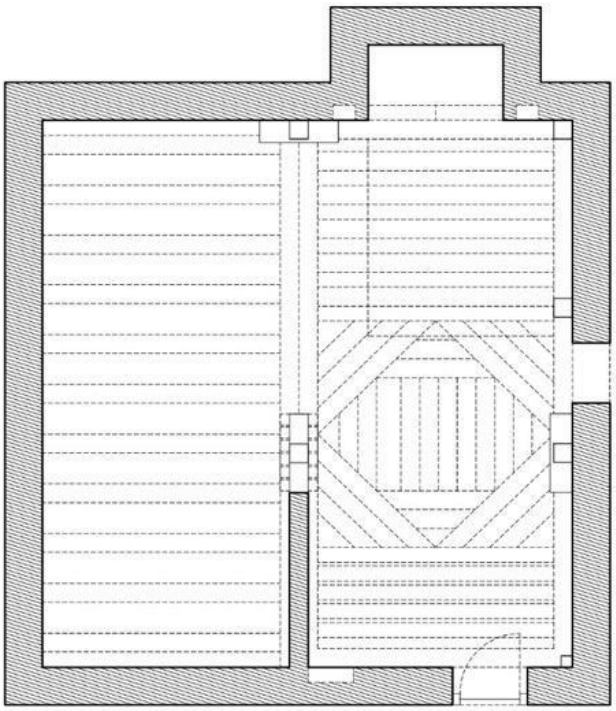
Çizim 86 Kemah Nadaroğlu Cemevi planı.

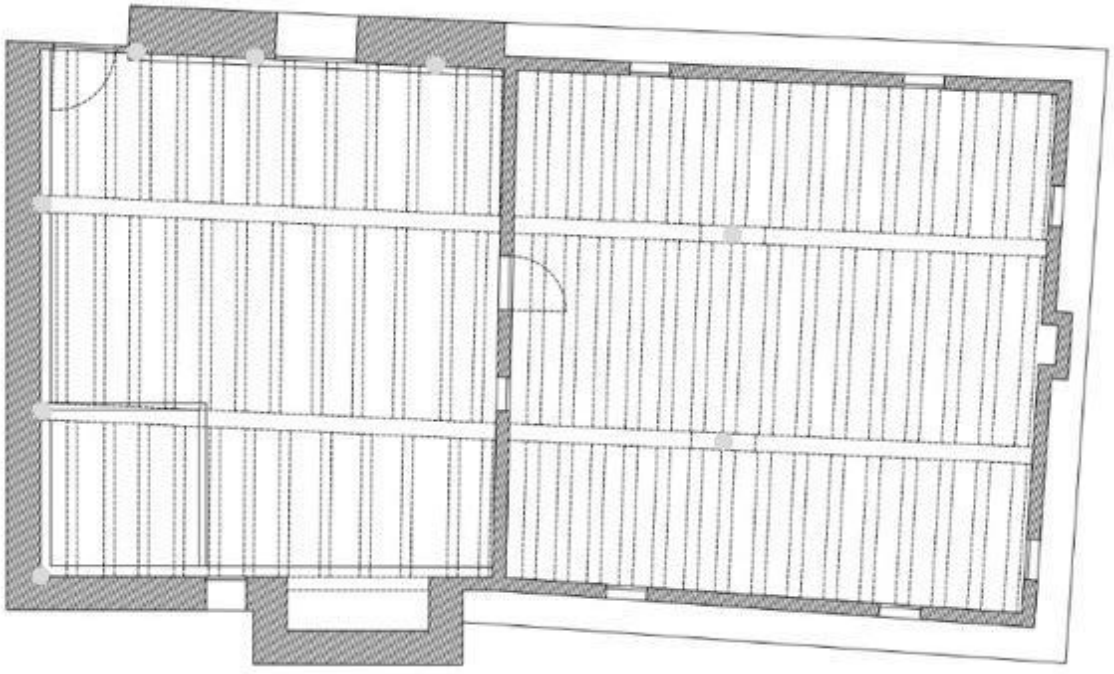
Çizim 87 Karaşar Merkez Cemevi planı.

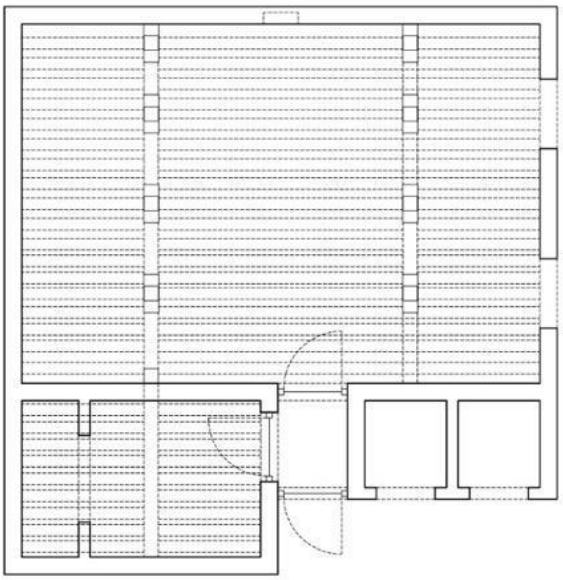
Çizim 88 Sün Köyü Süleyman Dede Ocağı planı.

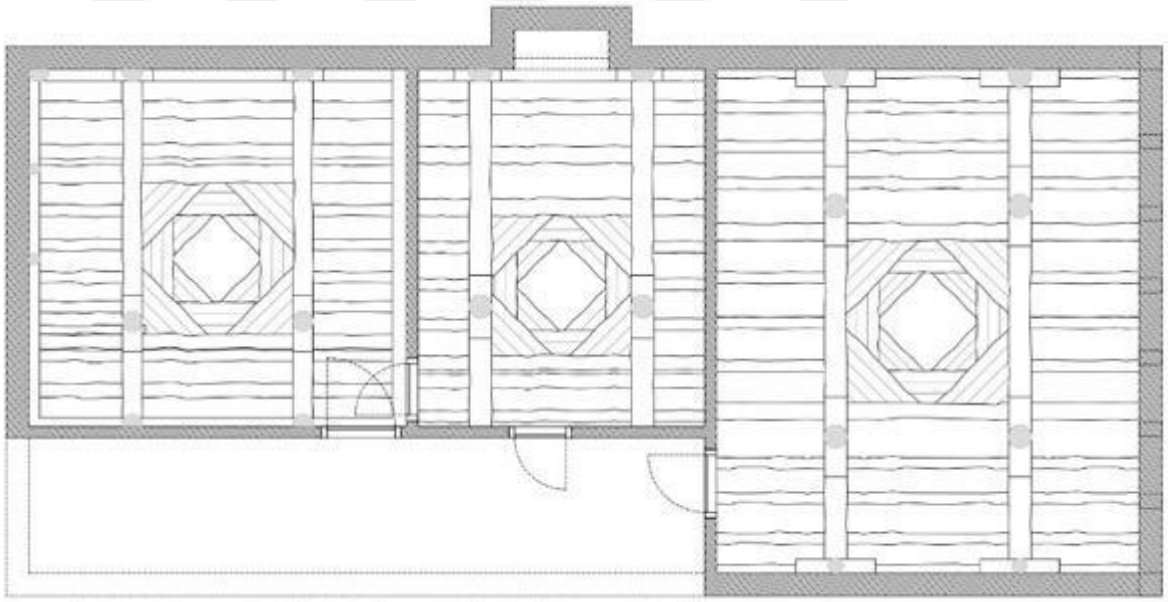
Çizim 89 Küçükörtülü Baba Mansur Ocağı planı.

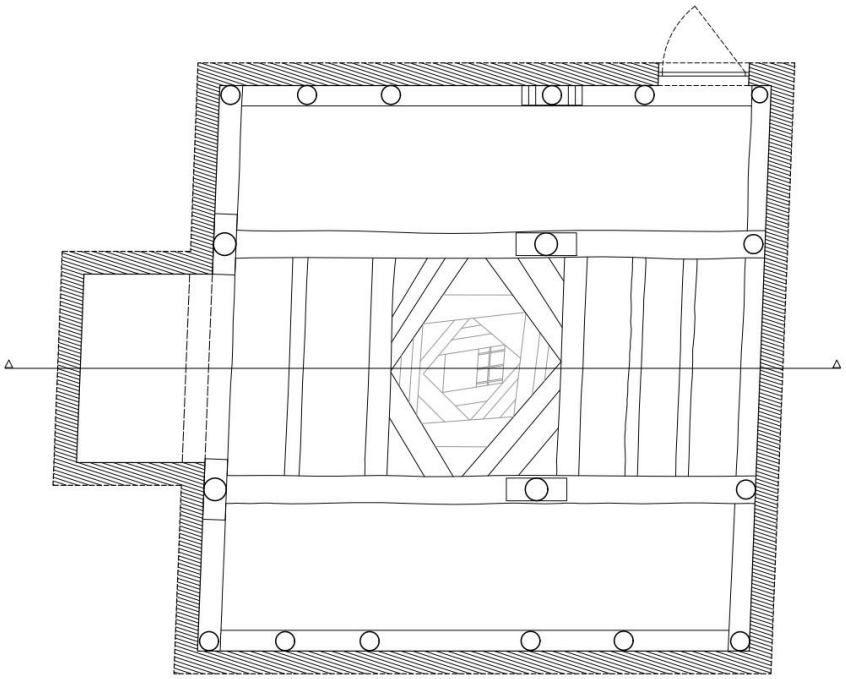
Çizim 90 Zile Ağcakeçili Tarihi Cemevi planı.

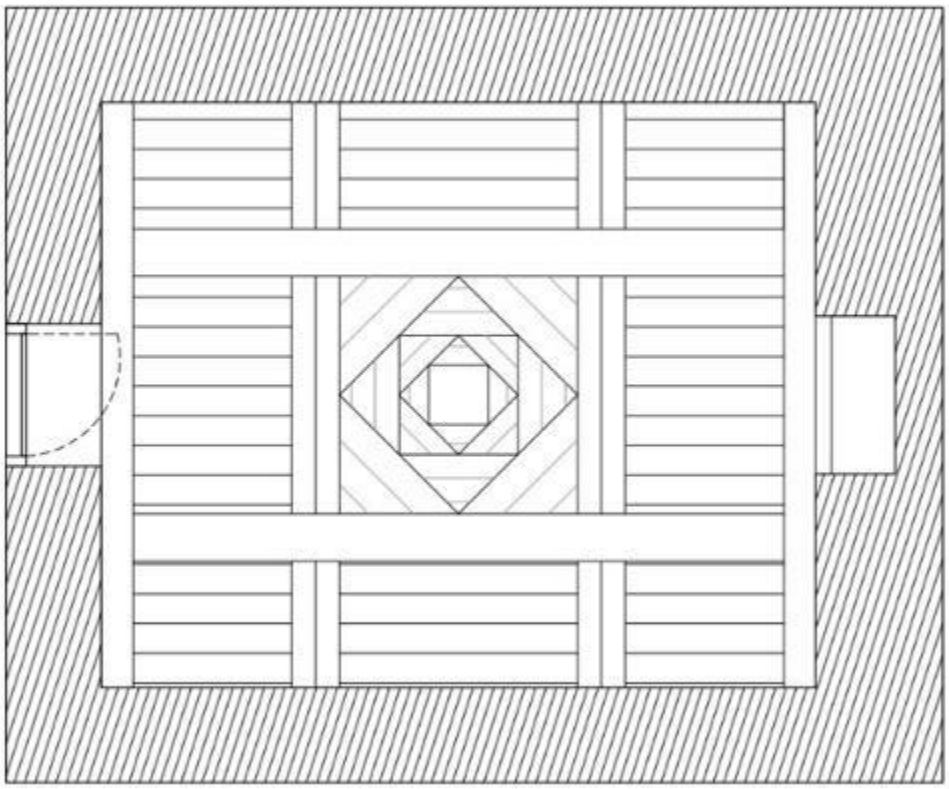
Çizim 91 Turhal Ormanözü Tarihi Cemevi planı.

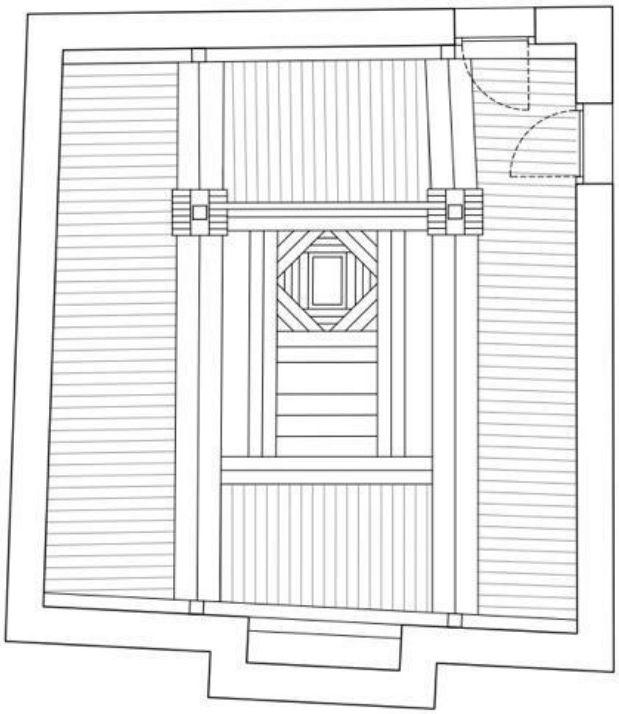
Çizim 92 Kaymak Dededamı Tarihi Cemevi planı.

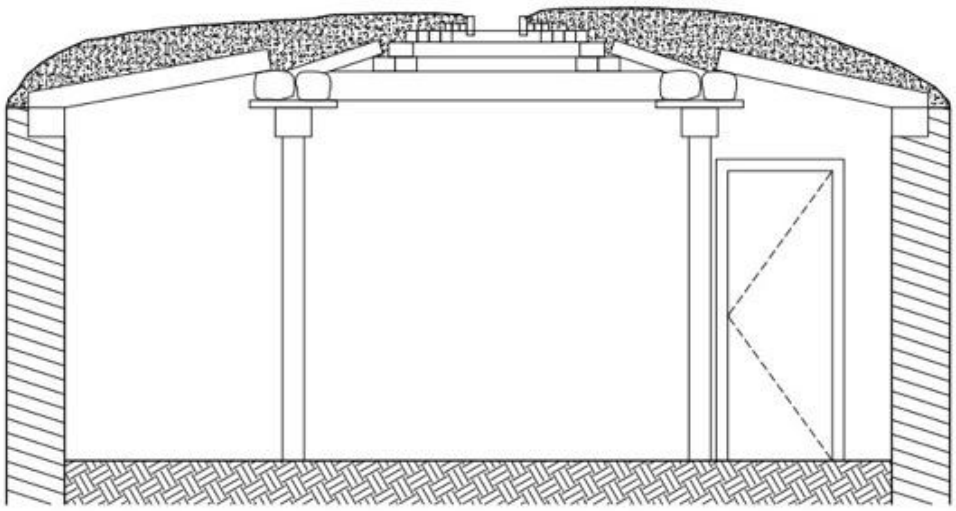
Çizim 93 Kümbet Cemevi planı.

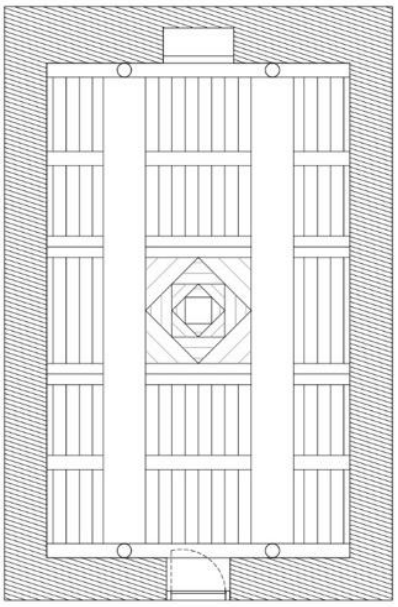
Çizim 94 Saraç Cemevi planı.

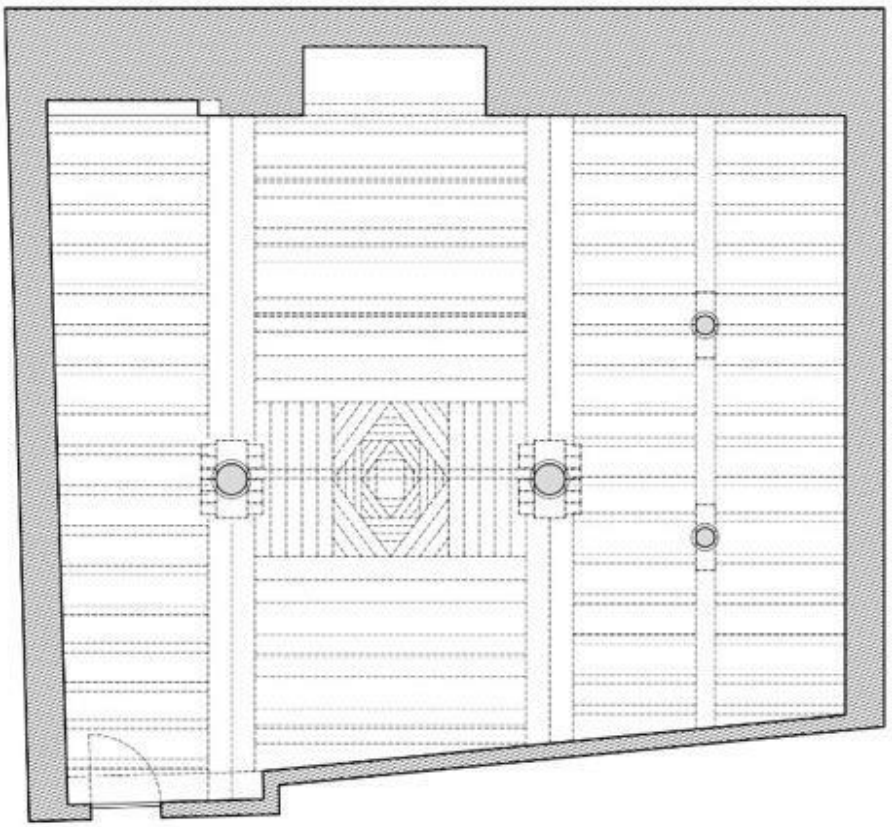
Çizim 95 Otluk Köyü Tarihi Cemevi planı.

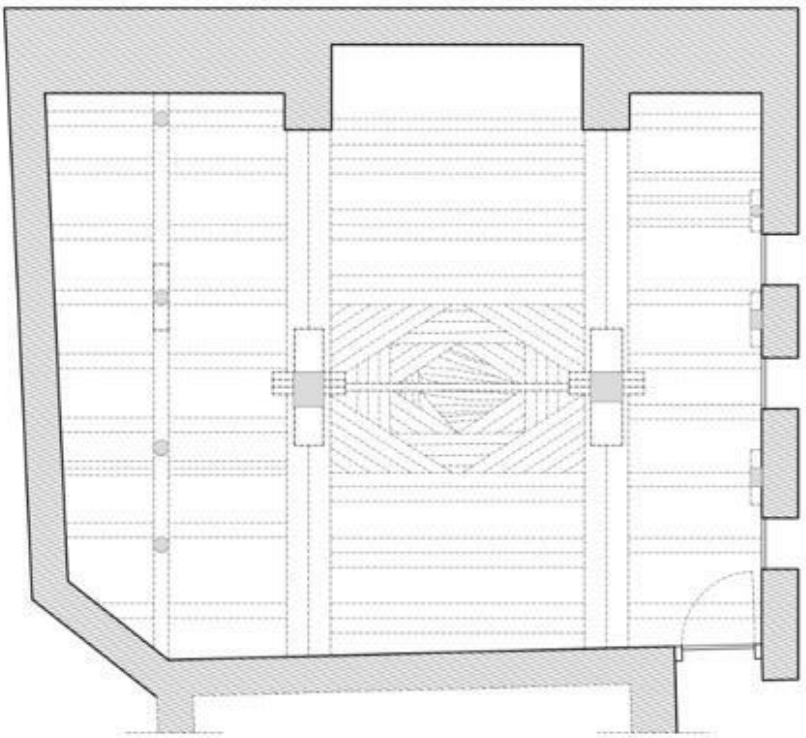
Çizim 96 Otluk Köyü Tarihi Cemevi kesiti

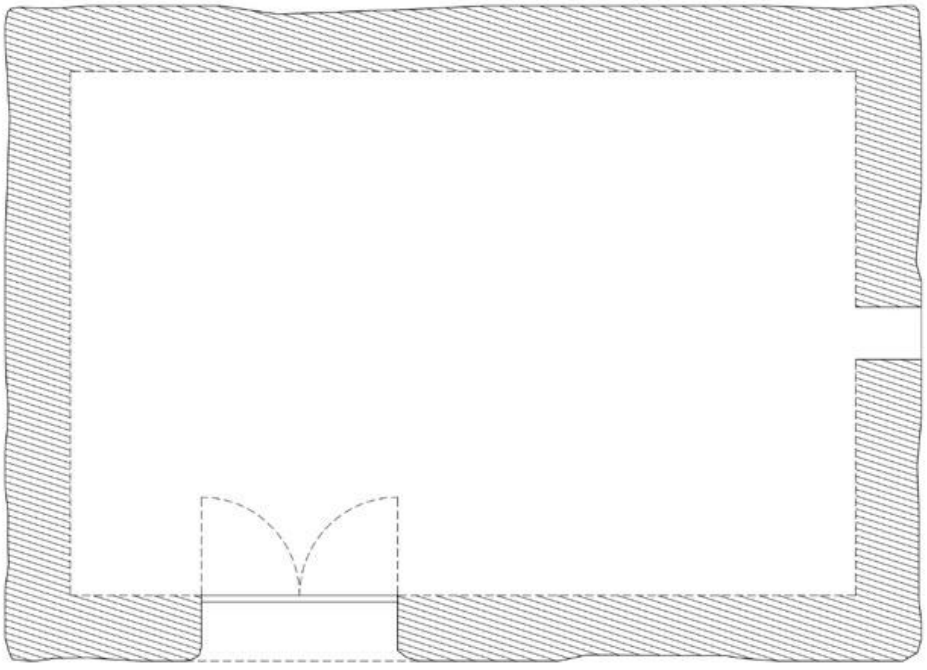
Çizim 97 Ortaköy Tarihi Cemevi I planı.

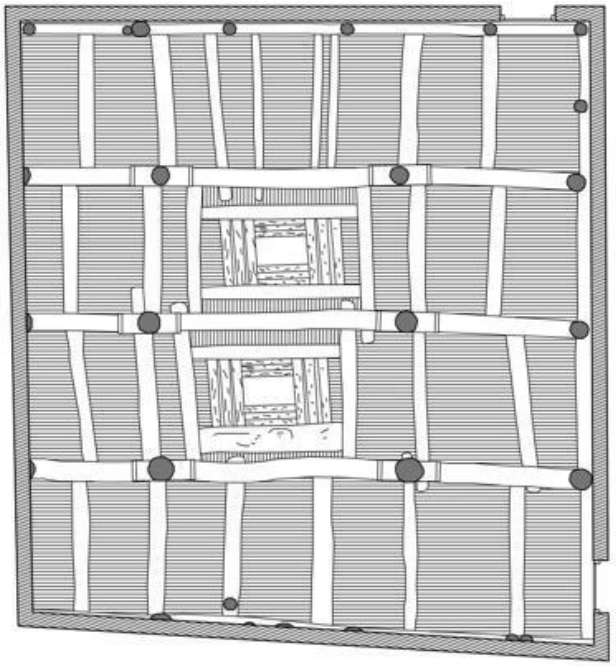
Çizim 98 Karacaören Cemevi I planı.

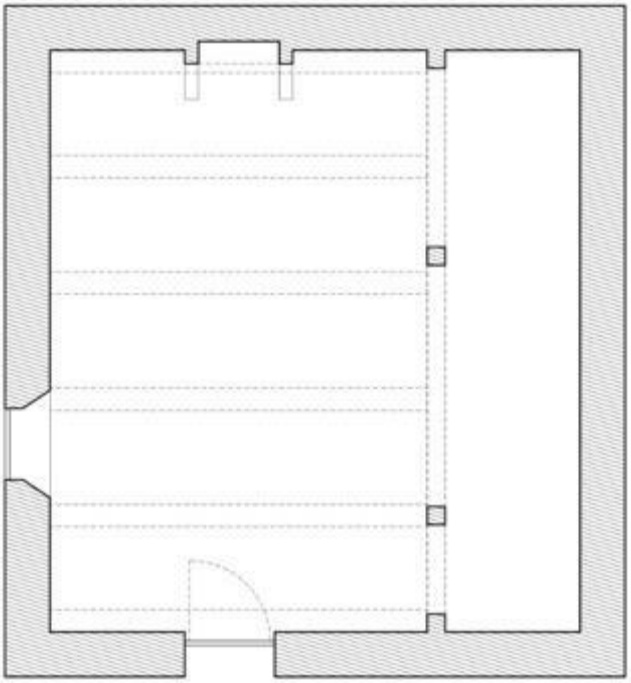
Çizim 99 Zile Karacaören Cemevi II planı.

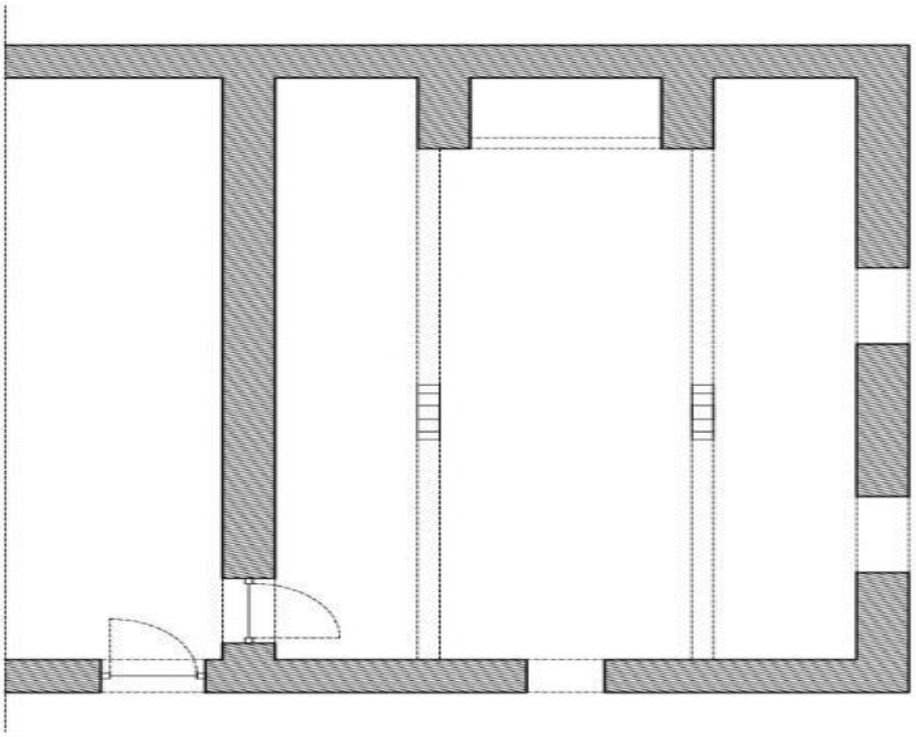
Çizim 100 Başkınık Köyü Cennet Ana Ocağı planı.

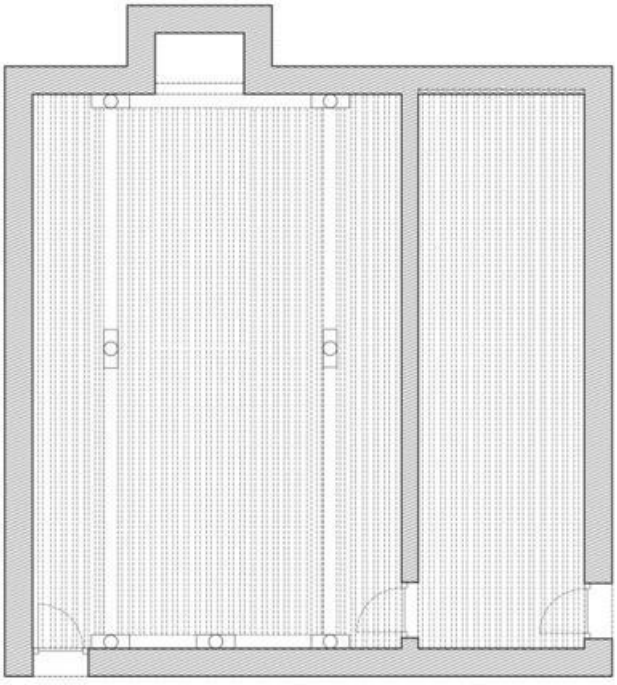
Çizim 101 Gülali Tarihi Cemevi planı.

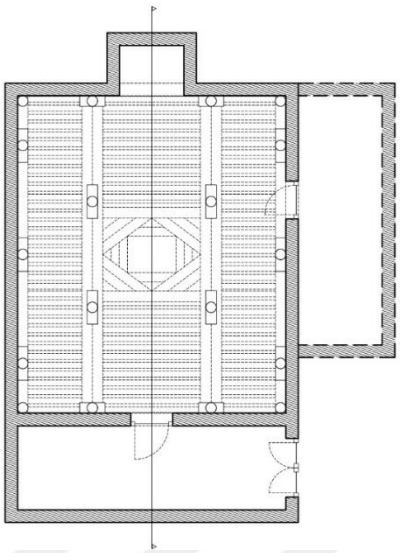
Çizim 102 Yazılı Tarihi Cemevi planı.

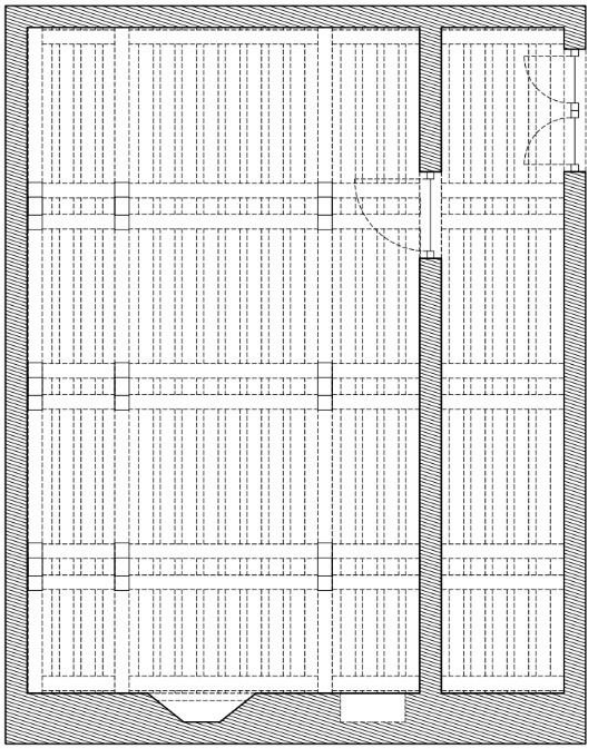
Çizim 103 Eriklitekke Tarihi Cemevi planı.

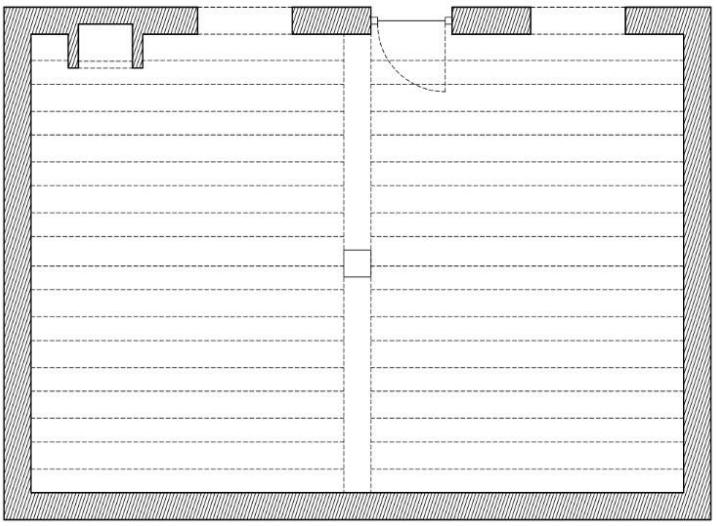
Çizim 104 Beşpınarlar/Vağaver Tarihi Cemevi I planı.

Çizim 105 Yalıncak Köyü Tekke ve Aşevi Ocak Cemevi planı.

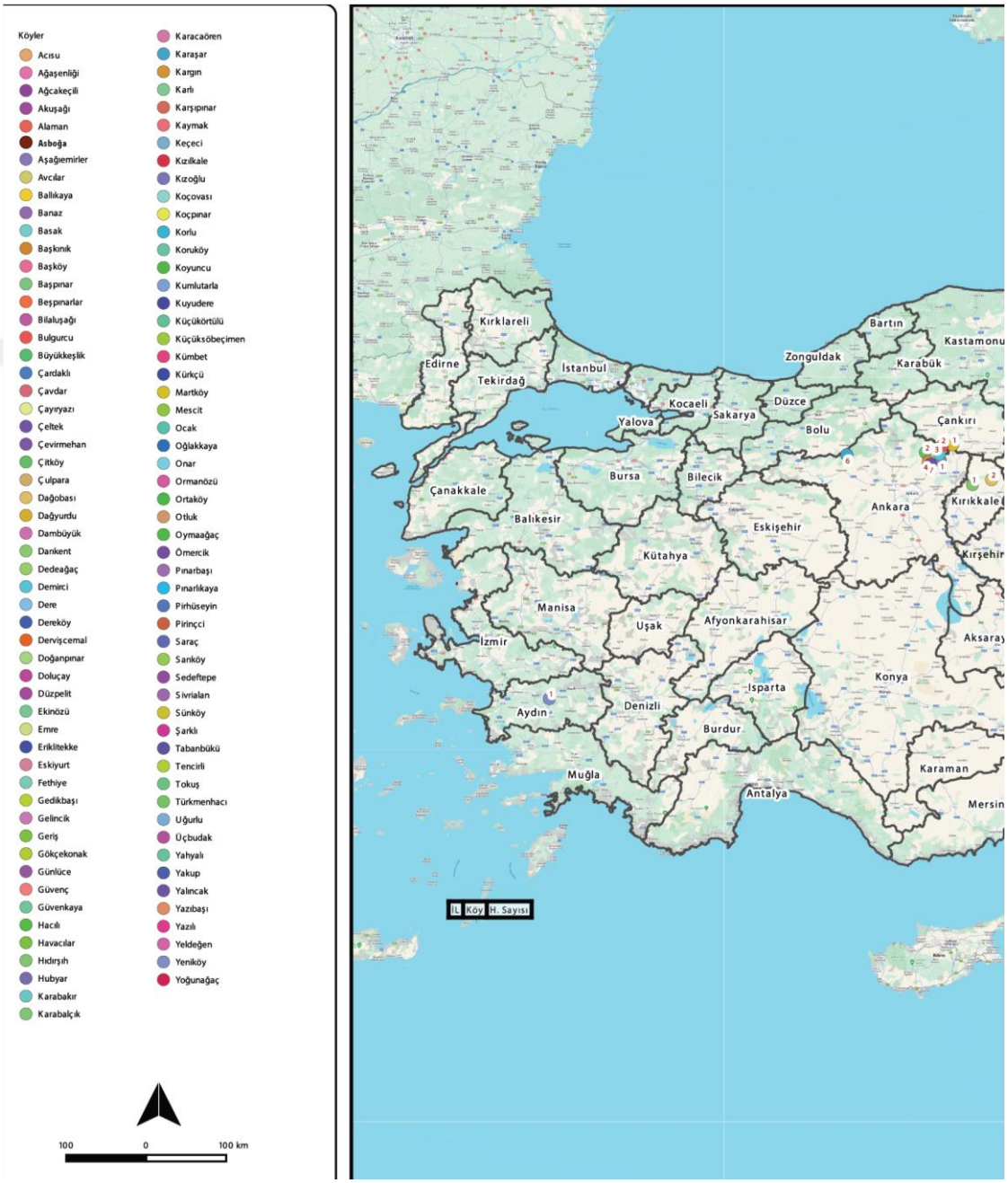

Çizim 106 Keçeci Baba Tarihi Cemevi planı.

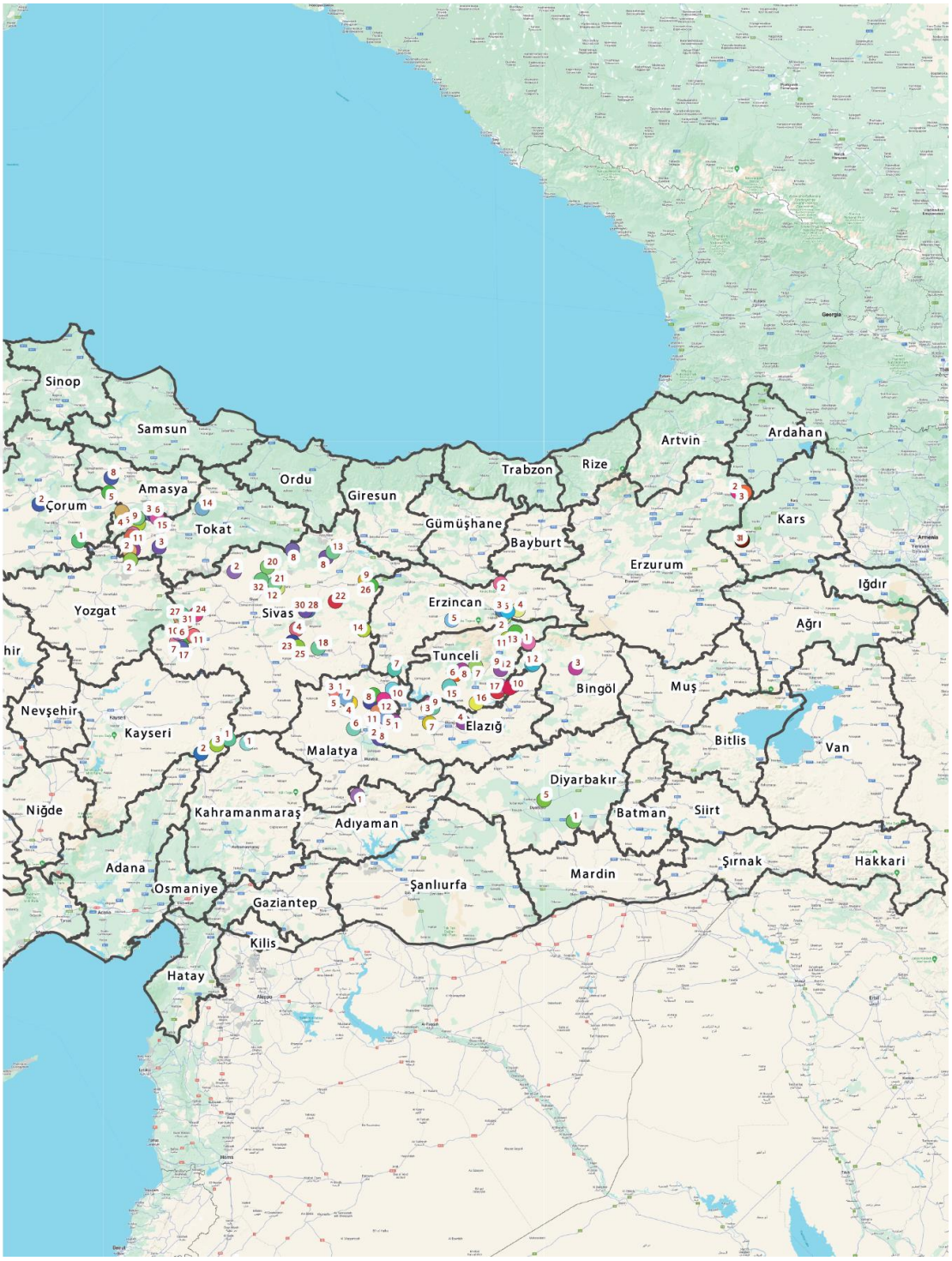

Çizim 107 Kalmem Sır Ocak Evi planı.

EK 3- HARİTALAR

Harita 1 Yapılar harita dağılımı

Harita 2 Yapılar harita dağılımı

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: MAHİR POLAT

Eğitim

Lisans: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi (2002)

Yüksek Lisans: Yıldız Teknik Üniversitesi Sanat Tasarım Bölümü Müzecilik Programı (2008)

Doktora: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi (2023)

Yabancı Diller

İngilizce

İş Deneyimi:

2005-2019 Vakıflar Genel Müdürlüğü - Vakıf Uzmanı

2019-2020 İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Varlıkları Daire Başkanı

2020-2023 İstanbul Büyükşehir Belediyesi Genel Sekreter Yardımcısı